UNIVERSITATEA DIN IAȘI

BULETINUL

INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ROMÎNĂ „ALEXANDRU PHILIPPIDE"

Director : IORGU IORDAN

VOLUMUL VII-VIII
(1940-1941)

IAȘI – INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE ALEXANDRU ȚEREK – IAȘI

560
80280

Pentru tot ce privește administrația și redacția cei interesați se vor adresa **INSTITUTULUI DE FILOLOGIE ROMÎNĂ**, Facultatea de Litere și Filozofie, Iași.

CUPRINSUL.

STUDII.

	Pag.
Iorgu Iordan, Stilistică morfologică	1
H. Mihăescu, Analogie şi anomalie. Cezar şi Cicero	149
G. Ivănescu, Noţiunea de romînă primitivă (Urrumänisch)	165
I. Coteanu, Forma prepoziţiei „supt" la Odobescu	189
George-Mihail Dragoş, Fauna şi flora în toponimia Basarabiei. Elemente turceşti	198

NOTE.

Iorgu Iordan, Note de lexicologie romînă	224
G. Istrate, Pe marginea unei anchete dialectale	293
D. Mercaş, Porecle din Buneşti (Fălciu)	304
G. Ivănescu, Discuţiile asupra unei fonetici nefiziologice şi neacustice	309
I. D. Ionescu, Insemnări despre graiul gorjan	326
G. Ivănescu, č, ǧ + *ĭa, e, i* > *ʃ, dz* în macedoromînă şi meglenoromînă	328
Iorgu Iordan, *înfr'un* pentru *înfru* şi *dinfr'un* pentru *dinfru*	325

RECENSII.

Edgar Glässer, *Einführung in die rassenkundliche Sprachforschung. Kritisch-historische Untersuchung* (Iorgu Iordan)	337
Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne. III: Limbile slave meridionale* (Iorgu Iordan)	344
August Scriban, *Dicţionaru limbii romîneşti* (Iorgu Iordan)	349
Atlasul linguistic romîn. Partea II (A L R II), vol. I şi *Micul atlas linguistic romîn. Partea II (A L R M II), vol. I*, de Emil Petrovici (Iorgu Iordan)	354

Pag.

Sextil Puşcariu, *Limba romînă. Vol. I: Privire generală* (Maria Istrate) 385
Ladislao Gáldi, *Problemi di geografia linguistica nel rumeno del settecento* (Petre Ciureanu) 388
Actes du quatrième Congrès international de linguistes (G. Istrate) 392
Cronică 397
Indice 401

STILISTICĂ MORFOLOGICĂ[1].

Faptele morfologice avînd valoare stilistică par a fi mai puţin numeroase decît cele fonetice şi, în special, decît cele sintactice (grupuri de cuvinte) şi lexicale. Lucrul se explică prin aceea că morfologia este gramatică propriu zisă, cu reguli care, principial cel puţin, se respectă, trebue să se respecte, în orice împrejurare. Altfel spus, la morfologie avem a face cu fenomene gramaticalizate, adică fixate, iar stilistica am spus că cercetează tocmai abaterile dela normele consacrate. Afară de asta, cînd e vorba de funcţiunea formelor gramaticale, — şi, în cazul de faţă, funcţiunea interesează de cele mai multe ori —, părăsim sau ar trebui să părăsim (după o concepţie destul de răspîndită în lingvistica actuală) domeniul morfologiei, ca să intrăm în acela al sintaxei. Prinurmare, destule fapte sintactice, la care constatăm intervenţia afectului, pot fi considerate ca aparţinînd morfologiei, dupăcum diverse fenomene, care vor fi discutate supt această rubrică, ar putea fi tot atît de bine puse în capitolul următor. O dovadă în plus că împărţirile aces-

1. Fragment din *Stilistica limbii romîne*, curs ţinut la Facultatea de Litere din Iaşi în anul 1939—40. Pînăcînd va fi posibil să-l tipăresc în întregime, cred util să public aici o parte, şi anume pe aceea privitoare la fapte din domeniul morfologiei şi al formării cuvintelor avînd valoare stilistică. Acest termin îl iau în sensul pe care i-l dau Ch. Bally şi Leo Spitzer: fenomene lingvistice produse ale afectului şi fantaziei subiectului vorbitor. Deşi alcătuit, în primul rînd, pentru studenţi, cursul în discuţie conţine multe lucruri care interesează, sper, şi pe specialiştii propriu zişi, mai ales că probleme de stilistică romînească, aşa cum le înţeleg lingviştii contemporani, n'au prea fost discutate nici în lucrări aparte, nici în publicaţii periodice. Deaceea m'am hotărît să introduc o... inovaţie în activitatea mea ştiinţifică tipărită: să dau la iveală cursuri (sau fragmente de cursuri) universitare.

tea sînt artificiale şi trebuesc, deci, tratate ca atare, vreau să spun că nu-i necesar să le respectăm numai decît, indiferent dacă le acceptăm sau nu.

Pentru a nu înmulţi capitolele, voiu discuta tot aici şi lucruri în legătură cu formarea cuvintelor, mai ales că şi acestea, întocmai ca cele morfologice, sînt puţin numeroase. Dealtfel am văzut cu alt prilej că mulţi lingvişti studiază derivarea şi compunerea la un loc cu morfologia.

Faptele care urmează sînt grupate după partea de vorbire la care se referă: substantiv, adjectiv, etc. (cînd e vorba de morfologie), sau după procedeul de formaţie (cînd e vorba de formarea cuvintelor).

SUBSTANTIV.

Gen. *Onoare*, neologism, a intrat în limba noastră şi supt această formă, care corespunde sistemului lingvistic (cf. *oroare, teroare, valoare*, etc.), dar, mai întîiu, probabil supt forma masculină *onor* (pentru care cf. *în pace şi onor*, vers din *Imnul regal)*, care există şi astăzi, în terminologia militară (cf. *pentru onor, arm'!*), unde are aceeaşi valoare semantică obiectivă ca fem. *onoare*. Deoarece acesta din urmă reprezintă aspectul curent, să zicem consacrat sau tradiţional, din limba comună, varianta masculină constitue, faţă de cea feminină, o abatere, ceva nou, care poate deaceea căpăta, în împrejurări determinate, o nuanţă stilistică. Aşa se şi întîmplă. Intr'adevăr, cînd vrem să glumim, să fim ironici, etc., spunem *onor* pentru *onoare*. Cf., depildă, I. Peltz, *«Actele vorbeşte»*, pag. 32: *„dădeam onorul*[1] *cuvenit personalului"* (eroul, un funcţionar superior, face observaţii unei femei de serviciu, care, în loc să întrebuinţeze terminul *agenţi*, cînd vorbeşte despre funcţionarii inferiori, le spune *oameni*; el o corijează, mînios, şi adaugă cuvintele reproduse aici).

Deşi deosebit din punct de vedere gramatical, poate fi amintit tot aici *onor* cu sensul de 'onorat', care precedează diverse substantive, precum *Minister, public, comisiune*, etc.,

1. Subliniat de autor, probă despre intenţiile sale cu privire la personajul care vorbeşte astfel. Cf. şi eroii lui Caragiale, depildă Jupîn Dumitrache din „O noapte furtunoasă".

alcătuind împreună cu acestea adevărate formule stereotipe, mai mult scrise decît vorbite, fiindcă apar excluziv în adrese, rapoarte, apeluri, etc. Acest *onor* este o prescurtare (scrisă!) a lui *onorat* (sau, poate, şi a lui *onorabil)*, aşadar adjectiv, nu substantiv. Totuşi, cînd este cetit aşa cum apare în formulele respective, sună întocmai ca subst. *onor*, ceeace nu ne împiedecă să-l simţim tot ca adjectiv, iar nu ca substantiv (evident din cauza lui *Minister, public*, etc. următor). In momente de nemulţumire contra autorităţii, a comisiunii, etc., despre care-i vorba, putem ceti prescurtarea aceasta întocmai cum apare în scris, şi obţinem astfel efecte umoristice. Cf. D. I. Suchianu, *Adevărul literar*, 30 Iunie 1935, pag. 8, col. 3: *„Imi pare bine că, dupăce onor comisiunea a căzut în vina unei astfel de primare conduite...“*; Idem, *ibidem*, 8 Sept. 1935, pag. 8, col. 3: *„demnitatea intelectuală a onor publicului*[1] *nu poate să fie batjocurită“*. Foarte des se uzitează, tot în ironie, formula *onor Minister*, cînd e vorba de manuale didactice proaste (adică socotite astfel), care totuşi au obţinut aprobarea oficială a autorităţii şcolare superioare *(„aprobată de onor. Ministerul Educaţiei Naţionale cu nr...“)*.

Am citat mai sus construcţia *în pace şi onor*. Deşi locul ei ar fi în capitolul imediat următor, se poate arăta tot aici că şi ea se întrebuinţează, în momente de nemulţumire, cu intenţii ironice. In drama lui M. Sorbul, *Patima roşie*, unul din eroi, Sbilţ, tip de cinic, spune partenerei sale, Tofana, să traiască *în pace şi'n onor* (cu atitudinea omului care, dacă ar vorbi deschis, ar înjura sau cel puţin ar blestema).

Număr. In vorbirea populară şi în cea familiară (ultima, deobiceiu, cînd are caracter arhaic), apare adesea, la nume de popoare, singularul pentru plural: *s'a bătut Ungurul cu Turcul; pe vremea Turcului; cînd stăpînea Rusul ţările noastre*, etc. Acest procedeu se întîlneşte şi la scriitori, care-l întrebuinţează în vederera unor efecte estetice (cu ajutorul lui se poate face şi din punct de vedere lingvistic caracterizarea unui personaj). La oamenii obişnuiţi nu in-

1. Să se compare şi forma articulată a substantivului care urmează după *onor* şi care arată că acest cuvînt, deşi are valoare adjectivală, este tratat ca substantiv (altfel ar trebui să primească el articolul şi, evident, să aibă în întregime formă de adjectiv).

tervin scopuri de acest fel, şi dacă totuşi pluralul este înlocuit prin singular şi în vorbirea lor, însemnează că fenomenul satisface o necesitate de ordin stilistic. Intr'adevăr, singularul pare mai expresiv decît pluralul, prin faptul că un obiect unic este mai uşor sezisabil decît mai multe, şi aceasta îi dă un caracter mai concret. Cred că se amestecă, la oamenii din popor, inculţi, şi o concepţie simplistă, deci tot concretă, despre conducerea unui stat: cînd spune *Rusul* pentru *poporul rusesc* (sau pentru *Ruşi, Rusia*, etc.), un ţăran are în minte, desigur, pe conducătorul statului, ţarul de odinioară, pe care şi-l închipue ca pe monarhul de altădată sau de astăzi al ţării noastre [1].

Uneori ne întîmpină şi fenomenul morfologic oarecum opus, adică întrebuinţarea pluralului pentru singular (mai exact spus, alături de singular) la cuvinte care, din punct de vedere gramatical, nu pot avea formă de plural. Este vorba de nume proprii personale. In limbajul poetic şi în cel oratoric apariţia unui nume de om la plural, atunci cînd subiectul vorbitor urmăreşte efecte artistice, este un procedeu curent. Depildă: *A trecut, din nefericire, epoca Kogălnicenilor, a Bălceştilor, a Negruzzilor...; acum trăim în zodia Ioneştilor, Popeştilor, Vasileştilor...* Vorbirea populară şi cea familiară întrebuinţează pluralul unui nume propriu, dacă nu mă înşel, numai atunci cînd valoarea personajulni respectiv trebue redusă într'un chip oarecare, cînd acel personaj încetează parcă de a mai fi unic (aşa cum este, teoretic măcar, orice om cînd i se spune cu numele lui de botez sau de familie), spre a deveni simplu membru al unui grup [2]. Iată un exemplu care, deşi găsit la un scriitor cult, este popular în ce priveşte originea şi caracterul lui [3]: *„o comoară îngropată... de un oarecare Dromichet, rege al Geţilor... Dar norocul i-a purtat de grijă să afle... o comoară mai de preţ decît a tuturor re-*

1. Cf. fapte asemănătoare in latineşte, relevate de E. Löfstedt, *Syntactica* II, Lund 1933, pag. 368.

2. Deoarece, gramatical vorbind, numai substantivele comune (apelativele, cum li se mai zice) au şi plural, urmează că un substantiv propriu pus la plural se transformă în apelativ.

3. Autorul redă indirect părerile „localnicilor" (oameni simpli, lipsiţi de cultură).

gilor Dromicheți depe lume." (Cezar Petrescu, *Aurul negru*, pag. 58.) Disprețul pentru acest „oarecare Dromichet" este exprimat nu numai prin forma de plural a numelui [1], ci și prin transformarea acestuia într'un fel de adjectiv (căci *Dromicheți* stă pe lîngă *regi*, ca un atribut pelîngă substantivul lui).

Dintr'o stare sufletească asemănătoare izvorăște altă modificare a întrebuințării numelor proprii de persoană, anume apariția adjectivului nehotărît *un*, *o* înaintea lor. Din moment ce un astfel de nume poate căpăta formă de plural, exact ca un substantiv comun oarecare, este logic să poată fi întovărășit, iarăși ca un substantiv comun, de adjectivul (sau, dacă vreți, de articolul) nehotărît. Tot la Cezar Petrescu, *op. cit.*, pag. 84 am întîlnit un exemplu de acest fel: *„Nu-ți lungi nasul, să nu-ți dau eu o Francescă Bertini și un Dromichet, de n'ai să-i poți duce"*. Caracterul popular al acestor fraze este și mai evident decît al celei citate mai sus, întrucît existența adjectivului nehotărît înaintea numelor de persoană constitue o particularitate prin excelență a vorbirii populare și familiare.

Forma negativă a acestei construcții apare și mai des chiar decît cea afirmativă. Depildă: — *Cine-i acolo? A venit Ion? — Care Ion? Nu-i niciun Ion. (E Gheorghe...).* Situația este aceeași: deși Ion, care trebuia să vie, e unul singur, se vorbește despre el ca și cum ar fi mai mulți și, deci, ar fi indiferent care din ei vine (principalul e să vie unul). Modul acesta de exprimare presupune o mare nemulțumire din partea subiectului vorbitor (nemulțumire amestecată cu surprindere: Ion era așteptat, trebuia să vie, pentru o chestie serioasă, etc.). Prezența celui așteptat era atît de necesară, încît cel ce vorbește parcă s'ar fi mulțumit, la rigoare, și cu altcineva sau cu un fragment, cu o parte din ființa lui Ion. Deaceea, cînd vede că nu vine nimeni, spune *niciun Ion* (ca și cum ar fi așteptat mai mulți).

Caz. Cu privire la cazuri constatăm deasemenea fapte de natură stilistică. Subst. *domnul*, care se întrebuințează atît

1. Cf. și adjectivul nehotărît *oarecare* (existența lui înaintea lui *Dromichet* se poate justifica și obiectiv: cel care vorbește, — adică îl pune autorul să vorbească —, nu prea știe cine a fost acest rege, prinurmare vrînd nevrînd îl subestimează).

de frecvent împreună cu un substantiv (nume propriu, titlu, grad, etc.), prezintă şi particularităţi morfologice, nu numai fonetice, cum am văzut deja [1]. Cauza este aceeaşi: pedeoparte circulaţia lui mare, pedealta starea sufletească a vorbitorului (care se găseşte obişnuit în situaţia de subaltern, de om umilit, etc.). In limbajul milităresc, mai ales, vocativul (*domnule*) este înlocuit adesea prin nominativ (*domnul*); cf. Gib. Mihăescu, *Rusoaica*, pag. 170: „*Domnul locotenent, aici e jumătatea rîului*" [vorbeşte un grad inferior]. Explicaţia acestui fapt trebue căutată, cred, în atitudinea de respect exagerat al subiectului vorbitor faţă de partenerul său: *domnule locotenent* i se pare mai puţin reverenţios decît *domnul locotenent*, din cauză că prima formulă soldaţii şi gradele mici o aud obişnuit în gura superiorilor cînd aceştia vorbesc cu inferiorii (se înţelege că şi în gura ofiţerilor de grad egal). Cum superiorii dau mai totdeauna ordine, se folosesc, deci, de un ton oarecum răstit, *domnule* face, desigur, impresia unei forme nepoliticoase, pe care un soldat, un caporal, etc. n'o poate întrebuinţa la adresa unui ofiţer. Dealtfel *domnule*, singur, este nepoliticos în orice împrejurare, ceeace iarăşi a putut influenţa în sensul arătat aici [2]. La înlocuirea lui *domnule* ... prin *domnul* ... a contribuit, foarte probabil, şi un fapt pur lingvistic. Tot din cauza respectului, la armată (şi în alte instituţii) subalternii se folosesc adesea de persoana III în locul persoanei II: *dacă ordonă domnul locotenent, mă arunc şi în foc; domnul locotenent mînîncă acasă deseară?* etc. Astfel de construcţii au putut influenţa şi ele, pentruca vocativul, singurul caz „potrivit" din punct de vedere gramatical, atunci cînd adresăm vorba cuiva, să fie înlocuit prin nominativ.

Domnu' mai apare pentru (sau cu valoare de) vocativ şi singur. Cînd nu ştii numele cuiva şi trebue totuşi să-l chemi, să-i adresezi vorba, etc., îi spui numai *domnu'!* (nu *domnule!*, care este simţit, dupăcum am amintit deja, ca nepoliticos). Formula se întîlneşte foarte des în limbajul negustorilor, mai ales al celor siliţi de condiţia comerţului pe

1. Cf., în legătură cu „prescurtarea" lui în *don*, exemplul *don şef* (la Iuliu Lazăr, *Adevărul literar*, 18 Iulie 1937, pag. 10, col. 3), cu nuanţă întrucîtva ironică.

2. Tot aşa frc. *monsieur* (cf. H. Bauche, *Le langage populaire*, s. v.).

care-l practică, — ei înşişi, precum şi clienţii lor, sînt oameni modeşti —, să invite cu glas tare pe eventualii cumpărători. Datorită acestei situaţii, *domnu'* a ajuns să capete, pentru oamenii care cred că nu sînt în situaţia de a fi chemaţi depe stradă ca orice ţăran, mahalagiu sau muncitor, o nuanţă de dispreţ. Urmarea este că *domnu'!* se întrebuinţează cu această nuanţă, cînd vorbitorul are motive de ordin subiectiv să dispreţuiască ori să pară a dispreţui pe acel căruia-i adresează această formulă [1]. Cf. I. P e l t z, «*Actele vorbeşte*», pag. 328: „*Eeei, domnu'!, îl r e p e z i Grigorescu*". (Precizarea „repezi" a autorului dovedeşte în ce stare sufletească se găseşte subiectul vorbitor sau, ceeace-i acelaşi lucru, cîtă doză de enervare poate exprima acest vocativ, dacă întrebuinţarea lui înseamnă „a repezi" pe cel căruia i-l adresezi.) Foarte des *domnu'!* este numai glumeţ: prietini şi cunoscuţi buni şi-l adresează pe stradă, în localuri publice, etc., cu singura intenţie de a face haz, fără nicio nuanţă de supărare. Deobiceiu oamenii tineri îl întrebuinţează cu această ultimă valoare.

In legătură cu vocativul sînt de înregistrat şi alte fapte [2]. Se ştie că substantive ca *mamă, tată, frate* (care arată, deci, grade de înrudire) se combină cu adjectivul posesiv în aşa mod, încît alcătuesc împreună cu acesta o unitate lingvistică: *mamă-ta, frate-său,* etc. Unitatea este desăvîrşită în sensul că la genetiv-dativ, depildă, substantivele masculine sînt tratate, cel puţin în vorbirea familiară şi în cea populară, la fel cu numele proprii *(a lui frate-său, lui fiu-meu,* etc.), iar substantivele feminine, întocmai ca oricare apelativ sau nume propriu feminin (*a mamă-tei* sau *a mătei, soră-sei,* etc.). Unele din aceste combinaţii apar şi la cazul

1. Şi al cărui nume îl cunoaşte. Se poate şi să nu-l cunoască, dar în ipoteza dintîiu dispreţul e mai accentuat (subiectul vorbitor nu vrea să-i spuie numele, fiindcă partenerul nu merită să fie strigat ca un om serios, detreabă, etc. cu *domnu[le] Ion, Gheorghe, Popescu,* etc.). Chiar cînd nu se ştie numele, *domnu'!* încă exprimă mai vizibil nemulţumirea decît *domnule!*, care, am spus, este şi el nepoliticos.

2. Nu trebue să ne mirăm că tocmai această formă gramaticală a substantivului oferă prilej de discuţie într'o mult mai largă măsură decît celelalte: cu ea chemăm partenerul, şi chemarea presupune, prin ea însăşi, fără intervenţia altor stări sufleteşti, o reacţie de ordin subiectiv, adică afectiv.

vocativ, şi a i c i este faptul care ne interesează în discuţia de faţă. Sînt foarte numeroase familiile în care părinţii îşi spun obişnuit unul altuia aşa cum le spun lor înşişi copiii, adică *mamă* şi *tată*. Dupăcum atîtea cuvinte din limbajul copiilor, printre ele tocmai *mamă* şi *tată*, au devenit cu vremea un bun comun al tuturor membrilor colectivităţii lingvistice, tot aşa terminii cu care copiii se adresează părinţilor au fost însuşiţi de aceştia şi folosiţi în convorbirile dintre dînşii. La început, întrebuinţarea lui *mamă* de către soţ şi a lui *tată* de către soţie s'a făcut în prezenţa copiilor, din tendinţa, atît de răspîndită şi de firească, de care am pomenit deja cu alt prilej, a adulţilor de a vorbi cu copiii în prezenţa lor întocmai ca dînşii. Pe urmă obişnuinţa s'a întins, transformîndu-se în adevărată regulă, indiferent dacă copiii erau sau nu de faţă.

Dar nu numai *mamă* şi *tată* apar ca formule de chemare între soţi, ci şi, în cazul celui dintîiu (poate şi al celui de al doilea, despre care nu pot afirma însă nimic sigur), combinaţia cu adjectivul posesiv, la persoana III singulară, adică *măsa* (< *mamăsa*), şi nu în nominativ, ci în vocativ, cum e şi natural, din moment ce avem a face cu o chemare. Intr'adevăr, am auzit foarte des în unele familii, din Buzău şi din sudul Moldovei, spunîndu-se *măso !* de către bărbat nevestei: *Măso, dă-mi, te rog, o dulceaţă ; ieşim deseară undeva, măso ?*, etc. Explicaţia strict gramaticală am dat-o mai sus. Cea psihologică deasemenea am indicat-o, din fugă, atunci cînd am arătat că se aude în mod obişnuit *mamă* pentru *nevastă* şi *tată* pentru *bărbate*. Asupra valorii stilistice, deci asupra originii afective a acestui uz, nu-i necesar să mai stăruim, fiindcă lucrurile sînt foarte clare: alături de necesitatea de ordin sentimental a adulţilor de a se comporta „copilăreşte" cu şi faţă de copii, intervin raporturile bazate pe dragoste şi tandreţe dintre soţi unul faţă de altul şi dintre soţi deoparte, copii dealtăparte [1].

1. Fenomenul se întîlneşte şi aiurea, în condiţii mai mult ori mai puţin asemănătoare. Astfel frc. canad. *son père* pentru *mon père* şi *sa mère* pentru *ma mère :* aşa spun copiii (şi nu numai cei mici) părinţilor lor. In dialectul abruzzez (Italia meridională) mama se adresează copilului cu formula *mammasé* (= 'mamă-sa') în loc de 'fiul meu'. Cf. şi frc. popular (la Paris) *embrassez sa*

Alt substantiv, din aceeaşi categorie, care prezintă o întrebuinţare similară, este *frate*. In vorbirea populară din Muntenia (probabil şi din alte regiuni de limbă dacoromînească) acest substantiv serveşte ca o formulă aproape generală cu care subiectul vorbitor (bărbat) se adresează unui prietin, cunoscut, etc. (cam la fel cu *nene*, *bădie*, *moş*, etc.). Singur, fără niciun determinativ, *frate* apare pretutindeni. Ceeace ne interesează aici, în legătură cu *măso!*, este că prin Muntenia acest cuvînt se întrebuinţează împreună cu adjectivul posesiv de pers. I (*frate-meu*) şi avînd valoare de vocativ. Depildă: „— *Şi mi-i luaşi dintr'odată, măi frati-meu?*" (I. C. Vissarion, *Adevărul literar*, 9 Martie 1930, pag. 4, col. 1); „*a fost lată, frati-miu*". (E. Del., *Cuvîntul liber*, 14 Decembrie 1935, pag. 2, col .2.) Asemănarea cu *măso!* constă în faptul că substantivul şi adjectivul posesiv alcătuesc o unitate nu numai sintactică, ci şi morfologică, apoi că această unitate serveşte ca formulă de chemare, îndeplineşte, adică, funcţiunea unui vocativ [1]. Cît despre nuanţa afectivă, ea este clară pentru oricine: chiar numai existenţa substantivului *frate*, la adresa unui om străin, dovedeşte suficient aceasta [2].

Tot în legătură cu vocativul mai sînt de relevat unele fapte, care ar putea fi discutate deopotrivă şi în capitolul următor. Numele propriu (de botez) al cuiva poate apărea singur sau precedat de *domnu'* (masculin), *cucoana* (feminin). Dacă-i vorba de o persoană căreia, indiferent din ce motive, i se zice obişnuit pe nume, fără adaosul în discuţie, prezenţa acestui adaos crează o nuanţă stilistică (ironie, satiră, etc).

---

mémère 'îmbrăţişează-mă' (sînt vorbele unei mame). Asemănarea constă în faptul că pretutindeni avem a face cu o schimbare de persoană sau de titulatură şi, mai ales, cu o stare afectivă identică. Exemplul din franceza canadiană poate fi considerat, în ce priveşte aspectul pur lingvistic, ca punct de plecare pentru situaţia din limba noastră: pentruca tatăl să spună mamei *măso*, trebue să presupunem că întîiu i se va fi adresat cu *mama sa* (adică 'mama copilului care era de faţă'). Cf. Leo Spitzer, *Germanisch-romanische Monatsschrift* X (1922), pag. 247 urm. şi XII (1924), pag. 247 urm.

1. Fiind vorba de un substantiv masculin (şi încă terminat în *-e*), forma lui rămîne aceeaşi la toate cazurile, deci şi la vocativ.

2. Din cauza desei întrebuinţări, *frate-meu* apare şi prescurtat: *fra'ńo* (cu *ń* pentru *m*, supt influenţa lui *t*, care a fost oarecum absorbit de nazala următoare).

Procedeul este frecvent în vorbirea populară şi în cea familiară: cînd sîntem nemulţumiţi de cineva, îi spunem cu atît mai lesne *domnul...* sau *cucoana...*, cu cît nemulţumirea ne este mai mare. Aceste cuvinte sînt şi pronunţate într'un mod special, tot ca urmare a afectului. Cf. H. Papadat-Bengescu, *Logodnicul*, pag. 104: *„Aşa cum arată azi cucoana Ana, putea foarte bine face pe aventuroasa"*. Numele de bărbaţi pot fi întovărăşite şi de *chir* (sinonim, de origine grecească, al lui *domn*), care măreşte valoarea expresivă, adică nuanţa de ironie, a formulei, graţie caracterului lui arhaic. *Chir cutare* ne întîmpină mai ales în vorbirea claselor de jos (la periferie şi la ţară).

ADJECTIV.

Puţine fapte privitoare la această parte de vorbire am putut înregistra. Toate sînt în legătură cu forma superlativului, ceeace nu surprinde, dacă nu uităm că impresia pe care o produce gradul cel mai înalt al unei calităţi este totdeauna puternică, şi deaceea subiectul vorbitor recurge în chip firesc la formula lingvistică corespunzătoare stării sale sufleteşti. Morfologia ne spune că superlativul absolut [1] se formează cu *foarte*. De fapt, numărul adverbelor echivalente cu *foarte*, pe care le găsim în limba vorbită şi adesea chiar în cea scrisă, este considerabil. Toate sînt mai expresive decît *foarte*, care, din cauza frecventei lui întrebuinţări, s'a gramaticalizat complect, pierzând astfel orice urmă de valoare afectivă [2]. Iată cîteva dintre ele: *tare, straşnic, grozav, îngrozitor, nespus, nemai pomenit, nemai auzit, care nu se mai află* (sau ... *găseşte*), *extrem, extraordinar, teribil*, etc. Cu excepţia lui *tare*, toate celelalte sînt legate de adjectivul, pe care-l determină, prin prepoziţia *de*. O bună parte din ele, precum *straşnic, grozav, îngrozitor, teribil, înspăimîntător, înfricoşător*, etc., sînt sinonime şi arată, dupăcum vedem, o emoţie identică cu groaza, frica, etc. Altfel spus, calitatea respectivă se

1. Numai acestă intră în consideraţiile noastre, fiindcă numai el exprimă cel mai înalt grad al unei însuşiri, privită în sine, nu comparativ cu aceeaşi însuşire existentă la mai multe obiecte.

2. La început de tot a avut şi el o astfel de valoare, căci provine din lat. *forte*, forma neutră (sau, dacă vreţi, adverbială) a adj. *fortis* 'tare, puternic'.

găseşte într'un grad atît de înalt, încît înspăimîntă pe subiectul vorbitor. Desigur că se va fi zis aşa mai întîiu despre însuşiri socotite primejdioase pentru oameni, adică despre defecte. Pe urmă s'a întins procedeul şi la calităţile propriu zise, trecîndu-se cu vederea elementul oarecum practic sau moral şi luîndu-se în consideraţie numai dimensiunile, cantitatea, intensitatea, etc. însuşirii. Cînd nu ne „speriem" de proporţiile unei calităţi, sîntem cel puţin miraţi, uimiţi, uluiţi, etc. De aici alte sinonime ale lui *foarte*: *admirabil, minunat, uimitor, uluitor*, etc. (care pot fi puse alături de *extrem, extraordinar, nespus, nemai pomenit*, etc.).

Interesant este că chiar un adverb ca *rău*, care se întrebuinţează în vorbirea normală cu sensul lui consacrat bine cunoscut de toată lumea, poate exprima, în limbajul afectiv, gradul cel mai înalt al unei calităţi propriu zise. Se aud mereu construcţii ca acestea: *cutare bărbat e deştept rău; cutare femeie e frumoasă rău*, etc. Explicaţia dată mai sus pentru *grozav, straşnic*, etc. se potriveşte şi aici: intensitatea calităţii pare atît de mare, încît poate fi primejdioasă, poate aduce un rău, etc [1].

Dar procedeul nu se opreşte aici. Locul adverbelor (la origine şi în majoritatea cazurilor, adjective) de felul celor deja amintite îl iau altele, deosebite ca sens pur de acelea, dar foarte apropiate în ce priveşte valoarea lor stilistică, de ex.: *amărît (nişte cîni amărît de răi); amarnic (cred că trebue să fie amarnic de bună); avan (avan di multî)*, etc.

Mai interesant este un fapt de ordin morfologic. Adjectivele pot fi, în cazuri perfect identice cu cele precedente, determinate de substantive, care îndeplinesc acelaşi rol gramatical ca şi adverbele aici în discuţie. Cîteodată substantivele acestea aparţin la aceeaşi familie de cuvinte ca şi adverbele, deci sînt înrudite semantic, de cele mai multe ori însă ele provin dela teme diferite. Deoarece sînt substantive, legătura sintactică cu adjectivele pe care le determină se face altfel decît am văzut pînă acum, şi anume se pun în urma adjectivului, fără intervenţia vreunui alt cuvînt. De-

1. Fenomenul nu este, bine înţeles, specific romînesc, ci se întîlneşte pretutindeni, pentrucă şi stările sufleteşti afective, deci mijloacele lingvistice de exprimare a lor, sînt, în general, aceleaşi oricînd şi oriunde.

pildă: *N. e rău nevoie* (sau mai expresiv *nevoie mare*); *viața-i scumpă foc*, etc. Subst. *foc* poate sta și înainte: *cutarei-i foc de harnic*. Cu el seamănă *catran*, care deasemenea se pune și înaintea și în urma adjectivului: *catran de scump* alături de *scump catran*. Cînd simte nevoia de a mări și mai mult expresivitatea, subiectul vorbitor recurge la alte formule, care își au punctul de plecare în cele deja citate: *frumoasă de mama focului*; *scump de para focului*, etc.

Substantivele derivate dela *grozav*, *straşnic*, etc. apar foarte des, dar nu împreună cu adjective, ci tot cu substantive (ceeace, din punct de vedere gramatical, se justifică, întrucît un substantiv se leagă, obișnuit, de alt substantiv prin raportul de atribut): *o grozăvie de vreme*; *o strășnicie de om*; *o frumuseță de copil* [1], etc. Valoarea stilistică a acestor substantive este identică cu a adverbelor(= adjective) corespunzătoare, numai că posedă o intensitate mai mare. Calitatea de 'grozav', 'straşnic', etc. este exprimată nu printr'un adjectiv, ca deobiceiu, ci printr'un substantiv. Cu alte cuvinte, ea a fost detașată de obiectele care o au, pentru a fi considerată în sine, independent, ca un obiect propriu zis, un fel de chintesență. Prin aceasta devine și mai concretă (în cazul unei calități concrete) sau devine concretă (din abstractă, cum era mai înainte), parcă ar fi personificată, încarnată într'un obiect de sine stătător. Și acest procedeu se întîlnește în tot felul de limbi [2].

Tot privitor la superlativ voiu releva, în treacăt, un fapt care amintește, ca origine, de *onor public*, etc., discutat mai sus. Se știe că numeroși oameni scriu pe scrisorile sau cărțile poștale pe care le expediază *ff. urgent* (în speranța că poșta va face să ajungă mai repede la destinație corespondența respectivă). Intocmai ca la *onor public*, formula *ff. urgent*, cetită *fefe urgent*, a devenit în vorbirea familiară din anumite cercuri un mijloc stilistic, cu valoare ironică sau glumeață. Cînd trimeți pe cineva să execute un comision, îi

1. Cf. și *o grădină de băiat*; *a bomboană de fată*, etc.

2. Un articol interesant cu privire la această chestie a publicat J. Byck, în *Bulletin linguistique* V (1937), pag. 43 urm., supt titlul „*Désagréable*" *comme moyen de renforcement*. Autorul explică just, între altele, și izolarea *atîta amar de vreme* (*amar* este aici substantiv și are sensul lui *catran*, v. mai sus).

spui: *du-te și întoarce-te fe fe urgent!*; cînd pleacă o rudă, un prietin, etc. și-l rogi să nu te uite, îi dai în grijă: *să-mi scrii* (sau *să-mi răspunzi*) *fe fe urgent!* Un caz interesant acesta, căci ne arată cum pot intra în limba vorbită construcții din limba scrisă (ba încă dintr'o limbă scrisă de calitate inferioară), construcții care, în urma acestei treceri, capătă oarecum viață, nu rămîn simple formule mecanice, aproape fără sens, ca în limba scrisă, unde au apărut întîia oară [1].

PRONUME.

Aici faptele sînt ceva mai numeroase, fiindcă și speciile acestei părți de vorbire sînt multe și variate.

La pronumele p e r s o n a l constatăm că el poate exprima o nuanță stilistică specială, atunci cînd subiectul vorbitor e nemulțumit, supărat, etc. și deaceea evită numele (propriu sau comun) al persoanei la care se gîndește. Depildă: „— *Azi o spălat e l e lînă... și tare m'o mai foit... „Ele" sînt maicile. Cînd se supără, Chița nu le spune pe nume*". (Otilia C a z i m i r, *Adevărul literar*, 3 Nov. 1935, pag. 2, col. 5.) Intr'un caz ca acesta, pronumele arată dispreț din partea celui ce vorbește: parcă ar vrea să spuie că maicile sînt (din cauza purtării lor față de subiectul vorbitor) ființe atît de inferioare, încît nu merită să fie numite cu numele lor obișnuit [2].

El, în gura femeilor măritate dela țară și dela periferia orașelor, însemnează 'bărbatul meu', 'soțul meu': *Dacă nu-i el acasă, ce pot să fac eu?*; *cînd s'a 'ntoarce el, am să-ți plătesc datoria.* Astăzi acest uz a devenit, cred, gramatical, și-a pierdut, adică, valoarea stilistică, pe care a avut-o, desigur, la început (poate chiar o mai are în împrejurări determinate). Atitudinea femeii care, în loc să-i spună bărbatului absent pe nume sau cu terminul consacrat (și întrebuințat de ea însăși, cînd i se adresează direct), recurge la „el", dovedește respect și teamă totodată, sentimente similare cu acelea pe care le are un om față de stăpînul său, față de o ființa mult

1. Gradul maxim al unei calități se poate exprima și prin construcții exclamative: *ce înalt e Ceahlăul!*; *cît de verde e pădurea!*; *ce vijelie!*; *cîtă ticăloșie!*; *cum mai ninge!*, etc.

2. Vom vedea mai încolo că și altfel de pronume, depildă cele demonstrative, pot apărea în condiții și cu valoare asemănătoare.

superioară lui. S'ar putea gîndi cineva că această stare de spirit se datorește atmosferei morale specifice a Orientului, unde raporturile dintre soție și soț sînt ori au fost multă vreme identice cu acelea dintre sclav și stăpîn. Cred că nu-i necesar să invocăm condițiile de viață dintr'o anumită regiune a pămîntului, deși, foarte probabil, situația specială de prin părțile noastre va fi avut vreun amestec la nașterea procedeului aici în discuție. Sînt dispus să admit mai degrabă o stare psihologică generală, existentă, în timpuri și în grade diferite, la toate popoarele și în toate clasele sociale. Dacă urmele lingvistice lăsate de această psihologie oarecum primitivă se găsesc astăzi numai la oamenii de jos, faptul nu trebue interpretat altfel decît că la aceștia progresele civilizației sînt mai încete. O cercetare atentă ar descoperi, foarte probabil, și în limbi de-ale popoarelor occidentale fenomene asemănătoare cu al nostru.

Respectul și teama de care pomeneam mai sus sînt exprimate cu mai multă putere prin *dumnealui* (pronumele de reverență corespunzător lui *el*), deasemenea foarte răspîndit și cu același sens de 'soțul meu', atît în vorbirea populară (mai puțin, fiindcă acolo apare deobiceiu *el*), cît și în cea familiară (a claselor mijlocii, poate și a celor superioare, măcar într'o vreme nu prea îndepărtată, cum probează existența însăși a formulei de politeță). Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, s. v. *domnie*, înregistrează acest uz: „în limba familiară, aproape învechit, *dumnealui* 'bărbatu-meu', *răposatul dumnealui* 'răposatul bărbatu-meu'" [1]. Intrucît *dumnealui* se întrebuința, pe vremuri, ca un fel de titlu (sau anexă, continuare a titlului) înaintea numelor proprii de boier (*s'a înfățoșat la curte dumnealui postelnicul Andronache Zimbolici*), nu-i exclus ca formula *dumnealui*, cu valoarea stilistică de 'soțul meu', să se fi ivit supt (sau și supt) influența titulaturii aici pomenite: nevasta boierului, vorbind cu străini de condiție socială inferioară despre bărbatu-său, va fi zis *dumnealui* (*boierul, logofătul*, etc.), și de aici se va fi întins obișnuința de a spune *dumnealui* (fără niciun adaos) oridecîteori venea vorba despre el, indiferent de situație (cf. *cuconașul, doamna,*

1. Este interesant că același dicționar nu pomenește nimic despre *el*, sinonimul lui *dumnealui*.

etc., deja discutate). Dela clasa boierească uzul a putut trece (prin imitaţie) la pături din ce în ce mai de jos, unde, cu timpul, *dumnealui* a fost înlocuit, cel puţin în parte, prin sinonimul, mai puţin pretenţios, *el*[1].

Dumnealui şi *dumneaei* au şi altă valoare stilistică decît cea discutată chiar acum, şi tot în raporturile dintre soţi. Nevasta poate spune, vorbind despre bărbatu-său, dar în prezenţa acestuia, *dumnealui*, tot aşa bărbatul, în exact aceleaşi împrejurări, despre nevastă-sa, *dumneaei*, cu o uşoară nuanţă ironică (deobiceiu, cînd ar trebui să-şi arate nemulţumirea, pe care dealtfel şi-o arată, dar blînd, şi ca ton şi ca cuvinte). Depildă: *Ce pot face eu? Dumneaei dictează în casă* (spune un bărbat, cînd ţine să se scuze, mai mult glumeţ, că nu-şi poate impune punctul său de vedere). Sau (vorbeşte soţia): *Eu aş merge la bal, dar nu vrea Dumnealui* (nuanţă de nemulţumire, dar tot atenuată, cum rezultă din intenţia de glumă atît de vizibilă).

Aceleaşi pronume pot fi întrebuinţate şi cu privire la străini, în situaţii perfect asemănătoare cu cele pe care le-am arătat mai sus. Numai că iritarea care stăpîneşte subiectul vorbitor este, în acest caz, mult mai puternică, ceeace iese la iveală tocmai graţie pronumelui de politeţă: dacă între soţi astfel de cuvinte circulă şi în condiţii să zicem normale, faţă de străini ele apar cu atît mai rar, cu cît deosebirea de categorie socială între subiectul vorbitor şi cel căruia i se aplică pronumele în discuţie este mai mare. Iar cînd această deosebire este atît de mare, încît, din punct de vedere strict gramatical, existenţa lui *dumnealui* şi *dumneaei* nu se justifică deloc, manifestarea nemulţumirii, cu toate variantele ei, atinge maximum de intensitate. Iată cîteva exemple din opere literare: *„— Şedeai, şedeai, dar întreabă lumea de tine. Ce dracu'! ai plecat aşa, ca un sălbatic, tot te aşteptam să vii, şi cînd colo... dumnealui*[2] *se extaziază în faţa naturii...*"

---

1. C. Stere, *In preajma revoluţiei* VIII, pag. 148: *„Abia adormisem, cînd dumneaei îmi spune: «Eremei Titici, arde ceva!» ... N'am ştiut nimică, Măria Voastră!*" (vorbeşte un primar de sat cu un „sol împărătesc" în Rusia depe vremuri; *„dumneaei"* este soţia primarului).

2. *Dumnealui* este aceeaşi persoană căreia mai înainte i se spune *„te aşteptam"*.

(Dan Petraşincu, *Sîngele*, pag. 66). — *„In ziua aceea, Nina venise întîrziat la dejun, — el era gata să plece la birou şi se întreba pe unde umblă dumneaei, dar nu-i zisese nimic, să nu fie ceartă"*. (H. Papadat-Bengescu, *Logodnicul*, pag. 88.) *„— I-am dat, domnule, o vioară..., izbucni Ţiganul. — Am încercat o vioară! zbieră femeia. — ...pentru o zi, două, continuă lăutarul, şi cînd colo dumneaei (lui nu-i scăpă ironia cu care rostea oacheşul cuvîntul, trădînd o intimitate veche între dînşii) mi-a pierdut-o chipurile*[1]. (I. Peltz, *Nopţile Domnişoarei Mili*, pag. 156.) — *„Dau odaia unei femei serioase!, am lămurit-o eu. Păi mai serioasă ca mine? s'a ismenit 'mneaei*[2]. *Era divorţată şi acu'-umblă, spunea, bărbat'su s'o împace"*. (Idem, *ibidem*, pag. 251.)

Un ultim fapt în legătură cu pronumele personal este schimbarea persoanei în cursul vorbirii, fără ca acestei schimbări pur formale să-i corespundă şi una reală, de oameni.

Foarte des în locul persoanei întîia apare persoana II (la singular). Şi acest fenomen este caracteristic mai ales pentru vorbirea populară şi, într'o măsură însemnată, chiar pentru cea familiară a oamenilor culţi. Altfel povestitorul, după ce raportează diverse întîmplări al căror erou, ca să zicem aşa, este el însuşi, ajunge cu povestirea la un punct emoţionant, depildă i se înfundă drumul, îi ies înainte nişte tîlhari, etc. Imediat trece dela pers. I la pers. II, adresîndu-se sie însuşi, ca şi cum ar fi altcineva (adesea îşi spune pe nume): *Ei, acu' să te văd (Ioane)!*; sau *Ce te faci (Ioane), prin pustietatea aceasta?*[3] Sau: *Mă duc pînă la N. şi ce să vezi?* [=ce văd eu?][4]. Fenomenul nu este, bineînţeles, specific lim-

1. Interesante sînt explicaţiile date în paranteză de autor, care pedeoparte relevează ironia cuprinsă în *dumneaei*, pedealta trage, din întrebuinţarea acestui pronume, concluzia că cei doi eroi sînt prietini vechi, concluzie justă, care confirmă originea familiară (adică din limbajul familiar) a uzului aici în discuţie (altfel spus, din capul locului *dumnealui* şi *dumneaei* au fost întrebuinţate de către soţi unul faţă de altul; cf. mai sus).

2. Să se compare prescurtarea lui *dumneaei* în *'mneaei*, pentru mărirea expresivităţii (disprețul e mai mare decît în ipoteza cînd pronumele ar fi întreg). Se spune şi *'mnealui*, cu aceeaşi valoare stilistică.

3. Exemple nenumărate se pot găsi mai ales la Ion Creangă.

4. Iată şi cîteva exemple din limba scrisă actuală: *„Ce te faci tu, Vasilică, zvîrlit în lume, gol şi dezbrăcat? Acasă să se întoarcă nici pomeneală"*. (N.

bii noastre. Se întîlneşte şi aiurea, căci atît momentul psihologic în care se poate afla subiectul vorbitor, cît şi mijloacele pe care le oferă limbajul omenesc pentru exprimarea stărilor sufleteşti afective se aseamănă dela un popor la altul şi dela o epocă la alta. Deaceea el a fost înregistrat de către lingviştii care se interesează de asemenea probleme (aparţinînd la ceeace s'ar putea chema 'sintaxă generală'). V., depildă, W. Havers, *Handbuch der erklärenden Syntax*, Heidelberg 1931, pag. 162, care spune că în astfel de cazuri avem a face cu o 'Selbstapostrophe' (cel ce vorbeşte se „apostrofează" pe sine însuşi, îşi adresează sie însuşi cuvintele respective). Acest procedeu stilistic dă naştere, în unele limbi, la aşa numitul 'imperativ povestitor' sau 'imperativ descriptiv', despre care voiu pomeni mai departe, căci el există şi în romîneşte. Prin faptul că este absolut spontan şi foarte frecvent în vorbirea populară, el contribue la mărirea expresivităţii acesteia (mai cu samă că frazele în discuţie au, deobiceiu, formă exclamativă sau interogativă), prinurmare, implicit, şi la înviorarea povestirii [1].

Intr'o anumită formulă *tu* s'a izolat, gramaticalizîndu-se, încît nici lingviştii nu-l mai pot recunoaşte uşor, anume: *nici tu masă, nici tu casă; nici tu plug, nici tu grapă, nici tu car, nici tu nimica*, etc. Este clar că *tu* reprezintă aici (formal!) persoana II, căreia i se adresează subiectul vorbitor, fără ca, de fapt, să existe numai decît un partener. Acesta poate exista, dar tot atît de bine poate lipsi, fiind înlocuit prin vorbitorul însuşi (cf. mai sus) sau printr'un

---

Neagu Negulescu *Adevărul literar*, 28 Noembrie 1937, pag. 10, col. 2.) Aici schimbarea de persoană este dela III la II, cu acelaşi efect ca mai sus (căci vorbirea indirectă devine şi în acest caz vorbire directă, ceeace are drept rezultat înviorarea povestirii). *„Am luat batocul şi dă-l de perete . . . trufandalele — aruncă-le peste case . . . florile — calcă-le în picioare . . . sticlele de şampanie — trinteşte-le de caldarîm."* (C. Pelmuş, *ibidem*, 20 Septembrie 1936, pag. 3, col. 7.)

1. Vioiciunea mare a povestirii se datoreşte faptului că, introducînd persoana II în locul pers. I (sau III), transformăm vorbirea indirectă în vorbire directă. Astfel povestitorul devine partenerul unui convorbitor, care, în realitate, nu există, iar povestirea ia forma dialogului; de aici caracterul ei oarecum dramatic (căci în dramă, adică în opere dramatice de tot felul, apare în mod natural şi obişnuit dialogul), mai ales că se produce vrînd nevrînd şi o schimbare de ton, însoţită, poate, şi de gesturi, de atitudine deosebită, etc.

terţiu oarecare, prezent ori absent. La crearea acestei construcţii trebue să fi contribuit, într'un chip anumit, şi împrejurarea că în limba noastră *tu* are deseori valoare de persoană generală (sau, ceeace-i tot una, de pers. III cu sens de 'cineva, oricine, lumea, oamenii', etc.). Tiktin, *Rum.-deutsches Wörterbuch*, s. v. *tu*, crede greşit că *tu*, din exemple ca cele citate mai sus, ar fi slav. *to* (din construcţii ca bulg. *tuka, nito e vrême, nito i mêsto* 'aici nu-i nici timpul, nici locul pentru asta')[1].

Altădată întîlnim pers. I plurală pentru pers. I singulară (aşadar mai mult schimbare de număr decît de persoană). Vorbirea populară întrebuinţează foarte des acest procedeu, care, deobiceiu, este lipsit de semnificaţie stilistică. Avem a face cu pluralul modestiei, atît de potrivit cu atitudinea supusă, aproape umilită, a ţăranului nostru. Depildă: *Sărutăm dreapta, părinte!*, spune curent un om sau o femeie dela ţară preotului. Dar aici mă gîndesc la altceva, şi anume la întrebuinţarea pluralului pentru singular ca produs al unei stări afective: modestia există, dar numai formal, deci o falşă modestie, deunde impresia, adesea puternică, de ironie, batjocură, etc. De exemplu: *Lasă că nici noi nu sîntem adunaţi depe drumuri!*; *am trăit şi noi doar în casă de om* (*ca să ştim ce-i aceea un pat acătării*), etc. Şi mai accentuat iese la iveală intenţia satirică în cazuri ca acestea: *Ehei!, cunoaştem noi la marfă*; *ştim noi cum merg lucrurile*, etc. Pretutindeni vorbeşte, evident, un singur individ, care nu se gîndeşte deloc la alţii, spre a-i solidariza oarecum cu dînsul, ci se are în vedere numai pe sine, exprimă o părere, o apreciere, etc. strict personală, dar o îmbracă în forma pluralului, ca să mărească valoarea expresivă a reacţiei sale subiective.

In ce priveşte pronumele posesiv, este de notat întrebuinţarea lui *al meu* cu sensul de 'bărbatul meu': femeile, cu deosebire cele dela ţară şi din mahalalele oraşelor (adesea însă chiar cele din burghezie), cînd vorbesc despre soţii lor, care nu sînt prezenţi (poate chiar şi în prezenţa lor, dar

1. Apare *tu*, în astfel de cazuri, şi fără *nici*, ci numai cu *nu*: . . . „*tu lemne nu . . ., tu untură în tinichea nu . . ., tu hantiţă pe tine nu . . ., tu distracţie nu . . .*" (Sărmanul Klopştock, *Adevărul literar*, 25 Dec. 1926, pag. 4, col. 3). Aici *tu* este pers. I, povestitorul, adică subiectul vorbitor însuşi.

discutînd, se înţelege, nu cu ei, ci cu altcineva), spun *al meu*, lasă, adică, la o parte, substantivul construcţiei întregi *bărbatul meu* (sau *soţul meu*), ca fiind dela sine înţeles [1], deci de prisos, şi întrebuinţează numai posesivul (care, din adjectiv, cum este cînd întovărăşeşte substantivul, devine adevărat pronume). Este un fapt perfect similar cu cel discutat mai sus, unde am constatat că pronumele personal *el* are aceeaşi funcţiune exact în aceleaşi împrejurări, şi el trebue socotit drept urmarea firească a aceluia: din moment ce s'a creat uzul de a se spune *el* pentru *bărbatul meu* (şi mai întîiu acest uz va fi luat naştere), era logic să se zică apoi *al meu* cu acelaşi înţeles. Fenomenul apare şi în alte limbi, ceeace nu surprinde. W. Havers, *op. cit.*, pag. 53 dă exemple paralele din latineşte (*meus* = *meus vir*), din nemţeşte (*meiner* = *mein Mann*, dar şi *mein Herr* [2]) şi din limba lituană. Cum şi Romanii cunoşteau acest uz stilistic, ne-am putea întreba dacă rom. *al meu* 'bărbatul meu' nu este cumva continuarea directă a lat *meus* (= *meus vir*). Cred că răspunsul la această întrebare trebue să fie negativ. Existenţa fenomenului şi în alte limbi (neromanice, deci străine de a noastră) probează că el se poate naşte independent în fiecare, graţie tocmai condiţiilor pe care le-am descris, din fugă, mai sus. Dealtfel nicăiri ca în domeniul stilisticii nu se recomandă mai stăruitor renunţarea la explicaţii istorice. Evident că unele particularităţi de acest soiu s'au putut transmite din limba latină în a noastră (şi în cele romanice). Dar principial se impune a le căuta izvorul în psihologia general umană şi, deci, în limba însăşi pe care o studiem, fără a ne mai referi la cele înrudite cu ea. Faptele similare din acestea trebuesc, negreşit, invocate, dar nu aşa cum se face la studiul istoric şi comparativ al sunetelor, formelor gra-

1. Aceasta, datorită situaţiei (sau contextului, cum se spune în discuţiile despre limba scrisă): unul dintre convorbitori (adică una dintre femeile care stau de vorbă) pomeneşte într'un mod oarecare despre 'bărbatul' respectiv, şi după aceea partenerul recurge la formula *al meu*.

2. Cf. şi rom. *al meu*=*stăpînul meu* în vorbirea oamenilor de serviciu: după-cum pentru femeile măritate *al meu* nu poate fi decît 'bărbatul meu', atunci cînd vorbesc despre familie, etc., despre lucruri, adică, în care soţul este aşa zicînd mereu prezent, la fel pentru oamenii de serviciu *al meu* = *stăpînul meu* (iarăşi în chestii care aparţin la relaţiile dintre ei şi patronii lor).

maticale, etc. (spre a se vedea şi proba, adică, originea comună a tuturor asemănărilor), ci ca simple paralele (şi nu numai din idiomele aparţinînd aceluiaşi grup), cu scopul de a arăta că oriunde şi oricînd se pot ivi fenomene identice din punctul de vedere al aspectului şi al cauzei lor, fiindcă izvorul lor este psihicul omenesc, atît de asemănător ca constituţie şi ca funcţiune pretutindeni.

Mai numeroase sînt particularităţile stilistice privitoare la pronumele demonstrativ (judecînd, cel puţin, după materialul care-mi stă la dispoziţie). O caracteristică generală, de ordin morfologic, este că acest pronume apare totdeauna supt formele lui din vorbirea familiară şi populară (munt. *ăsta, ăla,* etc., mold. *(a)ista, (a)s'eala,* etc). Constatare firească, dacă nu uităm ceeace am relevat mereu în cursul discuţiilor de pînă aici, că punctul de plecare al tuturor fenomenelor de natură silistică îl constitue limba vorbită, nu cea scrisă. Altă caracteristică este următoarea. Intocmai ca şi pronumele personal, vom vedea că demonstrativul înlocueşte un substantiv oridecîteori subiectul vorbitor nu vrea sau nu poate să spuie unui lucru sau unei fiinţe pe nume. Acest fapt se datoreşte, evident, naturii gramaticale a pronumelui (definit de gramatici ca o parte de vorbire care stă în locul unui nume). Totuşi, avînd în vedere că în mod logic obiectele din lumea înconjurătoare trebuesc indicate prin numele lor, adică prin substantive, întrebuinţarea pronumelui apare ca un procedeu mai puţin obişnuit şi poate avea, deci, efecte stilistice, cu deosebire atunci cînd intenţionat recurgem la pronume. In general, intenţiile sînt ironice (cu toate nuanţele) şi izvorăsc din nemulţumirea (iarăşi de grade diferite) a subiectului vorbitor. Dintre cele două demonstrative propriu zise (*acesta* şi *acela*), mai des întrebuinţat în limbajul afectiv este ultimul, ceeace se explică printr'un fapt de ordin pur lingvistic, anume că *acela* poate înlocui un număr mai mare de substantive decît *acesta* (obiectele depărtate de noi sînt ori pot fi mai numeroase decît cele apropiate) şi printr'unul de ordin psihologic: *acela* corespunde oarecum lui *el* (pronumele personal de pers. III) [1],

1. Şi *acesta* indică tot persoana III (ca toate demonstrativele, nedefinitele, etc.), dar, întrucît e mai apropiat de subiectul vorbitor, poate fi asimilat,

în sensul că obiectele depărtate pot fi socotite ca absente, deaceea despre cineva considerat absent subiectul vorbitor se poate exprima cu mai multă libertate decît despre cineva prezent, altfel spus, poate da drum mai liber nemulţumirii sale.

Urmează, aşadar, că *acesta* apare atunci cînd cel numit astfel este de faţă. Exemplu: „— *Nu-i adevărat!, zbieră văduva. Mi-a dat o vioară, e drept. Am un nepot care a ţinut s'o încerce — vioară veche, spunea ăsta (şi femeia, ciudat, avea aceeaşi ironie cînd pronunţase cuvîntul) şi voiam să-i fac plăcere*". (I. Peltz, *Nopţile domnişoarei Mili*, pag. 155.) Explicaţia dată de autor în paranteză arată cauza afectivă a apariţiei lui *ăsta* (pe care, dealtmintrelea, îl şi subliniază), prinurmare nu-i necesară altă discuţie. Trebue precizat numai, pentru înţelegerea celor spuse mai sus, că vorbele reproduse aici sînt răspunsul unei femei la acuzaţia pe care i-o aduce „*Ţiganul*", acuzaţie redată de mine la pag. 16, ca exemplu pentru *dumneaei* (cu sens ironic şi întrucîtva familiar). Se vede bine legătura dintre diversele specii de pronume, atunci cînd ele au valoare stilistică: indiferent de categoria gramaticală la care aparţin, funcţiunea lor afectivă poate fi absolut identică. „— *O aluzie... prima aluzie la Jean Deleanu. La trădarea lui cu una din astea!... Prima aluzie mai intimă la căsătoria dintîiu!*" (H. Papadat-Bengescu, *Rădăcini* II, pag. 16.) Sînt reflecţiile unui personaj din roman (Nory) la afirmaţia facută de alt personaj (Dia), care spusese mai înainte, vorbind despre femei de condiţie modestă (ea e „boieroaică" mare), eventual suspectă: „— *Da! Am experienţa femeilor astea...*" „*Femeile astea mi-au adus un serviciu enorm în căsătoria mea... dealtfel şi în altă împrejurare... urma Dia*". (Chiar în aceste citate, *astea*, ca adjectiv demonstrativ pelîngă *femeile*, exprimă oarecare dispreţ, deşi cu o nuanţă mult mai atenuată decît *astea* singur, din pasajul imediat precedent.)

In vorbirea obişnuită acest demonstrativ este utilizat la tot pasul. Cînd, depildă, împotriva aşteptărilor noastre, sîn-

---

din acest punct de vedere, cu pronumele de pers. II (nu în sensul că ar fi persoana cu care se vorbeşte, ci o persoană căreia te poţi adresa imediat, fără nicio altă formalitate, tocmai fiindcă-i aproape).

tem puşi în prezenţa unui individ care s'a făcut vinovat de lucruri incorecte, etc. şi a cărui proastă reputaţie o cunoaştem, exclamăm (surprinşi şi indignaţi totodată): *Ăsta e?*[1] *Apoi îl ştim pe domnul (cîte parale face)*! Deasemenea, cînd sîntem nemulţumiţi de alegerea făcută de cineva în persoana unui om despre care n'avem păreri favorabile: *Tocmai pe-aista l-ai găsit?* sau *D'apoi cu-aista n'ai să faci nicio ispravă!* (Bineînţeles, dispreţul, ironia, etc. dau pronunţării întregii fraze, deci şi, mai ales, pronumelui intonaţia specială de care ne-am ocupat la timp.)

Cît despre *ăla, aia*, etc., am spus deja că valoarea lor expresivă este şi mai mare (încercînd să explic pentruce). Iată, mai întîiu, exemple din vorbirea zilnică, pe care le alcătuesc eu aşa fel, încît să semene, adică să fie paralele, cu cele date chiar acum pentru *ăsta*, etc.: *Ăla* (sau *aş'eala*) *a făcut blăstămăţia? Nu mă mir! — Tocmai pe ăla* (sau *aş'eala*) *l-aţi nimerit! Cine nu ştie că nu-i bun de nimic?*, etc.

Din cauză că dispreţul pe care-l poate exprima pronumele demonstrativ al depărtării este mai puternic, limbajul familiar a ajuns să-l utilizeze foarte des cu sensul de 'un derbedeu, un golan, o secătură', etc. (cînd e vorba de bărbaţi) şi de 'uşuratică, stricată, prostituată', etc. (cînd e vorba de femei). De fapt, se întîmplă ca subiectul vorbitor să se înşele (chiar cu ştiinţă sau cu voinţă), căci nu totdeauna oamenii la care se referă sînt în realitate aşa cum îi prezintă sau şi-i închipue el. Acest amănunt n'are nicio importanţă. In astfel de cazuri pe noi ne interesează numai atitudinea strict subiectivă a celui care vorbeşte, fiindcă ea, adică izvorul ei (nemulţumirea), îi dictează tonul, cuvintele, construcţiile, etc. Dau cîteva exemple, găsite, la întîmplare, tot în limba scrisă (care însă reproduce întocmai pe cea vorbită). Din Caragiale (vorbeşte Jupîn Dumitrache): *„un ăla..., un prăpădit“* (să ne amintim cum îl califică apoi acelaşi personaj pe acest *„ăla“*: *maţe-fripte, coate-goale*, etc.). Eroul lui Caragiale se pune din punctul de vedere al poziţiei sociale: el, om cu stare, negustor, căpitan în garda civică, etc., pecînd celălalt, vorba lui, un „prăpădit“. Dar dispreţul omului bogat

1. Sau, cu forma moldovenească a pronumelui: *„Aista-i...?“*

(am zice al burghezului) pentru cel sărac (pentru proletar) ar fi mult mai mic, dacă „ăla" nu s'ar fi făcut vinovat de o mare necuviinţă, aceea de a se fi uitat tot timpul reprezentaţiei dela „Union" la soţia şi cumnata lui Jupîn Dumitrache şi de a fi încercat să le curteze (de fapt, numai pe Ziţa, nu şi pe Veta). Evident că nici îndrăzneala lui Rică Venturiano (căci el este „prăpăditul") n'ar fi indispus, ea singură, pe Dumitrache, dacă n'ar fi fost întovărăşită de o situaţie materială atît de proastă (după părerea acestuia). Deci cele două cauze (una din ordin social sau principial, cealaltă de ordin strict personal) merg mînă în mînă, pentru a produce maximum de nemulţumire în sufletul eroului nostru. Înţelegem astfel ce bogat în tot soiul de nuanţe (intelectuale şi afective) poate fi acest simplu pronume *ăla*, care-i mai elocvent decît o descriere propriu zisă. Alt exemplu (imitat, pare-se, după cel precedent): *„Un ăla sclivisitu, monşer, din generaţia tînără* (Iuliu Lazăr, *Adevărul literar*, 4 Octombrie 1936, pag. 7, col. 7). Aici vorbitorul este indignat şi pentru motive personale („sclivisitul" se purtase, să zicem, obraznic, etc.), dar şi pentru considerente de natură principială: în calitate de om matur sau, dacă vreţi, bătrîn, în orice caz aparţinînd la o generaţie prin excelenţă serioasă (cum sînt... toate generaţiile trecute), el nu poate avea decît dispreţ pentru tineri, care, prin definiţie, trebue să fie plini de cusururi şi de păcate!

Femininul *aia* (şi numai supt acest aspect fonetic)[1] are obişnuit înţelesul de 'femeie de stradă' sau, cel puţin, pe acela de 'femeie uşuratică, dispusă în orice moment să-şi satisfacă plăcerile': *o aia* însemnează exact acelaşi lucru ca 'o prostituată, o cocotă', etc. (tot aşa *una de alea* sau, cum se spune foarte des astăzi, *una din alea*). Cf. şi H. Papadat-Bengescu, *Rădăcini* I, pag. 81: *„Boierul era şi el destul de bun şi avea drept să-şi ia o ibovnică pe plac, şi mai bine una de-a lor decît cine ştie ce paţachină depela Şantan, care să se ţină mare, cum* [sic!] *de vale la Mărculeşti, unde pălmaşii erau prigoniţi de o aia"*. (Autoarea reproduce, oarecum însuşin-

1. Urmează că valoarea afectivă aici în discuţie a acestui pronume s'a născut în Muntenia, mai precis în limbajul Bucureştilor (oraş mare, cu psihologie caracteristică, etc).

du-şi-le, supt forma vorbirii indirecte, comentariile ţăranilor despre legăturile amoroase ale proprietarului lor cu o femeie din sat, care, dealtfel, nu era chiar ţărancă, întrucît tatăl ei făcea pe administratorul „boierului".) E a d e m, *ibidem*, pag. 367: *„Femeile erau confidentele, prietenele lui, îi mai erau şi iubitele... Femeile cinstite!... Nu s'ar fi apropiat de una din a l e a..."* [1]

Nu totdeauna dispreţul predomină asupra altor stări sufleteşi, aşa că sensul lui *aia* sau, deastădată, *aceea* apare mult atenuat. Depildă: *„— Ce e cu adevărat între Ludwig şi... aceea?* (U. B e n a d o r, *Viaţa romînească*, Sept.-Oct. 1935, pag. 56: vorbeşte soţia lui Ludwig, întrebîndu-se despre relaţiile bărbatului ei cu o femeie, pe care o bănueşte că i-ar fi amantă): aici personajul ezită (cf. punctele de suspensie), cînd trebue să pronunţe numele femeii incriminate, nu pentrucă nu i l-ar şti, ci pentrucă numai unei femei cinstite, sincere faţă de tine, etc. îi poţi spune cu numele ei. Avem şi aici dispreţ, din moment ce eroina presupune că între soţul ei şi femeia aceea sînt legături nepermise, dar avem mai ales nemulţumire (şi împotriva bărbătului), apoi resemnare, probabil şi un fel de teamă de a invoca numele propriu (cu nădejdea că, procedînd astfel, poate nu-i adevărat ceeace îşi închipue ea). Deosebirea dintre exemplul acesta şi cele de mai sus iese la iveală şi din înfăţişarea pe care o are pronumele: acolo *aia* (şi *alea*), aici *aceea*; acolo forma familiară şi populară, deci vulgară şi trivială (ca posibilităţi oarecum teoretice), aici forma literară, adică distinsă, potrivită cu starea sufletească a subiectului vorbitor, care nu izbucneşte indignat de cele ce bănueşte, ci suferă resemnat şi discret.

Pronumele demonstrativ apare în locul unui substantiv şi atunci cînd nu găsim repede, imediat, numele noţiunii în discuţie, fie din cauza unei deficienţe momentane a memoriei, fie pentrucă nu ştim, pur şi simplu, cum i se spune acelei noţiuni. Bineînţeles, subiectul vorbitor poate numai să afecteze un lapsus al memoriei sau ignorarea numelui. In

1. *Alea* este subliniat de autoarea însăşi, care vrea să atragă atenţia cetitorului asupra semnificaţiei acestui cuvînt (semnificaţie foarte deosebită de cea „gramaticală").

asemenea cazuri intervine oarecum intenţia de a glumi, mai exact, de a obţinea anumite efecte. Iată exemple pentru toate aceste nuanţe: *L-am întîlnit pe... ă l a* [1], *cum îi zice? Ăla nalt, cu capul mare cît dovleacul.* — *„Un motor... cu nişte a l e a albe, care se înşurubează"*. (M. F i s t o, *Adevărul literar*, 6 Iunie 1937, pag. 13, col. 4: autorul se pune în situaţia unui băiat de ţăran care face pe „lift-boy"-ul şi vorbeşte despre ascensor, cu diversele lui piese, ale căror nume nu le cunoaşte.) — *„Un ă l a cu cleşte voia să intre în vagon"* (dintr'o povestire oarecare: subiectul vorbitor ştie cum se zice conductorului sau şefului de tren, dar nu vrea să-i spuie titlul şi recurge la pronumele *ăla*, care, prin lipsa lui de precizie, poate deştepta diverse imagini, fie comice, fie de altă natură.

In chipul acesta n'a fost deloc greu ca ambele pronume demonstrative să ajungă în vorbirea curentă nişte cuvinte menite să exprime tot ce nu putem indica cu adevăratul nume, din cauză că acesta nu ne vine în minte. Se ştie că oamenii cu mai puţină cultură sau complect inculţi, nedeprinşi să mănuiască un vocabular mai bogat, preocupaţi de nevoile vieţii zilnice şi deaceea puţin atenţi atît la lucrurile care ies din sfera procupărilor obişnuite, cît şi la modul cum le exprimă, întîmpină dificultăţi mari la găsirea terminilor de care au trebuinţă, chiar cînd e vorba de noţiuni curente, şi atunci îi înlocuesc prin *acesta* şi *acela* (cu toate formele lor din limba familiară şi populară). Evident că în asemenea cazuri pronumele demonstrativ nu are nicio valoare stilistică, ci a devenit o simplă formulă gramaticală (mai bine zis a redevenit, fiindcă din capul locului şi pînă astăzi, în atîtea alte împrejurări, el este un element strict gramatical).

Şi la pronumele n e d e f i n i t constatăm uzuri de natură stilistică. La baza lor stă caracterul de vag, nelămurit, nehotărît, prin care acest pronume se deosebeşte de celelalte: dacă un obiect, cu privire la care sîntem mai mult sau mai puţin bine informaţi, îl prezentăm (intenţionat !) ca şi cum n'am şti nimic despre el, fie înlocuindu-i numele

1. Sau, în dialectul moldovenesc, *pe... ş e a l a* (aşadar fără *a* iniţial). Tot aşa cu pronumele *acesta*: *Ai auzit? A murit... ă s t a* (sau *i s t a*), *cum îl chiamă, frate?*

printr'un pronume nehotărît, fie întovărăşindu-l cu un adjectiv nehotărît, obţinem, prin aceasta chiar, efecte stilistice. Dece prezentăm un obiect cunoscut drept ceva necunoscut? Pentrucă sîntem nemulţumiţi, şi această stare sufletească ne îndeamnă să micşorăm, cu voinţă, importanţa obiecului care ne-a produs nemulţumirea. Căci aceasta însemnează întrebuinţarea pronumelui nedefinit în locul sau înaintea numelui obiectului în discuţie: îi reducem valoarea pînăla minimum, pînăla înglobarea lui într'o masă anonimă, neprecisă.

Cînd ne-am ocupat de substantiv, am arătat că un nume propriu poate fi tratat ca unul apelativ şi, în consecinţă, apare însoţit de adjectivul nehotărît *un, o*. Mai cu samă forma negativă a acestuia se întîlneşte adesea : *niciun, nicio*. La exemplele date acolo din vorbirea familiară şi populară adaug acum cîteva găsite în limba scrisă : *„Nu e vorba de niciun el şi de nicio ea“* (T. S., *Adevărul literar*, 24 Aprilie 1938, pag. 15, col. 3: autorul vorbeşte despre romanul *„Ea“* al lui Ivan Bunin şi introduce oarecum pe cetitor în atmosfera acestei cărţi, anunţînd că, deşi titlul sună aşa cum vedem, n'avem a face cu un erou, *el*, şi cu o eroină, *ea*) [1] ; *„Cine e Lică, pretinsa lor rudă? Ştie Nory cam cine e, dece se dă drept ruda lor? Nory nu ştie de nicio rudă, de niciun Lică“*. (H. Papadat-Bengescu, *Rădăcini* II, pag. 90.) [2]

Intrebuinţat singur, aşadar ca pronume propriu zis (supt forma *unul, una*), acest cuvînt exprimă foarte clar dipreţul, adică nemulţumirea subiectului vorbitor. Bineînţeles, atunci cînd momentul psihologic cere asta. Căci *unul, una* apar extrem de des în vorbire cu simpla lor valoare gramaticală, fără nicio nuanţă stilistică. Dacă nu ştim, într'adevăr, nimic despre cineva, nu-i cunoaştem nici măcar numele, şi totuşi trebue să vorbim despre dînsul, este clar că nu-i putem spune decît *unul, una : A venit unul, nu ştiu cum îl*

1. In exemplul acesta n'avem un substantiv propriu zis, ci un pronume personal, dar valoarea sintactică a pronumelui este aceea a unui substantiv, şi nu numai pentrucă orice pronume adevărat este, din punct de vedere sintactic, identic cu un substantiv, ci şi pentrucă, în cazul de faţă, *el* este egal cu un nume propriu, tot aşa *ea* (ca şi cum am spune *Petru* şi *Maria*).

2. Aici *niciun Lică* pare a fi atras de *nicio rudă* (numele propriu *Lică* este asimilat cu apelativul *rudă* dinaintea lui).

chiamă, vrea să vorbeaecă cu D-Voastră; Cînd am intrat în casă, am dat peste una, îmbrăcată prost, care aştepta şi ea. In asttel de exemple, *unul* şi *una* pot fi înlocuite prin *cineva*, care, oricum l-am întrebuinţa, nu poate exprima o nuanţă afectivă. Dar dacă ne gîndim la o persoană cunoscută, ba încă bine cunoscută, şi, fie că-i spunem numele, fie că nu i-l spunem, recurgem la pronumele nedefinit aici în discuţie, valoarea stilistică a acestuia apare numai decît. Depildă: *Ai auzit de un romancier Ionescu*[1]? *Habar n'am de el* (sau *i-am cetit şi eu un roman grozav de slab!*) Sau mai „tare": *Am cetit un roman de unul Ionescu* (*mi se pare că aşa-i zice*). *Nu mi-a plăcut deloc.* Această de a doua construcţie conţine, cum vedem, pronumele nehotărît supt forma lui întreagă, adică articulată (de adevărat pronume), deşi după el urmează imediat numele propriu. Ne-am aştepta să avem *un Ionescu*, nu *unul Ionescu*. Se spune în ambele moduri, dar cu sens deosebit: *un Ionescu* însemnează 'unul dintre mai mulţi Ioneşti' (aşa cum *un om* însemnează 'unul dintre toţi oamenii depe lumea aceasta'), *unul Ionescu* arată că-i vorba despre un anumit Ionescu. Dece totuşi numele propriu este precedat de forma substantivală şi nu de cea adjectivală a pronumelui nehotărît? Fiindcă, la început, s'a zis: *am vorbit cu unul* (al cărui nume subiectul vorbitor nu-l cunoaşte sau nu-i sigur că-l cunoaşte, dar ţine să-l spuie, ca să vadă dacă-i aşa, să capete confirmarea partenerului, etc., şi deaceea, dupăce a întrebuinţat pronumele nehotărît articulat, potrivit normei gramaticale, dă şi numele, presupus de el, al personajului despre care-i vorba)... *Ionescu.* Intre *unul* şi *Ionescu* a existat, la început, cînd construcţia era pur gramaticală, o pauză, şi încă mare: subiectul vorbitor se oprea, după *unul*, ca să-şi aducă aminte de numele individului în discuţie. Şi astăzi se face pauză între cele două cuvinte, dacă situaţia (subiectivă şi obiectivă) este aşa cum am descris-o mai sus. Dacă vrem să ne arătăm însă dispreţul faţă de *Ionescu*, pe care-l indicăm întîiu prin pronumele nehotărît *unul*, pauza poate dispărea sau chiar dispare (du-

1. Pun un nume fictiv, spre a nu... trezi susceptibilităţi. (Presupunem, bineînţeles, că acest romancier este foarte cunoscut, ba chiar şi apreciat!)

păcum intenţiile noastre ironice sînt mai pronunţate sau mai puţin pronunţate).

Şi *altul, alta* au, în condiţii oarecum asemănătoare cu cele arătate la *unul, una*, valoare afectivă. Deşi se referă tot la pers. III, deci la obiecte absente, acest pronume se poate întrebuinţa şi cu privire la cineva prezent. Să ne închipuim că discutăm cu mai mulţi prietini şi că părerile noastre nu sînt aprobate de toţi: dupăce unul ne-a întrerupt, făcînd o obiecţie, sîntem întrerupţi de un al doilea, de un al treilea, etc. Acest lucru ne poate enerva, fie pentrucă nu ne place să fim contrazişi, fie pentrucă obiecţiile ni se par copilăreşti, etc. Atunci exclamăm, nemulţumiţi, la întreruperea adversarului al doilea sau al treilea: *altul!* Acest cuvînt însemnează, după împrejurări (adică după intensitatea supărării noastre) *alt ignorant, alt caraghioz, alt prost*, etc. Tocmai fiindcă nu precizăm deloc ce vrem să spunem (şi din cauza pronumelui n e h o t ă r î t, dar şi din pricină că-l întrebuinţăm singur), semnificaţia lui *altul* poate fi bogată şi variată în nuanţe afective.

Supt forma-i feminină *alta*, acest pronume apare şi mai des, fiindcă pedeoparte poate avea aceeaşi întrebuinţare ca masc. *altul* (cînd se referă la fiinţe feminine), pedealtăparte însă, conform uzului gramatical romînesc, el poate sta în locul oricărui substantiv, indiferent de gen, mai precis spus, are valoare neutrală [1]. Astfel în vorbirea familiară şi populară Romînul utilizează neobişnuit de des pe *alta* (deobiceiu ca exclamaţie) cu sensul de 'altă poznă, altă bazaconie, altă comedie', etc., în special atunci cînd este surprins, nemulţumit, etc. de o veste, de o întîmplare ş. a., care-l priveşte de aproape şi care vine după una similară precedentă. Depildă (în dialog): „ — *Ştii că plec la vînătoare*" (spune soţiei soţul, care deabia s'a întors dintr'o călătorie sau dela o distracţie). „ — *Ei, a l t a, acuma*" (răspunde soţia, surprinsă şi enervată în acelaşi timp). Tocmai fiindcă pronumele apare singur şi, deci, în locul lui ascultătorul poate pune orice substantiv (exact cum am văzut mai sus la *altul*), valoarea afec-

1. Se ştie că, în ce priveşte sensul, limba romînă (ca şi celelalte limbi romanice) n'a pierdut genul neutru, pe care-l exprimă (numai ea, nu şi limbile „surori") prin forma feminină a pronumelui.

tivă este neobişnuit de mare (ecoul trezit în sufletul partenerului este foarte bogat în nuanţe de tot felul).

Şi alte limbi cunosc această întrebuinţare a pronumelui nehotărît corespunzător rom. *altul, alta.* Cf. ital. *eccone un' altra* (cuvînt cu cuvînt 'iată alta la fel, dintre cele de care am mai avut'), despre un lucru neplăcut, frc. (dial.) *autre* 'diable; cochon' [1], pentru care v. Leo Spitzer, *Le français moderne* III (1935), pag. 182-4 (cu bibliografia citată acolo; printre alte exemple franţuzeşti, autorul dă şi pe *ça n'a pas d'autre importance; c'est un autre idiot!*, unde *autre* are deasemenea valoare expresivă sau intensivă, dar se explică oarecum altfel, şi anume ca produs al unei comparaţii, pe care o face subiectul vorbitor în mintea sa: *c'est un autre idiot!* însemnează 'alt idiot decît cel pe care-l ştim', adică un 'idiot altfel, mai mare decît acela', explicaţie care ar putea să se potrivească, în parte, şi pentru rom. *altul*).

Cu înţelesul de 'poznă, comedie, întîmplare curioasă, neaşteptată', etc. se întrebuinţează şi *una* (singura deosebire este că acesta presupune un fapt care n'a fost precedat de altul, aşadar despre prima poznă, ispravă, etc. se spune *una*, iar despre cele următoare, adică închipuite astfel de subiectul vorbitor, se spune *alta*). Depildă: *Am mai auzit una!* (foarte frecvent în vorbirea familiară şi populară, cînd sîntem surprinşi de o veste, de un eveniment, şi deaceea nu credem, nu vrem sau nu ne convine să credem). O variantă am zice cultă a acestei formule este: *Asta încă-i una!* [2], deasemenea extraordinar de deasă în vorbirea curentă.

Privitor la celelalte pronume nehotărîte este sigur că se pot găsi multe fapte asemănătoare, adică uzuri stilistice, dar eu am înregistrat unul singur, şi anume. Se ştie că *fiecine, fiecare* şi *fiece* au diverse variante, printre ele *fitecine, fitecare* şi *fitece* (care, judecînd după citatele din Dicţionarul Academiei, s. v. *fie-*, par a fi excluziv munteneşti). Faţă de primele, mult mai răspîndite şi consacrate de tradiţie ca forme literare, acestea reprezintă un soiu de excepţie, la fel

1. La sensul 'diavol' intervine, probabil, şi ideia de tabu: teama omului simplu de a spune pe nume fiinţelor primejdioase.

2. Cu o nuanţă puţin schimbată faţă de pop. *am mai auzit una!*

cu toate cuvintele, construcţiile, etc., care au caracter regional, fiindcă nu se bucură de o mai largă răspîndire. Urmează că, în gura unui Romîn care le cunoaşte din auzite, dar nu le întrebuinţează obişnuit, aceste variante pot avea o nuanţă stilistică (potrivit normei, menţionată des în cursul discuţiilor noastre, că tot ce se abate dela limba 'normală', 'regulată', etc. are sau poate avea valoare afectivă, expresivă). Şi am auzit, într'adevăr, tot de către Munteni [1], dar acolo unde (ca la Buzău) formele curente ale acestui pronume sînt *fiecine, fiecare* şi *fiece*, spunîndu-se *fitecine*, etc., cu sens ironic (glumă sau satiră). Astfel, vorbind despre cineva care se consideră superior altora (prin poziţie socială, avere, inteligenţă, etc.), cel nemulţumit de această atitudine zice: *Crezi că N. este un fitecine?!; Parcă N. se poate mulţumi cu fitece (lucru), ca unul de-alde noi?!* Ironia rezultă şi din ton, dar şi din întrebuinţarea acestei forme pronominale neobişnuite în alte împrejurări. (Căci în exemple ca cele date aici nu se întîlnesc niciodată variantele normale *fiecine* şi *fiece*.)

NUMERAL.

Inainte de a trece la verb, ar mai ceva de spus despre numerale. Un fapt interesant, care aparţine însă numai limbii vorbite şi scrise a oamenilor culţi (din cauza originii lui, v. mai departe), este întrebuinţarea numeralului cardinal *unu*, supt această formă (substantivală!), chiar atunci cînd după el urmează imediat numele obiectului numărat (deci cînd numeralul are valoare adjectivală). Iată un exemplu: *„Familia lui reumatică, alcătuită din una nevastă şi patru plodani"*. (Virgil Gheorghiu, *Lumea romînească*, 20 August 1938.) Procedeul acesta e neuzitat în vorbirea obişnuită, dar a devenit o adevărată normă în limbajul comercial (propriu

1. Ceeace ar fi o dovadă că *fi(e)tecine, fi(e)tecare*, etc., pe care Dicţionarul Academiei le califică drept învechite, au existat pretutindeni în Muntenia, dar, cu vremea, au dispărut din unele regiuni. In această ipoteză, nuanţa stilistică vine dela caracterul lor arhaic, nu dela cel dialectal (în fond, nicio deosebire: fie arhaice, fie dialectale, aceste forme sînt rare, deci 'anormale', 'neregulate', şi asta ajunge pentruca ele să devie expresive, tocmai prin faptul că diferă de cele 'normale', 'regulate').

zis şi în cel adminisirativ, cînd se referă la chestii economice, cu cifre şi socoteli, etc.), unde existenţa lui se datoreşte, în primul rînd, necesităţii (de ordin tot material, adică financiar), de a evita confuziile între *o* şi alte numere. A intervenit, probabil, şi un fapt de natură pur lingvistică: singurul numeral cardinal cu forme duble (adjectivală: *un, o* şi substantivală: *unu, una*) este acesta, toate celelalte avînd o singură formă (pentru ambele funcţiuni)[1]. Valoarea expresivă (care-i totdeauna ironică: cel care spune *una nevastă* înţelege să rîdă) provine şi dela 'anormalitatea' aspectului gramatical, dar şi, mai ales, dela imaginea care se deşteaptă în mintea ascultătorului, datorită împrejurării că se pun membrii unei familii omeneşti pe acelaşi plan cu obiecte negociabile (depildă capete de vită şi alte mărfuri similare). Aşadar dispreţ, real sau numai aparent, pentru soţie şi copii, pentru fiinţa omenească în general. Totodată acest mod de a vorbi aminteşte procesele-verbale, cu atmosfera şi stilul lor, încheiate de organele poliţieneşti inferioare (*„Ne-am transportat la faţa locului şi am constatat că averea sus numitului constă din una casă de locuit, una şură . . .)"*[2].

O formulă asemănătoare (prin originea, ca şi prin efectele ei) este aşezarea numeralului după substantivul care arată obiectele numărate (chestie mai mult de sintaxă). Deoarece în limbajul comercial se spune *lei două sute, sticle de vin trei sute cincizeci,* etc., se spune, cu intenţii glumeţe, şi *elevi douăzeci (am intrat în clasă şi am găsit elevi douăzeci); locuitori cinci mii (oraşul X. are boi şapte sute, porci o mie cinci*

1. In ce priveşte nevoia de a evita confuzia cu alte cifre (mai ales în scris, depildă în telegrame de afaceri), să se compare *patrusprezece* pentru *paisprezece, şasezeci* pentru *şaizeci,* etc. Chiar dacă nu poate fi vorba de un amestec propriu zis cu alte numerale, *una* este mai clar decît *o* (din cauză că are două silabe, tot aşa *p a t r u sprezece, ş a s e zeci*).

2. Trebue precizat, ceeace rezultă, dealtfel, din discuţia de pînă aici, că numai femininul numeralului *un, o* capătă, în împrejurările descrise mai sus, forma întreagă, substantivală. Masculinul rămîne supt aspectul lui adjectival (*un grilaj, un beciu,* etc., nu *unu grilaj, unu beciu,* etc.). Această deosebire se datoreşte, probabil, originii s c r i s e a procedeului: *o* poate fi uşor schimbat în altă cifră (de către cel ce ar avea interes să-l schimbe), pecînd *un* nu. Iar forma scrisă a ajuns vorbită, în sensul că cetitorul unei telegrame, al unui proces-verbal sau inventar, etc. a pronunţat numeralul aşa cum era scris, nu cum există în limba vorbită.

sute şi locuitori cinci mii), etc. Această formulă apare însă mult mai rar decît cea precedentă.

Insfîrşit, tot privitor la numeral, avem înlocuirea ordinalului prin cardinal: *capitolul cinci, anul doi*, etc. (în loc de *capitolul al cincilea, anul al doilea*, etc.). Trebue arătat că în vorbirea (cred că şi în scrisul) tinerilor (elevi, studenţi, etc.), apoi în aceea a militarilor (*compania trei, plutonul patru, bateria doi*, etc.) modul acesta de a se exprima este 'normal', prinurmare lipsit de orice valoare stilistică. Dimpotrivă, pentru oamenii care se folosesc, în asemenea cazuri, de numeralele ordinale, aşa cum prescrie gramatica, pe baza uzului consacrat prin tradiţie, această formulă sintactică poate avea o astfel de valoare, poate fi, adică, utilizată cu intenţii stilistice (ironie). Cît despre origine, cred că trebue s'o căutăm tot în stilul comercial, unde prezenţa ei se explică prin nevoia (iarăşi de natură economică, în sensul economiei de timp şi, deci, de bani) de a scurta vorba, de a întrebuinţa numai materialul lingvistic strict necesar pentru a se înţelege. A contribuit, cu siguranţă, la răspîndirea construcţiei şi limbajul militar, unde, foarte probabil, ea s'a născut independent de orice influenţă din afară, şi pentru motive analoage: în timpul serviciului (instrucţie, marşuri, etc.) se impune cît mai multă acţiune şi, deci, cît mai puţină vorbă. Cum se face că procedeul s'a generalizat, cel puţin printre tineri? Numeralul cardinal este mai concret, căci arată cu adevărat n u m ă r u l obiectelor, pe care ai impresia că le vezi unul cîte unul, pecînd cel ordinal indică l o c u l ocupat de un obiect într'o grupă de obiecte identice (ideia de număr există şi aici, dar e ştearsă, cade pe un plan secundar în comparaţie cu aceea de ordine)[1]. Afară de asta, numeralul cardinal, graţie faptului că serveşte la numărătoarea obiectelor de tot felul, are o întrebuinţare mai largă

1. La o influenţă din partea limbii franceze, unde, se ştie, numeralul cardinal în mod obişnuit se întrebuinţează mult mai des decît cel ordinal (depildă numele suveranilor este, dela al II-lea înainte, urmat de cardinal, nu de ordinal, ca la noi), nu ne putem gîndi, pentrucă fenomenul se explică suficient în chipul arătat aici, prin mijloacele proprii ale limbii noastre (adică, în fond, cu ajutorul momentului psihologic, a cărui expresie lingvistică poate fi identică pretutindeni, fiindcă el însuşi este identic în toate părţile).

decît celelalte, aşa că vine mai lesne în conştiinţa subiectului vorbitor, care, deaceea, este dispus, cîteodată poate silit, să se folosească de el în locul celui ordinal, dacă nu rezultă din aceasta niciun inconvenient în legătură cu înţelegerea celor ce vrea să spuie.

VERB.

Dat fiind marele număr de forme flexionare ale acestei părţi de vorbire, ne aşteptăm să întîlnim relativ multe fapte de ordin stilistic. Aşa şi este. Pentru a le sistematiza, este necesar să le separăm, după forma la care se referă. Marea lor majoritate constau în întrebuinţarea unei forme în locul alteia, adică în schimbări de persoană, de număr, de timp şi de mod. Dacă ne amintim că izvorul fenomenelor stilistice este tocmai abaterea dela normele strict gramaticale, constatarea noastră pare mai mult decît firească.

Despre înlocuirea unei persoane prin alta am vorbit în paragraful privitor la pronume. Cum între pronumele personal şi subiectul acţiunii exprimate de verb există o legătură atît de strînsă, încît nu ni le putem, deobiceiu, închipui separat, este logic să discutăm despre schimbarea persoanei şi la studiul pronumelui şi la acela al verbului. Acolo am arătat cum persoana I devine, în cursul povestirii, pers. II. Dar acesta nu-i singurul caz de schimbare a persoanei. Aproape la fel de des se substitue persoanei I persoana III. Mai cu samă în vorbirea populară găsim regulat această substituire, atunci cînd subiectul vorbitor vrea să dea spuselor sale un caracter general, oarecum filozofic, valabil pentru orice om în condiţii similare [1]. Astfel, cînd cineva este ocupat, mai ales se sileşte să termine un lucru început, şi este tulburat de un copil sau de un adult mai tînăr, îşi exprimă nemulţumirea cam în chipul următor: *Nu-şi vede omul capul de treabă, şi lui îi arde de vorbă* (sau ... *şi el îţi îndrugă verzi şi uscate*). *Omul* stă pentru *eu*, deci verbul

1. Să se compare proverbele şi maximele, unde figurează deasemenea pers. III, deşi ele sînt, deobiceiu, produse individuale (aşadar cel care le-a formulat întîia oară ar fi trebuit să se folosească de pers. I): rodul unor observaţii, constatări, etc. personale capătă formă generală (pers. III), pentru întărirea adevărului pe care-l exprimă.

se află la pers. III (singulară, cu valoare generală) în loc de pers. I. Dar schimbare de persoană avem şi în partea a doua a frazei, unde *el* (sau *lui*) ţine locul lui *tu* (sau *ţie*) şi face necesară prezenţa formei de pers. III a verbului. Această schimbare trebue considerată drept urmarea logică a celeilalte: dacă subiectul vorbitor recurge, în ce-l priveşte pe sine, la pers. III, adică la persoana care se potriveşte oricui, ca avînd sau putînd avea şi sens general, acelaşi lucru se cuvine să facă şi cu persoana II, să dea, adică, şi acesteia o valoare oarecum generală. Dar cred că a mai intervenit ceva, de natură mai puţin intelectuală, anume jena subiectului vorbitor de a mustra direct pe partenerul său inoportun. Se ştie că, atunci cînd vorbim cu cineva, sîntem stăpîniţi, nu numai fără să vrem, ci şi fără să ne dăm sama, de o tendinţă pe care, în lipsa altui termin, am putea numi altruistă: căutăm să ne apropiem sufleteşte de convorbitorul nostru, să-l menajăm, să fim politicoşi cu el, etc. Această tendinţă ne împiedică, cel puţin în anumite momente, să supărăm ori să jignim pe cel cu care discutăm, chiar dacă avem dreptate să-l punem, cum se zice, la locul lui. Intrebuinţînd pers. III, mai bine spus, evitînd pers. I, cînd e vorba de noi, şi pers. II, cînd e vorba de el, satisfacem într'o măsură aproape egală ambele nevoi din momentul acela: nevoia de a ne arăta nemulţumirea şi pe aceea de a menaja, în măsura posibilului, partenerul.

Tot pers. III apare, fie în locul pers. I, fie în locul pers. II (singulare sau plurale), atunci cînd o întîmplare neplăcută, de care e vinovat şi subiectul vorbitor (resp. partenerul lui), o greşală, etc. provoacă nemulţumirea noastră. Nu spunem, depildă, *aşa-ţi trebue, dacă n'ai minte*, ci *aşa-i trebue omului, dacă n'are minte*; sau (referindu-ne la noi înşine): *dacă nu-şi caută omul de treabă, aşa să păţească* (în loc de *dacă nu-mi caut de treabă, aşa să păţesc*). Explicaţia psihologică dată mai sus se potriveşte întocmai şi aici, astfel că nu-i necesar să insist.

In limbajul cazarmei constatăm o schimbare de persoană cam curioasă, în comparaţie cu cele analizate pînă aici (şi ţinînd samă totodată de normele gramaticale). Din cauză că persoana cea mai des întrebuinţată în mediul mi-

litar este a doua singulară [1], există, în mod logic, tendința de a răspîndi uzul acestei persoane, de a o utiliza și în cazul cînd ar trebui alta (anume pers. III). De ex.: *Care ești acolo?* Așa se întreabă obișnuit la armată (întrebarea o pune fie santinela, fie un gradat, fie altcineva, care se află în situația de a întreba, de a se informa despre prezența unui străin, fără drept de a intra în curtea cazarmei, într'o cameră de serviciu, etc.). Sau: *Care ai de reclamat ceva ieși la raport!* In construcții ca acestea n'avem numai schimbare de persoană (interogativul sau relativul *care* cere, gramatical vorbind, totdeauna pers. III, la fel cu *acesta* și *acela*, cu pronumele nehotărîte, etc.), ci și schimbare de pronume. Intr'adevăr ar trebui *cine* în loc de *care* [2]. Din cauza foarte marii circulații de care se bucură o asemenea formulă în mediul cazon, ea a devenit acolo o adevărată construcție gramaticală. Valoare stilistică nu poate avea decît pentru oamenii dinafara acestui mediu, care nu sînt deprinși cu ea. Astfel, cînd un scriitor (sau și un povestitor obișnuit, adică un subiect vorbitor oarecare) vrea să ironizeze pe un militar sau vrea să caracterizeze o situație în legătură cu viața militară, recurge, între altele, și la acest procedeu stilistic. Se pare că există și civili care vorbesc așa, probabil oameni care, prin poziția lor, prin funcțiunea sau ocupația lor, sînt deprinși să comande, întocmai ca militarii. Căci găsesc un exemplu de acesta la I. Peltz, *«Actele vorbește»*, pag. 320, în gura unui medic: *A mai promis el* [doctorul Strugureanu]

---

1. Se înțelege dece: „superiorii" dau tot felul de comenzi și ordine, fac observații, critici, etc. „inferiorilor", cărora li se adresează, evident, cu pers. II (și anume cu singularul acesteia, fiindcă mai des raporturile sînt dela individ la individ).

2. Deși amănuntul nu interesează discuția de față, cred util să arăt dece trebue *cine* și nu *care*. *Cine* are valoare absolut generală: *Cine fură azi un ou mîne fură un bou* (= oricine, tot omul care se găsește sau se poate găsi într'o astfel de situație). *Care* presupune existența unui număr limitat de obiecte, despre care știm ceva de mai înainte (*care dintre voi*; *care din cei trei*, etc.). Deaceea, teoretic cel puțin, întrebarea cu *care* este precedată de una cu *cine*: întîiu sînt în necunoștință complectă a situației și deaceea întreb cu *cine* (pronumele mai general, fiindcă-i mai nedefinit) și dupăce am căpătat un răspuns, care mă lămurește într'o anumită măsură, dar nu destul, pentruca să devie de prisos o nouă întrebare, mă folosesc de interogativul *care*.

tuturor biliargiilor şi clienţilor lui Nae şi Dumitru cîte o «consultaţie gratuită», dacă fac dovadă că asistă la festival. «Care ai ceva la piept sau te supără ficatul, care nu vezi bine de departe sau n'auzi, care suferi de picioare sau de rîie, treci pela mine să te «examinez» fără parale», a îndemnat el lumea".

Cîteodată schimbarea de persoană este întovărăşită de schimbarea numărului. In paragraful despre pronumele personal am arătat trecerea, în cursul povestirii, dela pers. I la a II-a. Era vorba acolo de pers. I singulară. Se poate înlocui prin pers. II (tot singulară) şi pers. I plurală, apoi pers. III plurală. Dacă povestitorul vorbeşte în numele mai multora (întîmplarea respectivă se referă nu numai la el, dar şi la alţi oameni, care au participat activ la ea), evident că se foloseşte de pers. I plurală. Totuşi, cînd schimbă această persoană cu a II-a, nu recurge la a II-a plurală, ci tot la a II-a singulară. De ex.: *Mergem noi cît mergem, şi deodată se stîrneşte un viscol grozav. Ei, ce te faci acum? Unde te adăposteşti?* Tot aşa cînd trecerea se face dela pers. III plurală la a II-a (povestitorul nu raportează fapte săvîrşite de el, singur ori împreună cu alţii, ci fapte săvîrşite de terţi). Depildă: *Pornesc ei la drum, o iau cînd la stînga, cînd la dreapta, şi mergi şi mergi, pînă nu mai vezi bine.*

Cum se explică această nerespectare a numărului? La discuţia despre apariţia pronumelui de pers. II în locul pers. I am spus că numai din punct de vedere strict morfologic avem a face cu pers. II, pecînd, în ce priveşte sensul sau funcţiunea, este vorba de pers. III. Altfel spus, pers. II serveşte ca persoană generală. Această valoare o are însă numai persoana II singulară. Deaceea apare ea, în cazuri ca cele arătate aici, şi în locul pers. I plurale şi în locul celei de-a treia tot plurale.

Din discuţia precedentă se vede că pers. II singulară poate înlocui toate persoanele celelalte, cu o singură excepţie, aceea a pers. II plurale. Această situaţie se datoreşte înţelesului general de care am pomenit iarăşi chiar acum. Un astfel de înţeles se poate, principial, ivi şi în legătură cu pers. II plurală, dar, întrucît avem a face, în fond, cu o singură persoană (persoana căreia îi vorbim) şi numai numărul individilor respectivi diferă, s'ar realiza, prin introducerea pers.

II singulare în locul pers. II plurale, numai o schimbare de număr, nu şi una de persoană. Urmarea ar fi că am rămînea la aceeaşi persoană, şi anume a II-a în sens strict (de persoană cu care se vorbeşte), nu am trece la persoana generală, ceeace ar produce nedumerire, confuzie, etc. în mintea ascultătorului, care, dupăce a aflat că vorbim cu mai mulţi inşi (= pers. II plurală), constată că, fără nicio modificare a situaţiei reale, adresăm vorba unuia singur.

Aşadar, pers. II singulară se poate substitui şi pers. III singulare, ceeace n'am spus nici în paragraful privitor la pronume, nici aici. Dealtfel faptul n'are nimic deosebit în el. Din moment ce se poate înlocui pers. III plurală prin a II-a singulară, este firesc, ba se pare chiar mai logic (datorită identităţii de număr), ca înlocuirea să se facă şi pentru pers. III singulară. Exemplul dat mai sus, pentru pers. III plurală, se poate repeta aici: *Porneşte el la drum, o ia cînd la stînga, cînd la dreapta, şi mergi şi mergi, pînă nu mai vezi bine* [1].

Schimbările propriu zise de număr la verb par mai rare (aşa rezultă din materialul meu, care, dupăcum am mai spus, este lacunar). La discuţia despre pronume am văzut că vorbirea populară, în special, preferă pluralul în locul singularului, bineînţeles nu ca un uz general. Am numit acel plural (de pers. I) pluralul modestiei. Există la aceeaşi persoană şi pluralul solidarităţii: subiectul vorbitor, deşi se referă, adică ar trebui să se refere, numai la el, implică aşa zicînd, face solidari cu el însuşi, şi pe alţii, fie pentru a împărţi răspunderea, fie pentru a lovi în cei care sînt vinovaţi ca şi el şi i se pare că vor să-l părăsească, etc. Să ne închipuim, de ex., că un străin este surprins de un gest, o atitudine, o faptă, etc. a unui Romîn şi-şi exprimă surprinderea. Romînul poate reacţiona spunînd: *„Aşa sîntem noi Romînii* (sau *noi Orientalii*)", deşi e, sau poate fi, vorba de un caz absolut individual, izolat, care n'are nicio legătură cu ceeace s'ar putea numi psihologie etnică. Un exem-

1. Deunde se poate trage concluzia, foarte justă, că în limba noastră pers. II singulară are un caracter mai accentuat de persoană generală decît a III-a singulară, deşi, teoretic (şi după regulile gramaticale), aceasta din urmă ar trebui pusă, cu mai mult rost, în locul celei generale.

plu foarte bun este următorul (produs al unei întîmplări autentice). Un profesor dela Facultatea de Medicină, cu nume pur grecesc, apostrofează foarte aspru pe un student al său, Grec de origine, făcînd aluzie la acest amănunt de natură etnică (şi dînd a înţelege că deaceea „vinovatul" nu s'a purtat cum trebue). Studentul a răspuns imediat: *„Aşa sîntem noi, Grecii, domnule profesor!"*

In cele spuse mai sus despre schimbarea persoanei am arătat că unele fenomene de acest fel implică şi o schimbare de număr. Prinurmare, faptele citate acolo pot fi considerate ca valabile şi aici. Am mai putea adăuga un exemplu, unde are loc numai substituire de număr (a singularului prin plural) şi care aparţine, dacă nu mă înşel, exclusiv limbii scrise. Anume : în locul pers. III singulare, avînd drept subiect pe *se* (deci valoare absolut generală), unii scriitori pun pers. III plurală, fără subiect, după modelul cronicarilor, care ştim că scriau *zic* (pentru *se zice, lumea zice, oamenii zic*) *să se fi întîmplat în zilele lui Tomşa-Vodă o secetă mare.* Fenomenul aparţine mai degrabă la domeniul esteticii decît la al stilisticii, nu numai pentrucă-i individual, ci şi din cauză că, de fapt, n'are expresivitate adevărată.

Mai numeroase sînt schimbările de timp. Graniţele dintre cele trei timpuri principale : prezent, trecut şi viitor (singurele timpuri propriu zise ale verbului, căci celelalte exprimă numai nuanţe de-ale acestora), nu se respectă în vorbirea afectivă, care, prin natura ei, se abate dela regulile gramaticii. Pentru sensibilitatea noastră personală, care-i în funcţiune de moment psihologic, o acţiune trecută poate părea prezentă, chiar dacă dela săvîrşirea ei a trecut vreme îndelungată. Este destul să fie încă vie amintirea ei, să continue a ne impresiona, aşa cum ne-a impresionat în clipa realizării ei (şi, pentru asta, nu-i necessră o imaginaţie sau o sensibilitate deosebită), pentruca s'o considerăm prezentă, adică să ni se pară în mod firesc, fără nicio intervenţie a voinţei, că se realizează supt ochii noştri. Odată creată această situaţie, perfectul, forma verbului consacrată pentru indicarea acţiunilor trecute, cedează locul prezentului. Avem atunci ceeace se chiamă obişnuit prezentul istoric. Deseori povestirea (care se referă la e-

venimente personale, la întîmplări din viaţa şi experienţa subiectului vorbitor) începe cu perfectul, spre a continua apoi cu prezentul, chiar în aceeaşi frază şi, am putea spune, fără să simtă nici povestitorul, nici ascultătorul (atît de identice sînt, în fond, cele două forme verbale). Depildă: *Am pornit la drum cu noaptea'n cap, căci ştiam că am mult de mers, aşa cum mă sfătuise cei de-acasă. Merg eu ce merg, cînd deodată mă trezesc la marginea unei păduri. Peunde s'o apuc?* Subiectul vorbitor se vede executînd toate acţiunile pe care le raportează. Ele sînt în momentul povestirii tot atît de prezente pentru el ca şi atunci cînd au fost săvîrşite.

Ceeace la oamenii obişnuiţi şi în vorbirea de toate zilele se petrece spontan, am zice, într'un anumit sens, inconştient (adică fără intenţie), la scriitori se produce deliberat, cu voinţă. Ei ştiu că acest procedeu stilistic înviorează povestirea, apropiind întîmplările de momentul prezent, şi deaceea îl utilizează oridecîteori li se pare potrivit cu efectele estetice pe care le urmăresc. Foarte des lipseşte orice intenţie de a impresiona pe cetitor. Aceasta se întîmplă nu la scriitorii propriu zişi, vreau să spun la poeţi, ci la istorici, depildă, care, într'o anumită măsură, se găsesc, probabil, în situaţia unui subiect vorbitor stăpînit de afect: evenimentele trecute, pe care le expune autorul unei opere istorice, îl impresionează ca şi cum l-ar privi pe el personal, ca şi cum ar fi el însuşi amestecat la producerea lor. Dealtfel prezentul pentru trecut este o caracteristică morfologică în special a stilului operelor istorice. De aici, probabil, numele de prezent istoric. Otto Jespersen, lingvistul danez bine cunoscut, îi spune prezent dramatic [1]. Această numire o găsesc foarte nimerită, tocmai pentru motivele deja arătate: prezentul face ca acţiunea, deşi executată în trecut, să se realizeze supt ochii ascultătorului, punîndu-l pe acesta să asiste la înfăptuirea ei, aşa cum ar asista la reprezentarea unei piese de teatru. (Se înţelege că, înaintea ascultătorului, această impresie o are povestitorul însuşi, pentru care „drama" este sau poate fi reală, deoarece el este eroul.)

1. Cf. W. Havers, *Handbuch der erklärenden Syntax*, pag. 153.

La fel de uşor putem trece hotarul dintre momentul de faţă şi unul viitor. Starea de spirit a subiectului vorbitor este însă diferită, în comparaţie cu cea descrisă mai sus. Deastădată nu avem a face cu o acţiune deja săvîrşită, ci cu una care urmează a fi săvîrşită de acum înainte. Dacă sîntem grăbiţi cu executarea ei (din tot felul de motive: ni se pare necesară graba, pentru a evita o pagubă, o nenorocire, etc., sau sîntem bucuroşi să aducem la îndeplinire acţiunea, fiindcă ne convine sau ne gîndim la partenerul nostru, eventual la altă persoană, care ar avea de cîştigat depe urma grabei noastre, etc.), în loc să spunem *voiu face* spunem *fac*, ca şi cînd am săvîrşi-o chiar în clipa aceea. De ex.: *Dacă-i aşa, plec mîni numai decît la ţară, să văd ce s'a întîmplat acolo. — Te rog să mă ierţi că nu ţi-am restituit cartea pe care mi-ai împrumutat-o. N'am ştiut că ai nevoie de ea. Dar deseară ţi-o aduc negreşit. — Am aflat că s'a întors fratele tău din străinătate. Mă duc chiar acum la el, să aflu repede veştile pe care le aştept de atîta vreme.* Faptul că în toate aceste exemple momentul viitor este foarte apropiat nu trebue interpretat în sensul că numai în asemenea cazuri se poate înlocui forma verbală de viitor prin cea de prezent. Exact ca şi la trecut, depărtarea reală, în timp, nu interesează. Interesează excluziv starea psihologică a subiectului vorbitor.

Dupăcum prezentul poate sta pentru perfect şi pentru viitor, tot aşa el însuşi poate fi înlocuit prin alte forme verbale. Avem, mai întîiu, i m p e r f e c t u l. Fiecare dintre noi s'a găsit, şi nu o singură dată, în situaţia de a se duce la cineva, pentru un interes personal. La întrebarea celui solicitat: *Ce doreşti ?* (*Ce vrei*, etc.), în loc să răspundem *Doresc* (sau *vreau*)..., spunem *Doream* (sau *vream*) *să vă rog ceva* (*să mă ajutaţi în cutare chestie, să-mi împrumutaţi o carte, o sumă de bani*, etc., etc.). Aşadar deplasăm dorinţa din prezent în trecut, deşi, în momentul convorbirii, dorim, adică avem nevoie, să fim ajutaţi, etc. Cum se explică acest fapt? Oricît de îndreptăţită ar fi dorinţa, cererea, etc. noastră şi oricît de siguri am fi că cel căruia o adresăm ne-o va satisface (mai ales dacă-l cunoaştem, dacă ştim că-i bun la inimă, etc.), simţim o jenă, ni-i teamă oarecum că vom fi

refuzaţi sau, poate, numai că-l supărăm, etc. Să nu uităm că, din punct de vedere psihologic, orice solicitator se află într'o poziţie inferioară celui solicitat. Din această conştiinţă a inferiorităţii noastre rezultă jena, teama, etc., într'un cuvînt modestia, care ne face să recurgem (iarăşi fără să ne dăm samă) la imperfect. Este ca şi cum am spune: Doream (să mă ajutaţi) acasă la mine, cînd am simţit nevoia ajutorului D-Voastre, doream deasemenea pe drum, venind încoace. Dar acum, în faţa D-Voastre, nu mai doresc. (De fapt doresc, dar nu îndrăznesc să spun direct, cum aş fi spus mai înainte de a veni aici, etc.) Acest imperfect ar putea fi numit al modestiei. El apare şi în alte împrejurări decît cele descrise. Nu-i necesar ca cel rugat de noi să aibă un rang social, etc., care să ne inspire jenă. Chiar faţă de un prietin, faţă de rude, părinţi, ş. a., ne putem simţi jenaţi şi putem, deci, recurge la imperfect. Depildă: *Ştii ce vroiam să te rog? Să-mi împrumuţi nişte parale'*. (Subiectul vorbitor începe el vorba, fără a fi întrebat de partener, aşa cum am presupus mai sus.)

Alături de imperfect există încă un timp trecut care poate fi pus în locul prezentului. Este perfectul (simplu sau compus, dupăcum unul sau celălalt este curent în vorbirea regiunii respective)[1]. Momentul psihologic diferă de cel arătat chiar acum, pentru imperfect, în schimb seamănă cu acela în care se află subiectul vorbitor, cînd întrebuinţează prezentul pentru viitor. In ambele cazuri avem a face cu o anticipare: din cauza grabei, nerăbdării, etc., în loc să spunem *plec, mă duc*, etc., spunem *am plecat, m'am dus*, etc., deşi, în momentul în care pronunţăm aceste cuvinte, noi n'am săvîrşit încă acţiunea (tot aşa cum atunci cînd zicem *plec mîni la ţară* încă n'am plecat, fiindcă deabia a doua zi vom face acest lucru). In special verbele (şi construcţiile verbale) sinonime cu *plec* şi *mă duc* apar deseori cu forma de perfect pentru cea de prezent, de ex. *am şters-o, am şparlit-o, am*

1. Ştim că Moldovenii se folosesc excluziv, cel puţin în limba vorbită, de perfectul compus, pecînd Oltenii, dimpotrivă, cunosc numai pe cel simplu.

ras-o, Radu m'a chemat, am spălat putina, etc. Observăm că aceste sinonime prezintă avantajul că sînt expresive (trezesc anumite imagini în mintea ascultătorului): ideia că acțiunea se realizează oarecum înainte chiar de a începe (tocmai din cauza grabei, etc.) este întărită de sensul propriu zis al verbului sau al formulei verbale, care arată el însuși că-i vorba de o acțiune executată rapid [1].

Imperfectul, care am văzut că poate înlocui prezentul, apare și pentru perfect. Faptul a fost relevat, între alții, de Al. Graur, *Buletinul Institutului de Filologie Romînă „Alexandru Philippide"* V (1938), pag. 157-8. Vorbirea populară din Ialomița (comuna Reviga), din Buzău, Tecuciu, etc. întrebuințează acest schimb de forme verbale în exemple ca *dece nu muream* (*ca să nu mai văd o ticăloșie ca asta*); *dece nu te'ntorceai acasă* (*dacă n'ai putut merge mai departe*), etc., cărora, în limba comună, ca și în diversele graiuri dacoromînești, le corespund *dece n'am murit...*; *dece nu te-ai întors acasă*... Cu toate că prin regiunile unde găsim astfel de construcții ele sînt curente, deci oarecum gramaticale, dacă ținem samă însă că alături de imperfect întîlnim și perfectul, avem dreptul să presupunem că aceste două timpuri verbale sînt sinonime numai din punct de vedere strict obiectiv. Altmintrelea ele se deosebesc, în sensul că construcția cu imperfectul are, în plus, și o nuanță afectivă, stilistică, pe care n'o găsim la cealaltă.

Cum se face totuși că două forme atît de diferite pot sta una în locul alteia? Căci, deși ambele arată acțiuni trecute, una prezintă acțiunea ca neterminată, cealaltă ca terminată (conform definiției gramaticale). Explicația trebue căutată, mi se pare, în faptul că subiectul vorbitor se referă la o acțiune care, dacă s'ar fi săvîrșit în trecut, ar

1. Fenomenul se întîlnește, cum e firesc, și aiurea, de ex. în spaniolă, unde l-a studiat Leo Spitzer, supt titlul *«Fait-accompli»-Darstellung im Spanischen* (în *Jahrbuch für Philologie* II [1926-7], pag. 270 urm.; articolul a fost reprodus în vol. I din ale sale *Stilstudien*, München 1928, pag. 258 urm.). Spaniolii spun, în exact aceeași împrejurare, *me fuí*, cu sensul 'mă duc, plec' (cuvînt cu cuvînt însemnează 'am plecat, m'am dus'). Spitzer numește acest fenomen 'antedatare' (eu i-am zis 'anticipare'), iar celui descris mai înainte (imperfect pentru prezent), care deasemenea există în spaniolește, 'postdatare' (germ. 'Rückdatierung').

fi fost concomitentă cu alta, şi anume : în timp ce aceasta din urmă s'ar fi petrecut şi s'ar fi terminat, cealaltă ar fi continuat să se petreacă. *Dece nu muream, ca să nu mai văd o ticăloşie ca asta* însemnează, de fapt, următoarele : în momentul cînd „ticăloşia" s'a produs (şi ea s'a produs, altfel n'aş vorbi de ea), era bine ca eu să mor, dar n'am murit (între altele, fiindcă am aflat după aceea de „ticăloşie", n'am asistat, adică, la săvîrşirea ei), şi, deoarece n'am murit, prezint acţiunea ca neterminată (mai ales că ea nici n'a început). Numai în vremea cînd s'a întîmplat „ticăloşia" trebuia (sau puteam !) să mor, nu mai tîrziu şi nici în momentul de faţă. Tot aşa cu *dece nu te 'ntorceai acasă...*: imediat ce ai văzut că nu poţi continua drumul, era natural, se impunea, etc. să vii înapoi acasă. Observăm că, în explicaţia dată, am întrebuinţat, pentru acţiunea exprimată prin imperfect, tot imperfectul : „trebuia" (să mor, să te întorci, etc.), nu „a trebuit" (căci „a trebuit" ar însemna că „moartea", „întoarcerea", etc. s'au petrecut), şi nici „trebue" (în momentul cînd vorbesc, căci acum e prea tîrziu să mai mor, să te întorci, etc. : a dispărut motivul care impunea „moartea" sau „întoarcerea").

Ne-am putea gîndi şi la altă explicaţie, care e, de fapt, mai mult o complectare a celei precedente. *Dece nu muream...* poate fi înlocuit printr'o construcţie exclamativă : *mai bine muream !, să fi murit !, (ce bine era) dacă aş fi murit !*, etc. Tot aşa pentru *dece nu te 'ntorceai...* se poate zice *să te fi întors !* Valoarea sintactică a acestor forme verbale este de optativ (ceeace rezultă şi din exclamaţie). Ştim însă că optativului trecut i se substitue foarte des imperfectul : *dacă veneai mai degrabă, îl găseai pe N. la mine* este perfect identic cu *dacă ai fi venit..., ai fi găsit...* Fiind vorba, în exemplele de mai sus (imperfect pentru perfect), de dorinţi (în legătură cu acţiuni trecute), imperfectul (cu valoare de optativ) este oarecum la locul lui. Ideia de perfect (adică de trecut) vine, probabil, nu atît dela caracterul de perfect propriu zis al acţiunii, cît dela acela de optativ trecut, ceeace se reduce, în fond, cam la acelaşi lucru.

Valoarea stilistică a lui *dece nu muream, dece nu te'ntorceai*, etc. este incontestabilă. Ea izvorăşte şi din forma

interogativă indirectă a construcției : *dece nu muream* este, de fapt, o întrebare, pe care subiectul vorbitor și-o adresează sie însuși (eventual și altcuiva, dar tot cu privire la sine). Și *dece nu te'ntorceai* reprezintă tot o întrebare indirectă (adică fără intonația obișnuită la formulele interogative.) Mai sus, încercînd să explic fenomenul, am înlocuit construcțiile acestea prin altele exclamative. Faptul că o asemenea înlocuire este posibilă confirmă valoarea afectivă a imperfectului din exemplele noastre. Căci, întocmai ca și interogația, exclamația este, prin ea însăși, un procedeu stilistic.

Deși n'avem a face cu o adevărată schimbare de timpuri verbale, așa cum am constatat în exemplele de pînă acum, pot pomeni tot aici de diversele forme ale perfectului și ale viitorului I. Perfectul este simplu și compus. In general, nu există o deosebire propriu zisă între ele ; dovadă, lipsa unuia sau a celuilalt în majoritatea graiurilor dacoromînești actuale. Acolo unde ele continuă să fie vii amîndouă, se poate totuși observa o nuanță de sens care face ca ele să nu fie absolut identice. Din această cauză nu în orice împrejurare este posibil să le înlocuim unul prin altul, așa că preferința, impusă de situație, de moment psihologic, etc., pentru unul din ele, într'un caz determinat, poate avea semnificație stilistică. Numai perfectul compus este apt de a fi utilizat astfel, fiindcă numai el arată acțiunea ca sfîrșită din punctul de vedere al momentului în care vorbim. *Am cetit un roman* însemnează (sau poate însemna) că în clipa de față romanul este cetit de mine, că, deci, consider terminarea lecturii lui în legătură cu prezentul, nu cu momentul, cînd, într'adevăr, am isprăvit-o (acest moment poate fi foarte apropiat, dar și foarte depărtat de prezent; realitatea obiectivă, materială, nu interesează pe subiectul vorbitor, care ține samă numai de chipul cum îi apare lui acțiunea, supt raportul distanței în timp). Deaceea perfectul compus poate apropia (fictiv, adică numai în mintea noastră, se înțelege) o acțiune, deunde urmează că oridecîteori sîntem încă supt impresia unui eveniment, care ne-a emoționat și care, din această cauză, pare a fi prezent, întocmai ca unul petrecut acum, în momentul cînd vorbim,

recurgem la perfectul compus. Faptele indiferente, chiar dacă au fost săvîrşite numai cu puţin timp înainte de a începe povestirea, se exprimă prin perfectul simplu [1]. In general, mai ales limba scrisă, adică poeţii, utilizează în modul arătat aici cele două forme de perfect. Şi aceasta, din cauză că, pe zi ce merge, perfectul compus, tocmai datorită expresivităţii lui, tinde să ia pretutindeni locul celui simplu şi să indice, deci, ca în graiurile moldoveneşti, orice acţiune săvîrşită şi terminată în trecut, indiferent dacă momentul terminării este apropiat sau depărtat de prezent. (Amănunte mai numeroase despre raportul dintre aceste două forme verbale am dat la cursul de „Morfologie", ţinut în anul 1937—38. Cf. şi cele spuse tot de mine în *Gramatica limbii romîne*, Bucureşti 1937, pag. 169-170, § 13, unde citez şi cîteva exemple.) [2]

La viitorul I situaţia este ceva mai clară, din cauză că în unul şi acelaşi dialect există cîte două forme pentru exprimarea acestui timp verbal. Alături de *voiu pleca*, etc., care în vorbirea populară şi, mai puţin, în cea familiară sună *oiu pleca*, etc., întîlnim, la Munteni (în sensul lingvistic al terminului) *o să plec*, etc., iar la Moldoveni (tot în sensul lingvistic al acestei denumiri) *am să plec*, etc. Prima formă, comună ambelor dialecte, arată că acţiunea verbului se va

1. Italienii numesc deaceea 'trecut depărtat' (= passato remoto) perfectul simplu şi 'trecut apropiat' (= passato prossimo) pe cel compus.

2. Un recensent al acestei cărţi combate şi principial şi de fapt afirmaţiile mele. Avînd în vedere că este vorba de un Oltean (profesor secundar la R.-Vîlcei), care nu cunoaşte din graiul său local decît perfectul simplu, atitudinea sa nu surprinde, dar contrazice flagrant realitatea lingvistică, aşa cum o simte şi o interpretează oricine utilizează ambele forme de perfect romînesc. O situaţie asemănătoare găsim, depildă, şi în engleză, care nu-i o limbă neolatină, ca a noastră, şi tocmai deaceea poate fi invocată în discuţia de faţă ca un exemplu strălucit pentru o evoluţie am putea zice normală: dată fiind originea lui (*am*, adică 'posed, stăpînesc în momentul de faţă', + part. trecut), perfectul compus se leagă, trebue să se lege de prezent, de timpul cînd subiectul vorbitor povesteşte cele întîmplate. Cf. engl. *I have bought a book* 'am cumpărat o carte' (pe care o posed şi acum, adică 'o am cumpărată'), alături de *I bought a book* 'cumpărai o carte' (nu precizez timpul din punctul de vedere al momentului vorbirii şi nici nu spun dacă acuma, cînd vorbesc, cartea se mai află ori nu în posesiunea mea); *I have waited for him till now* 'l-am aşteptat pînă acum', al. de *I waited for him till 2 o'clock* 'îl aşteptai pînăla ora două', etc.

petrece de acum înainte, dar totodată că înfăptuirea acțiunii nu este sigură: *oiu pleca* însemnează 'voiu pleca, dacă nu va interveni un motiv personal sau o cauză exterioară care să mă împiedece'. Altfel spus, 'nu sînt sigur că voiu pleca, fiindcă se pot ivi atîtea obstacole, care să mă oprească, dar, în momentul acesta, cînd vorbesc, am de gînd să plec'. Așadar, pelîngă noțiunea de viitor, adică temporală, care-i cea originară, cel puțin la noi, această formă verbală exprimă și o noțiune modală, adică o atitudine personală, a subiectului vorbitor, față de acțiunea respectivă. Nuanța modală s'a ivit, desigur, ulterior, totuși, cu vremea, ea a ajuns să predomine, și astăzi *oiu pleca* este simțit mai mult ca un mod (modul posibilității, al îndoielii, etc.) decît ca un timp. Înțeles de viitor pur, fără amestecul vreunei nuanțe modale (afară de aceea a indicativului, care este însă oarecum implicită, căci o acțiune viitoare nu poate fi decît sigură din punctul de vedere al momentului cînd vorbim), are cealaltă formă, anume munt. *o să plec*, etc., mold. *am să plec*, etc.

Evident că și o acțiune exprimată prin *o să plec* și *am să plec* poate să nu se întîmple, din tot felul de împrejurări care împiedecă pe subiectul vorbitor s'o aducă la îndeplinire. Dar acest lucru nu interesează discuția noastră, care-i de natură strict lingvistică, fără legătură cu realitatea, cu faptele exterioare, materiale. Nu interesează și din altă cauză, aceasta psihologică: atunci cînd vorbim (și spunem *o să plec* sau *am să plec*), sîntem hotărîți să săvîrșim acțiunea, sîntem siguri (din punct de vedere subiectiv) că o vom săvîrși, căci altfel, dacă am avea îndoială, ne-am folosi de cealaltă formă a viitorului.

Valoare stilistică are numai *oiu pleca*, etc., fiindcă numai el conține o nuanță afectivă, aceea de îndoială (provocată fie de motive subiective: cel care spune așa n'are de gînd să plece, pentrucă nu vrea, etc., fie de cauze exterioare posibile: subiectul vorbitor se teme că va interveni sau ar putea interveni o piedecă în calea acțiunii sale). *O să plec*, etc. n'are valoare stilistică, fiind lipsit de orice colorit afectiv. Numai prin opoziție cu *oiu pleca*, etc. capătă, mai exact spus, pare a căpăta o nuanță subiectivă, dar această nuanță e de natură intelectuală: dacă ar interveni

vreun element afectiv (temere, jenă, indispoziţie, etc.), vorbitorul n'ar recurge la această formă.

S'ar putea întreba cineva cum se explică deosebirea dintre *oiu pleca* şi *o să plec* (sau *am să plec*): cum s'a ajuns ca primul să arate îndoială, iar celălalt siguranţă? Deşi chestia nu aparţine la domeniul nostru actual de cercetare (căci stilistica se limitează a constata faptele lingvistice cu conţinut afectiv şi a le explica din punct de vedere psihologic), ea se poate pune şi, odată pusă, trebue soluţionată (sau, măcar, trebue să încercăm a-i da o soluţie). Explicaţia e de natură istorică (încă o dovadă că iese din cadrul stilisticii). *Am să plec* (deci şi *o să plec*, care reprezintă o variantă a formei moldoveneşti: *o* provine tot dela auxiliarul *a avea*, chiar dacă întîmpinăm dificultăţi la explicarea prefacerii în *o* a unuia din aspectele dela indicativul prezent ale acestui auxiliar) a însemnat, din capul locului, 'trebue să plec', adică ceeace însemnează astăzi *am a pleca*. Să nu uităm că limba noastră a înlocuit foarte des infinitivul prin conjunctiv, aşa că *am să plec* va fi sunat într'o vreme *am a pleca* (cf. viitorul I al celorlalte limbi romanice, compus din prezentul indicativ al lui 'a avea' şi infinitivul verbului de conjugat). Deşi prin întrebuinţare sensul primitiv al formelor gramaticale se uzează, întocmai ca al cuvintelor, şi, deci, se poate modifica cu timpul, în cazul de faţă nuanţa de necesitate se conservă încă la *am să plec* (= *am a pleca*). Nu în aceeaşi măsură ca la început (probă, revenirea, dacă se poate zice, la infinitiv, atunci cînd vrem să exprimăm necesitatea pură cu privire la viitor: *am a pleca*, adică 'trebue să plec', dar nu chiar în momentul de faţă, ci de acum înainte, mai tîrziu, deci în viitor), totuşi destul de lămurit, pentruca s'o putem simţi şi astăzi.

Oiu pleca am spus că corespunde lui *voiu pleca*. Auxiliarul este deastădată *a voi*. Şi aici s'a petrecut ceva asemănător, întocmai ca la forma de viitor precedentă, anume uzarea parţială (dar numai parţială) a sensului primitiv. Intr'adevăr, prezenţa lui *voiu* dovedeşte că, la început de tot, *voiu pleca* însemna 'voesc să plec'. Pe urmă a predominat sensul de viitor (căci 'vreau să plec' conţinea şi ideia că realizarea voinţii subiectului vorbitor se va face de acum

înainte), fără ca nuanța inițială de voință să dispară. Această nuanță, devenită cu vremea secundară, explică sensul de astăzi al lui *oiu pleca* (= 'am să plec, dacă voiu avea plăcere' [1], etc.).

Limba comună, vorbită și scrisă, a oamenilor culți nu cunoaște, în principiu, decît o singură formă de viitor, aceea cu *voiu* urmat de infinitiv. Din cauza aceasta trebue să recurgă la formele familiare și populare, cînd are de exprimat nuanțe ca cele discutate mai sus. Dar, deoarece caracterul familiar și popular al lui *oiu pleca, o să plec,* etc. nu se potrivește cu natura oarecum gravă, solemnă (sau, cel puțin, cultă, deci pretențioasă) a limbii comune (în deosebi a celei scrise), scriitorii întrebuințează, deobiceiu, aceste din urmă forme numai indirect, în gura personajelor (care trebue să aibă și ele un fel de a fi mai mult sau mai puțin familiar ori popular). Cînd vorbesc ei înșiși, literații, de toate speciile, se folosesc numai de *voiu pleca,* etc., cu ambele nuanțe (de 'îndoială' și de 'siguranță'), ceeace constitue o inferioritate a limbii scrise față de cea vorbită [2].

Vorbirea populară și cea familiară cunosc și schimbări de mod, bineînțeles tot cu valoare stilistică, așa cum am constatat pînă aici la celelalte substituiri de forme verbale. Se pare că schimbările propriu zise de mod sînt mai puțin numeroase decît cele de timp. Dacă lucrurile stau într'adevăr așa, ne-am putea gîndi la următoarea explicație. Printre faptele studiate ceva mai sus cu privire la tim-

1. Sau 'dacă nu va interveni vreo piedecă'. Dar acest din urmă element, care nu atîrnă de voința subiectului vorbitor, trebue să se fi ivit ulterior. Din capul locului numai elementul subiectiv, de natură voliționlă, va fi fost luat în considerație.

2. Dealtmintrelea s'a putut observa mereu, din expunerea de mai sus, că nu-i prima dată cînd se impune o asemenea constatare. Dacă limba scrisă n'ar recurge la procedeele celei vorbite, inferioritatea ei față de aceasta ar fi definitivă și pérmanentă. — Deoarece faptele analizate pînă aici (cu privire la timpurile verbului) nu sînt specific românești, ci se întîlnesc și aiurea, cu deosebiri, în fond, neînsemnate, voiu cita două lucrări, unde-i vorba de fenomene similare aparținînd altor limbi romanice : E. Winkler, *Grundlegung der Stilistik,* Bielefeld—Leipzig 1929, pag 48 urm. (se ocupă de toate formele verbale temporale) și E. Lorck, *Passé défini, imparfait, passé indéfini,* Heidelberg 1914 (după cum arată și titlul, autorul studiază trei din cele cinci timpuri trecute ale limbii franceze).

puri am întîlnit destule care aparţin, în fond, la domeniul modurilor verbale. Numai formal verbele din construcţii ca *doream să vă rog ceva* ori, mai ales, *dece nu muream* pot fi considerate drept imperfecte (ale indicativului, firește); în ce priveşte sensul, adică valoarea lor sintactică, singura care trebue să ne intereseze în discuţii de felul acesta, ele sînt optative, deci moduri, nu timpuri (sau, cel mult, după împrejurări, mai întîiu moduri şi numai în chip secundar timpuri)[1]. Deasemenea vom constata mai departe că limba noastră posedă o serie de forme verbale pe care gramaticile, deobiceiu, nu le înregistrează şi care exprimă nuanţe modale, deşi, din punct de vedere morfologic, ele trebuesc socotite în rîndul timpurilor. Toate au sau pot avea valoare stilistică. Dacă ţinem samă, aşadar, de toate aceste constatări, relativa sărăcie a formelor modale care se pot substitui unele altora în momente psihologice de natură afectivă se transformă într'o adevărată bogăţie, mult mai mare decît aceea a formelor pur temporale. Şi această stare de lucruri nu trebue să ne surprindă. Modul exprimă atitudinea subiectului vorbitor faţă de acţiunea verbului, aşadar chipul cum subiectul vorbitor consideră, vede, adică simte, acţiunea, pecînd timpul arată ceeace am putea numi cronologia acţiunii, raportată la momentul vorbirii. Aşa fiind, este clar că nuanţele modale întrec, t r e b u e să întreacă, şi ca număr şi ca variaţie, pe cele temporale: reacţiunea sufletului nostru faţă de lucrarea exprimată de un verb se poate manifesta în chipurile cele mai felurite, tocmai pentrucă intervine un factor subiectiv, care prin el însuşi este variabil şi dela un individ la altul şi la un singur individ după împrejurări. Nuanţele temporale nu pot prezenta atîtea variaţii, din cauză că ele sînt în funcţiune de elemente exterioare nouă, obiective, materiale, care sînt limitate ca număr.

Cînd am vorbit despre schimbările de persoană, am dat, între altele, următorul exemplu: *„Am luat batocul şi dă-l de perete . . . trufandalele — aruncă-le peste case . . . flo-*

1. In măsura în care ea există, valoarea lor temporală se datoreşte, foarte probabil, împrejurării că, deobiceiu, *doream*, *muream*, etc. sînt imperfecte, şi astfel deprinderea noastră cu această funcţiune 'regulată', 'normală' ne face să simţim ideia de timp şi în formule ca cele de mai sus.

rile ... calcă-le în picioare ... sticlele de şampanie — trînteşte-le de caldarîm". Observăm că autorul se foloseşte în prima propoziţie de indicativ (şi de pers. I), dar apoi, în toate celelalte, odată cu înlocuirea pers. I-a prin a II-a, schimbă şi modul, recurgînd la imperativ. Am remarcat şi atunci schimbarea modală, spunînd că unii lingvişti numesc acest imperativ povestitor sau descriptiv (termini foarte nimeriţi, cum se poate observa din exemplul nostru, unde autorul într'adevăr povesteşte isprăvile eroului său, folosindu-se de imperativ)[1]. Nu-i greu de văzut că prin această înlocuire de moduri povestirea cîştigă enorm: diversele acţiuni exprimate de verbele puse la imperativ se petrec oarecum supt ochii noştri, au devenit parcă prezente. Mai mult decît atîta. Avem impresia clară că asistăm la înfăptuirea lor, şi aceasta nu numai pentrucă verbul stă la timpul prezent, ci şi din cauza imperativului însuşi. Acest mod, care n'are alt timp decît prezentul (ceeace, în cazul nostru, constitue un avantaj), presupune existenţa unui partener alături de subiectul vorbitor: 'porunca' trebue adresată de un individ altui individ.

Evident că ne putem numai închipui ca avînd în faţa noastră pe cineva, chiar atunci cînd sîntem singuri şi ne adresăm nouă înşine vorba. Dar în chestii ca cele de care ne ocupăm aici realitatea materială, obiectivă nu contează. Din moment ce vorbim cu noi înşine, urmează că pentru realitatea noastră psihologică, singura care interesează, există două persoane: una care adresează şi alta căreia i se adresează vorba. Avem, prinurmare, dialog, şi dialogul presupune acţiune, adică dramă: un fel de luptă sau conflict (în sens foarte larg şi aproximativ), fie şi numai supt formă de conversaţie (care însemnează totuşi luptă: întrebări, răspunsuri, replici, etc.) între doi (sau mai mulţi) parteneri. De aici provine valoarea stilistică a imperativului: acest mod dramatizează acţiunea, ne-o prezintă ca petrecîndu-se dinaintea noastră, nu numai din punctul de vedere al timpului, ci şi

1. Aici avem, prinurmare, un imperativ povestitor (sau, mai bine, narativ), fiindcă-i vorba de întîmplări. Dacă autorul ar descrie stări sufleteşti sau lucruri care, prin natura lor, sînt statice, am avea imperativul descriptiv. Amănuntul n'are nicio importanţă.

din acela al spaţiului, făcîndu-ne oarecum să asistăm la scena respectivă. Ni se pare că vedem (în exemplul de mai sus) pe autor îndemnîndu-şi partenerul (fictiv, se înţelege, şi totuşi real psihologiceşte) să trîntească batocul de părete, să azvîrle trufandalele peste acoperişurile caselor, să calce în picioare florile, să izbească de caldarîm sticlele de şampanie. Avem impresia că fiecare îndemn este ascultat şi executat din ce în ce mai energic: după fiecare acţiune săvîrşită, cel care o înfăptueşte (la porunca subiectului vorbitor) capătă oarecum forţe nouă, pentruca să poată aduce la îndeplinire acţiunea următoare cu şi mai multă vigoare decît pe cea precedentă. Este un fel de acompaniament între parteneri: unul comandă, celălalt execută (şi acel „crescendo", de care pomeneam cu privire la înfăptuitorul acţiunilor, se manifestă şi la subiectul vorbitor, la cel care porunceşte: fiecare îndemn nou este făcut cu o energie din ce în ce mai mare)[1]. Dacă în locul imperativului am pune indicativul, povestirea ar fi ştearsă, banală, lipsită de viaţă, de mişcare. Autorul ar raporta pur şi simplu diverse întîmplări, fără nicio însemnătate şi fără interes (chiar pentru sine însuşi, căci ar proba că nu participă la ele, că nu le v e d e, nu le are prezente în minte, atunci cînd le povesteşte).

Este drept că în exemplul nostru avem a face cu mai multe substituiri: se schimbă nu numai modul (imperativ pentru indicativ), ci şi timpul (prezent pentru perfect), apoi persoana (I-a pentru a II-a). Toate acestea contribue la dramatizarea acţiunii, fiindcă toate o apropie de noi, o concretizează, o materializează oarecum. Dar, dacă privim lucrurile mai de aproape (dealtfel discuţia de pînă acum cred că a arătat îndeajuns asta), nu e greu de văzut că, de fapt, rolul cel mai important îl are schimbarea modului. Celelalte două sînt urmarea acesteia: din moment ce imperativul n'are

1. Dacă această analiză a situaţiei mai are nevoie de complectări, să ne imaginăm că asistăm la o luptă adevărată, adică la o bătaie între doi inşi, dintre care unul este „asistat" de un prietin. Ştim ce se petrece în asemenea cazuri: prietinul intervine, deobiceiu, cu vorba, cu îndemnuri şi încurajări, pe care le adresează prin verbe puse la imperativ (*dă-i!, nu te lăsa!, trînteşte-l la pămînt!*, etc.). Cam aşa se petrec, în mintea noastră, lucrurile din exemplul discutat mai sus.

decît o persoană (a II-a) şi un singur timp (prezentul), este fatal ca înlocuirea indicativului prin imperativ să aducă după ea şi schimbarea persoanei şi pe aceea a timpului.

O substituire de mod, strîns legată de cea discutată pînă acum, este a indicativului prin conjunctiv. Legătura ei cu cea precedentă se explică astfel. Am spus ceva mai înainte că imperativul are o singură persoană (a II-a). Aceasta, din punct de vedere strict formal. Nevoia de a 'porunci' şi unei alte persoane se simte totuşi. Deaceea limba recurge, pentru pers. III, la conjunctiv, modul cel mai apropiat de imperativ în ce priveşte sensul. Formal avem, în asemenea cazuri, un conjunctiv, semantic însă un imperativ, aşa că fenomenul, considerat supt raportul stilistic, singurul care ne preocupă pe noi, este foarte înrudit cu cel de mai sus. Valoarea de imperativ a unui astfel de conjunctiv rezultă şi din cîteva detalii pe care le vom vedea imediat. Mai întîiu, exemple. Pentru persoana III : *Eu l-am sfătuit să fie prudent, ca să nu iasă lucrurile rău ; el nu, să i se recunoască dreptatea numai decît, căci altfel face scandal.* Conjunctivul cu sens imperativ este *să i se recunoască dreptatea.* Povestitorul redă, supt forma vorbirii indirecte, spusele eroului său, care, dacă ar fi reproduse întocmai, ar suna ori *să mi se recunoască dreptatea* (în ipoteza că se adresează altcuiva, nu celui sau celor care trebue să-i recunoască dreptatea, fiindcă acesta sau aceştia nu sînt de faţă) ori *să-mi recunoaşteţi dreptatea* (în cazul cînd vorbeşte direct cu cei cărora le cere recunoaşterea dreptăţii). In ipoteza ultimă poate apărea şi imperativul propriu zis : *recunoaşteţi-mi dreptatea!* Toate trei formulele au, dupăcum am spus deja, însemnare de imperativ şi, din această cauză, posedă valoare stilistică : înlocuirea indicativului prin conjunctivul imperativ dovedeşte o schimbare, de natură afectivă, în atitudinea subiectului vorbitor sau a aceluia despre care subiectul vorbitor povesteşte ceva [1].

1. Prima formulă, singura care ne interesează direct aici (*el nu, să i se recunoască dreptatea*), prezintă un avantaj în plus: autorul se pune în situaţia eroului său, îşi însuşeşte oarecum punctul lui de vedere, dînd impresia că vorbeşte în numele lui şi pentru el. Este ceeace se chiamă 'vorbire trăită' (traducerea expresiei nemţeşti 'erlebte Rede'), procedeu stilistic des utilizat de romancierii realişti (romîni şi străini).

Caracterul imperativ al conjunctivului rezultă, cît se poate de limpede în asemenea cazuri, şi din alt fapt. Exemplul dat mai sus conţinea un conjunctiv la pers. III. Foarte des apare însă şi pers. II (totdeauna la singular), aşadar întocmai ca la imperativul propriu zis. Depildă : *Cînd vede că-i primejdie mare, o ia la goană, şi să te ţii, duluţă !* Ultima propoziţie, în care se găseşte conjunctivul, poate fi interpretată în două feluri din punctul de vedere al celui căruia i se adresează formula : sau că povestitorul îşi sfătueşte eroul (direct !) să fugă bine (căci asta însemnează *să te ţii, duluţă !*) sau îşi închipue că eroul său vorbeşte cu sine însuşi, se dedublează, adică, la fel ca în exemplul discutat mai înainte, unde am avut un imperativ adevărat şi ca formă verbală (se îndeamnă singur la fugă zdravănă, tocmai pentrucă-şi dă sama de primejdie). Cred că a doua interpretare este cea justă. Vreau să spun că la început de tot, cînd a luat naştere această izolare atît de expresivă chiar astăzi, subiectul vorbitor s'a referit la el însuşi. Pe urmă formula a prins, s'a răspîndit şi, întrebuinţîndu-se în împrejurări felurite, a ajuns să nu mai poată fi simţită exact aşa, cum va fi fost ea la origine. *Să te ţii, duluţă !* seamănă şi formal cu imperativul, din cauza pers. II, adică a situaţiei : parcă am avea doi indivizi, unul care vorbeşte şi celălalt căruia i se vorbeşte. Deaceea am spus că înlocuirea indicativului prin conjunctiv se leagă strîns de înlocuirea indicativului prin imperativ. Exemplul ultim confirmă admirabil această părere. *Să te ţii, duluţă !* este foarte apropiat de *ţine-te, duluţă !* (imperativ pur), datorită faptului că verbul e pus la persoana II, persoană caracteristică pentru imperativ, precum şi formei exclamative a propoziţiei, formă deasemenea caracteristică pentru imperativ [1].

Indicativul poate fi înlocuit şi prin condiţional. Momentul psihologic este asemănător cu acela pe care l-am

1. Să se compare şi vocativul *duluţă*. Cel puţin face impresia unui vocativ, căci pare a fi, la origine, nume propriu de om. S'ar putea însă, tot atît de bine, ca acest cuvînt să fie o creaţie de moment a fantaziei primului subiect vorbitor, care a întrebuinţat această formulă, şi anume un cuvînt imitativ sau expresiv (menit, cu cei doi *u* ai lui, să arate mişcarea iute a omului care fuge). Oricum ar fi, el este simţit ca un nume, aşa că avem dreptul să spunem că stă la vocativ.

analizat la substituirea prezentului prin imperfect. Cînd cerem ceva, jena, conştiinţa poziţiei noastre inferioare faţă de cel căruia-i adresăm cererea, etc. ne determină să zicem *v'aş ruga să mă ajutaţi în cutare chestie, să mă împrumutaţi cu bani,* etc., în loc de *vă rog să*... Subiectul vorbitor parcă ar vrea să spuie : *v'aş ruga, dacă-mi permiteţi* (*să vă rog*). Cu alte cuvinte, face acţiunea sa dependentă de voinţa partenerului, ca şi cum, dacă acesta n'ar permite, el n'ar mai formula cererea, rugămintea, etc. Evident că aici e punctul de plecare : o frază întreagă, în care avem o propoziţie principală, cu verbul la condiţional (*v'aş ruga, v'aş întreba, v'aş spune,* etc.), şi una secundară condiţională (*dacă binevoiţi a mă asculta,* etc.). Propoziţia a doua n'are nevoie să fie exprimată. Ea este presupusă, există în mintea atît a subiectului vorbitor, cît şi a partenerului. Existenţa ei este subînţeleasă şi din cauza propoziţiei principale, al cărei verb, avînd formă de condiţional, cere implicit un alt verb, tot la condiţional (acest al doilea verb indică tocmai condiţia de îndeplinit, pentruca acţiunea primului verb să se poată înfăptui), dar şi datorită tonului : spunînd numai *v'aş ruga, aş dori să vă întreb,* etc., nu facem pauză ca după punct sau punct şi virgulă, fiindcă n'am terminat cele ce avem de spus, ci ne oprim ca şi cînd ar fi o virgulă (ridicăm şi tonul, cum se zice), tocmai pentrucă mai urmează ceva, indiferent dacă lingvistic formulăm sau nu ceeace urmează.

Aşa a fost, foarte probabil, la început. Pe urmă condiţionalul (din prima propoziţie, se înţelege) a început a fi simţit ca expresie (obligatorie, negreşit) a politeţei (politeţă impusă de situaţia inferioară în care se află subiectul vorbitor, situaţie care continuă şi va continua să existe mereu). Dovadă avem faptul că, deşi prezentăm rugămintea, dorinţa, etc. condiţionat (adică la modul condiţional), nu mai aşteptăm să ne „permită" interlocutorul nostru, ci formulăm numai decît cererea. Spunem *v'aş ruga* şi imediat, fără a lăsa pe partener să ia poziţie, arătăm ce-l rugăm, ce vrem. Aşadar, numai formal este vorba de condiţional, de fapt noi prezentăm lucrurile ca şi cum am întrebuinţa indicativul (iar în descrierea ulterioară a nevoii, a suferinţii, etc., care ne împinge să solicităm ajutorul cuiva, ne folosim, într'ade-

văr, de indicativ). Şi totuşi atîta e de ajuns, pentruca construcţia să aibă valoare expresivă, să arate starea noastră sufletească, stăpînită de afect (jenă, temere, etc.). Iarăşi întocmai ca la imperfectul care se substitue prezentului. Şi acolo ziceam *voiam să vă cer ceva* (parcă n'am mai cere în momentul cînd vorbim), dar imediat continuam vorba, arătînd ce anume v o i m (la prezent) să cerem. Prinurmare şi acolo satisfacerea oarecum pur formală a unei obligaţii de politeţă, dar suficientă, pentru a trăda emoţia, cel puţin aparentă, a subiectului vorbitor.

Asemănarea pe care am constatat-o între fenomenul stilistic descris aici şi cel privitor la înlocuirea prezentului prin imperfect se explică, desigur, aşa cum am făcut mai sus : momentul psihologic este identic în ambele cazuri. Dar putem invoca şi un fapt gramatical. Am arătat, din fugă, cu altă ocazie că în romîneşte imperfectul are deseori valoare de condiţional: *veneam şi eu, dacă ştiam că vine prietinul nostru N.* (= *aş fi venit şi eu, dacă aş fi ştiut* ...). Este drept că imperfectul înlocueşte numai condiţionalul trecut, nu şi pe cel prezent, de care ne-am ocupat pînă acum, dar deosebirea de timp nu este esenţială. Pretutindeni (sau aproape pretutindeni) în cazurile de substituire a unei forme verbale prin alta avem a face cu atitudini subiective ale vorbitorului, aşadar cu m o d u r i, indiferent dacă formal ele sînt exprimate prin moduri propriu zise sau prin timpuri. Din punct de vedere psihologic, atît condiţionalul (prezent), cît şi imperfectul, care înlocuesc amîndouă indicativul prezent, sînt moduri, şi anume acelaşi mod (condiţionalul sau optativul), fiindcă şi starea sufletească, izvor al ambelor substituiri, este identică sau foarte asemănătoare.

Am afirmat, în treacăt, mai sus că limba noastră vorbită posedă un număr de forme verbale care lipsesc, deobiceiu, în paradigmele gramaticilor, iar cînd sînt luate în consideraţie, dau loc la discuţii în ce priveşte calificarea: sînt ele moduri sau timpuri? Neînţelegerea este cauzată de caracterul lor ambiguu. Formal par a fi timpuri, semantic ele sînt moduri. In general, le putem înlocui prin timpuri propriu zise, ceeace se întîmplă cu atît mai uşor, cu cît răspîndirea lor este restrînsă (unele se găsesc numai re-

gional). Aceasta ar dovedi că trebue să le socotim timpuri. Dar se deosebesc ca înţeles de formele verbale care le pot înlocui, şi anume printr'o nuanţă subiectivă, deunde urmează că ele funcţionează ca moduri, nu ca timpuri. Limba scrisă (mai exact, poate, limba cultă, fie scrisă, fie vorbită) nu le prea utilizează, aşa că ea este lipsită sau, în orice caz, nu dispune în aceeaşi măsură ca cea populară şi familiară de acest mijloc foarte potrivit de a varia expresia modală a verbului.

Urmează, deci, să discutăm tot aici aceste forme verbale, care, datorită naturii lor complexe, au o situaţie oarecum specială. Unele figurează în gramatică la categoria timpurilor şi sînt considerate, deobiceiu, astfel, chiar de către lingvişti, nu numai în virtutea tradiţiei, ci şi din cauză că exprimă, într'adevăr, un raport de timp (care nu-i însă singurul raport exprimat de ele). In această grupă intră, depildă, viitorul II. Altele lipsesc adesea din tablourile de forme verbale pe care le dau gramaticile, fiindcă limba comună, mai precis spus, limba cultă (cu deosebire cea scrisă), în general nu le cunoaşte sau le utilizează prea puţin (deobiceiu atunci cînd evenimentele şi personajele unui roman, ale unei nuvele, etc. aparţin mediului rural sau periferic). Căci aceste forme sînt mai mult sau mai puţin dialectale, în sensul că le găsim numai în unele regiuni ale teritoriului lingvistic dacoromînesc (şi chiar dacă aparţin întregului teritoriu, nu au o circulaţie prea mare). Spre deosebire de viitorul II, ele sînt oarecum moduri propriu zise. Este drept că pe unele putem să le înlocuim prin timpurile cunoscute din limbajul obiectiv, dar echivalenţa se mărgineşte la sensul strict intelectual: cînd simţim nevoia să luăm atitudine subiectivă faţă de acţiunea exprimată de verb, să-i dăm, deci, o nuanţă afectivă, timpurile curente fac loc acestor forme modale, tocmai pentrucă numai ele au sau pot avea valoare stilistică.

Absolut toate, fără nicio deosebire, sînt compuse. Un element al compunerii îl constitue totdeauna participiul (trecut, ca la viitorul II, sau prezent, ca la celelalte). Auxiliarul este totdeauna acelaşi: *a fi*, însoţit la unele de *a voi*, la altele de *aş*, pe care-l cunoaştem dela condiţional (şi care,

foarte probabil, reprezintă un aspect profund modificat al lui *a voi*). Formele în compoziţia cărora intră participiul prezent am spus chiar acum că au o răspîndire mai mult sau mai puţin regională. Le găsim însă şi în limba veche. Valoarea stilistică provine, cred, măcar în parte, dela caracterul lor dialectal şi arhaic, prin opoziţie cu echivalentele lor gramaticale, care se bucură de o răspîndire absolut generală. Am văzut mereu pînă acum că aşa zisele abateri dela normele limbii obiective exprimă, deobiceiu, dacă nu chiar totdeauna, o nuanţă stilistică. Aceasta, în comparaţie şi prin contrast cu limba comună a oamenilor culţi, care, obişnuit, nu cunoaşte formele verbale aici în discuţie. Dar ele au valoare afectivă chiar în dialectul sau dialectele unde există, alături de celelalte, ca forme normale, curente. Aceasta ar proba că nuanţa stilistică izvorăşte şi din ele înseşi, din natura sau structura lor intimă, nu numai din caracterul lor regional sau arhaic, adică anomal, cum am spus mai sus. Trebue precizat totuşi că în limba veche valoarea lor stilistică pare a fi absentă, ceeace, în cazul cînd faptul este absolut exact [1], ar dovedi că această valoare s'a ivit mai tîrziu, graţie, deci, nu structurii lor, ci împrejurării că, existînd pentru acelaşi raport două forme verbale, limba le-a dat, prin indivizii vorbitori, întrebuinţări diferite din punct de vedere stilistic. Dar ne putem întreba dece tocmai ele, şi nu echivalentele lor, au căpătat nuanţă stilistică? Revenim, prinurmare, tot la cauza mai profundă, care stă în legătură cu natura formaţiei însăşi. Căci, dacă aceste aspecte flexionare ale verbului n'ar fi avut din capul locului, cel puţin în germene, un colorit afectiv, ele ar fi dispărut din limbă, fiindcă ar fi fost de prisos (ar fi rămas numai sinonimele lor, pur intelectuale, care aveau avantajul de a fi general răspîndite).

Chestia se prezintă, aşadar, destul de complicat, între altele, pentrucă urmărirea în trecut a faptelor stilistice actuale nu se poate face decît cu ajutorul unui mare număr

1. Din cauză că preocupările stilistice sînt, în general, de dată recentă, este natural ca ele să nu se fi întins asupra fazelor vechi ale diverselor limbi (mai ales la noi, unde nici stările actuale n'au fost cercetate din acest punct de vedere).

de texte, care să aibă oarecare continuitate între ele. De-altmintrelea ne interesează prea puțin, dacă un fenomen de acest fel datează dintr'o epocă anterioară, și decînd anume. Stilistica este o disciplină lingvistică statică sau descriptivă : studiază fapte de limbă a c t u a l e.

Viitorul II arată un raport de timp numai în legătură cu viitorul I. De ex.: *cînd vei veni la mine, eu voiu fi plecat.* Intrebuințat singur, el exprimă un raport modal: *se va fi întors (oare) din călătorie?; ce va fi spus mama (cînd a văzut că nu dau niciun semn de viață)?; nu știu dacă va fi făcut ceeace l-am rugat,* etc. In toate aceste exemple viitorul II joacă rolul unei forme verbale absolute, adică nu stă în legătură de antecendență cu viitorul I. Sensul lui este asemănător cu al conjunctivului, întrucît și el arată îndoială, nesiguranță, etc. din partea subiectului vorbitor. Deaceea poate fi înlocuit adesea prin conjunctiv, și anume prin perfectul acestuia (*să se fi întors din călătorie?* — continuarea logică ar fi *nu cred*; *nu știu să fi făcut ceeace l-am rugat* [1]). Dar nu totdeauna (cf. exemplul al doilea: *ce va fi spus mama . . .*). Afară de asta, chiar cînd îl înlocuim, simțim ușor, cum dovedesc exemplele precedente puse în paranteză, cu nu-i vorba de o adevărată identitate între aceste două forme verbale. Insuși sensul propriu zis, pur intelectual, diferă. Cu atît mai mult lipsește echivalența stilistică. Deaceea limba vorbită nu utilizează, cred, niciodată conjunctivul în locul viitorului II, care, tocmai din cauza nuanței lui stilistice, asemănătoare, în unele privinți, cu a viitorului I (varianta *oiu pleca,* etc.), apare în vorbirea populară și familiară totdeauna cu forma „scurtată" a primului auxiliar (*oiu fi plecat, ăi fi plecat,* etc.) [2]. Expresivitatea lui crește, în chipul arătat aici, și grație faptului că propoziția este adeseori interogativă sau introdusă prin *dacă* (cf. exemplele date).

Construcțiile verbale la alcătuirea cărora contribue participiul prezent sînt numeroase. In toate auxiliarul este

1. Această frază sună mai bine *nu știu dacă a făcut . . .*

2. Depildă: *ce-oiu fi spus, nu-mi aduc aminte; s'o fi* (sau *s'a fi*) *apucat de lucru leneșul ăla* (sau *cela*) *?; n'ăi fi crezut că am murit* (= *nu cumva ai crezut . . .*); *om fi dormit și noi mai mult ca deobiceiu* (= *probabil, poate,* etc. *că am dormit . . .*); *s'or fi împăcat X. și Y. ?*

a fi. Avem mai întîiu (le iau în ordinea consacrată) imperfectul: *eram zicînd, erai zicînd*, etc. Valoarea semantică a acestei forme este aceeaşi ca a lui *ziceam, ziceai*, etc., dar numai din punct de vedere intelectual. Căci imperfectul propriu zis prezintă acţiunea drept sigură, pecînd *eram zicînd*, etc. arată nesiguranţă din partea subiectului vorbitor. Aşadar, avem a face cu o nuanţă modală, nu cu una temporală, ca la imperfectul obişnuit. *Eram zicînd*, etc. se aude prin Muntenia (poate şi aiurea) şi se întrebuinţează în vorbirea indirectă: cînd reproducem spusele altuia, pe care însă nu le-am auzit dela el însuşi, ci dela un terţiu, şi le comunicăm partenerului nostru, recurgem la această formă verbală, care, exprimînd îndoiala noastră, pare că ne pune la adăpost de orice răspundere (în ipoteza că cele comunicate de noi n'ar corespunde adevărului). Sintactic vorbind, ea este echivalentă cu popularul şi familiarul *cică*...: *era zicînd că nu-ţi vezi de treburile tale, că te amesteci unde nu-ţi fierbe oala*, etc. ('acela ale cărui vorbe le redau, aşa cum mi-au fost transmise de altcineva, cică spunea că nu-ţi vezi de treburile tale...'). Apare aproape excluziv la persoana III şi, mai rar, la pers. II, fiindcă, am spus deja, se întrebuinţează în vorbirea indirectă (subiectul vorbitor se referă, prinurmare, la altcineva decît la sine însuşi).

Participiul prezent se combină şi cu conjunctivul prezent al auxiliarului *a fi* (dar supt forma invariabilă a acestuia, aşa cum o găsim la conjunctivul perfect al unui verb oarecare): *să fi dormind* (*eu*), *să fi dormind* (*tu*), etc. Arată nesiguranţă, întocmai ca formele obişnuite de conjunctiv, totuşi, spre deosebire de acestea, care se întrebuinţează şi singure, dar, mai ales, împreună cu alte verbe, ea pare a avea o valoare de sine stătătoare. De ex.: *să fi dormind* (*el*) *la ora aceasta?*; *să fi minţind* (*el* sau *ei*) *în aşa hal?*; *să fi ignorînd* (*tu*) *un fapt ca acesta, cunoscut de toată lumea?*, etc. Deosebirea nu se reduce însă la atîta. Intre *să doarmă* (*el*) *la ora aceasta* şi *să fi dormind* (*el*) *la ora aceasta* constatăm o diferenţă importantă de natură stilistică. Prima construcţie, dacă am vrea s'o complectăm, ar suna aşa: *nu-mi vine a crede să doarmă* (sau, ceeace-i acelaşi lucru, *să doarmă la ora aceasta ? nu-mi vine a crede*: propoziţia a doua reprezintă oa-

recum răspunsul la cea precedentă), pecînd construcţia cealaltă s'ar complecta astfel: *este posibil* (*se poate*, etc.) *să fi dormind la ora aceasta* (sau: *să fi dormind la ora aceasta? posibil, se poate*). Indoială, nesiguranţă, etc. există în ambele cazuri, dar odată subiectul vorbitor se îndoieşte mai puţin, înclină a răspunde negativ la întrebarea din propoziţia cu conjunctivul, a doua oară el este absolut nesigur şi deaceea dă un răspuns evaziv. Potrivit acestei deosebiri, *să doarmă* şi *să fi dormind* nu apar unul în locul celuilalt, ci fiecare se întrebuinţează cu rostul lui, potrivit stării psihologice care trebue exprimată.

Cu viitorul I al auxiliarului *a fi* plus participiul prezent al unui verb se formează un mod pe care gramaticii depe vremuri îl numeau prezumtiv sau potenţial. Depildă: *ce mă va mai fi ocărînd N.!* (deobiceiu cu aspectele populare şi familiare ale lui *a voi*: *ce m'o mai fi ocărînd . . ., ce m'a mai fi ocărînd . . .*); *cum îi va* (*i-o, i-a*) *fi mergînd prietinului nostru?*; *va fi locuind împreună cu părinţii?* (sau şi neinterogativ: *va fi locuind împreună cu părinţii*, adică 'presupun că locueşte . . .' sau 'probabil, poate, etc. că locueşte . . .'). Corespunde viitorului II, cînd acesta este întrebuinţat absolut (nu în raport cu viitorul I), atît ca formaţie (*va fi* la amîndouă, plus participiul trecut la viitorul II, participiul prezent la acesta), cît şi ca sens, căci şi unul şi altul arată îndoială, nesiguranţă, probabilitate, posibilitate, etc. Singura deosebire e de natură strict temporală (produs al faptului că participiul este cel prezent la unul, cel trecut la celălalt). Din punctul de vedere al limbii obiective, echivalentul lui *va fi ocărînd*, etc. este prezentul indicativului: *ocărăşte*. O echivalenţă numai temporală (acţiunea este dată ca petrecîndu-se în momentul de faţă). Cît despre raportul modal, aceste forme verbale diferă profund una de altă. Să se compare: *ce mă mai ocărăşte!* (= 'ştiu sigur că mă ocărăşte') şi *ce mă va mai fi ocărînd!* (= 'probabil, poate, presupun, etc. că mă ocărăşte'). Pentruca indicativul prezent să semene cu forma aici în discuţie, are nevoie de un adaos, depildă: *cred că mă ocărăşte* sau *probabil, bănuesc*, etc. *că mă ocărăşte*[1].

1. In graiurile muntenești există alt echivalent, mai apropiat, anume *trebue că mă ocărăşte* (dialectul moldovenesc ar reda această construcţie, pe care limba literară n'a adoptat-o încă, prin *trebue să mă fi ocărînd*).

Adaosul ţine, numai aproximativ însă, locul nuanţei afective, mai bine zis subiective, pe care *va fi ocărînd* o exprimă prin el însuşi, fără intervenţia unui cuvînt special cu sens dubitativ, etc.

Şi condiţionalul prezent al auxiliarului *a fi* se combină cu participiul prezent, spre a dă naştere unei forme verbale cu nuanţă stilistică. Exemple: (*se spune că*) *N. şi-ar fi înşelînd prietinul în afacerile lor comune*; (*se zice că*) *X. şi-ar fi denunţînd tovarăşii de luptă*, etc. Ca formaţie, corespunde condiţionalului perfect, aşa cum *va fi plecînd* corespunde lui *va fi plecat*. Dar şi ca sens putem constata o apropiere. Se ştie că condiţionalul trecut se întrebuinţează şi singur, nu numai în legătură cu alt condiţional. In propoziţii independente el serveşte la redarea indirectă a spuselor altuia (pe care subiectul vorbitor le-a aflat printr'un intermediar): (*am auzit că*) *N. m'ar fi criticat* (am auzit dela altcineva, nu sînt sigur, nu garantez, deaceea mă folosesc de această formă verbală). La fel, numai că raportează acţiunea la timpul prezent, construcţia *ar fi criticînd*: (*mi se atrage atenţia că*) *N. m'ar fi criticînd*. Dacă neglijăm nuanţa aceasta de responsabilitate, grija subiectului vorbitor de a preciza că deţine informaţia dela altcineva, etc., forma aici în discuţie se poate înlocui şi prin prezentul indicativului: *N. mă critică* (fie şi cu adaosul *mi se spune că . . .*). Echivalenţa este numai temporală, nu şi modală: indicativul arată siguranţă (atît din partea subiectului vorbitor, care-şi însuşeşte oarecum informaţia, zvonul, etc. venite dela altcineva, fiindcă îl crede, cît şi din partea celui care i le comunică), pecînd *m'ar fi criticînd* exprimă îndoială. Ca valoare stilistică, această formă verbală, pe care gramaticile de odinioară o numeau modul oblic, seamănă foarte bine cu *era* + participiul prezent, discutat mai sus (deşi, morfologic vorbind, asemănarea dintre ele nu-i prea mare, întrucît elementul lor comun este participiul prezent, care nu pare a contribui cu ceva la crearea valorii stilistice).

Insfîrşit, o ultimă construcţie cu auxiliarul *a fi* şi participiul prezent este *a fi ştiind*, *a fi mergînd*, etc., adică, formal, un fel de infinitiv. Deaceea are nevoie totdeauna de alt verb, apt de a funcţiona ca predicat, căci infinitivul nu

îndeplineşte această condiţie. Ex.: *N. pare a se fi purtînd bine; sameni a fi ştiind deunde să iei lucrul şi unde să-l pui* (din Creangă, aşadar din vorbirea populară). Echivalentul strict semantic sau intelectual al acestui infinitiv este indicativul prezent: *N. pare că se poartă bine*, etc. Numai că acestuia îi lipseşte nuanţă stilistică (de îndoială, de nesiguranţă, etc., care vine, poate, în parte, şi dela *pare, sameni*, etc., — verbul al doilea este sinonimul celui dintîiu —, dar, în cea mai largă măsură, dacă nu în total, ea izvorăşte din construcţia participială). Alt echivalent, tot obiectiv sau gramatical, este infinitivul prezent, cu care seamănă chiar mult mai bine: *N. pare a se purta bine; sameni a şti deunde . . .*, etc. Totuşi şi aici avem o echivalenţă excluziv (sau aproape excluziv) sintactică, adică gramaticală, nu şi stilistică. Dacă şi *pare a se purta*, etc. face impresia că exprimă o nuanţă înrudită cu îndoiala, etc. (anume probabilitatea sau posibilitatea), aceasta se datoreşte, cred, lui *pare* [1], etc.

Dupăcum vedem, numărul formelor verbale avînd valoare stilistică, adică subiectivă (de mod în sensul etimologic al terminului), este cu mult mai mare decît rezultă din gramaticile normative curente. Toate cele dicutate aici mai sus există în limba vorbită şi familiară, nu numai dintr'o regiune a teritoriului dacoromînesc, ci de pretutindeni (cu excepţia lui *era zicînd*, etc., care aparţine excluziv graiurilor munteneşti). Constatăm, deci, încă odată, că limba reală este mai bogată decît aceea pe care o recomandă şi o adoptă mintile riguroase şi pedante ale gramaticilor. Nuanţa expresivă vine dela calitatea lor de formaţii modale puse faţă în faţă şi totodată în opoziţie cu echivalentele lor obiective sau intelectuale, care se bucură de o răspîndire generală, nu numai în sens geografic şi numeric, ci şi în sensul că obişnuit subiectele vorbitoare de ele se folosesc (ceeace explică lipsa oricărei nuanţe stilistice). Ca totdeauna, ele constitue o particularitate a limbii vorbite, dar se întîlnesc şi la scriitori (mai ales la cei realişti) într'o oarecare măsură.

1. Raportul dintre *pare a se fi purtînd* şi *pare a se purta* este acelaşi ca între *va fi spunînd* şi *va spune*, dar numai din punct de vedere morfologic, fiindcă, în ce priveşte sensul, formele de viitor diferă între ele altfel decît cele de infinitiv.

Se poate spune că, întocmai ca şi alte elemente lingvistice avînd valoare stilistică, apariţia lor în opere literare este direct proporţională cu frecvenţa lor în vorbirea familiară şi populară: cu cît sînt mai răspîndite în aceasta din urmă, cu atît ne întîmpină mai des la scriitori. Se pare că cel mai puţin utilizat de către aceştia este *era zicînd*, etc., despre care am spus că există numai în graiurile munteneşti.

Ca să termin discuţia despre flexiunea verbală, voiu mai releva cîteva fapte, puţine (şi puţin însemnate, dealtmintrelea). Am văzut altădată că verbele de conjugarea I şi IV, care primesc la prezent (indicativ şi conjunctiv, pers. I, II, III şi VI, imperativ, pers. II), sufixele *-ez*, resp. *-esc*, nu apar în toate graiurile dacoromîneşti supt acest aspect. Aproximativ vorbind, se poate afirma că variantele cu sufix, considerate drept comun romîneşti, adică literare, caracterizează limba Vechiului Regat, cele fără sufix constitue o particularitate a limbii din ţinuturile de peste munţi [1]. Ultimele pot avea, datorită caracterului lor regional, valoare stilistică, bineînţeles numai în vorbirea acelor Romîni care se folosesc regulat de formele sufixate, precum şi în limba literară, unde, am spus deja, norma este întrebuinţarea variantelor cu sufix. Nuanţa stilistică în discuţie este ironia. Deaceea, cînd povestitorul sau scriitorul vrea să prezinte psihologic, adică să facă portretul sufletesc al unui erou din regiunile de dincolo de munţi şi înţelege să-l caracterizeze şi lingvistic, îl pune, depildă, să întrebuinţeze verbele respective fără *-ez* [2] la prezent. Ceeeace se şi întîmplă adesea, cum putem constata în operele literare ale autorilor originari din ţinuturi cu *-ez*. Şi alte particularităţi verbale dialectale exploatează, în acelaşi scop, nu numai autorii de opere literare, ci şi oamenii obişnuiţi. De ex. *mẹre*, *mẹrem*, etc. (pentru *merge*, *mergem*, etc.), *mîncă* (pers. III sing. şi plur.), *mînc*, *mînci*, etc. Astfel se atribue unui fost director general la C. F. R., Ar-

1. Poate am fi mai aproape de adevăr, dacă am spune că formele sufixate sînt mult mai dese în Vechiul Regat decît în Ardeal şi în celelalte regiuni transcarpatice. V. acest *Buletin*, vol. II, pag. 66 şi 120 urm.

2. Numai lipsa acestui sufix poate fi exploatată stilistic. Cum se face că prezenţa sau absenţa lui *-esc* nu impresionează sau impresionează mult mai puţin? Nu găsesc un răspuns la această întrebare.

delean de origine, următorul „aforism", care continuă să circule printre ceferişti pînă în momentul de faţă: *Cine nu lucră nu mîncă.* Iată şi un exemplu similar din limba literară: „— *Minca-o-ar nen'tu! — s'o mînce*". (Al. O. Teodoreanu, *Viaţa romînească*, Februarie 1935, pag. 23.) Şi aici avem ironie, deşi îndreptată contra unui Neardelean, o ironie bonomă, intenţia autorului fiind de a reda buna dispoziţie a eroului său (provocată de mîncare şi băutură îmbelşugată, de tovărăşia plăcută a prietinilor, etc.). Aceste efecte n'ar fi fost obţinute, cel puţin nu în aşa grad, dacă s'ar fi întrebuinţat forma comun romînească *s'o mînînce.* Valoarea expresivă a lui *s'o mînce* creşte, cred, şi din cauză că această formă corespunde, în ce priveşte aspectul ei pur exterior, lui *mînca* din prima propoziţie, care are două silabe (*mînînce* nu s'ar fi potrivit, fiindcă este trisilabic).

S'ar mai putea, desigur, înregistra şi alte fenomene stilistice din domeniul flexiunii verbale, dacă am dispune de un material mai bogat şi mai sistematizat decît acela pe care l-am adunat eu cam la întîmplare. Depildă întrebuinţarea unui verb reflexiv la forma activă. Se ştie că, afară de rare excepţii, limba noastră nu posedă verbe reflexive (sau pronominale) propriu zise. Un verb activ poate primi pronumele reflexiv, căpătînd astfel aspect pronominal, fără ca prin aceasta să-şi piardă caracterul său originar, de verb activ (se schimbă numai obiectul direct: acţiunea respectivă trece asupra subiectului însuşi, asupra celui care o săvîrşeşte, nu asupra unei fiinţe sau a unui lucru din afară): *duc — mă duc, fac — mă fac, port — mă port,* etc. Vorbirea obiectivă se conformează uzului consacrat, atunci cînd utilizează asemenea verbe, pecînd cea subiectivă trece sau poate trece peste normele tradiţionale, aşa cum am constatat mereu pînă acum. Astfel în loc de *mişcă-te de-aici!* (formulă expresivă prin ea însăşi, în comparaţie cu sinonimele pur intelectuale *du-te de-aici!, pleacă de-aici!,* etc.), se spune *mişcă de-aici!* Prin lăsarea la o parte a pronumelui, verbul a căpătat aspect activ, dar nu transitiv, cum ar fi logic, cel puţin în teorie, ci intransitiv. Aceasta, din punctul de vedere al gramaticii normative (care nu interesează însă direct discuţia noastră). Supt raportul stilistic ne dăm uşor sama că

formula fără pronume este mai expresivă decît cealaltă. Poate şi din pricina scurtimii, ceeace la o construcţie imperativă, cum e aceasta, pare firesc (o poruncă impresionează cu atît mai puternic, cu cît e mai laconică). Dar izvorul expresivităţii trebue căutat aiurea, şi anume în schimbarea atitudinii subiectului vorbitor faţă de acţiune, adică în chipul cum vedem, cum ne imaginăm săvîrşirea ei. Lipsa pronumelui *te* în *mişcă de-aici!* dă verbului un sens vag, nelămurit, şi deaceea putem îngloba în sfera acţiunii lui o serie întreagă de obiecte. *Mişcă-te!* însemnează 'pleacă (tu singur!)', *mişcă!* însemnează 'pleacă tu, împreună cu tot ce e al tău, cu tot ce ai la tine, cu tot ce-ţi aparţine'. Subiectul vorbitor este atît de nemulţumit de partener, încît nu vrea să-l mai vadă niciun moment, şi nu numai pe el însuşi, ci şi orice lucru care se leagă de fiinţa lui, care poate aminti de dînsul, etc. Iată un exemplu literar (unde situaţia se prezintă însă altfel decît mi-am închipuit-o eu mai sus): *„Mihai, aşezat pe marginea patului, nu se încumeta s ă m i ş t e. Presimţea, înainte de a înţelege deplin, că trăieşte un ceas rar . . .“* (Cezar P e t r e s c u, *Luceafărul*, pag. 191.) [1]

Şi la alte verbe constatăm fenomenul în discuţie. In loc de *m'am chinuit* (sau *trudit*) *o lună de zile cu măseaua asta*, se spune *am chinuit* (sau *am trudit*) *o lună de zile . . .* Situaţia pare oarecum alta decît aceea dela *a mişca*. *M'am chinuit* poate însemna, o clipă, că subiectul vorbitor a contribuit el însuşi, într'o măsură oarecare, la suferinţa de care pomeneşte (*eu m'am chinuit pe mine singur*). Şi atunci, pentru înlăturarea echivocului, oricît ar fi el de trecător, se recurge la forma activă. Va fi intervenit şi influenţa construcţiilor sinonime, de ex. *am suferit*, *am pătimit*, etc., care sînt (totdeauna!) active [2]. Oricum se vor fi petrecut lucrurile, *am chinuit*, etc. este expresiv, pecînd *m'am chinuit*, etc. nu (sau,

1. In anumite medii, depildă la armată, acest verb se întrebuinţează obişnuit fără pronume: *nu mişca!*; *nimeni nu mişcă (în front)!*, etc. Tot aşa fotografii îşi invită clienţii, în momnetul cînd trebue să-i fotografieze: *nu mişcaţi, vă rog!* Înţelesul este întrucîtva diferit la exemplele acestea faţă de *mişcă de-aici!*

2. O astfel de influenţă putem admite, cel puţin în principiu, şi pentru *mişcă de-aici!* (cf. *pleacă de-aici!*). Nu însă şi pentru *nu mişca!*, unde verbul are un înţeles destul de deosebit.

cel puţin, formula fără pronume e mai expresivă decît cea pronominală). Probabil şi din pricină că obişnuit se întrebuinţează verbul cu aspectul lui reflexiv, aşa că aspectul nereflexiv apare ca 'neregulat'. Deosebirea dintre *am chinuit*, etc. şi *mişcă de-aici!*, etc. merge şi mai departe. Primul verb (şi sinonimul sau sinonimele lui) se întrebuinţează, dacă nu mă înşel, excluziv la perfect, pecînd celălalt, la toate timpurile. Această situaţie se datoreşte, poate, şi înţelesului, care diferă mult dela unul la altul. Ar mai trebui invocat deasemenea caracterul de verb imperfectiv al unuia şi de verb perfectiv al celuilalt. Indiferent de explicaţie, fapt este că *chinuiu* (sau *trudesc*) *cu măseaua* (la prezent!) nu se zice (nici nu pare că s'ar putea zice).

Cu verbe de felul celor amintite aici nu trebuesc puse alături *gîndesc, închipuiu, nasc*, etc. (în loc de *mă gîndesc, îmi închipuiu, mă nasc*, etc.). La acestea avem a face cu influenţe străine (voite sau inconştiente). Sinonimele lor franţuzeşti sînt nepronominale (*je pense, j'imagine, je nais*, etc.), şi deaceea, cînd se traduce din limba franceză, se redau (evident de către traducători care ori nu-şi cunosc bine limba ori ţin să imite construcţia originalului) aceste verbe prin echivalentele romîneşti cu lăsarea la o parte a pronumelui reflexiv. De ex.: *eroul romanului gîndeşte la cele întîmplate ieri; adevăratul filozof este acela care poate închipui un sistem original de explicare a lumii; după aceste dezvoltări, naşte întrebarea.* Că e vorba de calcuri lingvistice, se vede şi din lipsa oricărei nuanţe stilistice la aceste construcţii (afară de faptul că le simţim, într'o anumită măsură, neromîneşti) [1].

ADVERB.

Deoarece această parte de vorbire seamănă, în multe privinţi, cu adjectivul, ne aşteptăm să constatăm, în legătură cu ea, unele fenomene stilistice pe care le întîlnim la adjectiv. Aşa şi este. Superlativul absolut (al adverbelor de mod, căci numai acestea sînt înrudite, prin natura şi

1. Poate a intervenit, la unele din ele, şi influenţa unui verb sinonim din limba noastră. Aşa ar fi cazul cu *gîndesc*, care se va fi lăsat atras de (sau şi de) *cuget*. — Fenomenul opus există deasemenea: *a se crede* (cf. *ce te crezi că-i şagă?*), *a se miorlăi, a se rîde*, etc. sînt expresive, în comparaţie cu *a crede, a miorlăi, a rîde*.

funcţiunea lor, cu adjectivele) se formează, în vorbirea familiară şi populară, cu sinonimele afective, atît de numeroase şi de variate, ale lui *foarte*, pe care le-am văzut deja în paragraful despre adjectiv: *straşnic, grozav, nespus, nemai pomenit, nemai auzit, nemai văzut, care nu se mai află, înspăimîntător, îngrozitor, înfricoşător, extrem, extraordinar, teribil, admirabil, minunat, uimitor, uluitor, avan, amărît, cătrănit, rău, nevoie* (şi *nevoie mare*), *foc* (şi *mama focului*), etc. Profit de prilej spre a adăuga la lista dată acolo (şi reprodusă aproape toată aici) cîteva echivalente nouă, foarte expresive: *al dracului, al ciorilor, al naibii*, etc.[1] (*frumos, bun, rău*, etc. *al dracului, al ciorilor*, etc. sau, cu ordinea schimbată, *al dracului, al ciorilor*, etc. *de bun, de frumos*, etc.)[2].

Există cîteva adverbe care, deşi se întrebuinţează foarte des (ori, poate, tocmai din această cauză?), au, în condiţii determinate, valoare afectivă. Cred că le putem asimila cu pronumele nehotărîte, căci, dupăcum vom vedea, ele seamănă cu acestea prin sensul lor cam vag, care se poate, deci, potrivi cu împrejurări dintre cele mai felurite. De ex. *aşa*, *(a)colo*, etc. Din capul locului ele au avut o însemnare precisă şi continuă, dealtmintrelea, s'o aibă. Lipsa de precizie s'a născut cu vremea, probabil, din pricina foarte

---

1. Vorbirea populară, ai cărei reprezentanţi se jenează prea puţin de expresii triviale sau obscene, înlocueşte deseori pe *foarte* (şi echivalentele lui) prin înjurături, iarăşi fără să facă deosebire între adjectivele (şi adverbele) arătînd însuşiri „urîte" şi cele care arată însuşiri „frumoase" (întocmai ca la *îngrozitor, teribil, rău*, etc.). *Al dracului* (şi *al naibii*) însemnează că însuşirea respectivă e atît de extraordinară, încît o fiinţă umană n'o poate avea (sau, dacă o are, deţine ceva din puterile fiinţelor supranaturale primejdioase). *Al ciorilor* este echivalent, în sens strict, cu 'al morţii': ciorile se hrănesc cu stîrvuri (*fire-ar al ciorilor!* trebue să se fi zis, la început de tot, animalelor, aşadar a fost un blestem: să moară, ca să-l mănînce ciorile, adică să fie al lor). Dacă a ajuns sinonim (afectiv şi numai în cazuri ca cele invocate aici) cu *al dracului*, asta probează că *al dracului* însuşi va fi avînd o însemnare asemănătoare. Aşa şi este (cf. *a se duce la dracu'*, 'a muri' [propriu şi figurat]).

2. Ar mai trebui lămurit ceva în legătură cu asemănările dintre adjectiv şi adverb. Cînd ne-am ocupat de adjectiv, am înregistrat formula *fe fe urgent*, împrumutată din limbajul corespondenţei oamenilor mai simpli. In exemplele date acolo această formulă avea rol de adverb (*să-mi scrii fe fe urgent*). Evident că se întrebuinţează şi adjectival: *o veste fe fe urgentă, o scrisoare fe fe urgentă, un comision fe fe urgent*, etc.

desei lor întrebuinţări. Căci *aşa* poate însemna orice: 'bun', 'rău', 'mare', 'mic', 'sănătos', 'bolnav', etc., atîrnă de noţiunea la care ne gîndim, de care este vorba, etc. La fel *(a)colo* poate arăta un număr infinit de puncte în spaţiu care se află situate la o depărtare mai mare sau mai mică de noi (spre deosebire de *(a)ici*, care indică puncte apropiate). Datorită posibilităţii de a avea nenumărate sensuri, mai exact spus de a exprima multe şi felurite nuanţe, *aşa*, *(a)colo*, etc. se pot întrebuinţa oridecîteori nu vrem să precizăm modul (*aşa*), locul *(a)colo*, etc. Dar, exact ca în cazul pronumelui nehotărît, valoarea stilistică, adesea mare, rezultă tocmai din caracterul vag al cuvîntului, pe care avem libertatea de a-l interpreta cum ne convine (cum convine, adică, subiectului vorbitor în momentul psihologic respectiv). Adverbul joacă oarecum rolul unui recipient în care putem turna conţinutul cel mai corespunzător cu stările noastre sufleteşti. Din această cauză, el este, în anumite condiţii, mult mai expresiv decît un termin propriu, care ar avea chiar şi o nuanţă afectivă. Iarăşi întocmai ca la pronumele nehotărît (*am mai auzit una!*; *ei, alta acuma!*, etc.).

Iată cîteva exemple: *azi aşa, mîni aşa, pînă cînd, dela o vreme, n'am mai putut răbda* (aici expresivitatea vine, în parte, probabil, şi dela repetarea adverbului); *şi-aşa, vasăzică, mi-o făcuşi* (se poate începe vorba în chipul acesta, ceeace presupune o deliberare anterioară, în mintea subiectului vorbitor); *să mă fac aşa, dacă nu spun drept* (se îndoaie, deobiceiu, degetul arătător, ca un fel de explicaţie pentru *aşa*, dar gestul nu-i obligator, deaceea lipseşte des, şi partenerul înţelege tot atît de uşor şi de exact ce însemnează adverbul)[1], etc.; *auzi cólo!* (exprimă surprinderea, uimirea, etc., deci respingerea celor spuse de altul; adverbul, care apare şi supt forma neapocopată: *auzi acólo!*, scrie G. Topîrceanu, *Insemnări ieşene* III, 1, pag. 204, este echivalent, într'un asemenea caz, cu un pronume, ca şi cum am zice *asculă la el*); *ia, şi el, un prost, acolo*; *fă şi tu, acolo, ce-i putea*; *mînînc şi eu, acolo, ce găsesc*, etc. (în aceste din urmă trei exemple sensul local, pe care-l are obişnuit *acolo*,

1. Cf. I. Peltz, «*Actele vorbeşte*», pag. 280: „*Să mă fac aşa, dacă v'odată'n viaţa mea . . . am făcut aşa ceva*". (Subliniat de autor.)

a dispărut cu totul, pentru a i se substitui unul foarte nelămurit, care se apropie mai mult de al adverbelor sau al construcţiilor modale: *un prost, acolo* pare a fi tot una cu *un prost, cum l-a lăsat D-zeu; fă şi tu, acolo . . .; mînînc şi eu, acolo . . .* ar putea fi schimbate în *fă şi tu, la întîmplare, ce-i putea; mînînc şi eu, cum se întîmplă* sau *după împrejurări, ce pot*). Să se compare şi *fugi de-acolo!*, cu sensul 'nu mai spune (fleacuri, prostii, etc.)', 'taci din gură', etc. (adică 'fugi, de unde te găseşti, cu prostiile, cu fleacurile tale').

Din discuţia privitoare la *acolo* rezultă că un adverb de loc poate avea funcţiune mai mult sau mai puţin modală. Acest fapt ne aduce aminte de cele constatate la flexiunea verbală, unde am văzut că un timp se poate substitui altui timp, un mod altui mod, etc. Şi aici găsim astfel de substituiri, dar în sensul strict al cuvîntului (nu ca în cazul lui *acolo*, a cărui valoare modală este mai mult sau mai puţin aproximativă, tocmai pentrucă adverbul în discuţie poate avea, după împrejurări, şi alte accepţii, graţie funcţiunii lui vagi, nelămurite).

Vorbirea populară mai ales întrebuinţează adverbe de loc pentru cele de timp: *aici* cu înţelesul lui *acum*; *unde* cu înţelesul lui *cînd*; *încolo* cu înţelesul lui *tîrziu* (sau *departe*, în timp), etc. Depildă: *de-aici înainte am să fiu cu băgare de samă*; *nu ştiu ce vrea omul acesta*: *aici* (sau, mai des, *aci*) *albă, aici* (*aci*) *neagră* (= *. . . cînd* sau *acum albă* [adică într'un fel], *cînd* sau *acum neagră* [adică în alt fel]); *şi unde nu s'a pornit o vijelie, să ne omoare şi mai multe nu* (= *şi cînd* [adică *atunci*] *s'a pornit o vijelie . . .*); *şi mai încolo, ce s'a întîmplat?* (= *şi după aceea, mai departe*, etc., *ce s'a întîmplat?*); *nu era pela Sf. Ilie, era mai încoace* (= *. . . era într'o vreme mai apropiată de noi, de momentul cînd vorbim*, etc.).

Inlocuirile acestea sînt uşor de realizat chiar din punct de vedere strict logic sau obiectiv. Noţiunile 'timp' şi 'spaţiu' sînt înrudite, dacă luăm în consideraţie elementele lor alcătuitoare. Singura deosebire, pentru mintea omului obişnuit, constă în faptul că la prima aceste elemente (să le zicem puncte sau fragmente) se succed, la cealaltă coexistă. Privind pe ale acesteia din urmă dela locul unde ne găsim într'un moment dat, unele sînt mai apropiate, altele mai

depărtate. Altfel spus, unele vin mai degrabă, dacă am încerca să le deplasăm spre noi, altele vin mai încet, adică mai tîrziu. Prin aceasta ele se identifică oarecum cu elementele alcătuitoare ale timpului: toate se află faţă de subiectul vorbitor la o distanţă determinată, mai mare ori mai mică, în timp sau în spaţiu. In asemenea condiţii este natural ca un obiect apropiat de noi (adică locul ocupat de el) să-l indicăm prin acelaşi cuvînt, indiferent dacă apropierea este temporală sau spaţială; tot aşa locul unui obiect depărtat de noi se poate arăta cu ajutorul aceluiaşi cuvînt, iarăşi indiferent dacă-i vorba de o depărtare în timp sau în spaţiu. Prinurmare, nimic mai uşor, în special pentru subiectul vorbitor obişnuit, decît să înlocuiască un adverb de timp prin unul de loc şi invers.

Se pare însă că numai prima ipoteză este o realitate. Toate exemplele date mai sus aparţin la această categorie. Dacă aşa stau lucrurile, explicaţia trebue căutată, cred, în faptul că spaţiul este mai concret decît timpul: spaţiul este perceptibil cu unele din simţurile noastre propriu zise (văzul, pipăitul), pecînd timpul numai cu ajutorul minţii (al memoriei). Urmează de aici că un adverb de loc este mai expresiv decît unul de timp şi deaceea se substitue acestuia. Imprejurarea că fenomenul este caracteristic pentru limba vorbită (în special populară) constitue deasemenea un argument în favoarea interpretării propuse aici, precum şi în favoarea părerii că este vorba de un procedeu stilistic propriu zis. Desigur că la început caracterul concret, plastic, deci expresiv al adverbului de loc cu sens temporal era foarte pronunţat. Dar şi astăzi, cînd răspîndirea fenomenului e atît de mare, încît a devenit un fapt aproape curent, deci gramatical, expresivitatea lui încă este simţită destul de bine.

FORMAREA CUVINTELOR.

Ca să nu începem un capitol nou, mai ales că materialul de care dispun nu-i prea bogat, voiu discuta aici, ca o anexă a „Stilisticii morfologice", cîteva fapte din domeniul formării cuvintelor, deşi, cu alt prilej, am susţinut că această ramură a lingvisticii nu trebue înglobată nici la „Morfologie", cum fac unii, nici la „Vocabular", cum fac alţii, ci

urmează a fi considerată de sine stătătoare. Am arătat, în altă parte a cursului nostru, că mijloacele de formare a cuvintelor sînt: a) derivarea (prin sufixe); b) compunerea cu prefixe; c) compunerea propriu zisă (din două sau mai multe elemente lexicale). Voiu analiza un număr de fenomene stilistice aparţinînd la fiecare din aceste trei categorii.

In ce priveşte derivarea, se impun, în primul rînd, diminutivele şi augmentativele. Incepem cu cele dintîiu.

Limba noastră este extrem de bogată în sufixe diminutivale. O parte din ele sînt moştenire latinească, altele sînt împrumuturi (aproape excluziv din limbi slave). Urmează că posibilităţile de a exprima diverse nuanţe afective (în sensul larg al terminului, aşa cum um văzut mereu pînă aici), adică nuanţe stilistice, sînt foarte numeroase şi, deci, variate. Şi într'adevăr situaţia se prezintă cît se poate de favorabil. Să nu ne închipuim însă că absolut toate formaţiile diminutivale au sau pot avea valoare stilistică. La studiul sufixelor am remarcat mereu că un însemnat contingent de diminutive trebuesc considerate astfel numai din punct de vedere pur formal: cuvinte nouă, create din cuvinte vechi, cu ajutorul sufixelor diminutivale. Cît despre înţeles, ele nu sînt diminutive, ci merg împreună cu atîtea alte elemente lexicale, care, fie că sînt primitive, fie că sînt derivate, au un sens oarecum pur, fără nicio nuanţă în legătură cu particula derivativă care eventual li s'ar fi adăugat, un sens la fel cu al cuvintelor lipsite de orice element formativ (sufix, prefix, etc.). In special am observat că foarte numeroase „diminutive" arată numai o asemănare între noţiunea exprimată de ele şi aceea exprimată de primitiv (depildă la nume de plante: *albăstriţă, cafeluţe, gălbenea, lăcrămioară*, etc.).

Cu toate acestea, majoritatea creaţiilor diminutivale îşi merită calificarea pe care le-o dau lingviştii, întrucît arată, cu adevărat, că obiectele (şi însuşirile) respective prezintă o particularitate privitoare la aspectul lor (dimensiune, formă, etc.), care le justifică denumirea. Cînd spunem diminutiv, ne gîndim, în primul loc (poate chiar excluziv), că a-

vem a face cu o ființă mică sau cu un lucru mic în comparație cu alte ființe sau lucruri asemănătoare, considerate ca mari. Dar la această nuanță, care, este drept, predomină, alcătuind ceeace în muzică se chiamă tonul fundamental al unei note, sufletul nostru adaugă, după împrejurări, încă una, eventual mai multe, menite să joace oarecum rolul de armonice (ca să păstrăm modul figurat de a ne exprima). Aceste nuanțe (secundare, din punctul de vedere al raportului strict obiectiv, față de nuanța inițială) pot căpăta, în momente psihologice determinate, o importanță atît de mare, încît să treacă pe primul plan și, deci, să întunece sensul originar diminutival. Intr'adevăr, un obiect mic poate trezi în noi diverse reacții emotive, diverse impresii sentimentale, depildă tandrețe (adică simpatie, duioșie, etc.), fiindcă lucrurile și ființele mici sînt, prin natura lor, drăgălașe. Dar tot așa de ușor ne poate veni să rîdem, pentrucă micimea exagerată a unui obiect, care, potrivit experienței individuale și colective, ar trebui să aibă anumite dimensiuni minime, pune în mișcare altă latură a sufletului nostru, la fel de sensibilă ca și tandreța, anume spiritul ironic, tendința de a persifla tot ce nu se conformează deprinderilor, gusturilor, etc. consacrate. Ironia, la rîndul ei, se poate manifesta supt diferite forme, dela simpla glumă fără nicio răutate pînăla satiră, cu toate nuanțele intermediare (dispreț, batjocură, etc).

După nuanța afectivă, adică stilistică, pe care o pot exprima diminutivele, stabilim mai multe categorii. Inainte de a le vedea care sînt, trebue precizat un amănunt destul de important. Am afirmat mai sus că limba romînă posedă un mare număr de sufixe diminutivale. Una din urmările acestei situații este că dela aceeași temă se pot forma două sau mai multe diminutive, care, lucru vrednic de reținut, n'au exact aceeași semnificație, tocmai pentrucă sufixul diferă dela unul la altul. Interesant este apoi faptul că valoarea stilistică a unui sufix nu se întîlnește la toate derivatele respective, dupăcum iarăși găsim cuvinte formate dela teme diferite și cu sufixe diminutivale tot diferite, dar avînd aceeași nuanță afectivă. Din această cauză nu se poate stabili niciun fel de normă, fie și numai aproximativă, după care să ne conducem și, mai ales, pe care s'o punem oare-

cum la temelia discuţiilor noastre. Fiecare caz trebue cercetat aparte şi, în măsura posibilului, explicat independent de celelalte, similare (de fapt sau aparent), care pot fi invocate numai comparativ, pentru eventuala lămurire a unor detalii, care altmintrelea ar rămînea obscure.

Iată cîteva exemple menite să întărească spusele mele.

Sufixul *-aş* este diminutiv pur şi simplu, cîteodată cu nuanţă alintătoare, la cuvinte ca *băieţaş, coconaş, salonaş, volumaş*, etc., are valoare dezmierdătoare foarte precisă la *copilaş, îngeraş*, etc. şi este peiorativ, deasemenea cît se poate de clar, la *profesoraş, studenţaş*, etc. Tot aşa *-uţ*: să se compare *prostuţ, slăbuţ, sărăcuţ*, etc., care exprimă compătimire, alături de *partiduţ, revistuţă*, etc., al căror sens depreciativ sare în ochi, şi alături de *domnuţ, fătuţ, drăguţ*, etc., diminutive propriu zise. Dela aceeaşi temă am spus că putem avea mai multe derivate diminutivale, fiecare cu o nuanţă caracteristică: *cărticică* (diminutiv) — *cărţulie* (dispreţuitor), *ţigăruie* ('ţigară mică, cu tutun puţin') — *ţigărică* ('ţigară bună, dragă, pe care o fumăm cu plăcere'), *purcel* (diminutiv pur) — *purceluş* (alintător, mai ales la adresa copiilor, deci cu sens figurat), *căţea*[1] (şi diminutiv, dar şi peiorativ, cînd e vorba de o femeie cu moravuri urîte) — *căţeluşă* (diminutiv propriu zis şi în acelaşi timp cu nuanţă dezmierdătoare), etc. Altădată se simte deosebirea dintre derivatele cu sufixe diferite dela un singur primitiv, fără să se poată preciza totuşi prin ce se deosebeşte unul de altul. Cf., depildă, *bădică — bădiţă, domnuţ — domnişor, frătuţ — frăţior, omuleţ — omuşor, micuţ — micuşor*, etc. Printre exemplele date chiar acum unele arată deosebiri dialectale, şi deaceea, probabil, nu putem sezisa bine nuanţele pe care eventual le exprimă. Astfel *-uţ* din *domnuţ, frătuţ*, etc. aparţine graiurilor de peste munţi. Alteori intervine ceeace am putea numi influenţă literară: o formă diminutivală a fost acceptată ca un fel de formulă în poezia populară şi din această cauză reprezintă altceva decît diminutivul derivat,

1. Acest cuvînt nu mai este simţit, probabil, ca diminutiv, din cauză că tema lui nu există în limba noastră. Totuşi, supt influenţa lui *căţel*, a cărui valoare diminutivală e, graţie lui *cîne*, foarte limpede, se pare că şi *căţea* păstrează încă ceva din vechia lui semnificaţie.

dela aceeaşi temă, cu alt sufix. De ex. *frunzuliţă* (intrat în vocabularul poetic popular) — *frunzişoară* ('frunză mică', fără nicio nuanţă specială), *cuculeţ* (cf. *cuculeţ cu pană sură*, primul vers dintr'o poezie populară, care se şi cîntă adesea, chiar în mediul orăşenesc) alături de *cucuşor* (diminutiv pur şi simplu), etc.

Sînt unele sufixe care se pretează mai puţin la valori depreciative. Acesta pare a fi (numai în general de tot, adică aproximativ) cazul cu *-el* şi *-ică*: *băieţel, bărbăţel, frumuşel, supţirel* (cu femin. *frumuşică, supţirică*), *floricică, păsărică* [1], etc. Să se compare *băieţel* şi *băieţaş*, depildă: dacă vrem să dăm o culoare defavorabilă noţiunii în discuţie, recurgem la *băieţaş*, deşi chiar această formă, considerată independent de cealaltă, face impresia că exprimă în mod strict sensul diminituval, fără intervenţia vreunei nuanţe în plus, de un un fel sau altul. Dimpotrivă *-ulică* pare a avea obişnuit înţeles oarecum peiorativ, dacă judecăm după cele mai multe derivate cu acest sufix: *moşulică, mutulică*, etc. Cf. şi *mămulică*, a cărui temă nu este, cum ne-ar veni a crede despre acestea două, de natură să inspire sentimente nefavorabile şi care totuşi, în comparaţie cu *măicuţă, măiculiţă* ş. a., este mai puţin dezmierdător. Se poate să intervie faptul că sufixul *-ulică* este mai răspîndit în vorbirea Ţiganilor (sau face numai această impresie acelora care nu-l întrebuinţează). In orice caz, eu personal îl simt astfel [2], iar pe *mămulică* îl cunosc din proprie experienţă excluziv în formula exclamativă: *mămulică, mamă!*

Să vedem acum diversele specii de diminutive după nuanţele stilistice pe care le pot exprima ele. Ţin să precizez că este vorba de o simplă încercare, foarte aproximativă, cum nici nu-i posibil altfel într'un domeniu ca acesta, mai ales că materialul de care dispun este atît de sărac. Nu trebue totuşi să pierdem din vedere că ceeace interesează, în primul rînd, sînt unele principii şi criterii, după care ne putem conduce în cercetările noastre, indiferent de bogăţia sau sărăcia exemplelor (şi iarăşi, se înţelege, indiferent de limba în discuţie).

1. Cf. şi *profesorică* 'profesoară mică (de statură)', la Cezar Petrescu, *Duminica orbului.*

2. Să se compare şi interjecţia *aulică!*

A. Formaţii diminutivale cu valoare dezmierdătoare. Avem, înainte de toate, numele proprii de botez, eventual supranumele (*Cocuţa, Fetiţa, Puica*, etc.), care în cercul familiei şi al prietinilor intimi joacă rolul unor nume de botez, întrucît se întrebuinţează cu aceeaşi valoare ca acestea. Multe din ele prezintă o mare bogăţie şi variaţie de forme, deci şi de sens (afectiv, fireşte). Deobiceiu se întîmplă acest lucru la numele foarte răspîndite. Cf., depildă, diminutivele lui *Ion*: *Ionică, Ioniţă, Ionel, Ionuţ, Ionaş, Ionac, Ionete*, etc., la care se pot adăuga hipocoristicele corespunzătoare: *Nică, Niţă, Nelu, Nacu*, apoi *Onică, Onuţ* (cu „primitivele" reconstruite *Onu, Oanea*) [1], etc. Deşi femininul *Ioana* este foarte răspîndit şi el, aspectele lui dimnutivale sînt în număr cu mult mai mic: *Ionica, Oana* (probabil şi încă unu, două, pe care nu le găsesc acum, totuşi, în general, foarte puţine) [2]. Cauza acestei situaţii este de natură strict lingvistică. Majoritatea sufixelor diminutivale existente la derivatele lui *Ion* n'au forma feminină corespunzătoare. Afară de asta, se pare că unele sufixe de acest fel se combină mai uşor cu numele de botez masculine, altele cu cele feminine. Iată, de ex., n. fem. *Maria*, care poate sta alături de *Ion* în ce priveşte mulţimea diminutivelor: *Mariţa, Marica, Măriuca, Măriuţa, Mărioara, Maricica, Mariţica*, etc. Observăm uşor că numai întîmplător există potrivire între sufixele acestor derivate şi acelea dela variantele lui *Ion*.

Dacă am căuta să explicăm eventualele deosebiri dintre diversele diminutive ale unuia şi aceluiaşi nume, n'am izbuti decît foarte aproximativ, în primul loc pentrucă ele nu diferă prea mult unele de altele (din punctul de vedere al nuanţei afective, bineînţeles). Conducîndu-ne după simţul lingvistic, care variază dela individ la individ, este sigur că putem stabili (sau măcar ni se pare că putem stabili) unele nuanţe deosebitoare. Astfel *Ionel* se potriveşte mai bine cu vrîsta copilăriei şi a adolescenţei, pecînd *Ionică*

1. După modelul acestor formaţii s'au creat cîteva diminutive şi dela *Jean*, sinonimul franţuzesc, destul de frecvent la noi, al lui *Ion*: *Jănică, Jănuţ, Jănel*.

2. Nevoia de a varia, adică de a inova, care, într'un domeniu ca acesta, se simte puternic, a dat naştere unui feminin dela *Ionel*, anume *Ionela*.

şi *Ioniţă* merg la orice vrîstă. Deasemenea pot ele trezi în mintea noastră asociaţii de idei în legătură cu mediul social căruia aparţine purtătorul numelui : *Ionel* ne trimete la oraş, *Ionică* şi, mai ales, *Ioniţă*, *Ionuţ*, etc. la ţară (eventual la o epocă anterioară). Aceste asociaţii de idei, la rîndul lor, pot avea efecte de natură stilistică, în sensul că, dupăcum preferăm mediul citadin sau pe cel rural, diminutivele respective pot exprima şi o reacţie afectivă specială din partea subiectului vorbitor. Acest din urmă amănunt iese clar la iveală în cazul formelor diminutive ale numelui *Maria*. Depildă *Măriuca*, *Măriuţa* au aspect rustic, *Mariţa* periferic (adică vulgar), *Maricica* burghez (cu pretenţii), *Mariţica* merge cu *Mariţa* (la panoramele depe vremuri cei doi eroi ai unei scurte scene cu păpuşi se numeau *Mariţica* şi *Vasilache*, soţie şi soţ, care se ceartă, se bat şi apoi se împacă).

Impresii lăturalnice, care pot tulbura valoarea iniţială a unui diminutiv, provin şi dela sunetele caracteristice (anume vocalele) ale sufixelor. In capitolul despre stilistica fonetică am arătat că, graţie simbolismului fonetic, diverse sunete se leagă adesea în mintea noastră de înţelesuri determinate (totdeauna cu nuanţă afectivă), aşa că prezenţa unui element fonetic într'un cuvînt evocă o stare sufletească anumită. Exemplele de mai sus confirmă, în general, cele spuse acolo, căci aproape toate au în sufix *i* sau *u*, adică vocale care exprimă ideia de 'mic', 'drăgălaş', etc. O confirmare, dar în alt sens, vine şi dela suf. *-ache*. In limba greacă, din care l-am împrumutat, derivatele cu acest sufix sînt diminutive. La fel sînt considerate şi formaţiile romîneşti corespunzătoare (cf. G. Pascu, *Sufixele romîneşti*, pag. 399 urm.). Totuşi cred că nimeni nu simte astfel un nume ca *Costache* sau *Dumitrache*, *Mihalache*, *Tudorache*, etc., care, dimpotrivă, fac mai degrabă impresia că sînt augmentative, desigur din cauza lui *a* al sufixului. Evident că la producerea acestei impresii contribue şi punerea lor alături de derivate cu adevărat diminutivale (şi chiar dezmierdătoare) dela aceleaşi teme şi avînd alte sufixe [1], precum *Costel*, *Costică*, *Tudorică*, *Tudorel*, *Tudoruţ*, etc.

1. Cel puţin unele dintre ele.

Dece, cînd e vorba de diminutive exprimînd o nuanţă de tandreţă, rolul principal îl joacă numele de botez? Ele au luat naştere în cercul familial, între membrii aceleiaşi familii, care sînt legaţi prin puternice sentimente de dragoste. In special părinţii îşi iubesc copiii din primul moment al existenţei acestora. Iubirea se manifestă, în ce priveşte chipul cum părinţii se adresează copiilor, prin întrebuinţarea unor cuvinte alintătoare în cel mai înalt grad. Datorită acestei stări sufleteşti, numele este supus la tot felul de modificări, tocmai pentru a corespunde nevoii de dezmierdare, care se manifestă supt toate formele, deci şi supt formă lingvistică [1]. Dela numele de botez această deprindere s'a întins la numele apelative de felul lui *copil*, *fată*, *băiat*, etc., deci la denumirile obişnuite ale aceloraşi fiinţe scumpe, apoi la un cerc din ce în ce mai larg, începînd cu rudele, prietinii, etc. şi terminînd cu străinii, care, în anumite împrejurări, pot provoca în subiectul vorbitor sentimente mai mult sau mai puţin asemănătoare. Dela fiinţele umane n'a fost greu să se întindă procedeul diminutivizării la lucruri, atunci cînd natura, aspectul şi alte particularităţi ale acestora impresionau pe oameni în acelaşi chip ca fiinţele înseşi. După modelul substantivelor de toate categoriile au luat naştere formaţii diminutivale cu nuanţă dezmierdătoare şi în domeniul altor părţi de vorbire, de ex. la adjective, care sînt cele mai apropiate de substantive (şi supt raportul conţinutului noţional şi în ce priveşte factorul pur lingvistic), eventual la pronume, etc. [2].

Am dat mai sus exemple de nume proprii. S'ar cuveni

1. Cf. studiul, extrem de interesant în această privinţă, al lui Leo Spitzer, întitulat *Puxi. Eine kleine Studie zur Sprache einer Mutter*, München 1927.

2. Nu-i necesar, cred, să precizez că procesul de formare a diminutivelor, aşa cum l-am schiţat mai sus, este schematic, deci întrucîtva departe de realitatea lingvistică. Dacă l-am prezentat totuşi în modul arătat, aceasta, pentruca să se înţeleagă mai uşor raportul dintre starea sufletească a indivizilor vorbitori şi expresia corespunzătoare (prima fiind cauza, cealaltă efectul). Desigur n'au luat naştere diminutive întîiu numai dela nume de botez, apoi dela apelative, etc., ci şi dela unele şi dela altele în aceeaşi vreme, deşi este clar că substantivele, în general, au fost primele cuvinte diminutivizate (din pricina noţiunii pe care o exprimă: obiectele de tot soiul, prin natura lor, prezintă particularităţi şi, deci, provoacă în noi reacţiuni de acelea care duc uşor la crearea diminutivelor).

să citez şi cîteva diminutive formate dela nume apelative. Nu-i necesar, cred, mai ales că la cursul din anul trecut am discutat un material foarte bogat. Am găsit, întîmplător, unele creaţii diminutivale interesante în limba scrisă a unor publicişti, obscuri în ce priveşte activitatea lor literară, dar buni cunoscători ai vorbirii actuale. Depildă: *„Chefuleţul organizat era cu «prolongé»*. (Iuliu Lazăr, *Adevărul literar*, 25 Iulie 1937, pag. 6, col. 3.) Vedem că substantivul *chef*, dela care ni s'ar părea că nu-i posibilă o formaţie diminutivală, se pretează totuşi foarte bine la diminutivizare, căpătînd chiar nuanţa dezmierdătoare aici în discuţie. Autorul se pune din punctul de vedere al celor care au participat sau trebuiau să participe la chef: bucuria, plăcerea, etc. lor se manifestă lingvistic prin „mîngîerea" noţiunii respective, pe care o consideră ca o fiinţă dragă [1]. *„Parte din oameni purtau bluze. Unele mai întregi, altele mai rupticele. Unele mai curate, altele mai murdărele"*. (E. D e l., *Cuvîntul liber*, 8 August 1936, pag. 2, col. 1.) Aici avem două diminutive adjectivale, care prezintă un interes deosebit, graţie semnificaţiei lor, de natură aproape excluziv afectivă (în sensul de tandreţă, simpatie, etc.) Intr'adevăr, atît *rupticele*, cît şi *murdărele* arată, în primul rînd, că autorul priveşte bluzele rupte şi pe cele murdare ale eroilor săi cu bunăvoinţă, cu înţelegere, chiar cu dragoste (de fapt această atitudine el o are faţă de posesorii bluzelor). Inţelesul pur diminutival pare neexistent. E adevărat că o haină poată fi şi numai foarte puţin ruptă sau murdară, însuşirea de 'rupt', 'murdar', etc. se poate prezenta şi în proporţii foarte reduse, deunde posibilitatea de a se forma diminutive şi dela adjective [2]. Totuşi nu cred

1. Dealtmintrelea există încă un diminutiv dela *chef*, anume *chefuşor*, la care totuşi nuanţa alintătoare e mai atenuată, desigur din cauza sufixului, cum am arătat, indirect, atunci cînd am pus faţă în faţă pe *cuculeţ* şi *cucuşor*, *frunzuliţă—frunzişoară*. La aceste exemple pot adăuga acum pe *omuleţ* şi *omuşor*, la care n'a intervenit influenţa literară invocată acolo, pentru a explica deosebirea de nuanţă stilistică dintre cele două diminutive ale aceluiaşi substantiv. Exemplul lui *chefuleţ* şi *omuleţ* (probabil mai sînt şi altele) probează că sufixul *-uleţ* exprimă, prin el însuşi (poate datorită elementului fonetic), indiferent de orice influenţă exterioară, o nuanţă afectivă deosebită de a lui *-işor* şi *-uşor*.

2. Putem pune alături de ele şi adverbele (în special pe cele de mod), despre care am afirmat, în diverse rînduri, că seamănă bine cu adjectivele.

că diminutivele adjectivale exprimă vreodată calitatea unui obiect care, în comparaţie cu alt obiect posedînd aceeaşi calitate, ar fi inferior acestuia supt raportul mărimii sau al intensităţii însuşirii respective. Pentru redarea unei astfel de situaţii recurgem la gradele de comparaţie ale adjectivelor. Deaceea *rupticele* şi *murdărele* din exemplul nostru arată numai reacţiunea sentimentală a subiectului vorbitor n u faţă de însuşirile indicate prin aceste adjective, ci faţă de obiectele care le posedă (în realitate, faţă de oamenii îmbrăcaţi cu acele bluze rupte şi murdare). Vorbirea familiară şi populară este bogată în formaţii diminutivale de acest fel. Să se compare *curăţel, spălăţel* ş. a. în exemple ca : *tînărul cutare e foarte curăţel ; fata asta e tare spălăţică*, etc. Existenţa lui *foarte* şi *tare* pelîngă adjectivele cu formă de diminutiv dovedeşte, dacă ar mai fi nevoie, că *spălăţel, curăţel*, etc. nu indică un grad redus, o proporţie mai mică a calităţilor *spălat, curat*, etc. (ar fi absurd ca înaintea unui cuvînt care ar însemna 'p u ţ i n spălat', 'p u ţ i n curat', etc. să se puie *foarte* sau *tare*), ci mai degrabă dimpotrivă, în orice caz cel puţin aceeaşi cantitate, dacă pot spune aşa, de curăţenie, etc. ca şi primitivele *curat, spălat*, etc., plus nuanţa de simpatie din partea subiectului vorbitor, care-i mult mai importantă decît gradul însuşirii propriu zise. Cînd spunem *curăţel, spălăţel*, etc., parcă am spune : „cutare e atît de curat, de spălat, etc., încît îţi face plăcere, ţi-i drag de el, etc.", Se confirmă astfel punctul de vedere enunţat la începutul paragrafului de faţă, unde am căutat să explic naşterea nuanţelor afective din ideia pur diminutivală : după împrejurări, reacţiunea sentimentală poate ajunge să predomine în aşa măsură faţă de noţiunea (obiectivă !) fundamentală, încît s'o facă să dispară complect sau aproape complect. Adjectivele, prin natura lor lingvistică (ele exprimă n u obiecte, ci însuşiri, adică anexe de-ale obiectelor), se pretează mult mai uşor decît substantivele (care numesc fiinţe şi lucruri, aşadar noţiuni apte de a fi realmente mai mici sau mari în comparaţie unele cu altele) la acest proces psihologic, cu urmări de ordin lingvistic, care duce la înlocuirea totală a înţelesului diminutival propriu zis prin nuanţa pur

afectivă (dezmierdătoare, etc.) existentă, la început, numai ca un element absolut secundar [1].

B. Altădată diminutivele au sens ironic, izvorît tot din faptul că ele denumesc obiecte de dimensiuni reduse: micimea, puţinătatea. etc. pot provoca nu numai simpatie, ci şi ironia subiectului vorbitor, fiindcă un obiect exagerat de mic face să intre în joc, din cauza înfăţişării lui, spiritul zeflemist, dispreţul, batjocura, etc., care există în om, tot aşa cum există şi tendinţa contrară, aceea de înţelegere, bunăvoinţă, compătimire etc. pentru semenii noştri. Ironia poate fi uşoară, superficială, lipsită de intenţii satirice, aşadar întrucîtva apropiată de stările sufleteşti invocate mai sus, supt A. Intr'adevăr, gluma, lipsită de răutate, implică de multe ori chiar oarecare simpatie, în orice caz bună dispoziţie şi atitudine prietenoasă sau măcar neduşmănoasă faţă de oameni. Evident că există diverse nuanţe de ironie, pe care le simţim, dar nu le putem defini sau preciza totdeauna. Deaceea mă limitez să înşir cîteva exemple, fără a mai încerca o analiză a lor.

Astfel vorbirea familiară şi populară cunoaşte, dela adj. *fudul*, diminutivul *fudulache*, care (poate şi din cauza sufixului, atît de răspîndit la nume de botez) este simţit ca substantiv [2], deşi are şi funcţiune adjectivală: *Tare-i fudulache cutare!* sau *ce mai fudulache şi băiatul meu!* (sensul propriu zis este mai mult acela de 'elegant sau care vrea să fie, să pară elegant', 'îngrijit şi atent la îmbrăcăminte, pentru a face impresie, şi fiind conştient de aceasta'). G. Pascu, *Sufixele româneşti*, pag. 400 îl pune în grupa „depreciativelor", ceeace poate fi exact cel mult în unele împrejurări. Eu îl cunosc din graiul meu de acasă, unde totdeauna l-am auzit cu o nuanţă ironică, foarte uşoară dealtfel. Mamele, depildă, califică adesea de *fudulache* pe copiii lor, fără a-şi exprima nemulţumirea, dimpotrivă, constatînd cu oarecare mîndrie

1. Despre expresivitatea diminutivelor alintătoare în limba latină cf. E. Löfstedt, *Philologischer Kommentar zur Peregrinatio Aetheriae*, Lund 1931, pag. 310 urm. Cele spuse de acest autor despre diminutivele latineşti sînt valabile, în general, pentru orice limbă (putem adăuga vorbită).

2. Poate chiar ca nume propriu, depildă: *Ce mai faci, fudulache?* (probabil din cauză că stă la vocativ).

şi bucurie interesul lor pentru aparenţele îngrijite, eventual elegante, dar, bineînţeles, şi cu puţină ironie (parcă ar spune: 'e bine să fiţi atenţi la îmbrăcăminte, la impresia pe care o puteţi produce, totuşi nu exageraţi, în orice caz eu nu vă încurajez, mai degrabă îmi vine puţin să rîd').

Mititel şi *mititică* apar foarte des cu sens ironic (la adresa a tot felul de oameni, mai ales a celor care nu sînt deloc mici, nici ca vrîstă, nici ca dimensiuni corporale, tocmai din pricina ironiei). Depildă: *mititelul!* sau *mititelul de el!* (tot aşa *mititica!* sau *mititica de ea!*), cînd cineva vorbeşte despre un necaz, o suferinţă, etc., pe care le prezintă tragic, fără ca nouă să ni se pară astfel, sau cînd se arată naiv, neştiutor, victimă, etc., iar nouă nu ne vine să credem. Nici în acest caz nu intervine satira, deşi nuanţa ironică este sau poate fi, după împrejurări, mai accentuată decît la *fudulache*.

Domnişor este deasemenea un diminutiv des uzitat în condiţii mai mult sau mai puţin asemănătoare cu cele descrise mai sus. Valoarea ironică poate fi foarte pronunţată, deşi nu ajunge niciodată pînăla batjocură. Acest substantiv denumeşte nu un 'domn mic sau tînăr', ci un 'domn' pe care subiectul vorbitor nu-l ia în serios, aşadar un bărbat vrednic, într'o oarecare măsură, de dispreţ (pentru diverse motive, printre ele cele strict personale fiind, deobiceiu, determinante). De ex.: *Cine-i cutare? — Ia un domnişor!* Poate apărea şi înaintea unui nume propriu (de botez sau de familie), aşadar în locul lui *domnul*, evident tot cu nuanţă ironică. In romanul *Rădăcini* al D-nei H. Papadat-Bengescu găsim de nenumărate ori acest diminutiv, şi singur şi urmat de numele personajului respectiv, la adresa unui tînăr *Coti*, cam sigur de dînsul, mai ales cînd e vorba de succesul său la femei, fără ca încrederea aceasta să se justifice în ochii tuturor (de fapt nu autoarea, ci diverşi eroi ai romanului, toţi feminini, îl denumesc astfel).

Exemplele date pînă aici sînt adjective şi substantive (ne punem din punctul de vedere al categoriei căreia aparţine primitivul). Intîlnim şi la pronume forme diminutivale, perfect echivalente, supt raportul stilistic, cu cele de mai sus. *Cutare*, foarte des întrebuinţat atunci cînd nu cunoaştem

sau nu vrem să spunem numele cuiva, primeşte, în vorbirea familiară şi populară (se pare că nu de pretutindeni, ci numai din Muntenia, probabil şi din regiunile care merg lingvistic cu ea), sufixele diminutivale *-ică* şi, mai rar, *-iţă*. De ex.: *te-ai mai oprit pela cutărică; ai mai stat de vorbă cu cutăriţă şi deaceea n'ai venit la timp acasă*. Sensul obiectiv al acestui pronume nehotărît este aici foarte asemănător cu al unui nume propriu: tocmai pentrucă nu se precizează despre cine-i vorba, el poate sta în locul oricărui nume de om [1]. Aşa se şi explică, probabil, diminutivizarea lui. Nuanţa ironică se simte cît se poate de clar şi provine excluziv dela sufix (intensitatea ei, în exemplul nostru, se datoreşte, desigur, şi contextului). Căci *cutare* singur nu poate fi întrebuinţat niciodată în glumă. Cazul este interesant, prin faptul că ilustrează şi mai bine afirmaţia, pe care am făcut-o de atîtea ori, că ceeace numim obişnuit formaţii diminutivale nu exprimă totdeauna o nuanţă diminutivală propriu zisă. In cazul de faţă sensul obiectiv n'a existat, cred, niciodată. Dela început *cutărică* şi *cutăriţă* trebue să fi avut valoare pur stilistică (venită, prin sufixele respective, dela alte derivate, care au căpătat-o cu vremea, în chipul arătat mai sus).

Alt pronume cu formă de diminutiv este *matale*, care sună *mătăluţă* (poate şi *mătălică*, judecînd după hipocoristicul *tălică*, alături de *tăluţă*, răspîndite ambele prin graiurile munteneşti). Nu totdeauna se întrebuinţează ironic, şi putem fi siguri că, din capul locului, ele au exprimat o nuanţă de tandreţă, de dragoste, etc. Să nu uităm că *matale* s'a născut în limbajul copiilor şi-şi păstrează pînă astăzi o bună parte din caracterul de duioşie pe care, la origine, trebue să-l fi avut din belşug. Ironia s'a ivit deabia după ce terminul a intrat în vorbirea adulţilor, fiind aplicat de aceştia şi oamenilor care nu inspirau sentimente de simpatie şi în momente cînd, dimpotrivă, existau motive să fie nemulţumiţi. Ceeace ne interesează în mod deosebit, tot în legătură cu concepţia pe care se cuvine s'o avem despre diminutive, este că ironia poate fi exprimată numai cu ajutorul formelor de-

1. Dealtmintrelea nu numai diminutivele lui, ci şi *cutare* însuşi are această însemnare, de ordin strict intelectual.

rivate *mătăluță*, eventual *mătălică*. Dacă se va fi zicînd totuși cîteodată, cu această nuanță, și *matale*, nuanța lui ironică se datorește, cred, mai mult contextului (desigur și intonației) și, în orice caz, ea e mult mai atenuată decît la diminutive. Iată un exemplu din limba scrisă: *„Începe serviciul la trei fix? Unde-mi umbli mătăluță?"*. (Maria Arsene, *Adevărul literar*, 29 August 1937, pag. 9, col. 3.) (Vorbește un funcționar superior cu subalternul său, pe care nu-l găsește la birou în orele de serviciu.)

Am spus că ironia poate avea grade diferite. In cazurile discutate pînă aici atitudinea subiectului vorbitor este, în general, indulgentă, înțelegătoare, deaceea diminutivele respective exprimă o nuanță mai mult de glumă, din care lipsește orice intenție de batjocură, de satiră, adică de răutate. In alte cazuri disprețul sau nemulțumirea subiectului vorbitor este prea mare, pentruca acesta să se mărginească la simpla persiflare amestecată cu bunăvoință. Intîlnim astfel formații diminutivale cu valoare depreciativă și peiorativă, cum se spune deobiceiu, cu terminii consacrați în studiile lingvistice. Nu-i necesar să dau exemple multe, mai ales că la începutul paragrafului de față am insistat suficient asupra cîtorva detalii, dintre care cel mai important (deaceea îl reamintesc) este acela că, în general, pare a exista un fel de specializare (foarte aproximativă, firește) între sufixe: sînt printre ele unele mai apte de a exprima sentimente de nemulțumire, fie datorită unui element fonetic, fie împrejurării că, din capul locului, au servit la formarea de derivate al căror sens obiectiv conținea el însuși o nuanță depreciativă.

Iată cîteva exemple. Dela *poezie* vorbirea oamenilor inculți cunoaște „diminutivul" *poezeà*, plur. *-zele* [1]. Pentru cei care întrebuințează obișnuit primitivul, eventual derivatul *poezioară*, forma *poezea* poate avea sens peiorativ. Intr'adevăr găsim la Cezar Petrescu, *Carmen saeculare*, pag. 103 următorul pasaj: *„Fraților, vreți să auziți o cimilitură, care*

1. Se poate să nu fie, ca formație, un diminutiv propriu zis, ci simțit astfel, numai după ce a luat naștere. Cred că *poezie* a fost perceput greșit și deaceea pus alături de derivatele în *-ea* (lucrul s'a petrectut, relativ ușor, la plural: *poeziile* seamănă destul de bine cu *poezele*).

spune același lucru ca poezeaua lui Vîrgolici, doar ceva mai scurt și mai cu haz?“ [1] Am întîlnit pe *poezea* și la unii critici, recensenți, etc. contemporani, atunci cînd vor să-și bată joc de poeziile proaste de care se ocupă. Sensul depreciativ vine, în cazul de față, nu dela calitatea de diminutiv (care, poate, nici nu este bine sezisată), ci dela originea incultă, periferică, a terminului. Am arătat deja în discuția introductivă a acesui paragraf că unele formații diminutivale sînt considerate ca triviale și deaceea evitate de către oamenii „distinși“, cînd e vorba despre ei înșiși, despre familia, prietinii, etc. lor. Depildă *Marița*, care a ajuns astăzi să se întrebuințeze numai la mahala și la țară. Dar nu sufixul în sine a dus la trivializarea numelui, ci răspîndirea prea mare a acestuia și calitatea mediului în care a circulat și continuă să circule de preferință. Că *-iță* nu exprimă nicio nuanță peiorativă, luat singur sau ca finală a atîtor derivate, dovedește o formație de felul lui *buniță*, sinonim cu *bunică*: fiind mai rar folosit decît acesta, *buniță* îi este superior și prin „distincție“ și prin valoarea-i stilistică [2]. Avem a face, așadar, cu o influență a mediului social: valoarea cuvîntului se modifică într'un fel sau altul supt influența atmosferei pe care o creiază în jurul lui raporturile dintre diversele grupuri sociale, concepția lor despre viață etc. Să se compare și ceeace am afirmat mai sus (pag. 76) despre *Mariția* și *Vasilache*. In lipsă de exemple nouă, trebue să repet pe cele deja date: *partiduț*, *profesoraș*, *revistuță*, etc.

Căci o constatare interesantă, deși nu tocmai surprinzătoare, este că numărul diminutivelor cu valoare depreciativă și peiorativă este foarte redus. Am parcurs tot volumul *Sufixe romînești* și, printre multele sute de formații diminutivale, am găsit deabia cîteva cu aceată nuanță. Mai întîiu, dela marea majoritate a sufixelor respective (în special dela cele latinești) nu există, judecînd după materialul cît se

1. V. și pag. 309, unde apare pluralul *poezelele* (despre poeziile lui Eminescu) în gura unui personaj care vrea să rîdă, nu de poet, bineînțeles, și care, din același motiv, spune *lătrătură* pentru *literatură*.

2. Cf. și *Anița*, față de *Anica*, amîndouă derivate dela *Ana*: primul pare mai afectiv decît al doilea, și aceasta tot din cauză că, cel puțin în unele regiuni, el se bucură de o răspîndire mai puțin largă.

poate de bogat al lui Pascu, derivate care să arate nuanţe de dispreţ, batjocură, etc. Afară de asta, chiar dela acelea care servesc şi la formaţii de acest soiu avem foarte puţine. Pascu înregistrează, supt rubrica „depreciative", destul de multe diminutive, dar nu-i greu de văzut că nuanţa de dispreţ vine dela temă, nu dela sufix. Vreau să spun că depreciativ este sensul obiectiv conţinut în temă, şi din aceastã cauză, nu pentru că-i derivat, posedă un astfel de sens diminutivul însuşi. Chiar la *moşulică* şi *mutulică*, pe care le-am invocat altădată (v. pag. 74), ca exemple de formaţii cu un sufix peiorativ, intervine, desigur, într'o anumită măsură, însemnarea primitivelor *moş* şi *mut*. Cu atît mai mult trebue să admitem o asemenea explicaţii la *bobeică* 'băbătie' < *babă* (din care a ieşit mai întîiu * *băbeică*), *bujleică* 'nume de cîne' < *pujlă* 'cîne jigăros, jîpos', *coďişcă* 'poreclă pentru bărbaţi' < *coadă*, *sluguliţă* < *slugă*, probabil şi la *Grecoteiu* < *Grec*, *Sîrboteiu* < *Sîrb*, în calitate de numiri etnice, adică de termini care, prin natura lor, sînt susceptibili de interpretări subiective din partea indivizilor vorbitori, indiferent dacă sînt cuvinte primitive sau derivate.

Singurul sufix diminutival care pare potrivit pentru exprimarea dispreţului este *-aş*. Intr'adevăr, am mai spus acest lucru, întîlnim destule formaţii în *-aş* cu valoare hotărît depreciativă, asupra căreia nu poate fi discuţie (şi temele lor sînt de toate felurile, deci nu influenţează, sau nu influenţează totdeauna, asupra sensului derivatului). Iată exemple (din cele date de Pascu, *op. cit.*, pag. 347 şi dintre cele notate de mine): *autoraş*, *ciocoieş*, *doftoraş*, *omănaş* 'bout d'homme' < *om*, plur. *oameni*, *profesoraş*. Toate acestea sînt puse de Pascu supt rubrica „diminutive depreciative", ceeace corespunde, în general, realităţii, deşi, la o analiză mai atentă, nu-i greu să constatăm că nuanţa, peiorativă se poate mult atenua în anumite împrejurări [1], iar la unele formaţii

1. *Doftoraş* şi *profesoraş* pot însemna şi 'doftor (resp.) profesor tînăr', mai ales că alte formaţii diminutivale dela aceste substantive nu există. Singurul exemplu din lista de mai sus care pare a avea obişnuit valoare depreciativă este *autoraş*, graţie, probabil, tot temei, dar altfel decît la *ciocoiu*: un autor nu este apreciat după tinereţă sau după puţinătatea persoanei sale fizice. Deaceea *autoraş*, adică 'autor mic', are numai înţelesul de 'autor slab, mediocru', mic din punctul de vedere al importanţei literare, ştiinţifice, etc.

(de ex. *ciocoieş*) ea se datoreşte în bună parte, dacă nu aproape excluziv, temei *ciocoiu*, care în ochii mai tuturor Romînilor exprimă o noţiune antipatică (cf. şi poezia populară). In schimb, printre „diminutivele propriu zise" şi printre „diminutivele alintătoare" (la pag. 345 urm.) figurează cuvinte care, în condiţii determinate, pot avea valoare depreciativă, depildă *articolaş* 'articol mic, puţin întins', dar şi 'articol neînsemnat, prost, etc.', tot aşa *volumaş*, apoi *băieţaş*, care, mai ales în comparaţie cu *băieţel*, conţine virtual germenii unei pronunţate nuanţe peiorative. De adăugat, din limba scrisă, *bancheraş* (la I. Peltz, «*Actele vorbeşte*», pag. 168: „*c'un fleac de bancheraş*"), *studenţaş* (la G. Călinescu, *Enigma Otiliei* I, pag. 315: „*Am făcut din tine, studenţaş timid, un bărbat care se poate mîndri cu amanta sa*"), apoi *reporteraş* (pentru care n'am notat izvorul) ş. a.

Negreşit că se găsesc, din cînd în cînd, şi derivate cu alte sufixe diminutivale care au sau pot avea sens depreciativ. Depildă *broşurică* (Pascu, *op. cit.*, pag. 173), cu privire la care să se ţie samă de cele spuse în legătură cu *articolaş* (noţiunile denumite de temele amîndorora sînt foarte înrudite), *poezioară*, care cred că totdeauna însemnează 'poezie fără valoare deosebită', etc.

C. Din discuţia de pînă aici rezultă că este greu de precizat nuanţele afective pe care le exprimă diminutivele, şi aceasta din cauză că elementul hotărîtor îl constitue momentul psihologic, adică atitudinea sentimentală a subiectului vorbitor, la care se adaugă ceeace se chiamă, deobiceiu, situaţia, împrejurările exterioare, şi ele foarte importante, nu numai în sine, ci şi prin faptul că pot influenţa asupra celui ce vorbeşte. Deaceea trebue să admitem, măcar în principiu, că orice formaţie diminutivală este aptă să exprime toate nuanţele legate de natura unui diminutiv, întocmai ca un instrument muzical, din care executantul poate scoate orice notă doreşte (potrivit stării sale sufleteşti). Dacă exemplele analizate supt A şi B au confirmat mai mult sau mai puţin acest punct de vedere în privinţa valorii dezmierdătoare şi a celei depreciative (cu toată gama lor), cele pe care le vom cerceta acum vor arăta că lucrurile se prezintă în realitate şi mai complicat, aşa că eticheta „diminutiv"

pusă de lingviști (adică de gramatici, pe care i-au urmat, ca deobiceiu, lingviștii) pe ambalajul conținînd materialul aici în discuție nu corespunde decît foarte aproximativ faptelor: conținutul este mult mai bogat și mai variat decît putem bănui după etichetă.

Avem altfel diminutive care se apropie ca sens de augmentative. Cînd cineva, depildă, vorbește despre vrîsta sa (eventual despre a altcuiva, dar cu aceeași atitudine subiectivă), spune foarte des *am (și eu) cincizeci de anișori* (sau: *ei, ce crezi, trebue să fie* [cutare] *de vreo patruzeci de anișori*). Totdeauna numărul anilor este relativ mare (în orice caz despre un copil sau adolescent nu se spune *anișori* în astfel de împrejurări [1]), și formula pare a avea rostul să atenueze oarecum impresia defavorabilă pe care o poate produce destăinuirea privitoare la etatea cuiva. Căci, în general, recurgem la diminutivul *anișori*, cînd vrem să precizăm cîți ani are cineva (sau cîți ani avem noi înșine), și aceasta se întîmplă oridecîteori poate fi discuție sau greșală în legătură cu vrîsta (greșală în minus!). Intervenția subiectului vorbitor, care pune lucrurile la punct, are în ea ceva nedelicat sau chiar brutal, și deaceea apare diminutivul, menit să slăbească efectul neplăcut al precizării. In fond, nu se schimbă nimic: 'anișorii' nu sînt deloc mai ... scurți decît 'anii', dimpotrivă, *cincizeci de anișori* poate face impresia, după împrejurări, că arată o durată mai lungă decît *cincizeci de ani* (numărul lor e același, dar unitatea parcă diferă). Și activitatea cuiva în meseria, profesia, etc. sa se exprimă adesea cu ajutorul diminutivului: *scriu și eu de vreo zece anișori* (spune un autor pe care-l credem prea tînăr în cariera literară); *funcționez și eu de vreo cincisprezece anișori* (precizează un slujbaș, un profesor, etc., pe care-i socotim ca fiind la începutul activității lor), etc. Valoarea diminutivului este în aceste cazuri absolut identică cu aceea pe care am văzut-o în exemplele precedente [2].

1. Părinții, frații mai mari, etc. își pot arăta bucuria și dragostea față de copiii, resp. frații lor mici, și în chipul acesta, care însemnează diminutivizarea unității de măsură a vrîstei (li-s dragi toate lucrurile care aparțin copiilor, resp. fraților, deci și anii).

2. Cf. și *casa asta mă costă bănișori* (*mulți, buni*, etc.), unde formația diminutivală are un ușor sens augmentativ (cum arată și faptul că poate fi deter-

Nuanța augmentativă este mult mai clară la diminutivele *nopticică* și *ziulică*. In vorbirea populară se aud mereu propoziții ca acestea: *n'am închis ochii toată nopticica*; *m'am chinuit o nopticică întreagă*; *te 'nvîrtești de colo colo toată ziulica*, etc. Că nu-i vorba de o noapte sau de o zi mai mică decît cele obișnuite, rezută și din legătura cu celelalte cuvinte și din însemnarea verbelor considerate aparte. Dacă ar mai fi nevoie de o dovadă, să ne gîndim că *nopticică* și *ziulică* apar des întovărășite de adj. *mare*: *cît îi nopticica* (sau *ziulica*) *de mare* (*m'am zbătut, am alergat*, etc.). Pascu, *op. cit.*, pag. 171 pune pe *nopticică* în categoria „diminutivelor alintătoare", dar invoacă el însuși (după C. Rădulescu-Codin) exemplul *„nu-i dau pace cît îi nopticica de mare"*, care contrazice, măcar în bună parte, dacă nu în total, calificarea „dezmierdător". Tot așa, la pag. 174, *ziulică* este pus alături de *mămulică, drăgulică*, etc. (adică la diminutive „alintătoare", deși nu precizează), dar din construcțiile *„toată ziulica"*, *„cît îi ziulica de mare"*, pe care le citează Pascu, rezultă tocmai o nuanță augmentativă foarte pronunțată.

Cred că și alte diminutive pot fi discutate aici, chiar dacă situația se prezintă mai puțin clar. De ex. *vorbuliță*, într'o propoziție ca *vreau să-ți spun o vorbuliță* (sau *două-trei vorbulițe*), care nu corespund niciodată realității, fiindcă, de fapt, sînt mai multe decît una sau două-trei vorbele în discuție. Se pare totuși că predomină sensul pur diminutival, cu nuanță dezmierdătoare (cf. *„cu patru vorbulițe dulci"*, la G. Ciprian, *Soț ori fărdă*, pag. 39, unde, datorită lui *dulci*, nu poate fi nicio îndoială asupra valorii „alintătoare" a diminutivului). Cu *vorbuliță* seamănă bine *Dumnezăuț*, într'o construcție ca aceasta: *„Nu i-ar mai răbda Dumnezăuțu"* (Otilia Cazimir, *Insemnări ieșene* I, 2, pag. 470). Subiectul vorbitor dezmiardă, ca să zicem așa, pe Dumnezeu (adică își arată respectul și adorația pentru el), dar totodată vede în el ceeace trebue, o forță extraordinară, a cărei denumire în vorbirea obiectivă nu poate fi un diminutiv.

---

minată de *mulți, buni* ș. a.). Se amestecă, foarte probabil, și o nuanță dezmierdătoare ('bani dragi, scumpi', fiindcă sînt ai mei, am muncit din greu pentru ei), care cred că există și la *anișori*, dar nu în așa măsură ca atunci cînd spunem *unde-s bănișorii mei!*; *s'au dus bănișorii mei!* ('i-am pierdut, mi-au fost furați', etc.).

Formaţiile de acest fel (în special *nopticică, ziulică*, etc., la care nuanţa augmentativă e manifestă) au echivalente (sintactice, din punct de vedere gramatical, dar stilistice în ce priveşte sensul) alcătuite din subst. *puiu* legat, prin prepoziţia *de*, cu alt cuvînt, care indică noţiunea respectivă. Ţăranii, mai ales, spun despre un ger mare *un puiu de ger*, tot aşa despre o bătaie zdravănă *un puiu de bătaie* (cf. şi *un puiu de bate*), despre un bărbat afemeiat *un puiu de lele*, etc. Punctul de plecare trebue căutat în construcţii ca aceasta din urmă, la care îmbinarea celor două substantive se justifică şi logic: *un puiu de lele* însemnează (obiectiv) 'un copil sau un fiu de lele' (de femeie stricată), prinurmare un individ care, potrivit legii eredităţii, aşa cum o înţelege poporul, seamănă, trebue să semene cu mama lui, ba chiar s'o şi întreacă (cf. *ce naşte din pisică şoareci mînîncă* şi, mai ales, *capra sare masa, iada sare casa*). *Un puiu* joacă, gramatical vorbind, rolul unui sufix diminutival, dar valoarea lui stilistică este mai mult, dacă nu cumva excluziv, augmentativă, întocmai (sau aproape întocmai) ca la sufixul *-ică* din cuvinte de felul lui *nopticică* şi *ziulică*. Dela un *puiu de lele* şi alte formule asemănătoare s'a întins procedeul şi la cazurile unde substantivul legat de *un puiu* prin prepoziţia *de* nu exprimă o noţiune similară cu *lele*, etc. Dacă lucrul a fost totuşi posibil, aceasta se datoreşte faptului că *un puiu de lele* şi-a pierdut sensul pur sintactic (*de* exprima, la început, un raport de filiaţie, de origine), păstrîndu-l numai pe cel stilistic (*puiu de* = 'straşnic, puternic, mare, etc.').

O construcţie înmulte privinţi asemănătoare cu aceasta este *mama* + genetivul unui substantiv. Depildă: *N. a intrat într'un bucluc, dar are să-l scape ministrul*, spune subiectul vorbitor, iar partenerul răspunde: *Nu-l mai scapă nici mama ministului*, adică nici o forţă mai mare decît a ministrului. Dece 'mama' (care nici nu mai trăieşte, probabil, iar dacă trăieşte, nu poate avea . . . trecere mai mare decît ministrul, etc.)? Fiindcă în chestii obişnuite (şi la oameni simpli, cum sînt ţăranii, în vorbirea cărora a luat naştere formula aceasta) şi cîtă vreme copilul, fiind mic, are nevoie de ajutorul celor mai în vrîstă, mama intervine cel mai des ca să-l sprijine, să-l scape din situaţii grele, etc. Astfel ea

apare ca o forţă superioară, capabilă să facă ceeace nu poate face odrasla ei. Raportul acesta se transpune apoi în toate cazurile oarecum similare, indiferent dacă 'copilul' mai are sau nu trebuinţă de ajutorul mamei, ba chiar şi atunci cînd rolurile se inversează sau mama nu mai trăieşte, etc. Pentruce tocmai şi numai mama? (Căci şi tata intervine spre a-şi ajuta copiii.) Pentrucă, dintre cei doi părinţi, mama este aceea care dă propriu zis naştere copilului, ea este considerată de oamenii simpli ca adevărata creatoare de viaţă umană. Deci numai între ea şi copil, nu şi între tată şi acesta, se stabilesc acele legături morale şi fizice, care, iarăşi după concepţia fiinţelor oarecum primitive, naive, explică ereditatea, adică transmiterea însuşirilor, a puterii, etc. Deoarece aici (*mama lui X*, apoi *mama dracului*, etc.) valoarea augmentativă a existat din capul locului (sensul strict intelectual a fost dela început augmentativ), nu poate fi vorba de nicio nuanţă diminutivală. Dacă am pomenit totuşi de această formulă, este din cauză că, stilistic vorbind, ea seamănă destul de bine cu *un puiu de ger*, etc. Asemănătoare sînt şi cuvintele *mamă* în una, *puiu* (adică 'fecior, fiu') în cealaltă.

D. Voiu discuta în acest aliniat cîteva formaţii diminutivale, care se găsesc într'o situaţie specială. Şi anume: ori n'au avut sens de diminutive propriu zise niciodată ori l-au pierdut cu vremea, păstrînd pe cel actual, ori, înfine, îşi schimbă într'o măsură oarecare valoarea semantică după împrejurări. Numărul cazurilor înregistrate de mine este, ca deobiceiu, restrîns, dar suficient pentru înţelegerea lucrurilor. O cercetare atentă a materialului lingvistic le-ar înmulţi uşor.

In limbajul restauratorilor, deunde au trecut apoi în vorbirea curentă a tuturora (precum şi în limba scrisă), există cîţiva termini care au numai aspect, nu şi înţeles, diminutival. Depildă *mititel*, întrebuinţat, deobiceiu, la plural (*mititei*), este numele unui cîrnăcior care se prepară pe loc, din carne tocată, şi se frige la grătar. Foarte căutat prin restaurantele tuturor oraşelor noastre (trebue să fie de origine bucureşteană). Nu-i greu de văzut că acest adjectiv va fi însoţit la început un substantiv, foarte probabil subst.

cîrnaţ, pentruca în chipul acesta să se facă deosebire între cîrnaţii obişnuiţi, mai mari (şi preparaţi, de cele mai multe ori, la şuncărie), şi cîrnaţii mici aici în discuţie. Cum se întîmplă adesea, substantivul a fost, cu vremea, lăsat la o parte, ca fiind de prisos [1], şi s'a întrebuinţat numai adjectivul. In acel moment a început să se piardă conştiinţa dependenţei acestui cuvînt de cel pe care-l determinase, iar apoi, devenind, prin întrebuinţarea lui singur, un adevărat substantiv, i-a dispărut şi înţelesul diminutival. Astăzi nu se mai simte, cred, că *mititel* însemnează 'un cîrnaţ mic' (în opoziţie cu *cîrnaţ* pur şi simplu, care denumeşte un cîrnaţ mare) [2]. Nimeni nu subînţelege subst. *cîrnaţ*, atunci cînd spune *mititel*. Noţiunea în discuţie este de sine stătoare, precis deosebită de alta sau de altele asemănătoare.

Intrucîtva la fel se prezintă situaţia „diminutivului" *turburel* (varianta moldovenească sună *tulburel*), cu însemnarea 'vin nou, care n'a avut încă vreme să se limpezească'. Tot adjectiv la origine (pelîngă subst. *vin*), dar, întocmai ca exemplul precedent, s'a substantivizat, imediat ce a început să apară singur. *Turburel* diferă totuşi de *mititel* prin faptul că, foarte probabil, n'a avut sens diminutival niciodată, deşi aspectul vinului nou, dela prepararea căruia n'a trecut multă vreme, ar putea vorbi contra acestei afirmaţii (*vin turburel* va fi avut înţelesul de 'vin cam tulbure, oleacă tulbure'; tot aşa de bine ne putem gîndi şi la 'vin care seamănă cu un lichid tulbure') [3]. Indiferent care din aceste două explicaţii este justă, nu încape nicio îndoială că Romînii, cînd spun *turburel*, se gîndesc la un anumit fel de vin, cu calităţile lui specifice (nou, pişcător, destul de tare, bun de băut la anumite mîncări, cum ar fi pastrama, etc., poate

1. Cu deosebire în limbajul negustorilor de toate categoriile, deci şi al restauratorilor, procedeul acesta, care satisface şi nevoia, mai adînc simţită tocmai de către comercianţi, de a scurta vorba, este des utilizat.

2. Chiar dacă multă lume spune (cum am auzit eu însumi) *mic* pentru *mititel* („*să-mi aduci doi mici*"). Situaţia e aceeaşi.

3. In ipoteza a doua, *turburel* aminteşte de atîtea nume de plante cu formă diminutivală (*bănişori*, *gălbinele*, etc.), care arată „asemănarea cu primitivul" („flori asemănătoare cu bănuţii", resp. „flori de culoare galbenă, asemănătoare cu lucrurile galbene").

şi puţin tulbure, dar acest amănunt se pierde aproape cu totul printre celelalte însuşiri ale lui) [1].

Al treilea exemplu cunoscut mie şi aparţinîud la acelaşi domeniu este *păhărel*. Aici lucrurile se prezintă mai favorabil, pentruca cuvîntul să fie perceput cu valoare diminutivală, din cauză că alături de el există primitivul *pahar*, care are, adică ar trebui să aibă, exact, sau aproape exact, acelaşi înţeles. Cu toate acestea, *păhărel* nu-i nici el diminutiv propriu zis. Cînd se spune, la o masă (deobiceiu într'o bodegă, unde se iau aperitive), *mai bem un păhărel* (e vorba totdeauna de vin, nu de ţuică sau altă băutură tare), nimeni nu înţelege 'un pahar mic' (deosebit de un pahar mare, căruia i s'ar zice pur şi simplu *pahar*). Probabil că punctul de plecare a fost un sens diminutival cu adevărat : înainte de masă, nefiind recomandabil să bei mult, nici chiar vin, te foloseşti de un pahar mai mic, etc., dar acest înţeles s'a pierdut repede, şi *păhărel* a ajuns să însemneze acelaşi lucru ca *pahar*. Totuşi mi se pare că în împrejurările descrise aici nimeni nu spune *mai bem un pahar* (cel mult ar merge *mai bem un pahar de vin*, deşi cred că nici aşa nu se prea zice), ci numai în chipul arătat mai sus. Deunde urmează că *un păhărel* însemnează, din punct de vedere strict obiectiv, ceva mai mult decît *un pahar*, şi anume *un pahar de vin* (după *păhărel* nu-i necesar adaosul *de vin*) [2]. E posibil ca la început „diminutivul" acesta să fi avut chiar o nuanţă afectivă, să fi însemnat, adică, 'un pahar de vin bun, plăcut, drag, etc'.

In alte cazuri diminutivul face să se atenueze pînăla dispariţie totală înţelesul peiorativ al temei. Am citat deja, cu alt prilej, subst. *purceluş*, care, adresat copiilor (căci numai lor li se spune aşa, desigur şi fiindcă-s mici, dar şi fiindcă faptele săvîrşite de dînşii şi pe care am avea dreptul să le considerăm 'porcării' sînt mai puţin grave decît la oamenii în vrîstă) [3], nu aminteşte prin nimic de însemnarea primitivu-

1. Cf. I. P e l t z, *Ţară bună*, pag. 14 : *„preţuind tocana lor, turburelul lor"*.

2. Se întrebuinţează tot atît de des şi în construcţii ca *hai să bem un păhărel ; ce bun ar fi un păhărel la ora asta*, etc.

3. Dealtfel, cînd e vorba de copii, *purceluş* nu apare, probabil, niciodată în condiţii similare cu acelea privitoare la adulţi. Vreau să spun că 'porcăria' făcută de un copil nu trezeşte numai decît în mintea noastră ideia de 'porc' la adresa celui care s'a purtat urît, cum e cazul cu oamenii în vrîstă.

lui *porc*. Iată, deci, un exemplu de diminutiv la care valoarea afectivă copleşeşte pe cea obiectivă, şi acest lucru se datoreşte, desigur, mai ales, poate chiar excluziv, sufixului. Este drept că şi *purcel* se întrebuinţează în aceleaşi condiţii ca *purceluş*, dar la el se poate simţi ceva din sensul temei, fiindcă *purcel*, cu valoare diminutivală propriu zisă (adică 'porc mic'), se bucură de o largă răspîndire.

La fel derivatul *măgăruş*, cînd este adresat copiilor, conţine o nuanţă aproape dezmierdătoare şi nu aminteşte prin nimic de primitivul *măgar*. Aici situaţia este şi mai interesantă din punct de vedere stilistic. Deoarece tema are o circulaţie foarte mare mai mult în legătură cu oamenii (este sigur că, în general, se zice *măgar* mai des cu sensul figurat decît cu cel propriu), valoarea peiorativă, care, drept urmare a acestui fapt, a devenit inevitabilă, ne îndeamnă să recurgem la „diminutivul" *măgăruş*, chiar cînd e vorba de animal (şi nu numai decît de puiul animalului). Bineînţeles, oridecîteori ne gîndim la *măgar* ca la un animal de muncă, folositor, vrednic de a fi îngrijit şi tratat ca toate celelalte, etc. Cf. Ion P i l l a t, *Viaţa romînească*, Iulie, 1939, pag. 92 : *„. . . .l-au inspirat dobitoacele cele mai năpăstuite: măgăruşii, mai buni în simplitatea lor decît oamenii şi mai aproape de cerul adevărat"*.

In discuţia de pînă aici despre diminutive am luat în consideraţie mai ales substantivele. Lucru firesc, deoarece mai cu samă aceste cuvinte se pretează la diminutivizare. In principiu, singure ele ar trebui să aibă forme diminutivale, căci ele exprimă obiecte, şi numai obiectele pot fi mai mici unele faţă de altele (cînd e vorba de acelaşi obiect, existent supt diverse aspecte din punctul de vedere al dimensiunilor, al proporţiilor). Celelalte părţi de vorbire pot deveni diminutive prin simplă analogie cu substantivele. Astfel p r o n u m e l e funcţionează adesea ca substantive propriu zise, întrebuinţînd-se independent, şi în a c e a s t ă calitate (de substantive) pot căpăta forme diminutivale. Dealtmintrelea am văzut că numai unele pronume nedefinite, depildă *cutare* [1], şi pronumele personal de reverenţă *matale*

1. De adăugat *orecel*, cu variantele *oricel* şi *aricel* 'ceva, un lucruşor' < *oarece* (P a s c u, *op. cit.*, pag. 147), *oarecică* 'ceva, un lucruşor' care sună şi

intră în această categorie. Ar putea să mai fie şi altele, dar pare puţin probabil. In orice caz, tot printre cele nehotărîte ar trebui căutate, eventual, astfel de exemple, căci acestea singure au, într'un anumit sens, valoare de nume proprii: *cutare* seamănă cu un nume de persoană (*Ion, Gheorghe, Vasilescu*, etc.), tot aşa, deşi mai puţin clar, *oarecine, fiecare*, etc. La *cutare* situaţia este limpede, din cauză că acest pronume este întrebuinţat ca un adevărat nume de botez sau de familie, adică stă, nu ca celelalte pronume, şi în locul unui substantiv obişnuit, ci numai în locul unui nume propriu. Cît despre *matale*, cred că existenţa formelor diminutivale pe care le are se datoresc naturii lui afective prin excelenţă. Am arătat că acest pronume s'a născut în vorbirea copiilor, ca produs al unor sentimente puternice de dragoste şi respect pentru părinţi (poate şi din cauză că copiii n'au putut pronunţa corect pe *dumitale*). Şi cum diminutivizarea este foarte des efectul tocmai a unor astfel de sentimente, nu trebue să surprindă că dintre pronumele personale singur *matale* a ajuns să aibă aspecte diminutivale.

Cît despre adjective, iarăşi am văzut că formaţiile diminutivale arată mai degrabă 'asemănarea' decît o însuşire oarecare existentă într'un grad redus. Pentru deosebirile de dimensiuni, de proporţii, etc., limba dispune de alt mijloc, acela a gradelor de comparaţie (aşa zisul comparativ de inferioritate joacă, oarecum, faţă de pozitiv, rolul unui diminutiv faţă de tema lui). Cînd spunem *rotunjor* despre un lucru, înţelegem că-i aproape rotund, adică asemănător cu un obiect perfect rotund. Este drept că între această însemnare şi aceea de diminutiv propriu zis ('o ro-

---

oricică 'ceva, oarece', de ex. *am să-ţi spun o oricică* 'am să-ţi spun ceva' < *oarece* (idem, *ibid.*, pag. 173). Toate sînt diminutive dezmierdătoare, dupăcum se pare (cf. *vorbuliţă* în exemplul dat aici mai sus : *patru vorbuliţe dulci*). La pag. 173 Pascu citează şi pe *atîtica* < *atîta*, care-i foarte frecvent în vorbirea populară şi familiară. Deobiceiu gramaticii pun acest cuvînt la un loc cu pronumele nehotărîte, ceeace, în multe privinţi, este just (cf. *atîţia* 'atîţi oameni', *atîtea* 'atîtea lucruri', etc.). Cînd e întrebuinţat la singular şi cu valoare neutrală, sensul lui este mai mult al unui adverb de cantitate, şi seamănă, deci, cu un substantiv sau adjectiv care ar indica masa, cantitatea (şi independent de alt cuvînt). Iar noţiunea de masă implică nuanţe diminutivale (mai mare sau mai mică, judecată în sine sau în comparaţie cu altele).

tunjime mai mică, mai puțin complectă, etc.': asta pare că arată *rotunjor*) diferența se reduce la minimum. Totuși cred că, principial cel puțin, trebue să plecăm dela noțiunea 'asemănare', oridecîteori vorbim de diminutivele adjectivale. Lucrul se impune, fără nicio îndoială, la exemple ca *lungueț* și *lungăreț*, care exprimă lămurit sensul aici în discuție: Tiktin dă, după Ispirescu, un citat, unde apare *stufișuri lunguețe*, adică aspectul stufișurilor este asemănător, în ce privește una din dimensiunile terenului ocupat de ele, cu un obiect lung, cu un obiect despre care se poate spune, în mod propriu, că-i lung, depildă o frînghie (cf. *șfoară de moșie*), un par, o apă curgătoare, etc. Cu alte cuvinte, *lungueț* [1] apare pelîngă substantive care denumesc obiecte posedînd altfel de însușiri caracteristice decît cele privitoare la lungime, dar avînd un aspect asemănător cu al obiectelor care se disting tocmai prin lungime, și atunci subiectul vorbitor, făcînd această constatare și căutînd s'o exprime, recurge la așa zisa formă diminutivală a adj. *lung*.

Evident că găsim și la adjective diminutive în sensul strict al terminului (ca la substantive, adică), deși, probabil, numărul lor este foarte redus. Un exemplu elocvent avem pe *mic*, dela care există multe creații diminutivale: *micuț*, *micușor*, *micuțel*, *micșorel*, *mititel*, *mititioc*, *mitutel*, *mituțel*. Explicația acestei situații, interesantă supt toate raporturile, trebue căutată, cred, în natura adjectivului *mic*, în felul calității pe care o arată: fiind vorba de o noțiune oarecum diminutivală prin ea însăși, este firesc să intre în funcțiune sentimentele de simpatie, de tandreță, etc., pe care le trezește în noi un obiect mic, deci și „micimea" ca atare. Căci, dacă nu mă înșel, adjectivele, cînd sînt cu adevărat diminutive, cînd exprimă, deci, o atitudine afectivă din partea subiectului vorbitor, au totdeauna nuanță dezmierdătoare (eventual compătimitoare, ceeace, în fond, este același lucru). Să se compare *puțin*, asemănător cu *mic* în ce privește sensul și care apare, foarte des, supt forma diminutivală *puțintel* (cu varianta *puținel* [2], femin. *puțineà*), nu

1. Tot așa *lungăreț*.
2. Și *puțineluș* (la Pascu, *op. cit.*, pag. 364).

numai în legătură cu diverse substantive exprimînd noţiuni apte de a exista în cantitate mai mică faţă de altele (*bani puţintei, lume puţintică*, etc.), ci şi pelîngă nume de fiinţe umane, adică pelîngă *bărbat, femeie, om, copil*, etc., unde însemnează 'mic, scurt (de statură)', de ex. *un bărbat puţintel (la corp), o femeie puţintică*, etc. Tot aşa *mărunt* se întrebuinţează foarte des ca diminutiv (*mărunţel*), avînd, cînd e vorba de oameni, aproape acelaşi înţeles ca şi *puţintel*, aşadar 'scund' (*un om mărunţel, o bătrînă mărunţică*, etc.). Singur supt forma de plural feminin, adică *mărunţele*, are sensul de 'monetă divizionară, bani mărunţi' (valoare substantivală, datorită faptului că a dispărut substantivul care trebue să fi fost *parale*).

Ca să terminăm discuţia despre adjective, voiu mai cita exemplul lui *uşor*, al cărui diminutiv *uşurel* are, pelîngă accepţia proprie, identică, în fond, cu a temei, şi una figurată, atunci cînd întovărăşeşte un nume de fiinţă umană (cf. *puţintel* de mai sus), pe aceea de 'neserios, superficial (= 'uşor la hotărîri, la acte, etc., care au urmări defavorabile sau grave'). In special femin. *uşurică* apare des, împreună cu subst. *femeie* (şi sinonimele lui). Această însemnare lipseşte, sau e mult mai rară, la primitivul *uşor*.

Şi alte părţi de vorbire, afară de substantiv, adjectiv şi pronume, pot căpăta forme diminutivale, dar, întocmai ca ultimele două, oarecum numai excepţional (chiar dacă numărul exemplelor ar fi mare, ceeace nu pare că este cazul) şi totdeauna prin analogie, directă sau indirectă, cu substantivul. Afirmaţia aceasta se întemeiază nu numai pe argumentul de natură teoretică expus ceva mai înainte, anume că, în principiu, ţinînd, adică, samă de natura noţiunilor pe care le exprimă diversele categorii gramaticale, numai substantivul este apt să se diminutiveze, ci şi pe starea de fapt a limbii noastre (şi situaţia este, desigur, aceeaşi în toate idiomele romanice şi indoeuropene, în general). Printre cele cîteva sute de diminutive înregistrate de G. Pascu, *Sufixele romîneşti*, formaţiile avînd drept temă alte cuvinte decît substantive şi adjective sînt extrem de puţine. Chiar dacă am pune şi adjectivele într'o grupă deosebită de a substantivelor, deci la un loc cu pronumele, adverbele, etc., numărul lor

total încă ar fi aproape neînsemnat în comparaţie cu al substantivelor.

Se pare că cele mai multe sînt adverbele, ceeace nu surprinde, fiindcă rolul lor în limbă este foarte asemănător cu al adjectivelor. Şi nu numai adverbele de mod, care sînt adevărate adjective, cu deosebirea că stau pelîngă verbe, nu pelîngă substantive, ci şi adverbele de loc, apoi cele de timp şi de cantitate sînt asimilabile adjectivelor şi deaceea capătă, după modelul acestora, formă diminutivală. Iată cîteva exemple: *olecuţă, nimicuţa, suscior, depărcior* (şi *depărtişor*), *demulcior* (şi *demultişor*), etc. Primele două amintesc bine, în ce priveşte sensul, de *atîtica, puţintel*, etc., căci arată noţiuni înrudite („cantitatea"), sînt, aşadar, un fel de adjective [1]. Dar şi ca funcţiune ele seamănă (şi nu numai ele) cu adjectivele: *olecuţă de lapte* este identic,cu *puţintel lapte. Depărcior* (tot aşa *depărtişor*) poate fi chiar adjectiv pur în construcţii ca *un sat depărtişor*; *locul cutare e cam depărcior* [2], etc. Tot aşa *demulcior* şi *suscior* pot apărea în condiţii foarte asemănătoare cu ale adjectivelor: *o întîmplare cam demultişor* (unde cuvîntul nostru este însă analizabil şi ca = *de* + *multişor*, adică *întîmplare cam de multişor*, ceeace totuşi nu-i absolut sigur), etc. In ce priveşte valoarea stilistică, aceea care ne interesează înainte de toate aici, diminutivele amintite sînt, fără nicio îndoială, dezmierdătoare sau, cel puţin, diminutive propriu zise. Acesta şi este motivul pentru care mă ocup de ele [3].

Alte adverbe, oarecum deosebite de cele precedente, prin faptul că nu pot fi asimilate ca funcţiune cu adjectivele, sînt, depildă, *acuşica*, foarte răspîndit, se pare, prin

1. Din punct de vedere morfologic, ele continuă a fi simţite ca adverbe, dovadă forma lor, care rămîne neschimbată, chiar la cele derivate cu sufixe apte de a avea un masculin şi un feminin (*-işor*, depildă).

2. O poezie populară începe cu versul *Bădişor depărtişor*, unde *depărtişor* este tratat ca un adjectiv propriu zis (atribut pelîngă substantivul precedent).

3. Eu am pus pe *nimicuţa*, deci şi primitivul *nimic(a)*, în rîndul adverbelor. Pascu, *op. cit*, pag. 158 îl consideră pronume (nehotărît, bineînţeles). Tot aşa Tiktin în Dicţionarul său. E greu de decis. La fel de bine îl putem socoti şi substantiv, căci se zice *o nimica* (*toată*) şi, mai ales, la plural *nimicuri*. Dacă ţinem samă de înţeles (cantitativ !), acest cuvînt nu poate fi decît adverb, întocmai ca *atîta*. Cf. şi finala *-a*, chiar după articolul nedefinit *o*.

graiurile oltenești și muntenești (Dicționarul Academiei îl citează din Gorjan și Jipescu, precizînd că exprimă sensul de 'imediat' „mai puternic decît *acuși*", dela care este derivat), *d'abieluşa* < *d'abia* (Pascu, *op. cit.* pag. 364, care l-a găsit la Jipescu, scriitor popular din Muntenia), *degebuța* (Pascu, *op. cit.*, pag. 158), etc.

Judecînd după Pascu, *op. cit.*, pag. 158, 364 ș. a., numărul adverbelor diminutive ar fi mult mai mare decît poate rezulta din indicațiile de pînă aici. Dar unele exemple date acolo nu sînt, în realitate, diminutive, nici ca formație, nici ca funcțiune. Astfel *duluță*, din construcția *a se duce duluță* 'a fugi', este explicat ca un derivat cu sufixul diminutival *-uță* dela tema *tul-* a verbului *tuli* (< bulg. *tulja* 'cacher, couvrir; dérober aux yeux de quelqu'un', «cu prefacerea lui *t* în *d* supt influența verbului *duc*»). Această explicație este inacceptabilă, pentru motive principiale: diminutivele rămîn, deobiceiu, în categoria gramaticală căreia-i aparține primitivul însuși. Cum se poate forma, cu ajutorul sufixului diminutival *-uță*, un adverb dela o temă verbală? Ca să derivăm adverbe dela verbe este nevoie de un sufix adverbial. Numai un asemenea element derivativ poate transforma în adverb un cuvînt care, fără sufix, este altă parte de vorbire. Tot așa nu trebuesc considerate diminutive *de mînecuș* 'de grand matin' = *de mînecate* și *tupiluș* < *tupilesc*. Situația lor, din punctul de vedere al formării cuvintelor, este identică cu a lui *duluță* (în ipoteza că am rămînea la etimologia lui Pascu [1]). Intr'adevăr, amîndouă au la bază teme verbale, nu adverbe, care să primească un sufix diminutival și să continue a fi adverbe, exprimînd numai o nuanță stilistică deosebită. *De mînecate* este adverb, mai exact spus, locuțiune adverbială, dar *de mînecuș* nu-i derivat dela *de mînecate*, ci, întocmai ca acesta însuși, dela verbul *mîneca* (*a se mîneca de ziua* 'a se face ziuă'). Așadar *de mînecuș* este adverb, nu adverb diminutival însă, fiindcă are temă verbală, nu adverbială. Același lucru cu *tupiluș*, a cărui situație se înfățișează, dacă se poate, și mai favorabil (pentru

1. Cu altă ocazie (v. aici mai sus, pag. 53) am arătat că acest cuvînt ar putea fi o creație onomatopeică sau expresivă, adică imitativă (menită să redea, cu cei doi *u* și cu *l* dintre ei, zgomotul produs de un om care o ia la goană).

motivul că aici nu intervine un element sintactic ajutător, cum este, în cazul lui *de mînecuş*, prepoziţia *de*: *tupiluş* este adverb propriu zis, nu locuţiune adverbială). Dealtmintrelea sufixul *-uş* îndeplineşte foarte numeroase funcţiuni, aşa că printre ele poate fi, cum este, de fapt, şi cea adverbială (întocmai ca *-áş* şi *-íş*, cu care se înrudeşte).

Chiar numeralele şi interjecţiile posedă, cîteodată, forme diminutivale. Astfel dela *unu* avem *unişor*, găsit de Pascu, *op. cit.*, pag. 165 la Dosofteiu: *„Cuconaşul ei de şeapte ai, unişor, adecă numai acela avînd, înbla pregiur masă"*. Acest exemplu prezintă interes deosebit, prin faptul că este singurul numeral diminutiv romînesc (şi el dispărut din limba actuală [1]). Nuanţa alintătoare sare în ochi: autorul pare a se pune în situaţia mamei care nu are decît un copil şi a cărei dragoste pentru el, graţie tocmai calităţii de a fi unic, se manifestă pînă şi în diminutivizarea numeralului. S'ar putea să avem a face cu o creaţie personală a lui Dosofteiu, la care întîlnim şi femin. *unişoară* (*„avem o fiică unişoară"*)[2]. Nu-i acesta singurul aspect diminutival al lui *unu*. Tiktin notează, din limba populară actuală (a producţiilor poetice versificate), încă două: *unel*, femin. *unică* (*„Ai fost la mama unică, La cinci fraţi o surioară"*) şi *unicel*, femin. *unicică* (*„Măiculiţa ... vedea unicelul său ... Intins rece, fără viaţă"*). Caracterul lor dezmierdător apare foarte lămurit pretutindeni. Alte numerale afară de *unu* n'ar putea căpăta formă diminutivală, din cauză că înţelesul lor nu se pretează la diminutivizare. Să se observe că, indiferent de sufixul derivativ, toate exemplele aici în discuţie au un sens absolut special, acela de 'copil unic'. Aptitudinea lui *unu* de a deveni diminutiv se datoreşte semnificaţiei pe care o are în asemenea împrejurări: *unu* a trebuit să însemneze 'un copil' (='un singur copil'), nu 'o unitate' în general, pentruca formaţiile diminutivale să fie posibile. Alt amănunt interesant este că citatele făcute de Tiktin pentru *unel* şi *unicel* sînt luate din bocete: mama îşi plînge unica fată sau unicul băiat care i-a murit. Aşadar o stare sufletească foarte potrivită pentru utilizarea diminuti-

1. S'a păstrat ca nume de familie (la Iaşi, depildă). Poate şi *Onişor* (răspîndit în ţinuturile de peste munţi) este tot *unişor* (cu *u* neaccentuat > *o*).

2. Cf. Tiktin, s. v. *unişor*.

velor. Am putea spune că numai după ce copilul unic (sau considerat astfel) al unei familii a murit ori a trecut printr'o grea primejdie s'a ivit posibilitatea diminutivizării lui *unu*.

Dintre interjecţii se pare că singura formă diminutivală pe care a putut-o găsi P a s c u este *aolică* (v. *op. cit.*, pag. 173). Dacă alt exemplu similar nu există, avem dreptul să afirmăm că interjecţiile nu se pot diminutiviza. Căci *aolică* este o variantă m o r f o l o g i c ă a lui *aoleà*, dat de Pascu şi de Dicţionarul Academiei, întocmai cum *păsărică*, *viţică*, etc. sînt variante, şi ele morfologice, ale lui *păsărea*, *viţea*, etc. Cu alte cuvinte, după cum nu putem spune că *păsărică*, *viţică* ş. a. sînt diminutive dela *păsărea*, *viţea* ş. a. (căci acestea sînt ele însele diminutive, perfect echivalente cu cele în *-ică*), tot aşa nu ni-i permis să vedem în *aolică* o formaţie diminutivală dela *aoleà* [1]. Dealtmintrelea cred că interjecţiile, prin natura lor, nu sînt apte de diminutivizare: în momentul cînd ne manifestăm durerea, bucuria, etc. cu ajutorul unei interjecţii, sîntem stăpîniţi atît de puternic de sentimentele respective, încît recurgerea la o formă diminutivală a cuvîntului menit să dea expresie acestor sentimente este exclusă [2].

In domeniul derivării, alături de formaţiile diminutivale, au valoare stilistică şi cele a u g m e n t a t i v e. Intre aceste două categorii de derivate există o strînsă legătură, datorită opoziţiei în care se află ele: deoparte ideia de 'mic', 'delicat', etc., dealtăparte ideia de 'mare', cu nuanţele ei secundare. Prima idee deşteaptă sau poate deştepta în subiectul vorbitor sentimente de simpatie, tandreţă, dragoste ş. a., cealaltă provoacă stări sufleteşti contrare, adică antipatie, dezgust, oroare, spaimă, etc. Gama afectivă este, cum am avut prilejul să constatăm în cursul discuţiei de pînă aici, mult mai variată la diminutive, din cauză că 'micimea' poate stîrni în noi şi ironie, batjocură, etc., pecînd dimensiunile mari ale

1. Nu sînt de părere că trebue să pornim dela *aoleu*. Deoarece există *aoleà*, care-i o simplă variantă f o n e t i c ă a lui *aoleu* (cf. *aoleò*, *aleò*, *aolĭò*, etc.), punctul de plecare pentru *aolică* nu poate fi decît *aoleà*.

2. Despre valoarea diminutivelor în general cf. studiul recent al lui Amado A l o n s o, intitulat *Noción, emoción, acción y fantasía en los diminutivos* şi apărut în *Volkstum und Kultur der Romanen* VIII (1935), pag. 104 urm.

obiectelor de toate felurile nu trezesc niciodată sentimente opuse celor pe care le provoacă ele deobiceiu. Cel mult poate fi vorba, la un augmentativ, de mirare, uimire, admiraţie ş. a., nu însă şi de tandreţă sau simpatie propriu zisă, oricît s'ar apropia una de alta să zicem admiraţa şi dragostea. Ne aşteptăm, aşadar, ca efectul stilistic al formaţiilor augmentative să fie mai sărac în ecouri şi nuanţe decît al celor diminutivale, lucru care va ieşi clar la iveală din discuţia ce urmează.

Inainte de a prezenta şi analiza faptele, trebue să mai fac unele observaţii. Cu augmentativele propriu zise merg adesea, din punctul de vedere care ne interesează aici, colectivele. Şi iată dece. O 'mulţime' de obiecte identice poate produce asupra noastră aceeaşi impresie (de mare, impozant, enorm, extraordinar) ca şi un singur obiect ale cărui dimensiuni depăşesc măsura normală. Noţiunile exprimate de un augmentativ şi de un colectiv sînt, în multe privinţi, înrudite. Ceeace le apropie, este, înainte de toate, ideia de 'masă', de 'cantitate': în ambele cazuri avem a face cu ceva 'mare', la unele cu mărime propriu zisă (proporţii, dimensiuni ş. a.), la celelalte cu 'mărimea' numărului de obiecte. Deosebirea, neînsemnată chiar supt raportul strict intelectual, se reduce la minimum, dacă considerăm lucrurile din punct de vedere afectiv. Pentru aceasta, între exemplele pe care le vom studia figurează şi destule colective.

Altă observaţie se referă la aspectul fonetic al sufixelor cu care sînt derivate augmentativele şi colectivele aici în discuţie. Cînd ne-am ocupat de simbolismul fonetic, am arătat că vocalele pline, depildă *a*, *o*, *ă*, apar, în tot felul de limbi, la numeroase cuvinte care denumesc noţiuni înrudite cu acelea de 'mare', 'departe', etc. (Dimpotrivă, vocalele mai puţin pline, cărora le-am putea spune şi ascuţite, precum *i*, *u*, sînt caracteristice pentru terminii exprimînd obiecte mici, apropiate, etc.). Vom vedea chiar acum că toate exemplele noastre conţin în sufix cel puţin una din vocalele *a*, *o*, *ă*, deobiceiu însă două, fie ambele sonante, fie combinate în diftong (cazul lui *o* şi *a*), cîteodată chiar pe toate trei (în această ipoteză, *o* şi *a* totdeauna supt forma diftongului *oa*). Deaceea este greu de precizat, dacă impresia de

ordin afectiv pe care o produce un augmentativ sau un colectiv se datorește formației însăși, considerată în întregime sau numai prin sufixul ei, ori provine (măcar în parte) dela prezența vocalei sau vocalelor pomenite. Dealtmintrelea nu-i absolut necesară o astfel de precizare, pe care este greu s'o facem și din cauză că tema poate exprima, ea singură, o nuanță depreciativă sau peiorativă.

La colective cred că de cele mai multe ori, dacă nu chiar totdeauna, valoarea afectivă, înrudită sau identică cu a augmentativelor, este rezultatul simbolismului fonetic. Altfel nu s'ar explica dece niciun derivat cu sufixele prin excelență colective *-et* sau *-iș* n'are sens depreciativ, etc. și dece, în schimb, un asemenea sens apare numai la formații în *-ăraie*, *-ărie*, *-ălaie*, etc., ale căror sufixe conțin una sau mai multe dintre vocalele cu colorit augmentativ.

Influența sunetelor este, grație simbolismului fonetic, atît de puternică, încît găsim cuvinte cu valoare depreciativ-peiorativă, care nici prin tema lor, nici prin sufix, considerat supt raportul funcțiunii lui obișnuite, nu justifică o asemenea valoare. Este cazul unor derivate în *-ală*, *-anie*, ș. a.

Pentru a termina cu aceste observații de ordin general, voiu aminti un lucru pe care l-am relevat la cursul din anul academic trecut, anume că există cuvinte formate cu sufixe „augmentative", dar fără sens depreciativ, ba chiar și fără sens augmentativ. Este cazul lui *butoiu*, depildă, care, deși derivat cu sufixul hotărît augmentativ *-oiu*, arată, dimpotrivă, un obiect mai mic decît cel numit de primitivul *bute*. S'ar putea adăuga *Coculeana* < *Coca*, supranume, devenit un adevărat nume propriu de botez, și *frunzuleană* <*frunză*. Trebue recunoscut că particula derivativă a acestor două cuvinte nu este propriu zis augmentativă (deși, iarăși, nu putem afirma, cu toată siguranța, că *-eană* ar fi femininul lui *-ean*, care indică originea locală, și nu-i mai degrabă o variantă feminină a lui *-an*, sufix augmentativ ; cf. *-an* din *Clujan*, *Ieșan*, etc., variantă a lui *-ean*, care dovedește că, din cauze fonetice, *-ean* și *-an* se pot amesteca), totuși, datorită sunetelor (celor doi *a*), face sau ar trebui să facă, prin simbolism fonetic, o impresie asemănătoare cu cea produsă de sufixele augmentative. Așadar o situație care amin-

teşte de ceeace am constatat la diminutive, unde am văzut că cuvinte de felul lui *nopticică*, *ziulică*, etc., au sens augmentativ, deşi sînt formate cu un sufix diminutival.

Să vedem acum exemple. Le înşir în ordine alfabetică (afară de variantele compuse, care sînt puse la un loc cu sufixele simple corespunzătoare). Toate sînt luate din G. Pascu, *Sufixele româneşti.*

-ac (variantă *-ag*): *ciorsac* 'cuţit care taie rău' < *ciarsă* idem *ciotac* 'ciung, adică arbor ce stă în picioare, dar are ramurile în mare parte uscate, tăiate sau rupte' < *ciot*, *piciorag*, plur. *-e* 'lemnele cu un cîrlig la capătul de jos, în care umblă uneori pe sate cînd e noroiu mare, pe alte locuri zis cătărigi' < *picior*, etc. Deoarece în toate aceste cazuri înţelesul derivatului este, obiectiv vorbind, identic sau aproape identic cu al temei, le putem uşor compara din punct de vedere stilistic: se vede că sufixul contribue la modificarea în sens afectiv a noţiunii exprimate de primitiv, căci ideia de augmentativ se simte prea puţin, poate deloc, în schimb cea depreciativă este clară. Deaceea chiar o formaţie ca *popoiac*, pe care Pascu, *op. cit.*, pag. 192 îl traduce prin 'jeune pope', are caracter nu numai peiorativ, ci chiar şi augmentativ (probabil şi din pricina lui *-oiu*, căci *-oiac* = *-oiu* + *-ac*). Sinonim atît intelectual, cît şi afectiv cu *popoiac* este *popîrţac*, a cărui finală este tot *-ac* (asupra părţii iniţiale a sufixului poate fi discuţie, în orice ea nu-i *-eţ*, cum presupune Pascu). Nuanţa depreciativă a lui *popîrţac* este mai accentuată decît a lui *popoiac*, din cauze fonetice (mai exact spus, de „fonetică etimologică", dacă mă pot exprima astfel): *-pîrţ-* aminteşte de onomatopeicul *pîrţ!*, al cărui înţeles n'are nevoie de explicaţie.

-aie: *marhaie* 'vacă mare şi slabă' < *marhă* 'vită', *mătăhaie* = *matăhală* (v. aici mai sus), *potaie* 'cîne leneş; om leneş; grămadă de cîni, lupi' (ultimul sens este cel originar), etc. O bună parte din derivatele cu acest sufix sînt colective. Cred însă că şi cele puse de Pascu în categoria augmentativelor au avut, la origine, sens colectiv, cum dovedeşte *potaie*, care are, pînă în momentul de faţă, amîndouă funcţiunile (*marhaie* pare a se găsi într'o situaţie foarte asemănătoare, judecînd după tema *marhă*). Dealtfel majoritatea

augmentativelor nu sînt explicate satisfăcător de Pascu în ce priveşte etimologia, fapt care iarăşi pare a pleda pentru ipoteza mea.

Mai numeroase sînt derivatele cu variante compuse de-ale sufixului *-aie*, anume *-ăraie: apăraie, colbăraie, fleşcăraie* 'glod pe drum, udeală de se strică drumul cel bun (se face cînd se topeşte omătul sau cînd dă o ploaie'), *focăraie, fumăraie, glodăraie*, etc., şi *-ălaie*: *jăvălaie* 'mulţime zgomotoasă'. Pascu, *op. cit.*, pag. 201-2 le consideră colective, şi are dreptate, căci toate arată, într'adevăr, o masă, o cantitate mare de obiecte, dar, pelîngă această semnificaţie pur intelectuală, ele au, iarăşi toate sau aproape toate, o nuanţă depreciativ-periorativă, care la unele este foarte accentuată şi deaceea predomină asupra celeilalte. Nuanţa aceasta izvorăşte, dupăcum am spus deja, din sensul colectiv, care-i foarte înrudit cu cel augmentativ, şi se datoreşte, prinurmare, sufixului. Cîteodată intervine, probabil, şi tema, deşi nu-i absolut necesar, cum arată, depildă, *apăraie, focăraie*, apoi *jăvălaie*, al cărui primitiv subiectele vorbitoare nu-l cunosc.

Interesant este faptul că multe din derivatele aici în discuţie au sinonime formate dela acelaşi radical cu ajutorul lui *-ărie* (sufix compus din *-ar* + *-ie*): *apărie, colbărie, fumărie, glodărie.* Pascu, *op. cit.*, pag. 185-6 le pune şi pe acestea supt rubrica 'colective', ceeace-i exact, dar iarăşi nu aminteşte de nuanţa depreciativă, pe care, fără îndoială, o au. Căci sinonimia lor cu formaţiile corespunzătoare în *-ăraie* nu-i numai intelectuală, ci şi afectivă: *apărie* însemnează 'apă multă', dar totodată şi 'apă urîtă, care nu-ţi place' (indiferent dacă-i curată, tulbure, etc.), tocmai din cauza marii ei cantităţi (unde şi cînd nu trebue). Se pare că nuanţa depreciativă este mai accentuată la *-ăraie* decît la *-ărie*. Dacă-i aşa, trebue să invocăm simbolismul fonetic: primul sufix are *-a-*, şi încă purtător al accentului (pentru întregul cuvînt), celălalt are *-i-*.

-ală: în *buduhală* 'ceva urît şi necunoscut, se zice mai ales despre boale' şi *mătăhală* 'monstru' (cf. şi *mahală* 'greutate voluminoasă, ceva şi mare ca volum, dar şi greu'). La aceste exemple ideia de augmentativ şi de peiorativ totodată

se datorește, cred, exclusiv sunetelor, căci nimeni (nici chiar . . . specialiștii) nu le cunoaște etimologia [1]. După aspectul lor fonetic, ambele fac impresia a fi onomatopeice. In orice caz, pot fi puse foarte bine printre cuvintele imitative sau expresive, cum spun lingviștii. Expresivitatea, de natură augmentativ-depreciativă, își are izvorul și în sunetele sufixului, dar și, măcar parțial, în acelea ale temei (la exemplul al doilea avem doi *ă*, așadar o vocală despre care am spus că deșteaptă ideia de 'mare', 'greoiu', etc. și care figurează și în sufix).

-an, unul dintre relativ puținele sufixe pur augmentative: *băietan* (pare a fi numai augmentativ, fără nicio nuanță depreciativă, în comparație cu *băiat*, tema lui), *bețivan*, *bîrdăhan* 'gros ventre' < *burduh* 'outre' (P a s c u, *op. cit.*, pag. 291 precizează că *burduh* trebue să fi însemnat și 'ventre', cum probează derivatul *burduhos* 'ventru'), *ghilan* 'lourdaud, paresseux', *golan* < *gol*, etc. Nuanța peiorativă este foarte vizibilă la cele mai multe și pare a veni, în bună parte, și dela sensul primitivului, depildă la *bețivan*, *golan*, etc. Dar că nu totdeauna intervine tema și că, prinurmare, sufixul singur aduce valoarea stilistică, dovedesc derivate ca *bîrdăhan* și *ghilan*, a căror temă este necunoscută subiectelor vorbitoare, fiindcă nu există în vorbirea obișnuită, apoi, dintre cele necitate aici, *lostopan(ă)* 'grand morceau', iarăși cu temă neclară, chiar pentru lingviști. Și mai interesante sînt variantele sufixului nostru în formații ca *ghiorlan*, *goblizan*, *grosolan*, *moglan*, *modîrlan*, *țopîrlan*, care, lucru vrednic de a fi reținut, măcarcă derivate dela primitive foarte diferite, cel puțin din punct de vedere fonetic (unele sînt absolut obscure), par perfect sinonime. Inrudirea lor semantică atît de strînsă se bazează, evident, pe nuanța augmentativ-peiorativă comună tuturora și care se datorește, în largă măsură, sufixului (o contribuție însemnată vine și dela *-l-*, care, cu excepția lui *goblizan*, aparține pretutindeni sufixului, nu temei).

-anie: *arătanie* 'ființă mică, chircitură, stîrpitură', *bîzdiganie* 'monstru, namilă; ciudățenie, drăcie', *dihanie*, *jălanie*,

1. Pentru *buduhală*, P a s c u, *op. cit.*, pag. 290 se gîndește la *burduh*, ceeace nu convinge nici ca sens, nici ca sunete, iar pe *mătăhală* nu încearcă să-l explice (dealtfel despre amîndouă afirmă că-s obscure).

păţanie, petrecanie, etc. Acest sufix nu serveşte la formarea augmentativelor, cum probează atît exemplele romîneşti, cît şi etimoanurile cuvintelor slave intrate în limba noastră (v. P a s c u, *op. cit.*, pag. 225 urm.). Totuşi derivatele înşirate aici au o nuanţă peiorativă mai mult sau mai puţin accentuată, şi aceasta, fără a face impresia că sînt propriu zis augmentative. Cîteodată nuanţa afectivă poate veni şi dela temă (cf. cazul lui *jălanie* şi *păţanie*), dar, deobiceiu, tema nu influenţează deloc, mai ales că adesea ea este neexistentă în romîneşte, depildă *bîzdîganie* şi *dihanie* (ultimul e de origine slavă, şi deaceea niciun Romîn, chiar dacă-i ştie etimologia, nu-l pune, atunci cînd vorbeşte, în legătură cu tema din limba bulgară) [1].

-ău: *băltău* 'baltă mare', *Codău* 'poreclă pentru bărbaţi' < *coadă*, *fălcău* 'om cu fălcile mari', *lingău* 'linguşitor', *mîncău*, etc. Dintre aceste exemple numai *Codău* este pus de P a s c u, *op. cit.*, pag. 415 urm. în grupa depreciativelor. Şi totuşi, la oricare din ele se simte nuanţa peiorativă, în primul rînd din cauza sufixului, cum dovedeşte comparaţia lor cu tema: *baltă* nu trezeşte în noi ecourile neplăcute pe care le trezeşte *băltău*. Mai elocventă este punerea faţă în faţă a unui cuvînt în *-ău* şi a unui derivat cu alt sufix dela acelaşi primitiv, depildă *mîncău* şi *mîncăcios*, *lingău* şi *linguşitor*: sensul intelectual este perfect identic, şi cu toate acestea simţim foarte lămurit deosebirea dintre formaţiile în *-ău* şi celelalte.

Influenţa pe care o exercită acest sufix asupra afectului nostru este atît de puternică, încît şi derivate să zicem inofensive (din punctul de vedere al însemnării lor obiective) impresionează defavorabil: să se compare *alergău* 'courrier', *mestecău* 'făcăleţ', etc. Chiar cuvinte pe care le auzim întîia oară şi pe care, deci, nu le înţelegem, fiindcă nu le cunoaştem valoarea semantică, produc în noi un răsu-

1. Dealtfel bulg. *dihanie* însemnează, după Pascu, 'respiration, haleine, souffle', iar primitivul (tot bulgăresc!) *diha* 'être, âme, individu, créature'. Pe rom. *dihanie* Pascu îl traduce prin 'animal', ceeace, pentru un necunoscător al acestui cuvînt, nu spune nimic; în realitate *dihanie* are sensul de 'animal sălbatic, primejdios, răufăcător' (T i k t i n îl redă prin '(wildes) Tier, Bestie'), aşadar cu o nuanţă depreciativă foarte clară.

net cu nuanţă depreciativă, de ex. *căldărău* 'bois qui sert à soutenir la chaîne du chaudron', *fugău* 'potîrniche', *hahău* 'lung şi prost', etc. Este clar că graţie sufixului se ajunge la crearea acestei atmosfere defavorabile în jurul formaţiilor de care ne ocupăm aici. Şi cred că numai combinaţia lui *ă* accentuat cu *u* consonant izbuteşte să obţie acest efect. Căci *ă* singur sau întovărăşit de diverse sunete apare şi în alte sufixe augmentative, fără să evoace o nuanţă peiorativă atît de pronunţată, chiar dacă tema cuvîntului respectiv conţine ea însăşi o astfel de nuanţă. Intervine, probabil, şi faptul că *-ău* pare a imita un strigăt prelungit (cf. şi subst. *hău*, în izolarea *cît îi hăul* 'niciodată, cu niciun preţ, cît e lumea', care trebue să fie onomatopeic, apoi interjecţia *hău!*, vb. *hăuli* ş. a.): mai ales într'un loc înconjurat de dealuri sau de munţi, un asemenea strigăt are ecou îndelungat (şi atunci cînd strigătul constă din alte sunete, noi îl percepem tot ca *ău*).

Aceeaşi nuanţă peiorativă exprimă şi variantele compuse ale acestui sufix, depildă *-ălău* (< *-ală* + *-ău*, deci două particule care, şi izolat luate, au valoare depreciativă) în *mutălău, prostălău*, etc.; *-ăgău* (< *-eg, -eag*, + *-ău*) în *fumăgău* [1] 'fumée épaisse', etc.; *-uzău* (< *-uz* + *-ău*) în *durduzău* 'măciucă ghintuită cu cuie de fier; puşcă haiducească', etc.

Cît de hotărîtoare poate fi existenţa unor anumite sunete pentru sensul afectiv al unui cuvînt, probează, în strînsă legătură cu cele spuse chiar acum despre *-ău*, sufixul *-ăun*, explicat de P a s c u, *op. cit.*, pag. 53 ca produs al compunerii lui *-ău* cu *-un*. Deoarece accentul stă pe *-un*, însemnează că această silabă este elementul cel mai important; deaceea cuvintele formate cu *-ăun* sînt simţite ca aparţinînd la aceeaşi categorie de derivate împreună cu cele în *-un*. Primul element, *-ău*, este absolut secundar, cum rezultă şi din faptul că s'a redus la *ă* (*-u* consonant a fost absorbit de *u* sonant al lui *-un*). Şi, totuşi, *-ăun* trezeşte în noi un ecou foarte asemănător cu al lui *-ău*, dar nu din cauza sufixului *-un*, care singur nu exprimă vreo nuanţă peiorativă (cf. *canun, gorun*,

1. Să se compare sinonimele *fumăraie* şi *fumărie*, spre a vedea deosebirea stilistică dintre aceste derivate dela aceeaşi temă.

săpun, etc.), ci grație combinării lui *-ă(u)*, adică grupului fonetic *-ău-* (chiar dacă accentul stă pe *u* și nu, ca la *-ău*, pe *ă*).

Exemple: *căpcăun* 'om cu cap de cîne, ființă mitologică', *căscăun* 'gură-cască', apoi n. fam. *Bălăun*. La primele două s'ar putea spune că înțelesul peiorativ se datorește eventual noțiunii respective, dar la *Bălăun* nici tema, nici înțelesul cuvîntului întreg (înțeles, care nu exlstă de fapt [1]) nu ne sînt cunoscute.

Că afirmația mea este exactă, dovedește și următorul amănunt. Printre exemplele date de P a s c u, *op. cit.*, pag. 53 urm. figurează cîteva derivate în *-un*, a căror temă are un *ă* imediat înaintea sufixului: *găun* [2] 'guêpe, frelon', *păun*, *tăun*, *văgăună* [3]. Toate, pînă și *păun*, numele unei păsări atît de frumoase, deșteaptă în noi un ecou mai mult sau mai puțin depreciativ și totodată fac impresia că sînt onomatopeice (din cauza lui *-ău-*). Tema acestor cuvinte, pe care, dealtfel, n'o simte nimeni, fiindcă la cele mai multe ea nu există ca atare, n'are niciun amestec la producerea impresiei defavorabile. Dimpotrivă, dacă sufixul *-un* nu-i precedat de *ă*, chiar un derivat ca *grăsun*, a cărui temă poate, prin ea însăși, să aibă o nuanță peiorativă, este un cuvînt oarecare, neutru, fără vreun sens afectiv (în comparație cu *gras*, depildă).

-oc (*og*). Și acest sufix dă loc la discuții de felul celor făcute în legătură cu *-ău*. Alături de *-oc* (*-og*), există femin. *-oacă* (*-oagă*). Uneori se pot alipi amîndouă la un singur primitiv, așa că avem o variantă masculină și una feminină, cu exact același înțeles. Totuși nuanță depreciativă exprimă numai *-oacă* (plur. *-oace*) și *-oagă* (plur. *-oage*), cum poate vedea oricine din exemple ca *piciorog* (sing.) alături de *picioroage* (plur.), *terfelog* 'registru' al. de plur. *terfeloage* și de femin. *terfeloagă* 'coureuse, gourgandine', *zglăvoc* al. de *zglăvoacă* (variantă a aceluiași cuvînt), etc. Proba se poate face și altfel, comparînd depildă, două cuvinte derivate dela aceeași temă, unul cu

1. Fiind vorba de un nume propriu.

2. Cu varianta *gărgăun*, care se întrebuințează mai ales figurat (*are gărgăuni*) 'e țicnit, nu-i în toate mințile').

3. De adăugat *bărzăun* 'o specie de tăun', care seamănă bine, ca sunete, cu *gărgăun*.

-oagă, celălalt cu alt sufix : *buturugă* şi *buturoagă*[1] (perfect sinonime); primul n'are nicio nuanţă depreciativă, pecînd la al doilea această nuanţă este este foarte clară. Urmează, deci, că nu tema, ci sufixul este cauza valorii peiorative, şi nu atît *-oc* (*-og*), forma lui masculină, cît mai ales femininul *-oacă* (*-oagă*), dupăcum s'a arătat. Deunde vine această deosebire ? Evident că dela diftongul *oa*, căci numai prin el diferă unul de altul cele două genuri ale sufixului : *ă* final nu contează decît în măsura în care, potrivit sistemului fonologic al limbii noastre, prezenţa acestei vocale aduce cu sine un *oa* în locul lui *o* accentuat din silaba imediat precedentă.

Am susţinut cu alt prilej că *-oa-* este 'urît' şi am citat cazul lui *cartof*, care sună şi *cartofă* sau *cartoafă* : ultima variantă (cu diftong) se întrebuinţează, de regulă, în vorbirea populară, pecînd oamenii culţi o evită, înlocuind-o fie prin *cartof*, fie prin *cartofă*. Afirmaţia despre efectul 'inestetic' pe care-l face (sau poate să-l facă) *oa* am întemeiat-o pe experienţa mea personala : deşi spun obişnuit *cartoafă*, formă deprinsă din copilărie, în unele împrejurări, şi anume cînd vorbesc cu oameni străini, pe care nu-i cunosc bine, sau cu Munteni, în limba cărora am impresia că lipseşte varianta cu diftong, simt o adevărată jenă şi deaceea recurg la *cartofă*. Intervine aici, desigur, şi conştiinţa că forma *cartoafă* e dialectală (sau prea dialectală ; tot din cauza lui *oa* ?), aşa cum se întîmplă (iarăşi în vorbirea mea) cu *mulţămesc*, *şfert*, *zahar* ş. a., dar nu încape îndoială că elementul hotărîtor îl constitue prezenţa lui *oá*[2]. Altfel nu s'ar explica deosebirea atît de clară dintre *terfelog* şi *terfeloagă*, *zglăvoc* şi *zglăvoacă*, etc., existentă şi pentru Romînii care ştiu ce însemnează aceste cuvinte şi pentru aceia, numeroşi,

---

1. Pascu, *op. cit.*, pag. 212 îl pune printre diminutive (căci cu sufixu acesta se derivă şi diminutive şi augmentative, dar nu ştiu cine-l percepe astfel. (Sau, poate, face impresie de augmentativ din pricina nuanţei peiorative ? Există, totuşi, atîtea diminutive cu o asemenea nuanţă şi pe care le simţim drept ceeace sînt în realitate, adică diminutive.)

2. Cf. şi participiul trecut feminin al lui *a fi*, care sună *fostă* şi *foastă* : prima formă pare mai 'distinsă', mai 'frumoasă', deşi nu corespunde sistemului fonetic (şi, putem adăuga, morfologic) al limbii noastre.

desigur, care nu le cunosc sensul. Aceeaşi situaţie la derivatele cu variantele compuse ale lui *-oc* (*-og*), precum *-ălog* (cf. *pisălog* alături de *pripăloagă*), *-orog* ş. a.

Din cauza impresiei produse de *oa*, în modul arătat mai sus, şi un sufix ca *-oancă* (*-oangă*) poate aduce derivatelor respective o valoare peiorativă şi, odată cu aceasta, una augmentativă, căci legătura dintre amîndouă este foarte strînsă: deşi avem destule diminutive cu nuanţă depreciativă, este evident că o astfel de nuanţă se împacă mult mai bine cu sensuri augmentative decît cu cele diminutive). Depildă: *ciodoroancă* 'babă, baborniţă', *picioroange* (plur.) 'picior', pe care şi Pascu, *op. cit.*, pag. 270 le pune printre augmentative, apoi chiar „diminutivele" (nume de plante) *bighiroancă* 'pomme de terre', *pitoancă* 'hrib', *vulturoancă* 'vulturică, iarba-eretei'. Să se adauge *fătăloancă*, derivat cu sufixul *-ăloancă* (< *-el* + *-oancă*, după Pascu), „augmentativ depreciativ", la care nuanţa în discuţie este şi mai accentuată (datorită lui *-ăl-*, poate şi faptului că pe *fătăloancă* îl vor fi simţind unii Romîni ca feminin al lui *fătălău*, el însuşi peiorativ).

-oiu, femin. *-oaică* (şi *-oaie*, la început, iar astăzi numai cînd şi cînd). Este sufix augmentativ prin excelenţă, deci cu tendinţă, care se realizează adesea, spre depreciativ şi peiorativ. Exemple nu mi se par necesare. Ceeace trebue relevat însă este amănuntul, foarte important pentru discuţia noastră, că *-oiu* îşi păstrează valoarea augmentativă (probabil şi ceva din nuanţa depreciativă, dacă nu totdeauna, de cele mai multe ori), chiar atunci cînd funcţiunea lui e alta, depildă aceea de a forma masculine dela feminine: *broscoiu* nu arată atît „bărbăţuşul", ci o 'broască mare şi urîtă' (adică dezgustătoare pentru subiectul vorbitor), tot aşa *cioroiu* faţă de *cioară* (să se compare întrebuinţarea figurată, la adresa Ţiganilor, a acestor două cuvinte: *cioroiu* e mult mai expresiv, în sensul că arată şi mai clar dispreţul decît *cioară*), *vulpoiu* faţă de *vulpe* (aici înţelesul propriu al derivatului cred că nu există, deaceea comparaţia între *vulpoiu* şi *vulpe* se poate face numai din punctul de vedere al semnificaţiei lor metaforice, de 'om şiret', care, întocmai ca la *cioroiu*, este mai puternică la *vulpoiu* decît la *vulpe*). Nu

mai vorbim de augmentativele „adevărate", acelea pe care Pascu le consideră astfel, grupîndu-le în „augmentative propriu zise" şi „augmentative depreciative". In grupa a doua găsim, de ex., pe *băboiu, fătoiu, ţărănoiu.* etc. Dar chiar în prima grupă figurează unele cu nuanţă depreciativă: *cămeşoiu* < *cămeşă, guşoiu* < *guşă, măturoiu* < *mătură, oloiu* < *oală,* etc.

Ce-am spus despre masculinul *-oiu* se potriveşte, în general, şi pentru femin. *-oaie, -oaică*: *burduhoaie* 'vas de lemn pentru vin' < *burduh, drîmboaie* < *drîmbă, lopătoaie* < *lopată,* etc., *vîntoaică* < *vînt* ş. a. Varianta *-oaică* serveşte, în mod obişnuit, la formarea femininelor, dar ea nu corespunde totdeauna unui masculin *-oiu,* ceeace are drept urmare că poate fi simţită cîteodată ca un sufix oarecum independent de acesta din urmă. Să se compare *hoţoaică* < *hoţ* (un *hoţoiu* este necunoscut), apoi numele etnice de felul lui *Bulgăroaică, Franţuzoaică, Nemţoaică,* etc., al căror masculin sună *Bulgar, Franţuz, Neamţ,* etc. (*Bulgăroiu, Nemţoiu,* etc. există, dar sînt augmentative peiorative). Din această cauză nuanţa depreciativă şi chiar cea augmentativă, de cele mai multe ori, lipsesc la, *-oaică,* deunde trebue dedus că dintre cele două sufixe care îl alcătuesc contribuţia decizivă, din punct de vedere semantic, aparţine celui de al doileă, adică lui *-că* (dealtfel aşa se petrec lucrurile totdeauna, cînd avem a face cu un sufix compus).

-(o)man: *capsoman* 'căpăţînos, *gogoman, grosoman* 'grossier', *gugiuman* 'un fel de gugiu (mai mare'), etc. Am citat aproape excluziv derivate la care nuanţa depreciativă este sigură (cu excepţia lui *gugiuman*). In mare măsură această nuanţă se datoreşte temei, deşi n'o simţim totdeauna (vreau să spun că nu ne dăm samă de ea, de ex. la *capsoman,* sau, dacă o putem detaşa de sufix, nu-i cunoaştem înţelesul, fiindcă nu există ca element lingvistic de sine stătător, depildă la *gogoman*). Dacă celor mai multe dintre formaţiile în *-(o)man* le lipseşte, obişnuit, valoarea peiorativă, toate fac impresia unor augmentative, graţie vocalelor din sufix (în special lui *a*[1], care-i şi accentuat), astfel că ele conţin în

1. Mai ales că *-o* lipseşte la unele derivate cu acest sufix.

gemene posibilitatea de a deveni, în împrejurări determinate, chiar depreciative. Cf. următoarele exemple considerate ca obscure de Pascu, *op. cit.*, p. 341 : *chiloman* 'gălăgie, zarvă mare', *cotoşman* 'motan', *toloşman* 'copil durduliu, zdravăn' (foarte asemănător cu *talaşman* 'tont', pe care-l scoate din rus. *durašman* 'stultus'), etc.

* * *

Din domeniul formării cuvintelor cu ajutorul prefixelor nu se pot invoca prea multe fapte care interesează discuţia noastră. Şi se înţelege pentruce. Am văzut că chiar la sufixe, acolo, adică, unde cuvintele nouă, derivatele, exprimă, în comparaţie cu primitivele, deobiceiu, numai nuanţe ale noţiunilor arătate de acestea, nu este excesiv numărul formaţiilor avînd valoare stilistică. Şi doar sufixele întrec cu mult, din punct de vedere cantitativ, prefixele. Totuşi, afară de diminutive şi augmentative (cu ultimele am pus împreună cîteva colective), toate celelalte nu conţin nuanţe de natură afectivă. La prefixe situaţia se prezintă şi mai puţin favorabil, din cauza naturii, adică a funcţiunii lor. Ocupîndu-mă de cuvintele formate cu prefixe [1], am arătat că, în general, deosebirea semantică dintre ele şi temele respective este atît de mare, încît se poate vorbi de un adevărat cuvînt nou (şi ca înţeles, nu numai ca aspect formal), ceeace nu este, deobiceiu, cazul cu formaţiile sufixale. Aşadar noţiunile denumite prin cuvintele compuse cu prefixe nu sînt simple variante ale celor indicate de temele corespunzătoare. In chipul acesta, intervenţia afectului, care se întemeiază adesea tocmai pe existenţa unor nuanţe, de un fel sau altul (cf., de ex., diminutivele şi augmentativele, apoi sensul obiectiv alături de valoarea afectivă a unor derivate, indiferent de sufixul care le dă această valoare, etc.), se produce mult mai rar în domeniul prefixelor, unde diferenţele de nuanţă apar oarecum ca ceva excepţional. Deaceea vom întîlni fenomene stilistice numai la formaţiile ale căror prefixe exprimă, într'adevăr, fie un grad (de intensitate, mărime, mulţime, etc.), în comparaţie cu noţiunea arătată de temă, fie ceva opus, fie vreo altă deosebire de această natură.

1. V. cursul ţinut în anul 1939—40.

După raportul în care se află formaţia prefixală faţă de primitiv, aşadar după nuanţa stilistică, putem stabili mai multe categorii de fapte.

A. Cea mai bogată este alcătuită din cuvinte compuse cu prefixe, care apar, foarte des, alături de temele lor, pentru a întări în chipul acesta noţiunea respectivă. Evident că în astfel de cazuri atît compusul, cît şi primitivul trebue să exprime aceeaşi noţiune (cu o deosebire de grad dela unul la celălalt). Deasemenea este necesar ca prefixul să fie productiv sau, cel puţin, lesne detaşabil, fiindcă altmintrelea subiectul vorbitor n'are conştiinţa compunerii şi, deci, nu poate întrebuinţa împreună cele două cuvinte, cu scopul de a întări pînăla maximum sensul primitivului. Iată un număr de exemple (le înşir în ordinea alfabetică a prefixelor).

arhi-: prefix neologism, cu însemnarea de 'mult, tare, foarte', depildă *arhicunoscut, arhiplin*, etc. Aceasta, în cazul adjectivelor (şi al adverbelor). La substantive el are un sens întrucîtva diferit, deşi, în fond, tot un grad mai înalt arată, de ex. *arhimilionar* (după modelul de *arhiduce, arhiepiscop*, etc.). Valoare stilistică pot avea asemenea formaţii numai în legătură cu primitivul, de care sînt legate prin conjuncţia *şi* (urmează, deci, că această valoare vine şi dela primitiv, nu numai dela compus). Să se compare: *N. este cunoscut şi arhicunoscut* (adică 'N. este foarte cunoscut'); *au participat la adunarea generală a acţionarilor întreprinderii X. toţi milionarii şi arhimilionarii*, etc. Nuanţa stilistică se simte lămurit la primul exemplu (la al doilea ar fi trebuit ca amîndouă cuvintele, cel simplu şi cel compus, să se refere la o singură persoană, eventual la mai multe, dar considerate ca un grup unitar: aceiaşi indivizi să fie 'milionari' şi 'arhimilionari' totodată) şi aminteşte bine de aceea pe care o exprimă superlativele formate cu *straşnic, nemai pomenit, extraordinar*, etc. După împrejurări, adică după momentul psihologic al subiectului vorbitor, se poate adăuga o nuanţă ironică, cum dovedeşte primul dintre exemplele date mai sus ('N. este cunoscut, dar defavorabil'). Cf. mai departe *baş-, para-, răs-, stră-, ultra-*, care sînt, în general, sinonime (atît obiectiv, cît şi subiectiv) cu *arhi-*.

baş-: în cuvinte create pe teren romînesc şi cu intenţii

stilistice, precum *baş-bătăuş, baş-bătrîn, baş-calic*, etc. Iată cîteva citate luate din Dicţionarul Academiei I, 1, pag. 506: *„Baş-bătăuş la alegeri"; „Sîntem vinovaţi, c'am fost prea plecaţi lui baş-bătrînul lanoş Ungurul"; „Să vie şi să-mi calce drepturile mele de calic vechiu, de baş-calic?"*, etc. In aceste exemple, ca şi în toate celelalte pe care le dă Dicţ. Acad., cuvintele compuse cu *baş-* conţin o nuanţă ironică, pe care, în parte, trebue s'o atribuim şi întregii formaţii, adică, de fapt, primitivului (sau, poate mai exact, combinaţiei unor cuvinte ca *bătăuş, bătrîn, calic* ş. a., care, prin ele înseşi, au un sens mai mult sau mai puţin peiorativ, cu particula *baş-*, menită să arate gradul celmai înalt), iar, în parte, cred, originii prefixului, vreau să spun conştiinţii subiectului vorbitor că are a face cu o rămăşiţă depe vremea stăpînirii turceşti, sau, mai puţin precis, cu un element lingvistic vechiu, de origină specific orientală.

cu-: cred că am întîlnit sau am auzit, fără să fiu absolut sigur, formule stilistice ca *tremură şi se cutremură* (*de frică, de spaimă*, etc.); *treieră şi cutreieră lumea*, etc. Verbul format cu acest prefix diferă într'o măsură oarecare de verbul simplu în ce priveşte sensul (afirmaţia se referă mai ales la *cutreiera*, care se deosebeşte mult de *treiera*). Totuşi înrudirea dintre ele se simte uşor, în special se simte că formal deosebirea constă numai în existenţa prefixului la unul şi lipsa lui la celălalt. Deaceea ele pot fi puse alături, aşa cum am arătat. Nuanţa stilistică este oarecum asemănătoare cu aceea a lui *arhi-*, fără amestecul ironiei însă: verbul compus este menit să întărească pînăla maximum acţiunea exprimată de cel simplu.

para-: foarte răspîndit, în condiţii similare cu cele arătate la *cu-*, adică formaţia prefixală întovărăşeşte totdeauna cuvîntul simplu, precum (*mişună ministerele de*) *directori şi paradirectori*; (*am adus*) *doctori şi paradoctori* (*şi tot degeaba*); (*am fost supus la*) *examene şi paraexamene*; (*primim în fiecare zi tot felul de*) *ordine şi paraordine*, etc. Din exemplele date se vede că substantivele, atît cele compuse cu *para-*, cît şi celelalte, apar la plural. Acest fapt se datoreşte intenţiilor subiectului vorbitor, care-şi arată nemulţumirea tocmai împotriva numărului prea mare de lucruri, pentru el, costisi-

toare, sîcîitoare, etc. Din ce-am spus chiar acum rezultă şi altceva, anume că formaţiile cu *para-* au totdeauna o nuanţă ironică (şi încă foarte pronunţată). Trebue precizat apoi că ele aparţin excluziv limbii vorbite de oamenii mai mult sau mai puţin culţi, în special limbajului administrativ (*paraordine, pararapoarte, parastatistici, paratablouri*, etc.). In vorbirea populară găsim un singur compus de acest fel: *paraleu*, care, deobiceiu, se întrebuinţează alături de *leu*, aşadar *leu paraleu* (întocmai ca la cele de mai sus). Totuşi, după Tiktin, pag. 1120, se pare că foarte des *leu* lipseşte: *„un viteaz care... să călărească ca un zmeu paraleu"* ; *„...a luat la socoteală pe toţi feţii săi ăi mai paralei"* [1], etc. Deşi citatele acestea sînt luate din autori popularizanţi (Ispirescu, Sperantia şi Marian), am impresia că vorbirea adevărat populară nu cunoaşte pe *paraleu* decît în legătură cu *leu*. Dealtfel cred că numai aşa a fost posibilă crearea compusului, pornindu-se, adică, dela *leu*, a cărui noţiune formaţia cu *para-* avea rostul s'o întărească. In orice caz *paraleu*, fie singur, fie împreună cu *leu*, nu conţine nicio nuanţă de ironie, nemulţumire, etc. Totuşi *leu paraleu* este expresiv, are, deci, valoare stilistică, şi încă mare, graţie combinaţiei a două cuvinte, cu înţeles mai mult sau mai puţin asemănător. Intervine însă şi un element fonetic: pedeoparte identitatea sunetelor cuvîntului dintîiu cu sunetele părţii finale a celui de-al doilea, pedealta simetria, adică rima (care, de fapt, este efectul primei particularităţi) şi ritmul (*leu* şi *-leu* sînt separate prin *para-*, cuvînt bisilabic, format, deci, din acelaşi număr de silabe ca restul întregii formule). Ar mai fi de adăugat că sensul construcţiei noastre este, măcar în vorbirea populară, numai figurat, căci însemnează 'furios, mînios', mai exact spus, serveşte ca un fel de determinativ pelîngă cuvintele care, direct sau indirect, arată mînia, furia, etc. La unii scriitori ea

1. In ultimul exemplu cuvîntul nostru are valoare adjectivală, cum se vede din prezenţa particulei comparative *mai*. Citatul aparţine unui text popular versificat. In ce priveşte pe *zmeu paraleu*, cred că la crearea acestei formule a intervenit faptul că *zmeu*, întocmai ca şi *leu*, rimează cu *paraleu*. Astfel subiectul vorbitor n'avea conştiinţa că a modificat prea mult construcţia tradiţională, mai ales că sensul acesteia este figurat (acela de 'straşnic, extraordinar, etc.').

are şi înţelesul propriu, apoi diverse alte însemnări figurate (v. Tiktin, s. v. *leu*), care cred că trebuesc considerate toate drept simple adaptări individuale.

po-, din exemple ca: *leit poleit*, care este sinonimul (numai obiectiv) al lui *leit* din expresii ca *N. e leit tată-său* 'seamănă foarte bine lui tată-său', cu singura deosebire că exprimă şi mai viguros această noţiune (*„fata i-a tras [papucii] pe picior şi-i erau leiţi poleiţi“* ; *„copil leit poleit cu părinţii lui“*, la Tiktin, s. v. *leit*); *negru ponegru* 'foarte negru'; *roş poroş* 'foarte roş', etc. Situaţia aminteşte bine de cea descrisă mai sus pentru *para-*. Deaceea nu socot necesar să mai insist asupra construcţiei în sine şi nici asupra sensului ei (obiectiv şi stilistic). Trebue precizat totuşi că, după informaţiile date de Tiktin, s. v. *po-*, compusele cu acest prefix pot apărea şi singure, adică fără să fie precedate de cuvîntul simplu dela care sînt formate (aşadar ceva asemănător cu ceeace am văzut la *paraleu*). Formaţiile cu *po-* sînt adjective, cele cu *para-* sînt substantive (mă gîndesc la elementul pur morfologic, nu şi la funcţiune). Dar *po-* se întîlneşte şi la verbe, dintre care unul, anume *ponegri*, merită să fie pomenit aici, pentru motivul că, alături de *(în)negri*, ar putea da naştere unei formule expresive (*a[în]negri şi ponegri pe cineva*) [1], apoi la substantive, de ex. *poveste*, care, împreună cu primitivul *veste*, se întrebuinţează foarte des în vorbirea populară şi familiară: *Ce mai veste poveste pela D-Voastră?* 'ce veşti mai aduceţi depela D-Voastră?'. Cred că *poveste* este simţit aici ca un derivat dela *veste*, găsindu-se astfel faţă de acesta în acelaşi raport ca *poleit* faţă de *leit*. Cu alte cuvinte, *poveste* pare a avea în formula noastră un înţeles diferit de cel obişnuit: *veste* ar fi o singură ştire, ceva puţin, etc., *poveste* (= *po-* + *veste*) ar arăta ştiri mai multe, aşadar o întărire a noţiunii precedente. Probabil că intervine şi un joc de cuvinte, în cazul cînd *poveste* îşi păstrează sensul originar, atît de deosebit de al lui *veste* (adică de 'ştire minciunoasă, inventată'), ceeace-i foarte probabil. Jocul de cuvinte poate fi admis chiar dacă *poveste* şi-a pierdut complect însemnarea-i iniţială: s'a pornit dela înrudirea pur formală dintre

1. La fel *topi* şi *potopi* (*seceta a topit şi potopit recolta*).

aceste două expresii, pentruca apoi să se ajungă la înţelesul rezultat din analiza lui *poveste* (în *po-* + *veste*, după modelul lui *leit poleit*, *negru ponegru*, etc.). Indiferent dacă ipoteza mea este justă sau nu, *veste poveste* are valoare stilistică, şi anume de glumă. Deasemenea este şi expresivă această formulă, în sensul strict al terminului, graţie identităţii de sunete şi elementului simetric (iarăşi întocmai ca la *leit poleit*) [1].

pre(a)-, prefix cu două variante fonetice [2], dar cu aceeaşi însemnare, cel puţin în cazurile care ne interesează pe noi, de ex. *precerne*, *preceti*, *prelungi* ş. a., din construcţii ca: *„Dupăce fata a cernut şi precernut făina"*; *„Zi şi noapte ... [băiatul] îi cetea şi-i precetea [mortului moliftele]"* (Tiktin, s. v. *pre-*), apoi *preamări*, *preaslăvi*, etc., în formule ca *X. măreşte şi preamăreşte pe Y.*; *A. slăveşte şi preaslăveşte pe B.*, etc. Ultimele două exemple sînt alcătuite de mine, fiindcă n'am găsit nici la Tiktin, nici aiurea construcţii asemănătoare. Nu ştiu dacă există şi în realitate, oricum ele sînt foarte posibile (mai ales cea de-a doua: *a slăvi şi preaslăvi*). Verbele cu *pre-* sînt explicate de Tiktin ca arătînd repetarea acţiunii. Cele cu *prea-*, puse alături de verbele simple, exprimă un grad mai înalt al acţiunii, deci o intensificare a ei. Deosebirea dintre unele şi altele se reduce la minimum (deaceea am afirmat mai sus că înţelesul lui *pre-* şi al lui *prea-* sînt identice). Intr'adevăr repetarea unei acţiuni are sau poate avea drept rezultat întărirea ei. La *preamări*, *preaslăvi*, etc. cred că se amestecă şi adverbul *prea*, care, împreună cu un adjectiv, depildă, alcătueşte o specie de superlativ absolut, aşa că aceste verbe pot fi simţite ca sinonime cu *a mări prea mult* (adică *foarte mult*), resp. *a slăvi prea mult*. Poate şi la *precerne*, *preceti*, etc. intervine asociaţia de idei cu *prea*, mă-

1. Formule de soiul acestora am discutat şi în capitolul „Fonetică stilistică". Faptul că revin asupra lor nu însemnează repetarea unor lucruri deja spuse. Acolo am luat în consideraţie numai factorul fonetic, aici ne ocupăm de modul cum sînt formate cuvintele respective, în ambele cazuri, bineînţeles, din punctul de vedere al valorii lor stilistice, dar în alt fel pentru fiecare.

2. In ce priveşte originea acestui prefix, poate fi discuţie dacă-i unul singur ori sînt două (v. cursul de „Formarea cuvintelor", ţinut anul trecut). Acest amănunt n'are nicio importanţă pentru discuţia noastră de acum.

car în vorbirea acelor Romîni care, ca Moldovenii de nord, pronunţă acest din urmă cuvînt fără diftong (cu un *e* puţin deschis). Deşi de prisos, este bine să precizez şi aici că valoarea expresivă a verbelor în discuţie există mai ales (dacă nu excluziv), atunci cînd ele apar împreună cu verbele simple (cf. exemplele date). Alături de valoarea expresivă propriu zisă, care însemnează intensificarea sensului conţinut în verbul simplu, verbele cu *prea-* (adică nu ele singure, ci întovărăşite de temele lor) arată şi o atitudine din partea subiectului vorbitor, anume ironie (cf. *slăveşte şi preaslăveşte*, care poate fi explicat stilistic prin 'slăveşte mai mult decît trebue').

pri- : îl întîlnim la cîteva verbe, ca *prigoni, priveghia* ş. a., care, întrucît au alături de ele primitivele *goni* şi *veghia*, foarte apropiate de ele ca înţeles, ar putea fi întrebuinţate împreună cu acestea, pentru a întări acţiunea respectivă, aşa cum am văzut la multe dintre prefixele precedente. Depildă : *pe nenorocitul de N. totdeauna l-au gonit şi prigonit ai lui; a veghiat şi priveghiat o noapte întreagă la căpătîiul prietinului său bolnav.* Nu ştiu dacă aceste formule circulă, cu adevărat, în limba noastră, dar ele sînt posibile, ba chiar fireşti, măcar în aceeaşi măsură ca atîtea altele dintre cele discutate pînă aici [1].

ră- : situaţia este asemănătoare cu cea constatată la *pri-*, în sensul că ne oferă posibilitatea ca, atunci cînd verbul simplu există alături de cel compus, să le întrebuinţăm împreună, cu acelaşi rezultat, anume intensificarea acţiunii (mai ales că acest prefix, la origine, arăta repetarea acţiunii exprimate de verbul cu care se combină). Astfel s'ar putea spune : *X. bufnea şi răbufnea de supărare ; Y. sufla şi răsufla greu din cauza sforţărilor făcute ; vorbele lui sunau şi răsunau puternic în camera golită de mobile,* etc. Ideia de repetiţie este mult mai clară la neologismul *re-*, care constitue, alături de *ră-*, un dublet (amîndouă provin din lat. *re-*), deaceea pare mai expresivă şi totodată mai firească o for-

1. Faptul că în *prigoni* prefixul e slav, iar în *priveghia* latinesc, nu interesează discuţia noastră şi nici n'are importanţă : subiectele vorbitoare le simt identice, chiar ca funcţiune.

mulă ca *N. a pus și repus totul în ordine* (cf. deasemenea *face și reface, neagă și reneagă, vine și revine*, etc.). Și aici construcțiile în discuție trebuesc considerate nu numai decît realități propriu zise, ci simple virtualități ale limbii noastre.

răs- (cu varianta fonetică *răz-*). Acest prefix, foarte răspîndit în romînește și avînd origine variată, atît ca structură, cît și ca punct de plecare [1], apare la substantive, adjective, verbe și adverbe, cu două funcțiuni, care sînt însă așa de înrudite, că pot fi socotite drept una singură, mai ales pentru discuția noastră. Tiktin, s. v. *răz-*, îl traduce prin 1. 'immer und immer wieder, unzählige Mal'; 2. '(verstärkend) ganz und gar'. Pentru sensul 1, care seamănă cu al lui *re-*, pomenit mai sus (adică 'repetarea acțiunii arătate de un verb'), Tiktin dă exemple de felul următoarelor: *„Nu mă puteam opri de a o tot scoate* [e vorba de o diplomă școlară] *din buciumul* [2] *ei de tinichea și de a-mi ceti și răsceti numele"*; *„Ruștei lui Vasilică și Măriucăi lui Onofreiu găsești să le dai și să le răzdai?"* Ideia de repetiție e clară: *a răsceti*, pus imediat după verbul simplu *a ceti*, însemnează 'săvîrșirea de mai multe ori (în principiu, de nenumărate ori) a acțiunii exprimate de temă' (adică de verbul precedent); tot așa *a răzda* are sensul de 'a da mereu, necontenit'. Pentru 2, Tiktin citează construcții ca acestea: *„Ți cred și îți răscred, draga mea"*; *„Acolo* [*răul*] *să chiară și să răschiară Ca roua de soare și spuma de mări"*, etc. Aici acțiunea verbului simplu este datorită prezenței lui *răs-* (*răz-*), dar tot cu condiția să apară împreună ambele verbe, exact ca mai sus.

Am afirmat că cele două funcțiuni ale acestui prefix sînt aproape identice. Intr'adevăr, repetarea unei acțiuni duce sau poate duce la o amplificare a ei (măcar cantitativ, dacă nu calitativ, adică din punctul de vedere al intensității propriu zise). Și tot așa, pentruca acțiunea să se întărească, este necesară, cel puțin în împrejurări determinate, o repetare sau o continuare a ei. Aceasta, vorbind obiectiv,

1. Amănunte cu privire la această chestie, care nu ne interesează aici, am dat la cursul de „Formarea cuvintelor", ținut în anul academic 1938—39.

2. Trebue să fie un tub de tablă, așa cum existau pe vremuri, pentru păstrarea hîrtiilor de valoare, care se făceau sul și se vîrau în el. Semăna, aproximativ, cu un bucium, mai degrabă cu un fluier gros.

logic. Dacă privim lucrurile supt aspectul stilistic, identitatea este deplină, fiindcă şi repetarea şi intensificarea acţiunii reprezintă un maximum, amîndouă corespunzînd sau putînd corespunde aceleiaşi nevoi a subiectului vorbitor de a arăta gradul cel mai înalt al unei acţiuni, care l-a impresionat puternic.

Dar *răs-* (*răz-*) se întîlneşte şi la substantive, adjective şi adverbe. Tiktin dă exemple numai pentru verbe şi substantive. Iată cîteva în legătură cu această din urmă parte de vorbire: *„După patru ore de răcnete şi înjurături, cruci şi răscruci, sfinţi şi evanghelii...“* ; *„Intinsori de iarbă, cu nenumărate cute şi răscute“*. Amîndouă sînt puse supt sensul 1, exprimă, deci, 'repetarea', ceeace este just. Căci ideia de repetiţie există şi la obiecte, adică la substantive, nu numai la verbe. Aceasta se poate constata foarte uşor în cazul lui *cute şi răscute*, unde, înaintea primului substantiv, stă adjectivul *nenumărat*, care arată el însuşi repetarea obiectului 'cută', deunde urmează că întreaga construcţie este o tautologie, ba încă una dublă : *nenumărate cute* ar fi fost deajuns pentru a trezi în mintea cetitorului ideia de mulţime mare, de cantitate enormă. Ar fi fost deajuns din punctul de vedere al vorbirii obiective. Pentru vorbirea afectivă, pentru starea psihologică a omului puternic emoţionat de fenomenul în discuţie, *nenumărate cute* nu este suficient, fiindcă, oricît de „tare“ ar fi epitetul care precede substantivul, el nu redă pedeplin impresia celui ce vorbeşte. Substantivul compus *răscute* pare a indica, măcar în subsidiar, şi un fel de 'subdiviziune' a 'cutelor', adică, în total 'cute din ce în ce mai multe şi mai mici' (mai ales că un număr mare de obiecte identice implică sau poate implica o micşorare a dimensiunilor fiecăruia din ele). Celălalt exemplu (*cruci şi răscruci*) merge bine cu verbele, deoarece *cruce* însemnează aici 'înjurătură de cruce', stă, aşadar, pentru un verb, faţă de care substantivul nostru joacă rolul de obiect. Ideia de repetiţie este, din această cauză, şi mai clară, întrucît repetarea presupune, în mod logic, mai degrabă o acţiune decît un obiect.

Cazuri de adjective propriu zise nu pot invoca, deşi sînt convins că ele există. In schimb, participii trecute, cu

funcţiune adjectivală, se întîlnesc mai uşor. Foarte răspîndit în vorbirea populară şi familiară este *răscopt*, precedat, bineînţeles, de *copt*, pentruca împreună să aibă valoarea stilistică de care ne ocupăm aici. (Altmintrelea, *răscopt* singur arată rezultatul acţiunii 'a răscoace' sau, dacă vreţi, 'a coace', dusă pînăla maximum de intensitate.) Despre un lucru de mîncare, a cărui pregătire se face prin coacere, depildă ouă, plăcintă, etc., se spune (*este*) *copt şi răscopt*, dar nu cu sensul literal ('s'a copt mai mult decît trebue'), ci cu acela de 'săvîrşire de mult a acţiunii' (şi, deci, dacă acţiunea s'a efectuat de vreme îndelungată, ea este oarecum şi întărită, întrece ca intensitate pe alta care nu s'a terminat sau n'a început încă). Tot un participiu trecut cu valoare de adjectiv este *răzbuzat*, de ex., în formula *buzat şi răzbuzat*, la adresa cuiva ale cărui buze par subiectului vorbitor extraordinar de mari şi de groase. Se spune aşa, deobiceiu, cînd partenerul nu-i de loc informat asupra situaţiei sau pare a pune la îndoială ce i se comunică. Sensul este aici ca la *cred şi răscred*: calitatea 'buzat' există într'o măsură mult mai mare decît ar putea.... pretinde cel mai exigent om în această materie [1]. La participii şi adjective *răs-* (*răz*) are, sintactic vorbind (mai bine zis semantic, dar numai în vorbirea obiectivă), aceeaşi valoare ca *prea: răscopt* însemnează 'prea copt', 'mai copt decît este necesar', etc.

Acest prefix se poate adăuga, dupăcum am mai spus, şi la adverbe. Avem, în primul rînd, pe *răspoimîni*, care, fie singur, fie împreună cu *poimîni*, nu conţine nicio nuanţă stilistică. In schimb, după modelul lui s'a creat *răsalaltăieri*, care, cel puţin în anumite condiţii, poate exprima, întocmai ca exemplele discutate pînă aici, un fel de superlativ al noţiunii arătate de adverbul simplu. Obiectiv vorbind, *răsalaltăieri* însemnează 'ziua dinaintea celei pe care o numim alaltăieri'; în limbajul subiectiv el are sensul de 'vreme de mult trecută', deci *răs-* întăreşte noţiunea indicată de *alaltăieri*. Depildă: — *Cînd a fost asta? Alaltăieri?* — *Să fii D-ta sănătos, a fost*

1. Partenerul se miră, să zicem, cînd aude că X. este buzat. Atunci subiectul vorbitor îi spune: *e buzat şi răzbuzat* (adică 'nu-i numai buzat, nu-i buzat aşa cum sînt oamenii obişnuit buzaţi, ci mai mult decît buzat, e buzat şi răzbuzat').

răsalaltăieri); mai clar: *M'am săturat de omul ăsta! A fost la mine şi ieri şi alaltăieri şi răsalaltăieri, mereu! Nu mai pot scăpa de el!*

Ceeace prezintă un interes deosebit este faptul că prefixul *răs-* (*răz-*) poate avea sensul de 'repetiţie', 'întărire', etc. a acţiunii, a calităţii ş. a., chiar atunci cînd compusul respectiv există ca cuvînt cu întrebuinţare zilnică şi are înţeles obiectiv bine determinat [1]. Dintre exemplele date mai sus, foarte elocvent este *răscruci*. Limba noastră posedă subst. *răcruce*, sinonim cu 'răspîntie'. Evident că pluralul *răscruci* din *cruci şi răscruci* n'are nicio legătură semantică cu acest substantiv, deşi, din punct de vedere strict formal, ele sînt unul şi acelaşi cuvînt. Tot aşa la verbe ca *răscumpăra, răzgîndi, răsplăti*, etc.: *am răscumpărat o casă* (pe care am avut-o altădată, dar a trebuit să renunţ la ea, indiferent de motive) este cu totul altceva decît *am cumpărat şi răscumpărat casa* (*de care era vorba*). Să se compare deasemenea *m'am răzgîndit* (*nu mai plec la băi*) alături de *m'am gîndit şi răzgîndit* (*pînă am luat hotărîrea aceasta*); *am să-l răsplătesc* (*pentru binele pe care mi l-a făcut*) al. de *am să-i plătesc şi răsplătesc* (*pentru ticăloşia lui*) [2], etc. Deosebirea dintre cele două accepţii ale cuvîntului în discuţie se exprimă, cînd vorbim, printr'un accent pe prefix în formula cu valoare stilistică (ceeace în scris s'ar putea arăta separînd prefixul şi tema printr'o liniuţă)[3]. Iată şi alte exemple, afară de cele date: *răzbunic*, care, obiec-

1. Căci exemple ca *răscruci, răschiară*, etc. sînt creaţii oarecum momentane, deci trecătoare, întrucît apar numai cînd subiectul vorbitor are trebuinţă de ele. Deaceea, teoretic, orice verb, orice substantiv, etc. sînt apte de a se combina cu *răs-* (*răz-*), ca să satisfacă nevoia psihologică din momentul respectiv. Ele n'au existenţă permanentă, valabilă oricînd şi oriunde, aşa cum au elementele lingvistice obiective, tocmai fiindcă sînt produsul afectului, dar al unei stări sufleteşti afective care durează o clipă şi apoi dispare. Odată cu ea se poate spune că dispare şi creaţia lingvistică aici în discuţie, pentru a reapărea, atunci cînd situaţia se repetă, la acelaşi individ sau la altul. Dar fiecare subiect vorbitor o crează din nou, pe cont propriu, n'o ia de-a gata, aşa cum se întîmplă cu expresiile şi cuvintele obişnuite. Observaţia aceasta este valabilă, într'o anumită măsură, pentru toate formaţiile cu valoare stilistică.

2. La acest din urmă exemplu observăm şi o modificare a construcţiei sintactice: în prima formulă, obiect direct, în a doua, obiect indirect. Dar o astfel de situaţie nu se iveşte totdeauna.

3. Un adevărat accent intensiv sau afectiv.

tiv, însemnează 'străbunic', dar totodată, în condiţii determinate, o întărire a noţiunii *bunic* (depildă: *puţin îmi pasă de bunicu-său şi de răzbunicu-său*; un echivalent popular este . . . *şi de mama lui bunicu-său* [1]); *răzmamă*, care apare excluziv în vorbirea afectivă (de ex.: *nu mă tem nici de răzmama lui X.*) [1] şi a fost creat după modelul lui *răzbunic(ă)* (în ce priveşte sensul stilistic, cf. *poate să vie şi mama lui N., nu numai N., mie nu mi-i teamă*; pentru *mama lui N.*, să se vadă discuţia pe care am făcut-o aici mai sus, pag. 89-90, în legătură cu *un puiu de ger* ş. a.).

stră-: situaţia seamănă, în multe privinţi, cu cea descrisă chiar acum la *răs-* (*răz-*). Asemănarea este şi de natură pur formală, întrucît *stră-* se poate combina, întocmai ca *răs-* (*răz-*), cu substantive, adjective, verbe, dar şi de natură semantică, deoarece acest prefix are aproximativ acelaşi înţeles (contribue la întărirea noţiunii şi poate fi, deci, utilizat cu nuanţe stilistice mai mult sau mai puţin identice). Tiktin, s. v. *stră-*, constată două funcţiuni: 1. '(verstärkend) wie in *a străluci, strămoş*, etc.'; 2. '(hin)über-, durch-, wie in *a strămuta, a străbate*, etc.' Pentru discuţia noastră interesează mai ales, dacă nu chiar excluziv, prima funcţiune, aceea de întărire a noţiunii arătate de cuvîntul simplu. A doua poate fi luată în consideraţie numai la un verb ca *a străbate*, pus alături şi împreună cu *a bate*, de ex. *am bătut şi străbătut toate drumurile*, unde mi se pare că însemnarea este aproape aceeaşi ca la 1, adică la fel cu a lui *răz-* (ca şi cum am zice *am bătut şi răzbătut*, deci 'am bătut mereu' sau 'am bătut stăruitor, intens, etc.'). Iată exemple de substantive: *străbun(ic)* (şi femin. *străbun(ic)ă*), *strămoş* (în formule ca următoarele: *bunicul şi străbunicul, moşii şi strămoşii*, cf., depildă, *nu vreau să ştiu de bunicul, nici de străbunicul*[2] *lui N.*; *a pomenit, fireşte, la tot pasul de moşii şi strămoşii familiei sale*, etc.)[3]. Dintre adjective, *vechiu* se combină obişnuit cu acest

1. Aceste formaţii „de moment" ilustrează admirabil cele spuse în nota dela pagina precedentă.

2. Cînd afectul e puternic, se recurge la o dublă compoziţie prefixală: *răsstrăbunic(ă)*, a cărei valoare stilistică e şi mai accentuată.

3. De adăugat *strănepot*, femin. *strănepoată* (şi aici se poate alipi *răs-*: *răsstrănepot, răsstrănepoată*, cuvinte care există, dar au valoare semantică obiectivă; cred totuşi că nu-i imposibilă nici întrebuinţarea lor stilistică).

prefix: *nenorocitul era îmbrăcat cu un palton străvechiu* (poate şi împreună cu *vechiu*: *... un palton vechiu străvechiu*, deci fără *şi* între cele două epitete) [1]. Verbe, afară de cele deja pomenite, sînt (tot după Tiktin) *străfulgera*, *strălumina* şi *străvedea*, dintre care numai cel de-al doilea este atestat şi în limba veche, deaceea, probabil, poate avea valoarea stilistică a compuselor cu *stră-*. Tiktin citează din Cantemir un exemplu foarte potrivit pentru discuţia noastră: *„Frumuseţile tale ziua luminează, noaptea strălumineazăˮ* (sensul verbului compus este intensiv, aşa că s'ar putea spune şi *frumuseţile tale luminează şi strălumineazăˮ*).

ultra-: acest prefix merge bine împreună cu *arhi-*, atît ca funcţiune, cît şi ca origine (tot neologism); în ce priveşte sensul, trebue pus, iarăşi la fel cu *arhi-*, alături de *răs-*, *stră-* ş. a. Datorită înrudirii lui semantice cu aceste din urmă particule, subiectele vorbitoare îl simt oarecum ca un echivalent al adverbelor care servesc la formarea superlativului absolut (*foarte*, *tare*, etc.). Cf. tirada lui Caţavencu din *O scrisoare pierdută* (actul III): *„Mi s'a făcut imputarea că sînt foarte, că sînt prea, că sînt ultraprogresistˮ*. Nu cred că poate fi utilizat în condiţii asemănătoare cu acelea pe care le-am văzut la prefixele de pînă aici (adică precedat de cuvîntul care serveşte drept temă compusului cu *ultra-*). Totuşi chiar un exemplu ca cel citat probează că putem vorbi de valoare stilistică, deşi ea izvorăşte din natura prefixului însuşi, indiferent de legătura sintactică, poate indiferent şi de sensul temei. Să fie oare din cauza originii lui recente? [2]

B. In altă categorie se cuvine să punem prefixe ca *des-* şi *ne-*, care neagă înţelesul primitivului cu care se combină. Şi aici constatăm întrebuinţarea compusului alături de terminul simplu, cu efect stilistic oarecum asemănător. Trebuesc totuşi separate aceste două prefixe, fiindcă atît întrebuinţarea lor, adică a cuvintelor formate cu ele, cît şi va-

1. Cf. şi *străluminos*, găsit de Tiktin la Cantemir şi avînd însemnarea '(in hohem Grade) leuchtend, strahlend, glänzend', aşadar ca în majoritatea cazurilor de compunere cu acest prefix.

2. Sinonime cu *ultra-*, deci apte, cel puţin principial, de a fi întrebuinţate în limbajul afectiv, sînt *hiper-*, *super-* şi *supra-*.

loarea lor stilistică diferă. Astfel numai *des-* poate fi comparat cu prefixele discutate mai sus, întrucît, deşi, dupăcum am spus deja, cuvîntul compus cu el neagă sensul celui simplu, punerea alături a unuia şi a celuilalt are drept rezultat tot o întărire a noţiunii respective, ca şi la prefixele de felul lui *para-*, *răs-*, etc. Aici se întăreşte, propriu vorbind, nu noţiunea exprimată de cuvîntul simplu (evident că nici aceea a compusului), ci noţiunea în general, adică o noţiune cu care se pot identifica acelea ale ambelor cuvinte în discuţie.

Cîteva exemple vor arăta mai bine cum stau lucrurile. Formula cea mai des uzitată, în vorbirea populară şi familiară, dintre cele care aparţin aici, este *face şi desface*: despre un om puternic într'o ramură de activitate oarecare se spune că *face şi desface* (*toate*), adică el ia toate hotărîrile necesare şi le aduce la îndeplinire, direct sau prin alţii. In limbajul oamenilor culţi, echivalentul intelectual (nu şi stilistic, fiindcă-i lipseşte valoarea afectivă) este *fac-totum*. Nu-i greu de văzut deosebirea mare, în favoarea formulei populare, dintre aceasta şi cuvîntul cult, atît de pedant şi de şters ca expresivitate (cu toate că, trebue să recunoaştem, în ce priveşte sensul obiectiv, el exprimă foarte bine noţiunea respectivă). Altă construcţie frecventă în vorbirea populară este *ferecă şi desferecă*: deoarece în Februarie sînt, deobiceiu, geruri mari, dar totodată se pregăteşte oarecum venirea primăverii (căci această lună reprezintă punctul culminant al iernii, deci şi începutul slăbirii acestui anotimp), se spune că *Făurar ferecă şi desferecă toate* (adică el aduce frigul cel mai mare, care „ferecă" apele, le face să îngheţe, de parcă ar fi legate cu fier, şi tot el le desferecă, le dezghiaţă) [1].

Dela astfel de formule s'a ajuns uşor la altele, perfect asemănătoare şi ca construcţie sintactică şi ca valoare sti-

1. Formula aceasta s'a născut datorită unei etimologii populare. Din lat. *febr(u)arius* a ieşit rom. *făurar*, care, fiind omonim cu *făurar* 'fierar' (< *făuri*, provenit indirect din lat. *fabrum*), a fost simţit ca aparţinînd la familia (morfologică şi semantică) a acestuia (cf. şi *faur* 'Februarie', refăcut din *făurar*, în care subiectele vorbitoare au văzut un derivat cu *-ar* al presupusului primitiv *faur*).

listică (intensificare a acțiunii în general sau a activității cuiva), depildă *leagă și dezleagă* (despre vrăjitori, ghicitori ș. a.)[1]; *coase și descoase* (mai mult, dacă nu excluziv, ironic, la adresa celor care nu mai isprăvesc un lucru, fiindcă strică ce-au făcut și deaceea trebue s'o ia mereu dela capăt; punctul de plecare a fost, desigur, activitatea croitorilor sau, în general, a oamenilor, mai ales a femeilor, care cos în casă lenjeria și alte obiecte de îmbrăcăminte necesare familiei), etc.

După modelul acesta se pot combina nenumărate verbe care se găsesc unul față de altul în același raport ca cele de mai sus, precum *crește și descrește, umflă și dezumflă*, apoi, mai ales, compuse cu *în-* alături de cele cu *des-* (*dez-*) : *încalecă și descalecă, încarcă și descarcă, încheie și descheie, închide și deschide, încuie și descuie, încurcă și descurcă, înfundă și desfundă, înnoadă și deznoadă, învață și dezvață*, etc. și, înfine, compuse cu *a-* alături de corespunzătoarele lor cu *des-* (*dez-*), ca *acoperă și descoperă, amorțește și dezmorțește*, etc.

Formulele acestea pot fi și modificate, în sensul că pot apărea supt diverse aspecte, nu numai așa cum am arătat. De ex.: *eu am încurcat lucrurile, eu am să le descurc*; *cine înnoadă trebue să și deznoade*, etc. Totuși expresivitatea este mai mare atunci cînd cele două verbe se leagă prin *și*, fiindcă numai în chipul acesta putem obține intensificarea acțiunii. Nuanța afectivă este, deobiceiu, ironia, dar ea nu există totdeauna, fiindcă presupune un anumit moment psihologic. Interesează, în primul rînd, faptul că aceste construcții sînt apte, prin ele înseși, să exprime nemulțumirea subiectului vorbitor. Deaceea ele apar des tocmai atunci cînd sîntem nemulțumiți (deobiceiu, foarte nemulțumiți). In astfel de momente putem chiar c r e a, adică inventa (față de starea reală a limbii)[2], verbe compuse cu *des-*. Depildă: *— A adormit așa de repede? Lasă că-l dezadorm eu!*; *— Zici că s'a îmbătat? Am să-l dezbăt eu!*, etc. Aceste exemple se potrivesc cu cele de pînă aici prin punerea unui verb com-

1. Și despre alte ființe socotite atotputernice, grație unor calități neobișnuite, depildă: „*Că puternici era apostolii... a lega și dezlega*“ (dintr'un manuscris dela 1669, la T i k t i n, s. v. *dezlega*).

2. Cf. cele spuse mai sus, în nota 1 dela pag. 122.

pus cu *des-* (*dez-*) alături de verbul simplu corespunzător sau de unul format, dela aceeaşi temă, cu *în-*. Chiar dacă legătura lor este alta, efectul stilistic nu poate fi tăgăduit. El rezultă din opoziţia care se naşte între două verbe cu înţelesuri atît de deosebite. Dealtmintrelea cred că este posibilă combinarea unor asemenea creaţii momentane cu verbele simple dela care se formează chiar în modul arătat mai înainte, adică alăturîndu-se şi legîndu-se între ele prin *şi*.

Toate exemplele date sînt privitoare la verb, fiindcă prefixul în discuţie serveşte excluziv la formarea verbelor. Cînd îl întîlnim şi la alte părţi de vorbire, depildă la substantive, trebue să considerăm aceste cuvinte ca derivate dela verbele corespunzătoare. Aşa-i cazul cu *dezvăţ*, care apare alături de opusul lui, *învăţ*, în formula *tot învăţul* (*are*) *şi dezvăţ*, consacrată prin tradiţie şi devenită o adevărată maximă, cu valoare expresivă precisă, datorită tocmai punerii faţă în faţă şi totodată în contrast a celor două substantive care arată noţiuni contradictorii.

In ce priveşte pe *ne-*, constatăm un fenomen interesant din punctul de vedere al formării cuvintelor. Acest prefix se adaugă la substantive şi adjective, spre a nega noţiunea exprimată de ele. Deşi, în general, există conştiinţa compunerii, sensul cuvîntului compus cu *ne-* diferă de al celui simplu nu numai mult, ci şi altfel decît ne-am aştepta, judecînd după valoarea curentă a acestui prefix. Cîteodată deosebirea este atît de mare, încît subiectele vorbitoare nu le mai simt ca aparţinînd la aceeaşi familie [1]. Să se compare, de ex., *voie* şi *nevoie*, *bun* şi *nebun*, *tot* şi *netot*, etc. Din această cauză numeroase formaţii cu *ne-* pot fi oarecum analizate, adică descompuse în prefix şi cuvîntul primitiv, recăptîndu-şi astfel însemnarea etimologică, care este negarea noţiunii exprimate de cuvîntul simplu. A ç e a s t ă operaţie dă naştere fenomenului stilistic privitor la *ne-*: după primitiv urmează imediat, fără nicio particulă de legătură, compusul, de fapt tot primitivul, căruia i se pune înainte *ne-*, aşa că ele nu alcătuesc împreună o unitate lexicală pro-

1. Vreau să spun că înţelesul cuvîntului format cu *ne-* nu mai este simţit ca negînd pe acela al temei (şi, deci, nici ca înrudit cu al acesteia).

priu zisă, mai ales că prefixul (care, ca funcţiune, este, în realitate, o negaţie, echivalentă cu *nu*) primeşte un accent, mai puternic chiar decît al substantivului sau adjectivului negat. Vorbirea familiară şi cea populară utilizează foarte des acest procedeu stilistic în momente de nemulţumire, de hotărîre energică, de ameninţare, etc. Iată cîteva exemple alcătuite de mine însumi cu ajutorul cuvintelor pomenite ceva mai sus: — *Mi-am cerut voie, domnule director, cînd am ieşit în oraş.* — *Voie ne-voie, puţin îmi pasă; vei fi pedepsit.* Sau: *Romanul cutare este foarte bun, încît degeaba îl critici.* — *Bun, ne-bun, mie nu-mi place* [1]. Sau: — *Am făcut tot ce mi-aţi cerut.* — *Tot, ne-tot, vei fi concediat.*

Se poate spune că orice substantiv şi orice adjectiv sînt apte, teoretic cel puţin, de a fi întrebuinţate potrivit schemei de mai sus, în momente psihologice similare, şi totdeauna cu valoarea stilistică pe care o constatăm în exemplele date [2]. Din limba vorbită procedeul a trecut în limba scrisă, unde-l găsim cît se poate de des. Depildă: *„Beat, ne-beat, te-am văzut la hotel cu filfizonul"* (Al. O. Teodoreanu, *Viaţa romînească*, Iulie-August 1935, pag. 5); *„Nu-l mai puteam avea de tată... Tată, ne-tată, ai înveninat pe un om"* (Tiktin, s. v. *ne-*); *„Moartea n'alege. Tînăr, ne-tînăr, moartea ia"* (ibidem).

Am afirmat că orice adjectiv şi orice substantiv pot fi utilizate în chipul acesta. Dar nu numai părţile de vorbire dela care se formează obişnuit compuse cu *ne-*. Toate cuvintele, fără deosebire, se pretează la procedeul stilistic în discuţie. Voiu da exemple (luate din texte scrise) pentru aproape fiecare din ele. *„— Da' cine sînteţi voi? — Cine, ne-cine, nu te lăsăm"* (G. Topîrceanu, *Insemnări ieşene* III, 1, pag. 203); *„Care cangrenă? Care, ne-care. Cangrena"* (Maria Arsene, *Cuvîntul liber*, 22 August 1936, pag. 7, col. 3); *„— Cum*

1. Cf. şi I. Creangă, *Dănila Prepeleac*: *„Bună ne-bună, na-ţi carul şi dă-mi-o* [capra])".

2. Indiferent dacă limba posedă sau nu compusele corespunzătoare cu *ne-*. Am făcut discuţia pe baza cazurilor în care există formaţii cu *ne-* alături de primitivele lor, pentru a arăta cum s'a putut ajunge dela valoarea obiectivă a prefixului la cea stilistică (sau, altfel spus, cum a fost posibilă transformarea unui prefix privativ într'o pură negaţie).

asta, domnule? — Cum, ne-cum, ascultă ..." (Tiktin, *loc. cit.*); „*Ce dar şi ne-dar, frăţioare!*" (C. Stere, *In preajma revoluţiei* VI, pag. 123: cuvintele reproduse aici sînt răspunsul la spusele altui personaj, care întrebuinţase conjuncţia *dar*, cu intenţia de a explica sau justifica ceva), etc.

Există şi cazuri speciale, foarte interesante tocmai pentrucă ne arată cît de răspîndită este această formulă. Astfel *ne-* poate sta şi înaintea unei construcţii sintactice (dacă-i vorba, bineînţeles, de o construcţie care, supt raportul semantic, reprezintă o unitate desăvîrşită). Depildă: „*In biserică, ne-'n biserică*" (Eminescu, apud G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu* III, pag. 88). Altădată nu se repetă cuvîntul respectiv, prima oară fără, a doua oară cu prefix, ci apare un compus oarecare cu *ne-*, urmat de *nimic*, iar acesta precedat de *ne-*: „*Cine vine la noi — şi vin mulţi, nechemaţi, nenimic*" (Tiktin, *loc. cit.*). Adică: 'vin o mulţime de oameni, care nu sînt nici chemaţi, nici altfel [= nici invitaţi, poftiţi, aduşi de prietinii noştri, etc.]'. Un adevărat... cumul de negaţii în acest exemplu, care se poate întîlni adesea şi în limba vorbită de toate zilele.

C. O ultimă grupă de fenomene stilistice în legătură cu prefixele este următoarea. Numeroase cuvinte compuse prezintă forme duble: cu prefix, şi fără prefix. Una din ele, indiferent care, se bucură de o circulaţie mai largă, şi atunci aceea mai puţin întrebuinţată este, graţie tocmai rarităţii ei, mai expresivă şi poate avea, deci, o valoare stilistică determinată. Prinurmare, atît forma prefixată, cît şi cea neprefixată sînt apte de a fi utilizate stilistic, ceeace însemnează că nuanţa afectivă nu vine numai decît dela prefix, deşi, atunci cînd el există, poate contribui la crearea sau creşterea expresivităţii. Intră în această categorie *în-*, *o-*, *s-* (*z-*). Să vedem cîteva exemple pentru fiecare.

Cu privire la *în-* este de observat că-l întîlnim la un număr neobişnuit de mare de compuse (verbale, în primul rînd, apoi substantivale, adjectivale, etc., care, deobiceiu, sînt formate ulterior dela verbele corespunzătoare). Din această cauză, şi posibilitatea de a fi lăsat la o parte se iveşte la acest prefix mult mai des decît la altele. In marea majoritate a cazurilor nu constatăm nicio deosebire seman-

tică între varianta prefixată şi cea neprefixată a aceluiaşi cuvînt. Destul de des totuşi o asemenea deosebire există. Pe noi ne interesează, pentru discuţia de faţă, numai prima ipoteză: cele două forme să aibă exact acelaşi înţeles, şi una să conţină, eventual, o nuanţă stilistică pe care să n'o găsim la cealaltă. Cred că totdeauna (sau aproape totdeauna) varianta fără prefix este mai expresivă, şi aceasta, pentrucă legătura etimologică dintre temă şi cuvîntul dela baza ei este mai clară decît la varianta cu prefix. Să se compare *îmbîrligat* şi *bîrligat*, *îmboldi — boldi*, *îmbrînci — brînci*, *împodobi — podobi*, *împuşca — puşca*, *încinge — cinge*, *încîrjoiat — cîrjoiat*, *încîrligat — cîrligat*, *încunjura — cunjura*, *îndemna — demna*, *înjumătăţi — jumătăţi*, *înjunghia — junghia*, *înmărmuri — mărmuri*, *întocmi — tocmi* [1], *învălmăşi — vălmăşi* [2], *învrăjbi — vrăjbi*, *înzdrăveni — zdrăveni*, etc.

Unele din exemplele acestea nu posedă o temă reală pentru conştiinţa subiectului vorbitor. Vreau să spun că legătura etimologică de care pomeneam mai sus nu se poate face, fiindcă cuvîntul simplu, dela care s'a format cel compus, n'are existenţă în limba noastră. Acesta-i cazul cu *îmbîrligat*, *încinge*, *încunjura*, *îndemna*, *întocmi*, *învălmăşi*. Şi totuşi ele sînt la fel de expresive ca şi celelalte. Explicaţiile care se pot da diferă dela un exemplu la altul. O explicaţie generală, dar nu tocmai convingătoare, ar fi analogia cu compusele dela teme cunoscute: conştiinţa sau impresia că formele fără *în-* dela *îmboldi*, *încîrligat*, etc. au o expresivitate mai mare face ca şi variantele fără prefix ale compuselor cu teme necunoscute să fie simţite la fel. Intervin însă, pentru fiecare din ele, diverşi factori care contribue la crearea valorii stilistice a formelor neprefixate. Astfel unele au caracter dialectal, deci 'anormal' sau 'neregulat' (în raport cu limba comună), altele sînt arhaice, prinurmare tot 'neregulate' din punctul de vedere al limbii actuale. Şi aspectul regional şi cel arhaic pot crea nuanţa stilistică în discuţie,

1. Forma neprefixată are obişnuit sensul de 'a angaja (un om de serviciu), a comanda (haine, ghete, etc.)'. Dar nu la acest sens mă gîndesc eu aici.

2. Tot aşa cuvintele aparţinînd aceleiaşi familii (*vălmăşag*, etc.). Observaţia este valabilă pentru toate exemplele care au o familie de cuvinte.

graţie împrejurării că formele respective sînt mai rar utilizate decît celelalte (iar acestea, din cauza mai desei lor întrebuinţări, par mai şterse, mai banale). Dialectale sînt *boldi, brînci, puşca*, etc., arhaice *cinge, cunjura, podobi*, etc. Cînd ambele forme sînt comune şi actuale, aşadar lipsite (pentru conştiinţa subiectului vorbitor) de caracter dialectal sau arhaic, cea mai rară, adică mai puţin răspîndită, poate avea valoare stilistică prin însuşi acest fapt [1]. Pentru alte detalii v. Iorgu Iordan, *Compuse romîneşti cu în-* (*Buletinul Institutului de Filologie Romînă „Alexandru Philippide"*, vol. III, pag. 57 urm.), unde se găsesc şi lucruri privitoare la stilistică, deşi obiectul propriu zis al studiului citat îl constitue formarea cuvintelor.

Prefixul *o-* se întîlneşte la foarte puţine compuse romîneşti. Dealtfel toate sînt împrumuturi străine (slave), aşa că, chiar atunci cînd, ca în cazurile care ne interesează aici, dela unul şi acelaşi cuvînt avem o formă cu *o-* şi alta fără *o-*, nu simţim ca prefix acest adaos. Iată cuvintele în discuţie : *ocîrmui* (cu derivatele *ocîrmuitor, ocîrmuire*), *osfinţi* (cf., mai ales, formula consacrată în titluri bisericeşti *preaosfinţitul...*), *oscîrbi, osfeştanie*. Toate posedă, dupăcum am anunţat, şi variante fără *o-*, mult mai des (poate singurele) întrebuinţate astăzi. La primele două, formele cu *o-* au caracter arhaic şi deaceea pot căpăta o anumită semnificaţie, ca orice element lingvistic aparţinînd unei epoci trecute. Valoarea lor stilistică este, cred, căutată, adică produsul voinţii subiectului vorbitor, aşa că intră mai mult în domeniul stilisticii estetice decît al celei propriu zis lingvistice. Chiar *osfinţi* din limbajul bisericesc actual îşi datoreşte, în bună parte, întrebuinţarea lui, destul de deasă, tot hotărîrii unui grup de oameni (membrii clerului) de a se conforma tradiţiei. Nu este exclus totuşi ca, în anumite condiţii, ambele cuvinte să aibă o nuanţă stilistică de felul celei care ne preocupă aici [2]. Cu *osfinţi* trebue pus alături *osfeştanie*,

1. Deoarece raritatea este în funcţiune de impresie personală, urmează că pentru unii Romîni poate părea mai rară forma cu prefix, pentru alţii, dimpotrivă, cea fără prefix, după situaţia din vorbirea cu care sînt deprinşi prin proprie experienţă, precum şi supt influenţa lecturilor, studiilor, etc.

2. *Ocîrmui* are, în limba veche, şi varianta *otcîrmui*, care trebue să fie cea originară (cf. Tiktin, s. v. *ocîrmui*).

care e şi el termin religios. Singura deosebire dintre ele constă în apariţia mult mai rară a acestuia din urmă, nu numai în limba comună (despre care nu sînt sigur însă că-l cunoaşte), ci şi în cea bisericească. Cît priveşte pe *oscîrbi*, Tiktin, s. v. *scîrbi*, îl găseşte atestat numai în textele veacurilor XVI şi XVII, unde prezenţa lui se datoreşte, fără îndoială, influenţei originalelor slave, pe care Romînii le traduceau în limba lor maternă sau le foloseau la serviciul divin. Dealtfel şi varianta *scîrbi*, singura cunoscută astăzi, are origine tot slavă (în realitate este vorba de un cuvînt care prezintă două aspecte).

Cel mai interesant din punct de vede stilistic este prefixul *s-* (*z-*), pe care-l întîlnim, deobiceiu, la verbe şi la substantive. Unele formaţii sînt onomatopeice. La acestea varianta prefixată este mai expresivă, din cauză că *s-* (*z-*) contribue la intensificarea sensaţiei acustice: zgomotul imitat de cuvîntul onomatopeic pare mai bogat, mai amplu, mai plin de rezonanţă, graţie prezenţei unui sunet articulat în plus, care-i şi spirantă, adică 'durativ' (germ. 'Dauerlaut'). Să se compare *zdrăngăni* şi varianta lui *drăngăni*. Alături de acest cuvînt, care este sigur onomatopeic, putem pune pe *zgrepţăna* (faţă de *grepţăna*), *zvîrcoli* (— *vîrcoli*), *zvîrlugă* (— *vîrlugă*), cu etimologia mai mult sau mai puţin neclară şi despre care sîntem îndreptăţiţi să afirmăm că, indiferent de origine, au un caracter imitativ foarte precis. Acest caracter este mai viziail la formele cu *z-* decît la celelalte, chiar dacă nu-i vorba de imitarea (sau exprimarea) unui zgomot propriu zis.

Dela cazuri ca acestea s'a creat un fel de obişnuinţă fonetică, potrivit căreia chiar la cuvinte neimitative varianta cu prefix este simţită ca mai expresivă şi, deci, preferată în momente psihologice care cer utilizarea de termini avînd această calitate. Depildă: *zbiciui* (alături dn *biciui*), *zdreanţă* (— *treanţă*), *zgîrbaciu* (— *gîrbaciu*), *zglăvoacă* (— *glăvoacă*), *zvîntură* (— *vîntură*). De observat că toate aceste cuvinte par a avea şi ele caracter imitativ, ceeace cred că se datoreşte simbolismului fonetic, la producerea căruia un rol important joacă *z-* (combinat, firește, cu sunetele imediat următoare, toate consoane sau chiar grupuri consonantice). Pre-

zenţa prefixului, oricare i-ar fi aspectul fonetic, face ca cuvîntul să fie mai expresiv, deci să aibă valoare stilistică, chiar atunci cînd varianta prefixată se bucură de o răspîndire mult mai largă, de ex. *scărmăna* în comparaţie cu *cărmăna* (existent prin Transilvania).

Conştiinţa că *s-* (*z-*) măreşte expresivitatea provoacă apariţia acestui prefix, uneori, fără nicio justificare etimologică. Aşa stau lucrurile, dacă nu mă înşel, cu *smăcina*, variantă a lui *măcina*: prezenţa lui *s-* ajută la intensificarea acţiunii arătate de verb (măcinatul, adică s f ă r î m a r e a grăunţelor, pare că e mai intens, că se produce cu mai mare energie şi eficacitate). Aceeaşi situaţie are *sfărîma* faţă de *fărîma*, de care diferă întocmai ca *smăcina* de *măcina*. Aceste verbe merg împreună şi din punctul de vedere al sensului propriu zis: ele sînt oarecum sinonime, adică foarte înrudite ca valoare semantică. Deaceea se explică existenţa, la amîndouă, a formelor cu *-s*.

Şi mai elocvent pledează în sprijinul celor afirmate aici faptul că la cuvinte compuse cu *iz-* se poate naşte, prin dispariţia lui *i-*, o variantă cu *z-*, care este mai expresivă decît cealaltă (sau care este expresivă, pecînd cealaltă nu). Depildă *zbucni*, rezultat din *izbucni*. Şi se înţelege pentruce. Forma întreagă începe cu o vocală, aşadar cu un sunet la pronunţarea căruia organele articulatorii stau departe unele de altele, şi deaceea nu se produce niciun zgomot. Dimpotrivă, varianta fără *i-* are drept sunet iniţial pe *z-*, spirantă sau fricativă, care se articulează cu organele foarte apropiate, aşa că aerul, ieşind din gură, produce un zgomot care durează vreme îndelungată. La alte cuvinte, care se află cam în aceeaşi situaţie, deosebirea dintre cele două variante e mai puţin clară, probabil din cauza însemnării. Astfel D i c ţ i o n a r u l A c a d e m i e i înregistrează pe *izbici* alături de *zbici* (etimologia este, după T i k t i n, s. v. *zbici*, necunoscută, totuşi putem fi siguri că forma originară este cea cu *iz-*, căci cuvîntul pare a fi slav), *zgoni* al. de *izgoni* şi *zgorît* al. de *izgorît* (despre cereale, făină, etc., cînd se „aprind", din cauza căldurii).

* * *

Pentru a termina discuţia despre faptele stilistice aparţinînd la domeniul formării cuvintelor, voiu spune cîteva lucruri în legătură cu cuvintele compuse. Este vorba de compusele propriu zise, cărora toţi specialiştii, fără deosebire, le spun astfel: creaţii lingvistice, la alcătuirea cărora participă două sau mai multe cuvinte, nu un cuvînt şi un prefix, ca la cele studiate în paginile imediat precedente. Dupăcum nu toate derivatele şi nici toate formaţiile prefixale n'au valoare stilistică, tot aşa nici cuvintele compuse nu pot fi cercetate decît parţial din acest punct de vedere, fiindcă numai unele, foarte probabil cele mai puţine, vor fi circulînd în vorbirea cu adevărat afectivă.

O categorie de compuse a căror semnificaţie stilistică este neîndoielnică o alcătuiesc cuvintele formate dintr'un verb şi un substantiv: *pierde-vară, tîrîie-brîu, gură-cască, papă-lapte*, etc. La toate apare foarte clar nuanţa afectivă de nemulţumire, dispreţ, batjocură, satiră, etc. a subiectului vorbitor. Deaceea astfel de formaţii au ajuns adevărate porecle şi sînt sau pot fi simţite ca nume proprii. Este sigur că măcar unele din ele există ca supranume propriu zise. Echivalentele lor obişnuite sînt adjectivele, sau, cu terminul utilizat în stilistica estetică, epitetele (în fond, am afirmat acelaşi lucru, atunci cînd le-am socotit drept porecle sau supranume). Căci ele într'adevăr caracterizează un individ prin ce are el mai specific, mai propriu. Urmarea acestei situaţii este că asemenea cuvinte compuse merg, din punct de vedere gramatical, cu adjectivele, în sensul că pot avea grade de comparaţie: *X. este mai tîrîie-brîu decît Y.*; *A. e grozav de papă-lapte*, etc. Afară de asta, ele apar în propoziţii exclamative (iarăşi la fel cu epitetele de toate speciile, fie adjectivale, fie substantivale): *Ce mai pierde-vară e si cutare!*; *Incă n'am văzut un gură-cască mai desăvîrşit decît N.!*, etc.

Expresivitatea şi valoarea stilistică, adică afectivă, propriu zisă a acestor formaţii vine, evident, dela împreunarea celor două elemente alcătuitoare. Este drept că fiecare dintre acestea are, luat aparte, un sens care se pretează la nuanţe stilistice. Lucrul e clar mai ales pentru *tîrîe-brîu, gură-cască, papă-lapte*, ale căror verbe sînt oarecum prin ele înseşi expresive (cf. în special ultimul, unde figurează un verb

întrebuințat, deobiceiu, la adresa copiilor și numai în glumă despre oameni mai în vrîstă). Dar singure, nici verbul, nici substantivul n'ar putea produce impresia pe care o produc împreună. Urmează, deci, că principalul izvor al valorii lor afective este combinarea elementelor constitutive, ceeace, spus altfel, însemnează că avem, în fond, un fapt sintactic (așa cum sînt toate acelea la care intervine gruparea a doua sau mai multe cuvinte conform normelor gramaticale respective). Mai mult decît atîta. Formațiile în discuție sînt, la origine, propoziții adevărate, alcătuite dintr'un predicat verbal pe care-l determină un obiect direct. Totuși nimeni nu le mai simte astfel, dovadă cele arătate mai sus, unde am văzut că limba le asimilează cu supranumele și cu adjectivele.

Profit de prilej spre a discuta o chestie strict gramaticală, deci străină, într'o anumită măsură, de preocupările cursului nostru. Dacă mă opresc totuși asupra ei, aceasta se datorește împrejurării că anul trecut n'am avut timp să studiez compusele propriu zise ale limbii romîne. Mai întîiu trebue precizat că și alte idiome romanice cunosc formații de felul celor de care ne ocupăm aici. Deaceea s'a pus mai de mult întrebarea dacă verbul din *pierde-vară*, etc. și din construcțiile similare ale limbilor surori stă la indicativ (pers. III) sau la imperativ (pers. II). Sentimentul Romînilor (probabil tot așa se întîmplă și cu Francezii, Italienii, etc.) este că au a face cu indicativul. Și totuși lingviștii au dovedit că-i vorba de imperativ. W. Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen* II, pag. 583 citează cîteva dintre lucrările mai importante privitoare la această chestie. Bazat pe discuțiile făcute de predecesori, acest romanist afirmă că hotărîtoare (în favoarea imperativului) este nu forma verbului, identică la indicativ și la imperativ, ci evoluția istorică a formulei, care dovedește că înțelesul nu poate fi decît imperativ (exemple multe a adunat A. Darmesteter, *Traité de la formation des mots composés dans la langue française*, Paris 1875, pag. 146 urm.). Astfel de cuvinte compuse se găsesc, pentru Franța și Italia, încă din sec. IX, în documente latinești, mai întîiu ca nume de locuri și ca porecle, de ex. *terra de Cantalupis, casalis in Tenegaudia*, etc. Cu vremea ele

se înmulţesc, şi ajung să se combine, în chipul acesta, tot felul de substantive, deasemenea se întinde formaţia dincolo de cadrul ei iniţial, căci încep să apară şi nume de agent (de ex. lat. *curator febrium* este tradus, în sec. XI, prin frc. *curefievre*), apoi diverse alte categorii substantivale. In acelaşi timp s'a produs şi o modificare semantică în sensul că locul persoanei care săvîrşea acţiunea exprimată de verb l-a luat obiectul, fenomen care se întîlneşte şi la derivarea cu sufixe, numai că în cazul de faţă proporţiile lui sînt cu mult mai mari. Explicaţia care i se dă este aceasta. Verbul n'a mai fost simţit ca imperativ, ci ca o simplă temă verbală: pentru conştiinţa subiectelor vorbitoare el arăta numai acţiunea, fără nicio referinţă de natură modală, temporală, etc. (v. M e y e r - L ü b k e, *op. cit.*, pag. 580-1, § 547).

In sprijinul explicaţiei prezentate mai sus se poate aduce şi un argument morfologic. In graiurile franco-provensale din cantonul elveţian Valais forma pers. II sing. a imperativului se deosebeşte de pers. III sing. a indicativului, căci prima sună *tsą̃nta* (< lat. *canta*), a doua *tsą̃ntè* (< lat. *cantat*). Ei bine, în formaţiile de care ne ocupăm aici apare forma cu *-a*, adică imperativul.

Deoarece am discutat laturea gramaticală a acestei probleme, nu strică să remarcăm că atât la noi, cît şi în celelalte limbi romanice, substantivul care determină verbul este nearticulat: *papă-lapte, pierde-vară*, etc. (nu *papă-laptele, pierde-vara*, etc., cum ar fi, poate, mai logic, cel puţin în unele cazuri). Cred că punctul de plecare pentru apariţia formei fără articol trebue căutat în exemple de felul lui *papă-lapte*, unde substantivul exprimă o noţiune materială şi colectivă, adică o noţiune al cărei nume se pretează la o asemenea întrebuinţare: lipsa articolului îi dă un caracter nelămurit, care corespunde nevoilor şi intenţiilor subiectului vorbitor. *Papă-lapte* indică pe cineva care mînîncă l a p t e, nu alte lucruri, laptele ca atare (indiferent de felul lui, de cantitate, etc.), nu un anumit lapte, cunoscut de mai înainte. Dela exemple ca acesta uzul s'a întins la toate celelalte, unde, repet, foarte des avem impresia că ar trebui să stea forma articulată a substantivului. Să se compare, de ex., *tîrîe-brîu*, la care nu poate fi vorba de tîrîit un brîu oarecare,

ci numai brîul personajului în discuţie. Tot aşa *pierde-vară* ne trimete la un om care-şi pierde, lenevind, vara lui sau o anumită vară, deşi aici lipsa articolului pare mai puţin curioasă, căci *vară* are mai degrabă înţelesul de 'timp, vreme', adică de 'timp bun pentru muncă', decît pe acela obişnuit de 'anotimp'.

Unele compuse din această categorie n'au nuanţa ironică sau batjocuritoare pe care o constatăm la cele deja pomenite. Acesta-i cazul numelui unor personaje legendare ca *Sfarîmă-piatră*, *Strîmbă-lemne*, etc. Dacă valoarea pur afectivă le lipseşte, ele posedă, totuşi, o mare expresivitate, datorită, între altele, faptului, menţionat la începutul discuţiei, că sînt produsul combinării a două cuvinte dintre care cel puţin unul este sau poate fi expresiv prin sensul lui. Dealtmintrelea, chiar dacă situaţia s'ar prezenta diferit, asemenea formaţii încă ar avea expresivitate, fiindcă, pe baza compuselor la care unul din elementele alcătuitoare, eventual amîndouă sînt expresive, s'a creat un fel de obişnuinţă a expresivităţii: procedeul acesta de compunere a devenit prin el însuşi expresiv. Dar mai este ceva. In partea introductivă a cursului nostru am arătat că stilistica, aşa cum o concep unii lingvişti în frunte cu Leo Spitzer, trebue să ia în consideraţie nu numai afectul, ci şi fantazia subiectului vorbitor drept cauză a expresivităţii (în sensul cel mai larg al terminului). Prin aceasta vorbirea familiară se apropie şi mai mult de limbajul poetic, produs al sensibilităţii şi totodată al imaginaţiei. Toate compusele de felul celor citate mai sus trezesc imagini, adesea foarte vii, în mintea noastră: acţiunea exprimată de verb se transmite asupra unui obiect concret sau cel puţin cunoscut, aşa că ne putem reprezenta, fără nicio sforţare deosebită, situaţia reală, aş putea spune scena menită să caracterizeze personajul respectiv. Aici trebue căutat, în primul rînd, izvorul expresivităţii acestor formaţii.

Am afirmat că *tîrîe-brîu*, *pierde-vară* şi alte compuse asemănătoare fac impresia unor nume de persoană, mai exact a unor porecle, tocmai fiindcă pedeoparte ele caracterizează un individ prin trăsătura lui psihologică predominantă, iar pedealta conţin o nuanţă satirică foarte precisă. Antropono-

mastica noastră este bogată în numiri de soiul acesta, care, prin natura lor, ocupă un loc mijlociu între *tîrîe-brîu*, etc., simţite ca epitete propriu zise, deci mai degrabă nume apelative, şi *Strîmbă-lemne*, etc., adevărate nume proprii (indiferent dacă posesorii lor sînt fiinţe reale sau nu). De ex.: *Beli-vacă* (< *beli*), *Cacă-frică*, *Frige-vacă*, *Linge-blide*, *Rade-oală*, etc. (toate porecle, la origine, dar, ca atîtea alte porecle, ele au devenit cu vremea nume de familie) [1].

Ar mai fi ceva de spus despre ordinea în care stau unul faţă de altul elementele alcătuitoare ale acestor formaţii. Aproape toate au în locul întîiu verbul şi în locul al doilea substantivul. Aşadar topica obişnuită, deci sintactică sau obiectivă, a limbii noastre, potrivit căreia elementul cunoscut ('determinatul') precede pe cel nou, necunoscut ('determinantul' sau 'determinativul'). Printre exemplele invocate mai sus numai unul se abate dela această normă, şi anume *gură-cască*, unde, cum vedem, obiectul stă înaintea verbului. Singura explicaţie pe care o pot da este că avem a face cu o topică stilistică: substantivul a fost simţit de subiectele vorbitoare ca mai important decît verbul, şi deaceea s'a produs inversiunea. Va fi intervenit şi grija de a înlătura orice neînţelegere din partea ascultătorului, prin enunţarea, încă dela început, a noţiunii care serveşte de obiect acţiunii verbului. O confuzie, fie şi trecătoare, este posibilă, cu verbul pus înaintea substantivului, şi în alt sens. Fiind un imperativ sau, cel puţin, identic cu imperativul, *cască* ar putea fi simţit ca adresat partenerului, chiar dacă forma nearticulată a substantivului următor înlătură imediat orice putinţă de interpretare greşită. Să se compare şi *noapte bună* faţă de *bună dimineaţa*, *bună ziua* şi *bună seara* [2].

In vorbirea familiară circulă şi alte exemple de felul celor discutate aici. Astfel la Buzău se zice *papă-tot* despre cineva care mînîncă mult. Nu pot preciza dacă această for-

1. Multe au în prima lor parte un verb care arată anumite funcţiuni organice. Nu le pot cita aici, şi-i păcat, căci mai ales astfel de formaţii sînt expresive în cel mai înalt grad şi ajută, din cauza aceasta, mai mult decît altele, la înţelegerea lucrurilor.

2. Se spune, mult mai rar însă, şi *cască-gură*, probabil supt influenţa celorlalte compuse, la care verbul stă înaintea substantivului.

mulă este general răspîndită sau circulă numai în unele cercuri. Se caracterizează prin lipsa oricărei intenţii satirice. Are numai o nuanţă uşor ironică, amestecată cu simpatie faţă de cel căruia îi este adresată. Mai ales copiilor li se spune aşa de către părinţi şi alţi membri ai familiei. Adulţii capătă acest epitet numai în momente psihologice asemănătoare cu acelea în care subiectul vorbitor se referă la un copil, cînd, adică, adultul este tratat cu aceeaşi afecţiune ca şi un copil [1].

Limba noastră cunoaşte şi alte formule de compunere afară de cea studiată în paginile precedente. (Am în vedere, se înţelege, modul cum sînt ele alcătuite şi dacă intră în preocupările stilistice ale acestui curs.) Avem, mai întîiu, cuvinte compuse la constituirea cărora participă tot un verb, dar urmat de un pronume, depildă *te miri ce*. Deşi elementele componente ale unei astfel de construcţii par a fi percepute fiecare aparte (această impresie se datoreşte, într'o largă măsură, şi faptului că în scris nu punem nici măcar liniuţă de despărţire între ele), este sigur că pentru conştiinţa subiectului vorbitor ele constitue o u n i t a t e (semantică); deaceea trbue să considerăm pe *te miri ce* ca un cuvînt compus [2]. Expresivitatea acestei formule este indiscutabilă, căci înţelesul ei ('foarte puţin') se pretează la întrebuinţări stilistice: cînd obţinem ceva într'o cantitate mai mică decît dorim, sîntem nemulţumiţi şi din această cauză exagerăm în minus, pînăla ultima limită, aprecierea noastră.

---

1. Să se adaoge *fluieră-vînt*, *zgîrie-brînză*, etc., care merg însă nu cu *papă-tot* (mă gîndesc la chipul cum sînt compuse, apoi la valoarea stilistică şi la răspîndirea lor), ci cu *pierde-vară*, *tîrîe-brîu*, etc. *Fluieră-vînt* va fi sunat, din capul locului, *fluieră 'n vînt*, ceeace mi se pare că se potriveşte mai bine din punct de vedere semantic şi sintactic. Supt influenţa celorlalte compuse, precum şi, mai ales, din cauză că *'n*, de fapt, nu se pronunţă (ci se reduce la nazalizarea lui *-ă* precedent), s'a ajuns foarte uşor la forma actuală.

2. In asememnea cazuri interesează înainte de toate, dacă nu excluziv, sensul: din moment ce acesta este unic, întocmai ca al unui singur cuvînt, avem dreptul să vedem, în formula respectivă, tot u n cuvînt, evident compus, fiindcă-i alcătuit din mai multe elemente lingvistice. Numai pentru „formarea cuvintelor", adică pentru diviziunile şi subdiviziunile disciplinei noastre, care sînt oarecum artificiale, întrucît limba nu le cunoaşte, este necesară precizarea că-i vorba de un cuvînt c o m p u s.

In astfel de împrejurări *te miri ce* este adesea însoţit de *şi mai nimic*. Depildă: *Eu aveam nevoie de-o mulţime de bani şi el mi-a împrumutat te miri ce şi mai nimic*, adică 'mi-a împrumutat o sumă atît de mică, încît trebue să te miri de ea, mai ales că-i aproape egală cu zero (*mai* dinaintea lui *nimtc* însemnează 'aproape, cam').

Se pot combina şi două substantive, spre a da naştere unui cuvînt compus: *Statu-palmă*, *Barba-cot*, nume de personaje fantastice din poveştile noastre (asemănătoare cu *Sfarîmă-piatră*, *Strîmbă-lemne* de mai sus). Ultimul sună, cred, mai des *Barbă-cot*, deci cu forma nearticulată a primului substantiv. Din capul locului trebue să se fi spus însă *Barba-cot* (A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, pag. 96 îl citează numai supt acest aspect). In favoarea ipotezei mele vorbeşte faptul că la celălalt exemplu, construit exact în acelaşi mod, substantivul dintîiu apare totdeauna cu forma articulată. Afară de asta, legătura sintactică dintre cele două substantive cere prezenţa articolului. Intr'adevăr, primul este subiect, al doilea predicat (nominal) al unei propoziţii cărea îi lipseşte copula: *Statu-palmă* însemnează 'statul (= statura) [personajului în chestie] este [de] o palmă', *Barba-cot* 'barba [celui despre care se vorbeşte] este [de] un cot' [1]. Inlocuirea formei articulate prin cea nearticulată se datoreşte, probabil, unei analize greşite a construcţiei respective: *barba-cot* a început a fi simţită de unii Romîni ca egală nu cu 'barba lui e de un cot', ci cu '(el) are (o) barbă de un cot'. Expresivitatea ambelor formule este mare şi pentru motivele arătate la toate compusele discutate pînă aici, dar şi din cauza modului cum se leagă elementele lor alcătuitoare. Din punctul de vedere al sensului se vede uşor că avem o propoziţie (cf. dezvoltările de mai sus). Totuşi, în ce priveşte expresia gramaticală, n'avem o adevărată propoziţie, căci lipsesc copula şi alte cuvinte de legătură. Ne găsim, aşadar,

1. Dealtmintrelea avem a face cu una şi aceeaşi fiinţă legendară, nu cu două, deşi în unele basme i se spune cînd numai *Statu-palmă*, cînd numai *Barba-cot*; se poate ca, din cauza acestei desfaceri a numelui, care va fi fost provocată de lungimea prea mare a formei lui originare, să se fi crezînd, prin anumite regiuni ale Romîniei, că-i vorba de două personaje diferite.

în faţa unei construcţii sintactice reduse la minimum, în care figurează numai terminii absolut necesari pentru exprimarea noţiunilor respective. Şi se ştie că, mai cu samă în momente psihologice colorate afectiv, scurtarea vorbei, cum se spune popular, adică laconismul expresiei (brevilocvenţa sau brahilogia), satisface mai bine nevoile sufleteşti ale subiectului vorbitor.

Două substantive se pot lega şi cu ajutorul unei prepoziţii (în această ipoteză raportul sintactic dintre ele diferă de cel arătat la *Statu-palmă*, etc.). Astfel despre un om lacom, care mînîncă mult şi nu se mai satură, se spune *sac fără fund* (formula are şi alte înţelesuri figurate, se întrebuinţează, depildă, la adresa oamenilor lacomi de avere). Şi aici e vorba de un cuvînt compus, pentru acelaşi motiv ca la *Statu-palmă*, etc. (simţim că avem o s i n g u r ă noţiune). Expresivitatea lui este foarte mare, în special, din cauza imaginii pe care o trezeşte în mintea noastră (imaginea unui sac cu două guri în loc de una, deschis, adică, la ambele capete, şi care, din această cauză, nu se umple niciodată, oricît grîu, orz, etc. ai turna în el). Tot aici trebue citat *tal(g)er cu două feţe*, al cărui ultim substantiv are înaintea lui un numeral, formulă, aşadar, mai complicată decît la exemplul precedent (şi care exprimă însă, întocmai ca acela, tot o singură noţiune). Aceasta formulă face şi ea să intre în funcţiune fantazia noastra, exact la fel cu *sac fără fund*: graţie imaginii pe care o conţine, noi nu numai înţelegem că-i vorba de un om prefăcut, ci totodată ne închipuim o farfurie în care putem pune mîncare şi pe o parte şi pe cealaltă. Aşa se explică naşterea anecdotei istorisită de Anton P a n n, *Povestea vorbei* (supt titlul *Talerul*), unde un astfel de blid este prezentat ca o realitate materială („taler rudăresc, cu două feţe, prostesc").

Substantivele se pot compune şi cu adjectivele, ceeace corespunde perfect raporturilor reciproce dintre aceste părţi de vorbire: a doua serveşte ca atribut sau determinativ pelîngă prima. Să vedem cîteva exemple.

Coate-goale (despre un om sărac): exprimă dispreţ, care poate merge pînala cea mai crîncenă batjocură, avînd la bază indignarea, ca în celebrul pasaj din „O noapte furtu

noasă", unde Jupîn Dumitrache prezintă, ca să zicem aşa, pe Ricã Ventureanu; imaginea porneşte dela aspectul unui om îmbrăcat prost, căruia i se văd pînă şi coatele prin hainele rupte. Apare sau va fi apărut, măcar la început, exclusiv în vorbirea orăşenilor, nu şi a ţăranilor, pentru care haina ruptă în coate este un fapt mai puţin cunoscut. Căci deobiceiu funcţionarii, care scriu mereu la birou, apoi şcolarii, studenţii, etc. îşi uzează în acest chip mînecile.

Maţe-fripte, sinonim afectiv perfect al precedentului (îl întrebuinţează tot Jupîn Dumitrache la adresa aceluiaşi Ricã Ventureanu). Deastădată ne vine mai greu să precizăm punctul de plecare al comparaţiei. Este vorba, probabil, de intestinele goale, adică uscate sau, mai expresiv, 'fripte', ale omului nemîncat. Deşi o constatare... la faţa locului nu se poate face, metafora este foarte plastică, fapt care pledează contra părerii des întîlnite prin manualele de stilistică estetică, conform căreia o comparaţie trebue să fie concretă, să se întemeieze, adică, pe un fapt material, spre a ajunge apoi la unul spiritual. Va fi ajutat la plasticizarea imaginii în discuţie exemplul intestinelor de porc, etc., deşertate de conţinutul lor şi uscate, cu scopul de a servi la prepararea cîrnaţilor. Se ştie că supt această formă ele se şi vînd, expunîndu-se la vederea clienţilor. Pentru explicaţia propusă de mine pledează şi alte expresii, oarecum sinonime sau, cel puţin, aparţinînd la acelaşi domeniu de activitate. Astfel ghiorăitul maţelor însemnează că ni-i foame, de aici *ghiorlan* 'mîncău, gãman'.

Maţe-pestriţe (despre un om zgîrcit din cale afară): formulă răspîndită atît în vorbirea familiară a orăşenilor, cît şi în cea populară. Explicarea ei este şi mai grea decît a precedentei. Se spune şi *pestriţ(ă) la maţe*, cf. pasajul bine cunoscut din „Dănilă Prepeleac" al lui Creangă. Tiktin traduce pe *pestriţ* şi prin 'tückisch, falsch', aşadar 'rău, viclean, prefăcut', dînd exemple din Eminescu: *inimă pestriţă* şi din Cantemir: *cît de pestriţ şi vărgat grăieşte!* Ar urma atunci că punctul de plecare pentru *maţe-pestriţe* trebue căutat în valoarea metaforică a adjectivului. Dar cum s'a ajuns la această valoare, care-i tot stilistică, adică afectivă? Culorile multiple ale feţei, existînd în acelaşi timp sau rînd pe

rînd constitue, la oameni, un indiciu de nesinceritate, deci şi de răutate, căci oamenii nesinceri sînt socotiţi, în general, ca răi. Să se compare *a schimba feţe feţe* despre cineva 'prins cu mîţa în sac', adică în flagrant delict de minciună, precum şi sinonimul *a se fistici* 'a se face (la faţă) ca fîstîcul', aşadar verde-galben (poate şi cu alte nuanţe). Dela comparaţii ca acestea procedeul s'a întins mai departe, la alte organe ale corpului omenesc. *Maţe-pestriţe*, colorate, adică, în mai multe feluri, ar exprima cel mai înalt grad de nesinceritate sau răutate: nu numai faţa, care este firesc să aibă cînd o culoare, cînd alta, din cauza apariţiei şi dispariţiei succesive a sîngelui, ci chiar şi intestinele simt, la un om rău, efectele, de natură . . . coloristică, ale „accidentelor" produse în circulaţia sîngelui.

Se zice şi *maţe-albastre*, formulă care poate fi o 'traducere' a lui *maţe-pestriţe* (o derivaţie sinonimică, cum spun lingviştii specializaţi în argou, unde acest procedeu de înnoire a vocabularului este foarte frecvent). Dar tot atît de bine ar putea fi *maţe-pestriţe* el însuşi derivat dela *maţe-albastre*. Este greu de decis într'un sens ori în altul. Adj. *albastru* se bucură, mai ales astăzi, de o foarte largă răspîndire în vorbirea unor anumite grupuri sociale. E un termin argotic, pe care îl utilizează însă tot felul de oameni, chiar în scris. Pentru a căpăta valoarea semantică aici în discuţie ('defavorabil, primejdios, rău'), *albastru* a trebuit, cred, să devie mai întîiu sinonim (sau aproape) cu *vînăt* (cf. *Sînt Romîn roş, galben, vînăt C'al meu tricolor*, primele două versuri ale unui cîntec patriotic, apoi *pătlăgele albastre* pentru *pătlăgele vinete* în gura multor Romîni, care nu sînt totdeauna de origine etnică străină). Şi *vînăt* însemnează ceva asemănător cu 'rău': omul fără sînge în obraz este vînăt sau măcar galben-vînăt, şi, în cazul cînd nu-i bolnav, n'are sînge, din cauză că-i slab, iar slăbiciunea, dacă nu-i efectul unei boli, constitue pentru mentalitatea curentă un semn de răutate; cf. *de-al dracului ce-i nu se îngraşă*, explicaţie pe care oamenii obişnuiţi o dau fenomenului, într'adevăr curios, la prima vedere, că cineva nu se îngraşă, deşi mînîncă normal sau chiar mai mult decît normal. Dicţionarul Academiei, s. v. *albastru*, nr. 2, scrie: „*Fig. Albastru* e simbolul jelii şi al

tristeţii în expresia: *Inimă albastră are omul cînd e trist, mîhnit, cînd pe dînsul nu-l mîngîe nimic din frumuseţile ce-l înconjoară. Doinele sînt cîntece de inimă albastră.* (Broşteni, în Suceava.)" Iar mai departe adaugă: „In *Cucule, pasăre-albastră, Ce-mi strigi atît la fereastră?* Hodoş, P. P. 42, pare că *albastru* are sensul figurat de «prevestitor de rele». După Hasdeu, Etym. Magnum Romaniae 719 sqq. culoarea *albastră* trece de «funestă» în credinţele poporului romîn". Intre cele două accepţii ale adjectivului nostru: 1. 'jalnic, trist' şi 2. 'primejdios, rău' nu pare a exista propriu zis o filiaţie, în sensul că una (şi anume ultima) ar fi derivată din cealaltă.

Vorbă-lungă (despre cineva căruia-i place să vorbească mult). Expresia este clară, întrucît n'are nimic metaforic în ea, cu toate că poate sta alături de celelalte din punctul de vedere al valorii stilistice [1], care izvorăşte aproape excluziv din împreunarea celor două cuvinte, aşadar din faptul însuşi al compunerii, cum am avut prilejul să observăm şi la alte exemple dintre cele discutate supt această rubrică.

Bot-gros (fig.) 'om fără ruşine, mitocan, nesimţitor, răucrescut' (Dicţionarul Academiei, s. v. *bot*). In această formulă substantivul este sinonim cu *obraz*, eventual şi cu *nas*, aşadar cu diverse părţi ale feţei omeneşti care sînt considerate drept sediu sau simbol al jenei, al pudoarei, etc. cf. *fără obraz, gros de obraz, neobrăzat*, etc., apoi *a-şi cunoaşte lungul nasului, a fi de nasul cuiva*, etc. *Bot-gros* se numeşte şi o pasăre, căreia i se mai zice *cireşar*. Denumirea este, în acest caz, proprie, căci pasărea în discuţie are, într'adevăr, pliscul gros. Trebue să adaug faptul, interesant în multe privinţi, că *bot-gros*, cu sensul figurat, reprodus mai sus după Dicţionarul Academiei şi care nu mi se pare prea răspîndit, poate fi descompus în elementele lui alcătuitoare şi întrebuinţat cu sensul literal, acela de 'bot gros', adică 'gură groasă, mare, cu buzele proeminente', dar avînd o nuanţă stilistică bine precizată. L-am auzit cu a-

1. Această valoare este produsul nemulţumirii subiectului vorbitor, întocmai ca la toate exemplele de care mă ocup aici.

ceastă nouă valoare în vorbirea familiară dela Buzău, unde exprimă totdeauna intenţiile ironice (fără nicio nuanţă de dispreţ, dimpotrivă, mai degrabă cu una de simpatie) ale subiectului vorbitor. Nu ştiu dacă în aceleaşi cercuri *botgros* are şi accepţia 'fără ruşine'. Cred că nu. Căci numai în această ipoteză se poate înţelege analiza de care pomeneam mai sus, adică întrebuinţarea acestui cuvînt compus cu sensurile curente ale fiecăreia din părţile-i componente.

Făt-frumos, numele eroului din poveştile noastre populare, model nu numai de frumuseţă, ci şi de vitejie, curaj, mărinimie, etc.: toate calităţile pe care ar trebui să le aibă un bărbat ideal sînt reunite în acest personaj imaginar. Formaţia nu prezintă nimic obscur sau curios, cel mult ar fi de amintit că substantivul are aici aceeaşi însemnare ca în formula *fătul meu!*, este, adică, sinonimul lui *fiu*, cu o nuanţă afectivă însă, care lipseşte acestuia din urmă şi care face ca formula *fătul meu!* să poată fi adresată oricărui tînăr, nu numai unui fiu propriu zis. Semnificaţie stilistică compusul *Făt-frumos* are excluziv atunci cînd este scos din lumea basmelor, aşadar cînd este aplicat unei fiinţe reale, depe pămînt, care se apropie, în mintea noastră, de eroul legendar. Cred că totdeauna valoarea afectivă este ironia, cu nuanţele ei, dispreţul şi batjocura. Subiectul vorbitor presupune că partenerul său, eventual o terţă persoană la care se gîndeşte şi care-i totdeauna o fată în preajma măritişului, aşteaptă să ia de soţ un bărbat fără cusur şi deaceea refuză pe diverşii pretendenţi ce i se oferă. Nemulţumit de această atitudine, vorbitorul, care, deobiceiu, este părintele sau o rudă de aproape a fetei, exclamă: *Dar ce crezi că are să vie Făt-frumos să te ia?* Sau: *Vrei, poate, să te ceară Făt-frumos?* In asemenea condiţii cuvîntul nostru primeşte şi articolul nedefinit (*un*), tocmai pentrucă a încetat de a mai fi nume propriu: *Văd că aştepţi un Făt-frumos!*

Cărbune-acoperit: se spune despre un om 'ascuns' (nu numai decît ipocrit), pe care-l credeam aşezat, cuminte, etc. şi dintr'odată îl vedem altfel, cu gînduri, eventual cu atitudini şi fapte, opuse aspectului său exterior şi ideilor pe care ni le făcusem despre dînsul. Imaginea, foarte plastică, e clară: cînd focul e gata să se treacă, cenuşa, fiind în cantitate

mare, acoperă cîţiva cărbuni mai rezistenţi, care, graţie învelişului ocrotitor, stau ascunşi, dar ies la iveală şi-şi recapătă forţa, căldura, aptitudinea de a arde, etc., imediat ce sînt scormoniţi. Tot aşa omul potolit în aparenţă, dar stăpînit de sentimente puternice: cum se prezintă un prilej care-i pune în joc pasiunile, el izbucneşte, înlătură învălişul exterior al calmului, cuminţeniei, etc., pentru a-şi arăta adevăratul său suflet.

Un caz special, din punctul de vedere al formării cuvintelor, reprezintă compusul *ştirba-baba-cloanţa*. Dicţionarul Academiei I, 1, pag. 400 explică această expresie prin 'o babă urîtă, dar binevoitoare' (personaj din basmele populare). După simţul meu lingvistic, sensul acesta nu corespunde realităţii. *Cloanţa*, care-i un adevărat nume propriu (Dicţ. Acad. îl scrie cu majusculă), cum probează determinativul dinaintea lui (cf. *baba Maria, baba Ioana*, etc.), este, de fapt, un derivat dela *cloanţ* 'dinte' [1]. *Baba-Cloanţa* a fost, cel puţin la origine, o denumire ironică pentru femeile bătrîne fără dinţi: tocmai pentrucă nu mai are dinţi, o astfel de bătrînă este poreclită aşa, adică 'cea cu dinţi' sau 'dintele, dinţoiul, etc.' Dovadă avem epitetul *ştirba*, menit să întărească (poate atunci cînd sensul lui *cloanţa* începuse a se şterge, a nu mai fi uşor recunoscut) valoarea expresivă a formulei. Altă dovadă este şi adaosul, supt formă de vers, care rimează cu construcţia întreagă: (*Ştirba baba Cloanţa*) *Roade coteneaţa* din limbajul copiilor (tot la adresa babelor, dar şi la adresa tovarăşelor de joc, cărora le-au căzut unul sau mai mulţi dinţi) [2].

Despre această formaţie s'ar mai putea discuta dacă ea este, într'adevăr, un cuvînt compus sau constă din două u-

1. Dicţ. Acad. I, 2, pag. 567 dă acest înţeles nu numai pentru 'dintele mare de cine, de porc sălbatic', ci şi pentru 'dintele oamenilor bătrîni' («cărora le-au căzut cei mai mulţi dinţi şi le-a rămas cîte unul izolat, iar din pricina aceasta pare mai mare decît este într'adevăr»).

2. Dicţ. Acad. I, 2, pag. 568 înregistrează încă odată pe (*Ştirba-*) *Baba-Cloanţa*, explicîndu-l prin «(Mitol. pop.): bătrînă vrăjitoare, foarte urîtă şi foarte bătrînă şi rea». Vedem ce deosebire faţă de cele spuse în partea I a aceluaşi volum. Evident că singură această de-a doua explicaţie trebue acceptată. (Eu totdeauna am avut în minte imaginea unui personaj primejdios, al cărui rol este să sperie nu numai pe copii, ci şi pe unii eroi din basme.)

nităţi bine distincte, una adjectivul *ştirba*, cealaltă *Baba-Cloanţa*. Ultima este sigur o compunere propriu zisă, de felul celor discutate pînă aici. In ce priveşte adaosul, nu putem preciza dacă el s'a aglutinat perfect la ceeace urmează sau a rămas ca un simplu epitet, aşa cum sînt adjectivele în general. Chestia nu prezintă prea mare importanţă din punct de vedere stilistic, deoarece aparţine mai mult la formarea cuvintelor. Totuşi merită să ne oprim puţin asupra ei. Astfel Philippide, *Principii*, pag. 98 citează numeroase «idiotisme», cum le spune el, toate avînd valoare afectivă şi fiind alcătuite din mai multe elemente lingvistice: *bun de gură, cu două feţe* (echivalentul perfect al lui *taler cu două feţe*, deja discutat), *cu un picior în groapă* (se adaugă, adesea, *şi cu unul afară*), *dus depe lume, ieftin la făină* (cu adaosul, foarte frecvent, *şi scump la tărîţă*), *gros de obraz, într'o ureche, într'o doagă, în doi peri, lung de limbă, rău de lucru, scump la tărîţă, să-l lipeşti la rană, sărac şi curat, trecut prin ciur şi prin dîrmoiu, verzi şi uscate*. Philippide le pune la un loc cu exemple de soiul celor analizate mai sus, deunde ar urma că le consideră şi pe acestea drept cuvinte compuse, întocmai ca pe acelea. Deasemenea discută supt aceeaşi rubrică numeroase alte construcţii asemănătoare pe care nu le mai înşir (v. pag. 97-8). Capitolul respectiv poartă titlul „izolare", termin care se potriveşte şi pentru compunerile propriu zise şi pentru ceeace Philippide numeşte „idiotisme": în ambele cazuri avem un fel de aglutinare a elementelor lingvistice care se combină între ele, adică o legătură foarte strînsă, care duce, sau poate duce, din punct de vedere semantic, la un înţeles unic. Totuşi aglutinare adevărată avem numai la cuvintele compuse, nu şi la celelalte combinaţii. Dar este greu, de cele mai multe ori, să precizăm cînd avem a face cu aglutinare propriu zisă şi cînd cu simple sintagme. Decide simţul pentru limbă al fiecăruia dintre noi sau, altfel spus, conştiinţa noastră lingvistică. Philippide, *op. cit.*, pag. 90-91 scrie următoarele: „Asemenea cuvinte la un loc izolate [grupate, adică, împreună] se numesc compuse, cînd din diferitele înţelesuri ale lor rezultă unul singur: *voiulăuda* are astăzi un singur înţeles, simbolizează adică un singur lucru din natură, *lăudarea*. Cînd, cu toată schimbarea,

cuvintele îşi păstrează fiecare înţelesul său, n'are loc un cuvînt compus, ci un idiotism, o zicătoare: *fată-mare*. Insfîrşit la cuvîntul compus două lucruri se pot întîmpla: ori înţelesul unic este acel al unuia singur din membrele compusului, ca în *voiulăuda*, unde înţelesul unic final este acel de *lăudare*, şi atunci celălalt ori celelalte cuvinte devin forme gramaticale (ca în cazul de faţă, unde *voiu* arată numai un raport de timp), ori înţelesul unic rezultă din contopirea diferitelor înţelesuri ale diferitelor membre ale compusului, făcută pînăla aşa grad, încît nu se mai pot deosebi înţelesurile vechi unul de altul, dupăcum se poate observa acest lucru la un compus ca *mijloc*, unde nici din înţelesul vechiu al lui *medius*, nici din acel al lui *locus* n'a mai rămas nimic aparte, ci din cele două a rezultat unul singur şi altul totodată".

Iorgu Iordan.

ANALOGIE ŞI ANOMALIE.
CEZAR ŞI CICERO.

Celebra controversă în privinţa analogiei şi anomaliei, inaugurată în mod atît de strălucit de învăţaţii Aristarh din Alexandria şi Crates din Mallos în secolul al doilea î. H., găseşte la Roma un teren minunat şi recrutează aici cele mai de samă talente. Explicaţia trebue căutată în împrejurările excepţionale prin care trece cultura latină în primele timpuri de extindere şi de consolidare a imperiului şi în contactul fructuos şi asiduu cu literatura elină, contact care aduce cu sine întărirea conştiinţei de romanitate şi înfiriparea unei literaturi naţionale. Incepînd cu cele mai îndepărtate încercări literare, observăm cum interesul pentru chestiunile de limbă devine din ce în ce mai aprins, din ce în ce mai răspîndit. In lupta pentru absorbirea şi asimilarea unui trecut atît de glorios ca cel grecesc. Latinii îşi dau sama, se pare, că limba reprezintă pentru ei cea mai bună moştenire lăsată din strămoşi şi cea mai autentică mîndrie naţională, care poate fi pusă cu destulă demnitate alături de creaţiile geniale ale adversarului. Deaceea în chestiunile de limbă ei rămîn strîns legaţi de trecutul şi de pămîntul Italiei şi continuă această atitudine în decursul întregii lor dezvoltări literare. Atitudinea neînduplecată a unui Cato nu poate fi considerată deloc un simplu fapt izolat, iar reacţiunea lui Horaţiu ne întăreşte convingerea că poetul se ridică împotriva unui şovinism generalizat, care punea în pericol însăşi existenţa şi progresul limbii latine artistice. Perioada cuprinsă între anii 150 şi 50 î. H. dă la iveală primele monumente de proză literară, iar Cezar şi Cicero reuşesc să facă din limba latină un instrument artistic de primul

rang. Răstimpul acesta nu se caracterizează numai printr'o continuă grijă de selectare şi de cîntărire a valorilor estetice, care să poată rămînea un bun pentru veşnicie, nu se distinge numai prin preocuparea pentru formă şi prin îndepărtarea prisosului lexical moştenit dela poeţii comici şi dela Ennius, ci şi printr'o anumită atitudine teoretică faţă de problemele lingvistice. Cele mai însemnate idei în această privinţă vin de peste mare, din Grecia, dar ele sînt alese şi aplicate în chip deosebit; unele sînt dezvoltate mai mult decît trebue, altele mai puţin, altele, însfîrşit, răstălmăcite într'o anumită măsură şi aplicate cu alte scopuri. Limba latină comună cunoaşte o evoluţie foarte accentuată dela Plaut la Cicero, iar limba scrisă face progrese uimitoare; progresul acesta nu se sprijină numai pe populaţia romană, din ce în ce mai deschisă ideilor generale, mai capabilă să reţie abstractul şi să îndepărteze ceeace este de prisos într'un sistem lingvistic. Procesul de abstractizare şi de simplificare este ajutat mult de scriitori şi de contactul lor din ce în ce mai strîns cu civilizaţia greacă. Inainte de consolidarea limbii literare şi în preajma acestei epoci, aproximativ în prima jumătate a secolului I î. d. H., teoriile gramaticale şi gustul pentru chestiunile de limbă cunosc o eflorescenţă şi o răspîndire nemai întîlnite pînă atunci şi după aceea, iar la aceste discuţii participă cele mai de samă personalităţi ale politicii romane. *Auctor ad Herennium*, Cezar, Cicero, Varro sînt numai cîteva nume, şi cele mai importante, dar spiritul polemic din scrierile lor dovedeşte că lucrările în acest gen au fost mai numeroase, iar discuţiile aprinse au adus foarte mari servicii pentru desăvîrşirea limbii latine artistice.

In căutarea cuvîntului celui mai frumos, a nuanţei celei mai fericite, profesorii de literatură şi scriitorii simt nevoia să se sprijine pe un punct de vedere teoretic de valoare generală. Deaceea vedem că teoriile analogiste şi anomaliste găsesc la Roma un cîmp nou şi căutat şi se bucură de o întinsă preţuire. Grecii se dovediseră a fi mai cu osebire partizanii analogiei, îndemnaţi de spiritul lor raţionalist şi de respectul pentru filozofie; Romanii preferă anomalia, dînd ascultare îndemnului lăuntric pentru fap-

tele concrete şi pentru prestanţa cuvîntului rostit [1]. Mai tîrziu se adaugă etimologia [2], autoritatea scriitorilor mari [3] şi indicaţiile uzului, dar analogia şi anomalia rămîn pînăla Quintilian cele mai de samă călăuze în lupta pentru realizarea unei latinităţi cît mai desăvîrşite şi mai autentice.

Analogia se sprijină pe părerea că limba este o operă naturală (*φύσις, natura*), iar părţile ei posedă o potrivire organică bine determinată şi se leagă între ele prin mii de fire, avînd anumite asemănări şi potriviri, care rămîn constante şi se repetă oridecîteori sînt date aceleaşi condiţii. Gramaticul n'are decît să culeagă o sumă de date lingvistice dintr'un anumit timp şi să realizeze un întreg, un organism proporţionat şi desăvîrşit, care să servească apoi ca normă pentru orice nelămurire viitoare. Concepţia are o anumită înrudire ideologică cu faimoasa formulare a legilor fonetice din secolul XIX, deşi nu există niciun fel de dependenţă între ele. Analogia este comparaţia unui fenomen lingvistic cu celelalte fenomene asemănătoare (*comparatio similium*) şi se găseşte redată în latineşte prin cuvintele *proportio, similitudo.* Pentru a se putea vorbi de analogie perfectă, e necesar ca un fapt lingvistic determinat să se potrivească din toate punctele de vedere cu celelalte fapte lingvistice înrudite şi să aibă exact aceeaşi valoare. Gramaticul Pompeius vorbeşte de opt chipuri, de opt condiţii, şi le înşiră în ordinea aceasta: calitatea (*qualitas*), comparaţia (*comparatio*), genul (*genus*), numărul (*numerus*), figura (*figura*), cazul (*casus*), silabele din urmă (*exitus syllabarum*) şi valoarea silabei penultime (*penultimarum ratio*) [4], iar Cezar accentuiază că adevărata analogie nu poate fi decît aceea care a trecut prin toate aceste probe [5]. Rezultă că nu trebue să ne luăm după aparenţe, spun analogiştii: deşi există o potrivire între *bonus* (comparativ *melior*) şi *notus* (comparativ

1. Emile Jullien, *Les professeurs de littérature dans l'ancienne Rome et leur enseignement depuis l'origine jusqu'à la mort d'Auguste*, Paris, Leroux, 1885, pag. 217.
2. Quintilian, *Inst. or.* I, 6, 29.
3. *Ibid.* I, 6, 42 şi 45.
4. Pompeius, *Comment.*, în *GLK*, pag. 197, 31.
5. *Ibid.*, pag. 197, 36 urm.

notior), între *măgus* (decl. II) şi *gĕnus* (decl. III), între *manus* (nom. sing.) şi *manus* (nom. pl.), şi aşa mai departe, totuşi faptele acestea nu merg împreună şi nu se conduc toate după aceeaşi analogie.

Anomalia îşi are originea în concepţia destul de îndepărtată (pusă în relief mai ales de sofişti) că limba este un fapt omenesc, o simplă convenţie, relativă şi schimbătoare, după oameni şi vremi, şi nu poate fi guvernată de niciun fel de legi sau constrîngere. Pentru anomalişti legea supremă este uzul (*usus, consuetudo*), iar inovaţiile pornite de jos nu trebuesc oprite sau dispreţuite, ci primite ca valori relative, alături de celelalte valori lingvistice, tot atît de relative şi transmise mai departe, atîta vreme cît se dovedesc vitale şi necesare. In fonetică şi morfologie analogiştii sînt partizanii regulilor şi ai simetriei, iar anomaliştii resping orice regulă, acceptînd toate formele existente, fără să aibă în vedere o anumită sistematizare. In vocabular analogiştii se manifestă ca puristi şi iau atitudine împotriva neologismului, iar anomaliştii au în vedere expresivitatea şi nu văd un pericol în neologism, ci caută, dimpotrivă, să încetăţenească totdeauna cuvintele ce li se par necesare şi susceptibile de frumuseţă.

Antagonismul acesta dintre natură şi convenţia socială, dintre talent şi cunoştinţi, se întinde şi în alte domenii. In retorică apare mai întîiu la *Auctor ad Herennium* [1] şi continuă în opera lui Cicero, iar în critica literară găseşte o frumoasă expresie în *Arta poetică* a lui Horaţiu.

Mulţi învăţaţi constată puncte de întîlnire între analogişti şi aticişti, iar anomaliştii sînt aşezaţi în aceeaşi tabără cu asianii. Părerea este împărtăşită recent şi de filologul italian Augusto Rostagni[2], care o foloseşte în aprecierile sale literare şi reuşeşte să aducă caracterizări largi, deşi exagerate uneori. Chestiunea nu va putea fi lămurită definitiv decît atunci cînd se va întreprinde o cercetare amplă asupra acestei celebre controverse a antichităţii şi se va arăta

1. *Auctor ad Herennium* 3, 9, 16.

2. Augusto Rostagni, *La letteratura di Roma repubblicana ed Augustea*, Bologna, Cappelli, 1939, pag. 238-9.

care a fost adevăratul rol al analogiei şi al anomaliei în discuţiile gramaticale, atît la Greci, cît şi la Romani. Problema este, în orice caz, de o mare importanţă şi va putea aşeza în plină lumină fapte de critică, de retorică, de filozofie şi de gramatică, stabilind legături mai vizibile între domenii care în antichitate nu erau atît de străine unele de altele pe cît sînt în zilele noastre.

Inceputurile filologiei romane se găsesc supt influenţa anomaliştilor şi a şcoalei din Pergam, iar faptul acesta trebue pus, fără îndoială, pe sama călătoriei lui Crates din Mallos la Roma [1]. Direcţia opusă a analogiştilor de provenienţă alexandrină nu se introduce decît mai tîrziu şi nu cuprinde reprezentanţi de samă, dacă lăsăm la o parte pe Cezar şi pe aticiştii din timpul său, care nu reuşesc să imprime direcţiei un caracter propriu şi nici nu exercită o influenţă literară mai importantă asupra contemporanilor.

Cezar este analogist, prin temperament şi educaţie. Inclinarea firească pare să fi căpătat un imbold deciziv încă din tinereţă la şcoala lui Antonius Gnipho, pe care Quintilian ni-l prezintă ca pe un convins nivelator de forme [2]. Viitorul dictator găseşte răgaz să se ocupe şi cu probleme de limbă. In timpul unei călătorii peste Alpi, la întoarcerea din Galia Cisalpină, în anul 54, compune o lucrare în două cărţi întitulată *De analogia* [3]. In prima parte expune principiile de ordin general de care era condus şi arată în ce constă analogia şi care sînt importanţa şi valoarea ei; în partea a doua trece la exemplificări şi tratează pe rînd despre declinări, despre verbe, despre aspiraţiile şi despre legile vocabularului (*verborum aspirationibus et rationibus*) [4]. Deşi scrisă de un profan, cartea sa cunoaşte apoi o influenţă considerabilă şi se găseşte citată de o mulţime de gramatici şi po-

1. Suetonius, *De grammmaticis* 1-2.

2. Quintilian, *Inst. or.* I, 6, 23 *sicut Antonius Gnipho, qui 'robur' quidem et 'ebur' atque etiam 'marmur' fatetur esse, verum fieri vult ex his 'ebura robura marmura'.*

3. Suetonius, *Divus Iulius* 56, 5-6; Quintilian, *Inst. or.* I, 7, 34; Gellius 19, 8, 3.

4. Fronto, pag. 221 N.

menită pretutindeni cu mult respect [1]. In cartea întîia se află cunoscutul precept şi îndemn în favoarea purismului: „Păstrează totdeauna în amintirea şi în sufletul tău să te fereşti ca de prăpastie de cuvîntul neobişnuit şi nemernic" [2]. Formularea aceasta precisă, coroborată cu exemplul stilului simplu şi sobru din comentariile lui Cezar, au făcut pe mulţi să susţină că generalul se împotrivea oricărei inovaţii lingvistice şi era partizanul unui purism exagerat. In realitate Cezar nu dispreţueşte cu totul creaţiile noi, inovează cu mult talent, dupăcum ne spune Quintilian [3], şi din cele trei categorii de inovare în vocabular (*verba inusitata* sau *prisca*, *novata* sau *facta*, *translata*) el nu îndepărtează decît pe cea dintîiu şi într'o formă destul de categorică, fără să lase motive de îndoială asupra celorlalte [4].

Scrierea aceasta a lui Cezar porneşte, de bună samă, din nevoi bine simţite şi vine să răspundă unor necesităţi imperioase şi unui interes public din ce în ce mai mare pentru problemele de limbă. Din fragmentele rămase, puţine la număr, nu putem şti cu certitudine dacă are şi un caracter polemic mai pronunţat. In orice caz scrierea vine la un moment foarte nimerit şi într'o vreme cînd proza literară nu este încă pedeplin formată, dar există talentele care îi vor da peste un deceniu sau două toată splendoarea cunoscută. Idealul estetic al lui Cicero, părintele prozei artistice latine şi contemporan cu Cezar, se găseşte, putem spune, la antipodul vederilor susţinute de marele condotier. Polemica dusă de adversarul lui Catilina împotriva direcţiei aticiste şi puriste reprezentată de Brutus şi alţii, în numărul cărora îl putem aşeza şi pe Cezar, ne face să ne gîndim că viitorul dictator avea motive destul de serioase pentru a întreprinde, în mijlocul greutăţilor unei călătorii peste Alpi, o scriere de natură filologică. Lucrarea sa pare a fi fost solicitată şi reprezintă, se pare, o bună armă şi un instrument pentru cucerirea puterii. Cartea, aşa cum ni se înfăţişează din crîm-

1. Priscian, *Inst. gramm.* 2, 249; Gellius I, 10, 4.
2. Gellius I, 10, 4; Macrobius, *Saturnal.* I 5, 12.
3. Quintilian, *Inst. or.* X, 1, 96 *verbis felicissime audax.*
4. O. Immisch, *Horazens Epistel über die Dichtkunst*, Leipzig, Dieterich, 1932, pag. 84.

peiele ajunse pînăla noi, este un îndreptar ortografic, fonetic, morfologic şi lexical şi cuprinde îndemnurile unui om priceput în aceste domenii, prezentate oarecum ca adevăruri absolute. Numai că ironia soartei a vrut ca multe din aceste „adevăruri" să se dovedească, în practică, inoperante şi să nu prindă, să nu fie acceptate şi duse mai departe de cursul neîntrerupt al limbii, aşa cum se întîmplă cu multe fapte de limbă impuse dela masa de lucru a filologului. In haosul de forme, de pronunţii şi de terminaţii, care sporeşte în jurul său, datorită populaţiei atît de împestriţate a Romei din acel timp, Cezar vrea să stabilească un punct de vedere raţional (*rationem, ἀνὰ λόγον*), să îndrepte uzul plin de greşeli (*consuetudinem vitiosam et corruptam*) printr'un uz ordonat şi neviciat (*pura et incorrupta consuetudine*) şi să găsească un fir conducător, stăvilind orice abatere cu ajutorul raţiunii şi al paradigmelor [1].

In cartea întîia, după discuţiile cu caracter general, trece la ortografie şi fonetică. Susţine că alfabetul latin era pe vremuri mult mai simplu şi nu cuprindea decît unsprezece litere [2]. In contact cu literatura greacă, scrisul latin s'a îmbogăţit şi a asimilat o parte din ea. Pentru digamma eolic, notat cu semnul F şi avînd valoarea labialei *w*, Cezar crede că e necesară crearea unui semn propriu, şi propune figura ⅎ, pe care uzul n'a acceptat-o, continuînd să se folosească de vechiul semn *v* [3]. Cezar este primul care introduce pe *i* în locul lui *u* în cuvinte ca *maxumus, lacruma, optumus*, iar inovaţia sa rămîne respectată pînăla sfîrşitul latinităţii [4]. Imparte consoanele în două categorii: semivocale şi mute. Semivocalele geminate au o însemnătate mai mare pentru limbă, deoarece pot alcătui o silabă, depildă *fla, ars, mons, imers*, etc., pecînd mutele geminate nu sînt în stare să realizeze acest lucru, căci nimic nu reuşeşte să amestece mutele geminate *b, c, d, k, p, q, t, g* cu vocalele pentru a produce o silabă [5].

1. Cicero, *Brutus*, 261; Pompeius, GL V, 198.
2. Pompeius, *Comment.*, pag. 108, 9.
3. Priscian, *Inst. gramm.* 4, 7.
4. Quintilian, *Inst. or.* I, 7, 21; Casiodor, *Gramm.* VII, pag. 150, 16; Isidor, *Orig.* I, 27, 15.
5. Probus, *Inst. art.* 50, 51.

Incercînd să împingă raţiunea cît mai departe, recomandă forme nouă analogice, chiar împotriva uzului, şi adaugă explicaţii lămuritoare, bazate pe puncte de vedere teoretice şi generale. Formele de singular sau de plural vor respecta realitatea, obiectul exprimat. Pluralul *harenae* este greşală, deoarece cuvîntul *harena* nu poate avea plural, întocmai ca şi cuvintele *caelum* şi *triticum*. Mai departe. Vom folosi pluralul *quadrigae*, chiar şi atunci cînd vrem să exprimăm o singură quadrigă, deoarece este trasă de patru cai şi reprezintă o pluralitate, întocmai ca *moenia*, *comitia* şi *inimicitiae* [1]. Cele mai frecvente „îndreptări" se întîlnesc însă la discuţiile despre declinări. Pe acest teren limba comună avea de luptat, probabil, şi ea cu dificultăţi numeroase, iar nelămuririle şi abaterile dădeau mult de lucru celor ce luptau pentru consolidarea limbii literare. Din acest punct de vedere contribuţiile lui Cezar puteau servi de îndreptar şi aduce foloase însemnate. Unele fapte recomandate de dînsul au prins şi au rămas un bun comun. Dar terenul teoretic pe care lucrează este viciat dela început şi conduce la legiferări mecanice şi lipsite de viabilitate, uneori împotriva spiritului limbii şi a elementului estetic. Autorul vrea regularitate şi îşi pune în gînd să încadreze totul în anumite paradigme, să aşeze cuvintele în unităţi precise şi ascultătoare, întocmai ca nişte soldaţi pe cîmpul de bătaie. Nominativul singular are anumite dezinenţe, şi materialul lingvistic va trebui să îmbrace una din aceste haine. Acolo unde nu este posibil, nominativul va fi refăcut din cazurile oblice. Este cazul cuvîntul *lac*, *lactis*. Varro recomandă nominativul *lact* [2], iar Plaut folosise la nominativ singular forma *lacte* [3]. Cezar înclină să adopte forma *lact*, aşa cum îi dictează punctul său de vedere teoretic, dar aduce un alt fapt general observat, şi anume: niciun cuvînt nu poate sfîrşi în două consoane mute. Deaceea se pronunţă pentru forma *lac*, folosită de limba comună, cu toate că, în mod regulat, genetivul acesteia ar fi trebuit să fie *lacis*, întocmai ca

1. Aulus Gellius, XIX, 3 şi 7.
2. Pompeius, *Commentum* V, 199.
3. Plaut, *Bacchides*.

allex, allecis [1]. Dintre formele *lacer* şi *laceris* (aceasta din urmă, probabil, întrebuinţată în limba de toate zilele) preferă pe cea dintîiu, aşezînd-o în categoria cuvintelor în *-er*, ca *tener, puer.* Adaugă observaţia că forma corectă de nominativ poate fi „reconstituită" din forma de ablativ singular, dupăce i se va înlătura sunetul ultim: abl. *lacero,* deci nominativ *lacer* [2]. La declinarea a cincea recomandă să se scrie şi să se pronunţe la genetiv şi dativ fără *i*: în loc de *diei, speciei,* etc., *die, specie* [3]. Ambele forme, se pare, există în realitate, şi Cezar trebue să se pronunţe numai pentru unul din dublete, utilizînd un punct de vedere teoretic. Intenţia rămîne în orice caz lăudabilă, dar recomandări de acest fel se întîlnesc des, mult mai des, la gramaticii posteriori. Motivul trebue să fi fost, într'adevăr, existenţa de fapt a dubletelor: deoparte stratul superior al limbii scriitorilor şi oamenilor de cultură, de alta limba comună ori dialectul. Intre formele de nominativ *animal* şi *animale* (acesta din urmă, probabil, în limba comună, analogic după cazurile oblice), Cezar crede că e de preferat *animal,* plecînd dela norma pomenită mai sus, că nominativul este egal cu ablativul, minus sunetul din urmă. Tot aşa şi *puteal, antumnal, capital, tribunal,* etc. [4]. Statorniceşte apoi regula că nominativele neutre în *-e* au la dativ şi ablativ singular forme egale; la fel şi cele terminate la nominativ singular în *-ar* [5].

Aceste din urmă au totdeauna *-i* la dativ şi ablativ singular, afară de *iubar,* care are ablativul în *-e*: *iubare* [6]. Genetivul lui *turbo* i se pare că ar trebui să fie *turbonis,* analogic după *carbo, carbonis,* şi nu *turbinis,* aşa cum se pronunţa de limba comună şi cum a fost întrebuinţat de scriitori în decursul întregii perioade literare [7]. Genetivul plural dela *panis,* după el, e *panium* [8], iar dela *pars* e *partum* [9].

1. Pompeius, *Commentum* V, 199.
2. Charisius, I, pag. 135, 20.
3. Gellius, IV, 16, 8; IX, 25.
4. Charisius, I, pag. 119, 3.
5. Charisius, I, pag. 122,14.
6. Charisius, I, pag. 138, 18.
7. Charisius, I, pag. 144, 30.
8. Charisius, I, pag. 90, 7.
9. Charisius, I, pag. 141, 24.

Cuvintele terminate în *-is*, silabă lungă, indiferent de gen, fac gentivul în *-tis*, adăugat la tulpina nominativului, după-ce i s'a înlăturat dezinenţa *-s*: *lis, litis*; *dis, ditis*; *Samnis, Samnitis* [1]. Cele terminate în *-is* sau în *-er* urmează regula categoriei de cuvinte în *-er* şi fac genetivul în *-eris*: *pulvis, pulver, pulveris*; *cucumis, cucumer, cucumeris*; *cinis, ciner, cineris*; *vomis, vomer, vomeris*; *pubis, puberis* [2]. Scrie forma de genetiv dela *Pompeius* cu trei *i*: *Pompeiii*; şi adaogă că doi din aceşti *i* înlocuesc două consoane, ca şi cum ar fi trebuit să se scrie *Pompelli* [3]. La declinarea cuvintelor greceşti se foloseşte de schemele deja existente în limbă. Nu îngădue formele declinării greceşti, care ar fi adus în limbă un element disparat şi ar fi mărit haosul de forme, şi aşa destul de mare. Declină cuvîntul *Calypso* [4] după modelul cuvîntului *Iuno: Calypsonis, Calypsoni*, etc. Recomandă să se facă distincţie între singularul *idem* şi pluralul nominativ *idem*, scriind şi pronunţînd pe acesta din urmă *isdem*, împotriva uzului, dupăcum ne spune gramaticul Charisius [5]. Cuvîntul *crinis* este, după el, de genul masculin [6], iar *pollen, pollinis* de genul neutru [7]. Se întreabă mirat dece există două derivate adjectivale dela substantivul *Alba*, adică *Albanus* şi *Albensis*, şi găseşte o explicaţie raţională, aplicînd în evoluţia şi legiferarea limbii participarea spiritului din partea subiectului vorbitor. In Italia, spune el, sînt două oraşe cu numele de *Alba*, şi vrînd Romanii să facă o deosebire între locuitorii acestor oraşe, i-au numit pe unii *Albani*, pe alţii *Albenses* [8]. Propune întrebuinţarea participiului prezent dela verbul *sum, es* supt forma *ens, entis*, analogică după *potens, potentis* [9]. Găseşte incorecte următoarele forme reduplicate dela perfect, întrebuinţate în limba comună şi datorite asimilaţiei: *momordi, pupugi, spopondi*. Crede că trebue

1. Priscian, II, pag. 248, 15.
2. Priscian, II, pag. 249, 15.
3. Priscian, II, pag. 14, 10.
4. Quintilian, *Inst. or.* I 5, 33.
5. Charisius, I, pag. 110, 23.
6. *Grammatici Latini*, ed. Keil, 575.
7. Priscian, II, pag. 250, 17.
8. Pompeius, *Commentum*, pag. 144, 17.
9. Priscian, III, pag. 239, 5.

să spună *memordi, pepugi, spepondi,* întocmai ca la celelalte forme reduplicate, de. ex. *tango — tetigi, pello — pepulli*[1]. In privinţa cuvîntului *mortuus,* observă că el nu poate fi considerat ca participiu dela *mori,* pentrucă ar fi trebuit să se sfîrşească *-tus,* cu un singur *u.* Vocalele geminate dovedesc că e un nume, nu un participiu, ca *fatuus, arduus*[2].

Faptele de mai sus vorbesc dela sine. Ele ne prezintă cîteva aspecte caracteristice ale metodei analogiste şi ne fac să ne dăm sama de principiile ei călăuzitoare. Cezar ne apare ca un adept sincer şi consecvent şi înţelegem, în bună parte, motivele mai profunde care l-au determinat să îmbrăţişeze un asemenea punct de vedere. Comparat cu Cicero, el va putea fi pus într'o lumină mai deplină, iar opera sa de scriitor va obţinea şi ea un mic sprijin comparativ, pentru a fi înţeleasă şi judecată în cadrul epocii sale.

La Cicero discuţiile gramaticale cele mai întinse se găsesc în dialogul *Orator* şi sînt îndreptate, se pare, împotriva analogiştilor. Elementul polemic se desprinde destul de lămurit; el nu urmăreşte un atac împotriva oratorilor şi retorilor, ci unul împotriva gramaticilor, în special a lui Cezar[3]. Cicero este, în primul rînd, un artist şi priveşte totul prin prizma frumosului. O mare deosebire între el şi viitorul dictator al Romei. Deşi cu educaţie asemănătoare şi cu rîvnă aproape la fel de puternică pentru cultură şi literatură, cei doi scriitori se deosebesc tot atît de mult unul de altul, pe cît sînt de distanţaţi în privinţa concepţiilor şi ideilor politice. Temperamente opuse şi ireconciliabile, ei sînt făcuţi să lucreze şi să creeze în domenii deosebite, fără să poată nădăjdui cîndva într'o colaborare sau înţelegere mai strînsă. Cicero se lasă condus, în alegerea cuvintelor, de ureche, de simţul său artistic şi refuză toate construcţiile mecaniciste importate din afară[4]. Observă că limba are o tendin-

1. Gellius, VI, 9, 15.
2. Isidor, *Or.* 11, 2, 33.
3. W. Kroll, Introducere la *Orator,* Berlin, Weidmann, 1913, pag. 12.
4. Cicero, *Orator,* 153 *quin etiam verba saepe contrahuntur non usus causa sed aurium ; De nat. deor.* I, 47 *non modo ad usum, verum etiam ad venustatem apta ;* II, 148 *partim ad usum partim ad oblectationem necessarias ; De officiis* 1, 25 *cum ad usus vitae necessarios tum ad perfruendas voluptates.*

ţă permanentă de a evita sunetele urîte şi greoaie. Astfel limba comună a căutat să îndepărteze totdeauna pe *x* şi a reuşit în bună măsură [1]. Aceasta, din motive estetice. Tot aşa a ajuns la forme contrase în lupta pentru evitarea hiatului şi a dat naştere cunoscutelor expresii populare întîlnite la poeţii comici sau în corespondenţa particulară : *sodes* pentru *si audes*, *sis* pentru *si vis*, *capsis* pentru *cape si vis*, *ain* pentru *aisne* [2]. Aceeaşi preocupare pentru frumos a creat legături ca în *cum illis*, dar nu a îngăduit să se spună *cum nobis*, ci numai *nobiscum*, pentru a evita cacofonia [3]. Tot aşa şi *mecum*, *tecum* pentru *cum me*, *cum te*. Cicero se ridică împotriva celor ce corijează uzul (*consuetudo*) numai de dragul simetriei şi al schemelor. El are aici în vedere pe Cezar şi pe Sisenna şi îi combate cu ajutorul uzului însuşi. Paralel cu principiul respectării esteticului, la Cicero se ridică, deci, un al doilea principiu tot atît de valabil şi de important, care dă discuţiilor sale un sprijin puternic în lupta împotriva adversarului. Genetivul plural în *-um* (pentru *-orum*), remarcă Cicero, este folosit pretutindeni, aproape excluziv (*ut plerique loquimur*), în limba de toate zilele, şi citează : *deum* pentru *deorum*, *meum factum* pentru *meorum factorum*, *exitium* pentru *exitiorum*, *liberum* pentru *liberorum*, *tuom* pentru *tuorum*, *meum* pentru *meorum*, *consilium* pentru *consiliorum*, *augurium* pentru *auguriorum*, *armum* pentru *armorum*, *fabrum* pentru *fabrorum*, *virum* pentru *virorum* [4]. Formele de genetiv *sestertium* şi *nummum* nici nu au dublete în *-orum*, ceeace dovedeşte răspîndirea şi vitalitatea terminaţiei *-um* [5]. Cicero observă mai departe că analogiştii recomandă numai formele pline de perfect, ca *novisse*, *iudicavisse* şi resping formele prescurtate *nosse*, *iudicasse*. Arată că amîndouă dubletele sînt tot atît de îndreptăţite, că amîndouă sînt răspîndite şi întrebuinţate în limba de toate zilele. Citează asemenea dublete şi din scrisul vechilor poeţi comici şi adaugă că poate fi folosit cu egală îndreptăţire fiecare din ele (*licet utare*

1. Cicero, *Orator* 153 ; cf. şi Filodem, *Despre poeme*.
2. Cicero, *Orator* 154.
3. *Idem*, 154. Prin asimilare, *cum nobis* ar fi sunat la fel cu obscenul *cunno*.
4. Cicero, *Orator* 155.
5. Cicero, *Orator* 156.

utroque)[1]. Acelaşi lucru se poate spune şi despre dublete ca *scripsere* şi *scripserunt*. Cel dintîiu e răspîndit în limba comună, al doilea în limba scrisă, iar Cicero înclină să dea mai multă ascultare acesteia din urmă şi să prefere, deci, formele în *-ere*[2].

Cicero nu este totuşi un sclav al uzului, nu dă ascultare pretutindeni faptelor concrete din limba de toate zilele. Intre cele două principii, esteticul şi uzul, el dă preferinţă elementului estetic, spunînd: „Din partea uzului am obţinut îngăduinţa să greşim uneori, pentru a salva esteticul"[3]. In discuţia sa aduce fapte şi se pronunţă pentru unele din ele, respingînd pe celelalte. Se bazează aproape totdeauna în procedarea aceasta pe simţul său pentru limbă şi pe indicaţiile furnisate de uz. Preferă, depildă, expresiile *posmeridianas, quadrigas, mehercule, nescire, meridiem* în locul formelor recomandate de analogişti *postmeridianas, quadriugas, mehercules, non scire* (care i se pare barbar) şi *medidiem* (neplăcut pentru ureche)[4]. Se ridică împotriva participiului *pertisum*, voit de analogişti, dar respins şi neconfirmat de uz[5]. Principiul său se găseşte exprimat cu precizie şi îşi menţine valoarea nu numai atunci cînd este vorba de alegerea cuvintelor pentru un discurs oarecare, ci şi pentru orice fel de activitate scriitoricească: „Discursul trebue să încînte urechea"[6]. Cicero remarcă mai departe că limba de toate zilele iubeşte frumosul (*est artifex suavitatis*) şi îl realizează mereu în evoluţia ei. Acest frumos trebue avut cu atît mai mult în vedere de către cei ce scriu şi au pregătirea necesară[7]. In genere, susţine Cicero, scriitorul nu trebue să se ţină departe şi să dispreţuiască vorba simplă şi limba de toate zilele, izvor nesecat pentru orice creaţie adevărată[8]. Tot din motive estetice preferă expresia *in mentem esse*

1. *Orator* 157.
2. *Orator* 157 *consuetudini auribus indulgenti libenter obsequar.*
3. Cicero, *Orator* 157 *impetratum est a consuetudine, ut peccare suavitatis causa liceret.*
4. Cicero, *Orator* 137.
5. *Idem* 158.
6. *Idem* 160 *voluptati autem aurium morigerari debet oratio.*
7. *Idem* 161.
8. Quintilian, *Inst. or.* VIII, *prooem.* 25.

pentru *in mente esse* şi o sprijineşte pe autoritatea limbii vorbite [1]. Forma de perfect *explicavit*, deşi puţin întrebuinţată, se întîlneşte în locul formei obişnuite *explicuit* şi se datoreşte unui calcul estetic, realizarea clauzulei metrice [2]. Pentru atitudinea lui Cicero faţă de problemele gramaticale şi pentru mania de legiuire din timpul său rămîne caracteristică următoarea întîmplare relatată de Tullius Tiro. Acesta ne spune într'o scrisoare că Pompeius se pregătea să ridice un templu zeiţei Victoria şi să scrie pe el numele şi titlurile sale obţinute pînă atunci. Intr'un loc nu se putu decide cum trebue să scrie corect: *consul tertio* sau *consul tertium* şi se adresă celor mai de samă cunoscători în materie de limbă. Opiniile erau împărţite. Pompeius rugă atunci şi pe Cicero să se pronunţe, iar acesta, pentru a nu supăra pe nime, îl sfătui să nu scrie nici *tertio*, nici *tertium*, ci să noteze prescurtat *tert.* Ambiguitatea acestei prescurtări avea să-l ferească să ia o poziţie determinată, lăsînd viitorului să se pronunţe asupra unei forme sau alta [3]. Se ştie prea bine că Cicero nu este un adversar al neologismului. Dimpotrivă, nimeni mai mult decît dînsul n'a încercat să îmbogăţească terminologia latină, estetică şi filozofică, aclimatizînd pe pămîntul Italiei terminii greci sau traducîndu-i în latineşte cu multă pricepere şi tact. Sînt cuvinte care au intrat în domeniul culturii universale numai graţie îndrăznelii şi priceperii lui Cicero, care le-a întrebuinţat pentru prima dată. Părintele prozei latineşti avea credinţa că orice cuvînt poate prinde şi da roade, dacă este adus pe lume de oameni cu simţul limbii şi cu dragoste pentru frumos. Cu timpul orice cuvînt nou ne devine obişnuit şi îl simţim al nostru [4]. El trebue să se supună doar celor două imperative : să cucereasca uzul şi să fie frumos (*consuetudini et decori servire*) [5].

In discuţiile despre limbă, Cezar şi Cicero se află în tabere diverse, antagoniste. Intocmai ca şi în concepţiile lor politice, cei doi scriitori şi oameni de stat pleacă dela puncte

1. Gellius I, 7, 16-19.
2. Gellius I, 7, 20.
3. Gellius X, 1, 1-10.
4. Quintilian, *Inst. or.* VIII, 3, 32.
5. Quintilian, *Inst. or.* I, 6, 18.

de vedere opuse şi urmăresc idealuri deosebite, cu mijloace deosebite. Cezar este omul acţiunii şi al disciplinei severe, cu vederi clare şi cu fermitate în executare. Cultura sa nu pătrunde în adîncuri, e uneori rigidă, nu cunoaşte subtilitatea nuanţelor şi vede totul prin prizma şi mentalitatea profesorului, a doctului. Cicero este în primul rînd un artist. In politică luptă pentru ideile republicane, pentru libertate şi împotriva tiraniei, murind în cele din urmă pentru aceste idealuri. Cultura sa este într'adevăr universală, profundă, iubitoare de nuanţe şi de adîncimi. Cezar este un cerebral cu multă încredere în puterile raţiunii, Cicero ne apare mai degrabă un sentimental şi un poet. Unul cuprinde o mare doză de element apolinic, celălalt inclină uneori şi spre dioniziac, sau realizează o sinteză armonioasă şi plină de umanitate. Cezar iubeşte progresul şi are încredere în ştiinţă, apropriindu-se mai mult de punctul de vedere aristotelic; Cicero admiră înainte de toate pe Platon, pentru ţinuta sa înaltă şi pentru forma desăvîrşită, rămînînd un eclectic toată viaţa. Preţueşte mai mult talentul şi darurile naturale decît superioritatea obţinută prin achiziţia unei pregătiri ştiinţifice speciale sau a unei tehnici oarecare. In retorică Cezar este partizanul stilului simplu, sobru, recomandat de aticişti după modelul lui Lysias; Cicero face parte, prin temperamentul său, din şcoala asianică, exuberantă şi împodobită cu tot felul de floricele, patetică şi rebelă împotriva constrîngerilor de şcoală. Mai pe urmă se domoleşte şi apucă o cale de mijloc, acea a şcoalei din Rodos, cu admiraţie pentru Demostene şi Isocrat. Atitudinea teoretică a lui Cezar faţă de limbă ne apare acum eronată şi fără consecinţi durabile, aceea a lui Cicero poartă pecetea unui mare creator şi lasă urme incalculabile asupra dezvoltării ulterioare. Fascinat de puterea legii, de claritate, de ordine şi de simplitate, Cezar încearcă să niveleze, să aşeze totul în categorii bine determinate şi oarecum statice, refuzînd limbii a p r i o r i orice posibilitate de viaţă şi de progres. Cicero, ca artist, vede materialul lingvistic în funcţie de vorbitor sau de orator. Acest material este un simplu instrument, care trebue să se modeleze şi să ia forma dorită de om. Limba nu este un organism sau o realitate aparte, ci trebue

să asculte de forţele spirituale şi de dorinţile vorbitorului. Pentru Cezar limba poate fi un scop în sine, pentru Cicero ea este un mijloc întru realizarea unei opere de artă sau a unei înţelegeri depline. Cezar judecă limba drept o invenţie naturală (φύσις), cu legi precise, ca şi mişcarea stelelor sau creşterea plantelor; Cicero vede în ea mai degrabă o convenţie omenească (συνθήκη), relativă, dinamică şi pieritoare. El nu tăgăduieşte totuşi evidenţa regularităţii, a sistemului şi îşi dă sama de importanţa elementului raţional din limbă. Deaceea poziţia sa ne apare mai curînd mijlocie şi unificatoare, eclectică, asemănătoare atitudinii sale faţă de sistemele filozofice, în vreme ce contemporanul său Cezar alege un punct de vedere îngust şi extremist, aducînd cu sine o bună parte din neajunsurile negative caracteristice oricărei reacţiuni.

H. Mihăescu.

NOȚIUNEA DE ROMÎNĂ PRIMITIVĂ (URRUMÄNISCH).

1. Unii din lingviștii care se ocupă cu limba romînească au ajuns să vorbească de o romînă primitivă sau o romînă comună (Urrumänisch), care ar sta la baza celor patru dialecte de azi și s'ar întinde pînăla separarea lor unul de altul. Intrucît nu toți lingviști care s'au ocupat cu limba romînă în cele dintîiu timpuri ale ei simt nevoia acestei noțiuni și întrucît o noțiune analogă nu se întîlnește la istoria altor limbi, ea merită un examen critic. In momentul de față, în care lingvistica romînească a ajuns la atîtea concepte care nu-s curente la toți lingviștii romîni și la atîtea păreri contradictorii, este nevoie de o revizuire a tot ce s'a făcut pînă acum. Atragem însă atenția asupra faptului că expresia cea mai potrivită pentru redarea germanului 'Urrumänisch' este 'romînă primitivă', și nu aceea de 'romînă comună', care este echivocă, dat fiindcă prin ea se poate înțelege limba romînă comună creată în secolul XIX. Expresia din urmă nici nu apare dealtfel decît la un singur lingvist romîn, I. Șiadbei, care o întrebuințează supt influența școlii lingvistice franceze (se știe că școala lingvistică franceză întrebuințează pentru cazurile analoge terminul nepotrivit 'commun' în loc de 'primitif').

In faptul că lingvistica romînească a acceptat noțiunea de romînă primitivă trebue să vedem o influență a lingvisticii comparative indoeuropene. O limbă primitivă sau o limbă comună se admite la baza tuturor limbilor indoeuropene sau la baza tuturor limbilor germanice, tuturor limbilor slave, etc. După modelele acestea, chiar din secolul tre-

cut, un lingvist ca Miklosich, format în epoca anterioară neogramaticilor, şi un lingvist ca Weigand, format în epoca neogramatică (pentru locurile precise din aceştia, vezi A. Philippide, *Originea Romînilor* II, pag. 233, nota), au vorbit de o romînă primitivă. Dar nu la istoria oricărei limbi s'a ajuns să se vorbească de o fază analogă cu aceasta de care e vorba la limba romînă. Deobiceiu se vorbeşte de limbi primitive sau comune atunci cînd o astfel de limbă este la baza mai multor limbi care s'au dezvoltat din ea. Cazul cînd se vorbeşte de o limbă primitivă sau comună care să fie numai la baza unor dialecte este mai rar. Limba romînă s'a pretat chiar dela începutul serios al lingvisticii romîne (aproximativ 1880) la o astfel de considerare. Cauza e uşor de găsit. Dialectele romîne, întocmai ca şi limbile indoeuropene sau germanice sau slave, sînt despărţite unele de altele prin spaţii aloglote. E de atras atenţia totuşi că unele limbi indoeuropene sau germanice sau slave sînt vecine, dar ele sînt limbi deosebite, aşa că au în ochii cercetătorilor destulă individualitate, pentru a putea fi considerate pe aceeaşi treaptă cu limbile separate unele se altele prin arii aloglote. E cazul limbilor romanice occidentale. Apoi, dacă unele limbi indoeuropene sînt vecine, ele pot să nu constitue arii continui, ci arii întrerupte.

Nu e rostul nostru de a arăta limbile în a căror istorie se admite o limbă primitivă, din care s'au desfăcut apoi dialectele. In lingvistica indoeuropeană ideia unor astfel de limbi comune se pare că a devenit mai obişnuită în secolul nostru, cînd unii indeuropenişti, ca A. Meillet, au început să vorbească de o greacă comună (e vorba nu de koiné, ci de greaca dela baza dialectelor greceşti) (vezi *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, 1913). Deşi dialectele greceşti, spre deosebire de dialectele romîne, erau în direct contact unele cu altele, totuşi s'a simţit şi aici nevoia unei astfel de noţiuni. Acest fapt se explică probabil prin aceea că, între perioada numită de Meillet greacă comună şi perioada istorică, au avut loc migrări. Se admite că greaca comună a fost vorbită pe alt teritoriu decît cel pe care erau vorbite dialectele de mai tîrziu.

In primul deceniu al secolului nostru ideia de romînă

primitivă a fost reluată de unii lingviști de formație neogramatică mai mult sau mai puțin ortodoxă, și anume de O. Densusianu (*Histoire de la langue roumaine* I, 1901) și S. Pușcariu (*Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, 1910). Alții, ca Philippide, n'au pomenit pe atunci de așa ceva, deși au avut ocazia să pomenească, ceeace dovedește că nu simțeau nevoia unei astfel de noțiuni. De fapt Densusianu nici nu înțelege romîna primitivă în felul în care era înțeleasă de cei de dinaintea sa. Nu vom vorbi despre noțiunea de romînă primitivă, astfel cum apare ea la Densusianu. Dealtfel nici el n'a prea insistat asupra ei. Cel care a dat viață acestui concept în cadrul lingvisticii romîne este S. Pușcariu (1910). Teoria acestuia a fost acceptată și de unii prietini sau elevi ai săi (N. Drăganu numai în *Două manuscripte vechi de limbă: Codicele Todorescu și Codicele Martian*, 1914, *passim*, deci numai în prima fază a activității sale, și Al. Procopovici). După aceea a vorbit de o romînă primitivă Ilie Bărbulescu, *Arhiva* XXIX (1922). Cu toate că Bărbulescu nu admite atîtea din afirmațiile lui Pușcariu despre romîna primitivă, nu se poate tăgădui însă că el este influențat de acesta cînd admite o asemenea realitate. Acest lucru se poate bănui și din faptul că Bărbulescu și-a eprimat pentru prima oară concepțiile sale despre romîna primitivă, în recensia pe care a făcut-o studiului amintit al lui Pușcariu. Aceeași influență s'a exercitat, desigur, și asupra lui I. Șiadbei, care, în *Le latin dans l'Empire d'Orient* (*Arhiva* XXXIX [1932], pag 20) și în *Problemele vocabularului romîn comun*, Iași 1934, pag. 3-4, vorbește de o romînă comună. La dînsul s'a mai adăugat, desigur, și influența directă a școlii lingvistice franceze, la care noțiunea de limbă comună joacă un rol deosebit. Spre deosebire însă de toți ceilalți lingviști romîni de dinaintea sa, Șiadbei distinge și o preromînă, ca fază intermediară între latină și romîna comună. Ca și în cazul romînei primitive, avem aici a face cu o noțiune introdusă supt influența lingvisticii indoeuropene (să ne gîndim la expresiile: preindoeuropeană, prehitită, etc.). Influența pedeoparte a neogramaticilor, pedealta a școlii lingvistice franceze se observă și în privința terminilor preferați: Pușcariu cu școala sa și

Bărbulescu au acceptat terminul 'străromînă', o imitaţie nepotrivită după germanul 'Urrumänisch', Şiadbei întrebuinţează terminul 'commun', care este terminul obişnuit la membrii şcolii lingvistice franceze.

Fireşte, între toate aceste teorii sînt deosebiri din punct de vedere al datei cînd se pune despărţirea dialectelor, al teritoriului geografic pe care se admite că a fost vorbită această limbă şi din punct de vedere al conţinutului lingvistic care i se dă, adică al fenomenelor lingvistice care o caracterizează. Noi nu vom arăta toate aceste deosebiri. Nu vom lua în considerare decît pe cele care ne vor ajuta la luarea de atitudine. Trebue să spunem însă că sînt şi lingvişti care înţeleg romîna primitivă altfel decît o înţeleg lingviştii pomeniţi mai sus, adică altfel decît ca faza lingvistică de pînăla despărţirea Romînilor în cele patru grupuri. Este vorba de concepţia lui A. Philippide (*Orig. Rom.* II) şi a elevilor săi. Deşi se pot stabili oarecare asemănări cu concepţia despre romîna primitivă a lui Densusianu, concepţia lui Philippide este întîiu de toate o reacţiune la teoria despre romîna primitivă a lui Puşcariu şi Bărbulescu. Acest fapt constitue un motiv în plus pe care îl avem de a crede că noţiunea de romînă primitivă, astfel cum a fost înţeleasă ea de Puşcariu, Bărbulescu şi Şiadbei, nu este solid întemeiată. De fapt va trebui să vedem dacă şi concepţia lui Philippide este justă. Va trebui să vedem dacă noţiunea de romînă primitivă, concepută de unii într'un fel, de alţii altfel, iar la alţii neîntîlnită, este într'adevăr o noţiune numai decât necesară lingvisticii romîne, şi anume supt care din cele două forme pe care le-a căpătat. Aceasta cu atît mai mult, cu cît ideia de romînă primitivă, ca fază lingvistică anterioară despărţirii Romînilor în mai multe ramuri, a fost introdusă, prin imitaţie, din lingvistica indoeuropeană, aşa că s'ar putea să nu corespundă unei realităţi. Vom începe cu teoriile care definesc limba romînă primitivă ca limba de pînăla despărţirea dialectelor.

2. Ceeace e caracteristic teoriei lui Puşcariu e că romîna primitivă trebuia să cuprindă toate fenomenele comune celor patru dialecte sau unora dintre ele. Este dealtfel şi concepţia care se întîlneşte la Miklosich şi Weigand (vezi

Orig. Rom., II, pag. 233, nota). S'au atribuit romînei primitive toate fenomenele comune tuturor dialectelor, căci s'a crezut că nu se pot admite fenomene comune tuturor dialectelor, care să se fi putut dezvolta aparte, în fiecare dialect. Puşcariu atrage însă atenţia şi asupra faptului că e vorba de fenomene care să constitue inovaţii caracteristice faţă de celelalte limbi romanice. In *Études de linguistique roumaine*, Cluj-Bucureşti 1937, pag. 65, S. Puşcariu spune: „Les phénomènes linguistiques qui sont communs à ces quatre parlers essentiels, et constituent des innovations par rapport aux autres langues romanes, peuvent être considérés— car nous ne voulons pas attribuer au hasard un rôle prépondérant —comme la propriété commune du roumain primitif: nous entendons par roumain primitif la langue parlée par les ancêtres des Daco-roumains, Aroumains (Macédo-roumains), Mégléno-roumains et Istro-roumains actuels, avant que ne fussent rompus leurs rapports réciproques (le roumain «commun»)". Pag. 66: «Un simple examen des quatre dialectes montre tout d'abord que les caractères qui s'avèrent comme roumains par rapport aux autres langues romanes se trouvent dans tous les quatre: ils étaient donc à peu près formés au temps du roumain primitif. Il n'est pas nécessaire ici de donner des exemples». La pag. 68, după ce transpusese un text meglenoromîn în celelalte dialecte, spune: «il n'est pas possible de ne pas reconnaître là une seule et même langue. Non seulement les lois phonologiques [= phonétiques], mais encore leurs exceptions sont communes aux quatre dialectes, si haut que l'on remonte; les concordances sont si frappantes, que nous sommes obligés d'admettre qu'avant la division en quatre dialectes les Roumains ont eu un habitat commun, où les innovations linguistiques pouvaient se répandre de toutes parts par une communication directe d'homme à homme». Aceeaşi concepţie o constatăm la Puşcariu şi în *Limba romînă* I, Bucureşti 1940. După ce spusese la pag. 232 că „Toate trăsăturile caracteristice ale limbii romîne, tot ce deosebeşte limba romînă de limba latină pedeoparte şi de celelalte limbi romanice pedealtăparte, se găseşte în cîteşi patru dialectele" şi după ce arătase (pag. 232-244) notele comune ale celor patru

dialecte (fonetice, morfologice, de derivaţie, lexicale şi sintactice (vezi şi *Studii istroromîne* II, pag. 316-326, apoi *Études de linguistique roumaine*, pag. 203-269), spune pag. 244:

„Unele din fenomenele fonetice, morfologice, derivative, lexicologice sau sintactice enumerate în cele precedente se găsesc şi în alte limbi. Altele sunt specifice romîneşti şi în totalitatea lor nu se găsec în nicio altă limbă. Coincidenţa între dialectele romîneşti nu se restrînge numai asupra fenomenului, ci şi asupra cauzelor lui şi a condiţiilor în care apare, încît găsim în cîteşi patru dialectele aceleaşi «excepţii». Avem dar a face cu aceleaşi tendinţe generale de dezvoltare caracteristice pentru limba noastră şi care, în totalitatea lor, se pot considera ca formînd caracterul naţional al limbii noastre.

Această unitate lingvistică a fost observată şi de străini, care au numit pe Romîni *Vlahi* oriunde se găseau ei, în Pind, la Dunăre sau în Carpaţii nordici.

Pedealtăparte faptul că cele mai caracteristice trăsături ale limbii romîne se găsesc în toate dialectele e o dovadă că în epoca de formaţie a limbii romîne strămoşii noştri nu erau încă despărţiţi, că între cei ce vorbeau romîneşte exista o comunitate geografică.

Epoca aceasta, cînd limba romînă nu se divizase încă în dialectele de astăzi şi cînd cele mai caracteristice inovaţii luaseră fiinţă, o numim epoca străromînă".

Pag. 245: „In general putem spune că un fenomen de limbă este străromîn, cînd se găseşte în toate dialectele sau cel puţin în mai multe din ele".

Potrivit acestei concepţii, Puşcariu admite ca fenomene romîneşti primitive, printre altele, pe următoarele (în *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* le dădea numai pe acestea; vezi şi *Études*, pag. 68-92 şi *Limba romînă* I, pag. 249-251): *aúd* în loc de *aúz* (*aúdz*), *lăudám* în loc de *lăudá*, *-á-* > *-ắ-* la pluralul în *-ĭ-* al femininelor, *ţ* (din *t*) + *e*, *i* > *ţă*, *ţi*, *r* + *e*, *i* > *ră*, *rî*, palatalizarea labialelor şi rotacismul lui *n* intervocalic. Aceste fenomene ar fi apărut însă în romîna primitivă dialectal. In *Limba romînă* I, pag. 233-244, Puşcariu consideră, printre altele, ca romîneşti primitive şi fenomene ca consonantizarea şi căderea lui *i* şi *u* finali, prefacerea lui *á*

urmat de *n* și de *m* + cons. în *ĭ* și a lui *é* și *ó* urmați de *n* și de *m* + cons. în *í* și *ú*. Aceste fenomene ar fi apărut pe tot teritoriul ocupat de romîna primitivă.

Pușcariu a fost nevoit să admită că romîna primitivă, definită ca limba de pînăla despărțirea Romînilor, prin migrare, în mai multe grupuri, coincide cu formarea limbii romîne sau cuprinde și acest proces, a fost, deci, nevoit să adauge un element în plus la ceeace trebuia să fie definiția normală. Avem aici o deosebire a noțiunii de romînă primitivă față de noțiunea de indoeuropeană primitivă, slavă primitivă, etc., care servise de model. Această notă adăugată de Pușcariu este, precum se va vedea, singurul lucru bun din teoria sa despre romîna primitivă. Toate celelalte afirmații ale sale, redate de noi mai sus, sînt greșite. Prin metodele de care dispunem pentru stabilirea cronologiei relative și absolute a fenomenelor fonetice și, în general, lingvistice, se constată că aceste fenomene, afară de cel al rotacismului lui *n* intervocalic (bineînțeles în prima sa fază: *n* > *nr*, cu un *n* despre care am vorbit în *Buletinul Institutului de Filologie Romînă* II, p. 251-255), sînt tîrzii (unele, precum crearea de forme analogice ca *aúd*, mai necesită discuții) și au apărut în mod independent în fiecare dialect. A dovedit-o Philippide, *Orig. Rom.* II pentru unele (anume pentru toate cele fonetice, afară de prefacerea lui *á* urmat de *n* și de *m* + cons. în *ĭ*, în care trebue să distingem fenomenul *á* > *ă̆*, petrecut înainte de despărțirea Romînilor în cele patru grupuri, și *ă̆* > *ĭ*, produs în mod independent de fiecare dialect, apoi pentru următoarele fenomene morfologice: *-á-* > *-ă̆-* la pluralul în *-ĭ* al substantivelor feminine, pentru care vezi și G. Ivănescu, *Bul. Inst. Fil. Rom.* VI, pag. 97-113 și 313-314, și *lăudam* în loc de *lăudá*). Teoria lui Pușcariu a rezultat din aplicarea greșită a metodei comparative, adică din aplicarea ei fără toate precauțiunile care trebuesc avute. Pe atunci (1910) nu era încă curentă teoria lui A. Meillet cu privire la metoda comparativă, pentru care vezi *Linguistique historique et linguistique générale* I. Acesta a arătat că limbile surori prezintă fenomene de convergență, adică dezvoltări fonetice și morfologice identice (deși independente). Ceeace a susținut el pentru limbi deosebite

este însă just şi pentru dialectele separate unul de altul ale aceleiaşi limbi. Dar noi îi dăm dreptate lui Meillet numai cînd e vorba de fenomenele morfologice, care sînt, de fapt, fenomene de analogie. Este clar dece astfel de fenomene se produc la fel în toate limbile sau dialectele înrudite. Dată fiind înrudirea dintre aceste limbi sau dialecte, vom avea condiţii identice sau asemănătocre din punct de vedere al aspectului simboalelor, — condiţii moştenite din limba primitivă —, care vor îmbia în fiecare limbă sau dialect, în mod independent, la realizarea aceloraşi fenomene de analogie. Astfel se explică trecerea accentului depe radical pe terminaţie la perfectul simplu al indicativului în limbile romanice, în care analogia cu conj. I se putea face mereu şi independent (rom. *tăcui*, fr. *je valus*, etc.) sau apariţia perfectelor simple în *-éi* în limba romînă şi italiană (rom. *dusei*, it. *fendéi*, etc.) prin analogie cu aceeaşi conjugare. In alte cazuri condiţiile identice, care îmbie la realizarea fenomenului de analogie în mai multe regiuni despărţite una de alta, nu sînt moştenite din limba primitivă, ci sînt provenite printr'o schimbare fonetică care s'a produs în mod independent la fel în acele regiuni. Situaţia fonetică iniţială, modificată printr'o asemenea schimbare fonetică, fiind identică în toate acele regiuni, căci e vorba doar de limbi sau dialecte înrudite, situaţia fonetică rezultată va fi deasemenea identică. Astfel se explică înlocuirea lui *lăudá* prin *lăudám* (numai că *lăudá* n'a ieşit numai printr'o schimbare fonetică, ci şi prin nişte fenomene de analogie) şi înlocuirea formei de pers. I sing. şi III plur. indic. prez. *aúdzŭ* prin *aúd* în toate dialectele romîne, care, la un moment dat, au suferit căderea lui *ŭ* final şi prefacerea lui *i* precedat de *dz* în *î*, căci în caz contrar s'ar fi ajuns la homonimie cu pers. II sing., care, după fenomenul *dzi* > *dzî*, suna *aúdz* (despre apariţia formelor cu *d* şi *t*, care nu fusese încă explicate, voiu vorbi pe larg altădată). Nu este însă clar dece există şi convergenţe fonetice. Pentru cine nu admite existenţa legilor fonetice generale astfel cum le-a conceput M. Grammont şi A. Meillet, — şi ele nu sînt admise de şcoala fonologică, care nici nu pomeneşte de ele, apoi de noua şcoala lingvistică, dela Heidelberg, întemeiată de H. Güntert şi care s'ar putea numi antropologică —

aceste convergențe sînt inexplicabile, dacă ne mulțumim numai cu teoriile lingvistice curente în Occident. Convergențele fonetice se explică însă prin teoria despre cauza schimbărilor fonetice pe care o expunem în *Apendice*, și a cărei primă formă se găsește la Philippide, *Orig. Rom.* II: schimbarea identică a bazei de articulație (adică a conformației organelor articulatorii, deci a conglomeratului de rase din care e alcătuit un popor) la limbi deosebite sau la dialecte despărțite unul de altul ale aceleeași limbi, are ca urmare schimbarea identică din punct de vedere fonetic a acestor limbi sau dialecte. Convergențele fonetice sînt, deci, de altă natură decît celelalte, întrucît se datoresc nu identității de situație lingvistică, explicabilă la limbi surori, ci identității de factori exteriori limbii, identitate care se poate întîlni și la limbi deosebite. Unele din fenomenele considerate de Pușcariu ca aparținînd romînei primitive sînt posterioare despărțirii dialectelor, sînt, deci, convergențe lingvistice. Dintre cele pomenite mai sus, numai *á* urmat de *n* și de *m* + cons. > *ă* și prima etapă a rotacismului lui *n* intervocalic trebuesc considerate anterioare despărțirii dialectelor.

O critică a acestei concepții al lui Pușcariu a făcut întîiu Ilie Bărbulescu, *Arhiva*, XXIX (1922), pag. 292-310. Unele din obiecțiile făcute acolo sînt juste, dar, precum am spus deja, autorul se menține la definiția romînei primitive ca fază anterioară despărțirii dialectelor. Apoi, întocmai ca și Pușcariu, Bărbulescu cuprinde în această romînă primtivă și epoca de formațiune a limbii romîne, în care se formează individualitatea limbii romîne (vezi *Individualitatea limbii romîne și elementele slave vechi*, București 1929). Nu avem timpul necesar pentru a vorbi mai mult despre cele spuse de Bărbulescu. Tot aici ar fi locul să discutăm și teoria lui Șiadbei despre romîna primitivă. Lucrarea sa consacrată acestui subiect, *Recherches sur le roumain commun*, terminată în 1930 (vezi I. Șiadbei, *Memoriu de titluri și lucrări*, Iași 1934, pag. 20), n'a apărut încă, pentru a putea ști ce atitudine are autorul cu privire la fenomenele de mai sus. Nu sîntem deocamdată informați decît asupra definiției pe care o dă el romînei primitive. Fapt e că, distingînd și o preromînă,

care este anterioară romînei primitive, Şiadbei reduce sensibil întinderea în timp a romînei primitive.

3. Vom trece acum la examinarea teoriei lui Philippide. El a ţinut samă de tot ce trebue în aplicarea metodei comparative la dialectele romîne. Dealtfel era şi în măsură s'o facă, el fiind cel care a perfecţionat teoria lui Meillet despre convergenţa schimbărilor lingvistice. Vorbind despre concepţia asupra limbii romîne primitive a lui Miklosich, Weigand şi Puşcariu, spune, *Orig. Rom.* II, pag. 235: „La asemenea concepţie asupra limbii romîne primitive au putut ajunge învăţaţii citaţi numai pentrucă n'au cunoscut numărul covîrşitor de mare al fenomenelor comune dialectelor faţă cu acel minim al fenomenelor proprii fiecărui dialect, şi pentrucă nu şi-au dat socoteală de nenumăratele legături care există dela un dialect la altul din punct de vedere al subdialectelor. Toate rezultatele la care ajung eu în acest capitol (vezi în rezumat tablourile de supt § 271) [Se arată acolo că numărul fenomenelor proprii fiecărui dialect este mic, că numărul fenomenelor comune tuturor este foarte mare, că subdialectele unui dialect au foarte numeroase fenomene comune cu celelalte dialecte, etc.] li erau necunoscute, şi cîteva cazuri, care li veneau întîmplător în minte, li păreau suficiente pentru a stabili o teorie. Dacă şi-ar fi dat socoteală de asemănările nenumărate, care, ca nişte lanţuri de diferite lungimi şi în diferite direcţii, leagă între ele dialectele şi subdialectele, ca într'un păinjiniş inextricabil, ar fi renunţat la părerea că fenomenele comune dialectelor aparţin timpului cînd neamurile romîneşti, care le vorbesc astăzi, nu se despărţise încă unele de altele. In special, dacă n'ar fi avut în minte numai două trei cazuri izolate, ci întregul bloc de fapte discutate de mine supt § 268 No. 3 [e vorba de fenomenele care au loc în toate dialectele], ar fi renunţat, probabil, Puşcariu să explice fenomenele *lăudám* faţă de vechiul romîn *lăudá*, *cetăţĭ* faţă de vechiul romîn *cetăţi*, ca apariţii dialectale din romîna primitivă, ci le-ar fi cunoscut ca fenomene de recentă dată. In *Locul limbii romîne între limbile romanice*, pag. 10-12 Puşcariu restrînge fenomenele care nu pot apărea în mod independent în mai multe dialecte la aşa numitele de el importante, şi zice, de-

pildă, pag. 10: „Dacă bunăoară vom descoperi în dialectele principale ale limbii romîne, care sînt despărțite de veacuri unul de altul, schimbarea labialelor în palatale, care foneticește e grea de explicat și pe care n'o mai întîlnim în nicio altă limbă, dela început vom recunoaște că pronunțarea *kept* în loc de *pĭept* în unele regiuni dacoromîne și la toți Aromînii nu poate fi întîmplătoare, nu e probabil ca ea să se fi dezvoltat independent în fiecare din aceste dialecte după despărțirea lor". Că fenomenele așa numite importante pot să apară în mod independent chiar în mai multe dialecte dezvoltate pe baze de articulație deosebite, cu atît mai vîrtos în mai multe dialecte dezvoltate pe aceeași bază de articulație, cum sînt dialectele limbii romînești, am arătat în nota privitoare la latina populară dela § 85". (Pentru inovațiile independente vezi și cele ce spune P u ș c a r i u, *Limba romînă* I, pag. 245-246.)

Intîiu de toate, deci, numărul foarte mare al fenomenelor fonetice comune tuturor dialectelor romîne sau mai multora dintre ele l-a făcut pe Philippide să nu dea pe socoteala romînei primitive toate fenomenele comune dialectelor și în special pe cele pe care Pușcariu le-a considerat romînești primitive. Dar Philippide a mai dispus și de altceva, pentru a elimina din noțiunea de romînă primitivă unele fenomene considerate de Pușcariu astfel : e vorba de cronologia relativă și absolută a schimbărilor fonetice și, în general, lingvistice, care se poate stabili pe diferite căi și pe care Philippide a stabilit-o în *Orig. Rom.* II. Constatări de acest fel l-au împiedecat pe Philippide de a pune atîtea fenomene fonetice și morfologice, comune tuturor sau mai multor dialecte, pe vremea romînei primitive (el nu s'a pronunțat totuși asupra formei *aúd*, care, cum am arătat noi mai sus, e tot recentă, fiind posterioară căderii lui *-ŭ* și guturalizării lui *i* precedat de *dz*). Din această concepție a lui Philippide decurge însă alta. Dacă este adevărat că două sau mai multe dialecte se dezvoltă la fel, cu toate că-s separate, numai pentrucă la fiecare starea lingvistică dela care se pleacă este identică și numai pentrucă ele sînt vorbite de populații cu bază de articulație identică sau foarte asemănătoare, atunci momentul cînd s'au desfăcut Romînii

în mai multe bucăţi este indiferent evoluţiei limbii romîne din punct de vedere fonetic şi morfologic. Fie că despărţirea Romînilor în ramuri s'ar fi făcut mai tîrziu, fie că ea s'ar fi făcut mai de vreme, fie că ea nu s'ar fi făcut niciodată, evoluţia fonetică şi morfologică a limbii romîne ar fi fost aceeaşi sau aproape aceeaşi. Data despărţirii Romînilor în mai multe grupuri nu separă două epoci ale aceleeaşi limbi, două unităţi în timp, distincte una de alta, ci stă în mod arbitrar la mijlocul unei epoci, unei unităţi, unei evoluţii, care nu poate fi descompusă de noi, ci trebue considerată ca un fapt unic. Este drept că dela un anumit timp încoace (cam de prin secolul XV) cele patru dialecte, formate prin migrările Romînilor, au început să se schimbe fiecare într'un anumit fel (în urma schimbării bazei de articulaţie prin amestecul cu alte neamuri, vezi G. Ivănescu, *Bul. Inst. Fil. Rom.* IV, pag. 211 şi 219-220 şi *Arhiva* XLVI (1939). pag. 275), dar romîna a avut diferenţieri dialectale şi înainte de despărţirea Romînilor în aceste patru grupuri, precum dovedeşte rotacismul lui *n* intervocalic, printre atîtea alte fenomene lingvistice. Aceste fapte sînt o probă mai mult că despărţirea Romînilor în mai multe grupuri nu este cauza cea mai apropiată a diferenţierii dialectale a limbii romîne. Ea n'a făcut decît să permită mai tîrziu (cu mult mai tîrziu) schimbarea bazei de articulaţie a fiecărui dialect într'o direcţie deosebită pentru fiecare dialect. Pînă atunci însă altele au fost cauzele diferenţierii dialectale. Deaceea este greşită şi expresia 'separarea dialectelor', care ne vine mereu pe buze.

Şi atunci, romîna primitivă, considerată ca limba unică de pînăla despărţirea Romînilor în mai multe grupuri, se dovedeşte a nu mai fi o realitate. Numai din punct de vedere al împrumuturilor, deci al lexicului, şi foarte puţin al gramaticii şi foneticii, despărţirea Romînilor în cele patru grupuri a putut conta ca o cauză imediată, căci o limbă nedespărţită va fi supusă aceloraşi influenţe, pecînd dialectele separate vor putea fi supt influenţe deosebite. Deci numai din punct de vedere al împrumuturilor, şi nu din punct de vedere al fenomenelor care constitue adevărata evoluţie a unei limbi, se poate vorbi de o romînă primiti-

vă, care să înceteze cu despărțirea Romînilor în cele patru grupuri. Din celălalt punct de vedere, o asemenea realitate nu poate fi admisă. Acesta este sensul adevărat al teoriei lui Philippide.

Totuși Philippide vorbește în *Orig. Rom.* de o romînă primitivă. Cum pînăla *Orig. Rom.* nu vorbise de așa ceva, trebue să admitem că avem aici a face, pînăla un punct, cu o influență a lui S. Puşcariu. Pînăla un punct, căci Philippide a dat cu totul alt sens acestei expresii. Avem a face cu un nou concept despre romîna primitivă decît cel pe care l-am examinat pînă acum. *Orig. Rom.* II, pag. 232-233: «Se poate susținea ... cu oarecare șansă de a nu ne înșela, că numai fenomenele... [urmează apoi 14 fenomene fonetice] se petrec excluziv la elementele băștinașe [prin elemente băștinașe Philippide înțelege elemente de origine latină]. Dacă însă este exact acest lucru, că ele se petrec excluziv la elementele băștinașe, apoi apariția lor cade înainte de secolul VII. Lipsa altor elemente străine, în afară de cele slave, s'ar putea explica prin puținătatea contactului ori prin dispariția provenite din cauza vremii, lipsa elementelor slave însă, cînd dela al șaptelea secol în jos Slavii au cotropit teritoriul romînesc..., n'ar putea căpăta nicio explicare, dacă am admite că fenomenele acestea ar aparținea timpului de după anul 600. Și fiindcă începutul secolului VII, ori mai precis anul 600, se poate considera ca granița dela care în jos s'a desfăcut limba romînă din sînul limbii latinești..., apoi fenomenele despre care este vorba se pot considera ca apariții dialectale ale limbii latine depe teritoriul romînesc. Deoarece prin anteromînești înțelegem pe acele fenomene, care ori sînt proprii limbii latine comune..., ori... aparțin la acele apariții dialectale latine care nu sînt conforme cu spiritul limbii romînești, apoi pentru fenomenele de supt acest număr, ori eventual de supt acest paragraf [e vorba despre cele 14 fenomene și despre cîteva altele]..., n'am putea întrebuința altă denumire mai potrivită decît aceia de romînești primitive (Urrumänisch). Aceste fenomene romînești primitive sînt, deci, contemporane cu (unele din ele ... mai vechi decît) fenomenele anteromînești [urmează cîteva fenomene anteromînești] ...». Pag. 233, nota 1: «Eu dau concepției de «romînă primi-

tivă», «Urrumänisch», un înţeles precis din punct de vedere al conţinutului şi al timpului: înţeleg prin romînă primitivă fenomenele specifice limbii romîne care s'au dezvoltat în această limbă încă din timpul cînd procesul de romanizare prin influenţa limbii latine comune (a aşa numitei limbi latine populare) nu se sfîrşise, şi cînd limba romînă exista ca dialect al limbii latine, iar nu ca limbă romanică aparte (Aproximativ pînăla începutul secolului VII...)». Pag. 238: «Dacă este însă exact acest lucru, că ele [cîteva fenomene, altele decît cele de care era vorba în citatele precedente] se petrec excluziv la elementele băştinaşe, apoi apariţia lor cade înainte de secolul VII. Ele se pot considera ca apariţii dialectale ale limbii latine depe teritoriul romînesc şi ca aparţinînd la limba romînă primitivă (Urrumänisch)». Nu mai este acum vorba de romîna de pînăla despărţirea dialectelor, nu despărţirea dialectelor este criteriul de limitare în timp a fazei numite romîna primitivă. De fapt se constată că graniţa în timp, 600, coincide pentru Philippide aproximativ cu timpul cînd se despart dialectele, dar Philippide nu dă nicio însemnătate acestui fapt, şi deaceea nici nu-l pomeneşte atunci cînd defineşte romîna primitivă. E de crezut că acest fapt n'a contribuit cu nimic cînd Philippide a dat sensul arătat expresiei de romînă primitivă. Dacă el s'a oprit la o asemenea definiţie, a făcut-o, pentrucă romîna primitivă îi apărea, în felul acesta, ca o realitate lingvistică care se poate distinge în evoluţia limbii romîne, adică ca o unitate aparte, iar nu ca o parte arbitrar despărţită. Faza romînească primitivă capătă altfel individualitate, e de sine stătătoare. Exact ca şi în cazul indoeuropenei primitive, germanei primitive, etc., unde limba primitivă, tocmai fiindcă e altă limbă decît cele care se trag din ea, e o realitate distinctă de ele. Cu aceasta se vede că introducerea noţiunii de romînă primitivă în lingvistica romînească, prin analogie cu noţiunile de indoeuropeană primitivă, germană primitivă, etc., nu era îndreptăţită decît dacă se putea găsi în evoluţia limbii romîne o asemenea realitae.

Concepînd însă în felul acesta romîna primitivă, Philippide, fără să-şi dea sama, a redus-o, de fapt, la nimic. Căci, considerînd-o drept dialect latin, a identificat-o cu

limba latină. Cu aceasta începem să vedem slăbiciunea teoriei lui Philippide despre romîna primitivă. Dacă fenomenele romînești primitive ar fi puține, n'am avea nimic de obiectat acestei teorii. Dar fenomenele fonetice pe care Philippide le consideră romînești primitive (cele petrecute pînă-la 600) sînt numeroase (peste 30). In *Orig. Rom.* II, pag. 236, nota, al. ultim, și pag. 310-311, el a arătat care sînt aceste fenomene. In acest caz, e de mirare că, deși dialect al limbii latine comune, deci supt influența latinei comune, romîna a dezvoltat totuși atîtea schimbări fonetice (și, desigur, și de altă natură, dar acestea sînt greu de precizat), încît, atunci cînd încetează latina populară, romîna să fie foarte deosebită de ea. Acest lucru nu este de admis. Atîtea schimbări fonetice cîte crede Philippide, cu dreptate dealtfel, că s'au petrecut pînăla 600, ne arată tocmai că romîna nu mai era un dialect latin, pe cînd dezvolta aceste schimbări, ci că scăpase de supt influența limbii latine. Nu putem admite doar că dialectele limbii latine s'au abătut prea mult dela norma pe care o constituia latina populară. Cîtă vreme romîna era un dialect latin, ea a trebuit să sufere schimbările care se produceau și în alte părți ale imperiului, și se deosebea de restul teritoriului de limbă latină prin oarecare particularități de accent (în sensul popular al cuvîntului) și poate chiar prin unele modificări fonetice, care vor fi devenit normale în teritoriul acesta, cum ar putea fi, de exemplu, pronunția ca *ă* a lui *a* neaccentuat. Dar grosul schimbărilor fonetice a trebuit să se producă după ce romîna a scăpat de supt influența latinei comune. Trebue să mutăm, deci, granița în timp dintre latina populară și limba romînă. Data de 600, pusă de Philippide ca sfîrșit al latinei populare și admisă, dealtfel, de aproape toți învățații romîni și străini, se întemeiază pe cronologia absolută a unor fenomene latinești populare, iar în cazul limbii romîne, și pe năvălirea slavă. I. Șiadbei a arătat însă, în *Le latin dans l'Empire d'Orient* (*Arhiva* XXXIX [1932]) și *Problemele vocabularului romîn comun*, pag. 3, că latina a trebuit să înceteze în Peninsula Balcanică mai înainte de secolul VI, și anume în prima jumătate a secolului V. El invocă pentru aceasta fapte istorice (împărțirea imperiului) și lingvistice

(lipsa unor fenomene latineşti populare tîrzii, ca *ŭ'* > *ó* şi *ŏ'* > *ŭó*, în limba romînă). Fenomenele care par să contrazică această părere, şi anume diftongarea lui *ĕ* în *ié* şi africatizarea lui *k'* şi *ģ*, sînt considerate de el nu latineşti populare, ci romîneşti. Dacă pentru ultimul fenomen are dreptate (noi înşine am înclinat spre această părere în *Bul. Inst. Fil. Rom.* IV, pag. 217), pentru primul afirmaţia e îndoioasă. Prinurmare, ipoteza făcută de noi mai sus pe cale raţională cu privire la momentul cînd încetează latina comună în Balcani (de fapt, pe teritoriul de formaţiune a limbii romîne) este justă. Ceeace Philippide considera drept romînă primitivă nu este, deci, un dialect al limbii latine comune, cum credea el, ci este limbă romînească, şi anume cea din primele două secole ale existenţei sale. Nu ştim deocamdată nici măcar dacă limba din aceste două secole este realmente o unitate distinctă în evoluţia limbii romîne, pentru a putea cel puţin admite că ceeace rămîne din concepţia lui Philippide este delimitarea în timp a unei asemenea unităţi. Căci, eliminînd din definiţia lui Philippide atributul de dialect latin, eliminăm şi caracterul de unitate distinctă pe care realitatea dezignată de el îl avea. Concepţia lui Philippide despre romîna primitivă nu rezistă, deci, nici ea criticii. E drept însă că Philippide a dat romînei primitive un înţeles cu totul altul decît cel pe care-l avea la Puşcariu, Bărbulescu şi Şiadbei, înţeles care face ca noţiunea aceasta să nu mai fie la el o simplă transpunere a unor noţiuni din lingvistica indoeuropeană în cea romînească. Numai că ea nu se dovedeşte totuşi corespunzînd unei realităţi.

4. In faţa acestei situaţii se pune întrebarea: mai este posibil să distingem în evoluţia limbii romîne, şi anume la începutul acestei evoluţii, o fază care să constitue, într'adevăr, o unitate distinctă de restul evoluţiei limbii romîne şi care să aibă dreptul de a se numi romîna primitivă? Cu aceasta sîntem aduşi să examinăm ceeace unii lingvişti romîni (Puşcariu şi Bărbulescu, iar înaintea lor, alţii) au numit epoca de formaţie a limbii romîne. Se admite de către aceştia că trecerea dela latină la romînă s'a făcut printr'o perioadă intermediară, a cărei durată este de vreo cîteva secole, şi în care s'au produs schimbările ce caracterizează

limba romînă adică schimbările care au făcut ca aici să avem altă limbă romanică decît celelalte. Această concepție implică pe aceea a unei relative stabilități a limbii romîne dela formațiunea sa și pînă astăzi. Este mai ales concepția pe care o au specialiștii (istoricii și publicul mare), căci lingviștii în general, avînd concepția că limbile se schimbă mereu, nu prea vorbesc de epoci de formare a limbilor, ba unii, ca Philippide (vezi *Orig. Rom.* I, pag. 825-826, unde discută tocmai părerea emisă de un nespecialist), au și combătut-o, susținînd că limbile ori se formează mereu ori sînt formate întotdeauna. Cu toate acestea, concepția că limbile au perioade de formație este justă. Observația ne arată astfel de perioade de formare a limbilor care durează cîteva secole (trei sau patru). Se constată, de exemplu, că limba franceză a suferit cele mai multe schimbări fonetice între secolele V și VIII incluziv (vezi Elise Richter, *Beiträge zur Geschichte der Romanismen*, Haale a. S. 1934, pag. 14-17 și 20) și că după aceea a rămas relativ staționară. Și ceeace e valabil pentru schimbările fonetice trebue să fie valabil și pentru cele gramaticale și lexicale.

Astfel de perioade de formație a limbii sînt, într'adevăr, unități care se pot distinge în evoluția lingvistică, și lingviștii vor trebui să le caute în istoria fiecărei limbi. Este drept că limbile pot suferi schimbări numeroase și după astfel de perioade de formație, — și schimbările acestea nu se grupează numai decît în perioade —, dar prin asta nu se înlătură caracterul de unitate distinctă în timp, pe care-l au epocile de formație. In această categorie de limbi este și limba romînă. Noi vom considera ca epocă de formație a limbii romîne timpul în care Philippide a plasat romîna primitivă, adăugînd însă la fenomenele considerate de dînsul romînești primitive africatizarea lui *k'* și *g'* și, eventual, și diftongarea lui *ĕ* în *ié*. Dacă, deci, luăm în considerare, în definiția lui Philippide, complexul de fenomene lingvistice considerat de Philippide romînești primitive și eliminăm epitetul de dialect latin pe care el l-a dat acestui complex, atunci Philippide intră în rîndul celor care au considerat romîna primitivă ca epoca de formație a limbii romîne, numai că el nu o considera ca atare, căci Philippide nu ad-

mitea epoci de formaţie a limbilor. (In treacăt spunem că epoca pe care Philippide o numea romînă primitivă, fiindcă o simţea ca unitate distinctă, tot are caracter de unitate distinctă în evoluţia limbii romîne, numai că el este întemeiat altfel decît voia Philippide.) O bucată de vreme după aceea (în timpul influenţei slave), limba romînească s'a schimbat mai puţin, apoi, dela aproximativ 1000 pînă în secolul XVIII, limba romînească a suferit în întregimea ei sau dialectal schimbări importante, dar faza de formaţiune de pînăla 600 rămîne ca o epocă bine distinctă, în care s'au produs schimbări ce au transformat latina în altă limbă. Cînd, deci, Puşcariu şi Bărbulescu înţeleg prin romîna primitivă faza de formaţie a limbii romîne, ei nu pot fi acuzaţi că nu dezignează prin această expresie o realitate. Numai că, în acest caz, se pune problema dacă într'adevăr mai are rost să numim 'romînă primitivă' epoca de formaţie a limbii romîne şi să nu întrebuinţăm terminul cel mai propriu: 'procesul de formare al limbii romîne'. Epitetul 'primitiv' ar putea induce în eroare, făcîndu-ne să înţelegem limba de pînăla despărţirea dialectelor. Dacă el a fost adoptat pentru a dezigna limbile din care derivă altele, să rămîie cu acest sens şi să nu mai fie întrebuinţat şi cu alte sensuri, ca cel dat de Philippide sau cel de perioada de formare a unei limbi. Este drept că el îşi găseşte o legitimare şi cu aceste sensuri, căci e vorba de cele dintîiu timpuri ale unei limbi. Totuşi nici din acest punct de vedere el nu e cel mai potrivit, căci pedeoparte o graniţă finală în timp nu i s'ar putea pune decît în mod arbitrar, iar pedealtăparte epoca de formare a unei alte limbi poate fi considerată şi ca o fază anterioară limbii ce se naşte în acel timp.

In felul din urmă vede lucrurile I. Ş i a d b e i, cînd admite o p r e r o m î n ă ca fază intermediară între latina vulgară şi romîna primitivă. In *Le latin dans l'Empire d'Orient, loc. cit.*, pag. 20: „In această epocă s'au produs inovaţiile care caracterizează romîna comună şi pe care elementul latin al albanezei nu le mai cunoaşte". In *Problemele vocabularului romîn comun*, pag. 3: „In dezvoltarea latinei din Imperiul de Orient se pot distinge două epoci bine definite. Prima epocă este aceea cînd exista unitatea Imperiului roman şi cînd latina din Orient

lua parte la inovațiile lingvistice cunoscute și de celelalte provincii. A doua epocă începe cu despărțirea celor două imperii și trebue socotită ca reală la separarea definitivă a provinciilor adriatice și danubiene, între 424 și 437 p. Chr. Din acest timp începînd, datează inovațiile lingvistice diferite ale latinei din Orient față de cele din provinciile occidentale. Această epocă noi am numit-o p r e r o m î n ă și face trecerea dela latina populară la latina comună..." „Perioada de dezvoltare pre-romînă se constată ca stare îndeplinită în urmele romane din vorbirea Slavilor balcanici și, indirect, cum arătăm în paginile următoare, prin lipsa fenomenelor caracteristice la împrumuturile de origine slavă în romîneşte. Prin aceasta se vede că epoca pre-romînă era încheiată, atunci cînd Slavii s'au așezat definitiv în ținuturile dunărene (VI-VII)". Schimbările pe care Șiadbei le consideră preromîne sînt, deci, cele pe care Philippide le consideră romînești primitive. Șiadbei adaugă însă unele schimbări ca diftongarea lu *é* și *ó* în pozițiile *e* și *ă* (vezi *Problemele*, pag. 14, unde admite ca romînească primitivă forma * *băsĕărecă*), diftongarea lui *ĕ* în *ié* și africatizarea lui *k'* și *ġ*.

Din numele pe care Șiadbei îl dă acestor schimbări urmează că pentru dînsul starea de limbă de pînă în secolele VI-VII nu se poate numi romînească. Și trebue să-i dăm dreptate, dacă ne gîndim că tot timpul antichității (adică pînă pela 600, dar, de fapt, și după aceea, pînă în sec. VIII) nu apare în literatura istorică a vremii niciun nume special pentru a dezigna populația din care se vor trage Romînii de mai tîrziu. Lumea vorbește încă de Romani sau nu dă niciun nume (să ne gîndim la ce ne spune Theophilactus Simocattes și Theophanes Confessor despre *torna, torna, fratre* sau *retorna, retorna, fratre* (anul 587); aceștia doi vorbesc de o limbă a țării sau de o limbă părintească a populațiilor romanizate din Peninsula Balcanică; vezi A. Philippide, *Orig. Rom.* I, pag. 504-508). Este drept că Priscus vorbește de un popor, A u s o n i i, și de limba lor, din regatul lui Attila, și că acest nume apare și într'un poet grec depela 300 (vezi E. C o n d u r a c h i, *Bul. Inst. Fil. Rom.* IV, pag. 100-101, într'un articol intitulat *Ausones d'Italie ou Ausones du Danube?*), dar de aici nu urmează, cum crede Con-

durachi, că populaţia de limbă latină depe amîndouă malurile Dunării (la Pannonie et les Moesies) ar fi fost numită de Greci Ausoni în mod obişnuit. Avem a face, desigur, cu un termin care a apărut la unii Greci, atunci cînd au voit să denumească populaţiile rustice şi fără cultură, de limbă latină, dela Dunăre, care, tocmai din cauză că erau fără cultură, nu puteau fi identificate cu ceeace Grecii îşi imaginau cînd pronunţau cuvîntul „roman". Dealtfel ei înşişi se numeau „Romani", şi atunci ei aveau încă un motiv pentru a considera populaţia de limbă latină dela Dunăre ca altceva decît Romani. Priscus, dealtfel, înţelege prin limba ausonă un graiu latinesc puţin (întrucîtva) corupt. Totuşi terminul întrebuinţat de Şiadbei nu este nici el potrivit, căci fiecare schimbare lingvistică din epoca de formaţie a limbii romîne dă naştere unei situaţii pe care trebue s'o considerăm romînească. Este aici vorba de una din problemele nesoluţionate pînă astăzi ale lingvisticii, aceea a momentului în care începe o limbă. Pentru noi e clar că începutul limbii romîne trebue pus nu numai în momentul în care s'a sfîrşit perioada de formaţie a limbii romîne, ci şi la începutul acestei perioade. Deaceea, dacă ţinem mult la expresia 'romînă primitivă', îi putem da, la urma urmei, acest înţeles de epocă de formaţie a limbii romîne, singurul pe care îl poate avea ea în cazul limbii noastre. Repetăm că este totuşi de preferat expresia care arată deadreptul ce este cu această epocă din istoria limbii romîne: epoca de formaţie a limbii romîne.

Celălalt înţeles însă, de fază a limbii romîne pînăla despărţirea Romînilor în mai multe grupuri, nu poate fi nici decum admis, căci despărţirea Romînilor la un moment dat în mai multe grupuri, care, desigur, a făcut pe unii lingvişti să vorbească de o romînă primitivă, n'a putut împiedeca pentru o bucată de vreme apariţia aceloraşi fenomene lingvistice în toate dialectele. Deşi despărţite între ele, situaţia dialectelor romîne este aceeaşi ca şi la limbile romanice din Apus, unde dialectele sînt imediat vecine unele cu altele. La limbile romanice nu putem vorbi de faze primitive ale lor, în sensul în care se vorbeşte de o limbă primitivă indoeuropeană, slavă, etc. Singura limbă primitivă de

care putem vorbi în cazul limbilor romanice este latina populară, pe care, din această cauză, o și putem numi limba romanică primitivă (Urromanisch) (unii o numesc romanică comună sau pan-romanică). Rămîne de văzut dacă și noțiunea de greacă comună, postulată de Meillet, corespunde unei realități.

APENDICE.

CAUZA SCHIMBĂRILOR FONETICE.

Pentru a se vedea că obiecțiile și susținerile noastre de mai sus sînt juste, ar fi trebuit să dăm lămuriri mai ample cu privire la felul în care ne imaginăm noi procesul schimbărilor fonetice. Concepția noastră își are originea în concepția pe care a avut-o A. Philippide dela 1914 încoace și care se găsește expusă în *Orig. Rom.* Noi n'o vom expune nici aici mai pe larg, dar cele spuse vor fi suficiente pentruca ea să fie apreciată cum se cuvine. Pe larg va fi expusă ea în două lucrări în pregătire, care se vor intitula, una *Doctrina lingvistică a lui Alexandru Philippide*, iar alta *Natura și cauza schimbărilor fonetice.*

O teorie serioasă asupra cauzei schimbărilor fonetice nu se poate face, dacă nu se ține samă de unele fapte fundamentale, pe care le observăm în istoria limbilor. A. Cuny, *Revue des études indo-européennes* II, pag. 24-33, într'un articol întitulat *Le facteur «temps» dans l'évolution linguistique (phonétique en particulier)*, aduce în discuție o problemă care merită de multă vreme mai multă atenție, aceea a timpului necesar pentru schimbarea radicală a aspectului fonetic al unei limbi. El arată că în viața limbilor sînt epoci relativ scurte de evoluție fonetică rapidă. Este drept că înaintea sa A. Meillet, *La méthode comparative en linguistique historique*, pag. 44-45 vorbise de asemenea epoci de revoluționare fonetică a unei limbi. Nici unul, nici altul însă n'au reușit să explice dece în anumite epoci limba se schimbă repede, pecînd în altele ea este staționară sau se schimbă foarte puțin.

Printre epocile de evoluție fonetică rapidă trebue să socotim și epocile de formație a limbilor, de care am vor-

bit mai sus. Luarea lor în consideraţie ne va ajuta să ne dăm sama că epocile de revoluţionare fonetică se produc atunci cînd limba trece dela o bază de articulaţie la alta (adică dela o conformaţie a organelor articulatorii la altă conformaţie a organelor articulatorii). Căci o asemenea trecere este un fapt indubitabil pentru epocile de formare a limbilor. Dar, mai înainte de a ne convinge că aceasta este cauza schimbărilor fonetice, ar trebui să ne convingem că toate normele de pronunţie ale unei limbi, dintr'un moment oarecare, sînt determinate de conformaţia organelor articulatorii ale poporului care vorbeşte acea limbă. Nici asupra acestui lucru nu putem spune acum mai mult. Dar admiţînd acest lucru, urmează că, în cazul cînd limba trece la o nouă bază de articulaţie, normele de pronunţie ale limbii nu mai sînt în spiritul noii baze de articulaţie, şi noua bază de articulaţie caută să le modifice în sensul unei potriviri din ce în ce mai mari cu dînsa. Această potrivire a pronunţiilor cu noua bază de articulaţie, această adaptare la baza de articulaţie nu se poate produce decît în cursul cîtorva generaţii umane, adică în cursul cîtorva secole. Romîna a început să se formeze atunci cînd latina a trecut dela Romani la Traci, iar franceza, atunci cînd a trecut dela Romani la Celţi. De fapt procesul de formare a noilor limbi n'a început chiar atunci, căci, atîta vreme cît imperiul a avut destulă putere pentru a se menţine ca un organism politic unitar, Tracii şi Celţii nu s'au putut abate prea mult dela limba latină a agenţilor romanizării. In tot acest timp au fost posibile numai acele abateri lingvistice pe care le impune orice om unei limbi străine vorbite de dînsul. Abaterile cele numeroase, prin a cărorva aglomerare se naşte o limbă nouă, n'au luat fiinţă decît dupăce Tracii şi Celţii, acum populaţii de limbă latină, au scăpat de supt influenţa lingvistică a agenţilor romanizării. In acest caz, limba latinească trebuia să se adapteze noilor baze de articulaţie. Schimbarea bazei de articulaţie şi lipsa de frîu în ce priveşte norma lingvistică veche, lipsă de care suferă oricînd graiurile populare, sînt cauzele schimbărilor fonetice. Astfel înţelege lucrurile şi Philippide în *Orig. Rom.* II, passim, numai că el nu precizează cît timp durea-

ză această perioadă de adaptare la noua bază de articulație. Epocile de formație a limbilor sînt însă, desigur, epocile de adaptare ale unei limbi la noile baze de articulații. Inceputul limbii romîne coincide, deci, cu momentul în care limba vorbită de Traci a scăpat de supt influența limbii latine vorbită de agenții romanizării. Probabil că acest moment este cel arătat de Șiadbei în *Le latin dans l'Empire d'Orient* (anii 424-437).

Schimbările fonetice de după epocile de formație a limbilor sînt tot adaptări la baza de articulație. Acum nu mai avem a face însă cu trecerea limbii dela un popor la altul, ci cu schimbarea bazei de articulație la același popor. Dacă în acest caz însă evoluția fonetică este mai înceată, asta se explică prin aceea că și schimbarea bazei de articulație este mai mică. Căci baza de articulație a unei limbi nu poate rămînea aceeași dealungul veacurilor. Prin schimbarea raportului cantitativ dintre rasele componente, ca și prin amestecul cu alte populații, ba poate chiar prin mutații biologice, ea se schimbă neîncetat. Aceste schimbări se reflectă în schimbarea sunetelor.

Cînd schimbarea bazei de articulație se va face în același sens la toate dialectele unei limbi, chiar despărțite unele de altele prin spații aloglote, atunci și schimbarea fonetică a limbii se va face în același sens în mod independent. Este cazul limbii romîne după epoca de formare a ei. Fenomenele ca prefacerea lui *á* + *n* și *m* + cons. în *í*, a lui *é* și *ó* + *n* și *m* + cons. în *í* și *ú*, consonantizarea și căderea vocalelor finale, velarizarea lui *e* și *i* prin *ț*, *dz* și *r* anteriori și palatalizarea labialelor, pe care le-am discutat în articolul nostru, se explică în felul acesta. Unele evoluții independente și în același sens s'ar putea explica și prin aceea că un popor se desparte în mai multe bucăți tocmai în momentul cînd începe epoca de adaptare la noua bază de articulație.

Bineînțeles, teoria aceasta despre cauza schimbărilor fonetice este o ipoteză. Dar trebue să se înțeleagă că cei care nu sînt de această părere nu pot opune nici ei altceva decît ipoteze, dacă nu cumva nu opun nimic. Iar între toate ipotezele făcute, noi o preferăm pe aceasta.

Concepţia de mai sus cu privire la cauza schimbărilor fonetice nu se întîlneşte la niciuna din şcolile lingvistice de pînă astăzi din Europa. Prin consecinţele pe care le implică, ea ar putea constitui punctul de plecare al unei noi şcoli lingvistice, de origine romînească. O parte din aceste consecinţe au fost deja trase de A. Philippide în *Orig. Rom.* (vezi cele spuse de noi în *Insemnări ieşene*, anul V, vol. XV, Nr. 7, pag. 155-157), altele vor fi trase de noi în lucrările pomenite. Negarea noţiunii de romînă primitivă, făcută mai sus, nu este decît unul din rezultatele aplicării acestei noi concepţii la limba romînă.

G. Ivănescu.

FORMA PREPOZIȚIEI „SUPT“ LA ODOBESCU.

Cercetînd „Operele complete“ ale marelui nostru prozator Alexandru O d o b e s c u, apărute la Socec, în anul 1887, sîntem izbiți de prezența dubletului *sub — subt*. Prima formă este răspîndită în limba cultă și admisă de Academia Romînă, cealaltă se întîlnește în vorbirea populară și familiară, unde se pronunță *supt*. In Biblia dela București și la N. Costin, depildă, apare ortografiată *subt*, ca la mulți dintre Romînii culți de astăzi.

Deși se scrie cu *-b-*, ea se pronunță cu *-p-* (cf. *supțire — subțire*). Majoritatea textelor scrise cu alfabetul cirilic, fonetic prin excelență prezintă formele cu *-p-*:

„iară popa, vîrîndu-și mînele pre s u p t u aer“ (*Cuvinte den betrani*, pag. 169);

„ȋadul aspideei s u p t u ustnele lorŭ (*Psaltirea Scheiană*, ediția Candrea, pag. 291, r. 4);

„iar alții sînt slugi sau robi s u p t mai mari (*Pravila lui Matei Basarab*, pag. 39);

„cei ce au căzut s u p t protecția . . . (hrisov dela A. Ipsilanti, în *Album de paleografie* de I. B i a n u și N. C a r t o j a n).

Așadar forma *subt* e numai o grafie. Ea ne arată că Odobescu nu excludea etimologismul. Dealtfel ortografia „Operelor complete“ redă sunetul *î* prin toate literele care desemnează vocalele romînești, prevăznte cu cîte un semn diacritic.

Ca să găsim motivul pentru care Odobescu folosește dubletul *sub — subt*, trebue să vedem în ce împrejurări apare o formă și cînd cealaltă. Volumul I prezintă în total 180 cazuri de prepoziția *supt*, dintre care înainte de consoană 116 sînt scrise *sub* si 5 *subt*, iar înainte de vocală 26 apar cu *-t* și 33 fără *-t*. Iată lista complectă pe pagini.

Pag.		Pag.		Pag.	
7	sub un	147	sub veselul	248	sub glodurile
8	sub picioare	148	sub nişte	„	sub confuziunea
10	sub paza	164	sub muscele	249	subt ochi'ţi
13	sub vestminte	165	sub o	257	sub sabia
15	sub cort	166	sub al	261	sub asprul
23	sub razele	167	sub mîna	„	sub Scarlat
24	sub fruntea	„	sub această	264	sub dărîmăturile
27	sub boltă	169	sub geana	265	subt ordinele
42	sub înrîurirea	170	sub aspra-i	309	sub pretext
45	sub asuprirea	179	sub titlul	314	subt a
50	sub cenzură	181	sub titlul	317	subt păstrare
51	sub numele	182	sub pseudonimul	320	subt acel
„	sub al	190	sub aşa	325	sub barbă
53	sub vechia	194	sub arşiţa	327	subt cea
54	sub această	„	sub numele	331	subt Nicolae
58	sub cer	198	sub deosebite	„	sub domnia
66	sub cercul	199	sub forma	335	sub principii
67	sub grea	201	sub poalele	336	sub Matei
77	sub masă	204	sub aspra	339	sub raportul
78	sub cumpăt	„	sub care	341	sub patronajul
„	sub pămînt	„	sub poalele	343	sub păstoria
83	sub palma	208	sub deosebite	„	sub Matei
„	sub boltă	„	sub forme	„	sub domniile
86	sub ochii	210	sub o	346	sub direcţiunea
87	sub poruncile	211	sub urgia	353	sub care
91	sub numeroasele	212	sub această	355	sub teascurile
98	sub credinţa	„	sub aceia	362	sub Mihnea
106	sub sabia	221	sub Ioaniţ	363	subt acelaşi
110	subt obială	224	sub Amurat	364	subt o
113	sub lungele-i	„	sub ocrotirea	367	sub o
116	sub o	227	sub numele	368	sub copleşirea
119	subt Mircea	„	sub poruncile	369	sub tipar
„	sub Laiotă	229	sub nişte	374	sub colori
126	subt îngrijirea	231	sub forma	377	sub niciun
127	sub straşină	235	sub poaele	378	sub roatele
130	subt picioare	240	sub jug	379	sub frîne
133	sub subţiori	242	sub forme	383	subt o
141	sub uşoara-i	248	sub regina	385	sub zăbranic

Pag.		Pag.		Pag.	
385	sub mînuşiţe	417	subt un	447	sub condiţiunea
„	subt aşa	„	sub culorile	452	sub titlul
386	sub apă	418	sub largile-i	457	sub domnia
388	sub cornişe	„	sub unî	458	sub Şerban
389	subt influenţele	419	sub care	„	sub mînele
„	sub clima	423	sub obloanele	463	sub care
391	subt egumenia	427	subt o	„	subt un
„	sub ocrotirea	428	subt o	464	sub dogoreala
392	sub care	429	sub Mihnea	471	sub forma
395	sub picioarele	„	sub Petru	„	sub preşedinţia
396	sub mai	431	sub care	472	sub forme
397	sub coţofană	432	sub această	474	subt al
398	sub numele	433	sub ascultarea	477	subt astfel
399	sub titlul	436	sub sprîncene	478	sub care
„	sub domnia	437	sub vifor	„	subt aceste
403	sub puterea	„	sub ploaie	483	subt orice
404	sub domnia	„	sub ochii	489	sub jug
405	sub aceşti	440	subt o	503	sub sgomotul
409	subt ocrotirea	441	sub pază	505	sub scutul
410	sub picioarele	„	sub bolţile	507	sub podoabă
411	subt această	443	subt aceste	508	sub cutele
„	subt o	447	sub acest	„	sub impresiunea

Volumul al II-lea prezintă 152 exemple cu prepoziţia *supt*, şi anume: 107 au forma *sub* înainte de consoană, fără nicio excepţie, iar din cele 45 înainte de vocală 30 au *subt* şi 15 *sub*.

Pag.		Pag.		Pag.	
3	sub pseudonimul	45	sub acest	70	sub mîna
6	sub sînta	52	sub controlul	82	sub direcţiunea
19	sub ocrotirea	58	sub numerele	„	sub care
24	sub cei dintîi	„	sub care	84	subt adevăratul
„	sub înrîurita (sic!)	63	sub carele-i	85	sub punctul
26	sub care	64	sub această	88	sub condiţiunea
32	sub acest	„	sub un	90	subt umilitorul
37	sub titlul	65	sub raportul	93	sub punctul
40	sub orice	67	sub această	99	sub firma
45	sub scutul	68	sub o	102	sub vederea

Pag.

102 sub denumiri
106 sub formă
138 subt acest
„ sub forme
145 sub faţa
149 sub titlul
150 sub apele
151 sub pămînt
159 sub raportul
161 sub raportul
164 sub trei
„ sub titlul
178 sub care
184 subt o
185 sub mal
186 sub numele
203 sub alterările
211 sub pămînt
212 sub pămînt
216 sub streaşină
219 sub biserică
221 sub patroeajul
„ sub titlul
222 sub pămînt
223 subt o
227 sub numele
233 sub titlul
„ sub numirea
236 sub brazdă
„ sub forma
243 sub mîna
244 subt aspectul
„ subt o
246 sub pămîntul
247 subt acest
249 subt ordinele
254 sub straturi
255 sub raportul

Pag.

256 sub Carpaţii
258 sub poala
264 sub pămîntul
267 sub fiecare
268 sub umbra
270 sub priporul
„ sub linia
288 sub rubrica
289 subt aspectul
290 sub nişte
298 sub trunchiul
302 sub pămînt
306 sub pămînt
309 sub jugul
311 sub dînsul
313 sub păstoria
324 sub tipar
331 subt auspiciile
334 sub raportul
„ subt al
335 subt aceiaşi
„ sub răspunderea
340 sub surpăturile
346 subt următoarele
352 sub raportul
356 subt arbitriul
370 sub proaspăta
374 sub scutul
375 sub raportul
„ sub acela
380 subt această
398 sub diferitele
„ sub raportul
399 sub formă
401 sub George
„ sub Vasile
402 subt a
407 subt acest

Pag.

408 subt acest
409 subt acest
416 sub curtea
422 sub numirea
427 sub cort
434 sub lespezi
„ sub movile
438 sub titlurile
„ sub împărăţia
439 sub titlul
„ sub titlul
454 sub Nr.
„ subt un
465 subt un
468 subt un
„ sub căpătîiul
„ sub paturi
477 sub pămîut
478 sub raportul
500 subt inteligenţa
503 sub mîna
504 sub daltele
„ sub streaşină
507 sub Şerban
„ sub Şerban
„ sub Şerban
„ sub domnia
510 sub Şerban
„ sub Constantin
515 sub domnia
519 subt a
„ sub bolta
520 sub vesela-i
„ subt ie
521 sub ziduri
„ sub titlurile
„ sub mai
524 sub cer

Pag.		Pag.		Pag.	
528	subt umbrar	536	sub geană	540	sub lumina
529	subt un	537	subt acest	542	sub domnia
536	subt atîtea	538	sub forme		

Insfîrșit, volumul al III-lea, care conține și cel mai bogat material, are 267 cazuri, repartizate astfel : urmate de consoană, 191 *sub* și 3 *subt*, iar urmate de vocală 68 *subt* și 5 *sub*

Pag.		Pag.		Pag.	
4	subt un	57	sub podoaba	112	subt umbră
„	sub tipar	„	sub coarnele	118	sub muntele
7	sub umbrarul	„	sub picioarele	119	sub propriul
9	sub titlul	60	sub titlul	123	subt această
14	subt arșița	61	sub rubrica	124	sub dobitoc
15	sub pîrlitura	63	sub un	125	subt ochi
16	subt ale	65	subt umerii	131	sub pămînt
17	sub care	68	sub nivelul	„	subt o
18	sub șure	69	sub dînsul	137	sub penelul
20	sub domniile	70	subt o	140	sub pensula
23	sub picioare	„	sub ștersura	143	subt a
24	sub numirea	74	subt un	144	subt umere
28	sub numele	„	sub crăcile	145	sub jugul
30	subt ordinele	„	subt umbră	150	sub titlul
35	sub adîncul	76	sub formele	152	sub poalele
„	subt umbra	„	sub propria	„	sub poale
36	sub stejar	77	subt aburoasele	158	sub pana
40	sub stelele	79	sub tărîmul	„	sub titlul
„	sub tine	81	subt ochi	160	sub cerul
41	subt adierea	85	sub picioare	162	sub nori
43	subt ugerul	87	sub bolta	166	sub paza
50	sub titlul	89	sub forma	168	sub penel
52	sub Francisc	97	sub felurite	169	sub umbrarul
53	sub forme	„	subt ale	170	subt umbrarul
„	sub gemetele	100	sub candida	172	sub dealul
54	subt ochii	103	subt același	174	sub dînsul
„	sub nuori	106	subt poalele	„	sub piscurile
55	subt a	107	sub stăpînirea	179	sub copita
„	sub creșturile	111	subt o	„	sub muchia
„	sub crepidele-i	„	sub dînșii	180	sub roata

Pag.

181 sub soare
„ sub care
182 sub roatele
„ subt atîtea
„ subt atîtea
184 sub pămînt
185 sub pămînt
186 sub pămînt
187 sub pămînt
189 sub secure
„ subt o tufă
194 sub care
„ subt ochi
195 sub forme
„ subt aceste
„ sub stîncile
200 sub stîncile
203 sub Pietrele
205 sub tulpina
212 sub poala
228 sub chipul
232 sub pana
235 sub paza
245 sub picioare
250 sub picioare
253 sub un
254 sub butoi
257 sub poalele
263 sub modestul
266 sub dînsa
267 sub bună
269 sub picioarele
284 sub măslin
285 sub pămînt
291 sub picioarele
311 sub modestul
312 subt aşa
„ subt aşa

Pag.

313 sub teasc
314 subt această
315 sub forma
325 subt acoperă-
mîntu-i
327 subt un
329 subt iubirea
332 sub raportul
„ subt acela
333 subt o
335 sub firma
„ sub ţeava
342 sub povara
„ sub sarcina
344 subt această
„ sub penalităţile
345 subt îngrijire
„ subt articolii
349 sub raportul
358 sub datorii
367 sub care
375 subt ocrotirea
379 sub dogoreala
„ sub scutul
384 sub colorile
386 sub domnirea
389 sub toate
393 sub jugul
396 sub jugul
400 sub domnirea
404 sub pretext
412 sub tavele
418 subt o
419 sub jugul
421 subt ocrotirea
423 sub presiunea
424 sub presiunea
427 subt o

Pag.

431 sub scutul
433 sub jugul
439 subt ordinele
442 sub vălul
447 sub steagul
453 sub scumpa
458 sub satîrul
459 sub picioare
463 sub bănuiala
464 subt un
465 sub tîmita
468 subt ochii
470 subt inspiraţiu-
nea
473 sub scutul
480 sub regimul
„ subt influenţa
483 subt foarte
486 sub numiri
487 subt aripele
488 subt soare
489 sub Mihai
„ sub Mihai
490 subt ochii
492 sub juguri
493 sub titlul
494 sub Mihai
„ sub titlul
„ subt un
495 sub Mihai
496 sub titlul
497 sub clima
500 sub Mihai
501 sub Mihai
502 sub raportul
506 sub diferite
507 sub titlul
508 sub titlul

Pag.		Pag.		Pag.	
508	sub pana	548	sub Horia	597	sub ce
509	sub Mihai	„	sub dînsul	598	subt impresiunea
511	sub căpetenia	561	sub cuvîntul	601	sub focurile
512	sub căpetenia	„	subt o	„	sub săbiile
513	subt ochii	571	subt alte	602	subt ordinele
„	sub cenuşe	„	sub corturile	607	sub cetatea
517	sub Romani	574	sub rîpele	„	sub Mihai
519	subt asuprirea	576	sub comanda	610	subt o
520	subt epitropie	„	sub comanda	„	subt o
„	sub masă	577	subt ordinele	624	sub firma
525	sub saltea	„	sub comanda	625	sub pămînt
526	sub poalele	„	sub direcţiunea	626	sub pămînt
527	sub piscurile	579	subt ordinele	627	subt un
533	sub cumpăt	587	sub bătaia	628	sub pămînt
542	sub straşnică	589	sub dînsul	630	sub direcţiunea
545	sub grosolanu-i	„	sub dînşii	632	sub direcţiunea
„	sub ţundra-i	593	sub grindina	634	subt ochi
„	subt opincile-i	594	sub vîjîitul	„	sub care
„	sub cuşma	„	sub cureaua	642	subt o
„	sub tot	„	sub ploaia	644	sub raportul
546	sub paloşul	595	sub bătaia	646	sub poruncile
547	sub spuză	596	sub conducerea		

Vedem, deci, că înainte de consoană prepoziţia ia forma *sub*, iar înainte de vocală forma *subt*. Cu privirea la *sub* urmat de consoană nu poate fi nicio discuţie: peste patru sute de cazuri, doar cu opt excepţii. Cît despre *subt* urmat de vocală, situaţia nu este tot atît de concludentă. Observăm totuşi că numărul excepţiilor se micşorează dela volum la volum, fapt care ne împinge să spunem că şi tipograful trebue să-şi fi avut partea sa de colaborare. Dacă el cunoştea forma *sub*, lucru normal, fiind cea mai răspîndită, este sigur că a tipărit de multe ori această formă în locul celeilalte. S'ar putea însă ca procentul mic să fie datorit lui Odobescu însuşi, în sensul că el a intervenit abia dupăce se imprimaseră cîteva coale. (Primele 110 pagini au în mod consecvent *sub*.) Pedealtăparte, înaintea ediţiei dela 1887 nu găsim în operele lui Odobescu preocuparea de a scrie *sub* într'un caz şi *subt* în celălalt. Ast-

fel „Moţii şi Curcanii", Socec 1887 ne dă doar forma generală cunoscută *sub*. După 1887 apare însă dubletul în „Petrache Poienaru", Carol Göbl, Bucureşti şi în „Mihnea Vodă cel Rău şi Doamna Chiajna", Socec 1894 (ediţie şcolară). In ultima se corectează forme care scăpaseră în ediţia operelor complete. Depildă la pag. 28: *s u b t ochii Doamnei Smarande*, n u *sub ochii D. S.* („Opere complete", vol. I, pag. 86); la pag. 59: *s u b t o coastă*, n u *sub o coastă* (*ibid.* I, pag. 116); la pag. 61 *s u b Mircea Bătrînul*, n u *subt Mircea Bătrînul* (*ibid.* I, pag. 119).

Nu mai încape îndoială că cel care a introdus modificarea aici în discuţie şi care a ţinut ca ea să fie respectată a fost Odobescu. Incă o dovadă că nu-i vorba de ceva datorit editurii sau tipografului este că într'o carte apărută în aceeaşi vreme, depildă „Amintiri din pribegia dela 1848" a lui I. Ghica, nu avem de a face cu două forme întrebuinţate rînd pe rînd în împrejurări determinate.

Existenţa acestui dublet în opera lui Odobescu nu trebue să ne mire. Fapte similare apar pe o scară mai întinsă şi în alte limbi. Astfel greaca, atît cea veche cît şi cea nouă, cunoaşte pe *-ν* mobil, care cade înaintea unor anumite consoane şi se păstrează înaintea vocalelor. Se zice în neogreacă *τὸν ἀγώρι* (acuzativ dela *ὁ ἀγώρι* 'băiat'), dar *τὸ βοσκὸ(ν)* (acuzativ dela *ὁ βοσκὸς* 'păstor'). In ungară articolul este *a* înaintea unei consoane şi *az* înaintea unei vocale: *a kert* 'grădina', dar *az anya* 'mama'. In limba engleză articolul nehotărît sună *a* înaintea unei consoane şi *an* înaintea unei vocale: *a way* 'un drum', dar *an end* 'un sfîrşit'. Limba italiană are două forme pentru conjuncţia „şi": *e* înaintea consoanelor şi *ed* înaintea vocalelor.

Rostul încercării de faţă este să semnaleze faptul, pentruca în ediţiile viitoare ale operei lui Odobescu să se ţie, pe cît posibil, seama de norma pe care a fixat-o el însuşi.

Dacă ne gîndim la explicaţia ce se poate da, trebue să spunem că e vorba de un fapt de e u f o n i e. Odobescu s'a sezisat de existenţa acestor două forme, încercînd, prin întrebuinţarea lor, să dea varietate şi frumuseţe limbii. El n'a făcut decît să lucreze pe acelaşi drum al limbii care ne duce la formele *su-pat*, scris *sub pat*, şi *su-masă*, scris *sub*

masă. Intotdeauna atent, căutînd să fie pe linia evoluției normale a limbii, Odobescu ne apare acum pătruns de o meticulozitate științifică. Nu este fără importanță faptul că a stabilit două forme pentru o prepoziție de cele mai multe ori trecută cu vederea.

Cît privește dragostea lui pentru limbă, să ne gîndim numai la acele hotărîte cuvîntări rostite împotriva dicționarului proiectat de Laurian și Massim. Cu toate că suferea o dîrză opoziție, el n'a părăsit atitudinea pe care bunul simț pedeoparte, talentul de scriitor, pedealta, îl obligau s'o ia.

Amănuntul ce am prezentat aici aduce o completare în portretul de lingvist al lui Odobescu.

I. Coteanu.

FAUNA ŞI FLORA ÎN TOPONIMIA BASARABIEI.

ELEMENTE TURCEŞTI.

In articolul nostru *Argot basarabean* [1] spuneam că Moldova dintre Prut şi Nistru este extrem de bogată în fapte lingvistice. Vreme de aproape douăzeci de ani, cît am locuit acolo, am putut cunoaşte o mare parte din ea, şi acest fapt m'a ajutat în timpul cercetărilor de mai tîrziu cu privire la onomastica (antroponimia şi toponimia) acestei regiuni. O prezentare totală a observaţiilor făcute ar fi depăşit limitele unui articol; deaceea mă voiu ocupa deocamdată numai de fauna şi flora din toponimia Basarabiei, alegînd şi din această grupare doar elementele turceşti.

Principalul izvor mi-a fost opera lui Zamfir Arbore, *Dicţionar Geografic al Basarabiei*, Bucureşti 1904, care este plin de numeroase şi, adesea, grave greşeli de tot felul. Pe unele dintre ele le-am îndreptat cu ajutorul cunoştinţelor ce le aveam eu, iar pe altele, folosindu-mă de *Marele Dicţionar Geografic al Romîniei*. De multe ori am cercetat unele toponomice basarabene şi în *Dicţionarul Geografic al Bucovinei*, publicat de Em. Grigorovitza (Bucureşti 1908), deoarece hotarele administrative ale celor două provincii nu au izbutit, în cursul anilor de zbuciumată istorie pe care a avut-o fiecare în parte, să creeze prea multe fenomene lingvistice deosebite pe pămîntul bătrînei Moldove a lui Ştefan cel Mare. Deasemenea *Dicţionarul Statistic al Basarabiei*, de Eugen Giurgea, Chişinău 1922, precum şi monografia d-lui profesor Ştefan Ciobanu, *Basarabia*, tipărită tot la Chişinău, în 1926, ne-au înlesnit cercetarea într'o apreciabilă măsură.

1. Cf. vol. V al acestui *Buletin*.

Se cuvine să amintim şi de puţinele, dar bunele informaţii pe care le-am găsit la Nabî Yaşar, *Balkanlar ve Türklük* (Balcanii şi turcimea), Istanbul 1936, pag. 80 urm., prin bunăvoinţa prietenului Mihail Guboglu, licenţiat în Istorie al Universităţii din Cernăuţi şi preparator pelîngă Seminarul de Turcologie al Facultăţii de Litere din Iaşi. Tot el mi-a pus la dispoziţie teza sa de doctorat, *Găgăuzii în lumina istoriei*, pe care o va publica în curînd. Afară de aceste opere, am consultat, destul de des, şi Gramatica lui J. Deny[1], în care am găsit exemple şi lămuriri preţioase.

Originea toponimicelor găgăuze pe care le vom discuta a fost şi continuă să fie obiectul unor aprige polemici, din cauza neînţelegerii care se pare că mai există, în ce priveşte originea Găgăuzilor. Mai toţi cercetătorii bulgari afirmă că Găgăuzii sînt o ramură a neamului slav, deoarece religia lor este creştină ortodoxă. In acelaşi timp etnologii turci susţin că Găgăuzii sînt o ramură a neamului turcesc, care a primit creştinismul printr'un concurs de împrejurări istorice pe care nu le mai pomenim în amănunt.

Cele mai puternice dovezi că originea Găgăuzilor este turcă le găsim în operele cercetătorilor bulgari Atanas I. Manov, *Potekloto na Gagauzitĕ i tĕhnitĕ običai i nravi*, Varna 1938[2] şi G. D. Balascef, *Impăratul Mihail al VIII-lea Paleologul şi statul Oguzilor pe ţărmul Mării Negre*[3]. Pentru a nu complica prea mult lucrurile, vom expune, extrem de succint, părerea lui A. I. Manov cu privire la această problemă.

Găgăuzii sînt o ramură turcă, cunoscută în studiile istorice supt numele de Uzi. In urma cercetărilor mai multor arheologi, precum şi a descifrării inscripţiilor desco-

1. J. Deny, *Grammaire de la langue turque*, Paris 1920.

2. Operă în două părţi, din care prima a fost tradusă în romîneşte de N. Batzaria, supt titlul *Origina Găgăuzilor*, Bucureşti 1940. Cf. şi recensia noastră în revista *Curier ieşan*, an. I, nr. 1-3, pag. 77-79.

3. Este vorba de o comunicare a lui G. D. Balascef la Congresul studiilor bizantine din Atena, în 1930, care a fost tradusă din greceşte în romîneşte de către d. prof. G. I. Brătianu (= Institutul de Istorie generală al Universităţii din Iaşi; Iaşi 1940). Textului i s'a adăugat, de către traducător, şi o introducere.

perite pe stîncile rîului Orhon de către turcologul Vilhelm Thomsen, s'a ajuns la concluzia că este vorba de un trib turcesc deosebit, numit turc-oguz.

Intemeietorul puterii turceşti ar fi fost Oguz-Han. El a avut şase fii. Copiii acestora, în număr de douăzeci şi patru, au ajuns căpeteniile unui număr corespunzător de triburi, după moartea bunicului lor.

După o epocă de îndelungată conveţuire au început să se împartă în grupuri deosebite, care tindeau să-şi asigure o viaţă cu totul independentă, deşi continuau să vorbească o limbă aproape comună, limba turcă.

Impinşi de alte triburi şi animaţi de puternicul lor spirit de aventură sau dornici să prade imperiul bizantin, pe care-l cunoşteau atît de bine [1], ei şi-au părăsit vechile lor sălaşe asiatice pela sfîrşitul secolului al IX-lea şi începutul secolului al X-lea.

Turcologul rus N. Golubovski afirmă [2] că triburile turceşti au început să coboare spre Europa, urmînd două direcţii: unele prin Asia Centrală şi stepele ruseşti, iar celelalte la sud, prin Persia, tot cu numele de Oguzi. Ultimii s'au numit Turci Seldjucizi sau Osmanlîi, după numele întemeietorului dinastiei, pecînd primii, cu numele comun de Turci, şi-au luat denumiri separate: Pecenegi, Uzo-Turci şi Cumani, fiecare bucurîndu-se de o totală independenţă politică. Ei s'au aşezat între Volga şi rîul Ghiauc prin secolul al IX-lea.

Pela 1036, Uzo-Turcii, împinşi de Cumani, s'au îndreptat spre ţărmurile fluviilor Volga şi Don, în direcţie vestică, unde s'au întîlnit cu Pecenegii. Aceştia se aflau tocmai în plin război civil. O parte dintre Pecenegi, în frunte cu voevodul lor Kaghen, se creştinează puţin mai înainte de 1048. Ceilalţi, comandanţi de Tirah, sînt înfrînţi de Uzo-

1. Ana Comnena afirmă că tatăl său, împăratul Alexis Comnenul, avea numeroase unităţi militare uze, care au participat la războiul contra Cumanilor. Se ştie însă că şi înainte de această dată imperiul bizantin, precum şi curtea sa au avut numeroşi funcţionari din neamul Uzilor.

2. In opera sa *Pečenegi, Torki i Polovtsi do našestvejah Tatarov*, Kiev 1884. Cf. şi *Osmanlî ülkesinde hiristiyan türkler*, de acelaşi, 1923, Istanbul 1932, pag. 31.

Turci şi siliţi să se refugieze dincolo de Dunăre. Aici sînt puşi supt ascultarea imperiului bizantin, care-i şi creştinează.

Dar Uzo-Turcii sînt împinşi mereu de Cumani, astfel că în anul 1055 ei se îndreaptă spre principatul Preslav. La rîndul lor, principii ruşi îi înfrîng în anul 1060 şi-i obligă să treacă Dunărea. O parte din Uzii care supraveţuiseră au devenit supuşi ai Bizantinilor, pecînd ceilalţi s'au înapoiat şi s'au aşezat dealungul graniţelor ruseşti. Dar la 1080 prinţul rus Vladimir Monomah i-a nimicit cu desăvîrşire, după care Uzii şi-au pierdut pentru totdeauna neatîrnarea lor politică şi s'au împrăştiat printre Protobulgari, Pecenegi şi alte triburi turceşti din Deliorman. Alţii însă au trecut supt stăpînirea Ruşilor cu denumirea C a r a - C a l p a c, ceeace înseamnă „Căciuli-Negre", îndeplinind slujba de grăniceri în vestul principatului de Kiev, cu denumirea de C a l a u z i. M. G u b o g l u precizează că ei au înfiinţat chiar o marcă, pe care au pus-o supt ascultarea lui Vladimir, cneazul dela Kiev, datorită căruia se va şi produce creştinarea oficială a Găgăuzilor între anii 1080 şi 1087, cu numai o sută de ani mai tîrziu decît a Ruşilor.

Grupul acesta este mai puţin numeros decît al celorlalţi, dar reprezintă turcismul cel mai vechiu al Peninsulei Balcanice şi al stepelor pontice.

Al doilea grup de triburi au început să coboare spre sud, cătră Persia, trecînd pelîngă Marea Caspică. Ele au venit în contact cu religia şi civilizaţia arabă. Găgăuzii aceştia au primit mahomedanismul. Aşa se explică existenţa a două graiuri, aparent deosebite : graiul găgăuz şi graiul turc.

In anul 1224, cînd oastea unită a Ruşilor şi Cumanilor a fost înfrîntă de Mongoli, aceia dintre Uzo-Turci, care se aşezaseră la marginea graniţelor ruseşti, s'au văzut nevoiţi să emigreze în masă, împreună cu familiile lor. Trecînd Dunărea, s'au îndreptat spre Dobrogea, unde s'au aşezat printre triburile turceşti, pecenege, protobulgare, etc. Aceia dintre dînşii care trecuseră la creştinism s'au aşezat pe litoralul Mării Negre şi mai în interior, spre Silistra, Mangalia, Cavarna, Balcic, Varna şi prin alte locuri, unde au rămas pînă astăzi cu limba şi naţionalitatea lor originară, ca U z i

sau Oguzi, dar cu denumirea de Găgăuzi, denumire căpătată în urma trecerii lor la creştinism.

Pela 1261 se aminteşte de un principat sau despotat al Oguzilor sau Găgăuzilor. In 1393 Baiazid Ilderîm desfiinţează acest principat creştin de naţionalitate turcă. Imediat după aceasta, o parte dintre Găgăuzi încep să emigreze în Basarabia, plecînd în grupuri izolate şi aşezîndu-se de preferinţă prin funduri de văi şi pe cursul apelor. Cu timpul, grupurile devenind mai mari şi mai numeroase, se începe o mai pronunţată populare a Bugeacului. Restul de Găgăuzi, care au primit mahomedanismul, au continuat să locuiască pe locurile unde se aşezaseră la venirea lor.

Din cele spuse pînă aici se poate vedea că Găgăuzii nu sînt, în niciun caz, de origine slavă. Deosebit de importantă este următoarea afirmaţie a lui A. I. Manov, *op. cit.*, pag. 19: „Socotim că Găgăuzii şi Gagialiii de astăzi nu sînt rămăşiţe ale Protobulgarilor din Deliorman şi Dobrogea, ci, în special, urmaşii acelor triburi turceşti şi oguze (Pecenegi, Cumani şi, în deosebi, Uzi) care trecuseră Dunărea şi care, după ce fuseseră înfrînte şi împrăştiate în diferitele părţi ale Peninsulei Balcanice, pînăla urmă s'au văzut nevoite să caute adăpost şi aşezare printre conaţionalii lor care rămăseseră în Deliorman, în apropierea Dunării şi a Dobrogii". La cele arătate mai sus trebue adăugată o mărturie istorică de cea mai mare importanţă din vremea împăratului Mihail al VIII-lea Paleologul. In 1261, cînd a reuşit să intre din nou în Constantinopole, acest împărat a încredinţat prietenului său Izedin Kaigavuz, sultanul din Iconium, refugiat la el din cauza prigoanei Mongolilor, misiunea de a întemeia şi organiza un stat cu triburile turceşti ce se aflau în aşa numita Ţara Kavurna[1]. Acest stat trebuia să fie un stat tampon pentru năvălitorii străini care ameninţau imperiul bizantin şi, în special, pentru războinicul ţar dela Tîrnovo, Constantin Tih, cu care împăratul Mihail al VIII-lea nu se afla în relaţii bune.

1. Un hrisov al lui Asan al II-lea, dat negustorilor din Raguza între anii 1230 şi 1231, cuprinde informaţii referitoare la o „Ţara Kavurna" având drept capitală *Kavurna*, adică Balcic, unde erau îngrămădite triburile turceşti de care am vorbit pînă acum.

Acelaşi autor bulgar, A. I. Manov, consideră ca „neserioase" afirmaţiile unor cercetători, chiar dacă printre ei este şi un L. Miletič. Faptul că Găgăuzii înşişi îşi zic Bulgari vechi nu constitue un argument serios. Mai importante sînt faptele istorico-arheologice, care dovedesc originea lor turcă, şi apoi cele de natură etnografică. Aşa, de exemplu, s'a observat că Găgăuzii susţin cu tărie şi în toate împrejurările înrudirea lor cu poporul turc, spunînd: *Biz türkmeniz* (= sîntem Turci) sau *Bizim aramiz türklerle bir sovan zarî kadardir* (= deosebirea dintre noi şi Turci este cît o peliţă de ceapă). Merită să reproduc şi ceeace spune preotul Mihail Ceachir în nota dela prefaţa dicţionarului său [1]: „Limba găgăuză este limba tiurca (turca) veche, mai curată decît cea osmanlistă. Limba turco-găgăuză, în comparaţie cu cea osmanlistă, este în aşa situaţie, precum Romînii, din punct de vedere literar, au latinizat şi au franţuzit limba moldovenească veche. Găgăuzii au venit din Altai şi Asia centrală în Peninsula Balcanică, prin Ural şi Rusia, şi au primit creştinismul ortodox, iar Turcii osmani au venit prin Persia, Aravia, Asia Mică, Grecia şi Vizantia, unde ei au primit islamismul, mahomedanismul. Găgăuzii numesc limba lor nu găgăuză, ci tiurca şi zic «noi grăim tiurccea, turceşte, iar Turcii osmani grăiesc osmanlîidja, osmaneşte»" [2].

In ce priveşte numele lor, I. A. Manov, *op. cit.*, pag. 27, nota 57, afirmă că „Găgăuzi" însemnează „Oguzi creştini, Oguzi drept credincioşi", deoarece în limba găgăuză *giga* sau *gaga* se traduce prin „drept", ca în urarea *Alah gigani versin*, adică „Dumnezeu să-ţi dea dreptate". Deaceea *gîga-* sau *gaga-uz* însemnează „Uz drept credincios", în opoziţie cu Oguzii păgîni. Ei şi-au luat acest nume, datorită

1. *Dicţionar găgăuz-romîn*, Chişinău 1938.

2. Originea turcească a Găgăuzilor a fost dovedită, acum de curînd, şi pe cale antropologică. D-ra Olga Necrasov, asistentă la Universitatea Mihăileană, a publicat în *Lucrările Societăţii Geografice „Dimitrie Cantemir"*, vol. III, Iaşi 1940, supt titlul *Le problème de l'origine des Gagaouz et la structure anthropologique de ce groupement ethnique*, un studiu ale cărui concluzii sînt următoarele: Dacă-i adevărat că vechii Pecenegi şi Cumani au aceeaşi origine ca Turcii actuali, atunci Găgăuzii sînt evident urmaşii direcţi ai unuia din aceste vechi triburi.

faptului că tînărul lor stat, cu religie oficială creştină, avea un exarhat la Cavarna, pus supt ascultarea patriarhului dela Constantinopole. Celelalte triburi, protobulgare şi turceşti, creştinate s'au alipit grupului majoritar al Găgăuzilor, adică al Oguzilor drept credincioşi.

*

Răspîndirea Găgăuzilor în sudul Basarabiei este pusă, de M. Guboglu, mai ales după 1812, cînd s'a făcut răpirea Basarabiei, şi se explică prin dorinţa guvernului rus de a popula sudul acestei provincii cu Bulgari din Dobrogea şi chiar din Bulgaria; numai că, în loc să sporească numărul puţinilor Slavi din aceste locuri, Ruşii au reuşit să întărească unele grupuri de Găgăuzi stabilite acolo înainte de această dată.

Catagrafia rusă din 1817 înregistrează şapte comune găgăuze: *Ciadîr-Lunga, Cazaclia, Congas, Cubei, Disghingea, Haidar* şi *Tomai.*

Nabî Yaşar, *op. cit.*, pag. 80 notează treizeci şi şase de toponimice găgăuze (dimpreună cu numărul locuitorilor), pe care le-a găsit în cursul unei călătorii de studii în Basarabia sudică. Dintre acestea redau aici, în raport cu subiectul cercetări de faţă, numai opt nume topice, respectînd ordinea stabilită de autor, deşi ea nu e dictată nici de desimea populaţiei, nici de alfabet. Se pare că ele sînt înşirate în ordinea în care au fost vizitate. Iată-le: *Komrat* (14.000 locuitori), *Beşelma* (4000), *Kazyak* (6000), *Karakurt* (3000), *Kartal* (2000), *Kurbağlî* (2000), *Karaağaç* (3000), *Tabak* (3000). Ceva mai departe, la pag. 81, autorul nostru spune: „sprijinit pe această statistică a Găgăuzilor care locuesc în Basarabia, putem evalua numărul lor la circa 300.000 suflete".

Doi ani după apariţia căţii lui Nabî Yaşar îşi publică A. I. Manov opera sa. La pag. 52-54 el înregistrează aşezările găgăuze din Bulgaria şi din Romînia (Dobrogea şi Basarabia), unde au locuit sau continuă să mai locuiască Găgăuzi. Citez dintre acestea pe acelea care sînt în legătură cu articolul nostru: *Brestak* sau *Kara-aači, Karakurt, Kurt-bunar* (Bulgaria) şi *Avdorma, Beşelma, Kara-agači, Ka-*

zaiaclî, Karakurt, Kombrat[1], *Tabak* (Basarabia). In nota paginei 58, supt nr. 118, A. I. Manov publică şi lista toponimicelor înregistrate de Nabî Yaşar în opera citată, dimpreună cu informaţii noui aflate la alţi autori.

Pentru tălmăcirea numelor topice de mai jos am consultat dicţionarul lui Sermed Muhtar Alus: *Türkče-Fransîzca Yeni Lûgat* (*Nouveau dictionnaire turc-français*), ed. II, Istanbul 1935, şi pe al lui W. Radloff, *Versuch eines Wörterbuches der Türkdialekte*, Petersburg 1883-1909.

Afară de acestea am folosit destul de des micul, dar recentul *Dicţionar găgăuz-romîn*, Chişinău 1938 al preotului Mihail Ceachir, care, deşi are o serie de lipsuri tehnice, fără a mai vorbi de faptul că este alcătuit numai pe baza graiului găgăuz dintr'o singură comună (*Ciadîr-Lunga*), mi-a adus reale servicii în numeroase cazuri.

Almalîi: vale în judeţul Ismail.

Et.: *alma* 'măr' (M. Ceachir, *op. cit.*, pag. 10), *elma* 'măr' (Sermed Muhtar Alus, *op. cit.*, pag. 189). Toponomia romînească este destul de bogată în nume a căror temă însemnează acelaşi lucru. Citez după D. Frunzescu, *Dicţionarul topografic şi statistic al Romîniei*, Bucureşti 1872, pag. 289 urm.: *Meri* (sate în judeţele Dîmboviţa, Prahova şi Teleorman; vale, Prahova); *Merişorul* (munte, Neamţ); *Mărul roş* (sat, Mehedinţi); pag. 511: *Valea mărului* (pîrău şi sat, Argeş); *Valea merilor* (sate, Olt şi Tecuciu), etc. Adaug la acestea pe *Mereni* (Basarabia), care arată 'locuitorî originari din *Meri*'. Astfel s'a format n. pers. *Mer(e)anu*. In *Anuarul Universităţii din Iaşi pe 1935/36*, la pag. 227 găsim antroponimicul *Meran* (Năstase). Cf. şi *Măru*, numele unui coleg dela şcoala de ofiţeri în rezervă (Bacău), de loc din Bucovina.

1. Este interesant cum transcrie autorul acest nume topic, pe care Găgăuzii şi cei care le-au studiat originea, viaţa şi limba îl transcriu *Komrat*. Cf. şi traducerea romînească a operei lui Manov, pag. 51. O altă variantă fonetică, poate greşală de tipar, apare la pag. 177, în rezumatul francez al originalului bulgăresc. Ea este *Komprat*. Ţin să mai spun că Manov înregistrează şi toponimice romîneşti, fără a spune acest lucru. In lista cu numele topice din Bulgaria se află *Buruiană*, căruia i se dă, în paranteză, echivalentul găgăuz, probabil mai recent, *Ciamurlu*. In a doua listă figurează localităţi pur romîneşti: *Valea Perjei*, transcris *Vale-Perje*, *Vulcăneşti*, transcris *Volcaneşti*, *Curci*, *Lărgeanca* transcris *Lârjanca*, *Troian* şi *Freeăţei*.

Avdorma: pîrău, vale şi comună în judeţul Tighina. Documentele vechi pomenesc de existenţa unei aşezări turceşti în acest loc pela 1563. Aşezarea actuală datează depela 1819 şi a fost întemeiată de cătră colonişti găgăuzi veniţi din Orak (jud. Lăpuşna) pela începutul veacului trecut. E situată într'o regiune de coline şi de dealuri, dintre care menţionăm : *Cumnuc-bairă* 'dealul nisipos', *Sară-bairă* 'dealul galben' [1], *Tozocai-bairă* 'dealul alunecător de praf' (se pare că e vorba de o dună călătoare), precum şi pîrăul *Avdorma-dere* 'gîrla din Avdorma'.

Et.: *av* 'vînătoare' (Ceachir, *op. cit.*, pag. 12), *av* 'chasse', *avlamak* 'chasser', *avlanmak* 'être chassé' (Alus, *op. cit.*, pag. 36). *Avdorma* ar fi un fel de gerundiv cu valoare de substantiv şi însemnează 'care a fost vînat'.

Baccealia: pîrău, vale şi sat în jud. Tighina. Satul s'a întemeiat la 1823, pe locul vechiului sat tătăresc, numit *Baccea*. Locuitorii actuali, care sînt Romîni, îi zic satului şi *Başcalia*, ceeace pare a fi o etimologie populară, născută prin apropierea acestui nume de *băşcălie* (cf. *a lua în băşcălie*) [2].

Et.: *başcea* 'grădină' (Ceachir, *op. cit.*, pag. 14), *bahce* [3] 'grădină', *bahcele* 'loc cu grădină' sau 'grădini' (Alus, *op. cit.*, pag. 47). Explicaţia lui Z. Arbore, *op. cit.*, pag. 11, col. 3 şi pag. 12, col. 1, că *baccealia* ar însemna 'grădină de zarzavat', nu corespunde realităţii, deoarece niciun dicţionar nu traduce cuvîntul *bacce* prin 'grădină de zarzavat', ci numai prin 'grădină'. Cf. la Frunzescu, *op. cit.*, pag. 222 următoarele sinonime romîneşti : *Grădina* (locuinţă izolată, Romanaţi); *Grădina lui Teodor* (insulă în Dunăre, în dreptul satului Polizeşti, Brăila); *Grădini* (sat, Romanaţi). Toponimicele *Grădinari, Grădineşti* şi *Grădinăreşti*, din judeţele Ilfov, Argeş şi Dolj sînt format dela antroponimicele corespunzătoare, deşi nu este exclusă nici ipoteza contrară.

---

1. Cf. n. top. basarabean *Gura galbenă*, sat în jud. Tighina, apoi *Ripa galbenă* (Iaşi), fără a mai pomeni şi alte toponimice.

2. August Scriban, *Dicţionaru limbii romîneşti*, Iaşi 1939-1940, pag. 154, col. 1 notează pe *başcaliu* 'cojocar care nu lucra marfă subţire', iar la pag. 159, col. 2, pe *a lua în băşcălie* 'a lua în zeflemea, în ris, la vale, peste picior'.

3. Cf. şi parcul din Constantinopole *Dolma-bacce* (*dolma* însemnează 'terasă').

Balaccelea: numele mai vechiu, care coexistă alături de cel actual, *Rosenfeld*, al unei colonii germane din jud. Cetatea-Albă, aşezată în valea pîrăiaşului *Balaccelea*. Afară de această colonie mai găsim un cătun mic, *Balaccelea nouă* (căruia Ruşii îi ziceau *Nóvaia Balacceia*), şi sătucul *Balaccelea veche* (rus. *Stáraia Balacceia*), ambele în acelaşi judeţ.

Et.: *balîc* 'peşte', *balacci* 'pescar' (Ceachir, *op. cit.*, pag. 13 şi Alus, *op. cit.*, pag. 50). Scriban, *op. cit.*, pag. 147, col. 2, constată că turc. *balîc* este cunoscut atît la noi, cît şi la Ruşi. Numele aşezărilor a fost luat dela pîrăiaşul *Balaccele*. La Frunzescu, *op. cit.*, p. 348 găsim puţine toponimice sinonime cu acesta, depildă *Peştişani* (sat, Gorj), derivat, foarte probabil, dela un colectiv *peştiş*, neatestat (cf. şi *Peştiosul*, pîrău în jud. Neamţ, care însemnează 'bogat în peşte'). Nume de persoane cu radicalul menţionat, afară de foarte răspînditul *Pescaru* (variante moldoveneşti *Păscaru* şi *Pascaru*), nu există, în schimb antroponimia cunoaşte diferite formaţii dela numele populare ale unor varietăţi de peşte sau dela numele instrumentelor cu care se prind peştii. Ex. *Vîrlan* [1] şi *Voloacă* [1].

Balarda: sătuc în judeţul Orhei, aşezat în valea Icheului.

Et.: *ba (a)* 'vie', plur. *baalar* (Ceachir, *op. cit.*, pag. 13 şi Alus, *op. cit.*, pag. 45). *Balarda* însemnează, aşadar, o regiune în care se cultivă viţa de vie. Cf. Frunzescu, *op. cit.*, pag. 614: *Valea viei* (sate, Argeş şi Buzău) şi *Valea viei-Ungureni*, vechiul nume al actualului sat *Benga* (Buzău), apoi pag. 525: *Viişoara* (sate, Bacău, Olt, Romanaţi, Teleorman; izvor cu apă feruginoasă, Neamţ; pîrău, Prahova; locuinţă izolată, Rîmnicul-Sărat); *Vii* (deal, Vîlcea, şi măgură, Dolj); *Viişoare* (locuinţă izolată, Brăila), iar la pag. 524: *Via bobului* (moşie nelocuită, Prahova). Ca n. pers. există deriva-

1. Pentru primul, cf. Scriban, *op. cit.*, pag. 1415, col. 1: „peşte mic (10 cm) şi vioi, cu trup cilindric, înrudit cu ţiparu cu care se confundă (*cobitis barbatula*); se numeşte şi *grindel*, *moină*, *molan* şi *molete*", iar pentru al doilea, *ibid.*, pag. 1419, col. 2: „*voloc* şi *-og*, pl. *-oace*, (rus. *vólok* d. *voločiť*, a tîrî; *volokuša*, năvod; bg. *vlak*, plasă). *Est.* Plasă (de prins peşte purtată de doi oameni". Cf. şi n. top. *Vîrlan* (sate, Neamţ) şi *Vîrlăneşti* (sate, Tecuciu), la Frunzescu, *op. cit.*, pag. 516. *Vîrlan* poate fi însă şi varianta populară a n. botez *Varla(a)m*.

tul *Vieru* (cf. *An. Univ. Iaşi, 1935/36*, pag. 98.: *Vieru* Alexandru).

Beşalma: colonie bulgară în judeţul Tighina, aşezată în valea Ialpugului mare, pe partea dreaptă a văii. M. Guboglu, *op. cit.* afirmă că numele comunei este atestat documentar pela 1710. După *Dicţionarul Geografic al Basarabiei*, satul ar fi fost înfiinţat de către colonişti găgăuzi prin anul 1814, pe locul unei vechi aşezări turceşti.

Et.: *beş*, numeralul 'cinci', *alma* 'măr' (v. mai sus, s. v. *Almalîi*). Prinurmare, *Beşalma*, cum apare la Arbore, *op. cit.*, pag. 28, col. 3, sau *Beşelma*, cum îl scrie Nabî Yaşar, *op. cit.*, pag. 80, însemnează 'cinci meri'. Cf., între altele, n. top. *Doi peri* (vie lîngă Iaşi).

Cajba, sat mare, în judeţul Bălţi, aşezat în valea *Căldăruşanca*, între satele *Hîjdieni* şi *Cinciulea-Viişoară*. Şi în judeţul Cetatea-Albă există o localitate *Cajba*, căreia Germanii de acolo îi zic *Caţbach*. Este o colonie germană, în apropiere de Tarutino. S'a întemeiat la 1822, pe ambele ţărmuri ale rîuleţului *Alieha*, de nişte colonişti din Württemberg, Prusia şi Suedia, în număr de 56 familii.

Frunzescu, *op. cit.*, pag. 207 notează: *Gîsca* (movilă, Romanaţi; pichet de graniţă pe Dunăre, în dreptul satului *Gura Ialomiţei*, Ialomiţa); *Podul-Gîsca* (locuinţă izolată, Vlaşca); *Gîsca mică* (insule în Dunăre, una lîngă *Gîsca mare*, Ialomiţa, alta în dreptul satului Zimnicele, Teleorman; pichet de graniţă pe Dunăre, Brăila); *Gîşte* (insulă în Dunăre, Teleorman). Dela n. top. *Gîsca*, pl. *Gîşte* s'a zis locuitorilor respectivi *Gîşteni*. Aşa se explică toponimice de felul următoarelor (existente la Frunzescu, *loc. cit.*): *Dosul Gîştenilor* (locuinţă izolată, Vîlcea); *Gîştenii Brăescului* şi *Gîştenii-Răzăşi* (sate, Bacău), *Gîştenii-Romîni* şi *Gîştenii-Sîrbi* (sate, Vlaşca). Altă origine, şi anume dela antroponimicul *Gîscă*, are n. top. *Gîşteşti* (sate, Vlaşca).

Tot aici pot fi citate *Boboc* şi derivatele lui, care, în unele cazuri, nu-i exclus să însemneze 'bobocul de floare', deşi pare puţin probabil. Frunzescu, *op. cit.*, pag. 48 urm. notează: *Boboc* (baltă între braţele Dunării, Brăila; locuinţă

izolată, lîngă satul Lăceni, Mehedinţi); *Cotul-Boboc* (păduri, Ialomiţa şi Rîmnicul-Sărat); *Boboci* (mînăstire, Prahova, şi izvor cu apă minerală, Buzău). E destul de greu să precizăm, cînd avem a face cu un element de faună, de floră sau sau chiar cu n. pers. *Boboc* (cf. *Puiu*), deşi în unele exemple, ca numele bălţii din judeţul Brăila, e lesne de văzut că-i vorba de un element de faună, iar în numele topic *Bobocești* (sat şi cătun, Teleorman) trebue să admitem origine personală (mai mulţi *Bobocescu*, urmaşi ai unui *Boboc* sau *Bobocea*) [1].

In vecinătatea oraşului Tighina se află suburbia *Gîsca*, unde există numeroase vii. Am auzit, destul de des, spunîndu-i-se *Via-Gîsca*, nume care corespunde foarte bine lui *Cajba*, în cazul cînd explicaţia dată de noi acestuia este justă.

Caracurt: colonie de Albanezi, dealungul pîrăului *Caracurt*, în judeţul Ismail, întemeiată la 1810 din îndemnul Ruşilor. Preotul M. Ceachir pune întemeierea satului pela 1811, iar M. Guboglu spune că în apropiere s'a înfiinţat satul *Caramarin* 'Marin cel negru', cu ocazia ultimei împropietăriri făcute de guvernul rus în 1911-1912. Am amintit acest fapt, pentru a arăta că iau naştere şi toponimice mixte, de origine găgăuzo-romînă, ceeace dovedeşte o bună înţelegere şi o influenţă reciprocă între cele două neamuri conlocuitoare [2]. In sprijinul acestui toponimic citez şi n.

1. Cf. n. fam. *Gîscă* (Iaşi), apoi alte nume de păsări devenite antroponimice, precum *Cucoş* (Iaşi), *Găină* (foarte des în Bucovina), *Turturică*, *Vrabie* (ambele la Tecuciu), etc.

2. In recensia noastră despre lucrarea citată a lui A. I. Manov, pe care am publicat-o în *Curier ieşan* 1941, nr. 1-2, arătam, la pag. 78, care erau adevăratele raporturi dintre Romîni şi Găgăuzi înainte de 28 Iunie 1940. Pentru aceasta invocam relatările răposatului protoiereu Mihail Ceachir, Găgăuz din *Ceadîr-Lunga*, care s'a ocupat o viaţă întreagă de această problemă şi a publicat *Istoria Găgăuzilor* în revista *Viaţa Basarabiei*, anii 1933, 1934 şi 1935. In nota prefeţei la *Dicţionar găgăuz-romîn*, el definea astfel originea şi raporturile Găgăuzilor cu Moldovenii: „Măcarcă Găgăuzii sînt de neam turc (tiurc), ei sînt creştini ortodoxi, oameni liniştiţi şi iubitori de pace şi trăiesc cu toţi megieşii bine, în pace şi în bună înţelegere, însă cele mai apropiate şi sincere legături şi relaţii le fac cu Moldovenii, cu care foarte des se înrudesc, şi căsătoriile găgăuzo-moldovene sînt foarte trainice, şi legăturile între Moldoveni şi Găgăuzi se întăresc bine. In Moldova şi Dobrogea, veacuri întregi au locuit Găgăuzii pe moşiile boiereşii ca buni colonişti. Boierii Eaşi Baluşii (Baluşeştii), mai ales Iordachi Baluş, mare om de stat, respecta pe

pers. *Cara-Lupa* (cf. *An. Univ. Iaşi, 1935/36*, pag. 192 şi 331.: *Cara-Lupa* Maria), care nu e altceva decît *Cara-Lupu*[1] 'Lupul negru'.

Et.: *kara* 'negru' şi *kurt* 'vierme' (Ceachir, *op. cit.*, pag. 37). Alus, *op. cit.*, pag. 485 traduce pe *kurt* prin 1. 'vierme'; 2. 'lup'. Cum vedem, în găgăuză toponimicul ar însemna 'Viermele negru', creaţie, probabil, metaforică pentru denumirea pîrăului amintit (şerpuirea leneşă a apei este comparată cu mersul tîrît al viermelui). Dar în turceşte *kurt* mai are şi înţelesul de 'lup', deci *Karakurt* = 'Lupul negru'. Ambele înţelesuri pot fi acceptate din punct de vedere teoretic, de fapt, trebue să dăm, cred, preferinţă celui din urmă.

Atît Nabî Yaşar, cît şi A. I. Manov transcriu toponimicul nostru supt forma *Karakurt*. Ultimul îi constată existenţa în Bulgaria, unde a găsit deasemenea localitatea *Kurt-Bunar* 'Fîntîna viermelui' sau 'Fîntîna lupului'. Transcrierea toponimicului este identică la cei doi autori, care arată astfel că aglutinarea elementelor alcătuitoare ale compusului este perfectă, spre deosebire de *Kurt-Bunar*, la care indivizii vorbitori mai pot simţi că sînt două cuvinte, ca în numele topice basarabene: *Taş-Bunar* 'Fîntîna de piatră' (spre deosebire de *Tatarbunar*, perceput de Romîni ca o unitate desăvîrşită). Frunzescu, *op. cit.*, pag. 96 înregistrează, s. v. *Caracurt* (scris *Cara-Curt*), două nume topice: primul, „comună în judeţul Bolgrad, plasa Ismail" şi al doilea „mic

---

muncitorii găgăuzi ca pe un popor cinstit, şi încă în anul 1869 a întemeiat două colonii găgăuze: Ceadîr şi Orac, în judeţul Lăpuşna. Pentru aceasta, Găgăuzii aveau relaţii bune cu Moldovenii şi cunoşteau limba moldovenească şi au introdus în limba găgăuză multe cuvinte romîne, iar Moldovenii au introdus în limba moldovenească multe cuvinte găgăuze". Aceste fapte, pe care le găsim la un autorizat reprezentant al Găgăuzilor, răstoarnă afirmaţia lui A. I. Manov, din prefaţa operei sale, citate mereu pînă aici, că Romînii, împreună cu Ruşii, Grecii şi Bulgarii, „s'au silit să-i asimileze, totuşi, pînă în ziua de astăzi, Găgăuzii au rămas credincioşi fiinţei lor etnice, continuînd a vorbi turceşte şi a-şi păstra datinile şi obiceiurile strămoşilor lor".

1. Cf. şi n. pers. *Caracaş*, care nu înseamnă nimic altceva decît 'Sprînceană neagră'. Frunzescu, *op. cit.*, pag. 323 arată că vechiul nume al actualei comune *Oborocenii de jos* din judeţul Roman era *Caracaş*. Acelaşi lucru putem spune şi despre n. pers. *Cara-Mahmed* 'Mahmed cel negru', pe care-l găsim şi ca n. top. *Cara-Mahmed*, comună şi plasă în judeţul Bolgrad (*ibid.*, pag. 95).

pîrău lîngă satul cu acelaşi nume, ce se varsă în lacul Ialpug".

In toponimia noastră există numeroase exemple similare, fie că au în radical cuvîntul romînesc *lup* sau sinonimele lui străine. Limitîndu-ne la materialul pe care-l dă Frunzescu, *op. cit.*, pag. 272 urm. şi 510, am constatat că sînt două categorii de nume topice: unele formate dela radicalul aflat în terminologia faunei din regiunea respectivă, altele avînd la bază antropomice formate dela acelaşi radical.

In prima categorie intră exemple ca următoarele: *Insula lupului* (Brăila); *Valea lupului* (pîrău, sate şi cătune, Buzău, Dîmboviţa şi Tecuciu; pădure, Tecuciu); *Lupoaica* (sat, Mehedinţi); *Lupi* (munţi, Muscel şi Vîlcea); *Valea-Lupi* (locuinţă izolată, Dîmboviţa); *Lupărie* (sat, Ilfov, şi vechiul nume al actualului sat *Trăisteni*, Iaşi).

In a doua grupă pot fi înglobate nume topice de felul acestora: *Lupoaie* (sat, Mehedinţi; locuinţe izolate, Dîmboviţa şi Romanaţi); *Lupoiţa* (deal şi sat, Mehedinţi), care par a fi femininul, resp. diminutivul dela antroponimicul *Lupu*. Cf. la G. Pascu, *Toponimie romînească* [1] n. top. *Podul Iloai*, al cărui al doilea element este format dela n. pers. *Ile* (*Ilie*), şi apare transcris de un copist al lui Miron Costin *Podul Iloaei*, iar de alţii *Podul Loloai*.

Dela femininul *Lupoaie* s'a derivat *Lupoianu*, antroponimic şi toponimic în acelaşi timp. In jud. Dîmboviţa există satul *Dobra*, care mai de mult se numea *Lupoianu* [2]. Dela masc.

1. Extras din *Revista critică*, anul 1939, pag. 25.

2. Pentru a se înţelege modificările suferite de acest nume, să se compare antroponimicele moldoveneşti: *ADumitresei*, *AGavriloaiei*, *AIloaiei*, *ALupei* (scris uneori *Alupi*), *ANhichitoaiei*, *ANhicolaiesei*, *AStratinei*, *AUrsoaiei*, etc. (unele dintre acestea se află în *An. Univ. Iaşi, 1935/36*, pag. 385 şi 386), care au fost modificate adesea cu voinţă în *Dumitrescu*, *Gavrileanu* şi *Gavrilescu*), *Iliescu*, *Lupescu*, *Nichitescu*, *Nicolaescu*, *Strătinescu*, *Ursescu*, etc., spre a fi adaptate la sistemul numelor urbane dacoromîneşti. Actul acesta voit îşi are izvorul în următoarele împrejurări. Antroponimicele moldoveneşti cu *a-* sînt specific rurale şi arată apartenenţa, pe care oamenii dela ţară simt nevoia s'o precizeze cînd e vorba de 1. 'copilul unei văduve', 2. 'copilul unei femei necăsătorite'. In ambele cazuri s'a urmărit urbanizarea numelor, pentru a se şterge originea purtătorilor (fii de văduvă sau nelegitimi), pe care o socoteau ignobilă sau degradantă. Totodată s'a avut în vedere adaptarea numelor la sistemul onomastic de care ţin celelalte nume de persoane, terminate în *-escu*, *-eanu* (mold. *-anu*). Adaptarea şi urbanizarea s'au făcut treptat. Intîiu s'a renunţat la articolul de genetiv *a*, care arată

Lupu s'a format n. pers. *Lupescu* 'fiul unui *Lupu*', plur. *Lupeşti* 'mai mulţi fii sau urmaşi ai aceluiaşi strămoş *Lupu*'. Dela numele proprietarilor sau al urmaşilor unui proprietar cu acest nume s'au format toponimicele: *Lupescu* (movilă, Ialomiţa); *Lupeşti* (sate, Argeş, Covurluiu; moşie nelocuită, Ilfov). Numele topic *Lupeni* (sat, Dorohoiu) arată fie 'oameni originari dintr'un sat *Lupi*', fie pe 'urmaşii lui *Lupu*', iar *Lupăneşti* (locuinţă izolată, Dolj) ar putea fi format dela n. pers. *Lupeanu*, arătînd pe 'urmaşii unui *Lup(e)anu*'[1], locuitor al comunei *Lupeni*, deşi pare mult mai probabil a avea drept temă n. pers. *Lupan* (derivat şi el, bineînţeles, tot dela *Lupu*).

Nume topice în al căror radical se află sinonimul slav al lui *lup*: *Vilc* (movilă, Vlaşca); *Vîlcov* (comună urbană, Ismail) şi *Vîlcana* (munte, Gorj, şi schit, lîngă satele cu acelaşi nume: *Vîlcana de sus* şi *Vîlcana de jos*, Dîmboviţa); *Vîlcana lui Pandele* (sat, Dîmboviţa); *Gura Vîlcani* (sat în acelaşi judeţ); *Vîlcăneasa* (sate, Rîmnicul-Sărat); *Vîlcani* (sate, Putna); *Vîlcăneşti* (sate, Bolgrad — astăzi Ismail — şi Prahova); *Vîlculeşti* (sate, Argeş şi Mehedinţi). Observăm că *Vîlculeşti* este şi numele actual al vechiului cătun *Vîlculeasa* (ambele derivate dela *Vîlcu*), ceeace ne face să credem că *-eşti* şi *-easa*, două sufixe atît de deosebite, pot fi simţite ca echivalente în toponimie. Pentru *Vîlculeasa* < *Vîlcu*, cf. *Vîlcăneasa* de mai sus < n. pers. *Vîlcan*. La pag. 530, F r u n z e s c u notează n. top. *Volcăneşti* (sat în jud. Bolgrad, astăzi Ismail), care este identic cu toponimicul înregistrat la pag. 518, s.

---

posesiunea. Găsim numeroase n. pers. de acest fel. In *An. Univ. Iaşi, 1935/36*, pag. 388 dăm peste un (Haralambie) *Chirilei*, iar la pag. 395 peste (Sava) *Nicolaesei*. In astfel de exemple finalele *-ei* (cf. *A Tudorei* > *Tudorei*) şi *-esei* au fost simţite ca echivalente ale lui *-escu* şi *-(e)anu*, aşa că au putut fi uşor înlocuite cu aceste sufixe. Un alt exemplu este n. pers. *AGafiţei* (Iaşi), dela care s'a derivat numele de familie specific moldovenesc *Gafiţanu* (şi *Gafiţeanu*). Ambele variante apar în *Anuarul Univ. din Iaşi, 1935/36*, pag 391: (Dumitru) *Gafiţanu* şi (Neculai) *Gafiţeanu* (muntenizat, căci Muntenii nu cunosc n. pers. *AGafiţei*).

1. Forma mold. este *Lupanu* (cf. *Mereanu* şi *Meran(u)* de mai sus). Alte n. pers. în *-eanu*: *Covăsneanu* < n. top. *Covasna*, *Osoianu* < n. top. *Osoi*, *Pomîrleanu* < n. top. *Pomîrla*, *Sireteanu* < n. top. *Siret*, *Soroceanu* < n. top. *Soroca*, *Tighineanu* < n. top. *Tighina*, etc. Cf. şi *Zaimov* < n. top. *Zaim*, unde *-(e)anu* a fost înlocuit de Ruşi prin *-ov*. Pentru unele exemple vezi *Anuarul Univ. din Iaşi* citat, pag. 389, 395, 400.

v. *Vîlcăneşti*, cum se poate vedea şi după numărul de-locuitori pe care-l dă autorul şi care e acelaşi la ambele sate.

O variantă fonetică a unora din numele amintite chiar acum reprezintă: *Vulcan* (pîrău, Argeş; munte, plaiu, pichet de graniţă şi trecătoare spre Transilvania: *Pasul-Vulcan*, toate în Gorj; locuinţă izolată, Dorohoiu); *Vulcani* (sate, Vîlcea) (Frunzescu, *op. cit.*, pag. 531). Prefacerea lui *î* neaccentuat în *u* s'a făcut, desigur, supt influenţa lui *v*: elementul labial al acestei consoane a labializat pe *î*, schimbîndu-l în *u*. *Vulcan* din Dorohoiu ar putea sta pentru *Volcan* (*o* neacc. > *u*), a cărui temă, în acest caz, este rus. *volk* (= bulg. *vălk*).

Avem, însfîrşit, toponimice, sinonime cu acestea, de origine ungurească (< *farkas*): *Farcaş* (munte, Vîlcea; pîrău, Suceava [=Baia]; sate, Dolj, Romanaţi şi Tecuciu); *Farcaşa* (sat şi pădure Suceava [= Baia]); *Fărcăşanca* (sat, Dolj; numele vechiu al satului *Udeni*, Vlaşca); *Fărcăşani* (locuinţă izolată, Vîlcea); *Fărcăşeni* (sat, Roman); *Fărcăşeşti* (sat, Gorj, şi locuinţă izolată, Vîlcea). La baza tuturora stă, desigur, antroponimicul *Farcaş*, destul de răspîndit chiar în Vechiul Regat, prin regiunile influenţate de Unguri (în apropierea foastei graniţe cu ţinuturile de peste munţi, apoi, mai ales, în judeţele moldoveneşti Bacău şi Roman, unde trăieşte încă o populaţie de limbă ungurească).

Caragaci: comună rurală în judeţul Ismail, situată pe malul stîng al lacului Cahul, împrejurul unui mic golf. Este o colonie bulgară, care s'a întemeiat pela 1820 (cu 118 familii de Bulgari). Guvernul rus a dat emigranţilor 6100 desetine de pămînt dealungul lacului Cahul, între seliştele coloniilor *Etinli*, *Bolboca*, *Cartal* şi *Satul nou*. In acelaşi judeţ se află şi satul *Caragaci*, aşezat pe pîrăul *Mahala*. A fost întemeiat pela 1823, tot de către Bulgari (28 familii). Nabî Yaşar, *op. cit.*, pag. 80 notează *Karaağač*, cu o populaţie de 3000 locuitori, iar A. I. Manov, *op. cit.*, pag. 52-3, *Karaagač* (Basarabia) şi *Kara-aač* (Bulgaria), ca echivalent găgăuz pentru actualul nume slav *Brestak*. Aşa cum e scris de

Arbore, ar trebui să se citească *Caragaci*,[1] însă *ğ* intervocalic are doar o valoare ortografică, deoarece el nu se mai citeşte; prinurmare *Cara[g]aci*, cum am văzut că se numeşte o localitate din Bulgaria. Felul de a scrie acest nume topic arată că el se datoreşte unor oameni care vor fi citit documente privitoare la acest sat, dar care — lucru firesc — nu ştiau turceşte, pentru a cunoaşte valoarea pur grafică a lui *ğ*.

Et.: *karaağač* (citit *karaaač*) 'ulm' (v. Alus, *op. cit.*, pag. 400). E vorba, aşadar, de un loc unde sînt ori au fost ulmi. Dealtfel însuşi Z. Arbore arată că acolo se află o bogată floră. Cuvînt cu cuvînt, toponimicul s'ar traduce prin 'pădure neagră'[2], căci *ağač* însemnează 'arbore, pădure' (Alus, *op. cit.*, pag. 7).

Toponimia noastră oferă numeroase sinonime. Citez cîteva, după Frunzescu, *op. cit.*, pag. 498 urm.: *Ulm* (sate, Brăila, Dolj şi Ialomiţa; bălţi, Brăila şi Mehedinţi); *Ulmuleţ* (sat, Mehedinţi) şi *Ulmuşor* (munte, Rîmnicul-Sărat); *Ulmi* (sate, Dîmboviţa, Iaşi, Ilfov şi Prahova); *Ulmet*[3] (sate în judeţele Buzău, Dolj şi Vîlcea). Locuitorii unei aşezări *Ulmi* s'au numit *Ulmeni* (cf. sing. *Ulmeanu*, n. pers. care în Mol-

1. Acest nume topic îl găsim şi la Frunzescu, *op. cit.*, pag. 95: *Caragaci* „comună în judeţul Bolgrad, plasa Cahul-Prut, cu 665 l [la 1872, cînd şi-a publicat autorul dicţionarul]; vale, lîngă satul cu acelaşi nume" şi *Caragaciul nou* „actualul nume al unei comune din judeţul Bolgrad, plasa Ismail, ce se numea *Mahala*".

2. Cf. germ. *Schwarzwald*.

3. Cf. alte colective în *-et* dela nume de plante: *Bunget* (< alb. *bunk*, artic. *bungu* 'stejar'), *Cornet*, *Frăsinet*, etc., unele fiind foarte dese în toponimie. Astfel găsim la Frunzescu, *op. cit.*, pag. 80: *Bunget* (sat şi cătun, Dîmboviţa). Dela acest toponimic, *Bunget*, s'a format şi antroponimicul *Bungeţeanu*. Acelaşi radical apare în *Bungelat* (pădure, Mehedinţi) şi *Bungeni* (sat şi diverse, Tutova şi Buzău). Tot acolo, pag. 133 urm.: *Cornet* 'loc plantat cu corni' (munţi, Gorj, Mehedinţi şi Vîlcea; deal, Mehedinţi; sate, Dolj, Ilfov, Mehedinţi şi Vîlcea; izvor cu apă minerală, Buzău). Dela n. top. *Cornet* s'a format n. pers. *Cornăţeanu*. Sufixul *-et* apare şi la toponimice în legătură cu fauna, depildă la Frunzescu, *op. cit.*, pag. 374: *Porcetul Tuzlei* (moşie nelocuită, Ismail), alternînd cîte odată cu slav. *-ova*, cum dovedeşte „sinonimul" *Porcova* (vechiul nume al actualului sat *Odaia-Bogdana* din Fălciu, spune Frunzescu, *op. cit.*, pag. 51).

dova sună *Ulmanu*): cf. *Ulmenii-Pămînteni, Ulmenii-Tăuşani* şi *Ulmenii-Ungureni* (sate în jud. Ilfov)[1].

Cartal: lac în judeţul Ismail, aproape de Dunăre. După Z. Arbore, *op. cit.*, pag. 47, col. 3, „lacul mai poartă şi numele de *Carte*". Tot acolo se află şi comuna rurală cu acelaşi nume, aşezată pe malul gîrlei ce leagă lacul Cahul cu lacul Cartal (sau Carte). A fost întemeiată, la 1814, pe o veche seliştе turcească, unde, la 1770, a existat un pod plutitor peste Dunăre, legînd malul Basarabiei cu fortăreaţa turcească Isaccea. Imprejurul satului se mai văd încă rămăşiţele vechilor întăriri. Intemeietorii actualului sat sînt ţărani romîni, care s'au stabilit aici în număr de 105 familii şi la care s'au adăugat, în 1822, opt familii de Ruşi din Dobrogea („necrasovţi") şi şapte familii de Ruteni.

Et.: *kartal* 'vultur' (v. Ceachir, *op. cit.*, pag. 27 şi Alus, *op. cit.*, pag. 408). Lacului i s'a zis *Vultur*, din cauză că va fi trăit pe acolo un vultur care a impresionat pe locuitori prin mărimea lui sau prin vreo altă particularitate deosebitoare. Iată câteva toponimice sinonime cu acesta (după Frunzescu, *op. cit.*, pag. 532): *Vulturul de jos, Vulturul de sus* (sate, Putna); *Vultureanca* (sat, Dîmboviţa); *Vultureni* (sate, Tecuciu); *Vultureşti* (sate, Suceava [astăzi Baia], Tecuciu şi Vasluiu; pădurice, Vasluiu); *Vultureştii de jos* (sate, Muscel şi Olt); *Vultureştii de sus* (sat, Muscel)[2].

La toponimicul basarabean se poate vedea o interesantă etimologie populară. Ţăranii romîni i-au zis lacului (şi numai lui) *Carte*, în loc de *Cartal*, deoarece nu ştiau ce poate însemna *Cartal*, cuvînt străin pentru dînşii. Curios este însă că numele satului n'a suferit această schimbare. Frunzescu, *op. cit.*, pag. 99 înregistrează numai numele turcesc, *Cartal*, atît pentru sat, cît şi pentru lac.

---

1. Primul, *Ulmenii-Pămînteni*, este al locuitorilor de baştină, spre deosebire de *Ulmenii-Ungureni*, întemeiat de Romîni veniţi din Transilvania, 'Ungureni', cum li se spune în popor (cf. ciobanul ungurean din „Mioriţa"), şi de *Ulmenii-Tăuşani*, sat întemeiat sau stăpînit de un boier *Tăuşanu* (cf. şi n. pers. Grigore *Tăuşanu*).

2. *Vultureanca* şi celelalte sînt derivate dela *Vultur*, n. pers. (primul şi al doilea ar putea proveni şi dela un toponimic *Vulturul*).

Catîrgiu: vale în judeţul Lăpuşna ; în jud. Cetatea-Albă există satul *Catîrgiii mici*, căruia Ruşii îi ziceau *Balişaia-Catîrji* [1].

Et.: *katîrgi* 'păstor de măgari' [2] (S. M. Alus, *op. cit.*, pag. 414), din care a rezultat n. pers. *Catargiu* (cu *-a-* pentru *-î-* prin voinţa posesorilor lui sau, poate, datorită unei grafii (*a* în loc de *â*). N. top. *Catîrgii* poate fi interpretat sau ca plural dela apelativul *catîrgiu* sau ca provenind dela *Catîrgiu* (pentru formaţie, cf. *Tîrzii* < *Tîrziu*).

Cazaclia: sat [3] în judeţul Ismail, numit şi *Cazaiaclia*. Acest din urmă nume îl poartă şi o mare colonie de Bulgari din judeţul Tighina. Frunzescu, *op. cit.*, pag. 492 înregistrează, pentru satul *Trifeşti* din judeţul Cahul, numirea mai veche de *Cazaclie* (şi un cătun al comunei Tatarbunar se chiamă aşa). Nabî Yaşar, *op. cit.*, pag. 80 notează localitatea *Kazyak* (citit *Kaziak*, deoarece Turcii actuali redau pe *i* prin *y*, iar pe *î* prin *i* fără punct deasupra) cu o populaţie de 6000 suflete, fără a arăta cărui judeţ aparţine această aşezare. Toponimicul acesta este pomenit şi de Manov, *op. cit.*, pag. 53, supt forma de *Kazaiaklî*, iarăşi fără indicarea judeţului. Aceste nume topice nu sînt înregistrate de Z. Arbore, fapt care mă face să cred că ele dispăruseră atunci cînd autorul *Dicţionarului Geografic al Basarabiei* şi-a scris opera, deşi el le-ar fi putut aminti, folosind *Dicţionarul topografic şi statistic* al lui Dim. Frunzescu. Se pare că localitatea *Kazyak*, de care vorbeşte Nabî Yaşar, este *Cazaiaclia* din judeţul Ismail, căci *Cazaiaclia* din Tighina s'a întemeiat mai tîrziu de către ţărani găgăuzi, veniţi din judeţul Ismail, pentru a găsi de lucru sau pentru a se stabili acolo. M. Guboglu, *op. cit.*, ocupîndu-se de *Cazaiaclia* din judeţul Tighina, precizează că această aşezare s'a întemeiat în 1812, deci aceea din judeţul Ismail trebue să fie ceva mai veche decît anul pe care îl dă Arbore, *loc. cit.*

---

1. Traducerea rusească este, cum vedem, greşită, căci *bălişaia* însemnează 'mare'.

2. In judeţul Lăpuşna se află şi satul *Catîri*, al cărui nume este pluralul rom. *catîr*.

3. Intemeiat la 1822, cu 19 familii de ţărani romîni, la care, în 1825, s'au adăugat 14 familii de Bulgari şi încă o familie de Romîni.

Aspectul fonetic al acestui nume, aşa cum apare în lista lui Manov, ne arată şi etimologia. El se traduce prin 'picior de gîscă', deoarece turc. *kaz* (v. mai departe, pag. 223) însemnează 'gîscă', iar *ayak* (citit *aiak*) 'picior', deci *kazaiacli* 'cu picioare de gîscă', sufixul *-li* arătînd calitatea prin excelenţă [1]. Trebue să admitem, cred, că numele topic s'a format dela n. pers. *Cazayoc* > *Cazaiocli* 'cel cu picioare de gîscă' (după o particularitate sau un defect fizic al purtătorului). Dela antroponimicul *Cazaiacliu* s'a format toponimicul *Cazaiaclia*, cu varianta *Cazaclia* (cf. şi n. pers. *Cazacliu*, care-i acelaşi cu *Cazaiacliu*). Modificarea se datoreşte apropierii (din cauza asemănării fonetice) de *Cazacu* [2], care există şi ca nume topic. In felul acesta, au putut apărea, cel puţin teoretic, mai multe toponimice *Cazaclia*, în diferite părţi ale teritoriului lingvistic dacoromînesc, fără a mai fi nevoie să existe numai decît şi un grup de Găgăuzi sau de Turci, care să dea aşezării acest nume. Aşa se va fi întîmplat cu n. top. *Catîrgii*, discutat aici mai sus, şi poate că tot aşa trebue să explicăm pe *Cazaiaclia* din judeţul Tighina. Totuşi este destul de probabil ca, în anumite cazuri, numele de *Cazaiaclia* să fie o creaţie metaforică populară. Cum satul din judeţul Ismail se află într'o regiune de şes şi de coline, este posibil ca aspectul locului să fi determinat naşterea metaforei

1. Cf. şi antroponimicul *Buiucliu* = *Buiucli*, adică 'mustăciosul'; cf. şi sinonimul ruso-rut. *Usatiuc*, dela *usî* 'mustăţi', existent ca nume de familie la Romîni, depildă în Bucovina, apoi foarte răspînditul *Must(e)aţă*, căci turc. *buiuc* însemnează 'mustaţă'. Acesta însuşi este destul de frecvent în antroponimia Basarabiei şi alternează adesea cu *Usatiuc*, care ar putea reprezenta rutenizarea (de către oficialitatea rusă sau chiar de către unii din purtătorii lui) a vechiului *Musteaţă*. Eu însumi am avut o colegă de Facultate *Buiuc* Maria, Moldoveancă din Orheiu. Căminarul Iacob *Buiucliu* a lăsat însemnări, în care arăta că pela sfîrşitul sec. XVI-lea strămoşul său Isaia, care se stabilise la Rusciuc, fusese poreclit de Turci *Bătăclă*, adică 'mustăciosul', poreclă devenită apoi, ca atîtea altele, nume de familie *Buiucliu* (cf. Grigore M. Buiucliu (1840—1912): *Testament, Biografie, Familia Buiucliu* de N. Iorga, Ed. Acad. Rom. 1914, pag. 23). In nota 2 se afirmă: „Familia *Buiucliu*, cu ramurile ei din Bucureşti, Iaşi, Botoşani şi Chişinău, este alta decît familiile *Buiucliu* şi *Buiucli* din Roman şi Bacău". La Tighina am cunoscut două familii, una *Buiucli*, iar alta *Buiucliu*, Ruşi sau rusificaţi.

2. Cf. Dim. Frunzescu, *op. cit.*, p. 103.: *Cazacu* (sat în jud. Neamţ) şi *Cazaci* (sate în judeţele Argeş, Cetatea-Albă şi Dîmboviţa).

'picior de gîscă'. Cf. mai jos *Erdec-Burnu*, numele unui sat din acelaşi judeţ, care se traduce prin 'plisc de raţă'.

Comrat: tîrguşor în valea Ialpugului-mare, făcînd parte din judeţul Tighina, cu populaţie, în majoritate, Bulgari. M. Guboglu, *op. cit.* constată că nu se poate cunoaşte precis anul întemeierii acestei aşezări. Documentele îi atestă existenţa încă din 1805. M. Ceachir crede însă că datează dela 1811. Contrar informaţiilor lui Arbore, *op. cit.*, pag. 72, col. 2-3, majoritatea locuitorilor o constitue Găgăuzii, urmîndu-le în ordine numerică Ruşii, Evreii şi Romînii. Acest oraş este considerat ca centrul vieţii culturale găgăuze.

In ce priveşte etimologia toponimicului, Arbore, *loc. cit.* afirmă că «numele satului derivă nu dela germano-francezul *Comrat*, ci dela tătarul *comur-at* 'armăsar roşcat'». Era necesar ca autorul să fi arătat şi locul unde a găsit informaţia despre originea germano-franceză a numelui topic în discuţie. Observăm totodată că el greşeşte şi atunci cînd redă turc. *kömür-at* supt forma *comur-at*, traducîndu-l prin 'armăsar roşcat'[1], căci *kömür* însemnează un anumit fel de 'cărbune negru', precum şi culoarea 'negru', iar *at* 'cal', în total, deci, 'calul negru', şi nu 'armăsarul roşcat'[2].

La Frunzescu, *op. cit.*, pag. 89, 86, 186 găsim următoarele sinonime: *Calul* (sat, Neamţ; formează, împreună cu cătunul *Iapa*, o comună, supt numele de *Calu-Iapa*); *Căiuţ* (pîrău şi tîrguşor, Bacău), pluralul, exprimat de două ori, al diminutivului *căluţ* (cf. *bouşor-boişori*); *Iapa* (pîrău şi sat, Neamţ; izvor cu apă sulfuroasă şi feruginoasă, Brăila; pichet de graniţă, pe Dunăre, Teleorman); *Iepe* (măgură şi punct trigonometric de observaţie, Dolj).

Curbağlî (citit *Curbalî*): nume topic notat de Nabî Yaşar, *op. cit.*, pag. 80, pe care eu nu l-am găsit nici în dicţionarul lui Arbore, nici aiurea.

Et.: *kurbağa* (citit *kurbaa*) 'broască', deunde *kurbağlî*

1. Această etimologie o acceptă, fără de control, şi Eugen Giurgea, *Dicţionarul Statistic al Basarabiei*, s. v.

2. Cuvîntul *at* se găseşte şi în toponimia oraşului Istanbul, unde *At-meidan* însemnează 'hipodrom'.

'loc cu broaşte'. Ca şi altădată, Nabî Yaşar nu arată judeţul căruia aparţine această localitate. Toponimia romînească posedă nenumărate nume topice, la baza cărora stă sinonimul *broască*. Cf. *Marele Dicţionar Geografic al Romîniei*, pag. 650 urm.: *Broasca* (cătun, Teleorman); *Broaştele* (cătun, Prahova); *Broscărie* (iaz, format de pîrăul *Broscăria*, Botoşani); *Broscăreasa* (pădure, Ialomiţa); *Broşteni* (suburbie a oraşului Huşi, numită şi *Culoarea de Verde*) [1].

Devlet-Agaci: colonie bulgară, în judeţul Cetatea-Albă, aşezată pe ţărmul drept al pîrăului *Ali-Aga*. M. Guboglu, *op. cit.* afirmă că această aşezare s'ar fi înfiinţat la 1830 şi că întemeietorul ei ar fi colonistul bulgar Dundov, venit din Bulgaria. Observăm şi aici (cf. mai sus, s. v. *Caraağač*) că *ğ* n'are valoare fonetică (aşadar *Devlet-Aaci*), fapt necunoscut actualilor locuitori, precum şi acelora care au notat toponimicul, transcriindu-l aşa cum l-au găsit în „Catagrafia rusească" din 1817 sau în actele oficiale ale comunei.

Et.: *devlet* 'putere' (Alus, *op. cit.*, pag. 155) şi *ağač* 'arbore; pădure' (*ibid.*, pag. 7), deci, în total, 'pădure mare, deasă'.

Duan: fost sat tătăresc, aşezat la sud de colonia bulgărească *Tomai*, pe malul rîuleţului Lunguţa jud. Tighina.

Et.: *duan* (*duvan*) 'vultur, uliu' (Ceachir, *op. cit.*, pag. 44); 'şoim' (Alus, *op. cit.*, pag. 163). Cf. nume topice sinonime sau derivate dela sinonimul acestuia (după Frunzescu, *op. cit.*, pag. 450 urm.): *Şoimu*, (sat, Teleorman); *Şoimul mare* şi *Şoimul mic* (insule, Ialomiţa); *Şoimari* (sat şi pădure, Prahova); *Şoimăneşti* (sat, Suceava [= Baia]); *Şoimeanu* (insulă, pichet de graniţă şi locuinţă izolată, Mehedinţi); *Şoimescul* (sat, Suceava [= Baia]).

1. Tradiţia despre numirea acestei părţi a oraşului spune că locul şi-a căpătat numele dela broaştele care-i populau mlaştinele. Această explicaţie trebue interpretată în sensul că n. top. *Broşteni* indică locuitorii unei aşezări cu broaşte (cf. numele de familie *Broşteanu*, care arată pe cineva originar din *Broşteni* sau din *Broasca* ori *Broaştele*).

Erdec-Burno: sat în judeţul Ismail, situat pe malul apusean al lacului *Catlabuh*, pe poalele unui deal. Satul datează încă din 1762, însă actuala aşezare a fost întemeiată în 1822 cu 93 familii de ţărani romîni. M. Guboglu, *op. cit.* îi dă numele supt formele *Ördek-burnu* şi *Erdek-burnu*.

In traducere, acest toponimic însemnează 'cioc de raţă' sau 'promontoriu de formă asemănătoare cu pliscul de raţă', căci *ördek* 'raţă' (Alus, *op. cit.*, pag. 710)[1], iar *burnu* 'nas' (Ceachir, *op. cit.*, pag. 19)[2]; 'cioc, promontoriu' (Alus, *op. cit.*, pag. 85)[3].

Harman sau *Carman*: sat vechiu moldovenesc, din secolul al XVI-lea, în judeţul Hotin. Numele poate fi format dela rom. *(h)arman*, de origine turcă, care însemnează 'loc de treierat' şi este destul de vechiu în limba romînească, dar tot aşa de bine poate fi cuvînt turcesc, cu valoare toponimică, fixat de vreme mai îndelungată.

Et.: *harman* 'arie'; cf. şi *harman taşî* 'piatră cilindrică de treierat', pe care o scot locuitorii comunei *Kazayak* din pămînt (Ceachir, *op. cit.*, pag. 60). La Alus, *op. cit.*, pag. 273: *harman* 'grîu treierat, recoltă'.

Sarlîk: vechiu sat tătăresc, în judeţul Ismail, pe malul golfului lacului Ialpug, ceva mai jos de actualul sat *Cişmeaua văruită*; dispărut pela 1770.

Et.: cf. *sarîlmak* 'a se învîrti', aşa că *Sarlîk* ar putea fi o plantă agăţătoare de genul viorelei sau a bună dimineţei (v. Alus, *op. cit.*, pag. 781).

Sasic: al doilea nume care se dă lacului *Cunduc* din judeţul Ismail. Ambele numiri coexistă (prima sună însă în mod obişnuit *Sasîc*; cf. Z. Arbore, *op. cit.*, pag. 82, s. v. *Cunduc* şi pag. 184, s. v. *Sasic*).

Et.: *saz* 'stuf, stufărie' (Ceachir, *op. cit.*, pag. 83 şi Alus, *op. cit.*, pag. 787), aşadar *Sasîc* 'stufăriş', nume care i s'a dat în mod firesc dela stuful caracteristic lacurilor. Ceachir,

1. La Ceachir, *op. cit.* nu găsim acest cuvînt, nici cu *ö-*, nici cu *e-*.

2. In Basarabia este frecvent numele de familie *Burnusu*, devenit *Burnusus*, care se traduce 'năsosul' (cf. şi lat. *Naso*). Se întîlneşte numai la Găgăuzi.

3. Că o asemenea numire este posibilă, dovedeşte, de exemplu, *Piciorul porcului* (munte lîngă Slănicul Moldovei).

loc. cit. notează şi derivatul *sazlîk* 'stufărie'. Cf. la Frunzescu, *op. cit.*, pag. 465: *Stuhul* (numele vechiu al cătunului *Costineni*, Prahova) şi *Stuhuleţul* (sat, Fălciu, împărţit în *Stuhuleţul boieresc* şi *Stuhuleţul-Răzăşi*).

Şicherlîk-Chitai: colonie de Bulgari în judeţul Ismail. Pela 1763 a existat acolo un sat tătăresc cu acelaşi nume. La 1815 locul Tatarilor l-au luat 107 familii de Bulgari şi una de Moldoveni.

Et.: *şecher* 'zahăr', *şecherlî* 'dulce' (Ceachir, *op. cit.*, pag. 89 şi Alus, *op. cit.*, pag. 855). La Frunzescu, *op. cit.*, pag. 177 urm. găsim: *Dulceanca* şi *Dulceni* (sate, Teleorman); *Dulceşti* (sate, Dolj şi Roman). Observăm că toate aceste toponimice sînt formate dela n. pers. *Dulce*.

Tabachi: colonie bulgară, în judeţul Ismail, întemeiată la 1822 de către 41 familii de Bulgari, care s'au aşezat aici pe locul unui sat tătăresc părăsit. M. Guboglu, *op. cit.* spune că acest toponimic este menţionat în documente încă dela 1789 ca centru tătăresc, iar în 1822, prin aşezarea a 41 familii de Găgăuzi (nu de Bulgari), satul a căpătat înfăţişarea actuală. Numele găgăuz sau turc, sună şi *Tabac*, nu numai *Tabachi*. Frunzescu, *op. cit.*, pag. 469 notează *Tabacă* (comună în jud. Bolgrad, acelaşi cu cea aici în discuţie) şi *Puţul-Tabacă* (locuinţă izolată, Ilfov). Cred că ultimul nume este, de fapt, antroponimicul *Tabacu*, destul de răspîndit la noi (cf. şi forma slavizată *Tabacovici*).

*

Basarabia sudică are un număr însemnat de toponimice turceşti (în sens larg). Astfel numai aşezări omeneşti am putut constata vreo 56, repartizate astfel: Cahul 10, Cetatea-Albă 15, Ismail 16, Tighina 15. Dacă la acestea adăugăm şi numele de ape, dealuri, etc., numărul lor creşte şi mai mult. Noi ne-am ocupat în articolul de faţă numai de numirile care aparţin faunei şi florei. Deaceea concluziile care se pot trage din cercetarea lor, aşa cum am făcut-o mai sus, sînt puţine şi, desigur, apte de a fi modificate, în ipoteza că s'ar cerceta întreaga nomenclatură geografică din sudul Basarabiei.

In primul rînd constatăm că aşezările cu nume turceşti

nu sînt prea vechi, mai ales în raport cu stăpînirea romînească din această regiune. Multe din aşezările actuale, deşi înfiinţate de ţărani romîni, şi-au păstrat numirile anterioare (tătăreşti, turceşti sau găgăuze), deoarece au luat naştere pe vetrele părăsite ale unor foaste sate locuite de Tătari, etc.

Constatări similare s'au făcut mereu de către cercetătorii toponimiei, indiferent de regiune. Este drept că, deobiceiu, o populaţie nouă respectă mai ales vechile numiri ale accidentelor solului, de ex. ape, munţi ş. a. Dar, cînd nu intervine autoritatea, se întîmplă, destul de des, să se păstreze şi numele foastelor sate, ceeace, în cazul de faţă, se dovedeşte cu prisosinţă. In această categorie intră, dintre toponimicele studiate de noi, următoarele: *Avdorma, Baccealia, Caragaci, Cartal, Comrat, Duan, Erdec-Burno, Sarlîk* şi *Şîcherlîk-Chitai*[1].

Pentru existenţa unora avem cîteodată documente destul de vechi. Astfel despre *Avdorma* se pomeneşte în acte depela 1563. Dar, în general, din cauza condiţiilor de viaţă, mărturiile documentare sînt mai degrabă recente (sfîrşitul sec. XVIII şi, mai cu samă, începutul sec. XIX).

Stabilirea Găgăuzilor în sudul Basarabiei este aproape totdeauna rezultatul politicii de colonizare a Ruşilor. Intenţia acestora a fost să aducă populaţie slavă, adică Bulgari, dealungul Dunării. Dar odată cu Bulgarii au venit, din patria acestora, şi Găgăuzi, cari erau socotiţi tot Bulgari. Urmarea lingvistică a acestui fapt este înmulţirea toponimicelor de origine turcească, dintre care unele au echivalente perfect identice în Bulgaria. Am putut, cu ajutorul lui Manov, *op. cit.*, să fac o astfel de constatare în două cazuri, şi anume: *Kara-aaci* şi *Kara-kurt*. Sînt sigur însă că o cercetare mai atentă ar duce la rezultate şi mai interesante din acest punct de vedere.

Dacă ţinem samă de trecut, putem spune că, întocmai ca în Dobrogea, toponimia Basarabiei sudice dă o impresie care nu oglindeşte exact stările de fapt. Proporţia de nu-

1. Parte din ele aparţin şi unor aspecte ale terenului unde sînt aşezate, aşa că trebuesc socotite mai degrabă în categoria locurilor, nu a satelor.

miri turceşti nu corespunde numărului de locuitori avînd aceiaşi origine şi nici situaţiei politice. Deaceea se poate pune întrebarea dacă n'ar trebui înlocuite aceste toponimice prin altele romîneşti. Chestia a fost discutată serios, pentru Dobrogea, de către profesorul C. Brătescu (în cîteva articole din *Analele Dobrogei*, etc.). A fost atinsă apoi, cu diverse prilejuri, şi de literaţi, esteţi, etc., şi nu numai pentru Dobrogea, ci şi pentru provinciile de peste munţi (cf. în special, consideraţiile pline de interes din articolul *Puţină toponimie* al lui Aristarc [=G. Călinescu] în *Jurnalul literar* dela 22 Ianuarie 1939). Din punct de vedere sentimental (adică politic), propunerile făcute de autorii citaţi nu pot fi decît acceptate. Se ridică însă îndoieli de natură ştiinţifică. Ştim că numele topice iau naştere, trăiesc şi evoluiază la fel cu elementele obişnuite ale lexicului unei limbi, adică fără ca voinţa subiectelor vorbitoare să intervie. Şi cum intenţiile de modificare a cuvintelor, formelor gramaticale, etc. s'au izbit de rezistenţa lingviştilor (şi nu numai a lor!), tot aşa încercările de transformare, adică de romînizare, a toponimiei de origine străină (sau prea străină) de a noastră ar avea de luptat cu împotrivirea specialiştilor. Deaceea noi trebue să ne mulţumim, ştiinţific vorbind, a constata lucrurile şi a le studia în măsura puterilor noastre, lăsînd pe alţii să-şi ia sarcina şi, eventual, s'o ducă la bun sfîrşit, de a interveni în sensul amintit mai sus.

George-Mihail Drăgoş.

Errata. Dintr'o greşală de zaţ s'a sărit următorul pasaj, care trebuia imprimat la pag. 208, s. v. *Cajba*, imediat după explicaţiile de ordin istoric relativ la această localitate:

Et.: germ. *Katzbach* însemnează 'pîrăul pisicii', dar se pare că avem a face cu o etimologie populară pentru găgăuzul *Cazba* [1], care se compune din *kaz* 'gîscă' (S. M. Alus, *op. cit.*, pag. 38) şi *ba* 'vie', deja amintit, adică *Via-Gîsca* sau *Via gîştei*.

1. Să se compare numele cartierului arab, rău famat, din Alger: *Kazbà*.

NOTE DE LEXICOLOGIE ROMÎNĂ [1].

da: în vorbirea populară acest verb are, în împrejurări determinate (deobiceiu cu obiectul indirect *la vaci, la boi*, etc.), însemnarea 'a da nutreţ (vitelor)'. Dealtfel şi despre alte animale domestice (cîni, pisici, etc.) se întrebuinţează această construcţie eliptică. Interesant este că şi frc. *donner* însemnează dialectal (în Grand'Combe-Doubs) 'donner à manger au bétail' (cf. G. Rohlfs, *Deutsche Literaturzeitung* LI [1930], col. 1596). Încă o dovadă, dacă ar mai fi fost necesară, că condiţii de viaţă identice duc la construcţii lingvistice perfect asemănătoare, fără ca între idiomele respective să existe ori să fi existat legături de un fel sau altul.

dambla: dicţionarele noastre [2] nu înregistrează sensul figurat de 'slăbiciune, patimă, poftă, gust' al acestui cuvînt, atît de răspîndit în vorbirea familiară orăşenească. Depildă: *lasă-l să-şi facă damblaua* (se spune despre un jucător de cărţi, un amator de petreceri, etc. pasionat); *sarmalele sînt damblaua mea*, etc. Il aflăm şi în opere literare: *am avut multe d a m b l a l e*[3] (I. Peltz, *«Actele vorbeşte»*, pag. 172). Şi mai întrebuinţat, tot cu înţeles metaforic, este derivatul *damblagiu*. De data aceasta definiţia o găsim la unul

---

1. Cf. volumul precedent al acestui *Buletin*, pag. 150 urm. Din cauză că biblioteca mea personală a fost transportată din Iaşi, iar majoritatea cărţilor de specialitate ale Bibliotecii Universităţii Mihăilene şi ale Seminarului au fost evacuate sau cel puţin împachetate şi puse la adăpost, n'am putut lucra notele de faţă în condiţiile cele mai favorabile din punct de vedere ştiinţific. Aşa se explică unele lipsuri, eventual chiar greşeli, pe care n'am avut cum să le controlez şi, deci, să le îndrept.

2. Cu excepţia (parţială!) a lui August Scriban, *Dicţionaru limbii romîneşti*, Iaşi 1939—40, pag. 387.

3. Subliniat de autor.

din scriitorii care îl utilizează. Astfel I. Peltz scrie în *Cuvîntul liber*, 27 Ianuarie 1934, pag. 8, col. 1: *damblagiii, adică băieții de viață* [= Idem, *op. cit.*, pag. 7]. Alte exemple: *E bun, e inimos și damblagiu Tache* (Idem, *Cuv. liber*, 13 Aprilie 1935, pag. 6, col. 3);—*Ce dar, mă damblagiule? Hai mai bine să luăm o mașină și să mergem la moară* (Iuliu Lazăr, *Adevărul literar*, 5 Ianuarie 1936, pag. 6, col. 2). Aceste sensuri au luat naștere în vorbirea afectivă: pasiunea, pofta, etc. în discuție este atît de mare, încît are sau poate avea, asupra celui stăpînit de ea, efectele damblalei, adică ale apoplexiei (dar nu în cazul cînd i se dă curs liber, ci... dimpotrivă). Deasa întrebuințare a acestor cuvinte le-a atenuat mult înțelesul originar, la care cred că nimeni nu se mai gîndește astăzi, mai ales că ele apar tot mai rar cu accepția lor etimologică.

damf (și, mai rar, *dampf*) 'abur, fum' (însemnare proprie și, în special, figurată): *Așa sînt eu: d a m b l a g i u. Cînd iau d a m p f — s'a isprăvit*[1] (I. Peltz, *Foc în hanul cu tei*, pag. 56). Pentru înțelesul lui *a lua dam(p)f*, adică 'a se îmbăta', cf. *a se afuma* idem (și *afumat* 'beat, amețit de băutură'), apoi *a (i) se urca fumul* [*de vin!*] *la cap*. Și alte nuanțe semantice, tot figurate, unele ceva mai puțin clare (judecînd după materialul de care dispun eu), are acest cuvînt. De ex. G. Ciprian, *Soț ori fărdă*, pag. 28 scrie: *apoi urmă cu damf*, unde terminul nostru este sinonim cu 'căldură, pasiune, aprindere' (*cu damf* = înfierbîntat, aprins). La Pîrvu Par, *Azi*, 21 Ianuarie 1940, pag. 5, col. 1: *țăranii* [din autobus]... *aiuriți de damfuri și duhneli, damf* pare a însemna 'beșină' (cf. *vînt* idem, auzit de mine, pe vremuri, în gura unui doctor, care vroia să evite expresia proprie). Există și un derivat verbal: *Mașina dămfuia să plesnească* (Ciprian, *op. cit.*, pag. 108).

Este germ. *Dampf* 'abur', intrat la noi prin mecanici, ingineri, etc. (cf. *Dampfmaschine, Dampfschiff*, etc.), ceeace s'a putut întîmpla cu atît mai ușor, cu cît comenzile de material rulant pentru căile ferate românești s'au făcut și executat, deobiceiu, în Germania. Sensul figurat, mult mai răs-

1. Sublinierile sînt ale autorului.

pîndit, în anumite cercuri, decît cel propriu, s'a născut la noi, în vorbirea familiară, cu intenţii eufemistice glumeţe.

damigeană: acestui cuvînt, care-i împrumutat din franţuzeşte (aceeaşi origine o are şi portg. *damajuana*, cu partea a doua a compunerii adaptată la aspectul băştinaş al n. pr. *Jeanne*), îi corespund pedeoparte span. dial. (Sierra de Gata) *moza* 'jarra' (propriu 'fată'), n. prov. *marijano* [= *Marie-Jeanne*], basc. *katalintzar* (< *Katalin* 'Catherine') idem, pedealta catal. *matrimoni* 'dois pequenos vasos de vidro, para azeite e vinagre, no serviço da mesa' (F. Krüger, *Boletím de Filologia* IV [1936-37], pag. 149, n. 4 şi G. Rohlfs, *Zeitschrift für romanische Philologie* LII [1932], pag. 125).

Aşadar, în toate trei cazurile avem a face cu personificarea unor obiecte, produs al concepţiei antropormorfiste, atît de curentă la oamenii simpli, lipsiţi de cultură. Foarte probabil punctul de plecare a fost o stare sufletească afectivă, ceeace la catal. *matrimoni* se simte încă destul de bine şi astăzi. [1]

Se aude şi varianta *damingeană* (*Viaţa romînească*, Maiu 1927, pag. 170). Iar pluralul obişnuit, poate singurul existent astăzi, nu-i cel notat de Tiktin, s. v., adică *damigeane*, ci *damigene* [2], care se conformează mai bine sistemului lingvistic romînesc (diftongii *ea*, *ia* nu se pot menţinea înaintea unui *e* din silaba următoare). Dela acest plural s'a născut forma cu *de-* (cf. I. Şt. Ioachimescu, *Adevărul literar*, 2 Oct. 1932, pag. 3, col. 3: *...clondirele goale depe rafturi, demigenele, tejgheaua...*) : *damigene*, pronunţat «popular» *dămigene*, a devenit *demigene* (prin asimilarea lui *ă* la vocalele palatale din silabele următoare), sing. *demigeană*. Scriban, *op. cit.* notează şi această variantă şi pe *dimigeană* (cu *e* neaccentuat > *i*).

danţ: a trage danţul însemnează prin unele locuri 'a tra-

1. Krüger se gîndeşte că ar aparţinea la acelaşi domeniu de activitate şi portg. (Alenteja) *taresa* 'pequeno pote de barro para vasilha de azeitonas ou de carne, azeite, queijos, etc.' < *Teresa*, n. pers. feminin. — Cf. şi *die dicke Bertha*, numele glumeţ al bombei tunului german de 420 mm. din timpul războiului 1914-18 (proprietara uzinelor de armament Krupp se numea *Bertha*).

2. Pe acesta îl dă şi Scriban, *op. cit.*, pag. 387.

ge un necaz, a suferi' (aminteşte, într'o măsură oarecare, pe *ai intrat în horă, trebue să joci*). Depildă: *...dacă prinde pe cineva din noi, ăla rămîne hoţul* [vorbesc între ei mai mulţi tovarăşi de tîlhărie]. *Pe ăilalţi nu-i mai spune... La ce să mai tragem danţul toţi?* (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 10 Martie 1929, pag. 1, col. 4). Tiktin, înregistrînd ambele variante, *dans* şi *danţ*, ale acestui cuvînt, spune că ultima reprezintă o „curioasă contaminaţie a formei romanice (ital. *danza*) şi a celei germano-slave (*Tanz, tanĭtsĭ*"). Mai întîiu *danţ* se poate explica numai cu ajutorul ital. *danza;* că lipseşte *-a*, n'are importanţă, din moment ce există alături cealaltă formă (*dans*), fără *-a* sau *-ă*. Afară de asta, chiar dacă s'ar fi produs, într'adevăr, amestecul bănuit de Tiktin, n'am avea dece să ne arătăm surprinşi. La un neologism, venit pe atîtea căi, ca şi alte cuvinte de acelaşi fel, este firească o asemenea situaţie. Se ştie ce greu nimereau cîteodată scriitorii noştri din veacul XIX forma cea mai potrivită a terminilor atunci introduşi din limbile străine. De cele mai multe ori o variantă a învins, scoţînd din uz pe concurente. Destul de des însă au rămas pînă astăzi cîte două forme pentru un singur cuvînt; depildă, ca să citez cîteva exemple asemănătoare cu cel discutat aici, *divors* şi *divorţ* (tot aşa *a divorsa* şi *a divorţa*, cu tendinţa de predominare a variantelor cu *ţ*), *vals* şi *valţ* (primul e mult mai răspîndit), *comersant* şi *comerţ* (situaţia este aici întrucîtva diferită) ş. a. Formele cu *s* ne-au venit dela Francezi, cele cu *ţ*, deşi există, în unele cazuri, şi în nemţeşte, cred că mai adesea se datoresc influenţei italieneşti, care a fost pe vremuri cu mult mai puternică decît astăzi şi decît cea germană. In ce priveşte terminii muzicali, ca *dans*, *vals*, etc., este sigur că variantele cu *ţ* au fost introduse prin Italieni, maieştrii tuturor popoarelor în acest domeniu.

dar: varianta *dară* a acestui cuvînt, cu funcţiune adverbială, însemnează, în graiul popular din Moldova, peunde se aude foarte des, acelaşi lucru ca *da* sau *desigur*, fiind însă mai expresiv decît acestea. La întrebarea: *Ţi-ar fi plăcut să 'nveţi la şcoală?* un copil de ţăran din Borca, jud. Neamţu, mi-a răspuns scurt şi... cuprinzător: *Dară!* Şi e-

xemplele se pot înmulți. Cred că în cazuri ca acestea n'avem a face cu *dar*(ă) din *așa dar*, *deci dar*(ă) ș. a., citate de Tiktin, pag. 505, col. 1, ci cu o construcție eliptică în loc de (*păi*) *dar nu ?* Copilul pomenit mai sus putea răspunde la fel de bine *dar nu ?*, care este echivalentul perfect al lui *cum nu ?* (adică : *mai întrebi ?*: vorbitorului i se pare că lucrurile sînt așa de limpezi, încît se mulțumește să răspundă tot supt forma unei întrebări, scurtă, dar cu atît mai elocventă). Negația s'a putut lăsa la o parte fără pagubă, dimpotrivă cu cîștig de expresivitate, deoarece „situația" arată clar ce răspuns cere întrebarea. Dispărînd negația, s'a schimbat și forma frazei, adică accentul cuvîntului : locul întrebării l-a luat exclamația. *Păi* este simțit și el adesea de prisos, pentru aceleași motive (scurtarea pe cît posibil a propoziției), mai ales că n'are importanța pe care o are *nu*, el servind mai mult ca un cuvînt de legătură între spusele primului vorbitor și ale celui de al doilea. Mai des îl întîlnim pe *păi* (< *apoi*) la forma afirmativă decît la cea negativă construcției noastre.

daș : un fost elev depe vremuri (Comîndașu), originar din Stănești-Muscel, mi-a comunicat că în satul său natal exista acest cuvînt cu sensul de 'miel', precizînd că „unii moșnegi mai zic așa". Este arom. *daș* („berbece, dupăcum mi s'a spus la Veria, care are obiceiul să se bată în coarne cu alt berbece", scrie Th. Capidan, *Dacoromania* IV, pag. 280), megl. *daș* („miel de casă, miel pentru copii, deobiceiu vopsit cu roșu și purtînd totdeauna clopoței atîrnați de gît", Idem, *Meglenoromînii* III, pag. 105) < alb. *daš* (cf. și *Dacoromania* II, pag. 527, IV, pag. 345). Prezența în jud. Muscel a unui element lexical balcanic din terminologia păstorească nu se poate explica decît prin legăturile, care urmează a fi cercetate, dintre păstorii romîni deoparte și dealta a Dunării. Cf. C. Lacea, *Sînt în Transilvania așezări de Romîni veniți din sudul Dunării sau nu sînt ?* în *Dacoromania* III, pag. 353 urm., unde se răspunde afirmativ la întrebarea din titlul articolului (e vorba de asemănări între Romînii din Șcheii Brașovului și Meglenoromîni, în special cei din Țîrnareca, al căror graiu se apropie mult de al Aromînilor). Interes-

teoretic, firește, prezintă, pentru discuția noastră, și articolul lui G. Weigand, *Albanische Einwanderung in Siebenbürgen* din *Balkan-Archiv* III, pag. 208 urm. (ținînd samă că *daș* e cuvînt de origine albaneză).

dănănaie: Tiktin consideră acest cuvînt[1] ca obscur, iar pe *dandanà* îl pune în legătură, fără să se pronunțe definitiv, cu turc. *tantanà*. Dar înaintea lui, L. Șăineanu, *Influența orientală* II, 1, pag. 164 făcuse din cele două cuvinte unul singur, explicînd convingător toate sensurile din turc. *tantanà*. Trecerea dela unul la celălalt ne-o arată varianta *dăndănaie*. Pentru dispariția lui *-d-* la *dănănaie* se poate invoca, dacă-i numai decît nevoie, influența verbului *a bănănăi*, cu familia lui [2]. Insfîrșit *-aie* în loc de *-à* se explică prin tendința limbii către expresivitate, tendință care, la un cuvînt ca acesta, este firesc să se manifeste cu mai mare putere. Să se compare lista derivatelor în *-aie* date de G. Pascu, *Sufixele românești*, pag. 199 urm., precum și forme duble, cu *-aie* și alt sufix dela același radical (de ex. *apăraie — apărie, glodăraie — glodărie*, etc.), spre a ne da sama de valoarea expresivă a sufixului aici în discuție.

dăniuș: lipsește, supt această formă, care pare a fi ardelenească (v. mai jos), în dicționarele limbii noastre. L-am găsit la I. Agîrbiceanu, *Adev. liter.*, 1 Martie 1931, pag. 1, col. 2: *...să lunece* [din deal în vale, pe zăpadă] *ca pe dăniuș la ghiață; — Domnul se oprise de mult privind mirat la cel ce luneca pe dăniuș cu brațele răschirate.* Scriban, *op. cit.*, pag. 391 cunoaște varianta *dăînuș* (Transilvania), pe care o explică prin 'leagăn, scrînciov'. Acest sens nu se potrivește cu citatele reproduse aici din Agîrbiceanu, unde *dăniuș* însemnează mai degrabă 'loc (alunecos) de dat cu sania ori cu ciubotele (pe ghiață, pe zăpadă); alunecuș'.

1. Frecvent prin Muntenia (cf. *Grai și suflet* IV [1929-30], pag. 130: *altă dănănaie, acu!*; autoarea studiului, despre folclorul și limba populară din Prahova, îl explică prin 'minunăție').

2. Și Scriban, *op. cit.*, pag. 391 pune în legătură (de sens și de formație) cuvîntul nostru cu *bănănăi* (de fapt cu *bănănaie*).

Dăinuş [1] este înregistrat şi de G. F. Ciauşanu, *Glosar de cuvinte din jud. Vîlcea* (Memoriile Academiei Romîne, Secţia literară, Seria III, tom. V, 1930-31), pag. 170 (= 20 a memoriului), s. v. *dălnăi* (refl.), ca sinonim al lui *scîrcium* (= scrînciob), deci cu acelaşi înţeles ca la Scriban. Dela *dălnăi* (*a se*) 'mă dau în ţiţechie, în scîrcium (dăinuş), mă dau huţa' s'a format subst. *dălnăiuş*, sinonim cu *dăinuş* (cf. *loc. cit.*, pag. 208 [= 58], s. v. *scîrcium*). Acesta din urmă este el însuşi derivat dela un verb, *dăinăi* (refl.), pe care Ciauşanu nu-l noteazâ, dar l-am găsit în *Izvoraşul*, Aprilie 1935, pag. 158, s. v. *scîrciu* (= *scîrcium*, pomenit mai sus): *a se dăinăi* (despre copii) 'a se da în scrînciob, huţa'. Scriban cunoaşte şi această formă şi pe cea de conjug. I (*mă dăĭnez*). Toate cuvintele aici în discuţie sînt identice din punct de vedere etimologic (şi semantic, evident, ceeace rezultă clar din cele spuse mai sus). Originea lor trebue să fie onomatopeică, adică imitativă, cum presupune Scriban şi cum probează variaţiile de sunete, care nu se pot explica pe cale pur fonetică.

Acelaşi cuvînt ca *dăniuş*, etc. este *dîrliuş* (dat de Scriban, *op. cit.*, s. v. *derdeuş* 'săniuş, locul unde se dau copiii cu sania la vale' [2]): *Iată dovezi de greşala inestetică şi imorală pe dîrliuşul căreia se lasă să alunece o instituţie* ... (Cicerone Theodorescu, *Romînia literară*, 7 Maiu 1932, pag. 4, col. 1). La fel trebue considerat, probabil, *dădăuş*, înregistrat de Scriban, *loc. cit.* (pentru Blaj) şi de L. Costin, *Graiul bănăţean* II, pag. 83.

dărmănar 'cel care dă grîul prin dîrmon' (în port, la Galaţi): lipseşte în dicţionare, dar există (l-am întîlnit la I. Neagu Negulescu, *Adev. liter.*, 6. Nov. 1938, pag. 7, col. 3).

dăsăgi: la Borca (Neamţu) acest verb însemnează 'a purta ceva (sau pe cineva) în spate, ca pe nişte desagi'. Astfel despre o fetiţă mai mărişoară, care ţinea mereu în braţe

1. Cu *i* sonant sau consonant? Nu pot preciza, din cauza ortografiei Academiei Romîne, care nu admite pe *ĭ* nici chiar în cazuri ca acestea.

2. „Traducerea" lui *derdeuş* este identică cu cea presupusă de mine pentru *dăniuş*.

pe fraţii săi mici, am auzit spunîndu-se *tot îi dăsăgeşte în spinare*. Tiktin traduce pe *desăgi* prin '(auf-)laden' (dă un citat din poezia populară: *şi pe càr o desăgesc*), tot aşa Scriban, pag. 408 explică pe *desăgesc* prin 'încarc, pun pe'. Acest înţeles diferă într'o măsură însemnată de cel pe care l-am înregistrat eu la Borca.

dăstîmpăr: Nebunia lui era tot aşa de ciudată: cu dăstîmpăr; acu vorbea ca om zdravăn, peste un ceas era prost, peste altul zăltat, iar peste altul iar om cuminte (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 29 Martie 1931, pag. 5, col. 1-2). Din textul citat, pe care nu l-am putut confrunta sau controla într'un chip oarecare, rezultă că acest cuvînt însemnează aproximativ 'întrerupere, interval de timp, alternare'. Aminteşte ca sens şi, mai puţin, ca sunete de *răstimp*. Scriban, *op. cit.*, pag. 1098 notează, supt acest din urmă termin, „vechiul" *zăstimp* (cu varianta *zăstîmp*), pe care nu-l defineşte, deunde urmează că-l socoteşte identic (poate chiar şi din punct de vedere etimologic) cu *zăstimp*. Eu cunosc dela Tecuciu forma *zăstîmp*, plur. *-uri*, pe care am auzit-o foarte des în construcţii ca acestea: *mă apucă* (*durerile, răul*, etc.) *cu zăstîmpuri; are zăstîmpuri* ş. a. (singularul pare a fi necunoscut). Cît despre înţeles, cred că era acela de 'junghiuri, spasmuri, dureri care apar la intervale neregulate'. Tiktin, s. v. *răstimp*, citează pe *zăstîmp* după M. Drăghici, *Reţete cercate*, Iaşi 1846, izvor care mă îndreptăţeşte să presupun că-i vorba de sensul existent la Tecuciu. Tot Tiktin dă, după Polisu, *Dicţ. rom.-germ.* varianta *zăstîmpăr*, care ar putea fi un singular nou, creat dela plur. *zăstîmpuri* (cu modificarea uşoară a finalei), sau produsul unei contaminaţii între *zăstîmp* şi (*ne*)*astîmpăr*. Oricare ar fi explicaţia acestei din urmă forme, este clar că între ea şi *dăstîmpăr* există o foarte strînsă legătură. Avem a face, desigur, cu un schimb de prefix: *dă-*, adică *de-*, pentru *ză-* ori invers (sau, poate, *dăs-* = *des-* pentru *răs-*, eventual *răs-* pentru *dăs-*).

de. Dicţ. Acad. I, 1, pag. 385, col. 1 (s. v. *avea*) explică această prepoziţie din pasajul: *Dar nu aveau ce se face, de împăratul, ca să nu-i aducă supărare* (Creangă) ca echivalentă cu *din pricina* ... Deaceea şi punctuaţia a fost pusă

precum se vede (virgulă înaintea lui *de*). Cred că interpretarea aceasta şi, deci, despărţirea membrelor frazei sînt greşite, ceeace se poate constata uşor dintr'o propoziţie simplă de felul următoarei: *n'am ce mă face de tata.* Aici nu poate fi vorba de un raport cauzal, ci de unul pe care, în lipsa altui termin mai potrivit, l-aş numi de direcţie. *N'am ce mă face de tata* vrea să zică *n'am ce mă face dinspre tata*, adică *din partea tatei, în ce-l priveşte pe tata*, etc. Tot aşa citatul de mai sus trebue înţeles în chipul acesta: *n'aveau ce se face din partea împăratului* sau *cu privire la împărat* sau *gîndindu-se la împărat.* Nuanţa cauzală, care într'adevăr se simte în construcţii de natura acestora, s'a dezvoltat ulterior.

dead (monosilabic): se pare că acest cuvînt bulgăresc (*dědo* 'grand père, aïeul') circulă, cel puţin ca titulatură, prin unele regiuni din Muntenia, unde există încă Bulgari sau unde ei au fost desnaţionalizaţi de curînd. Autorul încercării literare *Hotel Maidan*, anume Stoian Gh. Tudor, care-i Bulgar de origine (din părţile Ilfovului), scrie (*Cuvîntul liber*, 15 Iunie 1935, pag. 6, col. 1): *Deadu* (*moşu-meu*) *se zgribuli* [1]. Personajul în discuţie vorbeşte încă bulgăreşte, căci autorul îi pune în gură, la un moment dat, propoziţia următoare: *dă tă pustă vidă!*, pe care o traduce el însuşi prin *vedea-te-aş pustiu.*

deal: la deal 'la cîmp, la ogor', despre care am arătat, cu alt prilej, că se întrebuinţează curent la Tecuciu, unde mai însemnează şi 'la cimitir' (din cauză că atît terenurile arabile, cît şi cimitirul sînt situate la o înălţime mai mare decît nivelul oraşului), apare, cu primul înţeles, şi aiurea, depildă la Şarînga (jud. Buzău), apoi la Sibiu. G. Călinescu, *Adev. liter.*, 22 Maiu 1938, pag. 15, col. 2, dela care iau informaţia privitoare la această ultimă localitate, spune că oamenii mai înstăriţi din regiunea Sibiului au cîteva bucăţi de sămănături ori de fîneaţă risipite „la deal".

deca: prescurtat din *decalitru* (care se accentuiază şi pe penultima şi pe prima silabă, după împrejurări), întoc-

1. Cu *D-* în mijlocul propoziţiei, ceeace arată că *dead* este simţit ca un fel de nume propriu (cf. *Tata, Mama,* etc. în împrejurări similare).

mai ca *kilo* < *kilogram*; lipseşte la Tiktin, măcarcă e un cuvînt dintre cele mai răspîndite. In lumea oamenilor culţi apare ca invariabil: *un deca, două deca*[1]. Dar graiul popular l-a modificat potrivit spiritului limbii, făcînd din el un element cu înfăţişare pedeplin băştinaşă. La Tecuciu, unde se întrebuinţeaze mai des decît prin alte părţi, din cauza viilor celebre dela Nicoreşti, podgorenii şi, după ei, lumea cealaltă zic *o decă, două deci* (cf., tot acolo, *o ocă, două oci*, pentru *o ocà, două ocale* al Muntenilor sau *o ocà, două ocà*). Şi *kilo* a căpătat o formă curat românească: *un chil, două chile*, ba încă, din cauză că *chile* este şi pluralul lui *chilă* (măsură de capacitate pentru cereale), se aude des şi *o chilă* (*de vin, de rachiu*, etc.).

Prescurtarea apare şi la Portughezi: în vorbirea lor populară se spune *deca* pentru *decalitro* (cf. *Volkstum und Kultur der Romanen* IV [1931], pag. 158).

defétŭ: în limbajul teatral, acest substantiv însemnează 'gratificaţie bănească acordată unui actor care a jucat, pe nepregătite, rolul altuia' şi 'gratificaţie în general (pentru o muncă suplimentară, pe care nu-i ţinut legalmente s'o facă)'. Este frc. *des feux*, simţit de Romîni ca un singur cuvînt (cf. Şerban Cioculescu, *Revista fundaţiilor regale*, Septembrie 1939, pag. 649). V. şi J. Vendryes, *Le langage*, pag. 263[2].

delă: afară de sensurile notate de Tiktin[3], acest cuvînt mai are şi pe acela de 'ceartă, discuţie (obişnuită, nu în faţa judecăţii)'. Din Borăşti-Vasluiu mi se comunică *delă* 'o ceartă sau mai bine zis un fel de întîlnire cu vorbe sarcastice, ironice'. Modificarea semantică, neînsemnată dealtfel, este conformă cu principiul asupra căruia a insistat mereu A. Meillet, anume că înţelesul cuvintelor se lărgeşte, atunci cînd ele trec din vorbirea unui grup social re-

1. Scriban, *op. cit.*, pag. 393 îl consideră masculin: *un deca, doi deca.*

2. Acest autor înşiră un mare număr de termini exprimînd noţiunea 'venituri băneşti' în diverse limbaje speciale (printre ei „les *feux* d'un acteur").

3. 'Akten (eines Prozesses, etc.); 2. Streitsache, Prozess'. Scriban, *op. cit.*, pag. 400 explică pe *delă* numai prin 'dosar', afirmînd că-i „vechiu".

strîns în aceea a unui grup social numeros. Este clar că *delă* a fost, la început, o expresie juridică (cel mult şi administrativă), aşadar un termin tehnic, care arăta un anumit fel de ceartă. In momentul adoptării lui de către „nespecialişti", şi-a pierdut caracterul special, pentru a deveni un cuvînt cu însemnare obişnuită, de 'ceartă în general'.

delos = *deluros* (Pomîrla-Dorohoiu).

delungeală: derivat dela *delungi* şi însemnînd 'amînare, prelungire'. De ex.: *înghiţisem bulinele cu arseniat ale doctorului Roth şi îndurasem spaima lipitorilor plictisite de atîta dălungeală ale Perucăresei* (Sărmanul Klopştock, *Adev. liter.*, 14 Sept. 1924). Tiktin cunoaşte numai varianta compusă cu *în-* a acestui verb, pe care o citează din texte aparţinînd sec. XVII şi XVIII (pag. 519, col. 2). In schimb, Scriban, *op. cit.*, pag. 401 înregistrează şi forma fără prefix, *delungesc*, identică, supt toate raporturile, afară de flexiune, cu *delung(ez)* 'depărtez; trăgănez, prelungesc; amîn'. Ambele dicţionare consideră aceste verbe ca învechite, ceeace nu corespunde realităţii, căci *delungi* există şi astăzi în vorbirea populară muntenească. Cf. *Grai şi suflet* V (1931-32), pag. 44: *dălungi* 'a prelungi, a amîna' (Săcele) şi Ciauşanu, *loc. cit.*, pag. 171 (= 21): *a se delungi* 'a se îndelunga, a se trăgăna, a nu se mai isprăvi, a se ţine cîrnat' (depildă *boala mi se delungeşte*). Citatul ultim arată că, cel puţin supt forma prefixată, *îndelunga* trăieşte, fie şi numai sporadic, pînă în momentul de faţă, contrar afirmaţiilor făcute de autorii dicţionarelor aici pomenite [1].

deşanţ: sună şi *deşanţă* prin unele locuri, depildă în satul Valea Lupului, jud. Iaşi, deunde mi s'a comunicat fraza aceasta: *Oare nu-i este deşanţă să se ducă pe aşa vreme?* Pe *deşanţă* corespondentul meu îl explică prin 'ceva curios, neînţeles, deosebit', deci la fel cu Tiktin, măcarcă din context nu rezultă un înţeles tocmai identic cu acesta.

1. Dicţ. Acad., s. v. *îndelunga*, dă şi el ca învechite formele *delunga, îndălunga, îndelungi*. Chiar *îndelunga* are caracter mai mult sau mai puţin arhaic, căci marea majoritate a citatelor aparţin limbii dinainte de 1800, iar cele din sec. XIX se opresc la Anton Pann.

La Tabăra-Iaşi am auzit eu însumi cuvîntul aici în discuţie cu o însemnare şi mai deosebită. Unei femei, care avea numai un copil şi nu vroia să mai nască alţii, o prietină îi spunea: *Nu ţi-ar fi oare deşanţ să rămîi numai cu un băiat?* Am impresia că acest sens, pe care l-am putea explica prin 'jenă, ruşine', este cel originar sau cel mai răspîndit, căci l-am mai constatat pe vremuri, deşi nu prea des, în graiul popular dela Tecuciu. Pentru ipoteza aceasta pare a vorbi şi derivatul *deşănţat*, care-i tradus de Tiktin prin 'wunderlich, sonderbar', la fel cu *deşanţ* însuşi, dar mai însemnează şi 'neruşinat, desmăţat, destrăbălat', cînd se întrebuinţează despre oameni. Conducîndu-ne după cele ce se petrec obişnuit în viaţa limbilor, anume că expresiile viguroase devin, cu timpul, din ce în ce mai şterse, tocmai din pricina uzului, avem dreptul să presupunem că înţelesurile notate de mine sînt anterioare celorlalte.

La pag. 1632, Tiktin înregistrează subst. *şanţ*, cu acelaşi sens ca *deşanţ*: două citate din Dosofteiu probează că varianta *şanţ* (= *deşanţ*) este reală. Afară de asta, ea apare nu numai în „Psaltirea în versuri", unde ne-am putea închipui că a fost cerută de necesităţi tehnice, ci şi în „Vieţile sfinţilor". Deaceea sînt înclinat să cred că în *deşanţ* am avut, din capul locului, o construcţie prepoziţională: *de şanţ*, care cu vremea s'a izolat, fiind simţită ca un singur cuvînt. Substantivul din această izolare trebue să fie acelaşi cu *şanţ* 'Schanze, (Schanz-)Graben', conform principiului, care pe zi ce trece se dovedeşte a fi tot mai just, că, pînăla proba contrară, omonimele dintr'o limbă sînt la origine unul şi acelaşi cuvînt. In cazul de faţă, ar pleda pentru această ipoteză şi varianta *şanţă* (= *şanţ*, cu înţelesul lui propriu), pe care o înregistrează Tiktin, după Dionisie Eclisiarhul. Am văzut însă că *deşanţ* sună şi *deşanţă*, deci încă o potrivire între cele două cuvinte. Mult mai grea, pentru mine imposibilă, este limpezirea legăturii semantice dintre *şanţ* şi *deşanţ*. Ar trebui să ştiu ceva despre modul de construire a şanţurilor (= tranşeelor) depe vremuri, despre întrebuinţarea lor ca mijloc de apărare în luptă, etc. Nu-i lipsit, cred, de interes amănuntul că în ungureşte există locuţiunea *sáncra itélni* 'zur Schanzarbeit verurteilen' (Ballagi, *Ungarisch-deu-*

tsches Wörterbuch, pag. 853, col. 2). O astfel de pedeapsă este, evident, ruşinoasă, dacă nu chiar infamantă. Am avea aici, poate, un punct de plecare pentru sensul rom. *deşanţ*, aşa cum se întrebuinţează el prin unele locuri (v. mai sus). Ar trebui să presupunem însă că pedeapsa în discuţie este veche, că a existat şi la noi încă de mult, etc. Şi tot ar rămînea obscură evoluţia semantică, mai ales pentru însemnarea dată de Tiktin ('Wunder', 'wunderbar').

devale: pelîngă înţelesul propriu din construcţii ca *era o casă devale, mă duc devale la han*, etc. (cf. Scriban, *op. cit.*, pag. 416), această locuţiune adverbială, ale cărei elemente alcătuitoare s'au sudat complect, încît subiectele vorbitoare o simt ca un singur cuvînt, mai are şi unul figurat, identic cu al lui *de rîpă* (luat tot metaforic). De. ex.: *Fănică al mieu*[1] *... nu mai taie păduri ... A ipotecat moşia ... Bea mereu ... mergem devale!* (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 2 Febr. 1930, pag. 3, col. 3.)

deznou 'iarăşi': variantă, influenţată, probabil, de sinonimul *din nou*, a lui *de iznoavă*, pentru care Dicţ. Acad., s. v. *iznoavă*, dă numeroase forme, unele asemănătoare, mai mult sau mai puţin, cu aceasta (*de izno(u)ă, din iznou, dinsnou*). Există în vorbirea haţegană, judecînd după spusele lui I. Conea, *Buletinul Societaţii Regale Romîne de Geografie* LV (1936), pag. 96. La Ov. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului* lipseşte (cel puţin din glosar).

dician (pron. *diciăn*) 'ghiociu, căruţă de fier[2] cu cai' (Buzău): lipseşte la Tiktin, dar îl dă Scriban, *op. cit.*, pag. 423, care-l transcrie *diceán* (fără să precizeze dacă *ea* constitue o singură silabă sau două) şi-l explică, între altele, prin 'căruţă cu un cal legată bine în fier'. Interesant este că un substantiv perfect identic cu acesta însemnează 'plugar (romîn)'. In *Dobrogea. Cincizeci de ani de viaţă romînească*, Bucureşti 1928, pag. 232, C. Brătescu, cunoscutul

1. Vorbeşte o femeie despre bărbatu-său.

2. Adică 'ferecată'. Aşa se spune în sudul Moldovei (spre a o deosebi de căruţele de lemn, ale căror elemente alcătuitoare nu sînt legate unele de altele cu fier).

geograf, afirmă că plugarilor romîni din Dobrogea li se spune *dicieni*. Dacă, dupăcum e probabil, avem a face cu un singur cuvînt, ne putem gîndi la o origine turcească (întocmai ca pentru sinonimul *ghiociu*), mai ales că etimologia propusă de Scriban (rus. *doščán* 'ladă de scînduri') nu este satisfăcătoare nici din punct de vedere geografic (*dician* 'ghiociu' circulă, după spusele lui Scriban însuşi, numai prin Muntenia).

dinte: pentru *soare cu dinţi*, cf. lat. *aqua habet dentes* 'apa muşcă', întrebuinţat, în glumă, de Petronius, aparţinînd, aşadar, vorbirii populare (Georges, s. v. *dens*). Altă formulă latinească existentă (de data aceasta tale quale) în limba noastră este *dentes pectinis* (la Varro) = *dinţii piepteneluí* (cu singura deosebire, neesenţială, că-i vorba de dinţii soetei dela răsboiul de ţesut). Să se adauge apoi *dens vomeris* (s. *aratri*) 'die zahnförmige, gebogene Spitze der Pflugschar, des Scharbaums', pe care o întîlnim deasemenea la noi (*dintele plugului*) şi la Portughezi (v. *Volkstum und Kultur der Romanen* IV [1931], pag. 130).

Un amănunt, de natură mai mult etnografică, este următorul. In popor (cel puţin pela Tecuciu), scobitul dinţilor, care nu-i atît de obişnuit ca în clasele superioare, desigur şi din cauza alimentaţiei diferite, are o semnificaţie specială. Cînd cineva, indiferent din ce cauză, iese păgubit dintr'o afacere oarecare, i se spune *scobeşte-te în dinţi* şi totodată i se dă, deobiceiu, şi scobitoarea (de fapt un paiu dela mătură). Cu deosebire se procedează în felul acesta faţă de bărbaţii care, vrînd să se însoare cu o anumită femeie, se lasă luaţi înainte de alţii. Expresia se găseşte şi în limba italiană. Leo Spitzer, *Die Umschreibungen des Begriffes „Hunger" im Italienischen*, Halle a. S. 1921, pag. 205, nota 1 citează dintr'un text dialectal propoziţia *...te ne puoi pigliare lo palicco*, pe care o traduce prin 'du kannst dafür den Zahnstocher nehmen' = 'darauf verzichten'. Este drept că împrejurările în care, după informaţiile lui Spitzer, pare a se întrebuinţa izolarea italienească sînt altele, dar ceeace interesează, în primul rînd, este marea asemănare formală şi identitatea semantică a celor două particularităţi stilistice.

distoarce (liter. *destoarce*): supt forma reflexivă, acest verb circulă în vorbirea ieşeană, cu sensul de 'a se răzbuna'. Un martor, originar din satul Aroneanu (situat în apropierea oraşului Iaşi), spunea, la juraţi, despre reclamant că „s'o distors" împotriva victimei. Inainte de asta, cunoşteam verbul din graiul meu de acasă (Tecuciu), dar numai ca transitiv şi cu un înţeles întrucîtva deosebit. Cel care pierde la jocul de cărţi, de zaruri, etc. spune: (*dac' oiu avea noroc*) *îmi distorc eu banii*, adică 'îmi scot pierderea, paguba' (în fond, 'îndrept, fac din nou bune lucrurile'). Dacă nu mă înşeală memoria, am auzit zicîndu-se, în aceleaşi împrejurări, şi... *mă distorc eu*, care-i mai apropiat de 'mă răzbun'. Il înregistrează Scriban, *op. cit.*, pag. 434: *distorc* 'storc, răstorc, obţin iar', aşadar numai cu însemnarea din sudul Moldovei.

dîmbac: diminutiv dela *dîmb* 'Hügel', întrebuinţat de Gh. Haralamb, *Adev. liter.*, 8 Maiu 1927, pag. 6, col. 1 (autorul este Moldovean, judecînd după limbă şi alte amănunte). G. Pascu, *Sufixele romîneşti*, pag. 212 notează diminutivul *dîmboc* (găsit la I.-A. Candrea, *Graiul din Ţara Oaşului*). Să fie o greşală de tipar în *Adev. liter.*? Pare foarte puţin probabil, între altele, pentrucă sufixul *-ac* serveşte şi el la formarea diminutivelor (cf. Pascu, *op. cit.*, pag. 189 urm.). Dealtfel există cazuri în care dela aceeaşi temă se derivă diminutive sau augmentative cu ambele sufixe aici în discuţie, de ex. *băltac* alături de *băltoacă* (*-oacă* este femininul lui *-oc*), *piciorag* al. de *piciorog* (*-ag* şi *-og* sînt variante fonetice de-ale lui *-ac*, resp. *-oc*). *Dîmbac* lipseşte în dicţionarele noastre.

dîrvăli: însemnează la Borca (jud. Neamţu) 'a bătuci iarna omătul în pădure, unde se lucrează la lemne'. Tiktin înregistrează un *dîrvăli* ca variantă a lui *dîrvări* 'abstrapazieren, abrackern'. Ar putea să fie acelaşi cuvînt, mai ales că forma în *-li* i s'a comunicat lui Tiktin din Moldova. In această ipoteză legătura semantică mi se pare a fi următoarea: bătăturirea zăpezii în pădure, unde ea se găseşte în cantitate mai mare decît aiurea, a fost considerată

ca o muncă grea şi, mai ales, uricioasă, la fel cu munca animalelor aşa zise de dîrvală. Poate că operaţia aceasta se săvîrşeşte chiar cu ajutorul unor asemenea animale. Ori altmintrelea: fiind vorba de tăiatul lemnelor în pădure, este posibil să avem a face cu un derivat dela *dîrvariu* 'Holzfäller', care, la început, a însemnat 'a tăia lemne', apoi, după dispariţia primitivului, ne mai avînd «familie», şi-a pierdut vechiul înţeles şi a servit la denumirea unei operaţii premergătoare celei principale. Scriban, s. v. *dîrvăresc*, se întreabă dacă acest verb sună *dîrvălesc* prin Moldova. Cele arătate aici probează că întrebarea cere un răspuns afirmativ. La pag. 407 a aceluiaşi dicţionar găsim un *derveli* 'a strica, a urîţi', cu privire la etimologia căruia autorul şovăe între *dîrvală* (în acest caz *derveli* ar fi identic cu *dărvăli*) şi *terfeli* contaminat cu *bergheli*. Cred că trebue să rămînem la prima părere.

dobar: derivat dela *dobă*, variantă foarte frecventă a lui *tobă*. Insemnează 'cel care bate doba (pentru impozite)'. L-am întîlnit la M. R. Paraschivescu, *Cuvîntul liber*, 16 Aug. 1935, pag. 7, col. 7: *gura lui Gheorghe «dobarul»* [1]. Lipseşte în dicţionarele lui Tiktin şi Scriban, care cunosc numai pe *dobaş* [2]. Printre alte exemple de formaţii în *-ar* şi *-aş* dela aceeaşi temă cred interesant să citez unul mai puţin răspîndit în discuţiile noastre, anume *poştar* al. de *poştaş*. Al treilea derivat dela *dobă*, sinonm cu cele amintite aici, este *dubagiu: Tache dubagiul..., supt greutatea cosciugu-*

1. Pus în ghilemete de autor, care-i Muntean, ceeace dovedeşte că varianta cu *d-* (pentru *t-*) nu aparţine numai graiurilor din nordul ţării, cum spune Scriban, s. v. *tobă*.

2. Tiktin îl înregistrează s. v. *toboşar* (împreună cu varianta *tobaş*, ambele specific ardeleneşti). In ce priveşte sensul, trebue să admitem că, prin unele locuri cel puţin, *dobaş* va fi însemnînd şi 'cel care umblă cu „buhaiul" (la Sf. Vasile)', căci graiurile de peste munţi cunosc subst. *dubă* = *buhaiu* (cf. (Tiktin, s. v.), iar *dobaş* poate fi un derivat şi dela *dubă*, nu numai dela *dobă*. Dealtfel Ov. Densusianu, *Graiul din Ţara Haţegului* dă (la glosar) un *dobaş* 'colindător care umblă cu toba'. Fiind vorba de „colindător", este clar că trebue să ne gîndim la obiceiurile consacrate ale sărbătorilor de iarnă (Crăciun sau Anul Nou), aşa că *tobă* (= *dobă*) este aici, foarte probabil, acelaşi cuvînt ca *dubă* (= *buhaiu*) al lui Tiktin.

lui melodios din spinare (Sărmanul Klopştock, *Adev. liter.*, 17 Oct. 1926, pag. 3, col. 2). Suf. *-agiu* apare destul de des în derivate dela nume de instrumente muzicale, de-pildă: *muscalagiu* 'cîntăreţ din naiu', *naingiu* idem, *ţambalagiu*, etc. Amănuntul n'a fost remarcat de Pascu, *op. cit.*, care, la pag. 410 urm., unde se ocupă de sufixul în discuţie, nu dă niciun exemplu de acest fel. Şi *dubagiu* este absent în dicţionarele noastre, care nu-i cunosc nici omonimul, format dela *dubă* 'trăsură închisă de dus deţinuţii' (Scriban, pag. 460) şi avînd însemnarea 'paznic sau însoţitor al delincvenţilor transportaţi cu duba'. Din păcate nu pot preciza izvorul pentru *dubagiu* cu acest ultim înţeles, deşi n'am nicio îndoială despre existenţa lui.

dobitoc: paralelismul semantic dintre acest cuvînt, cu însemnarea 'vită, animal de muncă', şi *dobîndă* 'cîştig' se găseşte şi aiurea, la sinonimele lor străine, de ex. span. *ganado* 'vite', care este participiul trecut substantivat al lui *ganar* 'a cîştiga'. Cf. şi lat. *pecus*, alături de *pecunia*. Din acelaşi domeniu de activitate merită a fi amintite span. (Aragón) *averío* 'ganado, hacienda', (Ţările basce) *haber* 'Tier', prov. *aver* 'Schafe', frc. (Normandie) *ses avers* 'sein Vieh' (v. *Zeitschrift f. rom. Philologie* LV [1935], pag. 598), care ne dau dreptul să presupunem că şi rom. *avere* trebue să fi însemnat din capul locului tot 'vite', lucru firesc la un popor de păstori şi agricultori, cum a fost şi continuă să fie al nostru. Să se compare şi situaţia din limbile slave, aşa cum se oglindeşte ea în articolul *bytъ* la E. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, pag. 113-4. Citez cîteva exemple: bulg. *dobítъk* 'Vieh' alături de rut. *dobýtok* 'Habe an Vieh' şi rus. *dobъ́tokъ* 'Erwerb, Vermögen'.

dodi: înseamnează 'a da peste ceva, a nimeri, a prinde, a pune mîna'. Exemple: *...crapu' în nămol... şi nu e chip să-l dodim*" (Damian Stănoiu, *Viaţa romînească*, Maiu 1927, pag. 156, r. 15); *Vezi de mai dodeşte vreo mătuşă ...chiar dacă n'o fi aşa pricepută*" (Idem, *ibidem*, Martie 1928, pag. 361, r. 19). Cred că e acelaşi cu v. rom. *dodei* 'behelligen, bedrängen, anfechten', pentru care Tiktin citează varianta

dodii (cf. şi *dodiială*, alături de *dodeială*). Din aceasta a rezultat *dodi*, prin contragerea celor doi *i* în hiatus, ca la *priimi* > *primi*, *fiin* 'filleul' > *fin*, *fiindcă* > *findcă*, etc. In ce priveşte modificarea semantică, drumul urmat a fost aproximativ acesta: 'a apăsa'—'a persecuta'—'a urmări'—'a ajunge'—'a da peste, a nimeri'—a prinde'. Cf. *a găbui* 'a prinde (pe cineva) fără veste, la strîmtoare, deunde nu mai poate scăpa' — 'a afla (= a găsi, a descoperi)' — 'a ajunge pe cineva, a-l nimeri'—'a bate' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 203, col. 1-2), pentru o parte din transformările de sens, şi sîrb. *dòdijati* 'verdriessen', care corespunde v. rom. *dodei*, alături de *dodijèvati* 'anrühren' (Karaǧić, *Lexicon serbico-germanico-latinum*, ed. III, pag. 133, col. 1)[1], pentru rest. Şi mai elocventă este paralela pe care o oferă o serie de verbe slave, notate de Berneker, *op. cit.*, pag. 287, s. v. *gabajǫ*: rus. *nagabatь* 'bedrängen', rut. *nahábaty* 'anfallen, angreifen', rus. alb. *habáć* 'nehmen; ergreifen, berühren' etc.[2].

dogi: la Z. Stancu, *Clopotul de aur*, pag. 109, acest verb apare cu înţelesul de 'a pune sau a bate doage'. Avem a face, probabil, cu un uz personal, provocat de analogia altor verbe, formate dela noţiuni asemănătoare şi însemnînd 'a pune, a bate...', de ex. *a cercui un butoiu* ş. a.

dolie: afară de sensul pe care-l înregistrează Tiktin, pag. 560, col. 1: 'Dachkehle (durch zwei aneinanderstossende Durchflächen gebildete Rinne)',[3] acest cuvînt mai însemnează şi altceva. Pe valea Bistriţei (Borca, Fărcaşa, Broşteni, etc.) l-am auzit cu înţelesul de 'loc unde apa-i adîncă şi deaceea pare că stă loculuí', iar M. Sadoveanu, *Adev. liter.*, 22 Nov. 1925 pare că-l întrebuinţează cu aceeaşi accepţie, cînd scrie: ...*cum se retrag* [peştii] *din dolia*

1. Dacă ambele verbe au aceeaşi origine, cum este probabil.

2. Scriban, pag. 439 spune că *dodesc* este „rudă" cu *dodii* (din *a vorbii în dodii*), iar acesta se înrudeşte cu *dodei*. Cred că n'are dreptate. Din punct de vedere semantic nu văd nicio legătură între *dodei* şi subst. *dodii*. Pe acesta din urmă l-am considerat onomatopeic (v. *Omagiu Prof. Ilie Bărbulescu*, pag. 45).

3. Iată un citat din limba literară: *Puneţi căzile pentru apă la dolii* (M. Sadoveanu, *Creanga de aur*, pag. 137).

lină unde-i descoperisem.[1] Este un derivat romînesc dela tema slavă *dol* 'jos; vale', din cuvinte ca rus. *dolъ*, *dolína* 'Tal', *dóly* 'unten, hinunter, hinab', bulg. *dol* 'Tal, Schlucht', polon. *dół* 'Grube, Loch', etc. (Berneker, *op. cit.*, pag. 208-9).

Acest din urmă înţeles arată că cuvîntul nostru este sinonim, sau aproape, cu *bulboacă* 'tiefes, mit Wasser gefülltes Loch : Wasserloch ; tiefe Stelle in einem Flusse : Untiefe', la care observăm o evoluţie semantică întrucîtva asemănătoare, căci şi aici punctul de plecare a fost acela de 'jos; vale; adînc' (< bulg. *dъlbókъ*). Între noţiunea 'dolie', aşa cum am explicat-o mai sus, şi 'bulboacă', despre care Dicţ. Acad. I, 1, pag. 605, col. 1 spune că-i un 'loc adînc în albia unei ape curgătoare, unde, deobiceiu, apa învîrtindu-se, se formează un vîrtej sau ochiu', pare a exista totuşi o deosebire, şi încă mare. Aceasta însă numai pe deasupra. De fapt, acolo unde un rîu este adînc, apa poate curge şi lin, cum s'a arătat la 'dolie', şi în formă de ochiuri, ca la 'bulboacă'. Atîrnă de dimensiunile adînciturii din albie: dacă-i vorba de o groapă mică şi puţin adîncă, este natural să se producă vîrtejuri; cînd, dimpotrivă, adîncitura se continuă pe o întindere mare de loc, atît în lungime, cît şi în lăţime, apa are un curs aşa de liniştit, încît parcă s'a oprit cu desăvîrşire. In sprijinul acestei explicaţii avem spusele lui Alecsandri, nu numai poetice, ci şi foarte juste, din *Malul Siretului: Cum se schimbă 'n vălurele pe prundişul lunecos, Cum adoarme la bulboace, săpînd malul năsipos.*[2]

Cît despre sensul 'Dachkehle' al subst. *dolie*, Tiktin greşeşte, cînd, trimeţînd la v. bulg. *dolě* 'unten, hinunter', adaugă: „Die Dachkehle läuft schräg nach unten". In realitate lucrurile stau altfel: slav. *dol-* însemnează şi 'vale' (v. mai sus), iar dolia este, după afirmaţia lui Tiktin însuşi, 'eine Rinne', adică 'un canal, un jghiab', deci un minuscul pîrău artificial.

1. Scriban, pag. 440, s. v. *dolie*[1], notează, pelîngă aceste două sensuri, încă unul: 'văioagă între două dealuri', care merge foarte bine cu celelalte.

2. Ulterior aflu că la Tabăra (jud. Iaşi) se spune *dólişte* pentru 'loc (în cursul unui pîrău, etc.) unde apa-i lină şi se învîrteşte pe o suprafaţă mai întinsă' (nu ca la bulboană, pe o întindere mică).

Dela *dolie* 'loc adînc, unde apa curge lin' s'a format un verb *a dolii* (cu varianta *a doli*) 'a da pluta pela dolii (adică peunde apa-i înceată), a merge mai încet cu pluta'. Scriban explică pe *doliesc* prin 'împing pluta la vale, la adînc'.

domestici (despre animalele sălbatice, pe care le îmblînzesc oamenii): cf. v. frc. *domestier* 'apprivoiser', termin de vînătoare, notat de G. Tilander, *Glanures lexicographiques*, Lund 1932, pag. 72.

domnet: colectiv ardelenesc dela *domn*, cu însemnarea 'boierime, nobilime ; stăpîni'. Cf. V. Munteanu, *Cuvîntul liber*, 2 Martie 1935, pag. 7, col. 2; *poporul să fie liber de iobăgie, iar domnetul să plătească impozite la fel cu plebea;* Idem, *ibid*, 11 Apr. 1936, pag. 11, col. 4: *domnetul care trăieşte din rente;* Idem, *Viaţa romînească*, Aprilie-Maiu 1937, pag. 62: *altă oaste insurecţională..., ocupă toate drumurile..., băgînd spaimă cumplită în domnet.* Lipseşte în dicţionarele noastre, unde găsim alte derivate în *-ét* dela substantive sinonime sau înrudite cu *domn*, depildă *boieret* şi *coconet*.[1]

dop: o persoană scurtă şi îndesată este numită, în vorbirea familiară, *un dop de om, un dop de fată*, etc. (adesea şi numai *dop*). Să se compare paralela spaniolă *batoque* 'Zapfen des Weinbeutels oder des Weinfasses', care, figurat, însemnează 'fată mică şi grasă'. Cred că şi în romîneşte punctul de plecare al metaforei trebue căutat tot în sensul 'dop de butoiu, putină, etc.', şi pentrucă-i mai mare, dar şi pentrucă-i cunoscut mai devreme decît dopul sticlelor.

dragoman: afară de înţelesul din limba cultă, acest substantiv are încă două, şi anume: 1. 'şef de plutaşi', notat de Scriban, pag. 445 şi cunoscut mie depe Valea Bistriţei, unde am impresia că *dragoman* însemnează mai degrabă 'cel care angajează plutaşi (pentru alţii), intermediar

1. La Pascu, *op. cit.*, pag. 31 acest colectiv însemnează 'coconii, feciorii de boieri', iar la Scriban, pag. 311 'reuniune de cocoane, totalitatea cocoanelor'. Deosebirea se explică prin faptul că primul autor a găsit cuvîntul în limba veche, celălalt în vorbirea familiară actuală.

între plutaşi şi exploatatorii lemnului de construcţie[1]; 2. 'delegat şi reprezentant al muncitorilor cu ziua, al lucrătorilor, în general' (v. M. Sadoveanu, *Nopţile de Sînziene*, pag. 189).

drăgălău 'amant, ibovnic' (sens peiorativ): *Cloanţa, ca să nu zică că noi sîntem drăgălăii fii-si...* (I. C. Vissarion *Adev. liter.*, 16 Iunie 1929, pag. 6, col. 1). Format dela *drag*, cu sufixul *-ălău*, existent la *handralău, hatalău, hojmalău*, etc., dintre care primele două sînt sinonime cu *drăgălău*. Acesta ar putea fi socotit şi ca un derivat, în *-ău*, dela *drăgăli*,[2] care, lucru curios, lipseşte atît la Tiktin, cît şi la Scriban, unde găsim numai varianta, mult mai puţin răspîndită, *drăgălui*.

drege (*a se*) 'a se aranja, a se găti': *du-te şi te mai drege oleacă; şterge-ţi sau schimbă-ţi hainele* (auzit de mine în satul Chetriş din jud. Bălţi). Singurul sens al lui *drege* apropiat de acesta, printre cele înregistrate de Tiktin şi Scriban, este *a-şi drege obrazul* (sau *faţa*) 'a se sulemeni, a se ghilosi' (cf. *dresuri* 'suliman').[3]

dreptaş 'om care lucrează cu mîna dreaptă', opus lui *stîngaciu*, depildă: *...stîngacii se luptă cu stîngacii şi dreptaşii cu dreptaşii* (T. Arghezi, *Adev. liter.*, 17 Martie 1929, pag. 3, col. 1). Dece diferă sufixul la aceste două cuvinte, atît de asemănătoare supt raportul formaţiei? Poate pentrucă un **dreptaciu* ar fi putut însemna 'om care merge drept sau care îndreaptă', ar fi fost, adică, un nomen agentis, de felul lui *cîrmaciu, cîrpaciu, fugaciu*, etc.? Căci dela *drept* avem un verb, *a îndrepta*, care ar fi putut fi socotit ca primitiv al lui **dreptaciu*, ceeace la *stîngaciu* nu-i posibil, din cauză că-i lipseşte verbul corespunzător. Deosebirea dintre *-aciu* şi *-aş*, sufixe altfel destul de înrudite în ce priveşte

1. Se obligă, faţă de aceştia, să transporte pe apă o anumită cantitate de lemne, în care scop angajează apoi plutaşii necesari.

2. Pascu, *op. cit.*, pag. 415 urm. dă o listă bogată de formaţii în *-ău* dela verbe.

3. Să se compare şi *a drege vinul* (ironic) 'a falşifica vinul', adică a-l „aranja", a-l face să pară mai bun, mai prezentabil, etc. (v. *Insemnări ieşene*, Maiu 1940, pag. 227).

funcţiunea, ne-o arată foarte clar un exemplu ca acesta: *codaciu* 'qui hésite, couard', alături de *codaş* 'le dernier'. Primul are la bază verbul *codi*, al doilea substantivul *coadă*. Totuşi situaţia din dialectul aromîn pare a infirma această presupunere, întrucît acolo coexistă adj. *ndreptu* şi verbul *ndriptare* (v. Candrea-Densusianu, *Dicţ. etim. al lb. romîne*, pag. 82, nr. 515; G. Pascu, *Dict. étym. macédoroumain* I, pag. 123, col. 1), iar alături de ele adj. *ndriptaciu* 'care se servă de mîna dreaptă' (I. Dalametra, *Dicţ. macedoromîn*, pag. 153, col. 1). [1]

Dar *dreptaş* mai are şi alte înţelesuri. Astfel în terminologia politică el însemnează 'partizan al curentelor, ideologiei, etc. de dreapta'. N'am notat exemple, dar ştiu sigur că, mai ales, prin anul 1936, cînd luptele dintre diversele doctrine politice existente la noi erau în toiu, ziarele democratice foloseau foarte des terminul despre care-i vorba aici. Iar la T. Arghezi, *Poarta neagră*, pag. 293 găsesc acest cuvînt cu sensul de 'jurist', avînd nuanţa' magistrat, judecător, poate şi agent al forţei publice', nu pe aceea de 'avocat' sau 'jurisconsult'. Cred că numai aşa poate fi el interpretat în pasajul respectiv: *Un tată, un frate, un soţ închis, prizonier al unui dreptaş interpret al unei acuzaţii...*

Dela *drept*, cu însemnarea lat. *jus*, există şi un derivat în *-ist*: studenţii Facultăţilor de Drept sînt numiţi *dreptişti* (pentru sufix, cf. *medicinist*). Dar *dreptist* este şi sinonimul lui *dreptaş*, în accepţia politică a acestuia. Imi lipsesc exemple, ţin însă bine minte că în discuţiile politice din anii trecuţi *dreptist* 'partizan al ideologiei de dreapta' apărea la fel de des ca şi *dreptaş*. Cred că se spunea şi *stîngist* 'om politic, ziarist, etc. de stînga', dar cu mult mai rar, pentru un motiv similar cu cel invocat aici mai sus, unde am vorbit

1. Dupăce redactasem (cu ani în urmă!) această notă, găsesc acum la Scriban, pag. 448 pe *dreptaci(u)* = *dreptaş*. Varianta în *-aş* lipseşte, iar despre cealaltă autorul spune că-i rară. In orice caz, mult mai des se aude *dreptaş* decît *dreptaciu*, aşa că rămîn, măcar în bună parte, valabile consideraţiile făcute mai sus de mine. Raritatea derivatului dela *drept* în comparaţie cu *stîngaciu* se datoreşte situaţiei de fapt: a lucra cu dreapta este regulă, a lucra cu stînga excepţie, şi subiectele vorbitoare se sezisează, într'un caz ca acesta, de ceeace este excepţional.

despre *dreptaciu* şi *stîngaciu:* o bună bucată de vreme atmosfera era aşa fel la noi, încît a avea idei politice de dreapta constituia o raritate (cel puţin relativă), care, ca atare, avea nevoie de o denumire specială.

drîmbagiu 'cîntăreţ din drîmbă' (Al. Philippide, *Adev. liter.*, 21 Martie 1937, pag. 1, col. 4): format dela *drîmbă*, cu sufixul *-agiu*, despre care am afirmat (cf. cele spuse s. v. *dobar*) că apare des la nomina agentis, derivate dela nume de instrumente muzicale. Lipseşte în dicţionarele noastre, care, dealtfel, nu înregistrează niciunul din destul de numeroasele dublete ale acestui cuvînt. B. Lăzăreanu, *Adev. liter.*, 17 Iulie 1938, pag. 1, col. 5 dă pe unul dintre ele: *bate trivial şi zbîrnăe ca un drîmbar sau drîngălău*. Pentru sufix, să se compare *dobar*, discutat deja la pag. 239. A treia formaţie dela *drîmbă*, sinonimă cu acestea, este *drîmboiaş*, prezentat de N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti contemporane* I, pag. 265 ca specific ardelenesc.[1] Citatul din Lăzăreanu arată că există încă un nume pentru cîntăreţul din drîmbă: *drîngălău*, derivat dela *drîng* = *drîmbă*. Şi aceasta este absent la lexicografii noştri.[2]

drug (şi *drughineaţă*) 'organul genital bărbătesc' (auzit în vorbirea familiară, cu nuanţă argotică, din Moldova)[3]: cf. span. (Méjico) *masteo* 'männliche Genitalien', (argot din Asturias) *mastu* 'pene', *masteu* 'rabo' (înrudit cu arag. *masto* 'macho'), (Ţările basce) *masto* 'macho', apoi span. *carajo* 'männliches Glied', catal. *carall* idem (< lat. **characulum* 'kleiner Pfahl', diminutiv dela **charax, -acis* 'Pfahl', pentru care să se compare *characatus* 'mit Pfählen versehen', atestat). Discuţii privitoare la aceşti termini găsim în *Literaturblatt*

1. In ţinuturile de peste munţi se poate observa, la creaţii de felul acestora, o accentuată preferinţă pentru *-aş* (faţă de *-ar*). Cf. mai sus, s. v. *dobar*. Influenţă ungurească? Probabil.

2. Despre *drîng* Scriban, pag. 448 spune că-i o variantă a lui *drîmbă*. Cred că n'are dreptate (dealtmintrelea nu precizează cum a luat naştere această variantă). *Drîng*[1] şi *drîng*[2] (aşa le deosebeşte Scriban) au aceeaşi origine, anume onomatopeică, pe care dicţionarul citat o admite numai pentru al doilea omonim.

3. Şt. Paşca, *Dacoromania* V, pag. 311 notează pentru Ardeal („icicolo, sporadic") *drug(ă)* 'organul genital al calului'.

f. germ. und rom. Philologie XLVIII (1927), col. 126, nota (Leo Spitzer), *Zeitschr. f. rom. Phil.* L (1930), pag. 738-9 (M. L. Wagner), apoi la J. Scheftelowitz, *Indogermanische Forschungen* XXXIII (1913-14), pag. 141 urm., Leo Spitzer, *Lexikalisches aus dem Katalanischen und den übrigen iberoromanischen Sprachen*, Genève 1921, pag. 35 urm. (s. v. *carajo*) şi 158, J. Brüch, *Zeitschrift f. rom. Phil.* LV (1935), pag. 654. Cf. şi *Zeitschr. für Ortsnamenforschung* XI (1935), pag. 203.

drugă: cu înţelesul de 'dicke Spindel der Spinnerin', acest cuvînt există şi în Moldova (com. din Andrieşeni-Iaşi: *drugă* 'fus mare'), nu numai în Muntenia şi Oltenia, cum spune Tiktin, s. v.[1] De aici *a îndruga*, pentru al cărui sens figurat 'schlecht und recht hersagen, herleiern, (allerlei) schwatzen' avem o paralelă interesantă în izolarea glumeaţă mold. *a avea stupit la furcă* (despre oamenii care vorbesc uşor şi repede, indiferent de calitatea celor spuse). Se ştie că femeile, cînd torc, scuipă des în degetele mînii drepte, cu care răsucesc firul de lînă, in, etc., ca să le aibă mereu umede şi să poată toarce cu spor. Cred că în această practică trebue căutată originea particularităţii stilistice amintite. Să nu uităm amănuntul că oratorilor de toate speciile, după un timp care variază dela unul la altul, li se usucă gura (nu mai au, adică, salivă [= stupit]!), şi deaceea organizatorii întrunirilor publice, conferinţelor, etc. au grija să le pună la îndemînă... nelipsitul pahar de apă.

drumar 'Wanderer': îl dă Tiktin ca dublet, mai puţin răspîndit (şi existent excluziv în Transilvania), al lui *drumeţ*. La Scriban, pag. 450 găsim numai pe *drumaş* („rar"). Ceeace m'a determinat să discut aceste cuvinte este cariera lor rapidă şi, aş putea adăuga, neaşteptată. In vremea din urmă, cînd sportul a luat la noi un mare avînt, *drumar* şi *drumeţ* au devenit oarecum termini tehnici, ca să nu zic oficiali, în limbajul sportivilor. Ele sînt sinonime cu *turist* (mai puţin cu *excursionist*, care pare întrucîtva demo-

1. Scriban, pag. 449 nu dă nicio informaţie despre răspîndirea geografică a acestui termin. După L. Costin, *Graiul bănăţean* II, pag. 87 el este curent şi prin Banat.

dat, căci ne trimete, mai degrabă, la amatori de „excursii", adică de plimbări nu prea lungi, nici prea grele şi obositoare). Succesul lor se datoreşte tendinţei de a întrebuinţa cuvinte cît mai neaoşe, chiar acolo unde avem a face cu noţiuni nouă sau măcar reînnoite, care ar trebui, pentru satisfacerea nevoii de precizie şi proprietate stilistică, să-şi păstreze numele venit odată cu noţiunea respectivă. Că *drumeţ* = *turist* (sau germ. *Wanderer*, cu sensul pe care-l are tema într'un compus ca *Wanderklub*) este mai mult poetic decît propriu, dovedeşte faptul că nu-l întrebuinţează prea multă lume, tocmai din cauza deosebirii (foarte mari)[1] dintre sensul tradiţional şi cel tehnic, deosebire care duce mai totdeauna la echivoc. Acelaşi lucru se poate spune şi despre *drumar*, care se află totuşi într'o situaţie ceva mai puţin defavorabilă, fiindcă se bucură de o circulaţie restrînsă. Iată un citat pentru acest din urmă cuvînt: *căci, drumar mai harnic, o altă putere pornise la drum* (Emil Coliu, *Viaţa romînească*, 30 Aprilie 1934, pag. 26).[2] Cf. şi *Insemnări ieşene*, Octombrie 1940, pag. 41.[3]

Interesant este că atît *drumar*, cît şi, mai cu samă, *drumeţ* au dat naştere la derivate (tot în domeniul turismului, se înţelege). Astfel D-na Claudia Milian scrie: *drumăritul în munţi* (*Cuvîntul liber*, 27 Iulie 1935, pag. 8, col. 7). Mă aştept să dau şi peste vb. *drumări*,[4] pe care-l... cere oarecum *drumărit*. Dubletul *drumeţ* are o familie mai bogată, evident din cauza răspîndirii (şi vechimii) lui mari (în compa-

---

1. In vorbirea populară, pe care o cunoaştem, dealtfel, toţi, un drumeţ este un călător, adică un om silit de treburi, necazuri, etc. să meargă pe jos. Dacă ar avea mijloace, ar recurge, cu siguranţă, la cal, căruţă sau tren.

2. Autorul citat, arheolog, dacă nu mă înşel, ca pregătire ştiinţifică, se caracteriza, din punct de vedere stilistic (vorbesc la imperfect, fiindcă nu mai trăieşte), printr'o mare slăbiciune pentru expresiile socotite obişnuit ca poetice, pe care le căuta cu tot dinadinsul.

3. Iată şi un text popular: *cîţi drumari pe drum mergeau* (poezie din Sătmar, reprodusă în *Adevărul literar*, 16 Maiu 1937, pag. 11, col. 2.

4. Un echivalent (tot poetic, firesc) găsesc la Victor Ion Popa, *Velerim şi Veler Doamne*, pag. 249: *Drumuiau în trap mărunt pe şoseaua curată*; cf. şi C. Kiriţescu, *Viaţa romînească*, Nov. 1938, pag. 17: *In căruţa ancestrală, drumuind agale deacurmezişul Bărăganului.*

raţie cu *drumar*). Şi anume: *drumeţi* (G. Călinescu, *Viaţa lui Mihai Eminescu*, ed. I, pag. 111: *cîtă vreme a drumeţit*); *drumeţie* (I. Agîrbiceanu, *Adev. liter.*, 15 Dec. 1929, pag. 3, col. 3: *lămuririle unei societăţi vechi de drumeţie*[1]; P. Pandrea, *Germania hitleristă*, pag. 341: *după o lungă drumeţie*). Niciunul din derivatele acestea nu se găseşte în dicţionare, ceeace dovedeşte noutatea sau, cel puţin, raritatea lor.

dubas: pelîngă sensurile 'Art Boot' şi 'Ponton, Brükkenkahn', pe care le înregistrează Tiktin, pag. 578, acest cuvînt mai are şi pe acela, figurat, de 'om mare, greoiu şi leneş'.[2] La Tecuciu, depildă, se zice unui băietan sau flăcăiandru, care-şi cam prelungeşte somnul dimineaţa: *Scoal, dubăsule, c'a intrat ziua 'n casă!* Etimonul, rus. *dubásъ*, însemnează şi 'eine Barke (auf dem Bug)', dar şi 'ein Kahn (aus einem ausgehöhlten Baumstamme bestehend)' (I. Pawlowsky, *Russisch-deutsches Wb.*, pag. 339, col. 1 şi 317, col. 1). Această din urmă însemnare trebue considerată ca punct de plecare pentru valoarea metaforică a rom. *dubas*, căci numele noţiunii 'trunchiu de copac' au devenit în multe limbi sinonime cu 'om greoiu, prost, leneş': cf. rom. *buştean, butuc*, etc. (Dicţ. Acad. I, 1, pag. 707, col. 2 şi 712, col. 1), germ. *Klotz* 'bloc de bois, souche; (Person ohne Geist und Gefühl) bûche, souche, (ungehobelter Mensch) rustre, butor', *Stumpf* 'souche, chicot' şi *stumpf* 'obtus', frc. *souche* 'Baumstumpf; Dummkopf', etc. Dealtmintrelea şi noţiunea de 'lemn', în general, poate fi, în limbajul afectiv, echivalentă cu cele aici în discuţie. Să se compare *de lemn* (sau *ca de lemn*) *Tănase*[3] şi span. *leño* 'persona torpe (M. de Toro y Gisbert, *Pepueño Larousse ilustrado*, s. v.).

duce: sensul 'dahingehen, vergehen, schwinden', pe ca-

1. Caracterul „tehnic" al acestui derivat rezultă limpede din legătura lui cu subst. *societate*.

2. Scriban, pag. 450 cunoaşte o accepţie foarte apropiată de aceasta: 'om gras ori mîncăcios'. Articolul de faţă era redactat cu mult înainte de apariţia dicţionarului citat chiar acum. Observaţia este valabilă şi pentru alte fragmente ale acestor „Note". Aşa se explică unele potriviri, care par, fără să fie totuşi, repetarea unor lucruri spuse deja de Scriban.

3. Formula romînească este pleonastică, adică repetă, supt forme lingvistice diferite, ideia pe care trebue s'o exprime, fenomen, dealtfel, curent în vorbirea afectivă. Căci *Tănase* însuşi are sensul de 'prost'.

re-l are forma reflexivă a acestui verb (v. Tiktin, pag. 580, col. 1), există şi în alte limbi, la cuvintele corespunzătoare. De ex. frc. *s'en aller* 'vergehen; schwach, ohnmächtig werden; sterben, von hinnen gehen'. In vechia franceză acelaşi verb se apropia însă şi mai mult de rom. *a se duce* 'a muri'. Astfel în *Roman de Renart* găsim, între altele, *tu es alé* cu însemnarea 'c'en est fait de toi', care-i echivalentul perfect al lui *te-ai dus*, iar W. Foerster, *Kr. von Troyes. Wörterbuch zu seinen sämtlichen Werken*, Halle a. S. 1914, pag. 34, col. 1 traduce pe *estre alé* prin 'verloren sein, dahin sein'. Tot aşa ital. *andare* 'sterben (von Menschen); verschwinden', span. *irse* 'morirse'. Avem a face, cred, cu un mod de a se exprima eliptic şi eufemistic totodată: din *s'a dus depe lumea aceasta* ori *s'a dus pe lumea cealaltă* a rămas, datorită afectului, numai *s'a dus*.

O particularitate de natură sintactică a verbului *a se duce* este că adesea ne servim de forma perfectului pentru a exprima o acţiune care nu s'a săvîrşit încă: *Dă-mi banii mai iute, că m'am dus*, etc. In loc de *m'am dus*, se spune la fel de bine, cîteodată chiar mai expresiv, *am plecat, am şters-o* ş. a. Cauza acestei deplasări în trecut a unei acţiuni viitoare (foarte aproape însă de prezent) este tot afectul: vorbitorul este ori pare a fi aşa de grăbit, încît vrea să exprime graba printr'o formă verbală corespunzătoare. Viitorul, singura construcţie exactă din punct de vedere gramatical, nu poate reda intenţia vorbitorului, şi nici prezentul, mai ales că acesta îndeplineşte deja în mod normal funcţiunea de viitor. Rămîne numai perfectul, şi anume perfectul propriu zis, cel compus, care arată tocmai o acţiune sfîrşită în momentul vorbirii. Acelaşi fenomen se găseşte şi în alte limbi, dintre care interesează cu deosebire spaniola, cu al său me *fuí* (în loc de *me voy*), perfectul lui *irse*, întrebuinţat în aceleaşi împrejurări ca rom. *m'am dus*.

Despre span. *me fuí* şi alte particularităţi stilistice asemănătoare vorbeşte Leo Spitzer într'un admirabil articol, întitulat *„Fait-accompli"-Darstellung im Spanischen*, din *Jahrbuch für Philologie* II (1926), pag. 270 urm. (retipărit în *Stilstudien* I, München 1928, pag. 258 urm.). Bazîndu-se pe fenomenele lingvistice în discuţie, Spitzer caută să caracterizeze sufletul spaniol (ceeace se vede şi din subtitlul arti-

colului : 'ein Versuch der Erfassung von Wesenszügen eines Sprachstils'). Unele din ele, afară de cel deja notat, există şi în romîneşte. Depildă, dacă doi lucrători vor să facă ceva în acelaşi timp, să zicem (exact cum e cazul din spanioleşte citat de Spitzer) că are de bătut fiecare cîte un cuiu, la fel va răspunde unul din ei la întrebarea celuilalt : *Ei, baţi cuiul?—L-am bătut,* şi iarăşi la fel va da lovitura necesară dupăce a dat răspunsul (cf. Spitzer, *loc. cit.*, pag. 259). Sau : *La noapte plec, şi s'a isprăvit,* spune cineva care, grăbit să termine o afacere neplăcută, şi-o închipue terminată înainte de timp (cf. Spitzer, *loc. cit.*, pag. 260), etc. De-aceea cred că din studiul unor asemenea particularităţi lingvistice nu se pot trage concluzii sigure şi definitive cu privire la psihologia unui anumit popor.

dugos : deşi dispun de două citate, nu pot preciza înţelesul acestui adjectiv, care pare a fi destul de răspîndit prin graiurile muntenești. Ceeace-i sigur este nuanţa lui peiorativă pedeoparte, caracterul popular pedealta. Iată textele : *...iar Galeria, maică dugoasă, încruntă sprincenele* [cînd popa îi arată pantalonii de mătasă ai unei femei, despre care el nu ştie ce sînt] (Damian Stănoiu, *Adev. liter.*, 13 Martie 1932, pag. 1, col. 3) ; *E de ajuns să te uiţi la mutra lui posomorîtă, ca să-ţi dai seama... că trebue să fie un dugos şi un sanchiu* (Gib I. Mihăescu, *Zilele şi nopţile unui student întîrziat*, pag. 13).

dulceţărească : apare la Mateiu I. Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*, pag. 75 (*preotese, moaşe, dulceţărese...*). Pe vremuri trebue să fi existat femei specializate în prepararea dulceţurilor (pentru casele mari boiereşti, care aveau nevoie de cantităţi enorme). Lipseşte (tot aşa şi cuvîntul imediat precedent) în dicţionare.

dunga 'a face dungi, a zgîria ; a căpăta dungi', depildă : *cerul s'a dungat roşiatic* (A. N., *Adev. liter.*, 10 Nov. 1935, pag. 7, col. 3). Primul sens l-am întîlnit la Mircea Streinul, *Viaţa în pădure,*[1] pag. 99. Ar putea fi o creaţie după modelul sinonimului *a vrîsta* (cu varianta *a învrîs-*

1. Editura Fundaţiei pentru literatură şi artă.

ta), ori, mai probabil, s'a pornit dela *dungat*, care a fost (şi este) simţit drept participiu trecut al unui verb *a dunga*. Aceasta, în ipoteza unei formaţii recente şi mai mult ori mai puţin individuale, ceeace nu-i deloc sigur. Dicţ. Acad. dă un compus cu *în-* dela *dungă*, dar aparţinînd conjug. IV şi cu alt sens: *îndungi* 'a face cute, îndoituri într'o materie'.[1]

dupunos 'încîlcit' (comunicat din Andrieşeni-Iaşi): variantă a lui *dupuros* 'zerzaust, zottelig, struppig', notat de Tiktin. Pentru alternarea lui *r* cu *n*, să se compare *mărunt* (şi derivatele lui) alături de *amănunt* (*mănunţel*, etc.), apoi *puroiu* al. de *punoiu*, etc. Interesant, în cazul de faţă, este faptul că *r*, căruia-i ia locul *n*, aparţine nu temei, ci dezinenţei primitivului: *dupuros* este format dela *dupuri*, plur. lui *dup* 'jmoc de lînă sau de blană cu pielea ei' (Scriban, pag. 454).[2] Chiar dacă am presupune că sufixul este *-uros* (cf. G. Pascu, *Sufixele romîneşti*, pag. 76), încă am avea un caz de înlocuire a lui *r* prin *n* în finala, nu în radicalul cuvîntului.

durd: Tiktin, s. v. *durdă* 'Flinte', notează, după G. A. Polizu, *Dicţ. rom.-german*, adj. *durd* (cu varianta *dîrd*) 'dickleibig', iar după I. Costinescu, *Vocabular rom.-francez*, subst. *durdă* 'kleines, dickes Weib'. Se pare că cel puţin adjectivul există realmente, căci îl găsim la un scriitor ca T. Arghezi, al cărui simţ pentru limbă este aşa de puternic şi de sigur: *...un decolteu imens oferă ochilor o carnaţie durdă* (*Adev. liter.*, 23 Febr. 1930, pag. 5, col. 3).

Atît formal, cît şi semantic, *durd, -ă* este înrudit cu *durduliu* '(von Menschen) rundlich, drall': acesta din urmă e format dela cel dintîiu cu suf. *-uriu* (= *-ur* + *-iu*, v. Pascu, *op. cit.*, pag. 222), al cărui *r* a devenit *l* prin disimilaţie la *r* precedent. Iar *durd* însuşi provine din ung. *durda* 'dickleibig', invocat de Tiktin, s. v. *durdă*.[3] Nu înţeleg pentruce

1. Atestat numai în *Vocabular romîno-francez* al lui I. Costinescu.

2. Cf. sinonimul oltenesc *ghiburos : lîna e ghiburoasă* 'e plină de ghiburi' (*ghiburi* 'lînă de calitatea a III-a', plur. dela *ghib* 'ultima calitate de lînă dela dărăcit'), la Ciauşanu, *loc. cit.*, pag. 177 (= 27). Intrebuinţat despre oameni, *ghiburos* însemnează 'zgriburit, cu cojocu 'ntors pe dos...'.

3. V. acum Scriban, pag. 455, care, alături de *durd* (dat ca „rar"), înregistrează şi derivatul *durdan* (fam.) 'grăsan, gros'.

acesta, s. v. *durduliu*, ne trimete la *doldora*, pe care însă îl consideră obscur.[1] Căci este evident că *durduliu* şi *durd* merg împreună, iar ultimul se potriveşte pînăla identitate, fonetică şi semantică, cu ung. *durda*.

duşăg: îl înregistrează, pentru Moldova sudică, Scriban, *op. cit.*, pag. 456, cu sensurile 'plapomă, oghial, iorgan'. Pot face cîteva precizări asupra ariei acestui cuvînt. La Tecuciu el este necunoscut: nu l-am auzit nici în oraş, nici în numeroasele sate ale judeţului pe care le-am cutreierat cu diverse prilejuri. Existenţa lui mi-a fost confirmată pentru judeţele Covurluiu (fără să pot arăta de către cine), Tutova (Schineni, Murgeni, etc., informator Prof. C. Balmuş) şi Fălciu (Băseşti, informator Ing. V. Guţu, şi Vutcani, informator G. Ivănescu). Deasemenea apare acest substantiv în Banat: L. Costin, *Graiul bănăţean* II, pag. 89 dă forma *duşeg*, cu sensul 'plapomă', pentru regiunea Oraviţei, şi formele *duşîg*, *duşec*, cu înţelesul 'dosul dela perină, peste care se trage faţa', pentru Jena-Severin. Se pare că în această din urmă localitate există şi însemnarea 'plapomă', căci autorul citat pune, supt *duşîg*, *duşec*, varianta *duşăg*, cu explicaţia (în paranteză) 'plapomă, dună'. Şi Megleniţii îl cunosc: Th. Capidan, *Meglenoromînii* III, pag. 122 are *duşéc* 'saltea de lînă'. Etimologia este cea propusă de Scriban: turc. *dušek* (la fel se gîndeşte Capidan pentru cuvîntul meglenit). In ce priveşte Banatul, cred că trebue să luăm în consideraţie şi (sau poate numai) sîrb. *dušek* 'matelas, sommier', el însuşi de origine tot turcească.

duvár: însemnează, foarte probabil, 'gard, zaplaz', judecînd după următoarele citate, care provin dela unul şi acelaşi autor (Maria Arsene): *el... nu mai răsărit ca un pălămar de duvar* (*Adev. liter.*, 8 Aug. 1937, pag. 5, col. 1); *unul a depăşit trei centimetri cu duvarul terenul celuilalt* (*ibid.* 29 Aug. 1937, pag. 9, col. 2); *duvarul şubred care împrejmueşte curtea* (*ibid.*, 24 Oct. 1937, pag. 10, col. 1). Este turc. *duvar* 'mur, muraille', cu o uşoară schimbare de înţeles. Lip-

1. Fără a fi totuşi astfel. Scriban, pag. 440 îl scoate din turc. *doldur* 'plin', la fel cu L. Şăineanu, *Influenţa orientală* II, 1, pag. 160-1.

seşte în dicţionarele noastre. Autoarea textelor pare a fi originară din judeţul Vlaşca (eventual Ilfov), căci scenele pe care le povesteşte în încercările sale literare se petrec, de obiceiu, fie la Giurgiu (mai ales în port), fie la Bucureşti (în mahalalele lui).

eheĭ! eĭ!: cf. slov. *hehéj, héj* 'aho, ahu, certo, già, sicuramente' (*Zeitschr. f. rom. Phil.* LII [1932], pag. 86).

Englez: pentru *a face pe Englezul* (se zice şi *a fi Englez*, cu acelaşi înţeles), să se compare formula corespunzătoare ital. (roman.) *fà* (*fare*) *l'inglese* 'mostrare di esser nuovo di una cosa' (Chiappini, *op. cit.*, pag. 149, s. v. *Inglese*). Şi *a o şterge englezeşte* are un echivalent străin, frc. *filer à l'anglaise*, care ar putea fi modelul construcţiei romîneşti. Spaniolii înlocuesc pe Englezi prin Francezi, căci spun *despedirse a la francesa* (v. *Volkstum und Kultur der Romanen* III [1930], pag. 130-1). Astfel de expresii, care, supt aspecte diferite în ce priveşte poporul considerat ca... unitate de măsură pentru o acţiune oarecare, se găsesc pretutindeni, sînt produsul neînţelegerii faţă de temperamente, aptitudini, etc. etnice deosebite de ale noastre. Cîteodată nu-i exclus ca punctul de plecare să fie un eveniment sau un fapt real, petrecut în condiţii care au impresionat pe cei de altă naţionalitate.

fa: în sprijinul explicaţiei curente, şi anume prescurtare din *fată* (cf., depildă, Dicţ. Acad., s. v. *fată*, Scriban pag. 488), se pot aduce calabr. *bella fę'* < *bella fę'mina* (alături de *bell ǫ'* < *bello uomo*), întrebuinţate în „chemări" (H. Kuen, *El dialecto de Alguer* I, pag. 55, nota) şi ital. dial. (Pitigliano-Grosseto) *ma* < *madre* (*L'Italia dialettale* XII [1936] pag. 123), *pa* (şi *bba*) < *padre* (*ibid.*, pag. 129), (Cavergno-Valle Maggia) *pa* < *padre* (*ibid.* XIII [1937], pag. 37). Aceste exemple pot fi invocate şi în sprijinul explicaţiei lui *mă!* din *măre*, eventual din lat. *mas, maris* (v. A. Philippide, *Principii de istoria limbii*, pag. 36, 46, 215, 216).

familie, cu sensul 'nume de familie' (cf. *Care ţi-i familia?*), în vorbirea populară şi în cea familiară periferică, există şi la Ruşi (*familija*), apoi la Bulgari (pentru aceştia din urmă, L. Beaulieux, *Revue des études slaves* XIX

[1939], pag. 34, dela care iau informaţia, admite influenţă rusească). Deoarece în vremea Regulamentului Organic s'au introdus la noi numeroase reforme de ordin administrativ, putem presupune că şi rom. *familie* va fi căpătat această însemnare tot după modelul cuvîntului rusesc corespunzător.

farfuză 'femeie uşoară, cocotă': *ăia... care... umplu cinematografele sau şantanele, cu toate farfuzele după ei* (M. Celarianu, *Polca pe furate*, pag. 35). Tema acestui cuvînt, necunoscut dicţionarelor romîneşti, este, foarte probabil, *fîrfă*, pe care Ciauşanu, *loc. cit.*, pag. 174 (= 24) îl explică astfel: „e o fîrfă — o gură de petece; vorbă-multă, a mîncat picior de găină". Pentru evoluţia semantică 'gură mare' — 'femeie depravată, ordinară', etc., să se compare numeroasele paralele pe care le-am notat şi discutat în vol. II al acestui *Buletin*, pag. 167 urm. Greu de explicat este finala, care seamănă, mai mult sau mai puţin, cu *-ăză* din *pupăză* [1], cu *-ează* din *amorează*, *şanteză*, etc., cu *-uţă* din *maimuţă* [1] şi, în special, cu *-uz(ă)* din *mofluz(ă)*, etc. Dar la niciunul din aceste cuvinte sfîrşitul nu este simţit ca sufix, pentru a putea fi „extras" şi alipit la teme nouă. Trebue să recunoaştem totuşi că în cazul creaţiilor afective, cu caracter oarecum personal şi nestabil, normele de formare a cuvintelor nu se aplică cu stricteţa lor obişnuită. [2]

Cît despre *fîrfă* însuşi, observăm lesne că intră în categoria terminilor imitativi sau onomatopeici, de care m'am ocupat la locul citat mai sus: labială + lichidă (+ labială), exprimînd mişcarea produsă de un obiect moale, care stă atîrnat. Seamănă, pînăla identitate aproape, cu tema lui *fîlfîi*, de care se leagă strîns şi din punct de vedere semantic.

Nici *farfuză*, nici *fîrfă* nu figurează în dicţionare.

---

1. Amîndoua aceste cuvinte apar, în argot şi în vorbirea familiară a periferiei, cu sensul de 'prostituată'.

2. Despre finala *-uz* am vorbit în *Milcovia* IV (1933), pag. 20-21, unde am discutat etimologia n. top. *Şomuz*, arătînd că ea reprezintă, în aromînă, o variantă a sufixului de origine albaneză *-àz* (*-ez*, *-îz*), iar la noi apare în n. fam. *Cocuz* şi în onomatopeicile *hurduz-burduz*. Cf. şi n. fam. *Carpuz* (Iaşi), apoi substantive de felul lui *(h)avuz*, *harbuz*, *hurmuz* ş. a., toate turceşti.

fasonel. Am pomenit şi cu alt prilej de acest cuvînt, pe care-l înregistrează acum Scriban, pag. 494, cu sensul de 'filfison', din vorbirea familiară. Dacă revin, este din cauza sufixului, adică a semnificaţiei lui. Deşi la nume de botez ca *Georgel, Ionel,* etc. el n'are nicio nuanţă peiorativă, este clar că în cazul lui *fasonel* acest sufix a pierdut orice urmă din valoarea lui originară, care era excluziv diminutivală şi dezmierdătoare. Cauza trebue căutată, evident, în noţiunea însăşi: ea provoacă dispreţul subiectului vorbitor, şi acest dispreţ se manifestă indiferent de înfăţişarea pur formală a cuvîntului. Dece s'a recurs însă la un sufix „diminutival" şi nu la unul „augmentativ", depildă? Este drept că „micimea" exagerată trezeşte în noi stări sufleteşti afective identice cu cele trezite de „mărimea" anormală a unui obiect (v. discuţia pe care am făcut-o în acest volum, pag. 71 urm., privitor la valoarea stilistică a diminutivelor şi augmentativelor). Dacă limba s'a oprit totuşi la un diminutiv, aceasta se datoreşte faptului că oamenii serioşi apreciază, adică dispreţuesc, pe 'fasonei' din punct de vedere moral. Fiind vorba, aşadar, de o scădere (= micime) morală, formaţia „diminutivală" s'a impus dela sine.

Şi eu şi Scriban am considerat pe *fasonel* ca un derivat dela *fason.* Cred însă că n'avem dreptate. Căci *fason* are cu totul alt înţeles decît presupusul lui derivat. Trebue să pornim dela *fasonat* şi să admitem înlocuirea lui *-at* prin *-el,* chiar dacă între aceste două sufixe nu există niciun element semantic comun, care să înlesnească substituirea unuia prin celălalt. 'Fasonelul' este un om 'fasonat', adică 'îmbrăcat bine, elegant, îngrijit la extrem'. Deaceea, în ce priveşte sensul, numai *fasonat* a putut da naştere lui *fasonel.* Ar mai fi şi altă explicaţie. Dacă terminul nostru s'a ivit cumva în vorbirea păturii culte, sîntem îndreptăţiţi să ne gîndim la engl. *fashionable* 'elegant, fin', care, prin intermediu franţuzesc, eventual chiar direct, a putut fi uşor adoptat de Romîni şi transformat în *fasonel*: *fashion* = frc. *façon,* iar *-able,* pronunţat *-öbl,* a fost asimilat cu al nostru *-el.* Să nu uităm că *fashionable* joacă un rol important în materie de modă (diverse produse sînt numite astfel, din cauză că fabrica

respectivă şi-a însuşit epitetul ca un element al firmei sau spre a-şi face reclamă) şi că, în domeniul modei bărbăteşti, Englezii au dat totdeauna tonul. Ţinînd samă de înţelesul ironic al rom. *fasonel*, nu-i exclus ca naşterea lui să se datorească unei intenţii (momentane) glumeţe : creatorul acestui cuvînt a vrut să dea expresiei englezeşti un aspect oarecum romînesc, spre a rîde astfel de conaţionalii săi, cărora credea că li se poate aplica formula ca un fel de etichetă.

A pătruns şi în literatură. M. Celarianu, *Polca pe furate*, pag. 178 scrie: *acuma are un locotenent şi un fasonel bătrîn, care zice că o întreţine.*

faţă: a face faţă (*unei împrejurări*, etc.) apare şi în italieneşte (dialectul roman), supt forma *fà ffaccia* (v. F. Chiappini, *Vocabolario romanesco*, pag. 107).

făiniş 'pulbere de făină' (?): *compuse din ţandăra şi făinişul imperceptibilei clipe* (T. Arghezi, *Adev. liter.*, 3 Sept. 1933, pag. 1, col. 3). Sens figurat. Au putut servi pentru crearea acestui cuvînt derivate de felul lui *măciniş* (cu însemnarea 'făină'), *păinjeniş* ş. a. Lipseşte în dicţionare.

fătană, augumentativ dela *fată* (N. Iorga, *Istoria liter. rom. contemporane* II, pag. 312), necunoscut dicţionarelor noastre.[1] Creat, probabil, după modelul lui *băietan*, căruia-i lipseşte însă nuanţa peiorativă, atît de clară la *fătană*. Influenţa lui *a făta?* Cf. şi *codană* (cu varianta *godană*).

fierui 'a lega în fier, a fereca' : *şoprul foarte solid şi bine fieruit* (Gib I. Mihăescu, *Rusoaica*, pag. 90); *copitele lui fierute* (Idem, *ibid.*, pag. 181). Cf. şi *Donna Alba* de acelaşi autor (pag. 112). In primul citat acest verb, care-i absent în dicţionare, ar putea însemna 'acoperit cu (tablă de) fier'. Se ştie că prin Muntenia (la Buzău, depildă) tabla cu care se acoperă casele este numită *fier*. Gib Mihăescu era originar din Drăgăşani (Vîlcea). Faptul că întrebuinţează des pe *fierui* probează că în graiul lui de acasă cuvîntul acesta este dintre cele obişnuite.

fişcă : apare la I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 5 Ian.

1. Nu-l dă nici Pascu, *Sufixele romîneşti.*

1930, pag. 7, col. 1: *Trei tineri, probabil măcelari, căci aveau la brîu cuțite și ascuțitorile atîrnate cu cîte o fișie de fișcă.* Pare a însemna 'piele, curea'. Lipsește în Dicț. Acad. Dacă acesta-i înțelesul, am putea avea a face cu un cuvînt onomatopeic: *fișc(hĭ)!* imită sunetul produs de biciu, cînd îl învîrtim prin aer sau lovim cu el în ceva. (Dicț. Acad. II, 1 pag. 138, col. 2 notează un *fliș!* idem.) Această interjecție a devenit apoi subst. *fișcă*, avînd însemnarea 'biciu' sau 'curea (din care se fac bicele)'.[1] Să se compare *șfichiu* '(Peitschen-) Schmitze, Schmicke', tot onomatopeic (Tiktin trimete la ceh. *švih* 'Hieb mit der Peitsche', sîrb. *švigâr*[2] 'Schmitze', germ. *Schmicke*, care, judecînd după înfățișarea lor fonetică, par a avea aceiași origine), apoi *a fișcîi* 'a șuiera printre dinți și cu ajutorul degetelor' (Dicț. Acad. II, 1, pag. 70, col. 2), *flișc* (și *flisc*) 'fluier mic, cu sunet ascuțit ș. a.' (Dicț. Acad. II, 1, pag. 138, col. 2), deasemenea onomatopeice.[3]

Tot aici trebue amintit a *a fișcui*, și el absent în Dicț. Acad. (nici Scriban nu-l are). Iată un citat: *Cuțitoaia lui Blezu fișcue unghie după unghie* [din copita calului] (Sărmanul Klopștock, *Adev. liter.*, 21 Nov. 1926, pag. 4, col. 3). Este format dela același onomatopeic *fișc(hĭ)!* 'zgomotul pe care-l produce cuțitul cînd taie bucățele subțiri, dintr'un obiect oarecare (cînd, depildă, se cioplește un băț)'. *A fișcui* însemnează, deci, la origine '(despre cuțit) a face fișc!', apoi 'a tăia cu cuțitul sau cu unelte asemănătoare'.

fiță: pelîngă înțelesul propriu ('zvîrlugă; specie de pește mic gălbuiu, cu pete negre...'), singurul înregistrat de Dicț. Acad., s. v. *fiță*, acest substantiv are (numai supt forma cu *i*!) și unul metaforic, pe care l-am putea defini

1. Curelele de care măcelarii își atîrnă cuțitele și ascuțitorile seamănă foarte bine cu cele întrebuințate la facerea bicelor (în special, sînt subțiri și rotunde ca acestea).

2. Cu dublu accent grav pe *i*.

3. Explicațiile date aici de mine sînt confirmate acum de Scriban, care, la pag. 510, notează pe *fișcă* (și varianta lui, *frișcă*) 'șfichiu, biciu subțire vîrf de biciu ori vargă subțire', trimețînd, pentru etimologie, la *șfichiu*. Interesant este că Scriban cunoaște și un derivat, *fișcărie* 'fabrică, negustorie sau prăvălie de fițe'. Păcat că nu indică izvorul.

prin 'mofturi, strîmbături, fasoane'[1]. Iată două citate: *Sportivele care nici pe terenul de sport... nu uită să-şi dea ochii peste cap şi să facă „fiţe"* [2] (A. O. [deanu], *Adev. liter.*, 13 Ian. 1935, pag. 4, col. 2); *comentase cu haz, cu dispreţ „fiţele"* [2] *lui Costin* (D. Petraşincu, *Viaţa romînească*, Ian. 1936, pag. 28). Pentru a ne da sama de modificarea semantică pe care a suferit-o acest cuvînt, trebue să plecăm dela *a fiţîi*, mai exact spus, trebue să considerăm pe *fiţă* 'moft, fason' drept alt cuvînt decît *fiţă* (= *fiţă*) 'zvîrlugă, etc.', din punctul de vedere al sensului. Amîndouă sînt postverbale dela *a fiţîi*, dar cu funcţiuni [3] şi, deci, cu accepţii deosebite. Nici *fiţă* 'copil' (cred că se spune mai ales, dacă nu excluziv, despre fete, şi anume despre cele prea vioaie, prea neastîmpărate, asemănătoare cu zvîrlugile) nu ajută la înţelegerea semantismului de care ne ocupăm aici, tocmai pentrucă nu există nicio legătură între ele. S'a impus forma cu *i*, foarte probabil, din cauza pluralului (cf. *vine*, pluralul lui *vînă*).

Dela *fiţă* avem şi un derivat, *fiţăraie*, pe care deasemenea l-am găsit în opere literare (dar l-am şi auzit în vorbirea familiară din Muntenia): *litere de-o şchioapă, poze şi alte fiţăraie* (E. Del., *Cuvîntul liber*, 28 Martie 1936, pag. 2, col. 1); *...la chef, croitorul e în stare să-şi lase pantalonii jos, să arunce cu sifonul în capul lăutarilor, să tragă cu revolverul — cine ştie ce fiţăraie* [4] *îi poate trăsni* (I. Peltz, *Calea Văcăreşti* II, pag. 40); *«Nenea» nu îngădue nicio fiţăraie* [4] (Idem, *Foc în hanul cu tei*, pag. 235); *Sînt om ridicat de jos, n'am diplome şi nu umblu cu fiţăraie* [4]. *Administraţia mea merge ca pe roate* (Idem, *«Actele vorbeşte»*, pag. 85); *a fost la noi o şezătoare... o fiţăraie* [4]*... 'cu unu' din Bucureşti...* (Idem, *ibid.*, pag. 313); *Toate astea sînt fiţăraie, ca să vă stoarcă bani cît mai mulţi* (G. Ciprian *Soţ ori fărdă*, pag. 99). Înţelesul acestui derivat e destul de limpede, cu toate că

1. Mă folosesc de plural, fiindcă numai la plural apare *fiţă* cu sensul aici în discuţie.

2. Ambii autori pun cuvîntul în ghilemete, ceeace arată că-i vorba de un termin cu situaţie specială (aparţine limbajului familiar ori argot-ului, etc.).

3. *Fiţă* ar putea fi redat prin *fiţiială* ori *fiţiitură*, căci arată o acţiune sau, cel puţin, produsul unei acţiuni, pecînd *fiţă* 'zvîrlugă' indică pe autorul acţiunii.

4 Sublinierile sînt ale autorului.

pare a diferi puţintel dela un citat la altul. In orice caz, legătura lui cu *fiţă* nu poate fi pusă la îndoială. Cred că trebue să-l explicăm prin 'lucruri neserioase', deci tot un fel de 'strîmbături, fasoane'. La Buzău, o doamnă care juca cărţi spunea uneia din partenerele sale „să nu umble cu (sau să nu facă) fiţăraie", adică să joace serios (să nu se uite, depildă, prin cărţile date jos, înainte de a se termina jocul, să nu spună că are o carte mai mare decît cea reală, etc.). Valoarea lui *fiţăraie* este de colectiv (cu nuanţă peiorativă, care vine dela temă, dar şi dela sufix, cf. *apăraie, glodăraie,* etc.). Deaceea trebue socotit ca singulare tantum, cum rezultă şi din majoritatea citatelor. In orice caz, *alte fiţăraie* dela Petraşincu pare a fi produsul unei nesiguranţe a autorului, provocată de faptul că nu cunoaşte bine cuvîntul [1].

fînar: aşa se chiamă prin Moldova nordică (am primit informaţii în acest sens din Lespezi-Baia, apoi din Hîrlău şi alte localităţi ale jud. Botoşani) 'un om angajat să coseascǎ şi să strîngă fînul'. Dacă aceeaşi operaţie are loc în folosul propriu al muncitorului, nu se mai întrebuinţează acest nume. Este vorba, deci, de o adevărată meserie, şi pentru aceea s'a simţit nevoia unui termin special. In nordul Moldovei fînarii sînt originari, aproape totdeauna, din Bucovina şi Basarabia. Cuvîntul apare şi în toponimie: un sat prahovean se numeşte *Fînari.* S. Puşcariu, în recensia pe care o face cărţii mele *Rumänische Toponomastik* I (v. revista *Litteris* II [1925], pag. 184), crede că numele acesta este identic cu *fînar,* variantă a lui *funar* 'cel care face funii', existentă în graiul dela Braşov, unde o stradă se chiamă *Uliţa Fînarilor* (cf. şi Dicţ. Acad. II, 1, pag. 191, col. 1, s. v *funar*). Explicaţia lui Puşcariu poate fi justă pentru toponimicul *Fînari,* nu însă şi pentru mold. nord. *fînar* 'cel care face fîn', asupra realităţii căruia nu-i permisă nicio indoială. Să se compare lat. *fenarius* 'zum Heu gehörig' (Georges, cit. din Cato şi Varro), 'de foin; marchand de foin' (Quicherat, cit. pentru primul înţeles din Cato, pentru al doilea din inscripţii).

1. Va fi fost indus în eroare şi de caracterul colectiv al terminului.

flaimuc 'prostănac, neghiob, nătăfleț, nătărău', pentru care Dicț. Acad. dă un singur citat, în *-oc* (și anume din literatura populară), apare și în limba cultă. Depildă: *va vedea toată lumea că n'am fost nici eu chiar așa un simplu flaimuc*[1] (M. Celarianu, *Polca pe furate*, pag. 80); *cît e el de flaimuc și de brînzoiu* (*ibid.*, pag. 105). Scriban, pag. 513 îl explică prin 'filfison cam prost și ridicul'. In ce privește etimologia, crede că provine din germ. *verfluchter* 'blestemat, afurisit, fire-ar al dracului', pronunțat de Romîni *flaifluhter*. Foarte puțin probabil, între altele, pentrucă nu văd cum s'a putut înlocui *-fluhter* prin *-muc*. Doctorul *Flaimuc*, «personaj burlesc din teatrul lui Alecsandri», nu confirma etimologia propusă de Scriban, ci mai degrabă o infirmă. Căci e greu de admis ca un om ridicul să fie numit „blestematul" sau „afurisitul" (nici chiar în ironie). *Flaimuc* al lui Alecsandri trebue să fie o creație personală, combinată din elemente disparate, cum se întîmplă adesea la întemeietorul teatrului moldvenesc, care nu excela prin cunoștinți prea sigure în diverse domenii de activitate (și dealtfel nici nu ținea să le aibă). In măsura în care *Flaimuc* are aspect (și intenții din partea poetului) de nume străin, cred că este mai degrabă englezesc (eu așa l-am simțit totdeauna!): cf. *fly* 'muscă' (pron. *flaĭ*) și *mock* 'batjocură' sau *muck* 'bălegar, gunoiu, murdărie' (pronunțate amîndouă aproape la fel, anume *mọk*). Indiferent însă de originea lui *flaimuc*, care trebue să fie autohtonă, căci altfel nu-i putem explica existența în vorbirea populară, este sigur că în partea lui finală Romînii simt pe *muc* (plur. *mucĭ*), al cărui derivat *mucos* este perfect sinonim cu *flaimuc*, *brînzoiu*, etc. (nuanțele semantice nu contează). Dealtmintrelea și partea întîi a lui *flaimuc* se poate explica prin mijloacele proprii ale limbii noastre. Grupul *fl-* figurează în numeroase creații imitative, al căror sens este mai mult sau mai puțin apropiat de al terminului aici în discuție[2].

1. Subliniat de autor. In ambele cazuri cuvîntul este pus în gura unui elev de liceu. *Flaimuc* este sinonim cu *brînzoiu* (despre care v. volumul precedent al acestui *Buletin*, pag. 173-4), și amîndouă au caracter mai mult sau mai puțin argotic.

2. Cf. *fleac*, *flender*, *fleț* ș. a. în vol. II al *Buletinului* de față, pag. 176 urm.

fleoarcă, fleoarță, etc.: pentru valoarea semantică a grupului labială + lichidă, de care m'am ocupat în acest *Buletin*, vol. II, pag. 167 urm., să se compare calabr. *vrę'nźula* 'donna di facili costumi' (G. Rohlfs, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie* I, 2, pag. 390) și *vrínźula* 'donna di aspetto miserabile' (*ibid.*, pag. 391).

flitui 'a stropi cu flit', format dela *flit* 'soluție dezinfectantă, întrebuințată contra muștelor și altor insecte'. Interesant este că verbul tinde să însemneze pur și simplu 'a stropi sau dezinfecta (în general)', indiferent de materia utilizată în acest scop [1].

fliuștiuc: vorbirea familiară, de nuanță cam populară, cunoaște acest substantiv, pe care dicționarele limbii noastre nu-l notează supt aspectul redat aici, cu sensul (mai mult glumeț) de 'mîncare ușoară și puțină, luată din fugă'. Cînd cineva refuză o invitație la masă, scuzîndu-se că a mîncat deja, i se răspunde obișnuit în chipul acesta: — *Parcă ce mîncare! Ia un fliuștiuc, acolo!* Este germ. *Frühstück* (*fr-* > *fl-* supt influența atîtor cuvinte avînd *fl-* și o însemnare pe care subiectele vorbitoare o simt, probabil, ca înrudită, cu a terminului în discuție, grație simbolismului fonetic). Scriban, pag. 516 îl dă supt forma *fluștuc*, și numai pentru graiurile muntenești de vest. In realitate, cuvîntul este răspîndit și prin Moldova [2]. Eu cel puțin l-am auzit mereu și numai în această provincie. Cu *-r-*, deci mai apropiat de etimon, el există în Banat (Valea Almăjului), unde și sensul este identic cu al cuvîntului nemțesc din care provine: *fruščúc* 'mîncarea de dimineață' (v. *Anuarul Arhivei de Folklor* III [1935], pag. 149) și în regiunea Sibiului (Jina): *fruștucă* idem (*Grai și suflet* VI [1933-34], pag. 237). L-am întîlnit și la G. Ciprian, *Soț ori fărdă*, pag. 91: *își aduse aminte de fruștiucul luat în odăița*... Cum vedem, în ciuda răspîndirii lui destul de reduse ca adîncime, acest substantiv are numeroase aspecte. Situația se explică, desigur, tocmai prin relativa lui noutate, precum și prin faptul că n'a prins rădăcini în solul

1. *Flit* însuși pare a fi o prescurtare (și pronunțare!) românească a engl. *fly-tox*, numele anglo-american al preparatului originar.

2. După I.-A. Candrea, *Dicționar enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*, pag. 499, cuvîntul ar fi excluziv moldovenesc.

lingvistic romînesc (şi din cauza caracterului lui glumeţ ?). Germ. *Frühstück* a fost împrumutat şi de Francezi, în gura cărora sună *frichti* (v. A. Dauzat, *Argot de la guerre*, pag. 118, *La langue française d'aujourd'hui*, pag. 31 şi *Histoire de la langue française*, pag. 184).

floare: ideia că copiii naturali nu se nasc (sau nu se concep) în condiţii oarecum normale din punctul de vedere al... confortului casnic, idee exprimată în romîneşte prin formula *copil din flori*, ne întîmpină şi aiurea. Leo Spitzer, *Zeitschr. f. rom. Phil.* LI (1931), pag. 295 citează span. *nacer en las malvas* 'a avea copii naturali' şi trimete (nota 2 depe aceeaşi pagină) la construcţii similare poloneze, echivalente cu „a se naşte în păpuşoi sau în spini". Aceeaşi imagine o avem în ital. (roman) *sposare sotto l'albero fiorito* 'sposare senza l'approvazione della chiesa, vivere in concubinaggio' (Chiappini, *op. cit.*, pag. 298, s. v. *sposare*)[1]. Pretutindeni ne găsim, aşadar, în mediu rustic, judecînd după substantivele care, precedate de prepoziţii, funcţionează ca determinative circumstanţiale de loc. Aceasta probează că locuţiunile respective au apărut în vorbirea populară dela ţară şi apoi s'au extins la celelalte categorii sociale. — *Floare de făină* 'făină foarte fină' (cf. *făină lamură*) are un corespondent în portg. (dial.) *fariña flor* 'Flugmehl' (cf. *Volkst. u. Kult. d. Romanen* IV [1931], pag. 106).

foame: despre ghetele, cizmele, etc. sparte, prin care se văd degetele, se zice *li-i foame* (au deschis, adică, gura, ca să mînînce). La fel în dialectul roman *avé ffame*, explicat de Chiappini, *op. cit.*, pag. 30 prin „si dice delle scarpe rotte": *Ste scarpe ci ánno fame* 'queste scarpe ridono'. Cf. şi pag. 269, s. v. *scarpa: Scarpe ch' ánno fame o che cchiameno zzio* 'scarpe scoppate, in cui il tomaio si stacca dalla suola'.

focar: cu sensul popular de 'fochist' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 151, col. 2), se aude foarte des şi, cred, pretutin-

1. Ceeace povesteşte autorul despre modul cum se făceau căsătoriile celor care trăiau în concubinaj, pela sfîrşitul sec. XVIII şi începutul sec. XIX, pe vremea „republicii romane", este nu cauza, ci efectul construcţiei aici în discuţie.

deni în Romînia (cel puţin în Vechiul Regat). E terminul curent la Tecuciu pentru ajutorul mecanicului depe locomotivă, pentru fochistul dela maşina de treier, pentru cel dela o „moară de foc" (cum se spune pe acolo la moara de aburi, spre deosebire de „moara de apă", a cărei forţă motrice este apa), etc. Deasemenea l-am întîlnit la Gh. Nădejde, *In sat, la Talpa* [1] (*Adev. liter.*, 5 Sept. 1926, pag. 2, col. 4). Oamenii culţi preferă pe *fochist*, din cauză că *focar* este termin tehnic (în fizică, medicină, etc.), apoi are şi sens figurat (cf. focarul unei mişcări politice), diferă, deci, foarte mult de 'fochist'.

Alt derivat dela *foc* este *focărie*, care însemnează nu numai 'foc mare, căldură mare', cum găsim în Dicţ. Acad., ci şi 'o căsuţă unde se face focul' (Albeşti-Ialomiţa), 'încăperea unde se află cuptoarele (la velniţă)' (cf. Gh. Gh. Nădejde, *Insemnări ieşene* III, 7, pag. 427) [2].

fosalău 'bătrîn, moşneag respirînd greu, gîjîit' (*Anuarul liceului „Petru Rareş"* [Piatra-Neamţu], an. 1934-35, pag. 70). Format dela onomatopeicul *a fosăi* 'respir cu huiet pe nas, cum faci cînd te scoli din somn ori cînd eşti furios' (Scriban, pag. 522). Dicţ. Acad. înregistrează un *fosăilă*, derivat cu alt sufix şi avînd un sens deosebit („porecla unui om care fosăeşte [= nu poate pronunţa bine sunetul s]") [3]. Prin jud. Neamţu, alături de *fosalău* se spune şi *foiu* (variantă a lui *foale:* e vorba de foalele fierarului), fiindcă zgomotul pe care-l face respiraţia unui om bătrîn, cu plămînii consumaţi, aminteşte de acela al foalelor.

fosfoniţă (acc.?) 'perieturi de meliţă' (Bihor), notat în *Şezătoarea* XXX (1934), pag. 130. Lipseşte în dicţionare. Pare a fi un imprumut unguresc.

fraier: a ajuns şi popular, supt forma *frai*, care mi s'a

1. Din judeţul Dorohoiu.

2. Acelaşi cu autorul citat mai sus. E vorba tot de satul Talpa. Alături de *focărie* apare la el şi *focar* (= *fochist*).

3. Dar pe *fosăi*, variantă secundară a lui *fisîi*, Dicţ. Acad. îl explică întocmai ca pe acesta însuşi, şi prin 'a sufla pe nas, mai ales cînd doarme omul'.

comunicat din Negreşti-Vasluiu,[1] cu înţelesul de 'donjuan'. Dacă ar mai fi fost necesară o dovadă că etimologia acestui cuvînt este germ. *Freier* (şi nu germ. *Freiherr*),[2] modificarea semantică înregistrată aici ar constitui, cred, o asemenea dovadă, şi încă decizivă. Să ne gîndim pedeoparte la grija deosebită (de adevăraţi „cuceritori") pe care o pun logodnicii în îmbrăcăminte, ţinută, vorbă, etc., cel puţin la început, cînd vor să facă... impresie, iar pedealtăparte la atîţi tineri, lipsiţi de scrupule, care se transformă, pentru a avea diverse avantaje, în logodnici de meserie.

frişcă 'fată tînără, sprintenă şi zburdalnică': este acelaşi cuvînt ca *frişcă* '1. smîntînă; 2. vergea, nuia; 3. codobatură', ceeace recunoaşte, cel puţin indirect, şi Dicţ. Acad., căci pune toate aceste patru sensuri într'un singur articol. Punctul de plecare pentru evoluţia semantică figurată îl constitue, cu siguranţă, înţelesul 2: şi codobatura şi fata sprintenă se mişcă tot aşa de repede ca o nuia subţire, pe care o învîrteşte cu uşurinţă un om îndemînatic. Să nu uităm că, datorită tocmai acestei particularităţi (un adevărat tic!), codobatura se numeşte prin unele locuri (la Tecuciu, depildă) *biţiitoare*, iar pentru 'femeia iute (ca mişcări, dar şi ca temperament)' se spune *iuşcă*, adică 'biciu'[3]. Dealtfel Scriban, pag. 528, s. v. *frişcă*, citează, pentru înţelesul 'zgîtie, potcă, fată neastîmpărată de 10-12 ani', varianta moldovenească *flişcă*, atît de asemănătoare cu *flişchi!* (cf. aici mai sus, s. v. *fişcă*, şi discuţia făcută de mine, în vol. II al acestui *Buletin*, pag. 167 urm., cu privire la cuvintele a căror temă conţine grupul *fl*), iar la pag. 510 are un *frişcă*, variantă secundară a lui *fişcă*. Este curios totuşi că, s. v. *frişcă*, Scriban nu înregistrează sensul 'biciu, vargă subţire', pe care-l dă s. v. *fişcă* (= *frişcă*), şi, prinurmare, nu stabileşte înru-

1. Această localitate e, de fapt, un tîrguşor, reprezintă, deci, din punct de vedere lingvistic un mediu social mai apropiat de cel orăşenesc decît de cel sătesc.

2. V. acest *Buletin*, vol. IV, pag. 164 urm.

3. Este evident că avem un singur cuvînt cu două accepţii, din care una ulterioară, metaforică. Deaceea explicaţia şovăitoare din Dicţ. Acad., s. v. *iuşcă* („poate scurtat din *femeiuşcă*") trebue respinsă.

direa, adică identitatea, acestor două omonime. Este clar că avem a face cu variaţii ale aceluiaşi cuvînt onomatopeic: *flişcă, frişcă, fişcă* imită toate, adică sînt formate toate dela un *flişchĭ, frişchĭ, fişchĭ*, care imită zgomotul făcut de o nuia, un biciu etc. învîrtite cu repeziciune şi putere prin aer. Să se compare şi *ţuşcă* 'fată sprintenă',[1] deci sinonim cu *frişcă*, pe care trebue să-l socotim tot cuvînt imitativ (cf. *ţuştĭ!* 'zgomotul făcut de un om sau un animal care fuge pe neaşteptate şi repede din locul unde sta ascuns'). In ce priveşte sensul, *frişcă* a început să capete o nuanţă peiorativă[2], cel puţin în vorbirea unor anumite cercuri. Astfel un personaj feminin dintr'un film spune 'frişcă' midinetelor, manechinelor, etc. cu care se distrează logodnicul ei (fiu de bancher), aşadar unor fete aşa zicînd neserioase, uşuratice.

Inrudite cu *frişcă* par a fi *fleştură* (var. *fliuştură*) 'prostituée' şi *fliştură* 'fille folâtre' (Dicţ. Acad.), care amintesc foarte bine de *f(i)uşturatic*, deasemenea onomatopeic (de natură vizuală).

fructar 'negustor de fructe', foarte frecvent în ultimul timp pretutindeni. A început să apară şi în limba scrisă, cf. *Viaţa romînească*, Iulie-August 1936, pag. 98: *...Nicu, cafegiul, Aristide, fructarul, Lucy Zacharia, cu pas de gazelă...* (Şt. Tita, într'o recensie despre T. Şoimaru, *Constanţa*[3]), şi, mai înainte de asta, *Adev. liter.*, 15 Aprilie 1928, pag. 9, col. 1: *peronul haltei, unde-l aştepta logodnica, îmbrăcată de Duminică, şi socrul, fructar în gară, proaspăt ras* (Sărmanul Klopştock). Lipseşte în Dicţ. Acad., dar îl are Scriban, pag. 529, care dă şi un al doilea înţeles, pe acela de 'dulap ori cameră de păstrat fructe'.

---

1. Scriban, pag. 1371 dă pentru *ţuşcă* (var. *ţoaşcă*) numai sensurile '1. mişcă (basma răsucită şi înnodată cu care copiii se bat la palmă la un joc de arşice): 2. se zice despre un fel de oi mici (proaste), înrudite cu ţurcanele: *oi ţuşte, berbeci ţuşti*'. Cu înţelesul notat de mine l-am auzit în vorbirea familiară muntenească. *Ţuşcă* mai însemnează, tot prin Muntenia, 'pătlăgică verde, mică, de forma perjei (şi care se mînîncă numai murată)'.

2. In orice caz, nu denumeşte, cum spune Scriban, o fetiţă de 10-12 ani. Dicţ. Acad. are dreptate, cînd spune 'fată tînără, sprintenă şi zburdalnică'.

3. Poate că terminul apare în cartea recensată, deunde-l va fi luat recensentul.

Alt derivat nou, probabil mai nou chiar decît *fructar*, este *fructărie* 'magazin, gheretă, etc. unde se vînd fructe'. Deşi absent în dicţionare, cuvîntul circulă mult. Il întîlnim şi pe firme, ceeace probează că a fost consacrat oarecum oficial, căci este acceptat de autorităţile care se ocupă cu clasificarea şi supravegherea prăvăliilor de toate felurile.

frumos: în sintagme ca *moşie frumoasă, casă frumoasă, avere frumoasă*, etc., acest adjectiv însemnează, de fapt, 'mare'. Acelaşi înţeles îl au sinonimele lui din alte limbi, depildă frc. *beau* (în diverse dialecte), apoi germ. *schön* într'un exemplu de felul lui *ein schönes Besitztum* 'o frumoasă proprietate'. E. Tappolet, care citează, în *Vox romanica* II (1937), pag. 48, n. 2, aceste cazuri străine, crede că punctul de plecare pentru modificarea semantică în discuţie trebue căutat la noţiuni ca 'livadă', 'ogor', 'grădină', etc., unde 'mărimea' şi 'frumuseţa' se pot confunda din punctul de vedere al rentabilităţii: o proprietate mare produce venituri frumoase. — *Nu-i frumos ce-i frumos, e frumos ce-mi place mie* are un echivalent perfect identic, chiar în ce priveşte expresia pur lingvistică, în ital. *non è bello quel che è bello, ma quel che piace* (v. Rigutini-Bulle, s. v. *bello*).

fucs, în formula *a prinde fucs* din vorbirea pădurarilor nemţeni (com. Borca, pe malul Bistriţei): butucii din pădure se cară iarna cu un fel de sanie scurtă şi groasă, trasă de cai şi numită *sancíu*. Lemnele se aşează cu un capăt pe sanie, iar cu celălalt se tîrîe pe pămînt. Cînd capătul depe sanciu se împinge prea mult spre cai, ameninţînd să-i vatăme, conducătorul săniei îl trage înapoi cu *ţapina*.[1] Această operaţie se chiamă *a prinde fucs*. Printre înţelesurile germ. *Fuchs*, etimonul evident al cuvîntului nostru, cel mai apropiat prin sfera de acţiune căruia aparţine, este 'masse de bois flotté qui s'arrête dans quelque coin' (din terminologia plutăritului) (Sachs-Villatte, ediţia mare, s. v. *Fuchs*). Se pare că industria lemnului (în sens larg) din regiunile muntoase dela noi posedă numeroase expresii de origine germană, directă sau indirectă (intermediar italian?): cf.

1. O cange solidă, cu vîrful ascuţit şi tăios.

şpraiţ 'un fel de pod care porneşte din vîrful haitului (deasupra porţii care se deschide) şi merge pînă în albia rîului secat)', [1] *şprangă* 'sîrma sau gînjul cu care se leagă pluta la malul apei', apoi, probabil, *hait*, *ţapină* ş. a. Este păcat că nu se apucă cineva să studieze terminii aparţinînd acestui domeniu de activitate, atît de interesant şi de puţin cunoscut. Eu am îndemnat mereu, dar fără succes, pe un fost student al meu, originar depe Valea Bistriţei şi plutaş în orele libere [2].

fudulie 'testicul', numai în formula *fudulii de berbec* 'testicule de berbec gătite în diverse chipuri (deobiceiu fripte)': foarte răspîndit în limbajul restauratorilor, al măcelarilor şi a numeroşi cetăţeni, care apreciază savoarea acestei mîncări. Dicţ. Acad. înregistrează expresia, pe care, curios, Scriban pare că n'o cunoşte. E vorba de un eufemism, cu nuanţă glumeaţă, existentă şi în momentul de faţă, datorită, cu siguranţă, imaginii iniţiale, care se trezeşte în mintea noastră oridecîteori auzim acest termin. Circulă şi pela ţară, cum rezultă din următorul citat [3]: *cînd mănîncă fudulii de berbec fripte* (I. C. Vissarion, *Adev. liter.*, 16 Dec. 1928, pag. 5, col. 3).

fugi: vorbirea populară din sudul Moldovei cunoaşte construcţia *fugiţi, călcăi* [4], *că vă cac!*, pe care o întrebuinţează oamenii, în glumă, cînd sînt grăbiţi să se ducă la clozet spre a-şi face nevoile (deobiceiu cînd suferă de diaree, etc.). Franceza dialectală posedă o construcţie asemănătoare: *trousse-tévite* 'diarrhée' = *trousse-toi vite* (cf. *Volksl. u. Kult. d. Romanen* I [1928], pag. 235, nota).

fumar: judecînd după citatele care urmează, acest substantiv pare a fi un nomen agentis, cu sensul 'producător de fum'. De ex.: ...*focul n'a mai fost hrănit* [era în cîmp, la

1. Pe acest pod alunecă apa şi plutele, cînd se dă drumul haitului.

2. In vacanţa de vară, cînd putea astfel cîştiga ceva bani pentru întreţinerea sa şi a familiei.

3. Căci autorul respectiv întrebuinţează, dupăcum se ştie, în povestirile sale, limba populară din jud. Dîmboviţa şi ţinuturile învecinate.

4. Sic!, deşi altfel se spune (*două*) *călcăie*.

un popas]; *nu mai dădea pară, ci era ţinut numai ca fumar în contra ţinţarilor* (Sp. Popescu, *Viaţa romînească*, Nov.-Dec. 1930, pag. 126); *că fumariu să facă şi de muscă scapă* (dintr'o poezie populară ardelenească, *Adev. liter.*, 17 Oct. 1937, pag. 11, col. 3). Dicţ. Acad. notează acest cuvînt, dar îi dă altă definiţie: 'ouverture dans le toit par laquelle sort la fumée' (Transilv.).

Dela aceeaşi temă (*fum*) există două verbe, pe care nu le găsim în dicţionarele noastre. Ambele însemnează aproximativ 'a produce fum'. Unul este *a fumui: a fumuit înaintea ochilor o picla de abur molcuţ şi cald* (Victor Ion Popa, *Velerim şi Veler Doamne*, pag. 153), celălalt *a fumura : lampa fumura* (Stoian Gh. Tudor, *Hotel Maidan*, pag. 36). Cred că primul este o creaţie individuală, menită să înlocuiască pe *a fuma* (< frc. *fumer*) 'a scoate fum' (despre lampă, sobă, etc.). Autorul citat se caracterizează, din punct de vedere lingvistic, tocmai prin tendinţa de a inventa cuvinte cu aspect foarte romînesc, dar, în fond, pline de artificialitate.[1] Aş numi această tendinţă preţiozism popular, căci aminteşte, cel puţin pentru mine, de păstorii şi ţăranii salonarzilor rafinaţi din sec. XVIII. Cît despre *a fumura*, deşi provine dela un om a cărui limbă maternă este bulgara (cf. cele spuse aici mai sus, s. v. *dead*), sînt înclinat să-l consider drept realitate lingvistică.

funinginiş: derivat în *-iş*, cu sens colectiv (?), dela *funingine*, foarte asemănător cu *păinjeniş*, în ce priveşte funcţiunea sufixului. Lipseşte în dicţionare. L-am găsit la T. Arghezi, *Versuri*,[2] pag. 198: *funinginişuri de stampă*. Şi alte cuvinte din familia lui *funingine* sînt absente ori date ca rare, arhaice, etc. în operele noastre lexicografice. Astfel avem pe *funinginos*, despre care Dicţ. Acad. spune că-i rar (citat din *Calendariu* 1814): *un mic fotoliu de lemn negru, funinginos parcă* (Camil Petrescu, *Patul lui Procust*, pag. 403-4); *atmosfera funinginoasă şi turbure* (I. Marius Mircu, *Adev. liter.*, 15 Nov. 1936, pag. 7, col. 2). Cu aceeaşi însemnare găsesc un *funingiu*: *fum acru, gros şi funingiu* (I. Missir, *Fata moartă*, pag. 207), care ar putea fi o gre-

1. Cf. *a drumui*, notat la pag. 248, atît de asemănător, ca formaţie, cu *a fumui*.
2. Ediţia definitivă („Fundaţia regală pentru literatură şi artă").

şală de tipar pentru *funinginiu* (v. Dicţ. Acad.), sau, mai degrabă, o variantă „scurtată" (printr'un fel de disimilaţie, provocată de cei doi *n* precedenţi) a acestuia din urmă.

furcă: *furca pieptului* are un echivalent perfect identic în catal. *forcella del pit* (cf. A. Griera, *Butlletí de dialectologia catalana* XIX [1932], pag. 248-9), iar *cu furcaţi* 'grosolan, din topor, răzghios', în formula franceză din sec. XVI *à la fourche* (v. E. Huguet, *Le langage figuré au seizième siècle*, pag. 217).

furcitură, cu sensul de 'bifurcaţie', nu pare a fi învechit, cum spune Dicţ. Acad., care-l cunoaşte din Gorj, căci îl găsesc într'un text literar actual: *dela furciturile crăcilor* (Alex. Ştefanopol, *Adev. liter.*, 11 Aug. 1935, pag. 4, col. 1). In vremuri poate nu prea îndepărtate, acest cuvînt trebue să fi fost foarte răspîndit, şi pretutindeni, cel puţin în Vechiul Regat. Aşa rezultă din toponimie, unde întîlnim singularul *Furcitura* (Vîlcea) şi, mai ales, plur. *Furciturile* (Brăila, Ialomiţa, Neamţu, Prahova). In jud. Vîlcea dăm şi peste varianta *Furcătura* (cu temă verbală aparţinînd conjug. I).

furdalîc: alături de *furdà* '(învechit) rămăşiţe de calitate proastă dela lucrul lînii, tutunului; bucăţele mici de postav, etc.; p. anal. orice lucru de calitate proastă; secătură, om de nimic, dar care se ţine mîndru' (Dicţ. Acad.), există la Bîrlad (probabil şi în alte regiuni) derivatul *furdalîc*,[1] cu exact aceleaşi sensuri. Informatorul meu (D-l Gheorghiu, magistrat) explică terminul acesta în modul următor: „tutunul care rămîne şi nu mai poate fi întrebuinţat, deaceea se dă la gunoiu"; (fig.) „om de calitate inferioară, codaş (la şcoală, în societate, etc.)". La Bîrlad funcţionează sau a funcţionat o manufactură de tutun, aşa că existenţa acestei expresii, cu înţelesul restrîns la rămăşiţele inutilizabile ale tutunului, corespunde unei realităţi materiale. Dicţ. Acad. (la fel alte dicţionare) trimete, pentru etimologia lui *furdà*, la sîrb. *furda* (şi citează, în paranteză, turc. *hurda*, propus de L. Şăineanu, *Influenţa orientală*).

1. Neînregistrat de niciun dicţionar.

Cuvîntul este, evident, turcesc (şi nu numai la noi), iar *f* < *h*, chiar dacă n'ar avea un 'pendant' în *furtum* < turc. *hurtum* (pentru care nu-i absolut necesar să invocăm influenţa lui *furtună*), constitue un obstacol prea puţin important, ca să ne determine a ocoli adevăratul etimon şi a recurge la influenţa sîrbească, atît de nepotrivită din punct de vedere geografic. Derivatul *furdalîc* este şi el (cu *-lîc* al lui) un argument în favoarea originii turceşti a primitivului *furdà*. Acesta din urmă mai circulă, se pare, în vorbirea familiară muntenească. Cf. Iuliu Lazăr, *Adevărul literar*, 22 Dec. 1935, pag. 6, col. 1: *E extra sau... furda?* [subiectul vorbitor pune în această întrebare măcelarului dela care vrea să cumpere carne).

furgonar 'soldat însărcinat cu conducerea unui furgon' (termin militar): *eu la orele şase am şi furgonarii bătuţi* [vorbeşte un ofiţer de cavalerie] (Al. O. Teodoreanu, *Viaţa romînească*, Apr.-Maiu 1934, pag. 15). Un derivat asemănător cu acesta (avînd temă tot un neologism) este *vagonar* 'om care lucrează la transportul lemnelor cu vagoanele' (Borca-Neamţu). Cf. şi *vagonetar* 'lucrător la vagonete în minele de cărbuni' (*Azi*, 11 Iunie 1939, pag. 5, col. 1).

furtui: dicţionarele dau acest verb numai ca o variantă a lui *fultui* sau *fuitui* 'a îndesa'.[1] La Pomîrla eu l-am auzit cu un înţeles foarte deosebit de acesta, şi anume 'a coti, a întoarce căruţa în drum'. Alături de *furtui*, există acolo şi derivatul *furtuitură* 'cotitură'. D. I. Morărescu, profesor de liceu, îmi comunică (din Iaşi, probabil, căci s'a născut şi a trăit aproape necontenit în acest oraş) subst. *furtuială* 'cine merge repede' (despre copii în special): *ho, furtuială!* 'stai; opreşte-te!; mai încet!'. Acest ultim cuvînt merge destul de bine, supt raportul semantic, cu *furtuială* (sau *fultuială*) 'zdrenţe, cîlţi ori hîrtie care se îndeasă în ţeava puştei peste praf şi alice': un om care merge repede poate fi numit, în glumă şi cu exagerare, *furtuială*, adică 'încărcătură de puşcă'. Să se compare *a pleca glonţ* (sau *puşcă*). Dar ce legătură de

1. Dicţ. Acad. îl consideră drept ungurism, răspîndit excluziv prin Transilvania, dar existenţa în Moldova a derivatului *furtuială* contrazice această apreciere.

sens poate fi între 'a îndesa (puşca, pistolul, etc. cu zdrenţe, cîlţi, alice ş. a.)' şi 'a întoarce căruţa în drum'? Deaceea trebue să admitem că a *furtui* dela Pomîrla este, probabil, alt cuvînt decît *a furtui* din limbajul vînătorilor.

gagică: în argotul păstorilor din Alta Val Seriana (Italia de nord) există un cuvînt care seamănă foarte bine cu acesta al nostru, şi ca sunete şi ca înţeles, anume *gaĝa* 'bella' (cf. *L'Italia dialettale* X [1934], pag. 242).

galenţi 'un fel de încălţăminte' (v. descrierea amănunţită la Scriban, pag. 538): a intrat în limba literară şi continuă, se pare, a fi întrebuinţat pînă astăzi, deşi Scriban prezintă răspîndirea obiectului în discuţie ca un fapt aparţinînd trecutului (sfîrşitul sec. XIX). L-am găsit la Panait Istrati, *Cuvîntul liber*, 18 Maiu 1935, pag. 4, col. 3 (*în picioare avea nişte galenţi*) şi la G. Banea, *Zile de lazaret*, pag. 234 (*ghete lungi în picioare în loc de galenţi*).[1] Forma obişnuită, poate singura reală, este masculinul plural, aşa cum am dat-o eu aici. Femin. *galenţă* notat de Dicţ. Acad. şi de Scriban, ca variantă secundară, cere un plural *galenţe*, pentru care niciunul din dicţionarele citate nu produce atestări. Cred că forma în *-ă* este o creaţie artificială, datorită influenţei etimonului (ngr. γαλέντζα).

gamoaie: se înnecau în gamoaie,[2] *vin zemos, acru şi întunecat, ca cerneala cismarilor* (Ioachim Botez *Insemnările unui belfer* I, pag. 66). Este singurul text, printre cele cunoscute mie, în care am întîlnit acest cuvînt. Aspectul pare a fi cît se poate de popular, mai ales în ce priveşte partea finală (suf. *-oaie*). Totuşi, cel puţin cu sensul dat de autorul citat, trebue să admitem că este vorba de un termin recent, ca şi noţiunea pe care o denumeşte. Căci e clar că vinul în discuţie provine din viţa aşa zisă *terasă*[3] (producător direct), care s'a introdus la noi în timpul din urmă.

1. Autorul prezintă o Bulgăroaică tînără, care se deosebeşte de compatrioatele ei ţărance prin îmbrăcămintea-i europeană.

2. Subliniat de autor.

3. Popular *tirază* şi *tireză*.

gardist 'sergent de stradă': sună (ori suna, pe vremuri) la Tecuciu *gardisc* (în gura oamenilor inculți). Este vorba, probabil, de o percepere greșită a sunetului final (sau a grupului de sunete finale), la un cuvînt care nu-i ușor sezisabil pentru subiectele vorbitoare din popor. Să se compare fenomenul opus (*c* > *t*), atît de frecvent în graiul copiilor: *tutoană* pentru *cucoană* ș. a.[1] La modificarea de care mă ocup aici a contribuit, desigur, și faptul că sufixul *-ist* este neologism și apare la cuvinte aparținînd prin excelență vorbirii culte. Deaceea terminii care, grație unor condiții speciale, au devenit populari au schimbat pe *-ist* în *-istru*: *fochistru*, *mașinistru*, *socialistru* (mai mult ironic), apoi *listră* < *listă*, n. pers. *Calistru* < *Calist* ș. a.

Mai interesant decît acest detaliu de natură fonetică este un fenomen lexical în legătură cu *gardist*. Iată un cuvînt care este sau a fost, la un moment dat, pe cale să dispară din cauza omonimiei. Dela *gardă* (*de fier*), numele cunoscutei mișcări politice din ultimii ani, s'a format un derivat în *-ist*, după modelul atîtor substantive (și adjective) similare, existente deja în limba noastră: *brătienist*, *carpist*, *cuzist*, *iorghist*, *tachist*, etc. Astfel *gardist* 'sergent de stradă' și *gardist* 'membru al gărzii de fier' au ajuns să se confunde. Nevoia de a evita confuzia era cu atît mai puternic simțită, cu cît noțiunea a doua... dădea de lucru tocmai organelor administrative care utilizează, pentru păstrarea ordinii publice, agenți de poliție numiți la fel cu cei puși adesea supt urmărire. Omonimia era cu adevărat insuportabilă și trebuia, deci, înlăturată. Înlăturarea s'a făcut recurgîndu-se, pentru prima noțiune, la subst. *gardian*[2] (alături de acesta există și *agent*, care-i mai puțin întrebuințat, tot din cauza echivocului: în poliție există diverse categorii de agenți). Și *sergent* (*de stradă* sau *de oraș*) a avut și are de suferit din pricina omonimiei. Căci, pentru scurtarea vorbei, se

1. Mă gîndesc, fără voie, și la *ovăsc* (pronunțare tot tecuceană), în loc de *ovăs*, deși situația este destul de deosebită.

2. Deobiceiu *gardian public*, fiindcă *gardian* pur și simplu însemnează 'om de serviciu la spital (în saloanele cu bolnavi)'. Cf. și femin. *gardiancă*. Totuși, deoarece confuzia acestor doi termini nu poate avea loc decît întîmplător (noțiunile respective aparțin la domenii de activitate foarte deosebite), s'a spus și se spune mult mai des numai *gardian* în loc de *gardian public*.

spune, obişnuit, *sergent*, ceeace poate da naştere confuziei cu *sergent*, grad în ierarhia militară [1].

Dela *gardian* s'a derivat abstractul *gardienie: răposatul Don Ramiro, tovarăş necăjit de gardienie, în dosul puşcăriei* (Ioachim Botez, *op. cit.*, pag. 162).

găciulie, variantă a lui *măciulie*: în *Sociologie romînească*, Nov. 1936, pag. 35 se recomandă *găciulii de mac* (şi *sămînţă de cînepă*), spre a fi mîncate în lapte, ca leac contra sifilisului (informaţie din Iurcani-Basarabia). Este produsul unei contaminaţii între *măciulie* şi sinonimul *gămălie*. Scriban, pag. 784, s. v. *măciulie*, înregistrează varianta *căciulie*, ca aparţinînd graiurilor dacoromîneşti din est, şi o explică „după *căciulă*“ [2]. Explicaţia este justă, dar trebue să pornim nu dela *măciulie*, ci dela *găciulie*, pentru motivul că *g-* se poate uşor transforma în *c-* (chiar fără influenţa unui alt cuvînt).

găinări 'a trăi ca găinar; a fugi dela şcoală' (Scriban, pag. 543) a pătruns şi în limba scrisă: *...a găinărit pretutindeni peunde a fost* (N. Davidescu, *Cuvîntul liber*, 1 Iunie 1935, pag. 4, col. 2) [3].

gărdoaie 'gard pentru clăile de fîn' (*Bulet. Soc. de Geografie* LII [1933], pag. 303): *«clăi» de fîn... împrejmuite cu «gărdoaie»*“ (în munţii Călimani) [4].

Absent în dicţionare.

gărdurăriţă: afară de sensul dat de Dicţ. Acad. (după răspunsurile la chestionarul lui Hasdeu) pentru jud. Dîmboviţa, şi anume 'pasăre de mărimea pitulicii, avînd culoare cenuşie', acest substantiv are, în regiunea Pietroasele (Bu-

1. Scriban, pag. 541, s. v. *gardian*, scrie: „Păzitor public al stradelor oraşelor, numit pînăla 1918 mai des *gardist* ori *sergent de oraş* ori *de stradă*“. Nu ştiu deunde a luat informaţia privitoare la data schimbării (probabil oficiale) a numelui. Eu menţin explicaţia propusă mai sus, pentrucă, indiferent de modificările produse în terminologia oficială, vechile numiri au continuat a fi întrebuinţate de majoritatea Romînilor, care au început a renunţa la ele numai în momentul cînd devenise echivoce.

2. Pe *găciulie* nu-l cunoaşte (tot aşa Dicţ. Acad.).

3. In Dicţ. Acad. lipseşte.

4. Nu rezultă din citat dacă forma *gărdoaie* este singular sau plural.

zău), pe acela de 'dracilă' (sau 'cătină'), adică 'plantă înaltă, cu ramurile îndoite, care creşte pe marginea drumurilor şi serveşte drept gard viu' [1]. E acelaşi cuvînt, derivat dela *gard:* pasărea pe care o menţionează Dicţ. Acad. trăieşte, foarte probabil, în mod obişnuit, prin gardurile vii ale curţilor ţărăneşti, unde se va fi hrănind cu fructele plantelor respective (poate că, în primul rînd, dacă nu excluziv, cu ale gărdurariţei buzoiene). Cf. frc. *chardonneret* 'sticlete' < *chardon* 'scaiu'.

gătejel: forma de plural a acestui substantiv însemnează, după Dicţ. Acad., s. v., 'mîncare ciobănească, făcută (la foc de vreascuri) din urdă dulce şi zăr, un fel de jintuit'. Cunosc şi eu cuvîntul, din vorbirea ciobanilor nemţeni [2], care prepară mîncarea în discuţie din brînză, apă, ceapă şi făină de păpuşoiu. Mai interesant însă este să ştim cum s'a ajuns la această denumire. Din explicaţiile Dicţ. Acad. '(făcută) la foc de vreascuri' ar rezulta că de aici vine numele mîncării, altfel n'are rost precizarea că se prepară la foc de vreascuri, adică de găteje. Dar atunci toate (sau mai toate) bucatele ciobăneşti ar trebui să se cheme *gătejele*, fiindcă obişnuit ele se fierb ori se prăjesc la foc de uscături. Numai cînd au nevoie de un foc mare, care să dureze mai multă vreme şi totodată să producă căldură, ciobanii întrebuinţează lemne groase. La fel procedează şi ţăranii de pretutindeni. Deaceea cred că mîncarea în discuţie îşi trage numele dela aspectul ei: poate că brînza ori urda din care se face este tăiată în felii sau poate că în totalitatea ei acest soiu de mîncare pare a fi alcătuită din bucăţele asemănătoare cu gătejele.

geandră: după Dicţ. Acad. şi Scriban, numele unei mîncări de post (a oamenilor săraci); la Pomîrla (Dorohoiu) însemnează 'ţurcă' sau 'pichiu' (jocul bine cunoscut).

1. Foarte răspîndită în ţinuturile deluroase (o cunosc dela Tecuciu şi, mai ales, dela Nicoreşti, unde viile sînt pretutindeni despărţite de drum prin asemenea garduri; acolo i se spune *dracilă* sau *cătină*). Frunzele, subţiri şi lungueţe, se toacă şi, amestecate cu făină de păpuşoiu, constitue hrana obişnuită a raţelor şi giştelor.

2. L-am auzit în regiunea Borcăi (la o stînă depe muntele Budacu).

Este unul şi acelaşi cuvînt ori avem a face cu o simplă omonimie? Nu pot spune.

gemenar, în sintagma *molid gemenar* 'molid care seamănă cu o furcă, bifurcat' (în Munţii Apuseni; cf. *Anuarul Arhivei de Folklor* IV [1937], pag. 233). Dicţ. Acad. dă acest cuvînt, ca adjectiv, numai pentru Banat şi supt forma *gemănar*.

geni: din satul Olişcani (jud. Vasluiu) mi se comunică izolarea *a se geni de ziuă* cu înţelesul 'a se lumina sau a se crăpa de ziuă'. Este evident că *geni* s'a format dela *geană* 'dungă de lumină, fâşie luminoasă, muchia luminată a unui deal, a unui nor, a unui cîmp, văzut în zare' (Dicţ. Acad. II, 1, pag. 244, col. 1). Lipseşte nu numai în opera citată aici, dar chiar şi la V. Bogrea, care, în *Omagiu lui I. Bianu*, Bucureşti 1927, pag. 52 urm., discută un mare număr de locuţiuni sinonime cu aceasta [1]. Fiind vorba de un derivat al lui *geană*, nu e lipsit de interes amănuntul că sensul de 'colină, deal' al acestui substantiv, care apare în romîneşte (la Aromîni şi Megleniţi, cf. Dicţ. Acad. şi Candrea-Densusianu, *Dicţ. etim. lb. rom.*, pag. 113, col. 2), revine la corespondentele lui din numeroase limbi. Să se compare cele spuse în această privinţă de G. Rohlfs, *Zeitschr. f. vergleichende Sprachforschung* LIV (1926-27), pag. 308-9 şi complectările lui Leo Spitzer, *ibidem*, vol. LV (1927-28), pag. 23 şi în *Dacoromania* IV, pag. 647.

genuncher, adjectiv (dar şi substantiv, prin lăsarea la o parte a substantivului), cu sensul '(despre cai) care se poticneşte' (= care cade în genunchi). N. Dragomir, *Lucrările Institutului de Geografie al Universităţii din Cluj* II (1924-25), Cluj 1926, pag. 222, care dă acest cuvînt ca existent la Sălişte (Sibiu), scrie [cal] *genuncher* „care se poticnea, «fiind

1. *A zori de ziuă*, găsit de Bogrea la Frîncu-Candrea, *Moţii*, pag. 120 (cf. şi Tiktin, pag. 1829, col. 1) nu-i o confuzie, ci o realitate lingvistică, pe care o întîlnim şi prin Moldova: la Şipote-Iaşi, Flămînzi-Botoşani, etc. se zice *a se zori de ziuă* (v. şi *Zeitschr f. rom. Phil.* L [1930], pag. 121). Este sigur, cum presupune, dealtfel, şi Bogrea, că *a se zări de ziuă* a devenit *a se zori...* supt influenţa lui *zori*. Cred posibil însă şi un amestec al lui *a (se) zori* 'a (se) grăbi'.

închis la piept»". Dicţ. Acad. cunoaşte numai substantivul propriu zis *genuncher*, cu accepţii foarte diferite de cea arătată aici.

ghemţ: lipseşte în dicţionarele limbii noastre, dar e cunoscut prin sudul Moldovei (desigur şi aiurea), unde însemnează 'piele de căprioară (pentru încălţăminte)'. Este germ. *Gems(e)* 'chamois' şi, mai ales, *gemsledern* (adj.) '(en peau) de chamois', cu *-ledern* lăsat la o parte, deci sinonim cu *şevró* < frc. *chevreau*, care denumeşte o specie de piele mai fină decît ghemţul, cel puţin aşa cum îl ştiu eu pe acesta din urmă, depe vremea cînd trăiam, ca copil şi ca adolescent, la Tecuciu. Apare şi în limba scrisă. L-am întîlnit la Cezar Petrescu, *Luceafărul*, pag. 52: *botine de ghemţ*, ceeace dovedeşte că cuvîntul a circulat (poate mai circulă încă) şi prin alte ţinuturi moldoveneşti [1]. Un element german în acest domeniu de activitate nu surprinde. Se ştie că terminologia cismăritului este (şi, mai cu samă, a fost) bogată în împrumuturi nemţeşti. Interes deosebit prezintă amănuntul că evoluţia gustului (adică a modei) a adus şi aici un obiect, deci un termin, franţuzesc, în locul unuia german, care s'a refugiat în păturile mai modeste ale societăţii romîneşti.

ghetar, sinonim (specializat!) al lui *cismar*, după modelul căruia a şi fost creat (dela *ghiată*): *şmecheru' de Costică «ghetarul»* [2] (I. Peltz, *Foc în hanul cu tei*, pag. 131).

Ne putem întreba dacă însemnează numai 'cel care lucrează ghete', cum pare a fi logic, dacă luăm în consideraţie faptul că *ghetar* este un fel de derivat sinonimic dela *cismar*, [3] sau şi 'vînzător (sau negustor) de ghete'.

ghiduhală: însemnează, la Buceşti-Tecuciu, 'un om mare (ca trup)'. Lipseşte în Dicţ. Acad. II, 1, pag. 256-7, care înregistrează totuşi alt cuvînt, înrudit, desigur, cu al nostru, anume *ghidălan* (adj.) 'robuste' (cf. şi varianta *ghidălău*). Este evident că *ghiduhală* s'a născut prin contaminarea acestuia

1. După cît ştiu, autorul citat aici este originar din Roman şi a stat mult timp la Iaşi, unde şi-a făcut studiile. Aşadar Moldovean de nord. Ulterior aflu că *ghemţ* este (sau era) cunoscut şi la Buzău.

2. Pus în ghilemete de autor.

3. In sensul care se dă derivaţiei sinonimice în cercetările despre argot-uri.

din urmă cu sinonimele *buduhală* 'momîie, ciuhă, monstru; (spec.) femeie (s. vacă) bîrdăhănoasă' (Dicţ. Acad. I, 1, pag. 673, col. 2, s. v. *budihace*) şi *mătăhală* 'grosse Furcht einflössende Gestalt: Ungetüm' (Tiktin, pag. 961).

Pentru etimologia lui *ghidălan*, Dicţ. Acad. trimete la *ghidan* 'nume de cîne' şi la *ghidănac* 1. 'ciocan sau toporaş mic de piatră, cu coadă de lemn'; 2. 'ciomag scurt şi gros, din lemn de corn', pe care însă nu le explică. Fără să mă gîndesc a da o etimologie acestor cuvinte obscure, socot necesar să precizez cîteva lucruri, care ar putea duce la găsirea originii lor. După spusele Dicţ. Acad., *ghidălan* aparţine graiului moldovenesc. Sîntem, deci, îndreptăţiţi să admitem că avem a face cu un fonetism dialectal: *ghi-* pentru *bi-*. In acest caz tema cuvîntului nostru, *ghid-* (un sufix *-ălan* înregistrează Pascu, *Sufixele româneşti*, pag. 296), este identică cu *bid-* din *bidiganie* (Trans.) 'animal sălbatic, monstru, fiinţă monstruoasă, ciudăţenie', neexplicat de Dicţ. Acad. I, 1, pag. 556, col. 1-2, care se mulţumeşte a trimete pe cetitor la *bîzdîganie* 'monstru, namilă, arătare', el însuşi obscur. Cît despre *bid-*, cred că ar putea fi slav. *bit-* 'fiinţă, făptură' (v. formele şi sensurile cuvintelor respective la Berneker, *op. cit.*, pag. 114, s. v. *byti*). Prefacerea lui *t* în *d* s'ar datori, într'un caz ca *bidiganie*, influenţei lui *dihanie* (cf. varianta *bidihanie*, pe care Dicţ. Acad. însuşi o explică din *bidiganie* + *dihanie*, deşi nici asimilaţia lui *t* la *b* precedent n'ar fi imposibil de admis)[1]. Şi cum înţelesul lui *budihace* (cu variantele *buduhală*, etc.) este identic, iar fonetismul destul de asemănător cu al cuvintelor de mai sus, nu mi se pare imposibil să avem a face cu o origine comună la toate. Modificarea lui *bid-* în *bud-* a putut fi provocată de analogia lui *burtă*, *burduf* ş. a. (cf. *buduhală* = femeie bîrdăhănoasă). Din punct de vedere semantic, trecerea dela 'fiinţă' (în general) la 'fiinţă mare, teribilă, monstruoasă, etc.' a avut loc cu uşurinţă, cum probează paralele de felul slav. *bit-* 'fiinţă' alături de *do-bit-*

1. Contaminaţiile şi influenţele reciproce dintre cuvinte de soiul celor discutate aici sînt în firea lucrurilor: este vorba doar de termini cu valoare afectivă şi care au nevoie de prefaceri, înnoiri, etc., spre a-şi menţinea, eventual chiar a-şi mări expresivitatea.

'vită, animal' (v. Berneker, *op. cit.*, pag. 113-4), v. bulg. *životъ* 'Leben; Tier', megl. *ghĭață* 'Lebewesen' alături de dacorom. *viață* (cf. Tiktin, s. v. *vită*), rom. *vită* < lat. *vita*), lat. *anima* alături de *animal* ş. a.

Pentru *buduhală, budihace,* etc. ne-am putea gîndi şi la radicalul slav. *but-* (= *bot-*) dintr'un cuvînt ca rut. *botíty* 'fett, stark, dick, derb werden,' n. slov. *búta* 'grossköpfiger Mensch, stumpfsinnige Person' (Berneker, *op. cit.*, pag. 77), pag. 77), modificat supt influenţa lui *burduf.*

ghiduşar = *ghiduş.* Lipseşte în dicţionare [1], cu toate că circulă adesea în limba scrisă actuală. Depildă: *ghiduşarii ăştia stîrneau veselia* (I. Neagu Negulescu, *Adev. liter.*, 5 Febr. 1939, pag. 7, col. 2); *El îşi pierde personalitatea de om şi rămîne la aceea proverbială de ghiduşar* (G. Călinescu, *Viaţa lui Ion Creangă,* pag. 258); cf. şi I. Peltz, ap. E. Lovinescu, *Istoria literaturii romîne contemporane,* pag. 247. Apariţia acestui derivat, care este perfect sinonim cu primitivul *ghiduş,* se datoreşte nevoii de expresivitate: existenţa lui *-ar,* sufix caracteristic pentru nomina agentis, dă lui *ghiduşar* o superioritate indiscutabilă faţă de *ghiduş,* al cărui sens rămîne oarecum abstract, tocmai fiindcă-i lipseşte un element formativ specific. Poate că naşterea lui *ghiduşar* a fost determinată de (sau şi de) *ghiduşărie,* in cazul cînd acest cuvînt, deasemenea absent în dicţionare (ba chiar şi în... fişele mele!), are o vechime mai mare: *ghiduşărie* a fost simţit ca un derivat dela *ghiduşar* [2] şi, în consecinţă, ivirea acestuia din urmă se impunea oarecum prin forţa lucrurilor.

ghinc: la Tecuciu, unul din cei doi Turci ai piesei populare „Iancu Jianu" [3], pe care o joacă tineri amatori, umblînd din casă în casă de Sf. Vasile (şi în seara zilei precedente), este numit *ghinc* (al doilea, superior în grad, — căci ambii reprezintă autoritatea turcească din Muntenia depela înce-

1. Constat ulterior că I.-A. Candrea, *op. cit.*, pag. 538 dă forma *ghiduşer* pentru Bucovina.

2. Cf. *fierărie* < *fierar, pitărie* < *pitar, şmecherie* < *şmecher,* etc.

3. Mai des, cred că regulat, i se zice „Jienii" („a umbla cu Jienii"): eroul principal are cinci tovarăşi de haiducie, care sînt numiţi la fel cu căpitanul lor.

putul secolului trecut —, poartă numele de *cîrc-serdar*, pronunţat obişnuit *cîrserdar*). Pe acesta din urmă îl găsim la L. Şăineanu, *Influenţa orientului* I, pag. CLXXX şi II, 1, pag. 89, cu sensul de 'şef al jandarmeriei ; căpitan de jandarmi, căruia era încredinţată paza ordinii'. Cît despre *ghinc*, cred că reprezintă o formă puţin alterată a turc. *genč* din formula, care a circulat şi pela noi, *genč-aga* 'căpitanul de arnăuţi' (v. Şăineanu, *op. cit.*, II, 2, pag. 56).

ghiociar: afară de acest derivat dela *ghiociu*, pe care-l găsim şi în Dicţ. Acad. (s. v. *ghiociu*) şi la Scriban (pag. 555), limba noastră posedă încă două nomina agentis, perfect sinonime cu el şi avînd, bineînţeles, aceeaşi temă. Unul este *ghiocar: ghiocarii şi suliţarii* [la războiu], scrie G. A. Lăzurică, *Adev. liter.*, 22 Nov. 1936, pag. 4, col. 4, celălalt *ghioşcar*. Ambele sînt absente în dicţionare. *Ghiocar* este format dela varianta *ghioc*, pe care sînt sigur că am auzit-o, fără să pot preciza unde: *ghiociu*, pronunţat, de fapt, *ghĭoč*, a fost simţit ca plural, evident acolo unde cuvîntul venea de aiurea, adică era necunoscut şi greu de identificat din punct de vedere morfologic, şi astfel s'a creat un singular nou, analogic [1]. Cît despre *ghioşcar*, pe care-l ştiu dela Tecuciu, unde nu se aude niciunul din celelalte derivate [2], trebue să admitem, pentru a-l explica, o contaminaţie între *ghiocar* şi *ghiociar* sau, eventual, influenţa unui cuvînt înrudit din punct de vedere semantic şi avînd o finală mai mult ori mai puţin asemănătoare. Pe *ghiociar* l-am întîlnit la Panait Istrati, *Casa Thuringer*, pag. 100: *căruţaşi, numiţi ghiociari, din cauza căruţei lor cu un cal zisă ghiociu* [3].

ghiorhăi: variantă, necunoscută dicţionarelor, a lui *ghiorăi*. Iată un citat: *plînge, urlă, ghiorhăe* (Iordan Panţu, *Cuvîntul liber*, 18 Dec. 1936, pag. 4, col. 1). E vorba de o „betonieră", maşina sau cisterna în care se face betonul. Acelaşi autor întrebuinţează (*ibid.*, col. 2) derivatul substantival *ghiorhăit*, tot privitor la betonieră. Forma cu *-h-* este mai

1. Pentru *-c* să se compare şi diminutivul *ghiocuşor* (Dicţ. Acad.).
2. Ocupaţia ghioşcarilor se chiamă acolo *ghioşcărie*.
3. La Tecuciu numai căruţa cu doi cai (şi totdeauna bine ferecată) poartă acest nume.

expresivă decît cealaltă, fiindcă imită, grație acestei spirante, mai complect și mai exact zgomotul produs de obiectul în discuție. Dacă nu ne mulțumim cu originea pur onomatopeică, valabilă pentru ambele variante, ne putem gîndi, în ce privește pe *ghiorhăi*, la o încrucișare a lui *ghiorăi* cu *horhăi* sau cu *grohăi*.

ghitan 'copil': comunicat dela Bacău, unde există, se pare, și diminutivul *ghitănel*. *Ia mai strînge depe drum ghitanii ăștia!* este acolo o formulă curentă în vorbirea familiară a claselor mai de jos.

ghițăi: variantă, absentă în dicționarele noastre, a lui *chițăi* [1]. Depildă: *un rîs ghițăit* (Const. Nicolescu, *Viața romînească*, Sept. 1938, pag. 28). Altă variantă (mai degrabă a lui *ghițăi* însuși decît a lui *chițăi*) este *ghițui*, care ne întîmpină la H. Papadat-Bengescu, *Rădăcini* I, pag. 313: *Stomacul acum ghițuia, și în gît avea un gîdilat mereu mai tare... Îi era foame.* Dicț. Acad., s. v. *ghiorlan* [2], înregistrează un sinonim al acestuia, *ghițurlan* 'șoarece care strică sămănăturilor', al cărui radical este identic cu al lui *ghițăi* (și *ghițui*).

gigél: masculin recent al lui *gigea*, simțit ca feminin, din cauza terminației, mai ales dacă, după cum se pare, aceasta poartă cîteodată accentul. Dicț. Acad., s. v. *gígea* 'gentil (în graiul copiilor)', dă un diminutiv *gigică*. Deși nici primitivul, nici derivatul n'au gen, ultimul va fi fost considerat, datorită finalei, ca feminin, ceeace a putut duce la crearea dubletului *gigeá* (cf. *păsărică-păsăreá*, etc.). Chiar dacă acesta din urmă nu există, dela *gigică* s'a format, după modelul lui *rîndunică-rîndunel*, etc., masc. *gigel*, pe care-l găsesc la Emilian Bucov, *Adev. liter.*, 29 Maiu 1938, pag. 8, col. 2: *băiat gigel, cavaler sadea*. Din pricina originii („cuvînt copilăresc", spune, cu dreptate, Dicț. Acad.), *gigel* are, cînd se referă, ca în cazul de față, la adulți, o nuanță ironică peiorativă [2]. Urmarea este că a început să devie sinonim cu

1. Cf. *ghiorăi* alături de *chiorăi*.

2. „Femininul" *gigea*, chiar cînd se adresează bărbaților, cu atît mai mult la adresa femeilor, este numai glumeț.

peşte 'bărbat întreţinut de o femeie mai în vrîstă'. Nu dispun de citate[1], dar sînt sigur că l-am auzit cu această ultimă însemnare, care a putut lua naştere şi pentrucă, printre alţi termini drăgostoşi, „babele" (cum li se zice femeilor cu amanţi tineri) întrebuinţează, foarte probabil, şi pe *gigea*, etc. la adresa întreţinuţilor lor (îi tratează ca pe nişte copii, ceeace se potriveşte adesea, din cauza diferenţei de vrîstă)[2]. Este posibil să fi ajutat la aceasta şi sinonimul franţuzesc *gigolo*, care circulă în vorbirea Romînilor culţi (mai ales bucureşteni) şi seamănă destul de bine cu *gigea* din punct de vedere fonetic. Iată două citate: *ca un gigolo profesional* (D. I. Suchianu, *Adev. liter.*, 2 Iunie 1936, pap. 8, col. 4); *Gura lumii zicea că Decanul e amorezat de Madona şi că eu sînt gigoloul nevesti-si* (H. Papadat-Bengescu, *Rădăcini* I, pag. 237). Cf. şi *ghighe(r)l*, de care m'am ocupat în vol. IV al prezentului *Buletin*, pag. 193.

Cît despre etimologie, este sigur că avem a face cu un „Lallwort", cum afirmă, indirect, Dicţ. Acad., cînd prezintă pe *gigea* drept „cuvînt copilăresc": repetarea silabei iniţiale, caracteristică pentru creaţii lingvistice de acest fel (cf. *babă, dadă, lele, mamă, tată, ţaţă*, etc.), şi faptul că, în mod „serios", adică în sens propriu, *gigea*, etc. nu se adresează decît copiilor constitue dovezi sigure, dacă ar mai fi nevoie de ele, în sprijinul originii onomatopeice. Cf. şi diversele aspecte diminutivale, tot „copilăreşti", ale n. pers. *George: Gigi, Gigică, Gigel.*

Impreună cu *gigea* trebue pus *a giugiuli*, pe care Dicţ. Acad. îl consideră obscur, deşi, s. v. *gigea* („cuvînt copilăresc"), trimete la *giugiuli*. Amîndouă sînt, în ce priveşte sensul, termini imitativi: exprimă, pentru adulţi, sensaţia

1. Ulterior găsesc în fişele mele, privitoare la limba romînească actuală, următorul catren:

Junele Gigel e fante,
Şi 'n materie de-amor
Pentru babele galante
El e Dumnezeul lor.

(*Gluma*, 25 Aug. 1940, pag. 4, col. 3.)

2. Să se compare, din acelaşi domeniu, *nene* 'codoş' şi *ţaţă* 'codoaşă': prostituatele spun *nene* şi *ţaţă* celor care le exploatează, fiindcă aceştia sînt totdeauna mai în vrîstă decît ele.

tactilă pe care o avem, cînd mîngîiem cu mîna sau cu faţa diverse părţi ale corpului unui copil (şi, în general, al unei fiinţe dragi). Căci limbajul omenesc posedă şi creiază mereu cuvinte care imită nu numai efectele sensaţiilor auditive şi vizuale, ci şi pe ale celor tactile [1]. Cf. interesantul articol, *Lautnachahmung*, publicat de Ferd. Sommer în *Indogermanische Forschungen* LI (1933), pag. 229 urm. şi discuţia pe care o face M. Grammont, *Traité de Phonétique*, pag. 380 urm. şi 403 urm. Originea onomatopeică (în sens larg) a lui *giugiuli* este confirmată, indirect, şi de existenţa unor cuvinte aproape identice în alte limbi, depildă ital. (calabr.) *nciucciulijà* 'accarezzare' (G. Rohlfs, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie* I, 2, pag. 81).

girafă (fig.) 'om înalt şi deşirat, cu gîtul lung şi subţire' (răspîndit, într'o vreme, printre elevii de liceu şi în alte cercuri cu oarecare cultură): cf. portg. *girafa* 'pessoa (mulher ou homem) alta e magra, com o pescoço comprido (como a girafa)' (*Volkst. u. Kult. d. Romanen* IV [1931], pag. 67). Expresia romînească trebue să fie de origine franceză. Sachs-Villatte înregistrează, pentru *girafe*, sensul (popular) de 'langes dürres Weib'.

gîgîlice: în unele locuri, acest cuvînt, pe care Dicţ. Acad. II, 1, pag. 205, col. 2 îl explică prin 'fiinţă mică şi gingaşă; (p. ext.) orice lucru mic şi neînsemnat', a ajuns să desemneze anumite obiecte pipernicite. Astfel la Tatomireşti-Vasluiu plur. *gîgîlicî* însemnează 'păpuşoi de cei mici'. Asupra etimologiei Dicţ. Acad. nu se pronunţă, probabil pentrucă o socoteşte obscură. Pascu, *Sufixele romîneşti*, pag. 327 propune un radical *gag-*, pe care crede că-l găseşte şi în *găgălaş* 'frumuşel (despre copii)'. Acest depe

1. Citeodată şi de altă natură (aş spune de natură interioară, pur sufletească, fără legătură cu sensaţiile propriu zise). Astfel cînd un copil „s'a făcut frumos", adică s'a spălat, s'a pieptănat, s'a îmbrăcat (cu haine nouă), etc., cei din jur constată acest lucru cu ajutorul formulei *măi-măi* (*-măi*)! Este vorba de exclamaţia *măi!* din construcţii ca *Măi, dar frumos s'a făcut băiatul nostru!*, etc., căreia, prin repetare şi în condiţii determinate, i s'a dat o semnificaţie specială. *Măi-măi* 'frumos' a intrat într'un cîntec popular (*Să mă spăl, să fiu măi-măi şi drăguţă la flăcăi*).

urmă cuvînt lipseşte în Dicţ. Acad., dar există la T. Pamfile, *Jocuri de copii* II, unde figurează în glosar, litera *g*, astfel că o greşală de tipar pare exclusă. M'am gîndit la această ipoteză, pentrucă este evidentă identitatea lui *găgălaş* cu *drăgălaş*. Şi atunci, dacă n'avem a face cu o transcriere sau imprimare greşită, *găgălaş* < *drăgălaş* se explică uşor în graiul mamelor şi, în general, al oamenilor mai în vrîstă decît copiii, care, pentru a face plăcere acestora, le imită felul de a vorbi. Se ştie, într'adevăr, că copiii mici nu pot pronunţa dela început pe *r*. Astfel *drăgălaş* a devenit în gura lor şi, deci, în a mamei, a surorei mai mari, etc. *dăgălaş*, iar apoi, tot prin voinţă, *găgălaş*, mai ales că *d* > *g* se impunea, pedeoparte din cauza lui *g* următor, pedealta fiindcă dădea naştere unei variante cu repetarea silabei iniţiale, ceeace apropia cuvîntul şi mai mult de vocabularul copiilor, unde reduplicările joacă un rol aşa de important. Nu sînt, deci, de părere că se poate vorbi, la *găgălaş*, de un radical *gag-*, cum propune Pascu. Un radical asemănător cred însă că avem în *gîgîlice*, şi anume tot ca o creaţie spontană de-a copiilor. Să se compare rus. (dial.) *gúglja* 'Beule' polon. *guga* idem, *gugułka* 'unreife Kirsche', pe care Berneker, *op. cit.*, pag. 361, s. v. *gugajǫ*, le consideră drept 'Lallwörter aus der Kindersprache' şi le pune în aceeaşi categorie cu rus. (dial.) *gúgatь* 'schaukeln', n.slov. *gugati* idem, etc. Merită să fie reţinut sensul primei serii de cuvinte slave citate aici: 'ceva mic şi rotund', deci aproape ca al rom. *gîgîlice* şi identic cu al lui *coacăză*, *cocoloş* ş. a., care sînt înrudite cu *cocă*, diminutiv *cocuţă* 'copil mic' [1].

gîltean 'gîtlej, beregată' (auzit dela un martor, originar din Poieni-Iaşi): absent în dicţionarele noastre (şi ca aspect fonetic şi ca sens). Dicţ. Acad. notează un *gîltan*, variantă a lui *gîtlan* 'cocostîrc' şi a lui *gîltej* = *gîtlej* 'beregată'. Nici *Atlasul linguistic romîn* I, vol. I nu cunoaşte forma dată de mine. Harta respectivă (nr. 35) are numai pe *gîltan* 'beregată', într'un singur punct (269, Maramureş).

---

1. Scriban, pag. 560 consideră pe *gigîlice* drept „variantă din *pitulice*, *ghirghilic*". Dar cum s'a putut ajunge dela acestea (sau măcar dela unul din ele) la *gigîlice* ?

Gîltean s'a născut, probabil, din *gîltan*, prin înlocuirea lui *-an* cu *-ean*. Aceste două sufixe pot fi simțite drept identice, acolo unde, ca în graiurile moldovenești, depildă, *ea* > *a*, din cauza sunetului imediat precedent (cf. *giosan*, *Mehedințan*, *orășan*, etc.), sau *a* > *ea*, tot supt influența sunetului dinaintea sufixului(cf. *Joian* < *Joi* + *-an*, *Miercurean* < *Miercuri* + *-an*, etc.) [1], și, deci, apte de a se substitui unul altuia. Va fi ajutat și forma de plural, care poate avea aspectul *-eni* atît la cuvintele în *-ean*, cît și la cele în *-an* (cf. *Moldoveni*, plural unic, față de sing. *Moldovean* și *Moldovan*, apoi *ciobeni*, variantă a lui *ciobani*, auzită de mine la Borca-Neamțu, etc.).

gîrneață: la Borca-Neamțu, acest substantiv însemnează 'orice arbore tînăr'. Astfel se spune *gîrneață de brad, de paltin*, etc., cu sensul de 'brad, paltin, etc. tînăr' (iar cînd copacii sînt tăiați, aceste formule se întrebuințează pentru 'lemn tînăr de brad, de paltin, etc.'). Modificarea semantică se datorește, cred, faptului că în regiunea muntoasă, unde se află satul Borca, stejarul (= gîrneața), în măsura în care mai crește pe acolo, trebue să fie pipernicit, din cauza climei neprielnice. Dacă același semantism apare și în alte ținuturi (deluroase sau șese), ne putem gîndi la frecvența relativ mare a stejarului numit *gîrneață:* fiind vorba de un arbore răspîndit (mai răspîndit decît alții), numele lui a devenit sinonim cu 'copac (în general)'. O prefacere semantică oarecum inversă constatăm la *tufă* 'copăcel mic cu frunze pînăla pămînt' (Scriban, pag. 1353), care prin unele locuri însemnează 'stejar' (cf. și derivatul *tufan* idem), prin altele 'alun' (v. Tiktin, s. v. *tufă*). *Gîrneață* 'arbore tînăr' lipsește în dicționarele noastre [2].

gîscă: pentru *altă gîscă în cea traistă*, să se compare frc. (sec. XVI) *il y a de l'oye* (Huguet, *op. cit.*, pag. 220).

gogoman: tema acestui cuvînt, pe care dicționarele o înregistrează ca element lingvistic de sine stătător (cf. Scri-

1. Să se compare un exemplu ca *Mărțean* < *Marți* + *-an*, dela care există ambele forme (cu *-ean* și *-an*), deși sufixul este unul și același.

2. Al Academiei suspectează sensul 'carpen', dat de Pontbriant. Față de cele spuse mai sus, se impune să fim ceva mai precauți într'un asemenea domeniu.

b a n, pag. 566: *gog, goagă* 'gogoman, prost'), apare în numeroase limbi, precum frc. şi prov. *gogo* [1], ital. *goga* 'sciocco' (B. M i g l i o r i n i, *I nomi maschili in -a*, pag. 71), ital. dial. (piem., lomb., berg., veneţ., emil.) *gogo* 'stupido' (*L'Italia dialettale* IX [1933], pag. 117), alb. *gogo* 'dumm, ungeschliffen, roh' (G. W e i g a n d, *Alb. Wörterbuch*, pag. 23). Cf. şi megl. *gogu*' idem; poreclă pentru oamenii proşti' (Th. C a p i d a n, *Meglenoromînii* III, pag. 142). Această răspîndire, care, aşa cum am redat-o, este, desigur, numai aproximativă, precum şi structura cuvîntului (repetarea unei silabe), probează că avem a face pretutindeni cu o formaţie imitativă (originară, probabil, în vorbirea copiilor).

Sinonim cu *gogoman* este *găgăuţă*, numele populaţiei bine cunoscute din sudul Basarabiei (care sună, în realitate, *Găgăuz*, plur. *-zĭ* şi *-jĭ*: *-uz* a fost asimilat cu sufixul, foarte răspîndit, *-uţ*). Nu încape nicio îndoială că, dacă acest nume a ajuns să însemneze 'prost, dobitoc' (S c r i b a n, pag. 543), fie şi cu o nuanţă mai mult familiară, deci prea puţin peiorativă, faptul se datoreşte prezenţei lui *gă*, atît de asemănător cu *go*, în primele două silabe ale cuvîntului (*-uz* a fost simţit, din capul locului, ca sufix). In modul acesta „tema" lui *Găgăuz* a fost considerată drept o variantă a lui *gogo-* din *gogoman*[2]. Dar vorbirea familiară a dus mai departe procesul de „asimilare" semantică. Astfel pela Buzău se aude un al treilea sinonim al cuvîntului aici în discuţie, şi anume *griguţă* (diminutiv hipocoristic al lui *Grigore*), a cărui naştere trebue s'o atribuim asemănării lui fonetice cu *găgăuţă* (acelaşi sufix şi identitatea de consoane în primele silabe).

---

1. Frc. *gogo* are şi un înţeles mai special, acela de 'capitaliste crédule, facile à tromper'.

2. G. W e i g a n d, *VII. Jahresbericht des Instituts für rum. Sprache*, pag. 84 (glosar) dă, din limba Romînilor trăitori în Kraina sîrbească, „varianta" *gugulean*, pe care o explică astfel: „im Sinne von *gog, gogoman*". Prezenţa grupului fonetic aici în discuţie deşteaptă, aş putea spune automat, ideia de 'prost'. Astfel *gugulea*, pe care D i c ţ. A c a d. îl prezintă ca „termin de dezmierdare", poate fi simţit (este cazul meu, depildă) drept sinonim al lui *gogoman*. Pentru mine *Gugulea moşului* (din „Iorgu dela Sadagura" al lui Alecsandri), nu înseamnă' dragul moşului', ci 'prostul moşului'.

gogoriță 'épouvantail (pour enfants)' a căpătat, în unele părți ale Moldovei (la Moțca-Baia, depildă), o accepție concretă (sau mai concretă decît cea curentă) : plur. *gogorițe* însemnează 'niște babe urîte (se sparie copiii)'. Cf. *mama pădurii* (despre femeile urîte, deobiceiu bătrîne).

golăni (intrans) 'a trăi ca un golan, a face o muncă de golan (grea, înjositoare, etc.)' : necunoscut dicționarelor. L-am întîlnit, de două ori, la același autor și în construcții perfect asemănătoare : *își închipuia că golăneam de dragul toalelor...* (Stoian Gh. Tudor, *Hotel Maidan*, pag. 25) ; *socotea că* [eu] *golănesc de plăcerea d'a purta toate* [sic !] [1] *din stofa soarelui* (Idem, *Cuvîntul liber*, 12 Oct. 1935, pag. 7, col. 7).

gorovéle (plur.) 'fructe, de tot felul, din care se face chisăliță sau care se usucă și se păstrează pentru iarnă' (comunicat de Prof. C. Balmuș, din regiunea Schineni, Murgeni, etc., jud. Tutova). Lipsește în dicționare. Partea inițială amintește foarte bine de *gorgoaze*, pe care Scriban, pag. 568 îl pune, din punct de vedere etimologic, la un loc cu *corcoațe*, borfe, bulendre, haine vechi și alte lucruri casnice, *corcoase* 'gorgoaze ; (fig.) palavre, gogoși', *a corcoli*, etc. Dicț. Acad., s. v. *gorgoază*, notează sinonimul *rogodeá*, plur. *-dele*. Scriban, pag. 1133 dă, ca principală, varianta cu *-c-* a acestuia : *rocodele* (plur.) 'mici lucruri făcute cu mîna (linguri, fuse, cruciulițe ș. a.) ; gorgoaze, bolbotine, poricale'. In ce privește sensul, observăm că *rocodele* și *gorgoaze* sînt aproape identice, deasemenea nu diferă ele prea mult nici de *corcoațe*, etc. Înțelesul fundamental pare a fi, la toate, acela de 'lucruri mărunte (de orice fel), mărunțișuri, fleacuri' [2]. Astfel, depildă, *corcudușă* (cf. varianta *corcodeá*, atît de asemănătoare, ca aspect fonetic, pedeoparte cu *corcoațe*, etc., pedealta cu *rocodeá*) va fi însemnat, din capul locului, '(prună) mică' (spre deosebire de pruna propriu zisă). Dintre toate cuvintele invocate aici, cel de care se apropie mai mult *gorovele* este *rogodele* : metateza lui *r*, așa de lesnicioasă, și înlocuirea lui *d* prin *v* (ori invers), ceva mai greu de realizat pe cale pur fonetică, transformă pe unul în celălalt.

1. Trebue să fie greșală de tipar pentru *toale*.
2. Și figurat ! Cf. *corcoase* 'palavre' (și *gogoașă* idem).

grant: Scriban, pag. 571 notează, pentru graiurile populare muntenești, formula stilistică *a-ți ține grantu'* 'a-ți ține demnitatea (rangul)'. O cunosc și eu dela Tecuciu, unde are excluziv valoare ironică. Se întîlnește și supt forma *grantu-i mare!* (cu adaosul *ce să-i faci*), la adresa oamenilor care vor să pară mai mult decît sînt. Etimologia este, evident, frc. *grand*, cum spune Scriban. Trebue să ne întrebăm numai în ce mod a ajuns popular un cuvînt franțuzesc pe care nu-l găsim atestat în limba cultă. Un răspuns propriu zis nu pot da la această întrebare. Sînt dispus totuși să cred că este vorba de un termin venit la noi prin intermediul unei alte limbi, nu direct din franțuzește. Să se compare germ. (Austria) *Grand* 'üble Laune', citat în *Hugo Schuchardt-Brevier*, ed. I, pag. 330. Aceeași origine are (după numele cartierului bucureștean *Grant*) arg. *grant*, în construcția *furi prin grant*, cunoscută din studiile argotice și explicată pe larg de Scriban. Derivatul *grăntaș*, dat acolo (la pag. 574), sună și *grantaș*. Deasemenea există o formație în *-ist*, perfect sinonimă: *grantist*, întîlnită de mine prin ziare și necunoscută dicționarelor.

grădinări 'a se ocupa cu cultivarea grădinilor', spune Dicț. Acad., care l-a găsit în *Lexiconul dela Buda*. Fără a fi prea frecvent, acest verb apare totuși în limba literară actuală: *...își fac de lucru, grădinărind, împrejurul celor două pietre albe...* (T. Arghezi, *Poarta neagră*, pag. 350).

grădiniță: acest diminutiv al subst. *grădină* a devenit termin oarecum tehnic, în domeniul educației, căci se întrebuințează alături de și cu același sens ca *grădină de copii*, pe care am impresia că tinde să-l înlocuiască. Prezintă avantajul că-i un element lingvistic unic, pe cînd concurentul lui constă din trei cuvinte. Afară de aceasta, caracterul lui diminutival se potrivește admirabil cu conținutul noțiunii: la copii (mici!)[1] trebue o școală tot mică, adică o „grădiniță", nu o „grădină"! De fapt, diminutivizarea servește, ca în atîtea alte cazuri, la evitarea omonimiei, căci *grădină* (fără niciun adaos, și subiectele vorbitoare, mai ales cele

1. Oficial se spune, deobiceiu, *grădină de copii mici*.

de... specialitate, ar avea tendința să spună pur și simplu *grădină* pentru *grădină de copii*) ar fi echivoc. Așadar, *grădiniță* a ajuns să reprezinte „traducerea" germ. *Kindergarten* (= *grădină de copii*).

grătar: pelîngă sensul propriu, cunoscut de toți Romînii acest substantiv a căpătat, în limbajul restauratorilor și al clienților lor, pe acela de 'friptură la grătar'. Se poate spune că înțelesul nou este, în anumite condiții, mult mai răspîndit decît cel vechiu. Următorul citat (Cezar Petrescu, *Comoara regelui Dromichet*, pag. 355) arată oarecum începutul trecerii dela un înțeles la celălalt: *bodega cu otel, grătar, răcitor special.* [1] Iar într'o construcție ca aceasta: *să mînînc și eu un grătar ca lumea*, pe care am auzit-o adesea, cuvîntul nostru apare complect transfigurat supt raportul semantic.

Deoarece existența unui „grătar" bun reprezintă, pentru patronii de restaurante și bodegi, o sursă de venituri mari și sigure, dorința fiecăruia este să aibă și omul necesar „grătarului". Astfel s'au ivit „specialiștii în grătar", pentru care limba a creat imediat terminul de rigoare, derivatul *grataragiu*, la fel de frecvent ca și primitivul însuși. Îl găsim și în limba scrisă: *grataragiul* [2] *Dudeștilor* (I. Peltz, *Foc în hanul cu tei*, pag. 17); *umilul grataragiu al restaurantului* (N. N. Tonitza, *Insemnări ieșene* II, 2, pag. 792). Cf. și Al. O. Teodoreanu, *Adev. liter.*, 11 Iunie 1933, pag. 8, col. 1.

grebănat, sinonim cu *grebănos* (dat de Scriban, pag. 574 ca ironic, pentru graiurile răsăritene). Lipsește în dicționare, dar apare în limba scrisă, de ex. la H. Papadat-Bengescu, *Rădăcini* II, pag. 436: *se azvîrlise spre omul grebănat care scobora stîngaciu treptele înalte ale vagonului de dormit* [e vorba de un bărbat îmbătrînit și obosit]. Cf. *gheboșat*, al. de *ghebos*, care trebue să fi servit ca model pentru crearea lui *grebănat* dela *grebănos*, mai bine zis pentru înlocuirea lu *-os* prin *-at*. Va fi existînd, poate, și un verb *a grebăna*, deși nu-i necesară o asemenea ipoteză, ca să în-

1. Foarte des se zice *cutare restaurant* (sau *bodegă*) *are grătar bun, minunat, fain, stroșnic*, etc.

2. Subliniat de autor.

ţelegem pe *grebănat*. Limba noastră posedă cîteva perechi de adjective derivate dela aceeaşi temă cu ambele sufixe, ceeace probează că, în cazuri determinate, *-os* şi *-at* îndeplinesc funcţiuni identice sau foarte asemănătoare: *buricos-buricat, codos-codat, găvănos-găvănat, genos-genat, întunecos-întunecat, mînios-mîniat, sperios-speriat, sprincenos-sprincenat*, etc. [1].

greblaş: alături de înţelesul curent, pe care l-am putea numi propriu, şi adică 'lucrător cu grebla (la fîn)' (Dicţ. Acad.), acest substantiv poate avea, în graiul orăşenilor amatori de jocul la ruletă, pe acela de 'crupier-ajutor'. Iată un citat: *Da, crupierul e un discobol. Ceilalţi sînt nişte greblaşi* (Al. Robot, *Cuvîntul liber*, 10 Aug. 1935, pag. 7, col. 5). Autorul ironizează pe indivizii în discuţie, deaceea *greblaş* poate fi luat aici şi în sensul lui propriu: cel care adună banii depe masa de joc cu ajutorul unui fel de greblă (mai degrabă cu o lopăţică) [2] este pus alături de un greblaş, adică de un lucrător modest, spre deosebire de crupierul-şef, care-i un adevărat aruncător de disc, practicant al unei meserii nobile.

greş: pelîngă înţelesul 'grappillon laissé sur la vigne', dat de Dicţ. Acad. din Biblia dela 1688 şi din răspunsurile la chestionarul lui Hasdeu (pentru jud. Covurluiu), acest cuvînt are, la Schineni-Tutova, pe acela mai general de 'fructe rămase pe pomi după cules' (comunicat de Prof. C. Balmuş).

greşi: cu sensul 'a păcătui (despre fete)', acest verb se întrebuinţează, la Tecuciu, totdeauna reflexiv. Funcţiunea activă este rezervată însemnării obişnuite. Forma pronominală s'a născut, aşadar, pentru evitarea confuziei.

grozăvie: însemnează (la Tecuciu), întocmai ca şi sinonimul lui, *groază* (ceeace Dicţ. Acad. şi alte opere similare nu spun), 'mulţime, cantitate mare de oameni, obiecte, etc.'. Paralele străine, afară de cele notate în articolul lui

1. Pentru unele din ele, v. Pascu, *op. cit.*, pag. 70 urm. şi 93 urm.

2. I se spune, deaceea, şi *lopătar: lopătarii şi trăgacii se primeneau mereu* (G. Ciprian, *Soţ ori fărdă*, pag. 254-5).

Leo Spitzer din vol. II al acestui *Buletin*, pag. 163, avem span. (Europa şi America) *barbaridad* 'gran cantidad', span. (Argentina) *temeridá* 'copia, abundancia', portg. sud (Algarve) *bruteza* 'grande quantidade de qualquer cosa' (cf. M. de Toro y Gisbert, *Pequeño Larousse ilustrado*, s. v. şi *Zeitschr. f. rom. Phil.* XLIX [1929], pag. 108).

In legătură cu *grozăvie*, cred util să arăt că adj. *grozăvit* (=*grozav*) e mai răspîndit decît s'ar părea după informaţiile din Dicţ. Acad., care, s. v. *grozav*, îl prezintă ca specific bănăţean [1]. L-am găsit la Ciauşanu, *loc. cit.*, pag. 178 (= 28): *grozăvit* 'grozav la înfăţişare', apoi la Cezar Petrescu, *Comoara regelui Dromichet*, pag. 136: *n'am să-ţi spun o istorie grozăvită*. Este unul din destul de numeroasele participii trecute (pasive, evident, căci aşa erau în latineşte cele moştenite), devenite adjective şi avînd, deci, funcţiune activă, precum: *băut* (menit să înlocuiască pe *beat* < *bibitus*, ajuns, cu vremea, numai adjectiv), *înfipt*, *înţelept*, *înţepat*, *învăţat*, *simţit*, etc.

gură: sensul de 'gaură (pentru turnat şi scos lichidul) la un recipient oarecare (vas, butoiu, etc.)' îl au şi sinonimele italieneşti dialectale corespunzătoare (v. *Volkst. u. Kult. der Romanen* III [1930], pag. 343). — Deasemenea găsim un echivalent al metaforicului *gură-cască* în Calabria: *vuccapiertu* 'persona stupida, minchione' şi *vucc' ancatu* idem (v. G. Rohlfs, *Dizionario dialettale delle tre Calabrie* I, 2, pag. 395). Interesant, din punct de vedere morfologic, este amănuntul că expresiile italieneşti şi-au schimbat genul după sensul pe care-l au: adjectivul (partea a doua a compunerii) are dezinenţă de masculin, cu toate că determină un substantiv feminin. Acest fapt dovedeşte că cele două elemente ale compuselor calabreze nu mai sînt simţite ca membre ale unei sintagme, ci alcătuesc, în toate privinţile, un cuvînt unic, masculin (fiindcă se întrebuinţează la adresa bărbaţilor), care primeşte, drept dezinenţă, semnul caracteristic al genului respectiv.

Dela *gură* vorbirea familiară şi populară orăşenească posedă două derivate în *-ist*, pentru a denumi pe 'cîntăre-

1. Cu un singur citat, unde cuvîntul are însă valoare adverbială.

ţul din gură' (în restaurante şi localuri de petrecere, unde se produc şi alţi „artişti", care cîntă din diverse instrumente). Unul este *gurist*: *Sînt apoi „guriştii"* [1], *începînd cu ţigăncile cîntăreţe* (Const. I. Ninna, *Adev. liter.*, 10 Iunie 1934, pag. 4, col. 3); *Vioristul deschise ochii mari şi se încruntă. Guristul*[2] *strică petrecerea, lua-l-ar dracu!* (I. Peltz, *Foc în hanul cu tei*, pag. 9); cf. şi Demostene Botez, *Dimineaţa*, 9 Iulie 1934, pag. 1, col. 7. Celălalt, mai puţin frecvent, se pare, este *guralist*: *Fiţa, noua mea guralistă, o recomandă* (Jean Bart, *Europolis*, pag. 173). Echivalentul lor în limbajul oamenilor „subţiri" este frc. *diseur*, care a început să se popularizeze, devenind adesea *dizior* (bi- şi trisilabic)[3].

guşá (refl.): Dicţ. Acad., s. v. *guşă*, înregistrează după *Anonymus Caransebesiensis*) acest verb cu sensul 'a face guşă, a deveni guşat'. Eu l-am găsit la H. Papadat-Bengescu, *Logodnicul*, pag. 121 cu accepţia figurată 'a se mîndri, a fi încîntat, etc.': *Costel care se guşa spunînd că el ştie ce face.* Cf. *a se umfla în pene*, care a luat naştere, evident, în legătură cu anumite păsări (păunul [4] şi, în special, curcanul). In cazul cînd *a se guşa* nu-i un calc lingvistic, aşadar o creaţie personală şi artificială, ceeace este foarte posibil la autoarea noastră, trebue să admitem că înţelesul notat aici se datoreşte influenţei lui *a se umfla în pene:* curcanul îşi umflă nu numai penele corpului, ci şi, mai ales, pe ale gîtului, adică ale guşii (cf. şi zgomotul pe care-l scoate din gît, atunci cînd... se umflă, mai exact cînd se dezumflă).

guşter 'partea bărbătească dela şopîrlă' (comun. din Albeşti-Ialomiţa). Avem a face, desigur, cu o creaţie zoologică populară, bazată nu pe observarea faptelor, ci pe fantazie. Acest cuvînt însemnează şi 'Ţigan'. Cf. G. A. Lăzurică *Adev. liter.*, 14 Aprilie 1935, pag. 3, col. 6. Este foarte puţin probabil să fi ajuns vorbirea familiară şi populară la această însemnare pe calea metaforei. Cred mai degrabă

1. Ghilemetele sînt ale autorului.
2. Subliniat de autor.
3. Şi femin. (pronunţat, de oamenii culţi, *dizöză*, de cei inculţi *dizioză*, cu *io* diftong sau bisilabic).
4. Să se compare şi *a se împăuna.*

că-i vorba de o simplă coincidență. *Guşter* 'Ţigan' trebue să fie produsul unei contaminații, al cărei izvor este afectul, foarte la locul lui cînd intră în joc Ţiganii: din *gaşpar* [1] + *şuşter*, amîndouă nume ironice pentru 'Ţigan', a ieşit uşor *guşter*.

gutuie: în argot-ul puşcăriaşilor, care-l vor fi cunoscînd, poate, din vorbirea populară, acest cuvînt este sinonim cu 'sfredel' sau 'vîrtej', cum se spune, deobiceiu, în popor. Iată descrierea operației: *De cîteva ori pe ceas, pasagerul neplătit va primi cîte o „gutuie"* [2]. *Gutuia consistă în a sfredeli craniul cuiva, învîrtindu-i bărbiereşte pe pielea capului unghia mare strînsă a pumnului drept* (T. Arghezi, *Poarta neagră*, pag. 338-9).

Adaos. Pentru raportul dintre *fasonat* şi *fasonel* (v. mai sus, pag. 256), să se compare *crăcănat* şi *crăcănel*, care deasemenea sînt sinonime, al doilea cu o nuanță afectivă bine precizată (cf. eroul poreclit astfel din *D'ale carnavalului*). La Tecuciu, unui băiat cu picioarele curbe (crăcănate) i se zicea, în batjocură, *Crăcănici*.

Iorgu Iordan.

PE MARGINEA UNEI ANCHETE DIALECTALE.

In volumul IV (1937) al acestui *Buletin* am publicat (pag. 50-97) un articol întitulat *Graiul satului Nepos (jud. Năsăud)*, unde am încadrat Năsăudul, din punct de vedere dialectal, la Moldova, [3] făcînd, în acelaşi timp, unele rezerve pe care le arătam la pag. 55: „Pecînd graiul moldovenesc propriu zis preface pe *ă* şi *e* finali în *î* (mai bine zis în *â*), resp. în *i*, graiul din jurul Năsăudului îi păstrează intacți. Palatalizarea labialelor apare oarecum deosebită față de cea din Moldova, căci prezintă, deobiceiu, o singură fază, nu

1. Cf. şi femin. *gaşperiță* (cu *-e-*, deci *-er-*, în loc de *-ar* al masculinului). Dacă nu mă înşel, se zice şi *gaşper* sau, cel puțin, *gaşpere* (la vocativ).

2. Pus în ghilemete de autor.

3. La dialectul moldovenesc adevărat, acela care se vorbeşte în centrul şi nordul provinciei, nu şi la cel din sud, care este influențat de graiurile muntenești învecinate.

mai multe, afară de cîteva excepţii, pe care le vom vedea şi explica, în parte, cînd va fi vorba de palatalizare, şi anume: *pč, pğ, mń, ś, ź,* pentru *p, b, m, f, v.* Dupăcum se vede, formele pentru *f, v* sînt mai puţin specifice decît celelalte, mai ales decît cele corespunzătoare lui *p, b.* Insfîrşit, a treia deosebire importantă este răspîndirea neobişnuit de mare a sunetelor muiate *t', d', ń, l', r',* care în Moldova nu apar decît ca o inovaţie venită de aiurea". La pag. 68, în legătură cu palatalizarea labialelor, adăugam: „Dupăcum am spus, din fugă, în introducere, o caracteristică a graiului năsăudean este, printre altele, faza de palatalizare a unora dintre labiale, şi anume a lui *p* şi *b* (*pčatră, bğihol*). Forma aceasta constitue o particularitate deosebitoare a lui faţă de alte graiuri dacoromîneşti şi a fost înregistrată deja de către V. Onişor, în colecţia de poezii populare citată la pag. 52", iar la pag. 72: „Pelîngă palatalizarea labialelor, aşa cum am văzut-o mai sus, alt fapt caracteristic pentru fonetismul graiului din Nepos, deşi întîlnit şi aiurea, este înmuierea consoanelor *t, d, l, n, r,* cînd sînt urmate de *e* sau *i*". In altă parte, vorbind de situaţia diftongului *oa* în sînul graiului năsăudean, spuneam: „Mult mai răspîndită este monoftongarea lui *oa: četǫre, cǫrdă, cǫrńe,* etc., etc." [exemplele, foarte numeroase, urmează, v. pag. 61].

Scoţînd în evidenţă ceeace credeam că deosebeşte, în mod esenţial, graiul Năsăudului de dialectul moldovenesc, nu mi s'a părut necesar să mai insist şi asupra asemănărilor; îmi închipuiam că cetitorul singur va putea să-şi dea sama de ele. Se vede însă că lucrurile n'au decurs tocmai aşa, deoarece, un an mai tîrziu după publicarea articolului citat, apăreau, în *Bulletin linguistique* VI (1938), rezultatele unei anchete lingvistice făcute, în judeţul Năsăud, de către D. Şandru. Lingvistul bucureştean combate părerea mea şi susţine că graiul năsăudean nu aparţine dialectului moldovenesc, ci este un graiu aparte. Iată afirmaţiile lui: „Contrairement à ce que l'on a pu affirmer à ce sujet (v. G. Istrate, *Bul. Philippide,* IV, 55), le parler de Năsăud ne saurait faire partie du groupe des parlers moldaves. Car il a son caractère propre qui lui donne une physionomie à part tout en rattachant ce parler a ceux de la Transylvanie. En

effet, il suffit d'énumérer quelques faits phonétiques pour s'apercevoir combien le parler de Năsăud est différent des parlers de la Moldavie: 1. palatalisation des occlusives labiales et des fricatives labiodentales: *bğ*, *pč*, *j*, *ś*, *mń* à Năsăud; *ģ*, *k'*, *γ*, *h'*, *ń*[1] en Moldavie; 2. *ă* et *e* en fin de mot à Năsăud, tandis qu'en Moldavie on a *â* (*î*) et *i*; 3. altération de *l*, *r* et surtout de *d*, *t*, *n* (à Năsăud: *l'*, *r'*, *d'*, *t'*, *ń*; non-altération de ces consonnes en Moldavie); 4. traitement de *a* inaccentué (*a* à Năsăud; *ă*, *ą* et *a* en Moldavie); 5. traitement de *oa*[2] (*ǫ* à Năsăud; *oa* en Moldavie); 6. *č*, *ğ* (à Năsăud); *k'*, *g'* (en Moldavie)" (pag. 179-180).

Analizînd bine spusele lui Şandru, observăm că el aduce, la deosebirile amintite de noi, două în plus (lui *č*, *ğ* dela Năsăud le corespund *k'*, *g'* în Moldova, iar lui *a* neaccentuat — *ă*, *ą* şi *a*) şi ridică, în modul acesta, numărul lor total la şase. Să ne oprim puţin asupra fiecăreia din ele.

1. Este adevărat că palatalizarea labialelor prezintă, la Năsăud (pentru *b*, *p* şi *m*) altă fază decît în Moldova, dar nu faptul acesta mi se pare cel mai important. Din moment ce palatalizarea labialelor este generală în Moldova, dupăcum ştie toată lumea, şi nu apare decît ca o inovaţie în Muntenia, cum se poate bine vedea în harta nr. 30 din *ALRM* I, la studierea unei regiuni care nu aparţine, supt raportul strict geografic, nici Moldovei şi nici Munteniei, ne va interesa, în primul rînd, dacă fenomenul este general (ca în Moldova!) sau nu (ca în Muntenia!) şi numai în al doilea rînd dacă forma de palatalizare este identică sau nu cu cea întîlnită în altă regiune, cu care vrem s'o comparăm. Aşa am privit lucrurile în 1937 şi rămîn credincios acestui punct de vedere pînă azi. Afară de asta, s'a putut vedea, din afirmaţiile pe care le făceam atunci, că forma palatalizării este, la Năsăud, alta nu pentru toate labialele, ci mai ales pentru *b* şi *p*. Dacă am scos în evidenţă aceste deosebiri,

1. *j* dela Năsăud nu corespunde întru nimic adevărului (v. mai încolo), iar în Moldova, mai des decît *γ*, *h'* (pentru *v*, *f*), întîlnim *ż*, resp. *ś*. Cf., pentru *ś*, harta nr. 70 din *ALRM* I.

2. Din cauză că unele caractere lipsesc tipografiilor noastre dela Iaşi, voiu reda, uneori, exemplele lui Şandru numai aproximativ. Deosebirile sînt totuşi neînsemnate şi nu dăunează, sper, discuţiei.

însemnează că-mi dădeam sama de ele, dar nu le-am socotit, cum nu le socotesc nici astăzi, aşa de mari, ca să putem trage concluzia că ele ar pleda în sensul părerilor lui Şandru. Aceasta cu atît mai mult, cu cît faza de palatalizare pentru *f* (= ś) şi aceea pentru *v* (= ź) sînt absolut identice cu stările de lucruri din Moldova, chiar dacă Şandru face greşala să spună că, la Năsăud, avem dintr'un *v* palatalizat un *j*[1], iar în Moldova un *γ*. Aşa reiese din citatul reprodus aici mai sus, pag. 295, şi autorul revine asupra acestui lucru la pag. 187, unde spune textual: „*v* est palatalisé en *j*: *jină, jikol, jišină*“ [2].

Greşala aceasta este una din cele mai izbitoare ale lui Şandru, dar nu este singura. Ea ne arată că un dialectolog care înregistrează textele cu ajutorul aparatelor nu poate face deosebire între două sunete foarte uşor de distins, cum sînt *j* şi ź şi nu-şi dă sama că, de vreme ce lui *f* îi corespunde (după palatalizare) un ś, lui *v*, corespondentul său fonic, nu poate să-i corespundă decît un ź, şi nicidecum un *j*. Nu cunosc un *γ* (pentru *v!*), care, dealtfel, ar pleda în sensul vederilor mele[3], şi pot afirma, cu toată siguranţa, că la Maieru nu există forme de felul lui *zjitreg* şi *zitsăl*, ci numai de acelea cu ź (*źitreg, źiţăl*).

2. Este punctul care deosebeşte, în cel mai înalt grad, graiurile noastre, deşi fenomenul, specific moldovenesc la început, pare că se întinde atît în Muntenia, cum ne infor-

1. Şi transcrie, peste tot, *j* în loc de ż, cum este în realitate: în *cilăjits* (181), *jitsăluca* (190), *jinars* (191, 208, 216), *jinoasa* (213), *Valya lui Dajid* (214), *Valea Jinului* (214), *jitse* (216), *mojilit* (217), *jină* (222), *jiy* (208, 227), *jin* (227), *jitrigă* (195), *jitrig* (195), *jitsăl* (198), *jit'e* (198), *jer* (şi *jyer*, 198), *jicol* (204), *morcoji* (206), *jèspe* (299), *jezune* (şi *jejuńe*) (210), *(î)ntsăl'èje* (216).

2. Din harta nr. 107 a *ALRM* I, unde se urmăreşte palatalizarea lui *v* în cuvîntul *visez.* se vede, foarte lămurit, că tot eu am dreptate. Ca în cele mai multe cazuri, Năsăudul merge şi de data aceasta cu Moldova şi prezintă, deci, un ż (*żisă(d)z*), iar *j*, forma pe care o susţine Şandru, nu se găseşte înregistrată decît aiurea, în trei localităţi: de două ori în judeţul Someş, tocmai în vest, foarte departe de Năsăud (Fundătura şi Olpret), şi odată în Tîrnava-Mică (Şoimuş). Şi din harta 158 a *ALRM* II se vede iarăşi, foarte clar, că *v* din *vis* sună, pela Năsăud, întocmai ca în Moldova: ż (*żis*). Pentru *visez.* să se vadă şi harta 73 din *ALR* I.

3. Şandru înregistrează pentru *v* (în Moldova!) numai această fază (*γ!*), şi, dacă ea ar exista la Maieru (jud. Năsăud), ar sprijini punctul meu de vedere

mează Weigand,[1], cît şi în Transilvania, cum se poate constata din textele lui Şandru[2].

3. Dacă fenomenul de supt 2 este moldovenesc la origine şi se explică, în Muntenia şi Transilvania, numai ca o inovaţie venită de acolo, fenomenul înmuierii consoanelor *d, t, n, l, r* este specific ardelenesc şi are o întindere care depăşeşte hotarele Transilvaniei, cum se poate vedea din hărţile 29, 42, 50 ale *ALR* I şi 42, 43, 75, 155, 170, 172 ale *ALRM* I. Personal am putut să înregistrez această înmuiere în judeţele Vasluiu, Roman şi, mai ales, Bacău (comuna Rîpile, aproape de Oneşti). Conducîndu-te după acest fenomen, ai avea mai puţină siguranţă în ce priveşte originea locală a celui care îţi vorbeşte decît atunci cînd te-ai conduce după fenomenul de supt 2. Cu alte cuvinte, este mai răspîndită înmuierea lui *d, t, n, l, r* în Moldova decît este transformarea *ă* > *î* (resp. *e* > *i*) în Transilvania.

4. In legătură cu tratamentul lui *a* neaccentuat, Şandru nu se exprimă tocmai clar. Spune doar (pag. 179) că apare ca *a* la Năsăud şi supt formele *ă*, *ą* şi *a* în Moldova, iar mai departe (pag. 184-189), unde discută particularităţile fonetice ale graiului năsăudean, nu mai pomeneşte nimic de acest fenomen. Dar este un lucru ştiut de toată lumea că *a* neaccentuat s'a păstrat ca atare numai în foarte puţine cazuri; în toate celelalte, el s'a prefăcut în *ă* şi supt forma aceasta se întîlneşte şi la Năsăud. Pentru a nu lungi discuţia, trimit pe cititor la A. Philippide, *Originea Rominilor* II, pag. 25, unde se pot ceti următoarele: „*a* neaccentuat, neiniţial, se preface în *ă* şi, în anumite împrejurări, în *î*. Vezi ale mele Principii de istoria limbii 16[3]. Pentru dacoromîn nu mai dau exemple zadarnic. Fenomenul are loc în

1. Cf. Iorgu Iordan, *Ethnos* I (1941), pag. 92.

2. aš vrye *sî* mă bag undeva (220); Yo iram *pi* diďesupt (222).

3. In *Principii*, pag. 16 cetim: „*a* neaccentuat, anume dela mijlocul şi sfîrşitul cuvintelor, de origine latină ori străină, s'a prefăcut în *ă*, şi acţiunea schimbării durează pînă în momentul de faţă, căci cuvintele mai nou împrumutate, macarcă păstrează pe *a* neprefăcut (*barometru, balantsă, catapiteazmă, capac, dascal*, etc.), tind şi ele spre această prefacere, deoarece lupta între *a* şi *ă* se observă în vorbirea ocazională chiar la cele mai nouă dintre dînsele. Pedealtăparte fenomenul este foarte vechiu, şi cele mai vechi monumente romîneşti îl prezintă. In sfîrşit cele două dialecte mai importante (mr. şi dr.) îl au".

toate dialectele". Philippide nu mai dă exemple, pentru dacoromînă, tocmai din cauză că ele sînt foarte multe, la îndemîna oricui.

5. In ce priveşte punctul acesta, sîntem, teoretic vorbind, de aceeaşi părere cu Şandru. Şi unul şi celălalt susţinem că, la Năsăud, diftongul *ŏá* se prezintă supt forma *ǫ́*, şi faptul acesta se poate vedea chiar din citatele făcute aici mai sus (pag. 294-5), dupăcum se poate confirma şi cu ajutorul hărţilor 26, 197 (*ALRM* I) şi 212 (*ALRM* II), unde deasemenea constatăm că diftongul nostru este redat, pentru Năsăud, prin *ǫ́* (resp. *ŭǫ́*), şi niciodată prin *ŏá*[1]. Din punct de vedere practic însă ne deosebim, deoarece Şandru susţine una şi face alta. Parcurgînd, cu toată atenţia, textele publicate de el, observăm că numai de două, trei ori notează *ǫ́*, iar restul, de nenumărate ori, *ŏá*[2], aşa cum singur spune că se pronunţă în Moldova, spre deosebire de Transilvania, care are *ǫ́*. Iată un număr de exemple scoase din textele lui Şandru şi care vorbesc împotriva lui: *susuwǫarǎ* (*susuǫarǎ* şi *susowarǎ*) (193), *kǫaptsǎ* (al. de *kǫptsǎ*) (194), *nepǫatǎ* (al. de *nepǫtǎ*) (195), *verişǫarǎ* (196), *skrǫafǎ* (al. de *skrǫfǎ*) (198), *šǫarek* (199), *wǫaye* (*ǫae* şi *ǫaye*) (199), *strikǎtǫaŕe* (şi *strikurǎtǫaŕe*, *strǎkǎtǫare*, *stryekǎtǫare*, *strǎkurǎtoare*) (200), *tǫamnǎ* (al. de *tǫmnǎ*) (201), *nǫapťęa* (al. de *nǫpťe*) (202), *sǫaŕe* (202), *plǫae* (203), *plǫawǎ* (203), *rǫawǎ* (203), *povǫaye* (204), *pǫamǎ* (205), *ǫasǎ* (206), *ǫawǎ* (206), *punǫaye* (209), *pčirǫaŕe* (209), *kǫarńeľe* (al. de *kǫrńeľe*) (211), *nǫasťe* (211), *tînǫavǎ* (211), *măyestǫasǎ* (213), *Sălhǫasa* (213), *amîndǫawǎ*, *tǫarś'em* (215), *jyǫakǎ*, *vǫaye* (216), *pčiśyǫare*, *nǫa* (217), *ursǫaya*, *pčiśǫar'e*, *nwǫa* (şi *nǫa*), *s'yǫatǎ* (218), *skǫat'em*, *nǫapt'ęa*, *rǫagǎ*, *nǫasťe*, *kǫasta*, *pʷǫak*, *wǫaye*, *śeršitǫare*, *frumǫasǎ* (219), *Jinǫasa* (213), *s'yǫatǎ*, *ǫamiñi*, *fǫaŕe* (220), *fărmăkătǫare*, *tǫaťe*, *kǫaptă*, *frumǫasă*, *nwǫa* (221), *susuǫarǎ*, *să tǫařǎ*, *nǫa*, *nwǫa*, *tǫarś'em*, *urdzǫaye*, *tǫaťe* (222), *nǫaă*, *wǫamiñi* (223), *dǫaᵃdzăšyunu* (alături

1. Să se vadă şi hărţile: 4, 10, 55, 56, 121, 139 şi 141 ale *ALR* I.

2. Indirect autorul susţine, în felul acesta, punctul meu de vedere, contra căruia am văzut, altfel, că se ridică. Dacă şi-ar fi controlat cu atenţie textele pe care le publică, n'ar fi fost pus în situaţia de-a face afirmaţii eronate şi n'ar fi trebuit să tragă alţii concluziile ce se pot scoate din materialul publicat de el însuşi.

de *dǫuăzăšĭ*), *dǫawă*, *ǫamińiy*, *tǫată*, *strîgǫaye*, *grǫapa*, *gǫală*, *wǫaye* (224), *sǫakra*, *ǫaspătă*, *jyǫakă*, *dǫamńe*, *ǫamińiy*, *mǫaša* (225), *mǫašĭ*, *nǫapťea*, *nǫawă*, *nǫaîsprăzĕše*, *dǫaîzăšĭ*, *nǫaîăzăšĭ*, *dǫaîă*, *ǫameńĭ*, *skǫaťem* (226), *strekurătǫare*, *wǫamińiy*, *fǫarťe*, *Pčetrǫasa*, *Hirtǫapa*, *dǫawă* (227), *kwǫaptă*, *skǫatem*, *tǫaršem*, *dǫawă*, *kǫasăm*, *Pčetrǫasa* (228), *pǫaťe*, *tǫamnă*, *grǫază* (229), *grǫasă*, *nʷǫa*, *Yǫańe* (230).

6. Punctul acesta este foarte puţin important pentru discuţia noastră, întrucît numărul exemplelor care trebuesc trecute aici este extrem de redus. Intr'adevăr, din cele două grupe de cuvinte care au *č* (resp. *ğ*), acolo unde dialectul moldovenesc are *ķ* (resp. *ģ*), nu putem lua în consideraţie decît cuvintele în care *č* (resp. *ğ*) s'a născut pe altă cale decît prin palatalizarea labialelor, Nu putem vorbi, ca despre un fenomen aparte, despre *č* din *pčatră*, *pčišor*, *pčilug*, *pčicura*, etc. sau despre *ğ* din *bğihol*, *albğină*, *bğiņčţă*, *bğirău*, etc., din moment ce aceste sunete intră în ceeace numim palatalizarea lui *b* şi *p* şi a fost vorba despre ele supt 1. Nu putem discuta un singur fenomen în două locuri. Ar rămînea în discuţie numai cele cîteva cuvinte de felul lui *čip* (= *chip*), *čar* (= *chiar*), etc., care atîrnă prea puţin în balanţa nemoldovenismului graiului năsăudean, tocmai din cauza numărului lor atît de neînsemnat.

Cînd am afirmat că graiul năsăudean face parte din dialectul moldovenesc, înţelegînd, mai ales, că el nu este, în niciun caz, un graiu muntenesc, mă gîndeam la ceeace susţine Philippide, *Originea Rominilor* II, pag. 404-407 în legătură cu împărţirea dialectală a Daciei, anume că sînt numai două dialecte principale: moldovenesc şi muntenesc, sau la ceeace susţinuse, înaintea lui Philippide, G. Weigand, în prefaţa la *Linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, pag. 8 urm., că avem trei dialecte principale: moldovenesc, muntenesc şi bănăţean. Din nevoia de a-l studia, trebuia să-l atîrn de unul dintre dialectele mari, mai cu samă că Ardealul n'a avut, şi nu are nici azi, un dialect aparte, lucru pe care iarăşi îl aminteam atunci într'o notă dela pag. 55[1],

1. Cf. acum, în legătură cu problema aceasta, spusele lui I. Iordan din *Ethnos* I, pag. 90-91.

şi nu-l puteam încadra decît în cel moldovenesc, cu care mi s'a părut că are cele mai mari asemănări.

Cele patru puncte deosebitoare aflate de mine, şi ridicate de Şandru la şase, nu sînt din cale afară de mari şi, în raport cu asemănările dintre graiul Năsăudului şi dialectul moldovenesc, din centrul şi nordul provinciei lui de baştină, contează şi mai puţin. Nu mă voiu apuca să înşir toate asemănările, deoarece ar însemna să repet ceeace am spus acum patru ani, dar voiu aduce dovezi nouă, pe care le cred hotărîtoare în sprijinirea punctului meu de vedere.

In revista *Ethnos*, citată mai sus, Iorgu Iordan, studiind graiul putnean (pag. 90-117), caută să-l încadreze în unul din principalele dialecte dacoromîneşti (moldovenesc şi muntenesc). Pentru aceasta, se simte dator să facă, mai întîiu, o paralelă între ele şi numai după aceea să aplice caracteristicile respective la graiul putnean. Deosebirile dintre cele două dialecte sînt, în rezumat, următoarele:

In fonetică: a) iotacizarea verbelor (la indic. şi conj. prez., pers. 1, precum şi la conj. prez., pers. 3 şi 6) în Muntenia, lipsa totală a acestei iotacizări în Moldova [1] (şi la Năsăud);

b) *č*, *ǧ* în Muntenia — *ś*, *ź* în Moldova [2];

---

1. Constatarea aceasta este întărită şi de rezultatele la care a ajuns geografia lingvistică. Cf. hărţile 111, 112, 114, 119, 120 şi 123 ale *ALRM* I, din care se vede că formelor munteneşti: (eu) *văz*, (să nu) *vază*, (eu) *auz*, (eu) *rîz*, (el începe să) *rîză* şi (eu mă) *tunz* le corespund, în Moldova (şi la Năsăud!), (eu) *văd*, (să nu) *vadă*, (eu) *aud*, (eu) *rid*, (el începe să) *rîdă* şi (eu mă) *tund*.

2. Exemplele pe care ni le pune la dispoziţie *ALRM* sînt şi de data aceasta edificatoare. Să se vadă pentru č (resp. ś) hărţile 33 (sprînceană), 51 (ceafă), 85 (picior), 103 (stingaciu), 122 (tu mănînci), 181 (limbrici) din *ALRM* I şi 3 (ceafă), 18 (muci), 80 (briciu), 230 (cruce), 396 (ciubăr), 409 (ciocan) din *ALRM* II, iar pentru *ǧ* (resp. *ź*), hărţile 32 (geană), 46 (gingie), 79 (negei) din *ALRM* I, 34 (suge), 64 (linge), 84 (geme), 103 (deget), 330 (se stinge) din *ALRM* II, 33 şi 51 din *ALR* I, unde, peste tot, avem în Muntenia č, *ǧ*, iar, în Moldova (şi la Năsăud) ś, *ź*. Din moment ce Şandru transcrie pe *ź*, provenit din palatalizarea lui *v*, prin *j*, e de aşteptat ca şi în cazul de faţă să facă aceeaşi greşală, întrucît *ź* de acolo şi cel de aici sînt absolut identici. Iată ce cetim la pag. 180: „*k*, *g* + *e*, *i* > *ś*, *j*". Mai departe transcrie *ľèje* (pag. 185), *S'yunjiy* şi *Părău S'yunjilor* (214), *doy sluji* (215), *kuľèjem* (215, 228), *(î)ntsăľèje* (216), *ľuje* (217, 218, 219, 223), *strînjem* (218, 227, 228), *Drojile* (219), *(î)ntreji* (220), *drojilor mei* (221), *plînjire* (221), *baji* (222, 229), *muljem* (226), *jană* (şi *jyană!*)

c) *ğ* + *o*, *u* > *j* (Muntenia) — *ź* (Moldova)[1] : *jos*, resp. *źos*[2];

d) *i* epentetic în cuvinte de felul lui *cîine*, *mîine*, *pîine* etc., în Muntenia şi lipsa acestui fenomen în Moldova (şi la Năsăud).

In morfologie: a) perfectul compus sună în Moldova (şi la Năsăud) *o văzut*, în Muntenia *a*(*u*) *văzut*[3];

b) viitorul I prezintă în Moldova (şi la Năsăud) formele: *a spune* (pers. 3), *iţ* (şi *ăţ*) *spune* (pers. 5) şi *are să spuie* (pers. 3), iar în Muntenia avem *o spune*, *oţ spune*, *o să spuie*;

c) şi în ce priveşte înfăţişarea pronumelor demonstrative (mold. *aista*, *aiştĭa*, *aĭeştĭa*, *aśela*, *aśeĭa*, *aśelea*; munt. *ăsta*[4], *ăştĭa*[4], *astea*, *ăla*, *ăĭa*, *aĭa*, *alea*, *ălea*) graiul năsăudean tot cu Moldova merge.

La toate aceste asemănări, pe care le putem verifica mai ales cu ajutorul *ALR*, aş mai adăuga, dacă ar fi nevoie, aşa numitul mai mult ca perfect perifrastic („l-am fost văzut, cînd mergea la tîrg") existent, deasemenea, numai în Moldova şi Transilvania[5].

---

(193), *dèjet* (194), *jińere* (196), *jèmińi* (196), *činji* (197), *ńinje* (203), *fuljeră* (204), *kulèjem* (216), *ajyunjem* (216, 217), *fuje* (217, 218, 219), *strînjem* (217, 218), *draji* (219).

1. Peste tot unde e vorba de Moldova trebue încadrat şi Năsăudul.

2. Si pe acesta lingvistul bucureştean îl transcrie tot prin *j*: *jyos* (214, 220, 222, 226), *jyug* (215), *jyǫacă* (216, 225), *jyunk* (216, 217, 218, 219), *ajyunjem* (216, 217, 219, 220), *jyumătate* (223), *jyok* (225), *ajuta* (226), *jos* (228), *ajyuns* (228), *juńinkă* (şi *jejuninkă*) (198), *jyoy* (216).

3. Harta nr. 217 din *ALRM* II verifică în modul cel mai fericit această constatare. Avem, în adevăr, forma *a răposat* în Muntenia, Oltenia, sudul Dunării (Bulgaria), Dobrogea şi în două puncte din sudul Transilvaniei; *o răposat* în Moldova, Basarabia, Bucovina, Transilvania, Banat, Crişana, Maramureş.

4. Şandru înregistrează, la pag. 189, pelingă formele moldoveneşti, şi pe aceste două, pe care nu le cunosc.

5. Invit, în acelaşi timp, pe cetitor să răsfoiască hărţile *ALR*, în special pe cele notate aici mai jos, din care se vede iarăşi marea asemănare, dacă nu chiar identitatea, dintre graiurile moldovenesc şi năsăudean. a) Lexic (din *ALRM* I): 9 (sudoare), 14 (coadă), 25 (ulcior), 28 (albuşul ochiului), 50 (bărbie), 60 (pîntece), 61 (vintricel) (cf. şi h. 123 din *ALRM* II), 69 (maiu = ficat), 71 (răr unchiu), 77 (negel), 134 (eu pişc), 140 (sînttrudit), 149 (fierbinţeală), 160 (cori), 162 (frenţă), 173 (rac), 199 (îl frec); (din *ALRM* II): 4 (creţ), 56 (spume, la gură), 74 (bortă, la măsea), 90 (se 'nnăduşe), 109 (cît îi...), 123 (vintricel), 128 (nu mă pişca), 155 (ho-

Inainte de a încheia, vom remarca unele greşeli care nu au legătură directă cu discuţia noastră, dar care nu trebuesc trecute cu vederea. Intîlnim, în primul rînd, două feluri de transcriere a nazalizării. Pelîngă exemple ca ((= *am*), *ny-ă* (= ne-am), *ŭsprăzĕše*, *î* (= în), *ŭ* (= un), *kŭ* (= cum), care sînt bine transcrise, avem altele la care vedem că semnul nazalizării e pus pe *n*, sunetul nazal prin excelenţă: *Părău S'yuñjilor* (214), *ajyuñjem* (216, 217), *d'ïñ!ontru* (220), *struñga* (220), *ciñsprăzĕše* (224, 226), *nuñtă* (225), *strînjem* (217, 228), *Indrey* (186), *činji* (197), *jyuniñkă* (198), *gînskă* (199, 211), *niñğe* (203), *înţiy* (215), *nuñtsl'e* (215, 216), *nuñtašiy* (216), *mînkare* (216), *diñkolo* (217), *înapoy* (218).

Cuvîntele *picior* şi *pieptăna* nu palatalizează supt forma *pčičor* (resp. *čepčena*), cum spune autorul la pag. 187, ci supt aceea de *pčišor* (resp. *čeptîna*), cum se poate vedea foarte bine chiar din textele lui Şandru (pag. 194, 217, 218 pentru *picior*[1] şi 222, 228, 229, pentru *pieptăna*). Sînt greşite, deasemenea, formele *pčeptari şi pčeri* (dela aceeaşi pagină) pentru *čeptar'ĭ*[2] (resp. *pčeptar'ĭ* = pieptar), care apare totuşi supt forma corectă la pag. 207, şi *peri*. Verbul acesta nu palatalizează decît la prez. indicativ şi conjunctiv, pers. 1, 3 şi 6, şi la imperativ (pers. 3 şi 6).

dină), 157 (însătat), 207 (nănaşă), 400 (toartă-torţi), 403 (cîrjă). b) Morfologie; pluralul subst. *cap* sună în Moldova (şi la Năsăud) *capurí*, în Muntenia *capete* (h. 11, *ALRM* I); vocativul lui *cumătru* în Moldova (şi la Năsăud) *cumătre*, în Muntenia *cumetre* (h. 195, *ALRM* II); verbul *simţi* face, la Năsăud, indic. pers. 1 *simţăsc* (ca în Moldova), nu *simţ* (ca în Muntenia; v. şi h. 104 din *ALR* I), iar *ţinea* sună, la acelaşi mod, timp, persoană, *ţin*, *ţin*, nu *ţiu* (h. 142 şi 143, *ALRM* I). c) Fonetică: *ă* deschis în cuvîntul *măsea* (h. 45, *ALRM* I); *e* precedat de *b*, *s*, *ş*, *ţ*, *z* < *ă*: *visă(d)z*, *albaţă*, *tuşăsc*, *tinereţă*, *încălzăsc*, *ieşă* (h. 108, 150, 205, *ALRM* I; 204, 313, 388, *ALRM* II); *i* precedat de *ş*, *ţ*, *z* > *î*: *beşînă*, *ţin*, *subţire*, *zîdeşte*, *stînge* (h. 93, 144, *ALRM* I; 125, 276, 328, *ALRM* II); *i* final, dela pluralul substantivelor, precedat de *ţ*, *ş*, *j*, *z*, dispare în Moldova şi la Năsăud, dar se păstrează în Muntenia: *frunţ*, *găleţ*, *morţ* (h. 19, *ALRM* I; 216, 398, *ALRM* II); diftongul *ţa* > *ię*: *încuięţ* (h. 176, *ALRM* I). Cf. şi acest *Buletin*, vol. IV, pag. 56. In ce priveşte vocalele, ar mai fi de amintit aici alternanţa dintre *ă* (Muntenia) şi *î* (Moldova) în cuvîntul *mănînc* (h. 121, 123, din *ALRM* I şi h. 80 din *ALR* I), iar în consonantism avem *f* > *v*: *vîrvu limbii* (h. 47, *ALRM* I), *h* în cuvîntul *Hristos* (faţă de *χ* din Muntenia, h. 234, *ALRM* II) şi dispariţia lui *n* din cuvîntul *stinge*, cu trecerea nazalizării asupra sunetului precedent (h. 329, *ALRM* II).

1. Cf. şi h. 84, 85 din *ALRM* I şi 55 din *ALR* I.

2. Pentru *čept* (din care derivă *čeptar'i*), să se vadă h. 39 din *ALR* I.

Cuvîntul *haba* (pag. 191) e greşit tradus prin 'inutile'; sensul lui este acela de 'ce?', 'ha?', cu care este absolut sinonim.

Expresia *adus'e d'intr-Adam jinars* (pag. 191) este transcrisă greşit şi, ca atare, nici nu putea fi tradusă decît prin 'il — elle — apporte de l'eau-de-vie d'Adam'. In realitate avem: *„adus'e źinars d'in Tradam"*, adică din satul Tradam (sau Jidoviţa, cum i se spune dela războiu încoace) [1].

Ajunşi la capătul discuţiei, se impune observaţiei următorul lucru. Cercetările dialectale şi înregistrarea materialului cu ajutorul aparatelor valorează exact atîta cît capacitatea de percepere a specialistului. Şi decît un aparat necredincios şi poznaş, mai bine o ureche adaptată nevoilor dialectale, fiindcă, dacă acesteia îi lipseşte uneori fineţa pe care o atribuim, deobiceiu, aceluia, ea ne scuteşte de-a cădea în greşeli, spre care se vede că aparatele ne atrag cu o forţă irezistibilă. Şi de vreme ce toate observaţiile noastre sînt confirmate de *ALR*, se pare că aparatele de înregistrare sînt încă departe de perfecţiune, şi specialiştilor li se recomandă cea mai mare prudenţă, mai ales atunci cînd graiurile pe care le studiază sînt altele decît acelea pe care ei le cunosc de acasă şi le pot controla cu toată uşurinţa.

G. Istrate.

---

1. Nicolae Drăganu, în cartea sa *Toponimie şi Istorie*, Cluj 1928, citată şi utilizată de Şandru (v. pag. 177), dă următoarele informaţii asupra satului acestuia: „*Tradamul, Treadamul* s. *Intreadamul* (ung. *Entrádám*) este un mic sat ovreesc, născut în vremea graniţei, cînd nu era iertat să se aşeze Ovrei în satele grănicereşti. Ei s'au aşezat deci dincolo de Someş, ţinîndu-se mai întîiu, cum se afirmă, de comuna Luşca, şi făcînd de acolo negoţ, mai ales vinzînd „vinars" sau "holircă" trecătorilor. Tradamul nu este atestat ca sat independent nici la Lipszky, Rep. II (a. 1808), nici la Lenk, o. c. (a 1839). In a. 1877 avea 43 de case cu 309 suflete. Cînd Ovreii din Tradam s'au putut aşeza prin satele grănicereşti, populaţia Tradamului în loc să crească, a scăzut. Astfel depildă în 1888 avea numai 40 de case cu 269 suflete. Astăzi Tradamul este numit Jidoviţa, nume luat din romanul Ion al lui L. Rebreanu. Deoarece Tradamul este aşezat „din jos de ridicătura de pămînt" şi „stincile", pe care, sau „dealul" lîngă care s'a clădit mai tîrziu „haitaşul", „iazul" lui Barduţ, cred că el derivă din germ. *unter dem Damm*, rostit în jargon ovreesc şi transformat prin etimologie populară (cf. *tîrtan* < *Untertan* ş. a.)".

PORECLE DIN BUNEŞTI (FĂLCIU).

Aron, un om roş la faţă. După numele unui fost negustor evreu din comună.

Beşică.

Boghian, un om cu ochii mari („are ochi de bufniţă"). Cf. *boaghe* 'Buba maximus'.

Bostan, un locuitor al cărui nume de familie este *Stan*. Porecla constitue o rimă, glumeaţă, la *Stan* (i s'a dat în copilărie, probabil de către tovarăşii de joacă, şi i-a rămas pînă la maturitate).

Botosu (şi *Buzatu*), unuia cu buzele mari.

Bulău şi

Buleja par a avea, amîndouă, aceeaşi origine (tema *bul-*, cf. *a buli* 'futtuere').

Bursuc, un om gras şi greoiu („ca un bursuc"). Ar putea fi şi o aluzie la zgîrcenia posesorului acestei porecle: „strîngător ca un bursuc". Se ştie că bursucul cară păpuşoi pentru hrana sa într'un mod foarte curios, care atrage atenţia oamenilor, căci este o trăsătură caracteristică pentru acest animal.

Calaraşu, un om bătrîn, care a făcut, în tinereţă, serviciul militar la călăraşii cu schimbul.

Cap lat (şi *Turtilă*): din cauza capului turtit, deci mai mult lat decît rotund.

Cartoafă (a fost prins la furat cartofi).

Căţăl (şi *Grivei*).

Chele neagră, unuia cu pielea foarte neagră.

Chetrosu (şi *But-But*): primul cognomen stă în legătură cu firea închisă („împietrită") a purtătorului, al doilea are ca punct de plecare felul lui de a vorbi, care face impresia unei adevărate cascade fonetice. *But-But* trebue să fie o creaţie onomatopeică, influenţată, poate, şi de subst. *bute* (cf. *a vorbi ca dintr'un poloboc, dintr'o bute*).

Chibrit (şi *Chirţoc*, *Guzgan*, *Motan*): *Chibrit*, pentrucă-i iute la treabă; *Chirţoc*, din pricina staturii lui mici; *Guzgan*, datorită zgîrceniei; *Motan*, fiindcă nu prea iese între oameni.

Chioru, unui om beteag de un ochiu.

Chiparcă.

Chira: nume de botez feminin, aplicat unui bărbat.

Chişleag (şi *Lapte acru*).

Chiţigoiu: poreclă dată unei familii de oameni nervoşi şi ciudoşi, asemănători, prinurmare, cu piţigoiul, pasăre mică şi vioaie, despre care se spune că se zugrumă singură, cînd nu poate scăpa din colivie (cf. *s'a spînzurat ca piţigoiul de ciudă*).

Cioară (şi *Pupăză*), unuia negru la faţă. Această sinonimie „onmastică" este produsul unui fel de eufemism ironic [1] (aluzie la materialul „murdar", deci „negru", — cf. *rufe negre* pentru *rufe murdare* —, din care-şi face pupăza cuibul).

Ciobănelu (şi *Mititelu*), unui cioban mic de trup, căruia locuitorii i-au schimbat, din cauza aspectului fizic, numele adevărat, căci îi spun *Ion Mititelu*, fără ca pe el să-l cheme aşa.

Ciofu, un om bătrîn, retras şi mic de statură. Dela *ciof*, pasăre de noapte (Otus vulgaris), o specie de bufniţă, cu cîte un moţ de pene deasupra ochilor.

Cioric (= şoriciul porcului).

Ciorpac: numele unei unelte de prins peşte.

Ciulei, unui om cu degetele dela o mînă tăiate (= *ciul*).

Cicărează, un cioban (împreună cu feciorii lui). Ironie în legătură cu... un produs al oilor pe care le creşte.

Cînele babei: e vorba de feciorul unic al unei bătrîne, care a ţinut mai multe femei în căsătorie şi s'a purtat cu ele rău („ca un cîne"). Este aici şi un joc de cuvinte, căci *cînele babei* denumeşte larva unei specii de fluture.

Cîrchiţă (şi *Cîrpalea*, *Parpauţă*), unui om bogat, dar zgîrcit, cărpănos, „cîrpaciu", care poartă haine peticite. „Nu te poţi cîrchi pelîngă el", precizează consătenii lui.

Colăcel, unul care-i nelipsit dela praznice (unde se dau şi colaci de pomană).

Coraşliu, nepotul unui bărbat curajos şi vesel depe vremuri. Porecla nu se mai potriveşte urmaşului, care n'are nici curaj prea mult şi-i foarte posac. Pop. *coraş* însemnează, dupăcum se ştie, şi 'curaj', dar şi 'bună dispoziţie'.

1. Să se compare *coţofană* 'Ţigan' (identic, din punct de vedere semantic, cu *cioară* idem), *porumbac* (= negru), tot la adresa Ţiganilor. Foarte des li se spune şi *pasăre*, sinonim cu *cioară* şi celelalte.

Costrăş (după numele unui peşte de apă dulce, cu dungi late, negre-verzui, pe spinare.

Cotea (şi *Cotea Melesteu*), un om prost tare şi care fuge de lume. Cf. şi Al. Graur, în acest *Buletin*, vol. V, pag. 178.

Coţofană (şi *Holeră*, *Tacu*), unui locuitor rău şi posomorît. Prima poreclă este o aluzie, probabil, la rapacitatea coţofenei, a doua s'a dat după cunoscuta plantă spinoasă cu flori verzi, numită şi *cătină* (Xanthium spinosum), iar a treia, din cauza caracterului tăcut al posesorului [1].

Covaşă: în legătură cu o mîncare ţărănească, pe care o fac oamenii, mai ales de Sf. Toader, din făină de grîu şi de păpuşoiu, muiată în apă caldă şi pusă apoi la dospit.

Cozonac.

Crîsnic (după numele unei unelte de pescuit ; v. mai sus *ciorpac*).

Cucoşăl, unui om mic şi ţanţoş.

Cucu (răspîndit pretutindeni şi simţit ca nume de familie propriu zis).

Dihor, un om „ascuns". Cf. *Bursuc*, deja amintit.

Doltu.

Drîngaleţ: modificare glumeaţă şi cu intenţii, probabil, obscene, a n. fam. *Drăguleţ*. Tema poreclei este, desigur, *drîngă* 'penis'.

Druga, unei femei înalte (< *drugă* 'fus mare').

Drulă (unul din numele eufemistice şi expresive ale organului genital bărbătesc).

Dura (< interj. *dura !*).

Epure (frecvent în toată ţara, deaceea a încetat de a mai fi simţit ca cognomen).

Floacă (poreclă bărbătească) şi *Flocoşica* (poreclă femeiască).

Gaidús, un om cu picioarele puţin încovoiate cînd merge. Format dela *gaidă* 'cimpoiu', ale cărui ţevi (două la număr) vor fi servit ca termin de comparaţie pentru creatorul metaforei.

---

1. De fapt, *Tacu* este o formă hipocoristică dela *Dumitru* (cf. *Tache* < *Dumitrache*), dar, din cauza asemănării fonetice, a fost pusă în legătură cu vb. *tac*. Prin unele părţi se spune, în glumă, *Tac mă chiamă*, cu sensul '(iaca) tac (din gură)'.

Geană albă (şi *Bodană*), după genele albe ale celui poreclit astfel.

Geandra (şi *Geanta*), unei femei (< *geandră* 'un fel de mîncare') [1].

Ghioagă, unor oameni bătăuşi.

Gişină, unul care a căzut dintr'un vişin şi şi-a fracturat piciorul (pronunţare locală a lui *vişină*, devenit mai întîiu *ghişină*).

Grosu.

Guligă.

Gură strîmbă, din cauza unui defect al gurii.

Ha, unui locuitor, care nu aude bine şi deaceea întreabă mereu : *ha ?*

Hapaleţ, derivat dela *hap*, plur. *hapuri* : posesorul poreclei face impresia, cînd vorbeşte, că înghite pilule medicinale.

Harabalesa, un om mîncăcios, cu burta mare. Contaminaţie glumeaţă a lui *haraba* („cu pîntecele cît o haraba") şi *chiraleisa*, strigătul copiilor care întovărăşesc, la Bobotează, pe preot, mergînd din casă în casă, unde li se dă de mîncare. Cf. cunoscutul pasaj din „Amintirile" lui Creangă.

Hau-Hau, unul care a reuşit, strigînd *hau-hau*, să adune lupi la tulpina unui copac în care se suise.

Iuliţă, bastardul unui măcelar german *Julius*, internat în timpul războiului din 1916-18.

Jder, unui om roş la faţă (după pata portocalie dela gura jderului ; cf. expresia *roş ca un jder*) [2].

Julău : un funcţionar comunal, cu numele de botez *Ion*, îşi zicea sie însuşi „pe franţuzeşte" *Jean Joli*. Lumea s'a sezisat imediat şi i-a prefăcut noua denumire în *Ion Julău*. (desigur şi supt influenţa, căutată, în scopuri umoristice, a vb. *juli*).

Lupu vrăghiilor : poreclă dată unui bărbat de către nevastă-sa, după numele păsării Lanius excubitor, care se hrăneşte cu insecte, păsărele, etc. şi are ciocul încovoiat.

---

1. Cf. „Notele" mele, în acest volum, pag. 275-6 [Iordan].

2. Să se compare şi explicaţia dată de M. Sadoveanu în romanul său *Fraţii Jderi*.

Mămăluţa, o babă, care întrebuinţa des cuvîntul *mămăluţă* (= mămucuţă).

Mucegaĭŭ.

Naşolea (şi *Naşolică*), unuia cu nasul mare.

Ouţ.

Patatu (după o pată roşie pe obraz).

Păduche.

Perjă.

Pîne caldă (din cauză că a furat odată o pîne caldă dela tîrg).

Pîrlici, un om cu care o scoţi greu la capăt, din pricina zgîrceniei.

Plachie (după mîncarea, răspîndită pela ţară, care se face din păsat).

Procorovu, unui locuitor care merge grav ca un procuror (pop. *procorov*).

Purice (devenit adevărat nume de familie, datorită marii răspîndiri de care se bucură pretutindeni).

Răţoĭŭ, unui om cu n. fam. *Ţistoĭŭ*. Ar putea fi produsul unui simplu exerciţiu ritmic (cele două cuvinte rimează).

Roşu, după culoarea feţei. Interesant, din punct de vedere morfologic, este că i se zice *Gheorghe a Roşului*, deşi porecla i s'a dat lui, nu tatălui său. Acest fapt se explică prin obişnuinţa, foarte veche, de a se întrebuinţa genetivul numelui de botez al părintelui cu valoarea unui nume de familie.

Scapete, unul care vorbeşte subţire, ca un scapet.

Scobîrnac.

Tălpoĭŭ, un om cu talpa mare.

Trinu.

Troaşcă.

Ţistar, după numele şoarecelui de cîmp şi de pădure, care se mai chiamă şi *poponete*.

Ţiştea, dela obiceiul posesorului, fumător pasionat, de a scuipa des printre dinţi (< *ţişti* !). Un amănunt interesant, care arată ce puternică este tendinţa de a vedea în porecle adevărate nume proprii şi, prinurmare, de a le aplica şi altor membri ai familiei, este că tot *Ţiştea* li se spune nu nu-

mai copiilor, ci şi fraţilor acestui locuitor, fără ca vreunul din ei să aibă meteahna care a dat naştere poreclei.

Ţuţu.

Untură, din cauză că, în tinereţă, cel numit astfel a furat untură dela un consătean. Astăzi el el este un om foarte onorabil, dar porecla i-a rămas.

Vraghie, membrilor unei familii, care sînt toţi mici de statură.

Zaraza, o crîşmăriţă, cu numele ei adevărat *Sevastia*. După cunoscuta romanţă, pe a cărei eroină o chiamă *Zaraza*. Apropiere fonetică (destul de aproximativă, dealtfel).

Zămos (numele moldovenesc al pepenelui galben).

Zbîrnă.

D. Mercaş.

DISCUŢIILE ASUPRA UNEI FONETICI NEFIZIOLOGICE ŞI NEACUSTICE.

Lucrarea mea, *Constituirea unei fonetici care să nu fie fiziologie şi acustică*, publicată în *Bul. Inst. Fil. Rom.* V, pag. 55-139, s'a bucurat, pînă acum, de atenţia numai a doi lingvişti, care au discutat cele spuse de mine acolo, şi anume D-l A. Graur, în *Viaţa Romînească*, anul XXXI (1939), nr. 8, pag. 156-157, foarte pe scurt, cu ocazia recensiei acelui volum al *Buletinului*, şi d-l Eugen Seidel, mai pe larg, în vol. VI al *Buletinului*, pag. 114-122. Amîndoi aceşti lingvişti sînt partizani ai concepţiei Cercului lingvistic din Praga (ultimul este chiar format la această şcoală lingvistică), aşa că obiecţiile făcute de dînşii sînt oarecum o apărare a fonologiei înseşi, care, în lucrarea mea, era mereu criticată, deşi între concepţia mea şi aceea a Cercului lingvistic din Praga există şi o mare asemănare, şi anume încercarea de a întemeia o disciplină care să se ocupe cu partea alcătuită din simboale (semne) a vorbirii, dar care să nu fie fiziologie şi acustică, ci lingvistică. Cum era şi de aşteptat, teza susţinută de mine în acel articol n'a fost acceptată şi a fost, deci, considerată ca o eroare ştiinţifică. Mai mult, dacă d-l Graur a întrebuinţat expresii moderate, d-l Seidel se expri-

mă în aşa fel, încît cine citeşte numai articolul d-sale rămîne cu impresia că lucrarea mea este lucrarea plină de contradicţii şi fără nimic nou a unui diletant. M'aş fi aşteptat, cel mult, să se vadă în lucrarea mea un alt fel de a vedea lucrurile, fie el şi greşit, aşa cum e cazul de nenumărate ori în filozofie şi ştiinţele spiritului, iar nu o lucrare nedemnă de nicio consideraţie. Dar cum eu cred că în lucrarea mea am stabilit cîteva lucruri care nu mai pot fi neglijate de niciun lingvist, oricare ar fi limba cu care s'ar ocupa el, se înţelege că o critică ca aceea a d-lui Seidel nu-mi poate conveni nicidecum. Eu credeam că sînt capabil de o muncă ştiinţifică care să prezinte ceva mai multe garanţii de seriozitate decît acelea pe care crede d-sa că le prezint. Sînt nevoit, în felul acesta, să fac loc în aceste pagini elementului afectiv, pe care aş fi vrut să-l evit aici, cum cred că l-am evitat în articolele şi recensiile publicate de mine pînă acum.

Voiu răspunde mai întîiu d-lui Graur. D-sa spune, *loc. cit.*: „*a* din *mare* este alt sunet decît a din *catîr* (acesta din urmă este mai scurt decît cel dintîi), dar ambele formează un singur fonem în romîneşte, căci nu există cuvinte pe care să le înţelegem deosebit, dupăcum au un *a* scurt sau un *a* lung. Dimpotrivă, în franţuzeşte *a* scurt este alt fonem decît *a* lung, căci Francezul înţelege altceva prin *pâte*, cu *a* lung, decît prin *patte*, cu *a* scurt. D. Ivănescu susţine că nu e vorba decît de sunete şi că avem atîtea sunete (cu valoare semantică), cîte putem pronunţa izolat. De unde ar rezulta că *a* scurt şi *a* lung sînt în romîneşte două foneme diferite, lucru vizibil fals".

Observ mai întîiu că d-l Graur nu trebuia să pomenească de deosebirea de cantitate dintre *a* accentuat şi *a* neaccentuat din romîneşte, ea fiind dependentă de prezenţa sau lipsa accentului şi fiind aşa de puţin bătătoare la ochi, încît Romînii nici nu-şi dau samă despre dînsa. Deosebirea de cantitate dintre *a* accentuat şi *a* neaccentuat în romîneşte nici nu trebue, deaceea, considerată, de fapt, ca o deosebire de cantitate, aşa că *a* accentuat şi *a* neaccentuat sînt în romîneşte acelaşi sunet unic, de o singură cantitate, şi anume de cantitate scurtă, astfel cum sînt toate voca-

lele romîneşti, cel puţin în graiul moldovenesc şi în limba comună. Pentru a invoca aici cele spuse de un mare lingvist, care a afirmat, poate, şi cel dintîiu acest lucru, voiu trimite la A. Philippide, *Orig. Rom.* II, pag. 592-593: „In romîneşte nu se poate deosebi decît o singură cantitate a vocalelor sonante din silabele accentuate, şi această cantitate unică, judecată din punct de videre al cantităţii vocalelor din silabele accentuate germane, este cea scurtă..." Dar dacă vocalele accentuate au în romîneşte cantitatea vocalelor accentuate scurte din alte limbi, urmează că şi cele neaccentuate trebuesc considerate tot de cantitatea celor scurte din alte limbi. Este drept că, în spiritul şcolii fonologice, ni s'ar putea obiecta că o vocală este lungă sau scurtă nu după durata absolută a ei, ci după cea relativă faţă de aceiaşi vocală în alt cuvînt, şi obiecţia ar fi justă; dar în romîneşte nu avem acest caz, deosebirea de cantitate nefiind „relevantă" şi fiind în dependenţă numai de accent. Apoi nu se poate spune că procedarea aplicată de Philippide pentru a stabili cantitatea vocalelor romîneşti este greşită, căci şi durata absolută trebue luată în consideraţie. Pentru toate aceste motive, şi nu numai pentru cel arătat de d-l Graur, trebue să admitem că în romîneşte *a* accentuat şi *a* neaccentuat alcătuesc un singur fonem sau, pentru a întrebuinţa un termin împotriva căruia eu nu pot avea nimic, un singur sunet.

Astfel stînd lucrurile, se înţelege dece d-sa mi-a făcut o obiecţie ca cea citată. D-sa, crezînd că deosebirea dintre *a* accentuat şi *a* neaccentuat romîneşti este de cantitate şi, deci, de aceiaşi natură ca cea dintre vocalele lungi şi vocalele scurte din alte limbi, în mod fatal trebuia să ajungă la părerea că, aplicînd criteriul propus de mine pentru inventarierea fonemelor sau sunetelor, rezultă că în limba romînă *a* accentuat şi *a* neaccentuat sînt foneme sau sunete deosebite. Criteriul propus de mine era următorul: „Nu se poate vorbi de existenţa unui sunet sau... fonem decît în cazul cînd avem un sunet care se poate pronunţa izolat (dacă e vocală, singur, iar dacă e consonantă, urmat de vocala implicită"). „Avem atîtea foneme consonante, cîte pronunţii izolate (cu vocală implicită) ale consonantelor sînt posibile

într'o limbă. Cînd e vorba de vocale, trebue să admitem deasemenea că avem atîtea vocale, cîte sînt posibile izolat, în mod spontan". „Sînt relevante numai acele variante ale sunetelor care se pot pronunța în mod izolat". (*Constituirea*, pag. 104-5 și 105.) Și, fiindcă prin 'vocală implicită' înțeleg vocala care apare după consonante cînd sînt pronunțate izolat și în mod spontan (lucrul nu-l spuneam în articol, dar îl spuneam în *Bul.* IV, pag. 204-211, la care trimeteam), e vorba, deci, atît pentru consonante, cît și pentru vocale, de pronunții spontane, ca cele ale copiilor care învață alfabetul, și nu de orice pronunție izolată a sunetelor, așa că d-l Graur, nefăcînd această precizare, n'a redat exact gîndirea mea. Cum în romînește nu există decît o singură pronunție izolată și spontană a vocalei *a*, pronunție care e aceea a unui *a* accentuat, urmează că avem un singur sunet *a* în limba romînă. Cum însă d-sa concepea pe *a* accentuat și *a* neaccentuat în romînește ca pe un *a* lung și un *a* scurt, trebuia să admită că, după criteriul propus de mine, avem, în cazul de față, două foneme. Aceasta îi era cu atît mai ușor de admis, cu cît d-sa prin 'pronunție izolată' n'a înțeles, probabil, și 'pronunție spontană', ci orice pronunție izolată care este posibilă.

Probabil lipsa de precizări suficiente, făcute în articolul meu cu privire la ce înțelegeam prin 'pronunție izolată' spontană, a făcut ca d-l Graur să combată criteriul meu de inventariere a fonemelor. Dar la pag. 105-106 eu arătam că în pronunție izolată spontană apar consonantele care în vorbire apar numai la începutul silabei, căci pronunția izolată tocmai dă naștere unei silabe în care consonanta este primul sunet. Prin pronunție spontană înțelegeam, deci, o pronunție care să respecte normele articulatorii din acea limbă, iar nu, spre exemplu, să pună la începutul silabei un sunet care în vorbire nu apare decît la sfîrșitul silabei. De-aceea, pentru a fi complect, ar fi trebuit să spun în articolul meu, la pag. 105-106, că în pronunție izolată apar numai acele vocale care în vorbire apar numai în vîrful silabei sau numai la începutul ei, căci doar, prin pronunțarea izolată a unei vocale, se produce o silabă care e alcătuită dintr'o

singură vocală sau dintr'o vocală cu funcţie de consonantă, urmată de sunetul implicit.

Şi acum să trec la observaţiile pe care mi le face d-l Seidel. Voiu lua, rînd pe rînd, pe fiecare din obiecţiile sale. Pasagiile necitate din articolul său cuprind numai o simplă expunere a concepţiei noastre.

Pag. 115 (§ 3): Este falş că eu aş fi lăsat (pag. 58, § 3) la o parte problema înţelesului, atunci cînd e vorba de faptele lingvistice. Dupăce distingeam articulaţiile ca parte fiziologică a vorbirii, vibraţiile aerului ca parte fizică şi percepţiile de sunete ca parte psihică, adăugam : „Aceste percepţiii sînt asociate la celelalte fenomene psihice (gîndire, simţire, voinţă), împreună cu care constitue un singur lucru". Cred însă că d-l Seidel n'a lăsat la o parte această frază în mod intenţionat, ci a fost indus în eroare numai de felul meu nepotrivit de a mă exprima, atunci cînd am distins articulaţia, vibraţia aerului şi percepţia sunetului. Inainte de înşirarea celor trei elemente spuneam : „Realitatea cu care au lingviştii a face este triplă". Din această cauză se putea înţelege cu eu nu consider ca limbaj decît articulaţiile, vibraţiile aerului şi percepţiile de sunete şi exclud din realitatea lingvistică înţelesurile. Dar fraza care urma îi putea arăta că eu nu căzusem în această greşală. Aşadar şi eu puteam să vorbesc, mai tîrziu, de o funcţie a sunetelor şi de o valoare de simbol. Inconsecvenţa pe care el credea că o găseşte, constatînd că la pag. 81 eu dădeam o funcţie distinctivă şi o valoare de simbol sunetelor, nu există. (Poate aceiaşi observaţie mi-o face d-l Seidel şi la § 8, pag. 117, rîndul 1-3, dar nu-s sigur, căci d-sa se exprimă acolo obscur.) Numai că eu, cum am dovedit în articolul meu, nu pot admite că valoarea funcţională ar face dintr'o realitate altceva decît ceeace ea era înainte de a o avea sau înainte de a i-o acorda noi. Chiar dacă fonologii nu susţin acest lucru, faptul însă că ei numesc o realitate oarecare altfel decît trebue, numai pentrucă are funcţii distinctive şi valori simbolice, îi apropie de această greşală. Dealtfel Trubetzkoy nici nu înţelegea, la început, că fonemul se deosebeşte de sunet numai prin funcţia şi valoarea simbolică pe care o are, ci el admitea că se deosebeşte şi prin structura lui. Este un

lucru pe care l-am discutat amănunţit în §§ 9-11. Totuşi şi el dă o importanţă nejustificată funcţiei şi valorii simbolice, fapt care l-a dus, spre sfîrşitul vieţii, la concepţia că fonemele nu sînt altceva decît sunete cu o valoare de simbol şi cu o funcţie distinctivă (vezi ce am spus despre această schimbare a lui Trubetzkoy în *Bul.* VI, pag. 251-254, cu ocazia recensiei cărţii sale, *Grundzüge der Phonologie*). Şi totuşi, Trubetzkoy tot înţelege să facă o distincţie între sunetul obişnuit şi cel numit de fonologi fonem, căci îl consideră pe primul ca pe un element al vorbirii, iar pe al doilea ca pe un element al limbii. In § 12, unde discutam prima sa concepţie, arătam că în mod fatal sunetele limbajului trebue să aibă funcţii şi valori de simbol, limbajul fiind un fapt semeiologic, şi că, deci, este inutil să mai vorbim de ea. Aşadar, ce mă deosebeşte de fonologi este faptul că nu înţeleg să definesc fonemul ca realitate cu o funcţie oarecare, numai prin structura sa. In concepţia iniţială a lui Trubetzkoy poate şi a altor fonologi, el nu era altceva decît reprezentare de sunet şi, deci, n'ar fi trebuit numit decît astfel.

Cu dreptate scoate însă d-l Seidel (pag. 115, § 4) în evidenţă faptul că ceeace caracterizează concepţia mea faţă de cea a fonologilor este că ea pune bază pe punctul de vedere al realismului naiv şi că din această cauză este o opoziţie ireductibilă între cele două concepţii. D-l Seidel nu aprobă această procedare (considerarea din punct de vedere al realismului naiv), a cărei valoare a fost arătată deplin de mine şi prin aplicarea căreia cred că am ajuns la contribuţiile cele mai de samă ale articolului meu. Dacă punctul de vedere al realismului naiv trebue avut în vedere atunci cînd vrem să constituim o fonetică care să facă parte din lingvistică, concepută ca ştiinţă deosebită de fiziologie şi acustică, mi se pare just, dacă avem în vedere că realitatea cu care se ocupă lingvistica nu l interesează pe lingvist supt forma reală a ei, ci supt forma în care şi-o imaginează individul vorbitor cel mai ignorant în chestiuni de fizică, fiziologie şi lingvistică. Aşa se explică fraza mea dela pag. 64 (§ 5), în care arătam întîia oară în articol că trebue să avem în vedere felul de a-şi imagina lucrurile al individului vorbitor: „Iar cînd e vorba de limbă, numai acesta [punc-

tul de vedere al individului vorbitor] contează". Prin asta însă nu înțelegeam să consider inutilă analiza limbajului în elementele sale reale. La pag. 75 (§ 10, în care tocmai arătam dece trebue luat în vedere felul de a concepe lucrurile al individului vorbitor), spuneam : „Aceasta [considerarea concepției individului vorbitor] se impune numai decît, atunci cînd vorbim despre diferitele limbi, adică atunci cînd facem lingvistică romanică, germanică, romînească, etc. In acest caz doar nu mai avem în vedere forma adevărată pe care o are limbajul. Aceasta nu poate fi luată în considerare decît atunci cînd vorbim despre limbaj în general, adică atunci cînd facem lingvistică generală. Și se impune cu atît mai mult să vorbim din punctul de vedere al individului vorbitor, cu cît, de bine de rău, cuvintele noastre se referă la realitățile pe care și le imaginează omul comun". Este justă și afirmația d-lui Seidel (§ 5) că m'am folosit de felul de exprimare din limba uzuală, pentru a trage concluzii asupra realității lingvistice, cum se poate înțelege din ultima frază a citatului făcut chiar acum din articolul meu, și e în legătură tocmai cu importanța pe care o dau concepției omului comun despre limbă. Dar e falș că această procedare ar fi nominalistă și că vreau să soluționez cu ea „dar Wesen der Dinge". Eu voiam să soluționez cu ea numai felul de a-și imagina lucrurile al nespecialistului, care nu numai că trebue avut în vedere și de specialist, dar nici nu poate fi înlăturat. Cu acest punct de vedere al realismului naiv și cu această procedare eu reușisem să denunț în articolul meu o greșală pe care a făcut-o întreaga fonetică și lingvistică de pînă astăzi (de atunci de cînd nu se mai vorbește de litere ca de un element lingvistic, adică de pela mijlocul secolului trecut), o greșală aproape congenitală lingvisticii și foneticii, aceea anume că prin sunet se înțelege și articulația ; și susțineam că lingvistul și foneticianul trebue să distingă articulația, vibrațiile aerului și percepțiile de vibrații ca adevăratele realități existente, care trebuiau să fie numite cu acești termini, dar că trebue să admită și o realitate, de fapt, imaginară, pe care individul vorbitor nespecialist (nefizician și nelingvist) o consideră în afara sa și pe care o numește sunet. Din punctul de vedere al acestuia nu există, de fapt,

nici vibraţii ale aerului, nici percepţii ale acestor vibraţii, ci numai sunete şi, cel mult, articulaţii. Această contribuţie, pe care deasemenea o socot printre cele mai importante ale articolului meu şi care implică o critică nu numai a părerilor Cercului lingvistic din Praga, ci a întregii lingvistici şi fonetici de pînă astăzi, a fost considerată de d-l Seidel ca o eroare sau a fost trecută supt tăcere.

La pag. 116 (§ 6) d-l Seidel afirmă, trimeţînd şi la citatul făcut de mine din Doroszewski la pag. 78, pe a cărui părere şi-o însuşeşte, că fonologii înţeleg să se refere prin fonem exact la aceiaşi realitate la care se referă cînd zic sunet, anume la „die klanglichen Phänomene der Sprache und des Sprechens" şi că deosebirea stă numai în modul de a le considera. Cînd le consideri excluziv ca „Zeichenwert, „in ihrer distinktiven Funktion", se numesc foneme. „Der neue Terminus hat keine andere Aufgabe als die Verständigung zur erleichtern, da von Lauten traditionsgemäss immer von verschiedenen Standpunkten aus gesprochen wurde; Laut war ein Terminus für physikalische und physiologische Forschungen, für semantische und historiche Untersuchungen in gleicher Weise". (La pg. 118, § 14 este vorba de acelaşi lucru.) Afirmînd acestea, d-l Seidel dovedeşte că are altă concepţie decît aceea pe care a avut-o Trubetzkoy la început. In articolul meu nu m'am gîndit să combat concepţia lui de mai tîrziu, din cauză că aveam întîiu de toate de luat o atitudine faţă de părerile lui Trubetzkoy exprimate pînă atunci. O schimbare a concepţiilor sale se pare că s'a produs întîia oară prin 1937, cînd Trubetzkoy a publicat în *Archiv für vegleichende Phonetik* II, pag. 129-153 un articol prilejit de o critică a lui A. Schmitt făcută fonologiei, dar acest articol fusese scăpat din vedere de mine la sfîrşitul anului 1938, cînd am scris lucrarea mea. Şi apoi ideile sale din acest articol nu sînt atît de avansate ca cele diu *Grundzüge*. O critică a lor ar fi fost o critică a părerii lui Doroszewsky, pe care eu o citam, şi locul ei ar fi fost la § 12. E drept, în *Grundzüge der Phonologie*, despre a cărei recensie făcută de mine vezi mai sus, Trubetzkoy nu mai consideră fonemul reprezentare, ci sunet cu valoare distinctivă şi cu funcţie de simbol. Totuşi Trubetzkoy nu vede lucruri-

le aşa de simplu. El tot stabileşte o deosebire între sunet şi fonem, şi anume de altă natură decît cele de care pomeneşte d-l Seidel: Sunetul este element al vorbirii, fonemul este element al limbii, şi este totalitatea proprietăţilor relevante fonologic ale unei imagini fonetice (Lautgebilde) (vezi *Bul.* VI, pag. 253), ceeace însemnează că Trubetzkoy recade iarăşi în vechile sale distincţii. Dar să admitem că d-l Seidel şi-a format concepţia sa despre fonem supt influenţa părerilor ultime ale lui Trubetzkoy, pe care, probabil, l-a cunoscut personal, aşa că nu i s'ar mai putea spune că nu reprezintă fidel şcoala din Praga. El ar fi trebuit atunci, cel puţin, să spună în critica sa că Trubetzkoy şi-a schimbat între timp ideile, aşa că eu nu mai criticam pe cel mai nou Trubetzkoy, pe care, dealtfel, nici nu aveam de unde să-l cunosc în întregime, dat fiind că ultimele sale rezultate nici nu fusese toate publicate, ci pe altul, mai vechiu. D-l Seidel însă vorbeşte numai de o singură definiţie a fonemului, care pentru dînsul n'ar mai suferi discuţii şi pe care o consideră oarecum prezentă la toţi fonologii. Aceasta mă face să cred că el nu ştie că există mai multe concepţii ale fonemului şi că Trubetzkoy însuşi a avut mai multe, şi de acest lucru mă mir cu atît mai mult, cu cît el putea căpăta informaţii în această privinţă chiar din articolul meu (§§ 8-10). (Cum vom vedea mai jos, d-l Seidel cunoaşte aceste paragrafe.) E drept că mulţi fonologi, — nu printre teoreticieni —, înţeleg lucrurile ca d-l Seidel, adică reduc fonemele la sunete cu valoare funcţională. Dar, în acest caz, e evident pentru oricine că, din moment ce o realitate oarecare are oricînd anumite funcţii şi valori, ea nu poate fi numită cînd într'un fel, cînd în altul, dupăcum am lua sau nu în considerare acele funcţii şi valori. Argumentul pe care îl aduce d-l Seidel în § 7 pentru oportunitatea terminului fonem (această oportunitate este, cred, cea pomenită în § 6: că uşurează înţelegerea), şi anume că acest termin s'a păstrat timp de un deceniu, nu e un argument, căci mai întîiu nu e adevărat că întrebuinţarea unui termin presupune totdeauna şi nevoia de a-l întrebuinţa, — este un caz destul de rar că oameni de ştiinţă şi filozofii complică discuţiile şi concepţiile cu termini şi noţiuni inutile —, şi apoi nu e adevă-

rat că toată lumea lingvistică ar fi acceptat fără rezerve terminul şi noţiunea fonem. Ba dimpotrivă, lingvişti dintre cei mai serioşi au luat atitudine hotărîtă împotriva lui. Iată ce spune, de exemplu, P. Meriggi în *Psychologie du Langage*, Paris 1933, pag. 192: „On sait que celle-ci [la linguistique] s'est développée de la philologie, contre laquelle, par exemple, la phonétique n'a pas encore achevé sa lutte (dans la „phonologie", qui est maintenant de mode, on voit de quels retours offensifs la philologie sous de nouvelles formes est toujours capable; car il s'agit en réalité de réintroduire le terme „lettre" sous le déguisement de phonème)". Atitudinile ca cea de mai sus nu sînt rare. E drept că, precum a remarcat deja Trubetzkoy, *Archiv für vergl. Phonetik* I, pag. 129-130, ele nu sînt, de fapt, o critică reală a fonologiei, căci nu-i discută principiile şi nu i le resping în urma unei argumentări, dar nu e mai puţin adevărat că ele înseamnă o neacceptare a fonemului. Iar A. Schmitt a arătat, *ibid.* II, pag. 65-77 şi 161-176, că ceeace fonologii numesc fonem poate fi numit sunet. Pentru a ne referi numai la Meriggi, desigur el exagerează, întrucît fonologii nu vorbesc de litere, ci de altceva, dar are oarecare dreptate, dacă prin fonem ar fi să se înţeleagă ceeace cere d-l Seidel, căci nu se vede dece trebue să înlocuim terminul sunet cu un altul. Eu cred că prin articolul meu tocmai am reuşit să transform în aşa fel doctrina şcolii lingvistice din Praga, încît să poată fi acceptată de toţi lingviştii care sînt împotriva ei şi care nu se dau în lături nici dela ironii. Cred că, într'adevăr, numai supt forma pe care a căpătat-o la mine fonologia nu mai poate fi considerată ca rătăcire lingvistică. E drept că i-am impus o mulţime de schimbări, care o fac aproape de nerecunoscut, dar numai supt această formă ea va putea fi acceptată de toată lumea.

La pag. 116 (§ 8), dupăce arată că pentru mine sunetul nu există decît ca un fel de percepere şi de cunoaştere umană, spune, complicînd lucrul şi cu alte informaţii, că este de neînţeles „wie eine Gegebenheit, die ausdrücklich nicht [sublinierea e a autorului] als Sinnträger betrachtet wird, als Träger menschlicher Erkenntnis anerkannt werden kann". D-l Seidel are şi aici în minte ideia neîntemeiată că eu nu dau

o funcţie sunetelor (anume simbolizarea unor înţelesuri), dar nu observă că, chiar dacă ar fi fost aşa, n'avea ce face aici cu această armă, dat fiind că, atunci cînd consideram sunetul ca o cunoaştere umană, eu nu mă refeream la înţelesul legat de sunete, ci la sunetul însuşi, pe care-l consideram ca o formă de cunoaştere a vibraţiilor aerului. Nu înţeleg apoi dece, la sfîrşitul aceluiaşi § 8, mi se aduce imputarea că nu m'am hotărît pentru o separare a punctului de vedere al realismului naiv de acel al cunoşterii ştiinţifice, chiar cînd, după mărturisirile din alt loc ale d lui Seidel (vezi mai sus), punctul de vedere din care am privit lucrurile este cel al realismului naiv.

La pag. 117 (§ 10) d-l Seidel afirmă că greşesc cînd susţin că realitatea numită fonem nu există şi că ea nu este (nu poate fi) decît ceeace înţeleg eu prin sunet. D-l Seidel putea să-mi obiecteze ceva împotriva acestei afirmaţii, şi anume că, de fapt, şi ceeace Trubetzkoy înţelegea mai înainte prin fonem era o realitate precisă sau mai multe, pe care eu însumi le-am arătat şi discutat în §§ 10 12. Dar am spus mai înainte că d-l Seidel nu şi-a însuşit concepţia aceasta a lui Trubetzkoy despre fonem. E drept, expresia mea este nepotrivită. Dar, dacă luăm în considerare că ceeace înţelege, deobiceiu, Trubetzkoy prin fonem, adică reprezentarea sunetului şi sunetele vorbirii interioare, nu poate să fie numit astfel,—şi am arătat aceasta la pag. 73-74, § 10, unde era vorba despre reprezentarea sunetului, şi la pag. 76-78, § 11, unde era vorba despre sunetele vorbirii interioare pronunţate izolat—, dacă luăm apoi în considerare că alte realităţi psihice care să poată fi numite fonem nu mai sînt, căci ideile de sunete nu sînt numite de Trubetzkoy fomene decît întîmplător,— vezi articolul meu, pag. 76, nota 1—, atunci se înţelege că într'adevăr fonemele nu pot avea altă realitate decît cea de sunet, cum înţelegem noi. Această expresie m'a făcut să cad în cealaltă, că fonemele nu există.

Dar asta, numai dacă luăm în considerare numai unele din ceeace Trubetzkoy numeşte foneme. Pentru altele, anume pentru cele pe care eu le-am discutat în §§ 16 20 (cele care corespund nu la un sunet, ci la mai multe), expresia mea este însă perfect întemeiată. Dar d-l Seidel nu-şi dă sama

de loc că Trubetzkoy admite şi altfel de foneme, a căror definiţie, precum se înţelege, nu se potriveşte de loc cu concepţia despre fonem a d-lui Seidel, care afirmă că fonemul este sunetul considerat ca realitate funcţională. După afirmaţia pomenită, d-l Seidel continuă: „Dieser Satz berührt um so merkwürdiger, als (§ 12, p. 78) einerseits anerkannt wird, dass nicht zufällig das Phonem nur nach seiner Funktion definiert wurde und andererseits (p. 81) diese Definition als pleonastisch getadelt wird." Am avea, deci, o întreită contradicţie: dupăce spun că fonemul nu există, afirm că nu fără rost el este definit ca ceva funcţional, apoi spun că o asemenea definiţie este pleonastică. Dar eu vorbeam în § 12 (pag. 78) despre foneme care corespund după Trubetzkoy unui singur sunet (§§ 7-15 sînt consacrate acestei categorii de foneme), iar afirmaţia mea de acolo nu voia să spună că eu aprobam definirea ca realitate funcţională a fonemului, ci că, dacă fonologii au dat această definiţie fonemului, au făcut-o (au putut-o face), pentrucă, într'adevăr, sunetele limbajului au în mod implicit o funcţie.

Pag. 117-118 (§ 11) pe nedrept crede d-l Seidel că înţelesul terminului sunet nu este flotant la fonologi. S'ar putea da exemple din alţi fonologi, dar puteam arăta aceasta chiar cu Trubetzkoy. Dacă acesta, într'adevăr, nu trece dela o definiţie la alta, cum afirmă pe drept d-l Seidel, totuşi cîteodată el înţelege şi altceva decît ceeace spusese în definiţie. La pag. 70-71 (§ 8) am arătat că el înţelege cîteodată prin sunet şi articulaţia. Iar afirmaţia mea, că Trubetzkoy trece dela o definiţie a sunetului la alta, a fost posibilă, din cauză că Trubetzkoy însuşi nu se exprimă clar, cînd defineşte sunetul. Cred acum că citatul din Trubetzkoy, făcut de mine în § 8, pag. 68-69, nu mai trebue interpretat astfel cum făcusem la pag. 69, ci în sensul că sunetul este vibraţia aerului + percepţia prin auz a vibraţiei, considerate amîndouă ca unitate. Eu vedeam atunci în acest citat două definiţii, din cauză că nu puteam concepe decît separat vibraţiile şi reprezentarea. Dar Trubetzkoy nu le concepe decît ca o unitate. Aici, de fapt, el greşeşte, dar concepîndu-le ca o unitate, în mintea sa sunetul are o definiţie precisă.

Pag. 118 (§ 12), dupăce atrage iarăşi, atenţia asupra in-

consecvenţei pe care aş fi făcut-o, admiţînd o diferenţiere a înţelesurilor prin sunete, care, cum am arătat mai sus, nu există, d-l Seidel, arătînd că şi eu consider fonemele ca ceva psihic, afirmă în treacăt că între timp am pus în lucrarea mea nişte fraze şi consideraţii retorice. Cred că se referă, dar nu-s sigur,—căci despre acest pasaj din lucrarea mea d-l Seidel vorbeşte în mod specialimediat după aceea (§ 3), fără să mai spuie că e scris retoric,—la interogaţiile dela pag. 71, pe care nu le credeam atît de supărătoare. In orice caz, cred că prin ele mi-am exprimat clar gîndurile, şi atunci scopul meu a fost atins.

Pag. 118 (§ 15). Nu înţeleg cum poate cineva să spuie că expunerile despre raportul dintre percepţie şi reprezentare nu au a face deloc cu concepţia fonologică, cînd Trubetzkoy însuşi spune, şi d-l Seidel însuşi pare a aproba parţial aceasta (pag. 118, § 11), că sunetul este percepţie şi că fonemul este reprezentare. Căci, dacă Trubetzkoy, deşi afirmă aceasta, nu mai pomeneşte nimic despre reprezentare în definiţia pe care o dă fonemului, urmează că n'a dat o definiţie complectă.

Pag. 119 (§ 18): la observaţia că eu „amestec fonologia cu rezultatele ştiinţelor care obişnuit sînt cuprinse supt numele de fonetică" este de spus că eu discutam acolo, cum dealtfel nu scapă din vedere d-l Seidel, definiţia fonemului ca reprezentare de sunet sau ca sunet al vorbirii interioare, aşa că era vorba de realitatea cu care se ocupă fonologia, nu fonetica. Şi, dacă fonemul este conceput astfel, este clar că trebue să vorbim de producerea lui.

Pag. 120 (§ 23): redă greşit părerea mea despre lucrurile la care se aplică metoda numită de Trubetzkoy analiza asociativă: „in der Morphologie, bei der Betrachtung von Prä- und Suffixen und des Laudwandels". La pag. 87 însă eu afirmam: „la morfologie şi la studiul prefixelor, sufixelor ori al alternanţelor fonetice". Redarea greşită a d-lui Seidel ne arată că el nu cunoaşte înţelesul expresiei 'alternanţă fonetică', întrebuinţată de şcoala lingvistică franceză. Mirarea mea este însă cu adevărat mare, cînd constat că, imediat după aceea, afirmă: „Wie es möglich war, das lange Trubetzkoy-Zitat (p. 86) richtig zu verstehen, solange

dieser von Morphemen redet, nicht aber die gleiche Betrachtungsweise auch auf die Phoneme anwenden zu wollen, ist schwer verständlich", căci Trubetzkoy spunea: „Die phonologische Betrachtung, durch die ein gesprochenes Wort in einzelne Phoneme zerlegt wird, beruht auf derselben assoziativen Analyse, durch die bei morphologischer Betrachtung das Wort in seine morphologischen Berstandteile, d. h. Morpheme, zerlegt wird." D-l Seidel continuă: „und die Behauptung, es sei völlig unnütz (p. 87), die assoziative Methode auf die Einheiten anzuwenden, aus denen die Wörter zusammengesetzt ist, ist keine Widerlegung [cum că metoda aceasta nu există în fonologie]". El ar avea dreptate, dacă eu aş fi spus numai că metoda e inutilă. Dar eu am spus, *loc. cit.*, că această metodă nici nu este aplicată.

Pag. 120-121 (§ 24). Afirmînd că e „ein direktes Missverständnis", cînd cred, pag. 88 şi 102, că conştiinţa lingvistică înseamnă ideile indivizilor vorbitori despre faptele lingvistice, d-l Seidel se dovedeşte deasemenea un foarte slab cunoscător al discuţiilor duse de fonologi, care singuri au recunoscut la început că conştiinţa lingvistică înseamnă conştiinţa faptelor lingvistice şi că conştiinţa lingvistică este variabilă. Iar mai tîrziu, Trubetzkoy a înţeles, prin 'conştiinţa lingvistică', şi „simţirea" faptelor lingvistice, despre care am vorbit la § 25. Vezi pentru toate acestea Trubetzkoy, *Gründzuge der Phonologie*, pag. 37-38 şi discuţia făcută de mine în *Bul. Inst. Fil. Rom.* VI, pag. 251-253. D-l Seidel greşeşte, cînd afirmă: „Es bedarf keines Nachweises, dass unter der „conscience linguistique" die Tatsache verstanden wird, dass der Sprecher sich der Funktionalität der Sprache bewusst wird". De funcţionalitatea limbii nu-şi dau sama deloc indivizii vorbitori, şi nu şi-au dat sama nici specialiştii în ştiinţa limbajului, pînăce n'a venit s'o arate şcoala fonologică. D-l Seidel spune apoi, exprimînd concepţia mea: „Der Phonologe (cf. p. 102) wird nur Linguisten danach fragen, ob ein Laut in einer bestimmten Sprache distinktive Funktion hat". Expunerea e echivocă, căci s'ar putea înţelege că fonologul trebue să apeleze la alt om sau la altă specialitate, pecînd eu afirmam că e nevoie să apelăm „la conştiinţa lingvistică a unor indivizi

care au studiat în mod special limba lor". Şi, precum se vede, e vorba nu de valoarea funcţională a sunetelor, ci de faptele fonetice percepute. Nu înţeleg apoi dece d-l Seidel continuă: „Im übrigen wird er [der Phonologe] sich an die assoziative Analyse des Gesprochenen halten", căci eu tocmai tăgăduiam aceasta.

D-l Seidel greşeşte, cînd crede că, dacă eu am admis că ideia de relevanţă este o consecinţă a concepţiei funcţionale a fonemului, trebue să admit şi legitimitatea principiului relevanţei (şi anume că nu toate însuşirile unui sunet sînt relevante). Căci, dacă eu afirmam că ideia de relevanţă e o consecinţă a concepţiei funcţionale a fonemului, asta, pentrucă luam în considerare cazul cînd un fonem se găseşte realizat ca două sau mai multe sunete, deci cînd are variante, iar nu realizat ca un singur sunet. Dar numai în primul caz se poate vorbi de relevanţa parţială a elementelor fonetice (de relevanţa numai a unora din însuşirile fonetice), ceeace înseamnă că, de fapt, principiul relevanţei se pune acut numai în acest caz. In cazul cînd unui fonem îi corespunde un singur sunet, relevanţa fiind totală, principiul relevanţei nu poate fi ignorat. Aşa se explică dece noi am vorbit în articolul nostru despre relevanţă tocmai la § 16-20.

D-l Seidel găseşte apoi o contradicţie între ce spuneam la pag. 101, că, dacă părăsim principiul relevanţei, între fonologie şi fonetică nu mai este nicio deosebire, şi ce spuneam la pag. 80, că, fără principiul relevanţei, fonologia s'ar identifica cu ceeace înţeleg eu prin fonetică (trebue să adaug numaidecît, pentru a fi clar, că e vorba de relevanţa variantelor; această complectare d-l Seidel n'o face, aşa că din expunerea sa cineva nu poate pricepe ce spun eu). La pag. 101 eu spuneam: „In general totul (orice din articulaţie şi vibraţie) trebue să fie relevant. Deosebirile între studiul articulaţiilor şi cel fonologic (în sensul şcolii lingvistice din Praga) nu sînt mari, ba, dacă ideia de fonem cu mai multe variante este modificată, se reduc la nimic". E drept că afirmarea: „deosebirile se reduc la nimic" înseamnă identitatea dintre sunet (ca articulaţie şi vibraţie) şi fonem, dar din tot paragraful reieşea că e vorba de un paralelism perfect între articulaţie şi vibraţie pedeoparte şi ceeace eu nu-

mesc sunet pedealta. Obiecţia trebuia, deci, considerată de d-l Seidel ca privind nu fondul, ci forma articolului meu.

După aceea d-l Seidel continuă: „Der Widerspruch wird noch grösser, wenn man zwei weitere Behauptungen daneben hält, nämlich dass (p. 93) die Relevanz eine Seite der Unterscheidung von Gesprochenem und dem, was man zu sprechen glaube, sei, und dass sie, so ausgedrückt, nicht falsch sei. Vorher (p. 92) aber war behauptet worden, die Relevanz könne nicht im Rahmen der Definitionem zugestanden werden, die man Laut und Phonem gegeben habe". Citatul îţi face aproape impresia unei mistificări voite, căci la pag. 92 eu spuneam că, dacă înţelegem, ca Trubetzkoy, prin sunet impresia acustică şi prin fonem reprezentarea, este imposibil de priceput cum o impresie acustică nu poate fi reprezentată, iar la pag. 93, că principiul relevanţei e un aspect al distincţiei lui Trubetzkoy între ceeace se pronunţă în realitate şi ceeace individul vorbitor crede că pronunţă, distincţie pe care însă n'o admiteam. D-l Seidel se referă însă, desigur, la interpretarea dată de mine acestei distincţii la § 10, interpretare pe care însă la pag. 93 o respingeam eu însumi.

Acestea sînt obiecţiile făcute de d-l Seidel. E drept că d-sa afirmă, pag. 121-122: „Mit diesen Bemerkungen sind keineswegs die Fälle erschöpft, in denen Ivănescu die Phonologie falsch interpretiert, aber es sind eine genügend grosse Zahl angeführt worden, um daran die wesentlichen Irrtümer abstrahieren zu können". Noi însă nu ne putem imagina la ce se gîndeşte d-l Seidel, ca să putem da un răspuns şi altor eventuale obiecţii. Concluziile sale sînt: 1. că n'am un punct de vedere consecvent „im Sinnproblem des 'Lautes' und in der Unterscheidung des Wesens sprachlicher Gegebenheiten von ihrer Erscheinungsform" (pag. 122); 2. că „Die Deduktionen leiden dann ausserdem noch darunter, dass er in der Phonologie einzelne Thesen und einzelne Begründungen ablehnt und dennoch glaubt, er könne ihr in ihren übrigen Thesen gerecht werden" (*ibid.*), şi 3. că „aus der Kritik Ivănescus an der Phonologie sich vorläufig keine Förderung der Wissenschaft ergibt" (*ibid.*). El mai afirmă că lucrarea e plină de contradicţii (pag. 120, § 21, unde se

vorbeşte de o „Grundeinstellung" care e „widerspruchsvoll", şi pag. 22, în citatul pe care-l dau chiar acum) şi că „an einzelnen Stellen der widerspruchsvollen Arbeit immer wieder erkennbar ist, dass der Verfasser den Deduktionen der Phonologen durchaus zu folgen vermag". Acestea fiind părerile sale despre articolul meu, se înţelege că d-l Seidel nu mai putea admite o înrudire între concepţia mea şi aceea a fonologilor, înrudire asupra căreia eu insistam mereu. El o respinge la pag. 115 (§ 3), unde spune că eu greşesc, cînd cred aceasta şi cînd cred că deosebirea ar fi numai în ce priveşte chestiunea relevanţei, apoi la pag. 116-117 (§ 8), unde, după-ce arată ce înţeleg eu prin sunet, spune că aici avem o aparentă apropiere de fonemul fonologiei.

Cred că în urma răspunsului pe care l-am dat fiecăreia din obiecţiile sale se poate vedea că aceste aprecieri ale d-lui Seidel sînt nedrepte şi că ceeace există slab în articolul meu sînt unele exprimări nepotrivite, care se datoresc grabei cu care a fost scris articolul şi imposibilităţii de a-l mai revizui înainte de a-l da la tipar. Cred că totul se prezintă ca o unitate bine închegată, şi acest lucru îl poate vedea mai bine cine, spre deosebire de d-l Seidel, se va ocupa nu numai cu o parte a articolului meu (§ 1-22), ci şi cu restul (§ 23-34), în care se fac complectări şi se trag toate consecinţele concepţiei expuse pînăla § 22. Nu e apoi nicidecum adevărat că eu aş fi acceptat numai unele din tezele fonologiei şi că aş fi respins pe altele, deşi, chiar dacă am face cu o concepţie oarecare acest lucru, n'ar fi numai decît o greşală, cum crede d-l Seidel. Cum am spus-o şi mai sus, eu am transformat fonologia, deci am transformat principiile ei, aşa că eu nu pot „urmări", adică nu pot vedea justeţea, nu numai a deducţiunilor fonologilor, dar nici a principiilor dela care ei pleacă. E, prinurmare, dreaptă afirmaţia sa dela pag. 114, unde, vorbind în general despre toate criticile făcute fonologiei şi, deci, şi despre a mea (numai că ar fi fost de făcut precizarea că sînt puţine critici serioase făcute fonologiei), spune că ele sînt întemeiate pe presupuneri străine fonologiei. Dar dacă este aşa, nu urmează numai decît că aceste presupuneri sînt greşite. Iar cum că articolul meu nu aduce niciun progres în ştiinţă, este un

lucru pe care timpurile care vor veni îl vor confirma sau nu. Deocamdată eu cred şi mă văd nevoit să spun că, dintre toate criticile cîte au fost făcute fonologiei, cele mai serioase sînt a mea şi cea făcută de A. Schmitt în *Archiv für vergleichende Phonetik* II, pag. 65-77 şi 161-176.

In concluzie, aş putea spune şi eu despre critica d-lui Seidel: D-sa n'a căutat să-şi dea sama de adevărul tezelor dela care plecam şi n'a căutat să prindă firul raţionamentelor din articolul meu. D-sa a înţeles greşit pasagii din lucrarea mea, discutînd inutil asupra lor. D-sa ignorează evoluţia fonologiei la Trubetzkoy sau trece peste unele susţineri făcute mai înainte de acesta şi nu reprezintă exact nici ultima fază a gîndirii acestuia, aşa că obiecţiile sale sînt făcute din punctul de vedere al unei fonologii „vulgare", „popularizate", simplificate. Critica d-sale nu aduce niciun progres în ştiinţă. Singura contribuţie este că, prin înţelegerea greşită a celor cîteva pasagii mai puţin clare din lucrarea mea, d-sa mi-a prilejit de a da lămuriri.

G. Ivănescu.

INSEMNĂRI DESPRE GRAIUL GORJAN.[1]

1. In numeroase cuvinte *a* neaccentuat se pronunţă *ă*: *bălon* (= balon), *băsămac*, *bătistă*, *căfeá*, *Călăfat*, *cănap* (= canap 'sfoară de cînepă)', *Căról* (= Carol), *căstrăvete*, *dămigeană*, *dător*, *Dăvid*, *gălon*, *găzăt* (= gazetă), *măgion* (= magiun),

1. D-l I. D. Ionescu, autorul glosarului apărut în volumul precedent al acestui *Buletin*, îmi trimete aceste însemnări, privitoare la diverse particularităţi fonetice ale vorbirii populare din judeţul său. Le public bucuros, atît pentru interesul pe care-l prezintă, considerate în ele însele, cît şi, mai ales, pentrucă ele confirmă spusele lui A. Philippide, *Originea Românilor* II, după care o bună parte a Olteniei merge, din punct de vedere lingvistic, cu graiurile moldoveneşti. Pentru verificarea susţinerilor fostului nostru profesor poate servi foarte bine şi glosarul însuşi, căci găsim în el numeroase alte fenomene care ne trimet tot la dialectul moldovenesc (luat în sensul cel mai larg, aşa cum face Philippide). [Iordan]

2. In aceste cuvinte vocala originară este *ă* (< *a*), deaceea situaţia lor nu se prezintă ca a celorlalte. In orice caz aspectul se deosebeşte de cel „literar", fiind şi deastadată identic cu al terminilor moldoveneşti corespunzători. [Iordan]

Măria, păhar, păpuci, săcîz, sălatră (= salată), *sălteá, tăcîm, tărabă, văgon, văpor, Văsîle, zădar, zăhar*, etc.

2. Precedată de *n, r, s, ţ, v, z*, vocala *e* se preface de multe ori în *ă* : *năcaz* [1], *năród*; *amară* (femin. plur. dela *amar*), *coţoară, hotară, izvoară, păhară* ; *asămenea, deosăbit, fugisă, găsăşte, întoarsă* (pers. 3 perf.), *mearsă* (= merse), *mîncasă, murisă, păsări, rupsă, săc, săcere, săcetă, sănin, săte, şasă, vorbisă*; *aţă* (plur.), *braţă, feţă, grăunţă* (plur.), *oţăt, răţă* (= *raţe*), *ţălină, ţăpĭ, trenţă* (plur.), *învălit* [1], *găzăt* (= gazetă), *zăce, zăr, zăvzăc*, etc. Pronumele reflexiv *se* sună totdeauna *să*: *să duce, să vinde, să spune* ş. a.

3. Finala *-ese* (dela pers. 3 a perfectului simplu şi a mai mult ca perfectului verbelor de conjugarea II şi III) sună *-asă* (rezultat dintr'un *-easă* mai vechiu): *culeasă, culesasă, dreasă, dresasă, fusasă, mersasă, ştersasă*, etc. Şi în tema unor verbe găsim *ea* în loc de *e*: *mearsă, ştearsă* ş. a.

4. Diftongul *ea* pierde pe *e*, cînd urmează după *s, ş, ţ, z*: *sacă, samă, sară* ; *năduşală, ruşală* (= roşeală) ; *ameţală, căţá, ţavă, viţá,* ; *păzá* (= păzea!), *umezală, zamă*, etc.

5. Vocala *i* se pronunţă *î*, dacă este precedată de *s, ţ, z*: *grăsîme, pisîcă, sîlă, sîlinţă, sîmt, sîngur, Văsîle* ; *ameţît, cuţît, puţîn, supţîre, Ţigan, ţigare* ; *măgăzîe, mozîcă* (= muzică), *urzîcă, zîc, zîd, zîua*, etc. Deaceea toate infinitivele de conjugarea IV, cu *s, ţ* sau *z* înaintea lui *i*, se termină în *î*: *găsî, ascuţî, auzî* ş. a.

6. Substantivele terminate la plural în *-ţĭ* şi *-zĭ* pierd pe *ĭ* : *băĭeţ, căstrăveţ, fraţ*; *cirez, iez*, etc. Tot aşa adjectivele, la masculin plural, apoi pers. 2 şi 5 ale verbelor : *iuţ, laţ, mulţ, găsîţ, vorbiţ* ; *verz, crez, auz*, etc.

7. Cuvintele *cîine, mîine* şi *pîine* se pronunţă fără *i*.

8. Cînd este neaccentuat, *o* se schimbă în *u* : *adurmit, amurţît, amurezat, cuprins, curastă* (= colastră), *cutrupi, guguman* (= gogoman), *murarĭ* (= morar), *Rumîn, ruşală* (= roşeală), *sudumí* (= sodomi), *ularĭ* (= olar), etc.

9. Dimpotrivă, *u* neaccentuat se pronunţă *o* : *coraj, coloare, colţoros, loa, lobeniţă, Mocenici, nodoros, noor* (= nour), *notreţ, volvoră* (= volvură), etc. Cîteodată şi *u* accentuat se

1. Cf. nota imediat precedentă.

preface în *o* : *fontă* (= fundă), *măgion* (= magiun), *moniție* (= muniție), *mozîcă* (= muzică), *murători* (= murături) ș. a.

10. Cuvintele terminate în *-ar* se pronunță cu *-ări* : *amnări*, *cleștări* (= cristal, cleștar), *măgări* (sing.), *murări* (sing.), *zîdări* (sing.), etc.

11. Articolul *-l* nu se aude niciodată în vorbirea populară din Gorj : *calu*, *lupu*, *omu*, *frumosu*, *prostu*, *zăpăcitu*, etc.

12. Unele cuvinte se pronunță cu *h-* (înaintea vocalei dela începutul lor) : *hasta* (= asta), *hărap* (= arap), *hirete* (= erete), *homidă*, *horopsît*, etc.

13. Prefixul *des-* sună totdeauna *dez* : *dezbinat*, *dezbrăcat*, *dezdăunat*, *dezdoit*, *dezgolit*, *dezgropat*, *dezhămat*, *dezlegat*, *dezlipit*, *dezlînat*, *dezmățat*, *dezmetic*, *dezmobilizat*, *dezmoștenit*, *dezmurțit*, *dezrobit*, *dezunit*, *dezvoltat*, *dezvinovățît*, etc.

14. Cazuri speciale : a) *ă* pentru alte vocale din limba literară, în cuvinte ca *fălie*, *lăpădat*, *năroc* (= noroc), *năroiu* (= noroiu), *năsîp* (= nisip), *pănăramă* (= panoramă), *văpsît* (= văpsit) ; b) *o* în loc de *e* sau *i*, în *fomeie*, *îmbrățoșá* ; c) *j* pentru *ș*, în *dejghinat*, *dejghiocat*, *dujnic*.

I. D. Ionescu.

č, *ğ* + *ĭa*, *e*, *i* > *ț*, *dz* ÎN MACEDOROMÎNĂ ȘI MEGLENOROMÎNĂ.

In *Bull. lingu.* VI, pag. 258-260, d-l A. Rosetti apără teoria susținută de d-sa și de alții cu privire la prefacerile lui *c* și *g* latinești urmați de *e* și *i* în romînește, teorie pe care eu, în *Bul. Inst. Fil. Rom.* IV, pag. 211 și urm., o respinsesem. D-sa crede că argumentul pe care îl adusesem eu acolo pentru a susține că *c* și *g* latinești urmați de *e* și *i*, au dat întîiu *č* și *ğ* pe tot teritoriul romînesc, și că apoi *č* și *ğ* urmați de *ĭa*, *e* și *i* au dat în macedoromînă *ț* și *dz*, nu are nicio valoare. Faptul că în macodoromînă *e* și *i* precedați de *ț* și *dz*, aceștia din urmă ieșiți din *t* și *d* latinești, s'au velarizat, pecînd *e* și *i* precedați de *ț* și *dz*, aceștia din urmă ieșiți din *c* și *g* latinești, nu (mr. *ținu* < *teneo*, dar *țină* < *cena*), era interpretat de mine în felul că, pe

vremea velarizării lui *e* şi *i* precedaţi de *ţ* şi *dz*, un cuvînt ca *ţină* suna *čină*, iar un cuvînt ca *dzinere* suna *ǧinere*. D-l Rosetti expune greşit părerea mea, cînd, referindu-se la acest fapt, spune (pag. 259): „Ceci devrait prouver que l'assibilation de *k* s'est produite après que l'*i* eût passé a *î* sous l'action de *ts*...", căci eu nu voiam să spun că africatizarea (a c e s t termin este cel potrivit, iar nu 'asibilare', prin care trebue să înţelegem numai prefacerile în sibilante, nu şi în şuierătoare, cum e cazul cu prefacerile în *č* şi *ǧ*) lui *c* şi *g* latineşti urmaţi de *e* şi *i* s'a produs, după ce *ţe, ţi, dze, dzi* au devenit *ţă, ţî, dză, dzî*, şi, că aşa stau lucrurile, reiese chiar din faptul că eu consideram africatizarea în discuţie ca fenomen latinesc popular sau ca un fenomen romînesc foarte vechiu (din timpul antichităţii).

Împotriva părerii mele d-sa obiectează întîiu: „Cette argumentation est cependant loin d'emporter la conviction. Car qui nous dit que la consonne issue de l'assibilation de *k*, avant de passer a *tš*, était en tout point identique à la consonne issue de l'assibilation de *t*? Et si elle était différente, il est évident que cette consonne n'a pas pu exercer la même influence sur le timbre de la voyelle suivante. D'ailleurs, si l'on s'en reporte au daco-roumain, on s'aperçoit que la langue connaît de nos jours le passage de *i* a *î* après *ts* (Rosetti, *BL*, III, 109); dans ce cas, la présence de *ă* ou de *î* dans mr. *tsănă* (< *cena*, phonétisme relevé par Weigand, *Arom.*, II, 53) ne serait pas pour étonner..."

Precum se vede din prima jumătate a citatului, care e cam neclară (mă refer anume la fraza a doua), d-l Rosetti mai admite şi alte faze fonetice în afară de faza *č* pentru *c* latinesc, şi faza *ţ* pentru *t* latinesc, şi anume faze anterioare, şi, întrebîndu-se dacă ele au fost identice în cazul africatizării lui *c* şi al africatizării lui *t*, răspunde că nu, căci altfel nu s'ar explica dece influenţa asupra vocalei următoare este deosebită în cele două cazuri. Pentru africatizarea lui *c* în dacoromînă d-l Rosetti propusese, într'adevăr, fazele intermediare *ky, ty* şi *tšy* (cu un *š* mic sus, prin care, desigur, autorul înţelege un *š̑* moldovenesc, căci africata *č* el o notează prin *tš*, nu prin *tš̑*) (vezi pag. 259), şi o considera ca admisă şi de mine (la

mine, pentru tot teritoriul romînesc), deşi în articolul meu eu nu mă pronunţasem asupra fazelor intermediare, ci citam numai pe unii care admiteau o fază intermediară *t'* (pag. 212). Pentru africatizarea lui *t* latinesc în romîneşte d-l Rosetti ar trebui să presupună o fază *ts^y* (cu *s* mic sus), întocmai ca şi pentru africatizarea în *ţ* pe care o admite d-sa în macedoromînă pentru *c* latinesc, şi aşa şi face în *Recherches*, pag. 109. Totuşi d-sa admite că trebue să fi fost o deosebire, care a avut urmări asupra tratamentului vocalei palatale următoare. Presupunerea aceasta este tocmai cea pe care a făcut-o şi A. Philippide, *Orig. Rom.* II, pag. 52 şi 64, şi pe care o redam şi eu în articolul meu (pag. 214), numai că Philippide arătase în ce consta deosebirea. La pag. 215 arătam însă dece nu putem admite această interpretare: „admiţînd explicaţia lui Philippide, nu se poate pricepe cum s'a putut stabili şi menţine o deosebire între *ţ* şi *dz* ieşiţi din *c* şi *g* latineşti şi cei ieşiţi din *t* şi *d* latineşti, în sensul că primii erau muiaţi, iar ceilalţi nu, căci doar şi într'un caz şi altul *ţ* şi *dz* ar fi fost urmaţi de *e* şi *i* tot timpul pînăla fenomenul de guturalizare." Apoi aceste faze intermediare n'au putut dura prea multă vreme,—eu înclin chiar a crede că, în afară de faza *t'*, care a devenit dintr'odată *ţ* şi *č*, nici n'au mai existat altele—, şi pe vremea cînd s'a produs velarizarea lui *e* şi *i* precedaţi de *ţ* şi *dz*, aveam de mult sunetele *č* şi *ţ* în cuvinte ca *cină* şi *ţin* (Velarizarea e un fenomen posterior prefacerii lui *ţease* în *ţese*, vezi A. Philippide, *op. cit.* II, pag. 49. Totuşi exemplele macedoromîne *ţáse*, *γiţále*, *avdzái*, etc., pentru care vezi *ibid.*, pag. 51 şi Capidan, *Aromînii*, pag. 237-238 şi 241, ne arată că în macedoromînă velarizarea este mai veche decît prefacerea lui *ĕá—e* în *é—e*). Indoieli asupra faptului dacă pe vremea velarizării era în macedoromînă *č* ca rezultat al africatizării lui *c* latinesc urmat de *e* şi *i*, am avut noi înşine, după Capidan, la pag. 216, dar, invocînd cazul dacoromînei şi resturile de *č* din macedoromînă, am susţinut că aceasta este singura ipoteză plauzibilă.

In a doua jumătate a citatului făcut mai sus, d-l Rosetti pomeneşte de velarizarea lui *e* şi *i* precedaţi de *ţ* şi *dz*, care se produce şi astăzi în dacoromînă şi pe care o in-

voacă pentru a explica pe mr. (Albania) *ţănă* (< *cena*). E de spus că velarizarea, actuală din dacoromînă nu-mi rămăsese nici mie necunoscută şi că eu o invocam tot pentru a legitima forma *ţănă* (pag. 219), dar nu se poate face deocamdată precizarea, dacă macedoromîna din Albania este chiar în situaţia dialectului dacoromîn. Căci în dacoromînă avem a face cu un fenomen care a fost oricînd viu, dela primele timpuri ale manifestării fenomenului şi pînă astăzi, pecînd în macedoromîna din Albania velarizarea poate nu mai este astăzi în vigoare. Iar faptul că în macedoromîna din Albania nu este menţinută starea din restul dialectului macedoromîn, pe baza căreia noi am susţinut că *ţină* vine din *činĕ*, nu are nicio importanţă (el fiind un fapt regional în cadrul dialectului macedoromîn), dupăcum n'are importanţă nici faptul relevat la aceeaşi pagină (259) de d-l Rosetti, că în sudul domeniului macedoromîn apare *ţin* („fait que M. Ivănescu omet de mentionner").

După aceea d-sa îmi obiectează : „D'autre part M. Ivănescu ne justifie pas les raisons pour lesquelles mr. *tš* aurait passé a *ts*. L'auteur repousse, il est vrai, et avec raison ... l'explication de ce traitement par le grec, pour admettre cependant qu'il est dû à un mélange de langues (?; p. 219)." „Sur d'autres domaines, l'étape *ts* ne s'explique pas non plus par *tš*". Şi autorul arată apoi, pag. 259-260, după alţii, că şi în franceză şi în slava comună nu avem o prefacere a lui *k'* în *č* şi apoi în *ţ*, ci sau o prefacere în *č* sau o prefacere directă în *ţ*.

Din acestea se pare că d-l Rosetti vrea să susţină că nu este posibilă o prefacere a lui *č* în *ţ* şi a lui *ğ* în *dz*, se pare, deci, că vrea să formuleze o lege de fonetică generală cu privire la africatizări, înţelegînd prin 'fonetică generală' ceeace a înţeles şcoala lingvistică franceză, adică o serie de formule care reglementează evoluţia sunetelor din orice limbă. Aceste legi trebuesc însă stabilite pe fapte, şi, dacă faptele le contrazic, ele trebuesc considerate greşite. Iar cînd autorul spune că nu arăt motivele pentru care mr. *č* a trecut la *ţ*, eu pot răspunde că, prin citarea mai multor cazuri de africatizări ale lui *k'* în *č* sau, direct, în *ţ*, nu s'a arătat deloc dece *k'* ar fi trecut la *ţ* în macedoromînă.

Problema este, de fapt, problema cauzei schimbărilor fonetice, care se poate considera încă nesoluționată, și un răspuns la obiecția d-lui Rosetti nu se poate da decît numai plecînd dela soluția acestei probleme. In ce mă privește pe mine, eu am arătat clar ce cred cu privire la cauza schimbărilor fonetice, în acest volum, la pag. 185-188, și concepția expusă acolo o aveam și pe vremea cînd am scris articolul luat în discuție de d-l Rosetti. Cred că toate normele articulatorii ale unei limbi sau dialect se explică prin conformația organelor articulatorii, deci prin fapte rasiale, pe care le numesc, după Philippide, bază de articulație, și că toate schimbările fonetice, cele cunoscute și supt numele de legi fonetice, se datoresc schimbării bazei de articulație, care se poate produce prin amestec cu o populație străină, prin schimbarea raportului cantitativ dintre rasele constitutive ale unui popor și prin trecerea limbii dela o o populație la alta. In articolul meu spuneam anume că schimbarea *č* > *ț* din macedoromînă se explică prin amestecul Macedoromînilor cu o populație străină. Pag. 219: „dacă nu se poate admite că schimbarea e provenită prin imitarea unei limbi străine, se poate face ipoteza că Macedoromînii au căpătat această tendință fonetică prin amestec cu o populație străină". Acest pasaj n'a putut fi înțeles de d-l Rosetti cum trebuia, din cauză că în el nu apărea terminul 'bază de articulație', așa că d-sa a trebuit să se gîndească la un „amestec al limbilor", pe care trebuia să-l primească cu semnul întrebării. Dar amestecul de care vorbeam eu era de bază de articulație. Terminul 'bază de articulație' apărea, de fapt, la pag. 216, unde spuneam că *č* și *ğ* au fost cîndva posibili pentru baza de articulație macedoromînă, apoi la pag. 219-220, unde vorbeam chiar de acea schimbare a bazei de articulație macedoromînă, care a produs fenomenul nostru, numai că din punct de vedere al altui efect al ei, și anume reintroducerea grupurilor *țe, ți, dze* și *dzi*, care fusese înlăturate prin velarizarea lui *e* și *i* precedați de *ț* și *dz*.

Ultima obiecție pe care mi-o face d-l Rosetti este următoarea (pag. 260): „M. Ivănescu est cependant bien obligé de reconnaître que le macédo-roumain connaît le trai-

tement *tš* dans un certain nombre de mots (< *k* + *i* en hiatus). Mais comme cette constatation ruinerait sa théorie, puisque *tš* n'est pas passé a *ts* dans ces mots, il explique la conservation de *tš* par influence de la voyelle suivante (p. 216), sans s'apercevoir que *-u* dans mr. *feču*, par ex., n'est pas organique (cf. Şiadbei, *Romania*, LVI, 333 s.)."

D-l Rosetti se referă la *č* şi *ğ* + *ĭ* + *ó* şi *ú* din macedoromînă, despre care spuneam, pag. 216-217, că au rămas neschimbaţi. Ideia din articolul meu ar fi trebuit să fie redată de d-sa mai clar, pentru a se putea vedea că e justă. Nu înţeleg însă cum se se poate spune că acest fapt, că *čo*, *ču* şi *ğo*, *ğu* au rămas neschimbaţi, poate ruina părerea mea, din moment ce eu susţineam că în macedoromînă a fost numai o prefacere a lui *čĭa*, *če*, *či* şi *ğĭa*, *ğe*, *ği*, în *ţĕa*, *ţe*, *ţi*, şi *dzĕa*, *dze*, *dzi*. Eu nu voiam doar să spun că sunetele latineşti *c* şi *g*, urmate de *e* şi *i* şi de *ĭ* + *ó* şi *ú*,—astfel ar fi trebuit să se exprime d-l Rosetti, iar nu : „*i* en hiatus"—, s'au transformat în *č* şi *ğ* şi că apoi aceşti *č* şi *ğ* au devenit în toate cazurile *ţ* şi *dz*. Eu nu voiam să stabilesc nişte reguli de corespondenţă între latină şi romînă. Eu arătam că a avut loc o prefacere a lui *ce*, *ci*, *ge*, *gi* latineşti în *če*, *či*, *ğe*, *ği* şi că mai tîrziu aceşti *če*, *či*, *ğe*, *ği* au devenit *ţe*, *ţi*, *dze*, *dzi*. Şi cum că era posibilă schimbarea lui *č* şi *ğ* în *ţ* şi *dz* numai cînd urma *a*, *e*, *i*, nici nu mai era nevoie să argumentez, din moment ce schimbările fonetice pot fi condiţionate de anumite sunete (am spus aceasta în articolul meu, pag. 219). Fiindcă acest lucru se pare curios în cazul schimbării de faţă, voiu aminti că avem schimbări fonetice ale unor consonante care se produc numai cînd consonantele în discuţie sînt urmate de *o*, *u*. E cazul, de exemplu, cu prefacerea lui *ğ* provenit din *d* şi *g* latineşti + *ĭ* + *ó* şi *ú*, sau din *ĭ* latinesc + *ó* şi *ú*, în *j*, în dialectul muntenesc (*joc*, *judec*). Tot astfel putem avea şi schimbări fonetice ale unor consonante, care să se producă în cazul cînd consonantele sînt urmate de celelalte vocale. Şi dacă în macedoromînă a avut loc o prefacere în *ţ* şi *dz* a lui *č* şi *ğ* urmaţi numai de *a*, *e* şi *i*, o formă ca *feču* nu face deloc dificultăţi, cum crede d-l Rosetti, căci putem considera pe *-u*, dela pers. I sing. a perfectului, adăugat anterior fenomenului nostru, ceeace nu este de-

loc curios. (Cînd Philippide, *op. cit.*, pag. 153 şi 161, considera pe *feču* şi *freğu* ieşite dintr'un **teţĭu* şi **fredzĭu*, nu avea dreptate).

Cred, deci, că putem rămîne la părerea exprimată în articolul meu. Ba cred nu numai că putem rămîne la ea, dar şi că ea e singura teorie care se impune, căci e singura care împacă toate faptele. Să nu se scape din vedere că teoria d-lui Rosetti, care e, dealtfel, şi a lui Philippide şi a altora, nu explică deosebirea de tratament dintre *c* şi *t* latineşti, din macedoromînă, căci deosebirile admise de aceştia între cei doi *ţ*, cel provenit din *c* latinesc şi cel provenit din *t* latinesc, în pronunţie sau în cronologia fazelor lor anterioare, n'au putut avea fiinţă, precum am arătat în articolul meu la pag. 214-216. Şi rămîn, de fapt, neexplicate şi forme ca *feču* şi *freğu*, căci, precum voiu arăta altădată, explicaţia dată de Philippide (vezi mai sus) nu se poate admite.

Intrucît deosebirea de tratament între dacoromînă cu istroromînă şi macedoromînă cu meglenoromînă, pe care o admit învăţaţi ca cei pomeniţi mai sus, este pusă de unii din ei în legătură cu despărţirea Macedoromînilor şi Meglenoromînilor de ceilalţi Romîni (pentru Philippide, vezi *Orig. Rom.* II, pag. 225-228) şi întrucît asemenea separări pot avea ca efect şi deosebiri de tratament fonetic, ar fi de spus că argumente împotriva acestei deosebiri de tratament a lui *c* latinesc în dacoromînă şi macedoromînă, şi pentru un tratament unic, *č*, putem găsi şi în unitatea mare pe care a constituit-o în cele dintîi timpuri ale limbii romîne dialectul macedoromîn cu cel bănăţean şi, în general, cu subdialectele ardelene şi cu istroromîna, asupra cărora au atras atenţia în diferite rînduri Ov. Densusianu şi T. Papahagi. Philippide, *op. cit.* II, pag. 238-239 şi 314-321, este nevoit să le considere pe toate drept apariţii independente, din moment ce pentru el tratamentul *č* şi *ţ* al lui *c* latinesc + *e* şi *i* este semnul scindării în două a poporului romînesc din primele timpuri. Dar unele din aceste fenomene, precum este, de exemplu, schimbarea sporadică care a avut loc în *astáră* „astă seară" (mr. şi băn. *astáră*, istror. *stą̑rę*; mgl. *stáră*, poate fi sau un macedoromînism sau o formă moştenită depe timpul cînd dialectele nu erau încă

despărțite) (vezi *op. cit.*, pag. 33 și 316), nu se pot considera decît ca dezvoltate pe vremea cînd dialectele nu erau încă despărțite unele de altele. Este drept că o deosebire de tratament fonetic dela o regiune la alta nu poate împiedeca răspîndirea unei inovații ca aceea din *astară*, precum ne arată chiar faptul că ea se găsește atît pe teritoriul nerotacizant, cît și pe cel rotacizant (istroromîn). Dar o deosebire de tratament fonetic poate fi și semnul unei scisiuni în populație. Date fiind însă fenomenele ca cel din *astară*, reiese că, dacă am admite un tratament al lui *c* latinesc în dacoromînă și altul în macedoromînă, n'am putea trage din aceasta nicio concluzie cu privire la vreo scisiune care s'ar fi produs în cele dintîi timpuri ale limbii romîne în masa romînească, între Macedoromîni și Meglenoromîni pedeoparte și Dacoromîni și Istroromîni pedealta, ci numai la o diferențiere dialectală produsă printr'un singur fenomen și care ar presupune încă un strîns contact între cele două regiuni.

G. Ivănescu.

ÎNTR'UN PENTRU *ÎNTRU*; *DINTR'UN* PENTRU *DINTRU*.

Vechile prepoziții *întru* și *dintru* au fost înlocuite, cu timpul, prin sinonimele lor, mai comode, *în*, resp. *din*, păstrîndu-se numai în cîteva sintagme fixe (*într'o zi*, *dintr'odată*, etc.), unde au putut rămînea oarecum intacte, grație articolului (sau adjectivului) nedefinit *un*, *o*, cu care s'a contras partea lor finală. Urmarea este că subiectele vorbitoare au pierdut complect conștiința despre existența lui *întru* și *dintru*, pe care, în diverse formule, create pe vremea cînd aceste cuvinte aveau o largă circulație, le simt ca fiind identice cu *într'un*, resp. *dintr'un*. Confuzia s'a produs cu atît mai ușor, cu cît deosebirea fonetică dintre unele și celelalte se reduce la minimum: *întru* și *dintru* au un *u* bucal, *într'un* și *dintr'un* unul nazal.

Așa cred că s'a ajuns la *într'un amurg*, *într'un noroc*, etc. pentru mai vechile *întru amurg*, *întru noroc*, etc., și la *din-*

tr'un început pentru *dintru început*. Kr. Sandfeld et Hedvig Olsen, *Syntaxe roumaine* I, pag. 53, nr. 41 citează exemple în care unele din construcțiile noastre apar supt ambele lor aspecte : *Intr'un tîrziu, Klapka zise în șoapte* alături de *Intru tîrziu d-l Negoiță pricepu că...* ; *biata lighioană se ului dintr'un început* al. de *dintru 'nceput* (acesta din urmă la Caragiale). Nu-i greu de văzut că afirmația mea corespunde realității : la *dintr'un început* prezența lui *un* nu se justifică prin nimic, deoarece sintagma însemnează exact același lucru ca *din început*, adică *dela început* (cu o nuanță temporală puțin diferită) sau, cu alt substantiv, *din capul locului*. Și mai elocvent este exemplul *Din zori pînă într'un amurg*, care, mai des, sună *...pînă în amurg* [1]. Să se compare, tot din punct de vedere semantic, și *într'un noroc* 'au hasard', care-i perfect echivalent cu *la noroc* : *Apucă și el într'un noroc spre răsărit* = *apucă și el la noroc spre răsărit*.

Nu sînt acestea singurele cazuri în care, printr'un fel de etimologie populară sintactică, *întru* este înlocuit prin *întru* + articolul nedefinit (sau numeralul 'un', 'o'). Cu alt prilej am arătat cum *întru ispită* (din *Tatăl nostru...*) a devenit în gura mai tuturor Romînilor, *într'o ispită*. Cînd condițiile nu sînt favorabile unei asemenea confuzii, din pricină că după *întru* se găsește un cuvînt care nu poate primi pe *un* sau *o* înaintea lui, acestei prepoziții îi ia locul *între*. Cf. pasajul *vino și te sălășluește întru noi* (din rugăciunea *Împărate ceresc....*), care sună *vino și te sălășluește între noi* (deși n'are sens, căci duhul sfînt, pe care-l invocăm, trebue să se așeze în noi, nu lîngă sau printre noi).

Și *pentru* devine *pentru un* (cu *u* nazal adică), în construcții recente. Astfel foarte mulți oameni, chiar dintre cei culți, spun și scriu *pentru un moment* (*n'am bani*, să zicem), în loc de *pentru moment* (< frc. *pour le moment*).

Iorgu Iordan.

---

1. Cum a putut influența *într'un....* asupra lui *întru...* arată un exemplu ca *era într'un amurg* (= *era în amurg*), pus de subiectele vorbitoare alături de *era într'un timp* și asimilat, supt raportul sintactic, cu acesta.

RECENSII.

Edgar Glässer, *Einführung in die rassenkundliche Sprachforschung. Kritisch-historische Untersuchungen*, Heidelberg 1939. XV + 174 pag. 8°.

Iată o carte a cărei noutate surprinde în gradul cel mai înalt! Totul este nou în ea: dela problema pusă şi modul cum o rezolvă autorul pînăla limbă şi stil, cetitorul deprins cu lucrările curente de lingvistică rămîne uimit, neştiind ce să înţeleagă şi ce să creadă. Dau cîteva citate: „Structura unei limbi, cu toate fenomenele ei, reprezintă exemplul cel mai nobil despre puterea creatoare a spiritului rasei" (pag. 8). — „Fenomenele lingvistice devin, aşadar, cu adevărat forma reprezentativă a voinţei colective de neam, de popor, în general a voinţei colective cu rădăcinile crescute în ea" (pag. 24). — „Aceasta spune puţin pentru lingvistul care, înainte de toate, vrea să vadă în limbă impulsurile rasiale ale originii şi evoluţiei ei" (pag. 29). — „O educaţie lingvistică orînduită pe baze rasiste va trebui să dezbată problema de a lămuri, cît mai pătrunzător, profunzimea istorică a ideii de rasă şi de a forma conştiinţa pentru această profunzime istorică a sufletului rasei în bunul cultural lingvistic al prezentului" (pag. 51). — „Căci noţiunea de rasă n'are nimic comun cu noţiunea lamarckiană de «mentalitate»" (pag. 53). — „...metoda comparativă [în lingvistică] participă, aşadar, într'o măsură considerabilă la dezvăluirea originilor antropologice[1] ale existenţei noastre" (pag. 55). — „Intrebarea despre patria plină de înţeles totalitar a noţiunii «limbă» duce totdeauna direct la forţele creatoare ale istoriei omenirii, la problema de substanţă a spiritului determinat de sînge, la noţiunea «rasă»" (pag. 63).— „...ideia de a alcătui o gramatică rasistă nordică[1], faţă de care gramaticile diverselor limbi indoeuropene ar apărea apoi ca aspecte izolate ale ei"[2] (pag. 78).— „Popor şi rasă sînt şi rămîn astfel pentru noi

1. Subliniat de autor.
2. Această părere este a lui H. F. K. Günther, *Rassenkunde des deutschen Volkes*, München 1933, dar autorul nostru şi-o însuşeşte.

scopurile ultime ale cunoașterii chiar și, ba încă mai ales, în domeniul de cunoaștere al filozofiei lingvistice". „A nu astupa urechea la glasul sîngelui care creiază, cînd e vorba de spiritul limbii, nu este deloc o nebunie. Dimpotrivă, nebun este acela care nu înțelege sau tăgăduește valorile spiritului determinate de sînge" (pag. 87). — „Deaceea este logic să legăm întrebarea despre impulsurile umane creatoare ale structurii limbii de întrebarea : c e e s t e f r a z a d i n p u n c t d e v e d e r e a n t r o p o l o g i c ?" [1] (pag. 96). — „...căutăm calea unei derivări firești a naturii frazei și a speciilor acesteia din comportarea spiritual-sufletească determinată de rasă" (pag. 99). — „Privită astfel, forma interioară a enunțării indogermanice ne trimete la ceva și mai originar, la o atitudine spirituală mitică, pe care o putem, în definitiv, pune împreună cu mitul natural al zeului Odin, 'cel a toate pătrunzător și stăpînitor al naturii" (pag. 146).

Deja unele din citatele acestea arată clar că autorul are față de problemele lingvistice o atitudine mai mult sau mat puțin politică : din moment ce consideră limba drept un produs al rasei [2], este logic, aș putea zice fatal, ca el să vadă în lingvistică o disciplină politică. Dealtfel la pag. 52 declară textual : „Lingvistica este, cum cred că a arătat discuția noastră, o știință politică". Dar și fără o asemenea afirmație cetitorul are adesea convingerea (nu numai impresia) că Gläsăer a înțeles să scrie mai degrabă o lucrare politică decît una științifică, adică de știință a limbii. Anumite aprecieri și păreri amintesc, în special prin stil, de ceeace găsim în articole de gazetă. Depildă : „...trebue să tragem concluzia că există, evident, un s i n g u r adevăr și o s i n g u r ă [3] cunoaștere exactă, dar nu orice neam de oameni este capabil să cerceteze adevărul și să descopere cunoașterea exactă" (pag. 12). Convingerea despre superioritatea unor popoare (sau rase) și inferioritatea altora, chiar în ce privește putința de a înțelege diversele probleme care se pun minții omenești, reapare la pag. 14 supt forma următoare : „...este evident că nu toate speciile spiritului uman sînt ori au fost egal de apte pentru cunoașterea adevărului și dominarea creatoare a realității". — „Aici stă întreaga mîndrie culturală a concepției liberale..." (pag. 30). — „Acesta este ecoul liberalist lămurit al concepției filozofice despre limbă" (pag. 31). — „...cunoscutul principiu egalitar al socialismului liberalist..." (pag. 33). — „Contra acestei interpretări a trebuit să reacționeze o concepție lingvistică marxist-negativă" (pag. 37). — „...a pune noțiunea de «reprezentare»... în legătură cu vechile idei germanice despre

1. Subliniat de mine.
2. Concepută aceasta mai mult antropologic decît spiritual (vezi mai departe).
3. Subliniat de autor.

comunitate şi «şefie»" [1] (pag. 38). — „Şi deja el [Schopenhauer] cerea, foarte hotărît, o filozofie care să fie mai mult şi altceva decît o «filozofie iudaică»" (pag. 62). — „Deaceea destinul social al limbii este acela al purtătorului ei, omul, şi, întocmai ca acesta, legat de formă. Este destinul formei întipărite care se dezvoltă vie, acel destin, aşadar, în faţa căruia rămîn de ruşine toată sociologia pură şi toată ipocrizia egalitară masonică" (pag. 67). — „...spaţiu vital spiritual..." (pag. 79). — „Dar tocmai şi în domeniul limbii un gust sigur şi o judecată.condusă de simţire sănătoasă au recunoscut totdeauna imposibilitatea asimilării, în sens organic, a Evreilor" (pag. 86). — „Dacă Günther recunoaşte în crearea verbului indogermanic o «intervenţie a spiritului în fenomenul cosmic», iar în aceasta, prospeţimea spirituală şi spiritul ofensiv al omului nordic, atunci noi putem vedea, în această prospeţime ofensivă a perceperii, şi calitatea fundamentală care a făcut pe omul nordic capabil de a cerceta în mod creator natura" (pag. 159).

Cu o asemenea concepţie, nu-i de mirare că autorul interpretează unele fapte lingvistice altfel decît toţi predecesorii săi mai mult sau mai puţin cunoscuţi. Astfel modificarea semantică a terminului pentru 'doi' din diverse limbi indoeuropene (cf. grec. *δυς*, lat. *dis* dela 'dualitate' la 'rău, neplăcut, etc.' se datoreşte, spune G., ideii că amestecul de rase, popoare, etc. (= dualitate!) nu poate avea decît urmări rele pentru rasa ori poporul care se amestecă. Reproduc întocmai cuvintele autorului (pag. 21): „...că pentru gîndirea primitivă a popoarelor indogermanice ideia unei îngemănări, a unui dualism, era, din capul locului, legată de problema propriului fel unitar de a fi, că dualismul, desfacerea, prin amestec rasial, depildă, însemna pentru gîndirea primitivă indogermanică păcatul originar". La fel explică G. sensul peiorativ al prefixului german *miss-*, pentru care punctul de plecare trebue deasemenea să fi fost ideia de amestec (rasial, se înţelege).

Cînd vorbeşte despre influenţa germanică asupra popoarelor romanice, mai ales asupra Francezilor, în a căror epopee *Chanson de Roland* există, după constatările lui Gaston Paris, un singur adjectiv, acela de «mare», spre a denumi calităţile spiritului sau a indica sentimentele, autorul spune (pag. 36): „Deaceea «mare» a devenit expresia occidentală pentru anumite atitudini sufleteşti, fiindcă—să ne amintim şi de cunoscutul epitet al lui Madison Grant! — pur-

1. Cf. studiul lui K. Stegmann von Pritzwald despre expresia lingvistică a legăturii dintre comunitate şi «şefie» la vechii Germani (citat de G., pag. 39, continuarea notei dela pag. 38).

tătoare şi vestitoare a acestei atitudini sufleteşti este în Occident tocmai «marea» rasă".

In acelaşi mod (ca produs al unei stări de spirit rasiale) interpretează G. înlocuirea noţiunii 'împărat' prin 'împărăţie', precum şi celebra formulă a lui Ludovic XIV „*L'état c'est moi*". Avem aici, afirmă el, ideia reprezentării, a «şefiei», care-i de origine occidentală (= germanică) (v. pag. 37-38). Iar la pag. 43, expresiile figurate, foarte curente, dealtfel, *White House* (= preşedintele Statelor Unite ale Americii de nord), *Wall Street* (= bancherii, etc. americani), *Wilhelmstrasse* (= ministerul afacerilor străine al Germaniei), *Quai d'Orsay* (= ministerul de externe francez) sînt înfăţişate drept efect al ideii despre «geniul locului»: principala instituţie dintr'un important domeniu de activitate este numită după locul unde se află n u printr'o simplă figură stilistică, ci ca urmare a unei credinţe străvechi de origine mitologică şi avînd temeiul tot în ideia de reprezentare a voinţei respective printr'un geniu al locului. Pentru alte explicaţii analoage, cf., între altele, pag. 69 urm., unde ritmul vorbirii este interpretat ca produs al rasei (pag. 70, nota: „...nu este şi ritmul, la rîndul lui, o «formă» reprezentativă a unor raporturi antropologice ?"; pag. 71 „...există stiluri ritmice rasiale") ş. a.

In ce priveşte concepţia despre rasă, care constitue ideia fundamentală a cărţii, autorul şovăe. Pedeoparte este nevoit să admită, la fel cu toţi oamenii de ştiinţă adevăraţi, că rasa este un factor strict fiziologic, pedealta ştie însă că limba este un produs excluziv (sau aproape excluziv) psihic[1]. Şi atunci, ca să împace aceste două puncte de vedere antagoniste, crede că le poate combina cu ajutorul unor formule de felul următoarelor[2]: „spiritul determinat de sînge" (pag. 63); „tradiţia limbii, în măsura în care ea reprezintă, pentru subiectul vorbitor izolat, limba maternă, este rezultatul unor legături de sînge" (pag. 63); „comunitate spirituală determinată antropologic" (pag. 67); „valorile legate de sînge ale vieţii spiritului uman" (pag. 87); „glasul creator al sîngelui în spiritul limbii" (pag. 87); „dispoziţia spirituală a comunităţilor determinate de sînge" (pag. 113); „durata şi desfăşurarea istorică a vieţii spiritului determinată de sînge" (pag. 116), etc.

Contradicţii, provocate de aceeaşi nesiguranţă cu privire la noţiunile 'rasă', 'popor' şi altele asemănătoare, găsim şi acolo unde G. trebue, pentru nevoile discuţiei, să precizeze dacă are în vedere ra-

1. La pag. 68, depildă, combate pe J. v. Stenzel, pentrucă acesta a încercat „să derive originea limbajului din procese pur vegetative, fiziologice".

2. Unele figurează şi în citatele deja făcute.

sa ariană (el îi spune totdeauna indogermanică) sau numai pe cea germanică. De cele mai multe ori vorbeşte despre ele ca şi cum ar fi perfect identice. Se vede uşor că, şi atunci cînd întrebuinţează terminul 'indogermanic', înţelege, deobiceiu, 'germanic' sau numai 'german'. Şi faptul că invoacă adesea argumente din trecutul popoarelor germanice şi al celui german pledează în acelaşi sens. Dar proba evidentă că autorul confundă (intenţionat sau nu, este greu de precizat) aceste trei noţiuni, care, oricît de înrudite, nu se suprapun, întrucît, din punctul de vedere al conţinutului, ele sînt numai subsumante una faţă de alta, o avem în denumirea 'nordic', menită oarecum să le unifice : «rasă nordică», «spirit nordic» ş. a. Ştim însă că acest termin, dacă vrem să-i dăm valoare geografică (şi altă valoare nu poate avea), este impropriu chiar pentru unele popoare germanice, cu atît mai mult pentru cele indoeuropene în general. Şi mă gîndesc, se înţelege, nu la aşezarea lor actuală, ci la cea originară, asupra căreia, este drept, învăţaţii discută încă, fără ca marea lor majoritate să admită totuşi o origine nordică în accepţia strictă a cuvîntului.

Dar şovăelile autorului nu se opresc aici. Fiind elementul esenţial şi hotărîtor al vieţiii oricărei comunităţi umane, 'rasa' trebue să fie pură. Istoria şi antropologia ne arată însă că popoarele s'au amestecat şi continuă să se amestece, ceeace, supt raportul lingvistic, a avut drept consecinţă nu numai influenţe reciproce între diverse idiome, ci şi transmiteri de limbă dela un neam de oameni la altul. G. recunoaşte aceste fapte şi, lucru curios, nu le combate totdeauna. Principial se ridică împotriva oricărui amestec în interiorul 'rasei' [1], cum nici nu-i posibil altmintrelea, dată fiind concepţia sa despre rasă, limbă, etc. In cazul Evreilor, depildă, care posedă adesea în mod desăvîrşit limba ţării unde trăiesc, autorul susţine că avem a face n u cu o asimilare spirituală (= rasială), ci cu o simplă dexteritate, cu un dresaj, de ordin pur mecanic, exterior, care însemnează, pentru limba respectivă, o primejdie (v. pag. 14-15, 52, 86, etc.). Iar împrejurarea că există Negri care vorbesc limbi indoeuropene tot atît de bine ca Indoeuropenii înşişi nu constitue „o obiecţie de importanţă oarecum hotărîtoare". „Acest fapt are, în fond, cam aceeaşi valoare pe care o are înlocuirea bluzei de bumbac sau chiar a şorţului depe şolduri cu costumul european" (pag. 122). Dar la aceeaşi pagină şi la pagina următoare cetim că „popor şi rasă nu se suprapun", „limbă, civilizaţie şi rasă nu coincid" şi că deciziv în asemenea cazuri este «spiritul», «cultura», cu un cuvînt „factura

1. Sfera acestei noţiuni variază după împrejurări, adică după cazurile speciale pe care le discută (cf. cele spuse aici mai sus).

psihologică" (determinată însă, după cum am văzut, fără ca deastădată autorul s'o repete, de rasă, adică de antropologie, de sînge, de fiziologie). Aşa se explică pentruce, în ciuda amestecurilor etnice, există totuşi o „rasă indogermanică" : „în sens strict, spiritul indogermanic a învins, să zicem, materia alogenă, adusă de populaţiile neindogermanice.

Aici G. face să intervie ideia de inegalitate rasială. Sînt rase superioare şi rase inferioare. Rasa indogermanică este superioară tuturor celorlalte. Prinurmare, ea birue pretutindeni, oricare ar fi împrejurările. Şi cum 'indogermanic' = 'germanic' (cf. cele spuse mai sus), însemnează că aceeaşi superioritate, deci acelaşi succes triumfător, are, în condiţii asemănătoare, şi spiritul germanic. Superioritatea aceasta este atît de mare, încît intervenţa rasei respective îndreaptă şi desfiinţează eventualele defecte ale populaţiilor cu care se amestecă. Avem cazul popoarelor romanice occidentale, asupra cărora s'a exercitat în evul mediu o puternică influenţă germanică. Bazîndu-se pe lucrările lui E. Gamillscheg, W. v. Wartburg ş. a., G. se ocupă de amestecul romano-germanic şi de efectele lui binefăcătoare nu numai în domeniul strict lingvistic, ci şi în alte ramuri de activitate spirituală (v. pag. 21 urm., 35 urm.). In schimb, respinge (pag. 23-24) părerea că a doua mutaţie consonantică din limba germană [1] s'ar datora unei influenţe negermanice (venită dela Celţi). Iar cînd e vorba de influenţele balcanice asupra limbii noastre (pag. 40 urm.), citează pe N. Iorga, *Ce que vaut le vocabulaire* (în *Mélanges dédiés à la mémoire de P. M. Haškovec*, Brno 1936, pag. 185 urm.)[2], care spune, între altele : „Mais tout cela : autorité de l'État qui ordonne, de l'église qui pénètre les esprits, du commerce qui s'infiltre, de la mode qui séduit, ne peut rien changer à la structure intime de la langue, à sa première formation organique[3] qui est dans la phonétique, la morphologie et dans la syntaxe".

Ideia de ierarhie rasială apare şi aiurea. Deşi nu admite influenţa mediului asupra limbii[4], pentru motivul că limba este produsul rasei, iar mediul, fiind rezultanta unor condiţii exterioare de viaţă, poate fi identic sau foarte asemănător dela un popor la altul, G. trebue să recunoască totuşi această influenţă, chiar în domeniul internaţional, atunci cînd e vorba de argot, adică de limba unor pături sociale inferioare. Iată ce aflăm la pag. 34-35 : „Pelîngă elemen-

1. Aşa numita „deutsche Lautverschiebung".
2. Singurul învăţat romîn (şi nelingvist!) pomenit de G.
3. Subliniat de autor.
4. Influenţă hotărîtoare, bineînţeles.

tele ebraice, ţigăneşti şi altele, tot internaţionale, ale argot-ului [1], dăm aici şi peste împrumuturi semantice germane, calcuri lingvistice tipice, supt forma unor criptogermanisme, care par a confirma experienţa caracteristică a unui vers de Heine: „...dar când ne-am găsit în bălegar, ne-am înţeles numai decît".

Discuţia de pînă aici este mai mult decît îndestulătoare, pentru a ne arăta spiritul care a prezidat la alcătuirea lucrării lui G. Să mă opresc puţin şi asupra metodei. In prima parte, care umple mai mult de jumătate din întinderea volumului, se analizează critic concepţiile existente în lingvistică dela ivirea ei ca disciplină ştiinţifică şi pînă astăzi. Afară de foarte puţine excepţii, aparţinînd aproape în întregime unui grup de învăţaţi care gîndesc mai mult ori mai puţin la fel cu autorul, toţi predecesorii săi, şi numărul lor este enorm, căci G. face dovada unei bogate şi variate lecturi, sînt combătuţi în total sau în parte. Interesant şi semnificativ este, între altele, faptul că însuşi W. v. Humboldt, a cărui filozofie lingvistică pare, în esenţa ei, atît de înrudită cu cea rasistă, este criticat pentru mentalitatea lui „universalistă" şi „liberală", deci nerasistă. Vina mare a lui Humboldt este că concepe limba ca un produs pur spiritual, fără niciun amestec de natură fizică, antropologică. Se înţelege că G. critică şi mai aspru pe continuatorii actuali ai lui Humboldt, pe aşa numiţii neoromantici [2], de felul lui K. Vossler (cu elevii săi E. Lerch, etc.) şi al lui Leo Weisgerber, pe care mă aşteptam să-l aprobe fără nicio rezervă, căci doctrina lui reprezintă, în multe privinţi, o adaptare a teoriilor humboldtiene la realităţile spirituale din Germania nouă [3].

Metoda critică este aplicată, aproape integral, şi în restul cărţii, unde intenţia autorului pare a fi să aducă fapte lingvistice în sprijinul doctrinei pe care o expune în partea întîi. Căci, deşi capitolele respective sînt intitulate: „Despre însemnarea fundamentală a cuvintelor, cîmpuri lexicale şi imagini lingvistice cosmice (limba ca trăire limitată)"; „Esenţa factorului creator în limbă"; „Imaginea cosmică a structurii frazei indogermanice"; „Forma interioară

1. Argot-ul ceh. aşa cum îl înfăţişează K. Treimer, *Das tschechische Rotwelsch*, Heidelberg 1937.

2. Căci W. v. Humboldt a fost, supt toate raporturile, un romantic, adică un „idealist", pecînd autorul nostru este un „realist" ireductibil.

3. Este drept că Weisgerber spune, între altele (cf. *Wörter und Sachen* XVI [1934], pag. 159) că limba şi rasa aparţin la domenii complect deosebite, că „rasa este o noţiune pur naturalistă, pecînd limba este un fenomen cultural şi, în consecinţă, se supune altor condiţii", iar la pag. 174 din revista citată afirmă că „limba, la rîndul ei, influenţează rasa" (ap. Glässer, pag. 56).

a verbului indogermanic şi poziţia lui faţă de percepere"; „Despre articularea structurii lingvistice indogermanice", autorul arată mai puţin cum interpretează el însuşi faptele în discuţie şi mai mult cum le-au înţeles cei care se deosebesc de el din punctul de vedere al concepţiei despre limbă. Această observaţie se potriveşte şi pentru prima parte a cărţii, unde părerile proprii ale autorului sînt prezentate, în general, supt forma unor afirmaţii apodictice, a unor adevăruri evidente, care n'au nevoie de multă documentare şi argumentare, la fel cu un crez care trebue acceptat, şi atîta tot.

Am spus la începutul acestei recensii că lucrarea lui G. este nouă supt toate raporturile. Am dovedit, sper, mai ales cu ajutorul citatelor, marea şi surprinzătoarea ei noutate în privinţa ideilor, a atitudinii şi a metodei. Ar rămînea să arăt şi noutatea ei formală. Ca să nu lungesc prea mult discuţia, voiu spune numai că compoziţia este foarte mobilă, cu repetări şi reveniri, cu paranteze şi construcţii incidentale nenumărate. Prin aceste particularităţi se strevede sufletul zbuciumat al autorului, stăpînit puternic de o convingere, pe care se sileşte s'o prezinte în modul cel mai potrivit cu starea sa sufletească. Această stare se poate defini printr'un cuvînt foarte răspîndit în discuţiile noastre despre politică şi cultură: d i n a m i s m. Tot dinamice, în cel mai înalt grad, sînt limba şi stilul lui G. Mărturisesc sincer că pentru cetirea şi înţelegerea [1] celor aproape 180 pagini ale studiului său am întrebuinţat mai mult timp decît pentru opere lingvistice, tot nemţeşti, infinit mai voluminoase. La greutăţile obişnuite pentru un Romîn, adică un Negermanic, se adaugă o bogată terminologie neîntîlnită pînă acum, cel puţin de mine, în lucrările lingvistice şi care trebue să fie o creaţie recentă a cercetătorilor rasiologi. Din această cauză nu sînt deloc sigur că citatele făcute de mine în traducere redau cu toată fidelitatea ideile autorului. Cum poţi traduce în romîneşte cuvinte ca stammlich, volklich (alături de völkisch, care-i altceva), wuchshaft [2], arthaft, Führertum [3] (şi Wortführertum), Volkstum, Wachstum (cu compusul Wachstumseinheit), Sprachtum ş. a.?

Iorgu Iordan.

Al. Rosetti, *Istoria limbii romîne. III: Limbile slave meridionale*, Bucureşti 1940.—135 pag. 8° mic.

La intervale mai scurte decît s'ar fi aşteptat chiar cei mai optimişti dintre noi, Rosetti continuă să scoată volum după volum din preţioasa-i lucrare despre naşterea şi evoluţia limbii noastre. In mai

1. Numai aproximativă, firesţe.
2. Acest adjectiv apare la tot pasul.
3. „Şefie«, întrebuinţat de mine, este trivial, dar n'am putut găsi alt echivalent.

puţin de trei ani au apărut primele trei părţi, tratînd respectiv elementul latin, influenţele balcanice şi pe aceea a limbilor slave meridionale. Nădăjduim şi dorim ca apariţia volumelor următoare, al căror număr va fi, desigur, mult mai mare decît al celor ieşite pînă acum, să continue în acelaşi ritm, pentruca, într'un timp nu prea îndepărtat, atît specialiştii, cît şi oamenii de cultură să aibă la dispoziţie o operă complectă şi în curent cu actuala stare a studiilor lingvistice despre viaţa limbii romîneşti dela începuturile ei şi pînă în momentul de faţă.

Am avut deja prilejul să recensez, mai mult pentru publicul mare, primul volum al lucrării lui R.[1] Am arătat acolo, în linii largi, impresiile mele cu privire la însuşirile ei de căpetenie, aşa că nu socotesc nimerit să repet lucruri spuse odată. Aş insista numai asupra conciziei, uneori exagerate, a expunerii. Dupăcum trebue înfrînt excesul verbal, tot aşa cred că se impune o dozare a laconismului stilistic, potrivit cu putinţa de înţelegere a cetitorului obişnuit. Cartea lui R. se adresează, în primul rînd, studenţilor, apoi oamenilor de cultură generală,[2] curioşi să se informeze despre evoluţia limbii lor materne. Pentru aceştia, adesea însă chiar pentru specialişti, o discuţie mai dezvoltată a problemelor obscure sau dificile este necesară. Să nu ne temem prea mult că astfel de discuţii pot părea cîteodată elementare. In faţa scopului principal, pe care-l urmăreşte orice operă ştiinţifică, acela de a lămuri cît mai complect chestiile studiate, temerea de „a lungi vorba" trebue să cedeze.

In prezentul volum autorul se ocupă, cum arată şi subtitlul, de raporturile limbii romîne cu idiomele slave meridionale în epoca dintre sec. VII, data aproximativă a naşterii limbii noastre, şi sec. XIV, cînd poziţia ei faţă de limbile slave din Balcani devine oarecum alta. Problema a fost cercetată, supt diversele ei aspecte, de numeroşi învăţaţi romîni şi străini. Ceeace izbeşte, înainte de toate, este faptul că, afară de Miklosich, toţi acei a căror contribuţie a făcut să progreseze cunoştinţele noastre despre chestiile în discuţie au fost romanişti şi nu slavişti. Constatarea ar putea surprinde, dacă, abstracţie făcînd de calităţile şi pregătirea fiecărui specialist în parte, pierdem din vedere că este vorba de influenţa slavă asupra unei limbi romanice, că, prinurmare, atît punctul de plecare, cît şi cel de sosire îl constitue aceasta din urmă, iar nu idiomele care au influenţat-o. Altfel spus, formaţia ştiinţifică a cercetătorului care abordează o a-

1. In *Viaţa romînească*, Ianuarie 1938, pag. 125 urm.

2. Aşa se explică faptul, cu adevărat surprinzător pentru situaţia dela noi, că ediţia I-a a primului volum, din care s'au tras 2000 exemplare, s'a epuizat în doi ani.

semenea problemă trebue să fie, în primul rînd, acceea a unui romanist. Evident că idealul este să se găsească un savant care să fie în aceeaşi vreme un desăvîrşit romanist şi un tot aşa de desăvîrşit slavist. Cum un atare ideal pare irealizabil, judecînd după activitatea desfăşurată pînă astăzi în acest domeniu, trebue să ne mulţumim cu ceeace experienţa a dovedit îndeajuns: specialistul în discuţie să posedă pregătirea unui foarte bun romanist şi pe aceea suficientă a unui slavist.

Primejdia care pîndeşte pe slavistul prea puţin iniţiat în probleme de lingvistică romînească şi romanică este exagerarea pînăla maximum a influenţei slave şi, ca o consecinţă fatală, reducerea puterii de viaţă a limbii romîne. Toate potrivirile dintre aceasta şi un idiom slav sînt explicate drept produse excluzive ale influenţelor suferite de limba noastră, ca şi cum ea ar fi, prin definiţie, incapabilă să influenţeze, la rîndul ei, pe cele slave. Este cazul lui Ilie Bărbulescu, care a procedat mereu aşa, apoi, ceva mai puţin, acela al lui Gustav Weigand, la care au intervenit însă, după războiul mondial, motive de ordin politic şi personal.

Deşi numai romanist, R. dovedeşte că are pregătirea necesară spre a trata serios problema influenţei slave asupra limbii noastre. Surprinzătoare, pentru un neslavist, este informaţia bogată şi ţinută la curent în domeniul filologiei slave. La aceasta se adaugă, ceeace specialiştii au avut mereu ocazia să constate, stăpînirea perfectă a problemelor de lingvistică generală, care-i înlesneşte înţelegerea justă a faptelor cercetate. Insfîrşit, lucru iarăşi cunoscut de mai înainte, R. posedă un ascuţit spirit critic, care-l fereşte de exagerări şi erori şi-l îndeamnă la prudenţă, o adevărată virtute într'un domeniu atît de dificil, cum este acesta.

Pentru partea istorică (pag. 21 urm.), autorul utilizează toate achiziţiile sigure ale specialiştilor privitoare la locul unde s'a produs contactul dintre Romîni şi Slavi (pe ambele maluri ale Dunării), la timpul cînd s'a întîmplat acest contact (începînd din sec. VII) şi la modul cum s'a desfăşurat el (simbioză romîno-slavă). Acest ultim amănunt este de o importanţă deosebită, deoarece numai admiţînd o convieţuire între cele două popoare se pot explica influenţele lingvistice structurale, adică influenţele fonetice, morfologice şi semantice (= calcuri). Contactul a durat pînăla asimilarea Slavilor de către Romîni [1], asimilare datorită superiorităţii culturale a acestora din urmă, ca reprezentanţi ai limbii şi culturii romane. In ce pri-

1. S'ar putea adăuga, şi pînăla asimilarea unei părţi din populaţia romînică de către Slavi (în sudul Dunării, unde ea se găsea în condiţii de inferioritate), dar aceasta nu interesează direct problema în discuţie.

veşte momentul cînd s'a terminat acest proces, trebue să ne oprim la sec. XIII, căci atunci sînt toate indiciile că desnaţionalizarea Slavilor, prin pierderea limbii şi civilizaţiei lor proprii, era ceva definitiv. Această dată prezintă mare interes şi din alt punct de vedere. Se ştie că, după A. Philippide, *Originea Romînilor I*, migraţiile populaţiei romanice din Balcani, care a trebuit să cedeze terenul în faţa invaziei slave, au ţinut depela sfîrşitul sec. VI pînă în sec. XIII, aşadar exact timpul admis de R. pentru simbioza romîno-slavă. Combinînd aceste două constatări, urmează că veacul XIII trebue considerat drept termin final, pedeoparte pentru aşezarea atît a Romînilor, cît şi a Slavilor în locurile unde-i găsim de multă vreme, pedealta pentru amestecul produs între ambele popoare, cu alte cuvinte, pentru definitivarea situaţiei Romînilor din punct de vedere geografic, etnic şi lingvistic. Influenţele care se exercită după această dată, oricît de importante ar fi unele din ele, privite în sine, au un caracter accidental, deci neesenţial, pentru structura poporului romînesc şi a limbii lui, şi totodată, iarăşi spre deosebire de cea slavă meridională, care s'a exercitat asupra tuturor Romînilor, variază dela un grup la altul al acestora.

Dupăce delimitează şi precizează noţiunile curente [1] în acest domeniu (veche bulgară, veche slavă, bulgară, sîrbo-croată, etc.), tot cu ajutorul cercetărilor celor mai autorizate asupra chestiilor în discuţie, autorul trece la expunerea şi explicarea faptelor, după natura lor: fonetice, morfologice (cu formarea cuvintelor), sintactice şi lexicale (cu calcurile lingvistice). Deoarece influenţa slavă s'a produs pe două căi: orală, adică prin contact direct dela popor la popor (v. mai sus), şi scrisă, prin limba bisericească, se impune o separare, în limitele posibilului, a celor două feluri de împrumuturi. Chiar dacă nu le putem deosebi totdeauna, trebue să avem mereu în vedere caracterul lor diferit, căci numai aşa vom fi în stare să apreciem just faptele şi să tragem din ele concluzii mai mult sau mai puţin valabile.

In ciuda discuţiei cam sumare (deşi trebue recunoscut că nu lipseşte nimic esenţial din ea), cele douăzeci de pagini ale introducerii, unde sînt tratate problemele menţionate, în parte, mai sus, izbutesc să lămurească şi să precizeze natura raporturilor etno-lingvistice dintre Romîni şi Slavi, împreună cu toate chestiile oarecum secundare, pe care le pun aceste raporturi. Cît de bogate sînt faptele analizate în acest volum de dimensiuni modeste, probează indicele de cuvinte: 22 pagini cu cîte trei coloane fiecare.

---

1. De reţinut definiţia terminului 'slavă bisericească' (germ. altkirchenslavisch) ca limbă a bisericii ortodoxe slave şi romînească (v. pag. 39).

Observaţii de amănunt. Pag. 40-41 : Este necesar să invocăm influenţa slavă, pentru a explica opoziţia morfologică (consoană dură — consoană muiată) dintre singular şi plural, la nume, dintre pers. 1 şi 2, la verbe ? Dezinenţa *i* am moştenit-o din latineşte, înmuierea unora din consoanele imediat precedente, datorită acţiunii lui *i* următor, este iarăşi un fenomen foarte vechiu (anteromînesc), cel puţin supt forma pronunţării palatale a consoanelor respective, şi nu numai la sfîrşitul cuvintelor. Nu văd ce este slav aici. Afară de asta, cred că nu se poate vorbi de un *b* „muiat" în cuvinte ca *plimbi*, aşa cum vorbim de *n*, *l*, etc. într'adevăr muiaţi. — Pag. 41-42 : Nu înţeleg bine ce vrea să spuie autorul despre „silabele deschise" şi despre obligativitatea finalei vocalice. Prin dispariţia consoanelor dela sfîrşitul cuvintelor moştenite din latineşte, limba noastră a ajuns (întocmai ca italiana) să aibă, la un moment dat, numai cuvinte terminate în vocală, deci iarăşi independent de orice influenţă străină. — Pag. 44 : Deosebirea de accent dintre *sfăreţ* şi *glumeţ*, *precupeţ*, etc. se datoreşte, la noi, caracterului „savant" (termin bisericesc) al primului.—Pag. 45 : Trebuia precizat că diftongul *ea* devine *a* înaintea unui *a* (*ă*)[1] din silaba următoare numai după labiale.—Pag. 47-48 : In chestia diftongării lui *o* accentuat supt influenţa unei vocale deschise din silaba următoare, deşi recunosc justeţa unora dintre observaţiile lui Puşcariu şi Rosetti, relativ la cele susţinute de mine în *Diftongarea lui e şi o accentuaţi...*, cred că pedeoparte n. top. de felul lui *Coforca*, *Dilboca*, etc. trebuesc despărţite de elementele curente ale vocabularului, nu însă fiindcă ar fi recente (numeroase alte împrumuturi, mult mai noua, prezintă diftongul), ci fiindcă aparţin toponimiei, au, adică, o situaţie oarecum specială, datorită căreia sînt adesea ferite de modificările la care sînt supuse cuvintele propriu zise,[2] iar pedealtăparte analogia a lucrat (la producerea diftongării) mai lesnicios în silabele deschise decît în cele închise, pentru motivul că majoritatea elementelor latineşti, care au diftongat regulat pe *ó*, prezentau această vocală (şi pe *é*) în silabă deschisă. Aşa am înţeles eu lucrurile din capul locului, adică deja în teza de doctorat citată aici.—Pag. 52 : Pronunţarea *grajdĭ* este curentă astăzi în graiurile moldoveneşti.—Pag. 53 : Lat. *pĭnna* (= *penna*) a dat *p(e)ană*, şi nu **pină*, din cauza lui *nn*, care era un *n* lung (cf. *an* < *annus*, cu *á* neprefăcut în *î*, alături de *canem* > *cîne*, etc.), iar nu pentrucă *n* aparţine altei silabe ; altfel *cena*, depildă, ar

1. Mai exact, înaintea unui sunet nepalatal (sau în poziţie dură). Cf între altele, dial. *bal*, *podbal*, *prihag*, etc.

2. Toponimicele cu diftong provin din lexicul obişnuit, şi a c o l o, deci în calitate de elemente ale acestui lexic, au suferit ele prefacerea lui *ó* în *oa*.

fi trebuit să sune * *ceană*. — Pag. 69 : *ian* (interj., în *ian te uită*, etc.) a rezultat, cred, din *ia* (= *iacă, iată*) + *mi*, adică *ia=mi te uită* (cf. *i a priveşte=m i=l*), devenit *ia=m te uită*, apoi *ia=n...* (din cauza lui *t* următor). Pentru *mi* (enclitic) > *n*, să se compare *săraca=mi de mine* > *sărăcan de mine*. — Pag. 78 : *cosfeliv* este bulg. *kostĭlĭvŭ* (> *kostĭ* 'os'), cum se spune, dealtfel, la pag. 92 (nu=i o formaţie romînească dela *coastă*). — Pag. 80 : *bărbătuş, pescăruş, găinuşă*, [1] etc. nu sînt diminutive propriu zise (v. discuţia făcută de mine în acest volum, pag. 71 urm.). — Pag. 84 : *aci se mînîncă bine* reprezintă traducerea frc. *on mange...* sau a germ. *man isst...*, căci este o construcţie recentă şi cultă, nu populară. — Pag. 95, r. 4 sus : *plăfunu* (arh.) trebue să fie dacoromînesc, nu aromîn (cf. şi *Piofunul*, n. top. în Neamţu, pronunţat adesea, prin etimologie populară [2], *Plufonul*). — Pag. 98 : *calea valea* nu poate fi decalcat după bulg. *gorĕ dolĕ*, şi pentrucă lui *calea* îi corespunde *gorĕ* 'sus, la deal', dar şi pentrucă, drept urmare a acestei deosebiri semantice, înţelesul întregii formule romîneşti diferă enorm de al celei bulgăreşti. *Calea valea* trebue să fie o „scurtare" a lui *calea ca valea*. — *Codru* 'munte' şi 'pădure' s'a putut dezvolta independent de orice influenţă slavă, cum dovedeşte modificarea semantică paralelă a span. *bosque*, care, însemnează 'pădure' şi 'munte'. *De iznoavă* a rezultat, cred, din contaminarea lui *iznoavă* cu *din nou*. — Pag. 100 : Dacă *drept* a căpătat sensul moral, pe care=l are alături de cel material, originar, fără a fi fost influenţat de vreun sinonim străin, dece să explicăm antinomul lui, *strîmb*, ca un calc după cuvîntul slav corespunzător? Cf. şi frc. *tort* < lat. *tortus* 'tordu, courbé', din formula *avoir tort*. — Pag. 101 : Cred că n. pers. *Manu* este, la noi, totdeauna şi pretutindeni de origine grecească (dovadă, între altele, răspîndirea lui numai în pătura conducătoare).

Iorgu Iordan.

August Scriban, *Dicţionaru limbii romîneşti*, Iaşi 1939=1940. 1448 pag. 8⁰ mic.

După osteneli şi greutăţi mai mari chiar decît acelea pe care a trebuit să le învingă pentru alcătuirea operei sale de o viaţă în=

1. Nu înţeleg dece R. scrie *=uşe* (tot aşa *grije*, etc.). Oricît de frecventă ar fi această pronunţare, care se găseşte chiar în limba scrisă, ea trebue considerată ca dialectală, căci e mai recentă (etimonurile cuvintelor respective au *=a*, deci rom. *=ă*, şi morfologia romînească cere *=ă* la feminin=nul cuvintelor masculine terminate în consoană), iar majoritatea Romînilor pronunţă *=ă*.

2. Mai exact spus, etimologie... cultă, căci *plufon* e neologism. Forma cu *ă* este, într'adevăr, aromînească, dar R. a înţeles să citeze pe cea dacoromînească, dispărută astăzi, care a sunat totdeauna cu *o* (nu cu *ă*).

treagă, autorul a izbutit, însfîrşit, s'o dea la iveală, cu sacrificii materiale proprii şi cu contribuţia dezinteresată a cîtorva oameni înţelegători. In „Precuvîntare" se arată, pe scurt, momentele mai importante ale numeroaselor şi curioaselor tribulaţii în legătură cu tipărirea dicţionarului, iar noi ieşenii cunoaştem şi unele amănunte pe care S. a găsit de cuviinţă să nu le mai pomenească. Dacă insist asupra acestor lucruri oarecum exterioare, este ca să subliniez lipsa de interes a instituţiilor culturale din ţara noastră pentru o lucrare valoroasă, care ar fi putut apărea cu mulţi ani în urmă şi ar fi ajuns, desigur, să aibă acum trei sau patru ediţii, mereu întregite şi îmbunătăţite. Să ne bucurăm totuşi că ea se află măcar astăzi în mînile specialiştilor şi ale oamenilor de cultură, care o consultă şi vor continua s'o consulte cu mare folos.

Căci opera lui S. posedă reale calităţi. Deşi vine după al lui Tiktin, al Academiei, al lui Candrea ş. a., acest dicţionar nu face deloc impresia că ar fi o reeditare, mai mult ori mai puţin modificată, a celor dinaintea lui. Se vede uşor că autorul a lucrat, în general, cu mijloace proprii, utilizînd, deobiceiu, material adunat de el însuşi, timp de aproape patru decenii, din izvoare de toate felurile: scrise (culte şi populare), orale (comunicări, informaţii, etc. dela cunoscuţi, foşti elevi, etc.) şi, mai cu samă, directe (experienţa sa personală). Aşa se explică, depildă, amestecul, în general proporţionat, dintre neologisme şi terminii dialectali, apoi definiţiile, cîteodată cam stîngace, care nu seamănă cu cele întîlnite prin dicţionarele amintite. Evident că privitor la unele cuvinte s'ar putea discuta, dacă trebuiau numaidecît înregistrate, mai ales că multe altele lipsesc. Dar amănuntul n'are importanţă, nici măcar practică, pentru motivul că nu există şi nu va exista o operă similară asupra materialului căreia să nu difere părerile, şi nu numai ale specialiştilor, în sensul că unii o vor găsi mai săracă, iar alţii mai bogată decît „trebue". In această privinţă pot servi ca mijloc de orientare şi criteriu de apreciere „Notele" publicate de mine în prezentul volum al *Buletinului*, unde citez la tot pasul pe Scriban şi unde se vede, în special, bogăţia dicţionarului său, cîteodată chiar faţă de al Academiei.

Ceeace trebue remarcat, înainte de toate, este atenţia acordată vorbirii familiare şi populare, adesea şi celei cu caracter mai mult sau mai puţin argotic. Supt acest raport, opera lui S. întrece pe toate cele anterioare. Şi meritul este cu atît mai mare, cu cît autorul s'a găsit, aş putea spune, în situaţia de a lupta cu sine însuşi. Din diversele manifestări ale sale am înţeles totdeauna că S. se ridică împotriva uzului, atunci cînd constată un „conflict" între vor-

birea curentă şi modul cum crede el că ar trebui să se vorbească. Această biruinţă a realităţii asupra „teoriei" înseamnă că autorul s'a lăsat condus de bunul simţ, care şi aici se dovedeşte a fi adesea o călăuză mai sigură decît toate „principiile", ca să nu zic prejudecăţile.

Partea cea mai originală a acestui dicţionar (şi la care autorul ţine mai mult) o constitue etimologiile. Se ştie că S. a publicat în *Arhiva* şi în alte periodice un număr considerabil de articole privitoare la originea cuvintelor romîneşti mai mult ori mai puţin obscure. Munca sa în acest domeniu dificil a fost unanim recunoscută şi pusă la contribuţie, mai ales de autorii Dicţionarului Academiei, singura lucrare similară care se află în curs de apariţie şi a putut astfel utiliza din plin rezultatele cercetărilor lui. Găsirea etimologiilor este, pentru orice lingvist, problema cea mai grea, adesea şi cea mai ispititoare. Greutăţile şi... ispita cresc atunci cînd cineva se apucă să facă un dicţionar e t i m o l o g i c. Căci se simte obligat să arate originea t u t u r o r cuvintelor, lucru imposibil, mai întîiu în sens strict material: există încă numeroase, foarte numeroase cuvinte, cu privire la care nu se poate spune nimic sau, cel puţin, nimic sigur din acest punct de vedere. Afară de asta, cînd trebue să indici etimologia şi pentru elementele lexicale despre care eşti convins că sînt obscure (şi limba noastră posedă un însemnat număr de asemenea cuvinte), te afli, evident, într'o grea dilemă: sau laşi mulţi termini neexplicaţi sau îi explici numai pentru a te conforma obligaţiei pe care ţi-o impune hotărîrea de a face un dicţionar etimologic. Etimologiile bune şi sigure sînt, deobiceiu, cele „descoperite", găsite, adică, întîmplător, nu cele „căutate". Dar un autor de dicţionar etimologic nu poate aştepta să dea din întîmplare peste originea unui cuvînt, ci trebue să ia atitudine imediat şi faţă de toate cuvintele pentru care se pune chestia etimologică. In asemenea condiţii, este fatal să propui şi explicaţii mai puţin convingătoare, ba chiar inacceptabile. Sau, dacă eşti un... timorat, laşi cuvîntul pur şi simplu neexplicat, limitîndu-te să arăţi că etimologia este necunoscută.

Un exemplu tipic de ultimul fel este dicţionarul lui Tiktin, unde întîlneşti foarte des precizarea „unbekannt". Scriban procedează mai degrabă în sens contrar. Procentul elementelor lexicale rămase fără explicaţie în ce priveşte originea lor este, la el, relativ redus, în orice caz cu mult mai redus decît la Tiktin. Şi trebue recunoscut că curajul său, ca să zic aşa, se dovedeşte, în general, fertil. Sînt sigur că atîtea etimologii n'ar fi existat în dicţionarul său, dacă autorul ar fi fost mai puţin îndrăzneţ la stabilirea lor. Dealt-

fel S. are mare dexteritate în constatarea apropierilor şi asemănărilor dintre cuvintele romîneşti şi cele străine cu care acelea sînt ori par a fi înrudite. La aceasta îl ajută şi lunga sa experienţă, dar şi cunoştinţele lexicografice, bogate şi felurite, în legătură cu idiomele interesante, din punct de vedere etimologic, pentru limba noastră. Ceeace i s'ar putea reproşa este că nu apreciază totdeauna, în măsura cerută de necesitatea convingerii cetitorului, factorul semantic, uneori nici pe cel fonetic. Dar procedeul se datoreşte, evident, faptului că autorul se simte dator să explice, dacă nu absolut toate cuvintele, măcar marea lor majoritate. Oricum, aspectul cel mai original şi, deci, mai caracteristic al dicţionarului aici în discuţie îl constitue, dupăcum am spus deja, etimologiile.

Intrucît se adresează şi (poate chiar mai ales) publicului mare, autorul a socotit, cu bună dreptate, util să-şi informeze lectorii asupra evoluţiei limbii romîneşti. „Introducerea" (pag. 19-47) conţine o istorie (externă) a acestei limbi, foarte sumară, se înţelege (nici nu-i posibil altfel într'o asemenea operă), dar suficientă, supt raportul întinderii, pentru informarea unui cetitor obişnuit. Păcat numai că găsim în ea numeroase curiozităţi, care ar fi trebuit să lipsească, tocmai fiindcă dicţionarul este alcătuit şi pentru oameni de cultură generală, adică pentru oameni nepregătiţi să aprecieze ce poate fi exact şi ce nu în afirmaţiile autorului. Relevez cîteva. La pag. 30 ni se spune că Dacoromînii sînt „Romanii aduşi de Traian în Dacia...", iar Macedoromînii „rămăşiţa Romanilor veniţi în Peninsula Balcanică înainte de Hristos..." Mai crede cineva astăzi că diversele ramuri ale poporului romînesc s'au format şi dezvoltat în regiuni diferite şi din colonişti deosebiţi dela o regiune la alta? Dealtfel autorul însuşi revine, indirect, asupra acestei afirmaţii, cînd scrie (pag. 45): „Totuşi asemănările dintre dialectele noastre îs mari, ceeace dovedeşte un traiu comun îndelungat, o mare unitate etnică şi strînse legături politice şi sociale". La pag. 30-31. Dacii sînt prezentaţi ca Germanici, este drept cu un fel de rezervă („aş crede că Dacii au fost Germani"), pe care însă cetitorul obişnuit n'o bagă în samă. La pag. 35 se pomeneşte „covîrşitoarea influenţă franceză", care „toarnă cu duiumul cuvinte în limba noastră şi'n altele, dar nu atinge s i n t a x a[1] şi fonetica". Aşa să fie oare? Sintaxa romînească cultă este tot atît de puternic influenţată de limba franceză ca şi lexicul. Despre influenţa ungurească se afirmă (pag. 39) că vine, ca importanţă, imediat după cea slavă, dar ceva mai departe (pag. 40) aflăm că împrumuturile lexicale turceşti sînt foarte numeroase (şi anume „cîteva sute". — Privitor la influenţa turcească

1. Subliniat de mine.

se spune (pag. 40) că „n'a pătruns în popor". Cuvinte ca *abraş*, *acadea*, *acaref*, *alaiu*, *alişveriş*, *aman*, *amanef* ş. a. (v. bogata listă alcătuită de autorul însuşi) nu sînt populare?

Surprinde apoi faptul, într'adevăr curios, că pentru diversele chestii discutate în „Introducere" este citat (de mai multe ori!) un manual şcolar de Limba romînă.

Curiozităţi găsim şi în sistemul ortografic al lui S. In general, avem a face cu un adept convins al ortografiei fonetice, chiar şi din punct de vedere practic. Această atitudine nu poate fi lăudată îndeajuns. Datorită ei, dicţionarul diferă, în avantajul lui, de multe opere similare, prin aceea că, în aranjarea alfabetică a cuvintelor, se bazează, cu adevărat, pe s u n e t e, iar nu pe l i t e r e. Căci separă pe *a* de *ă*, pe *i* de *î*, pe *s* de *ş*, pe *t* de *ţ*. Mai sînt şi alte lucruri bune, urmări tot ale sistemului fonetic, pe care nu le mai relevez. Dar autorul exagerează fonetismul şi ajunge, din această cauză, la ortografieri care, dacă teoretic pot, ba chiar trebue să fie admise, în fapt izbesc neplăcut şi, ceeace-i, într'adevăr, grav, derutează pe oamenii nepregătiţi. Cea mai izbitoare este lipsa articolului *-l*: *Dicţionaru* (limbii romîneşti), *liceu* (Negruzzi), *liceu* (militar), şi tot aşa pretutindeni. Curioase par şi *-iii* pentru *-iei* (*patriii*, *Romîniii*, etc.), *coñac*, *ĭ*, *ŭ*, *cheabur*, *cheag*, *chear*,[1] etc., *alt-ceva*, *alt-fel*, *cel-lalt*, *în-ainte*, *fot-de-a-una* ş. a. Altădată autorul dă pronunţări neexistente sau, cel puţin, foarte rare. Neologismele în *-iu* sînt scrise absolut regulat *-iŭ*: *Bizanţiŭ*, *corfegiŭ*, *diluviŭ*, *directoriŭ*, *elogiŭ*, *fluviŭ*, *mediŭ*, *naufragiŭ*, *privilegiŭ*, *sacrilegiŭ*, *feriforiŭ*, etc. Chiar dacă vor fi existînd Romîni care pronunţă astfel, ei alcătuesc o infimă minoritate şi fac, mai degrabă, impresia că n'au cultură suficientă. O observaţie analoagă se impune şi cu privire la neologismele în *-ism*, pe care S. le scrie cu *-z*: *creştinizm*, *grecizm*, *organizm*, *patriotizm*, *spiritizm* ş. a. Este drept că se aude şi pronunţarea aceasta, care-i de origine germană, recte ardelenească şi bucovineană, dar cealaltă este mult mai răspîndită, tocmai pentrucă se conformează sistemului fonetic al limbii noastre (aş adăuga, şi spiritului ei latin, pe care S. îl preamăreşte la tot pasul: Romanii pronunţau *patriotismus*, iar nu *patriotizmus*).—Alte curiozităţi, de natură diversă: *linghisf* (şi *linghistic*, *-că*) (după modelul francez, pe care autorul nu-l are, deobiceiu, în vedere, el fiind mai mult italienist), *artícul*, *secul*, etc. (supt

1. Aceste trei cuvinte (şi altele asemenea lor) nu sînt măcar ortografiate fonetic, căci ele se pronunţă, de fapt, *k'abur*, *k'ag*, etc., aşa că, cu alfabetul limbii comune, ele nu pot fi scrise decît *chiabur*, *chiag*, etc. Cît despre *alt-ceva* şi cele care urmează, ortografia lor este pur şi simplu etimologică. Cine simte, în cursul vorbirii, că are a face cu nişte cuvinte c o m p u s e (din *alt* şi *ceva*, *în* şi *ainte*, etc.)?

influența cuvintelor latinești corespunzătoare), *aflant(e)* pentru *atlas*[1] (din cauza ital. *atlante*), *halif(af)* pentru și alături de *calif(af)*, *pin* (= *prin*), etc., etc.

Ar mai fi multe lucruri de spus, atît în favoarea, cît și în defavoarea acestei opere. Dar mă opresc aici, cu speranța că am arătat o bună parte din trăsăturile ei caracteristice. Ceeace țin să accentuez, drept încheiere, este că, în total, calitățile ei întrec, și ca număr și ca importanță, defectele, care sînt, dealtfel, inevitabile, mai ales într'o lucrare de acest gen.

Iorgu Iordan.

Atlasul linguistic romîn. Partea II (ALR II), vol. I și *Micul atlas linguistic romîn. Partea II (ALRM II)*, vol. I de Emil Petrovici. Sibiu-Leipzig 1940.

Cu toate grelele împrejurări prin care am trecut toți și, mai ales, Universitatea din Cluj în ultimul timp, Muzeul limbii romîne, în frunte cu Sextil Pușcariu, continuă să publice marea lui operă colectivă de geografie lingvistică românească. Curînd după cedarea forțată a unei părți din Ardeal, împreună cu centrul lui cultural cel mai important, a apărut, supt îngrijirea lui Emil Petrovici, anchetorul și autorul lui principal, primul volum din partea a doua a Atlasului propriu zis, împreună cu volumul corespunzător din atlasul colorat. Astfel cele două secții (S. Pop — E. Petrovici) ale acestei lucrări cu adevărat monumentale ies paralel la iveală, și sînt speranțe ca peste cîțiva ani să le putem consulta în întregime pe amîndouă, dacă, bineînțeles, nu vor interveni dificultăți neprevăzute, ceeace nu poate dori nimeni. Pentru aceasta se impune însă o accelerare a imprimării părții conduse de Pop, care este de două ori mai întinsă decît a lui Petrovici și din care s'a publicat pînă acum numai un volum.

Dupăcum se știe, autorii atlasului clujan au purces la adunarea materialului cu ajutorul a două chestionare: unul „normal" (sau general), conținînd 2200 întrebări privitoare la noțiuni curente în viața oricărui locuitor al țării noastre[2], celălalt „special" sau „dez-

1. Despre această formă spune că-i „falsă". Tot italianei, adică italienismului lui S., se datorește, între altele, *-izm* în loc de *-ism*, de care am amintit mai sus.

2. Se poate adăuga, și în viața tuturor oamenilor depe pămînt sau măcar a celor din țările civilizate. In prefața volumului de care mă ocup aici Pușcariu precizează că chestionarul Pop este asemănător cu cel utilizat pentru anchetele similare privitoare la alte limbi romanice, pecînd chestionarul Petrovici are în vedere mai ales particularitățile caracteristice ale limbii romîne, așa că el poate servi ca model pentru diverse idiome sudesteuropene, ai căror vorbitori au o „forma mentis" înrudită cu a noastră.

voltat", cu 4800 chestii despre lucruri pe care, obişnuit, le cunosc numai oamenii familiarizaţi cu ele (agricultură, creşterea vitelor, păstorit, albinărit, industrie casnică, grădinărit, morărit, meserii, etc.). Materialul strîns pe baza primului chestionar va alcătui partea I a Atlasului, al cărei autor principal este Sever Pop: el a fost anchetorul şi tot el lucrează hărţile. La ancheta cu chestionarul al doilea au contribuit, pelîngă Emil Petrovici, căruia i-a revenit sarcina cea mai importantă şi mai grea, I. Muşlea pentru folclor şi Institutul de Botanică al Universităţii din Cluj pentru numele de plante. Această colaborare multiplă se explică prin caracterul oarecum tehnic al unei bune părţi din noţiunile cu privire la care s'au pus întrebările. Ea se dovedeşte foarte utilă şi constitue unul din meritele întreprinderii clujene.

O urmare imediată şi aproape fatală a utilizării unui chestionar dublu a fost renunţarea la principiul anchetorului unic. Puşcariu, care este iniţiatorul şi animatorul întregii opere, a simţit cu atît mai mult trebuinţa de a justifica procedeul, cu cît el aparţine la grupul lingviştilor, foarte numeroşi dealtfel, care cer ca ancheta să fie condusă de un singur om, şi aceasta, pentruca să existe o unitate desăvîrşită în perceperea şi transcrierea răspunsurilor. In prefaţa volumului mare de care mă ocup aici, directorul Muzeului limbii romîne motivează întrebuinţarea a doi anchetori (cu două chestionare diferite) prin nevoia de a se colecta cît mai repede cu putinţă vorbirea populară, pe care o ameninţă din ce în ce mai mult influenţa limbii culte, foarte puternică şi mereu în creştere dela Unire încoace. Recurgîndu-se la doi anchetori, s'a cîştigat timp, deoarece ambele anchete s'au făcut concomitent, şi s'a putut astfel salva autenticitatea graiurilor populare într'o măsură mai largă decît dacă s'ar fi respectat principiul scump al anchetorului unic. Temerea lui Puşcariu este perfect îndreptăţită, ceeace voiu arăta mai încolo, unde voiu insista asupra numeroaselor şi relativ răspînditelor neologisme folosite de subiectele interogate. Dar şi întreaga economie a operei făcea aproape imposibilă, în orice caz extrem de dificilă, utilizarea unui singur anchetor. Din moment ce s'au alcătuit două chestionare, cu întrebări mai totdeauna diferite şi puse unor subiecte din localităţi deosebite (v. mai departe), existenţa a doi anchetori se impunea dela sine. Să nu uităm apoi că adunarea materialului pentru Atlasul lingvistic şi etnografic al Italiei şi Elveţiei meridionale (Jaberg-Jud) au făcut-o, cu un singur chestionar, trei specialişti.

Intre cele două părţi ale Atlasului sînt şi alte deosebiri, provocate tot de natura diferită a scopurilor urmărite de fiecare. Nu-

mărul localităţilor anchetate de Pop se ridică la 301, al celor anchetate de Petrovici la 87, altele decît cele 301, cu foarte puţine şi parţiale excepţii: Borşa-Maramureş (cătune deosebite însă), regiunea Vidinului, unde Petrovici a interogat şi informatori (diferiţi!) din satul Bregovo, anchetat şi de Pop, Jeiăni, la Istroromîni (anchetat de Pop, pentru secţia sa, de Şt. Paşca, pentru secţia Petrovici) şi Liumniţa (Megleniţi din Cadrilater, originari de acolo, interogaţi de Pop, resp. de Th. Capidan). Distanţa medie dintre localităţile vizitate de Petrovici este de 90 km., ceeace înseamnează o reţea foarte rară. Inconvenientul n'are importanţă practică, fiindcă pedeoparte ancheta Pop, cu chestionarul general, cuprinde aproape 300 puncte[1], situate la distanţă de cca. 30 km. unul de altul, aşa că reţeaua este suficient de deasă, iar pedealtăparte întrebările din chestionarul Petrovici se referă la noţiuni speciale, care nu prea diferă dela o regiune la alta, deunde urmează că, în ciuda rărimii reţelei, foarte puţine lucruri vor fi rămas neînregistrate de anchetor.

Caracterul oarecum tehnic al chestionarului dezvoltat a impus interogarea, în aceeaşi localitate, a mai multor subiecte, deobiceiu două: un bărbat şi o femeie (aceasta, pentru noţiuni de industrie casnică). Uneori au fost întrebaţi pînăla şapte şi chiar zece inşi, cîte unul pentru fiecare ramură de activitate specială (cînd, bineînţeles, se găseau în localitatea respectivă Romîni autohtoni care să poată răspunde „cu competenţă" la întrebările puse). Puşcariu caracterizează foarte pregnant situaţia, cînd spune în prefaţă că secţia Petrovici a Atlasului conţine 87 graiuri colective, spre deosebire de secţia Pop, în care s'au depozitat 301 graiuri individuale (căci s'a anchetat în fiecare localitate un singur subiect).

Interogarea femeilor alături de bărbaţi a confirmat, în mod strălucit, cunoştinţele noastre, mai mult teoretice, despre deosebirile de vorbire dintre cele două sexe. Aceste deosebiri au fost constatate absolut pretutindeni, cu variaţii numai cantitative dela o regiune la alta. Deseori subiectele înseşi precizau: „aşa zic bărbaţii", „aşa zic femeile". Atlasul romînesc aduce astfel o contribuţie foarte însemnată la lingvistica generală: materialul lui poate şi va trebui să fie utilizat de toţi specialiştii, romîni sau străini, care vor discuta problema diferenţei de vorbire dintre bărbaţi şi femei.

Şi alt amănunt al anchetei, deci al rezultatelor obţinute, interesează lingvistica generală. Din cele 87 puncte anchetate, 11 sînt minoritare, şi anume: 2 ungureşti (Unguri propriu zişi şi Săcui), 2

1. Ţin samă numai de punctele dacoromîneşti (las, deci, la o parte pe cele aromîneşti, etc., precum şi pe cele minoritare).

săseşti, 2 bulgăreşti, 2 sîrbeşti, 2 ruteneşti şi 1 ţigănesc [1]. Ele au fost astfel alese, încît să se găsească, pe cît posibil, în apropierea unora dintre localităţile romîneşti anchetate ele înseşi. Cîteodată au fost interogaţi, în acelaşi sat, atît minoritari, cît şi Romîni, iar în punctul 666 (Tuzla, jud. Cetatea-Albă) un subiect unic a răspuns şi la întrebările romîneşti şi la cele ruteneşti. Amestecul de populaţie în una şi aceeaşi regiune duce la bilingvism, adică la fenomene extrem de interesante pentru lingvistica generală (traduceri dintr'o limbă în alta, calcuri propriu zise, etc.). Aşa se şi explică faptul că un singur individ a putut răspunde, la fel de bine, în cele două idiome curente ale satului său natal.

Dar răspunsurile obţinute în localităţile minoritare prezintă importanţă şi pentru „filologiile" respective [2], cum susţine, cu dreptate, Puşcariu : specialiştii pot compara vorbirea străină din satul minoritar romînesc cu limba studiată de ei aşa cum o cunosc din ţara de origine a acesteia, spre a stabili deosebiri, a le arăta cauzele, a trage din ele concluzii de ordin principial, etc. Prin acest ultim amănunt, constatările lor pot căpăta valoare chiar pentru lingvistica generală.

Materialul adunat în vederea acestui prim volum al secţiei Petrovici este enorm : peste 70.000 fişe. Deaceea n'a fost posibil să fie cartografiat în întregime, deşi numărul hărţilor este, graţie formatului lor redus, de două ori mai mare decît în vol. I al lui Pop (296 în total). Ce n'a intrat în hărţi este pus alături, pe jumătatea rămasă liberă a fiecărei pagini [3]. Bogăţia şi varietatea acestui „material necartografiat" (m. n.) întrece toate aşteptările. Se poate vorbi, fără înfloriturí stilistice, de o adevărată mină, inepuizabilă. Impresia de relativă sărăcie pe care graiurile populare o fac, deobiceiu, oamenilor culţi se dovedeşte absolut neîntemeiată. Voiu încerca să arăt mai încolo, în marginile îngăduite de o recensie, ce departe de realitate sînt impresiile noastre (chiar ale specialiştilor). Şi nu-i totdeauna vorba, cum s'ar putea crede, judecînd după natura chestionarului („special" sau „tehnic"), de lucruri cunoscute mai mult sau

1. Pentru motive uşor de înţeles, chestionarul care a servit la ancheta în localităţile minoritare a fost mai redus (2700 întrebări din cele 4800 ale întregului chestionar).

2. Cf., depildă, G. Reichenkron, *Der rumänische Sprachatlas und seine Bedeutung für die slavische Philologie* în *Zeitschr. f. slav. Phil.* XVII (1940), pag. 143 urm.

3. Din cauze tehnice, materialul necartografiat nu corespunde cu cel trecut în hărţile depe aceeaşi pagină. Dar confruntarea se poate face uşor, căci atît hărţile, cât şi răspunsurile necartografiate poartă numărul de ordine al întrebării respective, iar întrebările înseşi se urmează regulat, după înrudirea noţiunilor la care se referă. Jumătatea fără hărţi a paginii conţine, totdeauna, şi detalii secundare cu privire la răspunsurile cartografiate.

mai puțin excluziv de țărani, meseriași, etc. Foarte des avem a face cu noțiuni generale, care însă, din cauza conținutului lor, fac să intervie afectul și provoacă astfel o diversitate extraordinară de expresie (de ex. *păduchios, a flocăi, a încrunta sprincenele, nas cîrn, omul cu nasul mare, mucos, putoare, buzat, om cu gura mare, a fornăi, flecar, bîlbîit, mut, a miorlăi, gălăgie, a clefăi, burtos, pipernicit, sfrijit, a clămpăni de bătrîneță, umflat de gras, caua,* etc., etc.).

Răspunsurile cartografiate sînt totdeauna transcrise întocmai cum au fost percepute de anchetor, cu ajutorul alfabetului special, același ca pentru secția Pop. Materialul necartografiat este reprodus și în chipul acesta, dar și „stilizat" sau „literarizat", adică prin echivalentul fonetic din limba comună. Procedeul nu prezintă inconveniente, căci din punctul de vedere al pronunțării, — singurul care ar putea suferi — , sîntem mai mult decît suficient informați prin răspunsurile cartografiate, precum și printr'o bună parte din cele necartografiate, despre care am spus chiar acum că sînt redate cu toate nuanțele lor fonetice. Să nu uităm apoi că majoritatea chestiilor interesează, în primul rînd, adesea excluziv, lexicul, prinurmare respectarea sau nerespectarea pronunțării locale este un amănunt de ordin cu totul secundar. Dealtfel hărțile înregistrează, deobiceiu, răspunsurile cele mai interesante, atît pentru vocabularul graiurilor populare (noțiunile cu numiri multe și variate), cît și pentru particularitățile lor fonetice, morfologice, etc. Deosebirea dintre materialul reprodus întocmai cum a fost auzit și celălalt se arată prin caractere tipografice diferite, ceeace înlătură orice posibilitate de confuzie. In prima ipoteză, Petrovici informează, totdeauna, cred, pe cetitor că utilizează transcrierea fonetică (e vorba de răspunsurile necartografiate, căci pentru cele din hărți o astfel de precizare nu este necesară).

Materialul necartografiat conține foarte numeroase fapte privitoare la folclor, și fiindcă multe din chestiile puse pentru alcătuirea acestui prim volum au legătură, prin însăși natura lor, cu folclorul („familia, nașterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători", apoi „boale (și termeni înrudiți)"), dar și, probabil, drept urmare a unei intenții, bine precizate încă din capul locului, cînd s'a alcătuit chestionarul. Așa se explică, cel puțin în parte, și hotărîrea de a se publica, la sfîrșit de tot, un volum de texte [1].

Alte deosebiri între secția I (Pop) și a II-a (Petrovici) nu există. Hărțile sînt confecționate la fel (diferă numai mărimea, v. cele spuse mai sus), semnele tipografice sînt iarăși identice, numerota-

1. Pelîngă unul introductiv, care va lămuri pe specialiști asupra tuturor detaliilor de natură tehnică ale întreprinderii.

rea punctelor anchetate deasemenea are la bază același sistem (deși localitățile vizitate de Petrovici sînt deabia 87, numărul de ordine cel mai ridicat este 987) [1]. Chiar și noțiunile despre care s'a întrebat coincid într'o anumită măsură, căci una din cele trei părți ale chestionarului întrebuințat pentru acest prim volum se referă la „corpul omenesc, boale (și termeni înrudiți)".

Cît despre „Micul atlas" (colorat), asemănările sînt totale, cu singura excepție a mulțimii hărților (aici 416, adică de două ori mai numeroase decît la Pop, și din cauza bogăției mai mari a materialului, dar și pentrucă, dată fiind rețeaua foarte rară a teritoriului explorat, au putut încăpea, fără niciun inconvenient, cîte două hărți pe o papină) [2]. Multe din ele ne informează (întocmai ca la Pop) asupra unor fapte fonetice sau (mai rar) morfologice. In chipul acesta, cu toate că localitățile anchetate diferă dela un atlas la celălalt, se poate face o confruntare a materialului strîns de cei doi autori, oridecîteori s'ar constata deosebiri de pronunțare sau de altă natură, mai ales că fiecare regiune a Romîniei adevărate este reprezentată și la Petrovici prin cel puțin cîteva localități.

Trebue relevat amănuntul că marea majoritate a hărților din atlasul mic au la bază material necartografiat, așadar ele servesc oarecum la întregirea atlasului mare, adică a părții lui pur cartografice. Deaceea consultarea acestuia din urmă nu ne dispensează de utilizarea celuilalt decît doar cu pierdere de vreme pentru noi (căci ar urma să ne confecționăm totdeauna singuri harta sau hărțile colorate necesare pentru studiul terminilor care denumesc noțiunile respective) [3].

După aceste lămuriri de ordin general, socotesc util să mă opresc la un număr de fapte care mi se par interesante din diverse puncte de vedere. Le grupez pe categorii: fonetice, morfologice, etc.[4]

F o n e t i c e. *U* final consonant se păstrează într'o măsură mult mai largă decît sîntem dispuși, deobiceiu, să admitem. Este drept că fenomenul nu ocupă o arie prea întinsă, dar apare în tot felul de poziții (după consoane simple, după grupuri consonantice, etc.). Iată hărțile din atlasul mic cu ajutorul cărora se poate urmări răspîndirea lui *-u*: 9 (*păduchios*), 15 (*nas*), 19 (*mucos*), 28 (*surd*),

1. Trebue menționat că niciun număr de ordine nu se repetă dela o secție la cealaltă (după cum și punctele anchetate diferă totdeauna, afară de cele istroromîn și meglenit, a căror numerotare este alta, cu un zero înainte).

2. Dealtfel aceeași proporție numerică (și pentru același motiv) există și între hărțile mari: 150 la Pop, 296 la Petrovici (v. aici mai sus, pag. 357).

3. Punctele minoritare lipsesc în atlasul mic, lucru firesc, dealtmintrelea, întrucît rostul lui este să arate, prin semne colorate și în mod accesibil oricui, ariile unor fenomene lingvistice r o m î n e ș t i.

4. Mă refer numai la graiurile dacoromînești.

33 (*buzaf, buzos*), 41 (*muf*), 43 (*a amufif*), 68 (*amar*), 82 (*spîn*), 109 (*cîf e*) [1], 135 (*pas*), 140 (*gras*), 143 (*slab*), 144 (*gros*), 150 (*păros*), 159 (*vis*), 215 (*morf*), 309 (*fum*), 355 (*paf*). Localităţile care păstrează acest sunet nu sînt mereu aceleaşi în hărţile pomenite, totuşi o bună parte din ele figurează pretutindeni sau aproape pretutindeni, şi anume: nr. 310, 102, 130, 958, 723 (în toate cele 18 hărţi care interesează discuţia de faţă), 172 (în 17 hărţi), 705 şi 605 (în 16), 728 (în 15), 272 şi 346 (în 14), 95, 284, 141 şi 250 (în 13), etc. In total avem 37 puncte, în care *u* final se conservă (ca *u* consonant sau supt forma unor derivate vocalice, cu funcţiune tot consonantică: *î*, *ă*, etc.). Dintre acestea, 19 conservă finala în chestie la cel puţin jumătate din numărul cuvintelor respective, iar 14 numai în cîte un singur cuvînt, care, evident, nu-i totdeauna acelaşi [2]. Dacă le trecem cu vederea pe acestea, precum şi nr. 848, care prezintă numai două exemple cu sfîrşit „vocalic", toate celelalte au minimum 5 sau mai multe. Urmează, deci, că în 22 localităţi de limbă dacoromînească (din totalul de 73) păstrarea vechiului *u* final, supt diverse aspecte, este o apariţie mai mult sau mai puţin obişnuită. Să nu uităm că pentru atîtea alte cuvinte, care se găsesc în condiţii identice sau foarte asemănătoare cu cele înşirate mai sus, n'avem material la dispoziţie (dealtfel nici nu-i necesar, fiindcă cele 18 hărţi sînt suficiente pentru informarea noastră asupra fenomenului în general). Afară de asta, autorul ne spune deseori că în diverse puncte (printre ele figurează şi dintre acelea care ne preocupă aici) s'a răspuns fie cu alţi termini, fie cu vocativul sau femininul cuvîntului obţinut ca răspuns, fie în alte moduri, care ne dau dreptul, toate, să admitem că şi localităţi din cele cu mai puţine cazuri de *-u* conservă, în realitate, această finală mai des decît arată cifrele menţionate mai sus.

Foarte interesantă este răspîndirea pe teren a fenomenului. Dacă neglijăm punctele cu exemple izolate, observăm că aria lui *-u* păstrat este oarecum continuă şi se întinde dealungul întregului teritoriu lingvistic dacoromînesc, supt forma unei diagonale, care merge dela nordvest spre sudest şi atinge capetele extreme ale ambelor direcţii. Aşadar, o arie aproape centrală. Desimea punctelor este mai mare spre extremităţi, în schimb la mijlocul ariei găsim cîteva localităţi (102, 130, 172), care figurează în toate hărţile (ultima în

1. Pe aceasta n'o iau în consideraţie, pentru motivul că *-u* (sau *-î*) nu este, probabil, totdeauna continuarea vechiului *-u* din *cîtu*, ci poate fi şi *î* din *îi* (= *e*, *este*), care ori s'a păstrat ca atare ori a devenit *u* (poate şi supt influenţa lui *-u* al cuvîntului precedent).

2. Observaţia este valabilă şi pentru alte localităţi, cu un număr mai mare de termini avînd *-u* (sau *-î*, etc.). Căci, în principiu (şi foarte des chiar de fapt), fiecare cuvînt posedă şi o arie, nu numai o istorie, proprie.

17 din 18)[1]. Graiurile moldovenești (în sens geografic vechiu: Moldova, Basarabia și Bucovina) sînt reprezentate numai prin două puncte (605 în jud. Tecuciu și 531 în jud. Bacău), cu 16, resp. 11 cazuri[2]. In ce privește condițiile lingvistice, adică ceeace s'ar putea numi ambianța fonetică, este curios că sunetele învecinate nu par a contribui la păstrarea lui *-u*, cum ne-am aștepta, atît teoretic, cît și judecînd după situația din vechia romînă și aceea din celelalte dialecte (în special din aromînă), unde un grup consonantic (oricare ar fi elementele lui constitutive), depildă, înlesnește menținerea finalei „vocalice" aici în discuție. Astfel *surd* (harta 28) și *mort* (h. 215) au *-u* în 19, resp. 18 puncte, pecînd *muf* (h. 41) în 23, *paf* (h. 355) în 24, (*a*) *amufit* (h. 43) în 21[3]. Aceste cifre arată totuși că *f* ajută la conservarea lui *-u*, lucru firesc, dată fiind natura lui fonetică (occlusivă, cu tendința de a avea un fel de prelungire, cerută, foarte probabil, de nevoia unui sprijin, cum probează faptul că în numeroase idiome, mai ales germanice, acest sunet se pronunță cu o aspirație după el). Vocala dinaintea lui *f* nu pare a influența, dovadă *paf* (cu *a*, sunet extrem de deschis) în 24 localități, alături de *muf* (cu *u*, vocală închisă și rotunjită, în plus identică cu *-u*) în 23 localități. Cele mai multe exemple au un *s* înaintea lui *u* final. Situația lor este destul de asemănătoare supt raportul frecvenței: dela 14 puncte (*gras*, *vis*) pînăla 19 (*gros*, *păros*)[4]. Așadar o deosebire sensibilă față de numărul cuvintelor cu *-fu*, deunde urmează că occluzivele contribue la păstrarea lui *-u*, pecînd spirantele nu, constatare conformă cu natura fonetică a consoanelor respective. Cazurile cu *-su* ar putea pleda și în favoarea părerii că chiar vocala precedentă intervine, într'o anumită măsură, pentru menținerea sau dispariția lui *-u* : *gras*, *vis* și *nas* sînt mai puțin răspîndite decît *gros*, *păros*, *mucos*, *păduchios*. Dar aria lui *pas* (h. 135), cu 19 puncte (= 18 + 1), față de a lui *gras* (h. 140), cu numai 14 puncte, vorbește, cred, contra unei astfel de supoziții. Cele mai elocvente exemple, pentru discuția

1. Se poate adăuga și 141 (cu 13 cazuri), toate în Ardealul propriu zis.

2. Nr. 478 și 666 (Basarabia), cu cîte un singur caz (*fum*), pot fi neglijate.

3. De fapt numai în 15, dar Petrovici spune că în 6 dintre localitățile care foarte des, dacă nu totdeauna, prezintă *-u* la cuvintele respective, s'a răspuns fie cu prezentul verbului *a amufi*, fie cu alți termini.

4. Alături de *gros* (h. 144), figurează, ca răspuns la aceeași chestie, și *trunchios*, etc. Tot așa *păros* (h. 150) stă împreună cu *flocos*. Privitor la această ultimă hartă mai trebue arătat că în două dintre punctele care obișnuit păstrează pe *-u* s'a răspuns cu alți termini. Eu le-am socotit și pe ele în numărul de 19. Așa procedez și în alte cazuri. Dealtfel acestea nu sînt singurele hărți care prezintă situații mai mult ori mai puțin complicate și, deci, nu tocmai nimerite pentru a trage din ele concluzii absolut valabile (pe bază de cifre).

noastră, sînt, în sens negativ, *fum* (h. 309), care prezintă pe *-u* numai în 18 localităţi, deşi t o a t e sunetele lui sînt labiale, deci înrudite sau chiar identice cu finala „vocalică", şi *amar* (h. 68), care, în ciuda lui *r* şi *a* precedenţi, sună cu *-u* în 22 (= 21 + 1) [1] localităţi.

Tot cu privire la vocalism, mi se par vrednice de relevat hărţile care arată situaţia lui *ă* şi *e* finali, a lui *i* precedat de anumite consoane şi a lui *-e* din suf. *-eţe*. Mă voiu opri puţin asupra fiecăruia din aceste fapte. Pentru *-ă* avem hărţile 30 (*buză*), 60 (*limbă*), 283 (*uşă*) şi 335 (*spuză*) [2]. Concludente pot fi numai indicaţiile din prima şi ultima, căci a doua conţine foarte multe răspunsuri cu forma articulată a substantivului întrebat, iar la *uşă* întîlnim adesea *-e*. *Buză* sună cu *â* [3] în Basarabia, Bucovina, Moldova (afară de punctele 514, Vasluiu, şi 520, Iaşi), apoi în jud. Tulcea (682), Ilfov (769), Iugoslavia (4) şi Turda (95). Cam la fel stau lucrurile în h. 335 (*spuză*), cu deosebirea că prezintă *-ă* şi 399 (Bucovina), 551 (Neamţu), iar în cîteva locuri din cele notate pentru *buză* cuvîntul este necunoscut sau a fost dat supt forma articulată. Dacă ţinem samă şi de h. 283 (*uşă*) care, abstracţie făcînd de *-ă* > *-e* din graiuri muntenești (în sens larg) şi ardelenești, are, în ce priveşte vorbirea moldovenească (Moldova, Basarabia şi Bucovina), un aspect absolut unitar (pretutindeni *-â*) [4], trebue să tragem concluzia că tendinţa de închidere a lui *-ă* caracterizează, în general, dialectul moldovenesc (din toate cele trei provincii istorice). Această constatare pare a contrazice cunoştinţele noastre de pînă acum, potrivit cărora *-â* (sau *-î*) pentru *-ă* este un fenomen aproape general în jud. R.-Sărat şi se întinde, mai mult ori mai puţin, chiar în jud. Buzău, pînă prin regiunea Mizilului [5]. Dar nepotrivirea poate fi (cred că şi este de fapt) numai aparentă. Petrovici n'a anchetat nicio localitate din R.-Sărat [6], iar din judeţul învecinat a vizitat satul Gura-Sărăţii, la vreo 15-20 km.

1. Conform celor spuse în nota precedentă, am considerat ca aparţinînd la punctele cu *-u* conservat şi pe acelea unde s'au dat alte răspunsuri decît cele aşteptate, dar care prezintă, mai mult sau mai puţin regulat, pe *u* final. Cf şi pag. 362, r. 3 de jos al textului.

2. E vorba, ca şi pînă aici, de atlasul mic. Cînd voiu discuta fenomene din atlasul mare, voiu face precizarea necesară.

3. Sunet intermediar între *ă* şi *î*.

4. Nuanţele, depildă *-î* sau *-ă* afon, etc., nu interesează. Cînd spun *-ă*, înţeleg păstrarea vechii finale, indiferent de particularităţile pe care le prezintă, tot aşa prin *-â* înţeleg închiderea, iarăşi indiferent de grad, etc., a lui *-ă* originar.

5. Cf. discuţia făcută de mine în revista *Ethnos* I (1941), pag. 96 şi 105-6.

6. Şi nici din Brăila, ceeace-i păcat, căci regiunile dela vechile graniţe politice sînt totdeauna interesante din punctul de vedere al delimitării dialectelor.

spre sudest de Buzău. Aşa socot că se explică reducerea ariei lui *-â* la teritoriul vechiului principat moldovenesc, din vremea maximei lui întinderi.

Paralel cu *-ă* > *-â* merge *-e* > *-i*, cum se poate vedea din hărţile 46 (*geme*), 65 (*linge*), 67 (*dulce*), 148 (*carne*), 231 (*cruce*), 322 (*arde*), 325 (*bine*) şi 331 (*sfinge*). Închiderea lui *e* final are o arie ceva mai mare decît a lui *-ă*, căci, afară de cele trei provincii moldoveneşti şi de jud. Tulcea, care prezintă la toate cuvintele aici menţionata *-i* [1] (cu diverse nuanţe), ea cuprinde şi cîteva puncte din estul Munteniei, din Banat (plus nr. 4, Iugoslavia) şi din Bihor, care nu sînt totdeauna aceleaşi, dar alcătuesc adevărate focare pentru o eventuală propagare a fenomenului. Se poate adăuga şi harta 31 (pluralul lui *buză*), care este interesantă şi pentru *-ă* > *-â* [2], deoarece în graiurile moldoveneşti acest plural sună *buzâ* (după ce a trecut, desigur, prin faza *buză*, rezultată din *buze*). Sunetele dinaintea lui *-e* nu par a exercita vreo influenţă asupra închiderii lui, cum probează faptul că aria cea mai întinsă nu este a lui *bine*, nici a lui *linge* sau *sfinge* (cu *i* în silaba imediat precedentă), ci a lui *dulce* [3]. Observaţia făcută mai sus, relativ la răspîndirea geografică a lui *-ă* > *-â*, aşa cum o cunoaştem din studiile şi culegerile dialectale în comparaţie cu datele atlasului, este, în general, valabilă şi aici (cf. articolul meu, deja citat, din revista *Ethnos* I). De notat că şi unele şi altele arată o întindere mai mare a închiderii lui *-e* decît a lui *-ă*.

Pentru prefacerea *i* > *î* după anumite consoane avem la dispoziţie hărţile 44 ([*a*] *amuţit*), 145 (*subţire*) şi 328 (*sfinge*), aşadar destul de puţine [4]. Ceeace mă surprinde este aria enormă a acestui fenomen, în special la primul cuvînt, care sună cu *î* aproape pretutindeni (afară de centrul şi estul Munteniei, sudestul Ardealului şi jud. Constanţa). Celelate două cuvinte merg, în general, împreună, deşi sunetul precedent nu este acelaşi [5]: *î* pentru *i* apare, a-

1. Am neglijat amănuntul că din cînd în cînd intervin unele schimbări, neesenţiale pentru discuţia noastră, şi anume alte răspunsuri decît cele aşteptate.

2. Ba şi pentru „velarizarea" lui *-e*, supt influenţa lui *z* precedent.

3. Dealtfel deosebirea este mică (două, trei localităţi în plus sau în minus dela una la alta).

4. Harta 37 (*strigă*) nu poate fi utilizată cu folos, din cauză că foarte des (în Moldova regulat) s'au dat alte răspunsuri. Este păcat, mai ales, că lipsesc exemple cu *i* precedat de *j*, *ş* (tot aşa stau lucrurile cu *e* > *ă* supt influenţa aceloraşi consoane). Această lacună nu trebue, cel puţin teoretic, luată în consideraţie, deoarece scopurile părţii a doua din *Atlas* sînt, înainte de toate, de natură lexicală. Lacuna o umple, cu prisosinţă, partea I (Pop).

5. Evident că *i* devine mai des *î* după *f* decît după *f*, dar deosebirea cantitativă nu-i atît de mare cît ne-am aştepta.

proximativ, în Moldova, Basarabia, Bucovina, ţinuturile transcarpatice (afară de sudestul Ardealului) şi Oltenia (toată la *subţire*, numai jumătatea vestică la *sfinge*).

Cît despre *-efe* (h. 204, *finerefe*), găsim *-ă* pentru *-e* cam în aceleaşi regiuni, mai precis spus, se pronunţă *-efe* în toată Muntenia, în Dobrogea, sudestul Ardealului, sudestul Olteniei şi în cîteva localităţi izolate de peste munţi.

Din domeniul consonantismului, am crezut nimerit să mă opresc la tendinţa africatelor de a se transforma în spirante : č > š, ǧ > ž şi *dz* > z [1]. Primele două merg paralel, deaceea constatările făcute de mine pe baza hărţilor respective se referă şi la č şi ǧ Două fapte trebuesc relevate înainte de toate. Prefacerea în spirante a acestor africate constitue, în general, o particularitate a graiurilor moldoveneşti în sens geografic vechiu pedeoparte, a celor din Banat (cu Iugoslavia) şi (mai puţin) din nordvestul Transilvaniei pedealtăparte [2]. Interesant este că Banatul (cu Iugoslavia) ocupă primul loc în ce priveşte frecvenţa fenomenului, urmează apoi Moldova şi după aceea regiunile ardeleneşti. In schimb, acestea din urmă întrec pe celelalte supt raportul stadiului în care se află procesul înlocuirii africatelor prin spirante (astfel ǧ a devenit *j*, nu ž, cu diverse nuanţe, ca în celelalte arii). Al doilea fapt vrednic de reţinut este că această modificare fonetică este mai răspîndită, atît pentru č, cît şi pentru ǧ, înpoziţie intervocalică, ceeace confirmă aprecierile mele din *Ethnos* I, pag. 94-5. La începutul cuvîntului şi mai cu samă, după consoană, č, mai puţin ǧ, se menţine, destul de des, chiar în unele graiuri moldoveneşti) (niciodată în cele bănăţeneşti). Foarte elocventă, în această privinţă, este h. 66 (*dulce*), singura cu č postconsonantic : afară de Banat (cu Iugoslavia) şi de opt localităţi izolate (dintre care trei în Basarabia şi două în Moldova), tot teritoriul dacoromînesc prezintă č (cu diverse nuanţe), lucru surprinzător, dacă ţinem samă de ideile curente din lingvistica romînească. La ǧ deosebirea dintre poziţia intervocalică şi celelalte este mai mică, totuşi destul de sensibilă. Pentru amănunte, să se compare hărţile 3 (*ceafă*), 18 (*muci*), 66 (*dulce*), 80 (*briciu*), 131 (*picior*), 230 (*cruce*); 34 (*suge*), 48 (*geme*), 64 (*linge*), 330 (*stinge*).

Insfîrşit, păstrarea lui *dz* o găsim la est, nord şi sudvest, mai precis spus în Basarabia, nordul Moldovei (mai mult sporadic), Bucovina, Maramureş şi Banat (cu cîteva localităţi din ţinuturile esti-

1. Intrebuinţez alte semne decît autorii Atlasului, deasemenea trec şi aici peste nuanţe fonetice care nu interesează discuţia.

2. Punctele izolate, nu prea numeroase şi nici totdeauna aceleaşi, le neglijez, ca deobiceiu.

ce şi sudice învecinate). Răspîndirea fenomenului reprezintă un caz tipic de arie laterală, deci conservatoare. De fapt, avem două arii: una (Banatul, etc.) este compactă, cealaltă se continuă fără întrerupere dela un capăt la altul, dar mai mult supt forma unei fâşii (totuşi foarte lată), Hărţile respective sînt: 29 *(buză)*, 32 (*buzaf*, *buzos* ş. a.), 156 *(flămînzesc)* şi 334 (*spuză*). Cea mai clară este prima, deşi trebue arătat că deosebirile dintre ele se reduc la minimum. Prin acest detaliu, situaţia lui *dz* diferă de a tuturor fenomenelor menţionate mai sus, care prezintă, deobiceiu, multe fluctuaţii.

Alte hărţi interesante pentru fonetica graiurilor noastre populare mi se par următoarele (mă refer, deastădată, la atlasul mare): 69 (formele de prezent indicativ, imperativ şi conjunctiv ale lui *a sări*, dupăcum păstrează ori nu pe *r* şi dupăcum au *a* sau *â*); 74 ([*mă duc la*] *plimbare*, cu aspectul diferit al părţii iniţiale, şi anume, în general, *preumblare* peste munţi, *primblare* în Basarabia, jumătatea de nord a Moldovei şi Bucovina, *plimbare* în Oltenia, Muntenia, sudul Moldovei şi Dobrogea) [1]; 120 (*fuse* [*măgărească*], căre sună cu *-e* sau *-i* în Muntenia, Dobrogea şi cîteva puncte din Ardeal, toate sau aproape toate în continuarea ariei muntenești, şi cu *-ă* sau *-â*, etc. în restul teritoriului); 177 (*clopoſniţă*, al cărui *-f-* deseori a dispărut ori s'a prefăcut în *r*, *d*, *l*, *j*, după regiuni); 185 ([*în*] *cer*, pronunţat cu *r'* [2] mai pretutindeni, afară de Dobrogea, estul şi centrul Munteniei şi de punctele 192, 876, 325); 220 (*zidar*, tot pentru *r'*, care ne întîmpină exact în aceleaşi locuri ca şi la *cer*, plus 769 [3]; să se compare şi hărţile 224 *tîmplar*, 243 *cărămidar*, 247 *vărar*).

Din materialul necartografiat relevez pe *d'* în subst. *zid* (pag. 114), existent prin nordul Ardealului (trei puncte) şi prin Moldova (şase puncte) [4], şi modificarea lui *p* în *b* la subst. *lampă* (pag. 142), generală în Oltenia (plus 858, Iugoslavia), aproape generală în Muntenia (plus 182, jud. Braşov) şi destul de răspîndită prin Moldova şi Basarabia.

Alte fapte de ordin fonetic voiu înregistra mai departe, la discuţia neologismelor şi a etimologiilor populare.

---

1. Deşi cea mai „alterată", adică mai depărtată de etimon, şi, deci, într'un anumit sens, mai „populară" decît celelalte, forma *plimbare* s'a impus în limba comună. Desigur, datorită comodităţii ei (s'a eliminat una din cele trei lichide).

2. Nuanţele (rotunjit sau nerotunjit, etc.) nu interesează.

3. Deseori s'a răspuns cu alţi termini (printre ei *pietrar*, care are însă aceeaşi finală ca şi *zidar*).

4. In multe părţi s'a răspuns cu *părete*, ceeace înseamnează că *zid* e pe cale de dispariţie. La Tecuciu, depildă, eu am cunoscut pe acesta din urmă numai din cărţi, încît îmi făcea impresia de neologism (de cuvînt «boieresc», cum ziceam eu pe vremea aceea).

Morfologia şi formarea cuvintelor oferă mai puţine lucruri vrednice de reţinut, iar sintaxa aproape deloc. Iată cîteva din ele. Alături de *cefe*, care-i foarte răspîndit, plur. lui *ceafă* (h. 2, ALRM) mai sună *ceţi* (punctele 705, 537, 405, 325), *cefuri* (958, 833, 172, 95, 235, 520, 349, 334) şi *ceafe* (27 şi 272). — Finala *-uă* se păstrează pe alocuri (310 şi 316, Bihor; 105, Turda) în *măsea* (h. 41, ALR). — *Palmă* face la plural şi *pălmi* în foarte multe locuri, toate (cu o singură excepţie, 958) în ţinuturile de peste Carpaţi (plus 8, Iugoslavia) şi în Bucovina (m. m.[1], pag. 27). — Derivate interesante: *guraţic* şi *gurilă* 'om cu gura mare' (m.n., pag. 9); *spînat* şi *spînău* = *spîn* (m.n., pag. 19); *borţos* 'găurit, găunos' (în *măsea găurită*), de mai multe ori în nordvest, nord şi Moldova (h. 41, ALR)[2]; *a cofi* (şi *încofi*, *cofi*) 'a face semn cu cotul', 'a da coate (în mulţime)', frecvent în jumătatea nordică a regiunilor de peste munţi (m. n., pag. 26); *somnulea*, *somnorea*, *somnolea* şi *somnea* 'porecle pentru un somnoros' (m. n., pag. 53); pluralul lui *ursitoare* sună, aproape totdeauna, *ursitori* (m. n., pag. 74), evident pentru motivul că o confuzie cu masculinul (neexistent!) nu-i posibilă, dar, foarte probabil, şi din cauză că acest substantiv se întrebuinţează, deobiceiu, articulat (denumeşte fiinţe pe care le ştie toată lumea)[3]; *leagăn* face pluralul cu g' (o singură dată) sau ǧ[4] (destul de des, mai ales în regiunile de peste munţi şi Bucovina, dar şi în restul teritoriului), iar de cîteva ori primeşte dezinenţa *-uri*, pentru a se evita, cred, modificarea lui *g*, care este oarecum fatală la o formă de plural în *-e* (m. n., pag. 75); *mărif*, în *faţă de mărif* = *faţă de măritat*, prin vestul teritoriului (h. 156, ALR)[5]; *călugără* = *călugăriţă*, într'un singur punct din Banat (m.n., pag. 96)[6]; *a stuhui* 'a acoperi cu stuh' (431 Basarabia), *a drăniţi* 'a acoperi cu draniţă' (386, Bucovina), cf. şi 872 (Oltenia) *a solzi* (*cu tresfie sau cu papură*) (h. 230, ALR); *porcărie* 'cocină' (h. 263, ALR), după modelul lui *găinărie* (cf. h. 264) şi al lui *porumbărie*, *hulubărie*, *golumbărie* (h. 265); *muc* (*de lumînare*) are, obişnuit, plur. *mucuri*, dar, cîteodată, şi *muci* (m.n., pag. 141), în ciuda omonimiei cu 'mucii nasului', desigur fiindcă pedeoparte este adesea însoţit de determinativul pus în paranteză, iar pedealta apare,

1. Adică «material necartografiat».
2. Cf. n. top. *Borţoasa* (Botoşani, Dorohoiu).
3. Că prima explicaţie nu se potriveşte (singură!) totdeauna, arată un exemplu ca *servitoare*, al cărui plural este, prin unele locuri, *servitori* (l-am auzit, la Bucureşti, cu articol: *servitorile astea*).
4. Cu diverse variante, care nu interesează.
5. Format dela *măritat*, cu lăsarea la o parte a sufixului *-at* (*mărit* va fi fost simţit ca temă sau primitiv al lui *măritat*). Să se compare *spînat* (>*spînatic*), deja notat. Ar putea fi însă şi lat. *maritus*.
6. Existent şi în toponimie (Bacău, Baia, Dolj).

deobiceiu, supt forma singularului, pecînd concurentul lui morfologic aproape excluziv la plural.—Interesantă este repartiția geografică, foarte limpede, a lui *sugel* și a variantei *sugiu* (h. 122, ALR): aria primei forme cuprinde Moldova, Basarabia, Bucovina, jumătatea estică a Ardealului, propriu zis și jud. Tulcea, a celeilalte, Muntenia, Oltenia, partea de est a Banatului și Constanța. Ambele arii sînt absolut compacte.—Vechile formații *fățîne* 'père' și *mămîne* 'mère' se conservă încă bine (cam în jumătate din totalul punctelor anchetate, marea lor majoritate găsindu-se în ținuturile transcarpatice și prin diverse regiuni ale Moldovei depe vremuri), pecînd *frățîne* mai puțin, deobiceiu în localități care cunosc și pe celelalte două (m.n., pag. 65). Dar existența lor, a tuturora, este precară, cum probează faptul că pedeoparte ele sînt aproape totdeauna însoțite de un posesiv (*fățîne-meu*, etc)., iar pedealta *mămîne* a pierdut mai pretutindeni silaba inițială. Avem a face, prinurmare, cu simple formule, transmise oarecum automat și păstrate ca atare. O dovadă mai mult în sprijinul acestei afirmații o constitue amănuntul că *mămîne* apare numai cu posesivul pers. 2 și 3, niciodată cu al pers. 1, și adesea excluziv în înjurături. — *Bucălăreasă* este înlocuit, de multe ori, prin *bucălăriță* în graiurile moldovenești (mai ales prin Bucovina și Basarabia) (h. 163, ALR).

Din s i n t a x ă am notat, între altele, *gîndește* pentru *se gîndește* (ALRM, h. 1), în 15 puncte, situate toate la periferie (Basarabia, Bucovina și nordvestul Transilvaniei), și *am născut* în loc de *m'am născut* (m.n., pag. 71), în punctele 192, 228, 235, 260, 272, 279, 284, 316, 325, 334, 346, 349, 352, 362, 574, 682 (aici al. de forma reflexivă), 769, 833, 872, toate, afară de trei [1], în Ardealul propriu zis, nordul Crișanei și Maramureș. Să avem a face cu o influență străină (ungurească) [2]?

Cea mai mare parte a materialului, cartografiat și necartografiat, interesează v o c a b u l a r u l, ceeace nu trebue să ne mire, căci atlasul nostru (la fel cu alte opere similare) este, înainte de toate, un atlas lexical. Bogăția și varietatea neobișnuită de care pomeneam la începutul recensiei se vădesc, cu deosebire, în acest domeniu. Mă voiu opri la o serie de fapte dintre acelea care mi-au a-

1. In 682 (Tulcea) existența ambelor forme se datorește, probabil, faptului că județul respectiv are multă populație de origine ardelenească; *m'am născut* ar reprezinta construcția general răspîndită în Vechiul Regat (plus Basarabia și Bucovina), iar *am născut*, aportul ciobanilor de peste Carpați.

2. Răspîndirea destul de mare a acestor două verbe supt forma activă ne-ar obliga, poate, să considerăm apariția lor în limba scrisă n u ca o imitație a verbelor corespunzătoare franțuzești, cum am fi dispuși să facem, ci ca un produs al vorbirii populare regionale.

tras atenţia din diverse puncte de vedere. Toate se găsesc în ALR.

Terminii expresivi (onomatopeici, imitativi şi cum le mai spun specialiştii) sînt extrem de numeroşi. Deşi firească, întrucît este vorba de graiuri populare, de un limbaj, adică, în care asemenea creaţii se găsesc la largul lor, constatarea surprinde totuşi, căci depăşeşte orice aşteptare. Să se compare,[1] între altele, sinonimele lui *a forăi* în *calul forăie* (m. n., pag. 7): *fîrcone, străfînă, zdrăvînă, sforn'ie, sforcoieşte, zdrăvuie, trafigă, sforcăieşte, zdrăvie, streuńază, tpruşcăleşte*[2], *strêşină, froieşte, forcăie, pîrsneşte, fornăieşte, sfóroie, străfigă;* ale lui *şuieră* (printre dinţi) (m. n., pag. 9): *fluieră, şîşăie, fîşcăie, frişcăie, fişcură, şiuie*[3]; ale lui *fornăieşte* 'il nasille' (h. 20): *fîlfîieşte, mîrnîieşte, fomfăie(şte), forfoieşte, hîrnăie, hornăie, fonfăńeşte, fonăieşte, şuşcăveşte, fofoneşte, fonăleşte, mohnăie, pîfcăieşte,* (vorbeşte, etc.) *fîrnîit* (cf. şi notele marginale corespunzătoare, pag. 10, unde figurează unele porecle dela variante mai mult sau mai puţin deosebite de formele deja înşirate); ale lui *şopteşte* (m. n., pag. 11): *şoşoieşte, tîtieşte, şopîcăie, şopoieşte, şîgneşte, şopăie* (şi nuanţe fonetice ca *şopoteşte, şopăteşte, şuşuieşte, ciuciuieşte, şuşăie, şupteşte*); ale lui *bîlbăit* (ibidem): *gîngav* (şi *gîngăit, gîngăios*), *cîcîit, gîng, tîndală, pîfcáv* (şi *pî'fcăv*), *gîgoce, şăpelit, cepeleag, măcăgău, dondănit,* apoi răspunsuri verbale: *şîşcăveşte, dicîeşte* şi răspunsul substantival: *şîşîială;* ale lui *miorlăi,* în *nu mai miorlăi* 'ne pleurniche plus' (m. n., pag. 12): (*se măroańe, mîrăie, mîrloaie, răcădui, mugeşte, schinci, băuna, scîrloni, mńorcoti, zmorcăi, mornăi, scrivi, scrifoci, dîrlăi, căuăia, zurnăi, sclimoşi, aoli, chirăi* ş. a. (plus verbe ca *a zbiera, a se văita,* etc., apoi variante de-ale unora din cele menţionate), etc. Nu cred necesar să mai insist, ci mă mulţumesc să trimet pe cetitor la expresiile, de aceeaşi natură, tot atît de bogate şi felurite, pentru noţiunile *mormăie* (h. 31), *bîlbăe* (h. 32), *scrîşneşte* (din dinţi) (m. n., pag. 16), (*ele*) *chicotesc* (h. 35), *sforăe* (h. 36), *clefăeşte* (h. 37), (îi) *clănţănesc* (dinţii de frig) (h. 40), *chiorăie* (maţele) (h. 62), (inima) *bate* (m.n., pag. 36), (copiii) *gînguresc* (h. 151), etc., şi la terminii imitativi întrebuinţaţi cînd se saltă copiii pe genunchi (m. n., pag. 71), cînd se leagănă (m. n., pag. 73), etc.

Domeniului expresivităţii, în sens pur stilistic îi aparţin fapte de felul următoarelor: înlocuirea lui *arunc*[4], devenit abstract, prin (*a*)*zvîrl* sau, mult mai rar, prin *dau cu piatra* ş. a. (h. 66); diverse

1. Transcriu cuvintele foarte aproximativ, din cauză că lipsesc semnele tipografice respective Dealtfel interesează, cum am spus deja, terminii ca atare, nu aspectul lor fonetic.

2. Cu „r bilabial".

3. De adăugat variantele *şoieră* şi *floieră.*

4. Păstrat în foarte puţine localităţi, mai toate în nordul şi nord vestul teritoriului dacoromînesc.

formule, foarte plastice, pentru 'săgetătură', precum *mă 'mpuşcă o durere prin piept, mă 'njunghe ca cu cuţitul, mă săgeată un junghiu, mă fulgeră* (şi subst. *fulgerătură*), *înjunghe ca şi un fulger, mă 'nţiglează, mă licăre odată prin piept, mă ţicure prin piept, ne cuţiţează* [1] ş. a. (m. n., pag. 37); numeroasele sinonime ale lui *burtă*, de ex. *burtucan, burfă, burduhău, bîrdăzan, burduhan, dobă, boţ, borhan, burtufeţe*, etc. (m. n., pag. 38); metaforele şi comparaţiile pentru 'picioare lungi şi subţiri', depildă *rîşchiţoare, fuse de craci, drugi lungi, capre* („gîndeşti că-i pus pă capre"), *ţofleie mari, labe de cocoşîrc,* [2] *picioare ca la mînz, dudauă, cît un căluşar* (= cosaş, lăcustă), *arini lungi, catalige, nişte fluiere de picioare, ...ca nişte prăjini, ţiuleie, ...ca resteile, fuşteie, parcă sînt de schelet*, etc. (m. n., pag. 44); poreclele 'omului umflat de gras', precum *buffăv, burca, are untură în foale, gras ca un porc, năzdrăvan, îi ca un buflete, habaiuc* (*aşa*), *îi cît un butoiu, ştendos* (< *ştiind* 'putină'), *putred ca un porc gras, pogán, punihos, băhăros, cît un poloboc, grasnea, are osînză la burtă, borţos, gîmfat* (*cu carnea moale*), *buştean, e 'mpuţit de viu, mangól, botţoios, gras ca un bivol* ş. a. (m. n., pag. 49) [3]; formulele stilistice echivalente cu 'mă cutremur de cîte am auzit', de ex. *mă 'nţior, ţremur, mă scutur, mă speriiu, mă 'ngrozesc, mă 'nspăimînt, mă 'nconjură ţremurătura, mi se face frică, mi-i groază, mi se 'ncrîncenă carnea, mă bag în fundul pămîntului, mă 'nfricoşez, mă ia groaza şi frica, ţremură inima 'n mine, mă bolnăvesc, mă cutremur de frică, mă crucesc, mă 'ngrozăvesc, se scutură carnea pe mine, mă prind frigurile, mi se 'nţioară carnea*, etc. (m. n., pag. 53); înlocuirea frecventă a lui 'a naşte' (în 'femeia naşte') prin expresii mai concrete, depildă *face, se rodeşte, fată, are un ţecior, rodineşte, se prăseşte* (m. n., pag. 70) [4].

Etimologii populare: (sprincene) *închinate* pentru *înghinate* (< *îmbinate*), în punctele 555, 514, 437 şi 551, aparţinînd toate unei regiuni cari palatalizează labialele (m. n., pag. 3) [5]; *urzi-*

---

1. Interesant şi pentru formarea cuvintelor (ca model au putut servi *a săgeta — săgeată, a fulgera — fulger*, etc.).

2. *Cocoşîrc* singur apare de mai multe ori ca poreclă. Cf. şi *bărzoiule !*, apoi, tot porecle, *catarigos* (< *catalige*), *juglãos* şi *ţugliiet* (< *juglău*), etc.

3. Mult mai puţin numeroase şi, în general, neexpresive sînt cuvintele care denumesc un om slab (cf. ibidem), desigur pentrucă în lumea dela ţară 'grăsimea' este un fenomen rar, deci impresionant (şi din punct de vedere moral: oamenii graşi reprezintă în ochii ţăranului bielşugul, lenea, etc. Cf., pentru ambele noţiuni aici în discuţie, şi m. n. dela pag. 50 (*slab* 'faible', *gras*, etc.).

4. *A face* tinde să aibă soarta lui *a naşte*, să devie, adică, şi el abstract, din cauza marii lui răspîndiri. Interesant este amănuntul că unele subiecte îşi dau sama de deosebirea socială dintre aceste două verbe: în punctul 784 femeile 'proaste' zic 'face', cele 'deştepte' 'naşte', iar în 836 'face' e „romîneşte", 'naşte' „boiereşte".

5. Cf. şi 405: *s'au închinat* (sprîncenele).

tori (< *urzi*) în loc de *ursitori* (< *ursi*), în 235 şi 284 (m. n., pag. 74); *ducul sfînt* (= duhul sfînt)[1], în 2, 8, 29, 141, 157, 192, 219, 235, 272, 279, 325, 349, 353, 362, 574, 723, 762, 769, 836, 848, 872, 876 şi 928 (m. n., pag. 94); *legumen* (= egumen), în 346, 353, 362, toate în nordul teritoriului (m. n., pag. 96); *diridică* pentru *diretică* (prin casă), în mai toată Moldova şi o bună parte din Basarabia (cf. 605 *diridică din casă*, care dovedeşte clar că verbul este simţit ca identic sau, cel puţin, foarte înrudit cu *a ridica*) (h. 253).

Diverse (fapte lexicale în sens mai strict). Harta 13 (*cearcăn* [*la ochi*]): în niciun răspuns nu figurează cuvîntul principal din întrebare (care a fost pusă indirect), ceeace arată că a dispărut sau e pe cale de dispariţie în vorbirea populară, deşi limba oamenilor culţi îl întrebuinţează la tot pasul. In cîteva puncte s'a răspuns cu „tema" lui (*cerc*), urmată de un determinativ (*vînăt*, etc.). —H.16 : *orb* se păstrează foarte bine aproape pretutindeni (în special dincolo de Carpaţi), pecînd sinonimul *chior*[2] se întîlneşte numai pe ici, pe colo (Bucovina, Dobrogea, Basarabia şi puncte izolate din Muntenia şi sudul Moldovei).—M. n., pag. 12 : *pupă* este mult mai răspîndit decît *sărută*, constatare surprinzătoare pentru mine (şi, desigur, pentru foarte numeroşi Romîni, căci primul verb face impresia că aparţine excluziv limbajului copilăresc şi celui afectiv (eu aş zice chiar... afectat). — H. 30: situaţia lui *flecar* seamănă bine cu a lui *cearcăn* (v. mai sus), în sensul că circulaţia lui în vorbirea populară este ca şi neexistentă. S'a răspuns, mai totdeauna, cu alţi termini (şi, deobiceiu, diferiţi unul de altul). — M. n., pag. 18: pentru *cioc*, *muscă* şi *favorifi*, foarte multe şi variate expresii.—H. 38: *a vomа* apare în tot Banatul şi în Iugoslavia, aşa că trebue considerat drept element moştenit, întocmai ca la Aromîni şi Megleniţi.—H. 48 : pentru *braţ* s'a răspuns peste tot cu *mînă* (sau *brîncă*)[3]. — M. n., pag. 27 : „încheietura mînii" este numită, în multe locuri (peste munţi, în Oltenia şi Muntenia), *gleznă* (singur sau însoţit de genetivul lui *mînă*).—H. 56 : foarte interesantă (fiindcă-i limpede), distribuţia geografică, şi adică: *gbebos* în Moldova, Bucovina, parte din Basarabia şi sudestul Ardealului, *cocoşat* în Muntenia, Oltenia şi Dobrogea, alţi termini, destul de numeroşi, în restul teritoriului. Tot aşa stau lucrurile cu 'sfîrcul ţîţei' (h. 60): în Moldova şi Basarabia *gurguiu*, care nu există aiurea, în celelalte ţinuturi diverse alte expresii, şi

1. Supt influenţa vb. *duc*, ajutată, bineînţeles, şi de pronunţarea ca *x* a lui *h*.

2. Mă pun din punctul de vedere al graiurilor populare, care, după cît ştiu, nu prea fac deosebire între aceşti doi termini.

3. Cf. situaţia oarecum analoagă a noţiunii 'gambă', pentru care se spune, în majoritatea punctelor, *picior* (m. n., pag. 43).

cu 'mă crăcesc' (h. 67): *mă crăcănez* în Moldova, Bucovina, Basarabia şi Dobrogea, *mă răscacăr* (cu variante) în Muntenia şi Oltenia, *mă crăcesc*, etc., în regiunile transcarpatice [1].—H. 72; Vechiul Regat şi o bună parte din Basarabia au înlocuit, mai pretutindeni, pe *şed* prin *stau* în formula *şed pe scaun* (sau *şed jos*, etc.).—H. 77: în Ardealul propriu zis, numeroase puncte, situate, deobiceiu, în apropierea centrelor săseşti, au, pentru *bătătură* 'cor', *ochiu de găină*, care-i traducerea germ. *Hühnerauge* [2]. Deşi aria acestei formule ne trimete, şi ea, la o influenţă germană directă, adică săsească, trebue să admitem că avem a face, în realitate, cu un element introdus prin farmacişti şi medici (romîni sau străini). Şi aceasta, pentrucă în graiurile săseşti anchetate de Petrovici se spune 'Elsterauge' (cf. *ochiul ciorii*, în punctul 141, care poate fi traducerea cuvîntului săsesc, întrucît 'coţofană' [= germ. *Elster*] şi 'cioară' sînt noţiuni înrudite, dovadă confuzia lor, cel puţin în vorbirea afectivă, care utilizează ambii termini ca metafore la adresa Ţiganilor). — M. n., pag. 39: foarte bogate şi interesante expresiile pentru 'burtă', 'foale', etc. (de notat aprecierile şi explicaţiile celor interogaţi).—M. n., pag. 44: *umblă* este în mare regres faţă de *merge*, evident din cauza caracterului lui prea puţin concret sau plastic.—M. n., pag. 45: *a sălta* este cunoscut în majoritatea ţinuturilor explorate, pecînd *salt* (subst). aproape nicăiri, şi aceasta, pentrucă primul cuvînt aparţine la fondul latinesc moştenit, iar celălalt este neologism (< ital. *salto*, frc. *sauf*).[3].—H. 94: *a asuda*, care se conservă foarte bine în graiurile moldoveneşti şi cele transcarpatice, este complect absent în Oltenia şi Muntenia, unde i-a luat locul mai expresivul *a se înnăduşi*. —H. 99: pentru *mi-i foame*, găsim, în Tulcea, Basarabia şi Moldova nordestică, formula (eufemistică ?) *mi-i a mînca*.—H. 104: pentru 'moţăe' se zice *dormiţează* în 987 (Constanţa), 958 (Turtucaia), 682 (Tulcea), 666 (Cetatea-Albă), 172 (Făgăraş), *dúrńiţă* în 95 (Turda), *durńiţă* în 157 (Tîrnava-Mare). Am considerat totdeauna şi continuu să simt drept neologism acest verb în limba Romînilor culţi, cel puţin a celor din Vechiul Regat. Existenţa lui în vorbirea populară din localităţi atît de depărtate între ele confirmă însă explicaţia dată de dicţionarele etimologice (ale lui Puşcariu, Meyer-Lübke, Tiktin ş. a.), anume că avem a face cu un element moştenit. In acelaşi sens vorbeşte faptul că îl găsim la autori religioşi din sec. XVII (P u ş-

1. Cf. şi (stă) *crăcănat* (m. n., pag. 43).

2. Să se compare şi ung. *tyúkszem* idem, decalcat, cu siguranţă, după cuvîntul german, căci e alcătuit din *tyúk* 'găină' şi *szem* 'ochiu'.

3. Cel puţin ca întrebuinţare. T i k t i n îl consideră creaţie romînească, după model romanic (ital. *saltare—salto*, frc. *sauter—saut*, deci rom. *sălta* > *salf*).

c a r i u, *Etym. Wb. d. rum. Spr.*, nr. 545 îl citează din Dosofteiu, Viețile Sfinților, iar Tiktin din Biblia dela București), precum și la Megleniți (cf. C a p i d a n, *Meglenoromînii* III, pag. 121). Și conservarea lui în puncte izolate pare a fi un argument pentru această explicație, deși în Dobrogea și la Turtucaia, eventual chiar în jud. Cetatea-Albă, putem admite o influență ardelenească, venită prin păstori. Nu-i exclusă, cîteodată, nici derivarea dela *dormi*, cu sufixul pe care-l întîlnim la sinonimele *picotează* (928, 899[1], 791) și *mocotează* (886). —M. n., pag. 53: *cugeț*, cu sensul originar ('pensée'), ne întîmpină extrem de des; urmează, deci, că accepția morală ('conscience'), curentă în limba cultă, se datorește acesteia din urmă. Destul de răspîndit este și verbul *a cugeța*.—M. n., pag. 55: *nebun* și derivatul *nebunie* (sau *nebunealâ*) n'au arii identice, dimpotrivă, al doilea se întîlnește mai pretutindeni, pecînd celălalt este frecvent mai cu samă în Vechiul Regat și Basarabia. Să fie din cauza sensului prea peiorativ al lui *nebun*? Cf. faptul că și oamenii culți îl evită, ceeace nu se întîmplă cu *nebunie*. La același domeniu aparține *balamuc* (h. 114) care circulă numai prin Oltenia, Muntenia și Dobrogea, probabil pentru motive similare cu cele arătate la *nebun*. — H. 123: Solidaritatea geografică dintre *poícă* 'paralysie, mauvais oeil' și *a poci* confirmă, dacă ar mai fi fost nevoie, derivarea verbului din substantiv. La Tecuciu *poícă* are numai sens figurat (despre copii și despre adulții mici la corp, schilozi, etc.)[2], care se explică la fel cu *boală*, *dalac*, *talan*, etc., adresate animalelor. — H. 129: destul de des și absolut în toate provinciile, fără să existe legătură (aparentă) dela una la alta, întîlnim subst. *om* (în sintagma *omul mieu*) cu sensul de 'bărbat'. Ne-am putea gîndi la o influență a formulei paralele *femeia mea*, care-i mult mai frecventă (cf. h. 130), dar faptul că aceasta apare numai în Moldova, Basarabia, Bucovina și nordul Transilvaniei infirmă o asemenea ipoteză.—H. 131: *muiere* 'femme' este general (afară de puține puncte, unde nu s'a căpătat răspuns la întrebare) și, în majoritatea cazurilor (mai ales peste munți și prin unele graiuri muntenești și oltenești), fără nicio nuanță peiorativă. Cu privire la acest ultim detaliu, prezintă mare interes notele respective, care conțin lămuririle date de subiecte: „numa 'n rîs", „cînd îi mai mult mînios", „suduie omul", „așa strigă bărbații cei bețivi", „ca cum ai ocărî-o", „se supără, dacă le faci muiere", „cînd se sfădesc [bărbatul și femeia]", „e un cuvînt urît", etc. — M.n., pag. 67: *mezin* se păstrează numai la periferia nordică și estică a teritoriului daco-

1. Aceste două localități sînt situate în apropiere de 958.

2. Deobiceiu în exclamații (echivalente, unele din ele, cu niște blesteme). de ex. *poíca dracului!*, *fugi încolo*, *potcă!*, etc.

romînesc.—M. n., pag. 68: *frăție* are în numeroase puncte sens concret ('prietin'), la fel cu *sofie*, despre care trebue să admitem că, la început, va fi însemnat 'tovărășie' (căci pentru 'soți' se zicea, întocmai ca astăzi, *sof* și *sofie*). *Sofie* se spune, popular, și 'soțului'[1].—H. 141: *fecioară* se păstrează destul de bine (mai cu samă peste munți), dar aproape totdeauna ca adjectiv pelîngă *față*.—H. 146: *sugaciu* este necunoscut (odată, în punctul 64, s'a răspuns *prunc sugaciu*). Așa cred că trebue explicată șovăiala limbii culte între *sugaciu* și *sugar* (tendința merge spre o diferențiere a acestor doi termini: primul pentru 'copii', celălalt pentru 'puii de animale').—H. 153 și 154: împotriva impresiei, care nu-i, desigur, numai a mea, că *copilărie* și *a copilări* ar fi expresii culte, hărțile respective le înfățișează ca foarte răspîndite. — H. 155: clară repartiția terminilor pentru 'flăcău de însurat' (*flăcău* în Vechiul Regat, cu excepția părții vestice a Olteniei, în Basarabia și Bucovina, *fecior* peste Carpați, *june* în Banat și Iugoslavia).—H. 159: *a se căsători* tinde să dispară (îl găsim în puține puncte, deobiceiu fără legătură între ele). Dealtfel chiar vorbirea oamenilor culți îl evită adesea, ca fiind prea solemn (termin oarecum oficial). —M. n., pag. 81: pentru *măscărici* 'masques (à la noce)' există nenumărate expresii, cele mai multe necunoscute chiar specialiștilor. —M. n., pag. 82: *conăcărie* (și *conăcar*) apar în 141, 172, 235, 250, 260, 365, 405, 551, 723, 728, 812, 836, 848 și 886 supt forma lor originară, cu *-l-*, desigur grație împrejurării că noțiunea 'colac' joacă încă un rol important cu prilejul spunerii conăcăriei. Cf. *cere colacu la poartă la mireasă, cînd vine după mireasă* (141); *spune pintenu și colăcelu* „flăcăii le spun pinten—un colac" (172); *colocarii* „duc colaci; și la sărbători mari" (365); *vin cu colaci și închină în ușă, cînd ajung la casa miresei; închină colaci* „și spune o" *colăcărie* (551)[2]. — H. 165: *însurătei* se mai păstrează într'un singur punct (130). — H. 184: alături de *Scaraoțchi* (cu diverse aspecte fonetice), apar unele sinonime (toate în ținuturile de peste Carpați), de ex. *mamon*, *balzaboc* (< *Belzebuț*), *lufifer* ș. a., care provin, cu siguranță, din textele bisericești. Acest caracter „savant" al denumirilor pentru 'căpetenia dracilor' nu ne întîmpină deloc în Vechiul Regat, nici în Basarabia. Despre terminii pentru 'drac' (în general) ne informează, din belșug,

1. Cf. m. n., pag. 83, col. 1.

2. La Tecuciu, unde, în copilăria mea, se mai păstra obiceiul, care era totuși pe cale de dispariție, există pînă astăzi formula *a colăci pe cineva* (fig.) 'a recomanda (călduros, favorabil, etc.) pentru un post, o afacere bună, etc.; a-l aduce în casă, ca prietin, spre a-l adăposti, etc.', care se explică tocmai ca o rămășiță depe vremea cînd colacul era simbolul cererii în căsătorie sau al luării miresei dela casa părinților ei pentru a o duce la aceea a mirelui.

bogatul şi feluritul material necartografiat dela pag. 95, col. 2-3.— H. 194: *ajun* (= post negru) a dispărut cu desăvîrşire în Moldova, Basarabia, Dobrogea şi cea mai mare parte din Bucovina.— H. 196: *mă cuminec* 'je communie' există în absolut toate localităţile anchetate de peste munţi şi în niciuna din Vechiul Regat, Basarabia şi Bucovina.—H. 205: *Probajini* (= Schimbarea la faţă) se păstrează foarte bine şi aproape pretutindeni, dar mutilat (*pobrejnea, preobreajina, probojănie* [1], *pobrejă, obrăjănie, probajdie, probajile, la obraji*, etc.). —H. 209: pentru 'Cuvioasa Paraschiva' se zice des *Vinerea mare*, întocmai ca pentru 'Vinerea Paştilor' (v. h. 204), chiar în una şi aceeaşi localitate. Această omonimie suportabilă se explică prin faptul că cele două sărbători diferă prea mult una de alta, pentruca orice confuzie să fie cu neputinţă. — H. 220, 221 şi 222 arată foarte clar cum se ajunge, în domeniul 'tehnicii', la deosebiri de terminologie pe regiuni, datorită influenţelor străine, care lucrează, în asemenea cazuri, cu mare uşurinţă şi totodată cu multe fluctuaţii. Astfel pentru 'zidar' (h. 220) avem în Banat *maur* (< germ. *Maurer*), în nord şi nordvest *chimieş*, cu numeroase variante fonetice (< ung. *kömives*), prin Bucovina nordică *mulę'r* (< rut. *muljár*), prin regiunea Braşovului (dar şi prin Oltenia) *maistăr* şi *maistor* (< germ. [*Bau-*]*Meister*), etc.; pentru 'dulgher' (h. 221), *fimărmán*, cu variante (< germ. *Zimmermann*), în Banat şi regiunea învecinată a Ardealului, apoi în nordul acestei ultime provincii şi prin Bucovina meridională, *asfalî'ş* (< ung. *asztalos*) în nordvest, *meşter* (sau *maistor*) *de lemn* (< germ. *Holzmeister*) în numeroase puncte din Transilvania şi în Bucuvina; în fine, pentru 'tîmplar' (h. 222), *fişlăr* (< germ. *Tischler*) în Banat, Iugoslavia, sudul Crişanei, nr. 105 şi 219 din Ardeal şi 399 (Bucovina), *asfaliş*, cu multe variante fonetice (< ung. *asztalos*), mai în toată Transilvania, *măsar* (< *masă*, după modelul germ. *Tischler* < *Tisch*) [1], în cîteva puncte vecine cu ţinuturile locuite de Saşi.—M. n., pag. 119: între *închid* şi *încuiu* se face o deosebire foarte strictă, totuşi al doilea dintre aceste verbe este determinat, în majoritatea cazurilor, de subst. *cheie*, ceeace însemnează că singur *încuiu* nu ajunge pentru a exprima noţiunea în discuţie, şi aceasta, desigur, din cauza originii lui (< *în* + *cuiu* 'închid cu cuiul, pun cuiul la uşă'), care este, pesemne, încă vie în conştiinţa subiectelor vorbitoare. — M. n., pag. 137: printre sinonimele lui *plapomă* nu figurează *duşăg*, de care m'am ocupat în acest volum, pag. 253.—H. 276: *chibrit* este cunoscut ex-

1. Influenţat de *probozenie*.

2. Sau al ung. *asztalos*, derivat el însuşi dela sinonimul lui *Tisch*, care-i *asztal*. Cf. şi rom. *stoler*, împrumut slav, cu aceeaşi temă ca la toate cuvintele aici în discuţie (*stol-* 'masă').

cluziv în Vechiul Regat şi Bucovina (plus un punct, în regiunea Braşovului)[1]. Celelalte regiuni posedă termini locali, împrumutaţi sau traduşi din limbile străine respective. Interesant este, între alţii, *lemnuş* (germ. *Hölzchen*), din cîteva localităţi situate în jurul centrului săsesc nr. 143 (jud. Tîrnava-Mare).—H. 279 : *sobă* 'poêle' este aproape general, cu excepţia ţinuturilor nordice (minus Bucovina) şi nordvestice, care nu interesează, şi a Banatului (cu Iugoslavia şi sudul Crişanei), undo *sobă* are sensul de 'cameră' (cf. m. n., pag. 115 şi h. 236).—H. 288 : contra aşteptărilor mele, *fedeleş* este mai răspîndit prin Muntenia şi Oltenia decît prin Moldova propriu zisă[2].

N e o l o g i s m e. Sînt mult mai numeroase decît am fi bănuit, judecînd după lipsa de cultură orăşenească a maselor populare. Majoritatea lor s'au introdus, desigur, pe cale orală, cum se întîmplă totdeauna cu împrumuturile străine care pătrund în vorbirea oamenilor inculţi. Furnisorii neologismelor sînt, deobiceiu, reprezentanţii locali ai civilizaţiei moderne : medicii, magistraţii, avocaţii, învăţătorii, preoţii, apoi diverşii „tehnicieni", specialişti în domenii de activitate accesibile, prin forţa lucrurilor, şi ţăranilor, precum mecanicii de toate felurile, meseriaşii, conducătorii de autobuse, de locomobile, etc., în fine şi, mai ales, ceeace s'ar putea numai intermediarii permanenţi ai civilizaţiei, adică funcţionarii mai modeşti care au contact zilnic cu populaţia (primarul, notarul, perceptorul, agentul sanitar, etc[1]. Mult mai puţin contribue la introducerea neologismelor faptul că necesităţile vieţii colective (serviciul militar, relaţiile economice, etc.) pun pe ţărani în situaţia de a cunoaşte vorbirea orăşenească la ea acasă[3]. Iată un număr de împrumuturi recente, dintre cele mai caracteristice (şi care prezintă, în general, interes nu numai pur lexical).—H. 5 : *brun* şi *brunet* (cu varianta *bronet*) în cîte două puncte din Ardeal şi din Moldova nordică şi în jud. Constanţa. Pentru aceeaşi noţiune ('oacheş') întîlnim, în 886, pe *blǐond* (= *blond*)![4].—H. 7 : pentru 'părul din frunte' se spune des (în Muntenia, Dobrogea, Oltenia şi Moldova) *briton* (cu variantele *breton, bridon, braton, brofon*) şi (prin sudul Ardealului, Bucovina, Moldova şi Oltenia) *frezǎ* sau *frizurǎ* (cu aspecte fonetice foarte alterate, precum *freazǎ, sfreadzǎ, sfredz, frezurǎ, fi[d]zurǎ*, etc.).—H. 38 :

1. Subiectul dela 228, care a răspuns şi cu acest cuvînt, precizează : *amu dzîšem chibrituri.*

2. Adevărata lui patrie este, natural, Ardealul (dată fiind originea-i ungurească).

3. Se înţelege că cea mai mare parte a neologismelor se găsesc în Vechiul Regat. Altă deosebire între diversele regiuni ale ţării este originea terminilor recenţi : la noi aproape excluziv franţuzeşti, în provinciile nouă mai ales ungureşti, nemţeşti şi ruseşti, după caz.

4. Dovadă despre nesiguranţa subiectelor vorbitoare.

a deborda (în cîteva localităţi din Vechiul Regat, odată şi în Basarabia, supt forma *borda*, cu lăsarea la o parte a lui *de-* sau *di-*, simţit ca prepoziţie) şi *a vomita* (în Constanţa).— H. 64 : *stomac* ne întîmpină des, nu numai în Vechiul Regat, ci şi în provinciile nouă (afară de Banat şi mai toată Crişana). Variantă interesantă : *sumac* (Oltenia) [1].—M. n., pag. 41 : *intestin* (în punctul 531, unde, la întrebarea 'maţul gros', subiectul a răspuns *ţetestinu maţâlor di la urmâ*.— M. n., pag. 47 : *fizonomia omului* (172, Ardeal). *Factură* (836 şi 872, Oltenia) poate fi neologismul bine cunoscut, dar tot aşa de uşor poate reprezenta un fel de pronunţare hipercorectă (cf. *secfembrie* < *septembrie*, *ocserva* < *observa*, etc.). A doua ipoteză pare mai acceptabilă pentru 836, care, în loc de *ă* neacceotuat, are totdeauna *a*. —H. 105 : *dibîl* (605, Tecuciu). — H. 111 : *reţeţă*, mai pretutindeni. Diferă aspectul fonetic (*răţăţă*, *răţeţă*, etc. în Vechiul Regat, *răţăpt*, *reţăpt*, *reţept*, etc., în provinciile nouă), din cauza originii diverse a cuvîntului (franţuzesc la noi, nemţesc — direct sau prin intermediul altei limbi — în restul teritoriului). — H. 112 : *farmacist* (frecvent, aproape general, în Muntenia, Oltenia şi Dobrogea, izolat prin Moldova, Bucovina, Ardeal şi Banat [2]). Celelalte regiuni au *apţecar* (< rut. *aptikar*), cu variante (Basarabia şi o parte din Bucovina), *poticarăş* (< ung. *patikárus*), cu numeroase variante (Ardeal, Maramureş, Crişana), *păticar* (< germ. *Apotheker*), cu variante (Banat). Vechiul Regat (mai ales Moldova) păstrează, parţial, numirea tradiţională (*spiţer*). — H. 119 : *anghină*, destul de răspîndit, chiar peste munţi (în cîteva puncte din Ardealul sudic şi din Banat). In Vechiul Regat, apare mai des prin Moldova şi Dobrogea. — M. n., pag. 61 : *pelagră* ne întîmpină aproape excluziv în Vechiul Regat, supt aspecte interesante din punct de vedere fonetic (*pelagâr*, *pţelargâ*, *pilagără*, *peleagră*, *peleac*, *peleagă*). — M. n., pag. 62 : *camfor(ă)*, cu diverse variante, pare a circula pretutindeni. — M. n., pag. 63 : *unt de rifină*, foarte des în toate regiunile. Vechiul Regat cunoaşte, în general, această formulă însăşi (cu modificări fonetice), celelalte provincii au înlocuit pe *unt* prin *uleiu*, *oloiu*, *maslâ* (acesta din urmă în Basarabia [3]) ori l-au lăsat pur şi simplu la o parte. Peste munţi în-

1. *Inimă* (= stomac) apare o singură dată (605), şi atunci cu prepoziţia *la* înainte, ceeace se explică prin faptul că sinonimia respectivă există numai în formula tradiţională *mă doare la inimă* (cf. h. 116).

2. Intr'un singur punct, unde subiectul s'a corectat, răspunzînd apoi *pătica*. Şi în Ardeal numai odată. Cît despre Bucovina, răspunsul a fost dat cu ezitare, în 386 (*farmagist*) şi supt forma *formaţier* (< *farmacist* + *apticariu* sau *spiţăr*) în 365.

3. Sintagma întreagă are caracter slav, căci legătura dintre cele două substantive se face n u prin prepoziţia *de*, ci prin transformarea lui *rifină* în adjectiv (*rifînîi*, etc.).

tîlnim, de multe ori, cuvîntul unguresc corespunzător (*rifinúş*, etc.[1]), iar prin Basarabia a intervenit, probabil, etimologia populară cu *rîndză* (cf. *oloiu de rîndză* în 362, Bucovina), care a dus la *rîdzînă*. Altă modificare paronimică interesantă este (*unf de*) *refînere* (928, Muntenia). — H. 143 : pentru (*femeie*) *însărcinată* se spune, prin Moldova şi Muntenia (plus 192, sudestul Ardealului) *în poziţie*, iar subiectul din 682 (Tulcea) a răspuns (*groasă* şi) *gravidă*, cu precizarea „gravidă e pă negustoreşti". — H. 144 : *a avorta* există în cîteva puncte din Muntenia (cf. şi notele privitoare la 'avortul provocat', pag. 72, unde găsim, pentru nr. 791, răspunsul *l-a omorît*; „la oraş" *avorteazî*). — H. 174 : (*îmbrăcat în*) *doliu* se întîlneşte de mai multe ori prin Vechiul Regat, cu deosebire în Moldova şi Muntenia (odată şi în Ardeal), deşi obiceiul însuşi e puţin cunoscut în păturile populare (cf. răspunsul dela 531 : *cari-s mai famîeli* 'din familiile mai bune'). Substantivul are forma din limba cultă sau e feminin (*doli*) sau a pierdut finala vocalică (*dol*, 848). — M. n., pag. 88 : *inventar* circulă prin aproape toate provinciile (cu excepţia Basarabiei), mai mult dincolo de munţi, unde noţiunea are (sau a avut) existenţă juridică pentru întreaga populaţie. Aspectele fonetice, deobiceiu mutilate, sînt foarte numeroase : *ivintal, avintarî, ivintar(i), vintarî, ţeventarîţ, avintarîţ, iventarî, livintarî, arvintarîţ, ivantar*, etc. — M. n., pag. 91 : *catedrală* apare destul de des, prin Transilvania şi Bucovina. Singura modificare fonetică pe care o prezintă este metateza lui *r* (*catredală* dar în puţine locuri. — H. 188 : *predică*, răspîndit în Banat, sudul Crişanei, Ardeal şi Maramureş, alături, în aceste, ultime două provincii, de *predicaţie* (< ung. *prédikáció*). Celelalte ţinuturi îl cunosc numai izolat şi întîmplător, desigur pentrucă obiceiul de a se ţinea predici la biserică e relativ recent. Alt neologism, acesta venit din viaţa politică, este *discurs* (în cîteva puncte din Vechiul Regat). — H. 191 : *prfodox* şi *grecorientaf*, cu variante (ultimul numai peste munţi şi în Bucovina [2]). Sînt vrednice de notat aspectele fonetice ale celui dintîiu : *orfodoh* (plur. *-şi*), *altodox*, *orfodoş* (sing.), *orfodoc*. — H. 192 : *sectar* (o singură dată) şi *adventist* (frecvent în Vechiul Regat şi Basarabia). Iată formele acestuia din urmă : *advintist, ivantist, arvintist* [3], *avintistru, avintist, amventist, arventist*,[3] *amvertist, eventist*. Unde şi unde (prin Basarabia) întîlnim pe *baptist*, care odată sună *bactist* (cf. aici mai sus discuţia privitoare la *factură*), apoi (ceva mai des) pe *evanghelist*. — M. n., pag. 103 : *catolic*, aproape general, mai răspîndit peste Carpaţi, unde, cu

1. Cu strămutarea accentului (supt influenţa suf. *-úş*).
2. La punctul 386 din această provincie s'a răspuns *grecordodox*.
3. Sînt cele mai răspîndite (produs al etimologiei populare cu n. pers. *Arvinte*).

excepţia lui *a* > *ă*, cuvîntul îşi păstrează aspectul din limba cultă [1], pe= cînd în Vechiul Regat el s'a modificat, deseori, în *catolnic*. Transilvania cunoaşte şi pe *papistaş*, devenit, mai pretutindeni, *popistaş*, supt influ= enţa lui *popă*, şi deaceea labiala se palatalizează, întocmai ca la pluralul acestuia din urmă. *Catolici*, *papistaşi* şi, în special, *greco=catolici* li se zice şi 'uniţilor' (cf. pagina imediat următoare).—M. n., pag. 104: *reformat* şi *calvin*, frecvente dincolo de munţi, unde şi noţiunile în discuţie sînt la îndemîna oricui. Niciunul din aceşti termini n'a suferit pre= faceri fonetice prea importante, la primul se observă totuşi influ= enţe exterioare, depildă finala *=oş* (venită dela Unguri: *református*) şi amestecul lui *informa* (*informátoşe*, feminin, nr. 346) [2]. Pelîngă nu= mirile acestea apar, cu totul sporadic, *protestant* şi *luteran*. Interes deosebit prezintă ultimul, care sună (odată) *luterănăş* (după model unguresc: *luteránus*) şi (în două puncte, Bucovina şi Moldova) *lotrĭan* (sing.), resp. *lutrienĭ* (plur.). Este evident că în tema lui *luteran* ţă= ranii noştri o r t o d o x i au văzut subst. *lotru*. Aşa se explică a= precierile celor interogaţi: 'aceşti lotrieni sînt Nemţi şi n'au cruce pe biserică' (365) şi, mai cu samă, «îs mai răi di cît tăti năţiili» (414).—H. 223: pentru 'temelie', provinciile nouă au, mai peste tot, neologismul *fundament* (cu mici variaţii fonetice), venit, peste munţi şi în Bucovina, prin Nemţi şi Unguri, iar în Basarabia prin Ruşi. Apar, izolat (mai ales în Vechiul Regat), şi alte împrumuturi recente (ca sinonime sau ca determinative ale lui *temelie*): *biton* şi *fîment* (cf. şi notele respective).—M. n., pag. 123: *baracă*, aproape pretutindeni (cu unele modificări fonetice [3] şi morfologice, privitoare la gen, nu= măr, etc.; varianta *barafcă*, numai prin Moldova şi Tulcea). Curios este că în h. 259, care conţine răspunsurile la întrebarea 'baracă (de bîlciu)', acest cuvînt apare relativ rar şi numai prin Vechiul Regat. Situaţia se explică, probabil, prin mediul social din care vine neo= logismul. Cred că, cu sensul general, originea lui trebue căutată în lumea militară, unde va fi fost cunoscut mai ales pe vremea războ= iului mondial. Pot invoca în sprijinul ipotezei mele cîteva precizări, făcute de subiectele interogate: „a auzit în războiu" (316), „s'o fă= cu numa la cătaňe" (362), „numa la moscali, moscălărime" (405) [4], „a văzut în Austria" (478) [5].—Pag. 256: pentru '(casă) dărăpănată se zi=

1. În două puncte are finala *-cuş* (influenţă ungurească: *katolikus*).

2. Cf. şi etimologia populară (probabil voită, căci Petrovici o dă ca „poreclă") *cal vînăt* (141), la care se va ti ajuns, în cazul cînd intenţia su= biectelor vorbitoare n'a jucat niciun rol, prin faza *călvăn*, fem. *călvăňifă* (349).

3. Printre ele, *barancă*.

4. În Basarabia unde, se ştie, *moscal* = *soldaf*, *militar*.

5. Tot în Basarabia. E vorba, evident, de un fost luptător din ar= mata rusească, poate prizonier, o bucată de vreme, la Austrieci.

ce, în cîteva puncte din Vechiul Regat şi Ardeal, *ruinată*, variante: *roinată, roïenată*). Cf. şi *distrusă* (872). Mai răspîndit este verbul (sau, dacă vreţi, forma lui de prezent indicativ, pers. 3), cum arată h. 274 ('[casa] se nărue'). Surprinde amănuntul că *se ruinează* (merge, adesea, şi după conjug. IV) nu apare în toate punctele unde găsim participiul trecut adjectivat. Faptul se datoreşte, desigur, multiplicităţii de subiecte întrebate în aceeaşi localitate. — M. n., pag. 136: în multe părţi vechiul *dulap* a cedat locul modernelor *şifonier* şi *garderob*, pe care le întîlnim cam pretutindeni, *castăn* (< germ. *Kasten*) şi (*ş*)*camod* (< germ. *Kommode*[1]), existente peste munţi, resp. în Basarabia. De remarcat modificările fonetice, numeroase şi variate, suferite de primele două: *şi'fon* (şi *şifón*), *şifónt*, etc., *gardirof*, *gardilop*, etc.—H. 268: pentru 'gard de laţuri' avem, mai în toate regiunile (afară de Moldova şi Dobrogea), dar sporadic (cu excepţia Olteniei) (*gard*, etc. *de*) *ştacheţi* (< germ. *Stakef*), cu variante, dintre care prezintă interes *ştafiefuri* (365) şi *stafiefuri* (666), al căror *f* se datoreşte unui fenomen de hiperurbanism (cf. *ştah'eturi*, din mai multe puncte, cu *h'* < *k'*). De notat apoi *zaluzăli*, cu diverse aspecte fonetice (537, 514 şi 520, toate în centrul Moldovei) şi *gîrlaj* = *grilaj* (605, Moldova).—M. n., pag. 142: *abajur* în cîteva puncte (cele mai multe aparţin Basarabiei), cu alterări fonetice interesante (*abajor*, *ambažur* şi... *bujor*).—*Zugrăvit* (din formula 'icoana e zugrăvită') este înlocuit, destul de des, prin neologisme ca *molărit* (< germ. *Maler*, întrebuinţat drept temă pentru derivarea unui verb), în Banat, *pictat* şi (o singură dată) *încolorat*.—M. n., pag. 147: *damigeană*, foarte răspîndit, cu deosebire în Vechiul Regat (Basarabia nu-l cunoaşte). Numeroase variante, printre care *dămizon* (şi *demizon*, *demizïon*), *dămiżeană*, *demijon*, *dămiżonă* (toate peste Carpaţi), *deminżană* (şi *diminżană*) (în Moldova), *dămăgeană* (Bulgaria), *dimăgeancă* (Oltenia), etc.—M. n., pag. 149: *pensulă* (< germ. *Pinsel*), destul de frecvent dincolo de munţi şi în Vechiul Regat, cu »*z*« (ca în etimon), acolo, cu »*s*« aici (supt influenţa ortografiei). Interesant derivatul diminutival *pïensunaş*[2] (520).—H. 292: în ţinuturile transcarpatice şi sudul Bucovinei, pentru 'lighian' se spune, mai pretutindeni, *lăvor* (cu diverse variante, prea puţin diferite una de alta) < ung. *lavór*.

Am arătat deja, din fugă, la începutul acestei recensii, că ALR II conţine şi un material extrem de bogat relativ la f o l c l o r. Nu mai insist asupra lui, ci mă limitez a trimete pe cetitor la locurile mai importante, şi anume h. 128 ('cum apăraţi copilul de de-

1. Trecut, dincolo de Prut, prin filieră rusească (cf. *a* pentru *o* neaccentuat).

2. Cu *l* > *n*, supt influenţa altor derivate în »*aş*«, a căror temă are »*n*«.

ochiu ?'), apoi m. n., pag. 73 ('ce faceţi cu copilul după ce s'a născut ?'), 74 ('ursitorile ursesc'), 80 ('cel care strigă darurile [la nuntă]'), 82 ('conăcărie', 'steag [la nuntă]', 'mărul dela nuntă'), 87 ('prohodul', 'stîlpii [la înmormîntare]'), 88 (notele la h. 176 'pomană'), 89-90 ('ce obiceiuri deosebite aveţi la înmormîntare'), 91 ('dau de pomană', 'colivă'), 99 (notele la h. 198 '[copiii] umblă cu uratul'), 107 (notele la h. 213 'Arminden'), 108 (notele la h. 216 'moşii', m. n. '[umblă cu] plugușorul [la anul nou]', 'sorcova'), 109 (notele la h. 217 'îmi serbez ziua numelui' şi 218 'serbarea patronului casei', m. n. '[copiii] sorcovesc', '[umblă cu] buhaiul'), 110-113 (obiceiuri în legătură cu diferite sărbători, cu 'colinda', 'steaua', 'vicleimul', 'irozii', 'mărţişorul').

Şi etnografia poate trage folos din rezultatele anchetei făcute de Petrovici. Să se compare numeroasele schiţe de obiecte care însoţesc h. 223 ('temelie'), 231 ('ţiglă', 'olană'), 234 ('pridvor'), 235 ('prispă'), 249 ('broasca uşii'), 252 ('încuietoare de lemn'), 266 ('coş'), 289 ('fedeleş') şi m. n., pag. 75 ('leagăn'), 121 ('ce fel de încuietoare de lemn aveţi ?'), 124 ('corfă').

Printre minoritari, Ţiganii sînt cel mai puternic influenţaţi de limba noastră. Din răspunsurile obţinute în punctul 769 (Ştefăneşti-Ilfov), unde s'a făcut şi anchetă romînească, rezultă clar că subiectele ţigăneşti respective sînt bilingvi, ceeace, dealtfel, nu surprinde şi s'ar putea constata, cu siguranţă, la toţi sau mai toţi Ţiganii trăitori în Romînia. Influenţa mare pe care o suferă limba lor din partea noastră se datoreşte pedeoparte relaţiilor strînse dintre Romîni şi Ţigani (mult mai strînse decît în cazul altor populaţii minoritare), pedealta, şi mai ales, deosebirii prea disproporţionate de cultură: dată fiind viaţa lor nomadă şi starea inferioară, supt toate raporturile, în care se află Ţiganii, această situaţie se explică fără nicio dificultate.

Inainte de a sfîrşi, mă simt tentat să compar răspunsurile înregistrate la nr. 605 (Furcenii vechi-Tecuciu) cu graiul meu de acasă, aşa cum l-am cunoscut, ca copil şi adolescent, în cartierul Focşa din Tecuciu (partea nord-estică, spre margine, a oraşului). Distanţa dintre capitala judeţului şi satul anchetat de Petrovici este de cel mult 7-8 km. (spre vest). Semnalez numai nepotrivirile, atunci cînd sînt sigur de ele [1]. Incep cu atlasul mare.—H. 4 : *l-o bătut_bruma* este metaforic ; altfel *sur* [2].—H. 16 : *orb* excluziv în izolarea *orbul găinilor*, terminul general fiind *chior*.—H. 18 : *nas că di*

1. Mă folosesc, în general, de ortografia limbii comune, pentru a nu complica, de prisos, lucrurile.

2. Cf. m. n., pag. 2 *însureşte* = *încărunţeşte* (am cunoscut şi verbul, dar numai supt forma neprefixată).

papagal trebue să fie o comparaţie individuală. — H. 20: *firnîif* (aşa se spunea şi aşa spun eu însumi pînă astăzi).—H. 21 : *sfrămufâ* (etimologie populară cu *a mufa*).—H. 24 : alături de *vorgheşti* se auzea şi *h-* (la oamenii mai în vrîstă).—H. 28 : numai *gălăgie*. De *zgomot* am luat cunoştinţă la şcoală,[1] iar *vălmăşală* însemna 'înghesuială, îngrămădeală'.—H. 29-30 : pentru 'flecăreşte' se zicea *frăncăneşte* (*din gură*), (*vorbeşte, spune*, etc.) *verzi şi uscate, vrute şi nevrute*; un adjectiv sau substantiv echivalent cu 'flecar' nu exista.—H. 36: *sforăe*. —H. 38 : *varsă* şi (mai vulgar) *borăşte*.—H. 39 : *puşcheâ* necunoscut (indiferent de aspectu-i fonetic), chiar şi în formula tradiţională *puşchea pe limbă-ţi*, pe care n'am auzit-o niciodată. Se spunea numai *beşîcâ*.—H. 42 : *colf(i) de măsea* (sau cu genetivul substantivului de-al doilea).—H. 45 : *cîuchif de vărsaf* (şi ca poreclă masculină : *Ciuchifu*). —H. 48 : *braf* numai in construcţii fixe (*un braf de lemne, a finea* sau *lua în braţe* ş. a.).—H. 49 : *peştele mînii* absolut necunoscut.—H. 51 : *baf din palme*.—H. 52 : *deżif...* (nu *aĭeşt*).—H. 55 : şi *în cîrcâ* (alături de *în schinari*).—H. 57 : *coşu(l) cheptuluĭ*. De *corp*, sinonim cu *trup*, singurul întrebuinţat, am aflat tîrziu şi l-am simţit totdeauna ca termin cult. Cf. h. 59, unde găsim *...prin corp* şi (în notele respective) *...prin trup*.—H. 62 : *ghĭorăe* (nu *-şte*).—H. 66 : numai *(a)zvîrl* (pe *a-runc* l-am „învăţat" la şcoală).—H. 71 : *a sta pop* excluziv despre copiii mici, cînd se deprind a merge în picioare.—H. 75 : *şchĭopâteazâ*. —H. 79 : *pific* (*chific* 'peşte mărunt').—H. 82 : *gubav* necunoscut.—H. 93 : şi *aşchie*.—H. 94 : şi *asud*.—H. 97 : şi *să folăneşti*.—H. 105 : *bolnăγiśos* (niciodată *dibil* sau *debil*).—H. 106 : *buhav* (cu *-v*), dar şi *bûżif*. —H. 107 : (*are*) *troanâ*.—H. 114 : şi *casâ di sănătati*.—H. 121 : *chelbî* (în cap), *rapân* (pe corp).—H. 123 : *potcâ* numai ca cuvînt de ocară la adresa copiilor şi a oamenilor mici de statură, iar *a poci* însemna 'a strîmba, a schimonosi' (propriu şi figurat), cf. *pocit la gură* 'gură rea, om care meneşte a rău, prevesteşte nenorociri'.—H. 130 : *fimeĭe*. —H. 131 : *muiere* numai cu sens peiorativ (şi la adresa fetelor).—H. 135 : şi *famélie*.—H. 136 : şi *ńi-ĭ neam*.—H. 141 : *fată fiśoară* necunoscut. Pentru 'fecioară (= virgină)', *fată mari*.—H. 143 : *îngreunată, în pozîţîe* (*însărcinată* suna „savant").—H. 145 : *o murit din faśiri*.—H. 146 : *copchil di ţîţâ*.—H. 147 : *cîrpâ* necunoscut (numai *peticâ*).—H. 149 : *bîja* foarte frecvent (simţit ca o forţă vie, ca un personaj mitic).—H. 152 : şi *dizńardâ*.—H. 153 : *copilărie* necunoscut. La fel vb. *copilări* şi *flăcăi* (h. 154). Numai privitor la femei am auzit *a feti* ('odată cu cineva') 'a fi cam de aceeaşi vrîstă, a fi fete mari în aceeaşi vreme'.—H. 159: şi *s' însoară* (*să căsătoresc* părea oficial, deci mai

1. Deaceea îmi făcea impresia că-i neologism („cuvînt boieresc").

mult ori mai puţin cult).—H. 160 : numai *voal* (monosilabic şi masculin).—H. 163 : *stolnică* necunoscut. Tot aşa masculinul, cu sensul de 'paharnic' (h. 164).—H. 172 : şi *colaś*.—H. 180 : *tămâi* numai la mormintele morţilor, apoi în casă, pentru „purificarea" aerului.—H. 184 : *Scaraoschi* ca poreclă (pentru oameni, mai mult în glumă, aproape binevoitor).—H. 187 : şi *mînăstiri* chiar mai des decît *schit*). —H. 188 : *discurs* necunoscut (noţiunea însăşi era absentă).—H. 192 : nu se ştia nimic despre existenţa sectelor religioase, aşa că nici denumirile respective nu circulau.—H. 193 : totdeauna *lăsatu săcului...* (nu... *di săc*).—H. 195 : *mă mărturisăsc*.—H. 197 : şi *anu noŭ*.—H. 199 : numai... *cu boboteaza*.—H. 202 : şi (mult mai des) *blagovişteniі*.—H. 203 : *zoĭa mari* (sing. artic.).—H. 205 : *probejînĭ*.—H. 209 : *cuvioasa Paraschivâ* necunoscut.—H. 210 : *ovidenii* (nu *u*=).—H. 211 : *umblâ cu colindu* (despre copii ; obiceiu extrem de răspîndit).—H. 217 : şi *patron. Serbez* necunoscut.—H. 222 : numai *chetrarĭŭ*.—H. 223 : *temelii*. —H. 229 : *şîndilâ*.—H. 230 : *casâ 'mvălitâ cu trestii*.—H. 231 : *olani* (plur.)—H. 234 : *śerdac*.—H. 235 : numai *prispâ* (de lut) şi *taban* (de scînduri).—H. 236 : *casa ńicâ* (obişnuit camera de musafiri, *di ţinut* [adică 'de ţinut sau păstrat zestrea fetelor, hainele mai de preţ şi alte obiecte casnice scumpe'], era numită *casa mari* şi, prin aceasta, se deosebea de cealaltă sau de celelalte, cînd erau mai multe).—H. 237 : *podeá* (de lut) ; tot aşa, cu adaosul *di scîndurĭ*, şi, mai ales, *pardosalâ* se spunea la duşumeaua propriu zisă.—H. 250 : *mânerĭŭ* (nu *mu*=), dar şi *clanţâ*. — H. 251-2 : şi *răfez* (de lemn sau de fier). —H. 253 : *direticá* (indiferent de aspectul fonetic) necunoscut. Obişnuit se spunea *a scutura pin casâ*.—H. 256 : *ruinat* necunoscut. —H. 259 : *baratcâ*. Acelaşi nume se dădea şi 'prăvăliilor' (de scînduri), în care se vindea zarzavat.—H. 261 : *curti* numai despre casele mari, 'boiereşti', (în special casa proprietarului pe moşia căruia lucrau ţăranii)[1]. Pentru clădirile mari se întrebuinţa pluralul.—H. 262 : *şopron*.—H. 263 : *coteţ* şi *coteneaţâ* (ultimul, deobiceiu, cu determinativul *porculuĭ* sau *porśilor*, căci tot aşa se chema şi adăpostul păsărilor).—H. 268 : numai *zaplaz* (ca şi pentru 'gardul' din h. 267).—H. 269 : şi *poartâ* mult mai des ; cealaltă intrare, pentru căruţi, era numită *poarta Śa mari*.—H. 272 : *scărăţui* necunoscut.—H. 275 : şi *śurśeli* (la cele care se pun pe foc).—H. 277 : *amînarĭŭ*.—H. 278 : *horn* (masc. !).—H. 280 : şi *dudue*.—H. 282 : *mocneşte* (şi fig. despre un om 'ascuns', adică tăcut, închis în sine însuşi).—H. 283 : *b'irıdâ* 'niche d a n s le poêle', *cotruţâ* 'niche s o u s le poêle'. *Cot*-

1. Cf. h. 271.

lon însemna 'colţ în general' şi, mai ales, 'gaură în malul apelor curgătoare, unde stau raci, broaşte, etc.).—H. 285 : *vatrarĭŭ* de fier!). —H. 286 : *plitâ* (de tuciu).—H. 291 : *bidineá*.—H. 292 : *lighĭan*.

Trec acum la atlasul mic [1]. H. 1 : *se gîndeşte*.—H. 9 *păduchios*, fără urmă de *=u* (observaţia este valabilă şi pentru alte cuvinte în *=s*).—H. 17 : *sfîrcul nasului* (şi *al urechii !*).—H. 20 : şi (mai des) *îşi suflă nasul*.—H. 21 : *ńiros* (singur verbul suna şi *ańinosî*, al. de *ńirosî*). —H. 22 : *mucegăită*.—H. 24 : *bobîrnac* (dar numai figurat : *a trage cuiva un bobîrnac* 'a=i face observaţie' ; eu cel puţin n'am ştiut multă vreme ce însemnează, de fapt, acest cuvînt).—H. 27 : *ciuleşte*.—H. 28 : *surd* (fără *=u*).—H. 31 : *buzâ* (la fel cu sing.).—H. 37 : *strîga* (nu *=i=*.) —H. 40 : *bîlbîit* şi *cîcîit* (al doilea termin, pentru cel care nu poate pronunţa dintrodată cuvintele începătoare cu *c*, ci repetă de mai multe ori prima silabă, spune, deci, *cî=*, *cî=*, deunde şi numele, adică originea verbului *cîcîi* .—H. 41 : *muf* (fără *=u* ; tot aşa celelalte cuvinte în *=f*). Din cauza naturii fonetice a consoanei finale, se aude, în mod fatal, un fel de prelungire „vocalică", dar nu poate fi vorba de un sunet articulat, şi, în orice caz, el se apropie mai mult de *î* decît de *u*.—H. 46 : cred că *=e* din *geme* se pronunţa , nu *i* (situaţia este aproape aceeaşi ca la *=ă* > *â*, reca nu=i nici *ă*, nici *î*, deşi trebue să recunosc că gradul de închidere a lui *=e* este ceva mai mare decît al lui *=ă*) [2].—H. 47 : *żemi* (nu *żĭemi*).—H. 52 : *gîfîe*.—H. 56 : şi (mai des) *spumă*.—H. 68 : *amar* (fără *=u*) [3].—H. 70 : *scrîşneşte*.—H. 71 : *strepezesc*.—H. 73 : *scot*(*măseaua*).—H. 78 : *favoriţi*.—H. 82 : *spîn* fără *=u*) [4].—H. 85 : *alunică*.—H. 88 : *gîlci*.—H. 92 : *andreaua gîtului*.—H. 95 : şi (mai des) *un pumn de făină*.—H. 100 : *apăs*.—H. 105 : şi *apipăe* (cu mîna o parte a corpului ; *bîjbîe*, cînd caută şi nu găseşte un lucru oarecare, pe întuneric, printre alte lucruri, etc.).—H. 107 : şi *lucios* (sensaţie vizuală, *neted*, sensaţie tactilă).—H. 109 : *cît=îi*.—H. 114 : *furca pieptului*.—H. 116 : *suflă* (după o sforţare) şi *răsuflă* (în mod normal).—H. 117 : (*inima*) *bate*.—H. 121 : şi *burtă* (despre femeile însărcinate, apoi la animale : cf. *borş de burtă* [de vacă] ş. a.).—H. 127 : şi (mult mai des) *cîş*.—H. 137 : *stat* şi *statură*.—H. 155 : *hodină*.—H. 158 : şi *γis*.—H. 160 : *vise*.—H. 163 : şi *se molipseşte*.—H. 164 : *boală molipsitoare*.—H. 165 : *îi ia sînge*.—H. 171 : *legătură*. H. 175 : n'am auzit cuvîntul (fiindcă în cartierul nostru nu existau pelagroşi).

---

1. Deosebiri între ce ştiu eu despre graiul tecucean şi cel înregistrat de Petrovici pentru punctul 605 exista şi în materialul necartografiat, neutilizat pentru hărţile colorate menunţ la ei na area lor, ca să nu încarc şi mai mult această recensie deja neobişnuit de lungă.

2. La fel stau lucrurile cu orice *=e*.

3. Tot aşa celelalte cuvinte în *=r* precedat, se înţelege, de o vocală).

4. La niciun cuvînt terminat în *n* nu se aude vreo urma de *=u*.

—H.1 80 : *răţînâ*—H. 189 : necunoscut.—H. 191 : *străin* (niciodată *stre=*, care, pînă astăzi, îmi pare „curios").—H.196 : (*femeia*) *face*.—H. 204 : *bau* (fără *=l*).—H. 204 : *tinereţâ*.—H. 205 : *peţîtorĭŭ*.—H. 207 : *naşă*.—H. 211 : *bărbatul cu nevasta* (sau *femeia*) *lui*.—H. 221 : necunoscut.—H. 223 : cu adaosul, care nu lipseşte mai niciodată, *biet să fie de păcate*. Se mai zice şi *Dumnezeu să=l ierte*.—H. 226 : nu se spunea *catedrală*.—H. 228 : *iconostas*.—H. 237 : *călugâr*.—H. 244 : *împarte*.—H. 252 : *săp=tămîna*... (se auzea şi *stămînă*, dar numai în vorbirea repede şi nicio=dată, cred, despre diversele săptămîni cu semnificaţie religioasă). —H. 257 : necunoscut.—H. 269=270 : necunoscute.—H. 271 : *Mărina*. —H. 275 : *părete* [1].—H. 277 : *bîrnă*.—H. 278 : *casa cea mare*.—H. 292 : *magazie* necunoscut.—H. 296 : necunoscut.—H. 299 : *pari* şi *şarampoi*. —H. 306 : necunoscut.—H. 307 : *foc* (fără urmă de *=u*).—H. 312 : *în=călzesc* (la ţară se pronunţa *=dz=*, şi această deosebire o remarcam noi orăşenii la colegii „ţărani").—H. 315 : *vetri*.—H. 320 : *lemn* (nu *lĭe=*). —H. 327 : *cleşte* (nu *clĭe=*).—H. 337 : *dă în foc*.—H. 338 : *baratcă*—H. 339 : *căldărari* erau Ţiganii care vindeau sau spoiau cădările de a=ramă. Pentru 'Ţiganii de laie' nu exista un termin special.—H. 341 : *vatrarĭŭ*.—H. 344 : numai *ogradă* şi *bătătură*.—H. 345 : *magazie* necunos=cut.—H. 347 : şi *ţîţîni* [2].—H. 349 : şi *poiată* (din nuiele).—H. 350 : *du=lap*.—H. 352 : *ladă* şi *sipet* (ultimul pentru lăzile de tîrg, înflorate sau vopsite).—H. 354 : şi *coşniţă* (rotundă, ca şi *coşarca*, dealtfel, care era mai mare.).—H. 356 : *mindirĭ* (*saltea* numai cea umplută cu lînă, eventual cu altceva decît paie).—H. 358 : *iorgan* 'plapomă pentru co=piii mici (care se înfaşă încă)'.—H. 377 : *raft* numai la prăvălie (făcut din scînduri şi aplicat la părete).—H. 378 : *sâ strîcâ* şi *sâ dărîmâ*.—H. 379=380 : *muc*.—H. 381 : *ţăndârĭ* care sar dintr'un lemn, cînd îl tai cu toporul, *surcele*, ţăndări mai mari, deobiceiu pregătite anume, pentru a aprinde focul sau chiar a=l întreţinea (dacă era vorba de preparat repede o mîncare uşoară).—H. 388 : *ĭesâ* (nu *=ă*).—H. 391 : *a dogit*.—H. 407 : *mătură de ogradă*.—H. 408 : *berbec* (pentru bătut în pămînt şarampoi mari, la podurile de lemn peste ape ; se ridica în=tocmai ca găleţile fîntînilor cu lanţ).—H. 412 : *maiu*.

Cîteva întrebări mi se par greşit puse sau, cel puţin, greu de înţeles. Deaceea răspunsurile date au putut să sufere în ce priveşte exactitatea—.M. n., pag. 46 : *încetează paşii că nu mă pot ţinea de tine !* (trebuia *încetinează*..., căci *încetează !* are sensul 'sfîrşeşte !, termină !'). —M. n., pag. 54 : *nu=i acătării* nu însemnează, pentru orice Romîn,

1. *Zîdiŭ* numai pentru a arăta materialul (= cărămida) din care se face o casă (spre deosebire de *vălătuci*, depildă) : *casâ di zîdiŭ*.
2. *Balamale* erau cele de metal, cumpărate din tîrg.

'il n'a pas bonne mine'. Prin Moldova se spune așa despre lucruri, cu înțelesul de 'nu-i bun, nu-i cum trebue'. A i c i este explicația faptului că, deși chestia a fost pusă direct, s'a răspuns cu *acătării* în relativ puține puncte, iar în multe dintre ele se vede clar că acest cuvînt nu însemnează 'bolnav, indispus'.—H. 147-8: între 'scutece' și 'fașă' deosebirea este, în multe părți, minimă (cf. *a înfășa* 'a învăli în scutece', n u 'a lega cu fețe', adică cu 'bete, ață, etc.'). Deaceea se impunea altă formulare a întrebărilor (eventual se putea face una singură din amîndouă).—M. n., pag. 77-8: o observație analoagă cu privire la 'petitor' (= tînărul care cere în căsătorie o fată) și 'petitori' (= persoane care fac acest lucru pentru altcineva). In sudul Moldovei cuvîntul are numai ultima însemnare și se întrebuințează excluziv la plural (fiindcă totdeauna vin cel puțin doi inși).—H. 213: de Arminden există, în Vechiul Regat, alte obiceiuri, mai caracteristice, precum vinul cu pelin, ieșirea la cîmp sau la pădure, pentru a mînca acolo ș. a. Punerea unei crengi verzi (de teiu, etc.) este cunoscută numai peste munți, și nici acolo pretutindeni. Așa se explică cele mai multe răspunsuri, care precizează că se împodobesc casele cu verdeață la Sf. Gheorghe, la Duminica Mare și la alte sărbători. Am putut constata de mai multe ori că punctul de plecare pentru formularea chestiilor a fost situația din Transilvania.

In alte împrejurări aș fi cerut scuze cetitorilor pentru o recensie atît de lungă. De data aceasta mai degrabă regret că n'am putut insista asupra tuturor lucrurilor pe care mi le-am notat în legătură cu cercetarea atlasului aici în discuție. Intinderea dării mele de samă are de scop să arate, pentru cei ce n'au cum lua direct cunoștință de opera Muzeului limbii romîne din Cluj, valoarea ei într'adevăr extraordinară. Oricîte și oricît de mari laude s'ar aduce autorilor principali, adică directorului și celor doi colaboratori imediați ai săi (Pop și Petrovici), ele nu vor fi niciodată îndestulătoare. Avem în fața noastră o lucrare cu care se pot mîndri știința romînească și lingvistica de pretutindeni. Să le exprimăm recunoștința cea mai curată și să le dorim, din toată inima, ducerea la bun sfîrșit a acestui monument ridicat graiului matern al mulțimilor anonime.

Iorgu Iordan.

Sextil Pușcariu, *Limba Romînă. Vol. I: Privire generală,* București 1940. XIV + 457 pag. 8°.

Acest prim volum din opera unei vieți întregi trebue considerat, dupăcum autorul singur spune, ca o introducere la volumele

ce vor trebui să apară de acum înainte. „Ceeace era să fie numai un capitol introductiv a crescut atît de mult, încît s'a prefăcut în acest prim volum, care se poate compara cu acele călătorii circulare pe care autorul le face ca să cîştige din ziua întîi o orientare repede". Deci rostul acestui volum este de a face mai uşoară înţelegerea volumelor următoare. Şi, în adevăr, autorul discută tot felul de probleme pe care, cu o deosebită îndemînare, le clasifică şi le sistematizează în aşa fel, încît varietatea lor nu numai că nu oboseşte atenţia, ci din contra o stimulează.

In prezentare, autorul ne spune că lucrarea aceasta trebuia să apară cu foarte mulţi ani în urmă, însă apariţia ei a întîrziat din cauză că, pe măsură ce trecea timpul, se schimba şi concepţia lingvistică, iar tot ceeace era în legătură cu cercetările şi adevărurile lingvistice apărea într'o nouă lumină.

Prima parte a volumului de faţă, intitulată „Limbă şi Expresie", cuprinde mai multe capitole. In capitolul „Organizaţia limbii", care va fi, de fapt, titlul volumului al doilea, autorul se ocupă întîiu de felul cum este aranjat şi clasificat materialul lingvistic în sufletul vorbitorului. E un lucru minunat această coexistenţă a atîtor cuvinte, forme gramaticale, etc. în mintea omului, care le întrebuinţează, fără şovăire, oridecîteori este nevoie. Ordinea şi clasificarea materialului lingvistic, în psihicul subiectului vorbitor, este ceva moştenit, un bun comun, şi deaceea spunem că sistemul de organizare este tradiţional şi convenţional. Pentruca să reţinem un cuvînt, e deajuns să-i dăm un anumit loc în mintea noastră, prin asociaţie cu alte cuvinte ce reprezintă idei înrudite sau sunete asemănătoare cu el, raportîndu-l la un anumit grup (familie) de cuvinte, din care face parte sau în care îl integrăm noi, avînd în vedere etimologia lui, prin contrast cu alt cuvînt, etc. Graiul individual trebue, întotdeauna, să se pună de acord cu graiul comun, uzul temperează pornirile individuale, păstrează o anumită măsură în inovaţii şi tot el ajută la răspîndirea lor.

Prin „economia limbii" autorul înţelege întrebuinţarea economicoasă a mijloacelor ce ne stau la dispoziţie pentru exprimarea gîndirilor. Elipsa, morfemul, intonaţia, opoziţiile fonologice, topica, sînt tot atîtea mijloace pentru o exprimare cît mai economicoasă. Specific romînească este întrebuinţarea sufixelor diminutivale, care au o mulţime de funcţiuni.

In capitolul „Rostirea", care va fi titlul volumului III, autorul vorbeşte despre: 1) fonetică, 2) fonologie, 3) psihofonie, 4) eufonie, 5) grafie şi 6) onomatopee.

După ce face cîteva consideraţii generale, insistînd asupra rolului creierului în vorbire, Puşcariu descrie sunetele romîneşti, ba-

zîndu-se pe lucrările unor învățați ca: Jespersen, Grammont și, mai ales, Weigand. In capitolul consacrat eufoniei vorbește destul de amănunțit despre poezia lui Eminescu și dă un interesant profil muzical al acestui poet.

„Cugetarea lingvistică", cum va fi intitulat al IV-lea volum, va cuprinde trei mari capitole: 1) Recepția, 2) Emisiunea și 3) Lungimea de undă. Dupăcum putem vedea din titlurile acestor capitole, Pușcariu caută, și de data aceasta, să redea într'un mod figurat ideile științifice, pentruca ele să fie accesibile oricui.

Partea a II-a a cărții este intitulată „Limbă și națiune". In primul capitol, „Sîngele", Pușcariu emite părerea că între limbă și originea etnică nu sînt întotdeauna legături prea strînse. Și de data aceasta autorul dă exemple cît se poate de concludente. In ceeace privește legătura dintre limbă și pămînt, ea este cu mult mai strînsă. Condițiile speciale de viață, oferite de pămîntul pe care trăiește un popor, produc anumite stări sufletești, anumite obiceiuri, care toate se reflectă în vorbirea lui.

Vecinii deasemenea influențează asupra unei limbi date. Cu privire la influența slavă pe care a suferit-o romîna, Pușcariu spune că această influență, așa de puternică după unii, se datorește nu numai faptului că Slavii au locuit foarte mult timp împreună cu Romînii, ci și, în primul rînd, fenomenului numit „uzare". Un cuvînt ca *centum*, de exemplu, a putut fi înlocuit cu *sută*, de origină slavă, din cauză că, fiind foarte des întrebuințat,—strămoșii noștri, păstori, numărau, probabil, oile cu sutele—, s'a uzat, și atunci s'a simțit nevoia să fie înlocuit cu alt cuvînt mai nou și, deci, mai expresiv. La această înlocuire a contribuit și faptul că *centum*, devenit la noi, Dacoromînii, * *cînt* și la Aromîni **tînt*, putea fi confundat ca urmașul lui *quinque*.

Cuvintele, care apar, sînt împrumutate, persistă sau au o dezvoltare mai înfloritoare într'o limbă, aruncă o lumină destul de clară asupra trecutului unui popor. Astfel terminii, atît de numeroși, pe care-i avem în romînește relativ la noțiunea de 'mișcare', arată viața zbuciumată dusă de neamul nostru. Tot așa terminii luați din domeniul vieții păstorești și întrebuințați în domenii cu totul diferite ne spun care a fost ocupația lui de căpetenie.

Vorbind despre expresiile nouă, primite din alte limbi, Pușcaru le explică prin prestigiul mare pe care-l are în fața Romînului tot ce este de origine străină. Polisemia, adică mulțimea prea mare de sensuri pe care o avea un cuvînt, a favorizat și ea introducerea neologismelor. Terminii technici au fost împrumutați deasemenea cu duiumul, căci erau absolut necesari. Discuția pe care o face autorul cu privire la neologisme e foarte amănunțită, căci se ia în conside-

raţie aproape tot ce s'a spus de alţii în chestiunea aceasta. Părerea lui Puşcariu foarte justă, dealtfel, este că nu trebue să întîmpinăm cu ostilitate şi cu idei preconcepute introducerea neologismelor, deoarece ele îmbogăţesc şi nuanţează limba. Totodată însă nu trebue să pierdem din vedere că „cei ce întrebuinţează neologismul din comoditate sau snobism fac să se atrofieze puterea creatoare a limbii".

In concluzie Puşcariu scoate în evidenţă faptul că, deşi sîngele şi împrejurările au făcut ca limba noastră să aibă caractere comune cu limbile vecine, ea posedă numeroase particularităţi care o deosebesc esenţial de ele. Insistă asupra faptului că noi am cucerit foarte multe neamuri pentru romanitate, nu prin arme, ci prin însuşirile noastre sufleteşti. Lipsa documentelor istorice pentru o anumită epocă nu dovedeşte nimic cu privire la discontinuitatea Romînilor pe teritoriile locuite de ei azi. Această tăcere nu înseamnă că Romînii n'au existat, ci numai că nu s'au mişcat, pentru a cuceri şi a supune alte popoare. Nu trebue să uităm că Galoromanii n'au fugit în faţa Francezilor, şi nici Sîrbii, Grecii, Bulgarii, din calea Turcilor.

S'a spus întotdeauna că istoria şi filologia se pot complecta una pe alta. Cartea lui Puşcariu confirmă încă odată acest adevăr. Problemele pe care le discută autorul sînt expuse cu multă claritate. Atitudinea pe care o are este strict lingvistică. Stilul, aşa de limpede şi împodobit, pe alocurea, cu admirabile comparaţii, face ca această carte să fie cetită cu plăcere de oricine. La aceasta contribue şi faptul că problemele discutate aparţin nu numai lingvisticii, ci şi istoriei şi criticii literare, prinurmare şi în felul acesta interesul faţă de ea creşte.

Scrisă cu multă claritate, această carte aruncă o lumină nouă asupra problemelor de lingvistică romînească şi îmbie pe cetitor la meditare. Aşteptăm cu un deosebit interes volumele viitoare, care vor fi, cu siguranţă, un mare cîştig pentru disciplina noastră.

Maria Istrate.

Ladislao Gáldi, *Problemi di geografia linguistica nel rumeno del settecento*. Roma, Biblioteca dell'Accademia d'Ungheria in Roma, 1938. 6°, 26 pag.

Cu prezentul studiu, Ladislao Gáldi şi-a obţinut, la 14 Martie 1938, libera docenţă la Facultatea de Filozofie din Budapesta. Plecînd dela faptul dezvoltării istorice a lexicului limbilor romanice, dela particularităţile fonetice, morfologice şi sintactice, care divid romanitatea în două grupe: pirineo-alpină şi apenino-balcanică, şi

precizînd că „sotto questo riguardo il rumeno occupa un posto speciale fra le lingue sorelle" (pag. 3), deoarece îi lipsesc elementele celtice şi germanice, precum şi cuvintele docte de origine latină, autorul conchide că „il lessico di provenieza straniera del rumeno, essendo differentissimo da quello delle altre lingue neolatine, esige un posto a sè nel grande sistema delle derivazioni moderne del latino volgare".

In sprijinul acestui punct de vedere Gáldi aduce cîteva probleme de caracter geografic ale limbii romîne din secolul al XVIII-lea. Işi alege această epocă „molto male conosciuta (!), perchè siamo convinti che il Settecento — a cui dobbiamo aggiungere anche i primi decenni dell'Ottocento — rappresenta una vera crisi della lingua rumena" (pag. 5). E fapt cunoscut, dealtfel, că sec. XVIII are pentru limba romînă o importanţă cu totul deosebită. Autorul studiului de faţă caută să lămurească pe cetitor în ce constă această importanţă: "în introducerea unei împrospătări considerabile în procesul de europenizare, datorită, în Transilvania, culturii maghiare şi, în special, iradierii umanismului de inspiraţie ungurească (!), iar peste Carpaţi, culturii greceşti, a cărei propagare în Moldova şi Muntenia nu poate fi separată de dominaţia Fanarioţilor din sec. XVIII'.

Se înţelege uşor de aici încolo spiritul ştiinţific în care este scrisă cartea. (Vezi, de exemplu, pag. 6 : „gl'imprestiti ungheresi e quelli latini venuti dalla latinità dell' Ungheria rappresentano la forza di espansione e la superiorità della cultura magiara"... ; pg. 10 : „Possiamo dunque stabilire che in Transilvania incontriamo un predominio evidente dei magiarismi e dei latinismi di carattere magiaro".)

Studiul însă, din diverse motive, merită atenţia unui rezumat mai amplu. Prinurmare, situaţia politică a impus romînismului nord-danubian un dualism cultural inegal : în Transilvania, influenţa ungurească, în Muntenia şi Moldova, influenţa grecească. Cauzele politice ale repartizării împrumuturilor lexicale din sec. XVIII ne sînt cunoscute. Autorul se opreşte totuşi, rînd pe rînd, asupra lor.

Mai întîiu, influenţa turcească. Categoria semantică în care abundă turcismele, o ştim dela Şăineanu, se referă, în general, la cultura materială, în majoritatea cazurilor, la comoditatea vieţii private (casă, îmbrăcăminte, hrană etc.), la ceremoniile şi administraţia dela curtea domnească (finanţe, ierarhie, etc.). Aceste turcisme sînt mult mai frecvente în limba romînă decît în alte limbi balcanice (cu excepţia limbii neogrece) şi se aseamănă cu împrumuturile turceşti din ungureşte, pătrunse în timpul dominaţiei turceşti din veacurile XVI şi XVII.

Din punctul de vedere al geografiei lingvistice, vedem că sus-

numitele turcisme sînt frecvente în Moldova şi Muntenia, dar relativ rari în Bucovina, Oltenia şi Basarabia. Se găsesc şi în Transilvania, cu excepţia unei înguste zone de transiţie, care se întinde în nordul Carpaţilor dela Făgăraş spre Braşov şi avînd ca centre principale Sibiul şi Braşovul. In regiunile unde condiţiile istorice n'au permis pătrunderea turcismelor, categoria semantică respectivă a recurs la cuvinte ungureşti, în aşa mod, încît e uşor de stabilit o serie de paralelisme între aceste două grupe de cuvinte străine din limba romînă. De exemplu moldo-valahul *cafifea* < turc *kadife*, arab *katifé*, alb., bulg. *kadife*, sîrbo-croat *katifa*, *kadiva*, neogr. καπηφές, este înlocuit în Transilvania cu *barşón* (var. *braşón*) < ung. *bársony*; *ciarşaf* (var. *ciarciaf*, *cerşaf*) < turc čaršaf, čarčaf (în Moldova *prostire* < slav. *prostirati*) — trans. *lepedeu* < ung. *lepedő*; moldo-val. *dulap* < turc *dolab*—trans. *almar* < ung. *almáriom*; moldo-val. *rîndea* < turc, persan *rende* — trans. *gialău* (*gealău*, *gilău*) < ung. *gyalú*; moldo-val *peşchir* < turc. *peškir* — trans. *chindeu* < ung. *kendő*; moldo-val. *basma* < turc *basma* — trans. *chischineu* < ung. *keszkenő*, etc.

Turcismele din Banat prezintă un caracter particular şi se explică prin anumite fapte de filiaţie, deoarece sînt intrate prin intermediul limbilor sîrbă sau ungurească. De exemplu : moldo-val. *lulea* var. *liulea*) < turc *lule*, apare în Banat cu forma *lulă*, supt influenţa sîrb. *lula*.

Aşadar, turcismele împart teritoriul romînesc in două regiuni, care concordă perfect cu dubla orientare a culturii romîneşti.

Gáldi cercetează apoi influenţa grecismelor. Un rezumat al împrejurărilor istorice, unde se spune că, din cauza deosebirii de religie, influenţa turcească n'a fost atît de considerabilă, în schimb cea grecească, încă înainte de epoca fanariotă, a dominat întreaga cultură romînească, precede atestările şi observaţiile pur lingvistice. Grecizarea limbii ecleziastice a înlesnit pătrunderea unei terminologii speciale în viaţa administrativă şi juridică, în artă şi ştiinţă, fapt care determină pe autor să conchidă: „possiamo dire che le parole turche del secolo XVIII rappresentano, come abbiamo visto, una cultura materiale, e che le voci greche della stessa epoca riflettono al contrario una cultura spirituale, intellettuale, esclusivistica ed aristocratica, come l'ambiente bizantino che l'ha creata" (pag 14). Influenţa turcă a stăpînit, deci, mai mult pătura ţărănească (dovadă, numărul mare al turcismelor din limba populară), pecînd cea grecească a fost privilegiul unei clase superioare şi relativ subtilă a societăţii romîneşti.

Vrasăzică, la cele afirmate mai sus, se adaugă şi această diferenţă socială. Se precizează apoi că numărul mare al grecismelor se

întîlneşte mai cu samă în mahalalele Bucureştilor, ca reprezentînd tipicul „gesunkenes Kulturgut", că „le voci greche non siano penetrate in Transilvania" (pag. 15) şi că emigraţiile de Romîni din sec. XVIII, care treceau în Transilvania din cauza prigoanei Fanarioţilor, nu puteau fi decît din pătura ţărănească, refractară influenţei greceşti, iar, dacă aparţineau cumva altei categorii sociale, în niciun caz nu puteau utiliza şi propaga cuvintele unui regim odios, din cauza căruia emigrase. Cînd utilizau cîteodată cuvinte ca : *divorţosi* < *διορθώνω*, *arhon* (*arhonda*) < *ἄρχον* (*ἄρχοντας*), *planisi* < *πλανίζω*, încetăţenite, dealmintrelea, şi în operele lui Budai-Deleanu, Ioan Piuariu, Molnar, etc., este sigur că nu le prindeau sensul adevărat sau le întrebuinţau greşit.

Lipsa elementelor turceşti şi greceşti din graiul Transilvănenilor pune însă chestia : Ce termini utilizau aceştia în locul celor greceşti şi turceşti corespunzători ? Gáldi răspunde, cu certitudine : termini ungureşti şi latineşti, aceştia veniţi prin intermediul limbii ungare. „Noi siamo convinti che nella stessa misura — e forse ancor più — in cui i magiarismi transilvani corrispondono ai turcismi di oltremonte, i grecismi dell'epoca fanariota trovano i loro paralleli negli elementi latini del rumeno di Transilvania" (pag. 17-18). Aşa, de exemplu, în Muntenia şi Moldova se utiliza *alilografie* < *ἀλληλογραφία*, în Tranailvania *corespondeanţă* < *corešpondenţia* „colla š caratteristica della latinità di Ungheria" (pag. 18), *catagrafie* < *καταγραφή* — *invenţarium* ; *caterisi* < *καθαιρῶ* — *suspendălui* < lat. *suspendo* ; *embereclisi* < *ἐμπεριχλέω* — *acludului* < ung. *akkludál* (sau < lat. *accludo* + suf. *-ului*), etc.

Odată explicat acest dualism lexical, autorul încearcă să lămurească, în interiorul lui, oarecare corespondenţe morfologice şi să identifice procedeul de adaptare pe care l-a utilizat limba romînă în asimilarea acestor elemente la sistemul ei morfologic autohton.

In Transilvania terminaţiile *-us* şi *-um* (*-om* şi *-um* în elementele latine ungureşti) au fost conservate în sec. XVIII. In Moldova şi Muntenia finalele *-ος* şi *-ον* au fost tratate deosebit. Prima se păstra, cînd era accentuată, şi dispărea, cînd era neaccentuată. Cealaltă trecea prin trei faze succesive. Dacă era vorba de un cuvînt cult, *-ον* se menţinea (ex. *pericolon* < *περίκολον*, *pronomion* < *προνόμιον*, *teatron* < *θέατρον*), altădată cădea *-ν* (ex. *parápono* < *παράπονον*), iar *o* final se prefăcea în *u* (ex. *navlon*, *navlu* < *ναῦλον*), sau, însfîrşit, *-ον* dispărea fără urmă (ex. *arhetip* < *ἀρχέτυπον*, *left* < *λέφτον*).

Cuvintele greceşti în *-ις* erau feminine, în romîneşte ele au

devenit masculine sau ambigene (*perisfasis* < περίστασις). In Transilvania se pune aceeaşi problemă la adaptarea cuvintelor latineşti terminate în *-(i)fas*.

Acest paralelism morfologic e şi mai interesant la derivaţiile verbale. Atît în Transilvania, cît şi în Principate e uşor de stabilit predominarea unui singur sufix verbal. In Moldova şi Muntenia fiecare verb de origine grecească apare cu dezinenţa *-si*, în care *-s-* reprezintă pe *-σ-* dela forma aoristului, iar *-i* vocala caracteristică a conjugării romîneşti. Terminaţia *-si*, combinată cu vocala finală a rădăcinii apropiate, intră în dezinenţa caracteristică *-asi*, *-esi*, *-isi*, *-osi*, *-axi*, *-psi*, etc. Printre verbele în *-isi* sînt cîteva de origine neolatină, care se termină în *-arisi*. Acestea, la rîndul lor, se scindează şi ele în două grupe : unele sînt demonstrabile în limba greacă din sec. XVIII (*prefendarisi*, *fundarisi*, etc.), iar altele provin din neologisme franceze sau italiene prevăzute cu sufixul neogrec *-arisi* (*amuzarisi*, *publicarisi*, etc.). Astfel de formaţii verbale în *-arisi* n'au pătruns în limba romînă din Transilvania, deoarece exista acolo un alt „passe-partout" pentru neologismele verbale : sufixul *-ălui*, compus din ung. *-ál* (*csinál*, *ugrál*) şi din rom. *-ui*. Pecînd în Moldova şi Muntenia se zicea *corespondarisi* (< χορεσποντέρω), în Transilvania se spunea *corespondălui*, etc.

Gáldi îşi încheie studiul, cum era de aşteptat, cu concluzia că, graţie factorilor sociali, politici şi culturali, înlesniţi de Unguri, Romînii transilvăneni „hanno esercitato un influsso molto più fecondo sull'anima rumena, che l'educazione esclusivistica delle provincie di oltremonte" (pag. 24), reuşind astfel să desăvîrşească unitatea limbii romîneşti.

La pag. 4, nota 6, trebuia spus că *Histoire de la langue roumaine*, Paris 1901 este scrisă de Ovid, nu de Neculai Densusianu. La aceeaşi pagină, în legătură cu chestia elementelor germanice din limba romînă, de citat studiile lui C. Diculescu, G. Giuglea ş. a.

In ce priveşte ortografia numelor de localităţi romîneşti din Transilvania, se recomandă, natural, cea atestată în hărţi, utilizată de Romîni şi cunoscută, cred, de toţi străinii, iar nu cea ungurească (*Naszódy*, *Szeben*, *Brassó*, etc.).

Petre Ciureanu.

Actes du quatrième Congrès international de linguistes, Copenhague 1938. 305 pag. 8° mare.

Al patrulea congres internaţional de lingvistică a avut loc la Copenhaga în zilele de 27 August—1 Septembrie 1936. Cum pro

blemele puse în discuţie aparţineau mai mult lingvisticii generale, savanţi din aproape toate ţările lumii şi reprezentanţi ai tuturor şcolilor lingvistice existente s'au grăbit să răspundă invitaţiei comitetului organizator, al cărui preşedinte a fost Otto Jespersen, iar secretar Viggo Brönd a l. Au participat următoarele ţări: Africa de Sud, Albania, Anglia, Austria, Belgia, Bulgaria, Cehoslovacia, Chile, China, Columbia, Danemarca, Egiptul, Estonia, Elveţia, Finlanda, Franţa, Germania, Grecia, India Britanică, Irlanda, Islanda, Italia, Iugoslavia, Japonia, Letonia, Mexico, Norvegia, Noua-Zelandă, Olanda, Palestina, Polonia, Romînia, Spania, Statele-Unite, Suedia, Turcia, Ungaria, U. R. S. S.

Din cauza marii varietăţi a problemelor discutate, e foarte greu să se facă un rezumat credincios al cărţii, mai ales că unele comunicări sînt redate numai în rezumat.

Dintre comunicările ţinute în prima secţie a congresului este vrednică de amintit aceea a lui L. Lévy-Bruhl, în care e vorba despre raporturile dintre lingvistică şi sociologie, raporturi care, spune autorul, sînt foarte strînse, dat fiind faptul că o limbă nu poate exista fără grupul de oameni care o vorbesc. La rîndul lor, obiceiurile, instituţiile, tradiţiile nu s'ar putea naşte şi menţine fără ajutorul limbajului. Cu toate acestea, abia de foarte puţină vreme lingvistica şi sociologia se interesează una de alta; faptele studiate de lingvistică nu aparţin numai acesteia, ci şi fizicii, fiziologiei, psihologiei, logicii, patologiei şi sociologiei. Autorul dovedeşte, prin asemenea afirmaţii, mari apropieri de şcoala lingvistică franceză [1], reprezentată, cu atîta autoritate, printre alţii, de A. Meillet, pe care, dealtfel, îl şi citează. Dintre toate domeniile sociologiei, lingvistica îi este de folos mai ales etnologiei.

Alf Sommerfelt, şi el adept al şcolii lingvistice franceze, în care calitate îi lua apărarea lui Meillet prin anii 1924-25 (v. Iordan, *op. cit.*, pag. 347), vorbeşte despre „condiţiile formării unei limbi comune", adică a unei limbi „care s'a răspîndit dintr'un centru şi dintr'o clasă socială date". Ea este expresia acţiunii unui centru şi a grupurilor sociale respective. Probabil că primele limbi comune apărute sînt contemporane cu primele state din vechiul Orient. In evul mediu, dialectul dela curtea regelui Franţei a devenit franceza comună. Nu trebue să confundăm limba comună cu alte instrumente lingvistice, care servesc pentru relaţii internaţionale sau comerciale. Limba comună trebue să se sprijine pe centre de admi-

1. Despre care v. Iorgu Iordan, *Introducere în studiul limbilor romanice*, pag. 324 urm.

nistrație și de civilizație, altfel ea nu se poate răspîndi și impune. Dovadă avem, printre alții, pe Irlandezi, care încearcă să reînvie vechia limbă celtică a țării, dar nu vor putea reuși, pînă ce nu vor ajunge să creeze un veritabil centru de civilizație. In Norvegia „landsmål=ul" este o limbă literară, creată de Ivar Aasen, care s'a inspirat din graiurile arhaice, limbă care, deși s'a introdus în școlile normale și liceele dela țară, n'a reușit, fiindcă, deasemenea, nu avea un centru de civilizație. O limbă comună poate lua naștere din fuziunea complectă a unui graiu și a unei limbi literare: acesta este cazul „rikmål"=ului norvegian. Tradiția literară norvegiană a dispărut în evul mediu; în Norvegia a început a se scrie în daneză, care apoi, odată cu reforma, a devenit limba religioasă a țării. Această limbă însă, cînd era vorbită, avea ton norvegian, foneme norvegiene și sistem fonologic norvegian; vocalele nu se articulau ca în daneză, ci ca în norvegiană. In sec. XVIII s'a ivit o limbă comună în sudestul țării, unde, din evul mediu, se găsea cel mai important ținut economic. Fondul fonologic al acestei limbi îl constitue graiurile orașelor ținutului, dar forma cuvintelor și gramatica provin dintr'un compromis între limba solemnă și graiurile orașelor din ținut. Limba comună, răspîndindu=se, sufere unele modificări și, în primul rînd, ia un caracter local.

R. Jakobson se ocupă de limbile „mixte" și susține că nașterea unor asemenea limbi și extensiunea rezultatelor amestecurilor nu presupune numaidecît o încrucișare biologică, tot așa cum încrucișarea biologică nu înseamnă numaidecît un amestec al limbilor.

Kr. Sandfeld, vorbind despre infuențele străine asupra limbilor, nu se oprește numai asupra lexicului, cum s'a procedat atîta vreme, ci afirmă că și în morfologie, ca și în celelalte domenii ale limbii, ele se pot manifesta, și dă exemple din diverse idiome. In ceeace privește sintaxa, autorul spune că este, de multe ori, foarte greu să facem deosebire între împrumut și inovație. In lexic, cel puțin din punct de vedere teoretic, orice cuvînt se poate împrumuta. In cele mai multe cazuri împrumuturile sînt favorizate de faptul că limbile au, între ele, numeroase puncte de asemănare. Limbile romanice, limbile germanice, apoi albaneza, greaca modernă, se poate spune că formează o arie, fiindcă posedă timpuri compuse cu „a avea"; ele alcătuesc o unitate geografică, și se pare că punctul de plecare al fenomenului trebue căutat în latina vulgară. O arie și mai vastă constitue limbile în care întîlnim articolul definit (limbile romanice, limbile germanice, greaca, albaneza, bulgara și maghiara). Se poate afirma că toate împrumuturile se fac în condi=

ţiuni paralele. Th. C a p i d a n obiectează învăţatului danez că, în limbile balcanice, sunetele se împrumută în mod excepţional şi numai cînd populaţiile respective sînt bilingve.

In legătură cu „denumirea poetică şi funcţiunea estetică a limbii", J. M u k a ř o v s k ý observă că specifitatea limbii poetice nu stă în „plasticitate". „Noutatea" nu este calitatea esenţială a denumirii poetice ; caracterul specific al limbii poetice este de a „găsi", a descoperi. De ex. expresia „noaptea cade" poate fi luată ca o comunicare (banală), dar şi ca o citaţie poetică. In fiecare dintre cele două cazuri fraza aceasta va lua un aspect semantic diferit. In primul caz ea poate atrage atenţia asupra raportului dintre denumire şi realitate, şi cititorul se întreabă, dacă, într'adevăr, ziua se sfîrşeşte sau nu şi dacă această frază nu-i cumva un simplu exemplu gramatical, fără nicio legătură cu realitatea. Lucrurile se vor schimba imediat ce fraza va fi considerată ca o citaţie poetică ; în cazul acesta se va avea în vedere raportul semantic cu textul presupus. Ezităm, întrebîndu-ne, dacă fraza este un început, o concluzie sau un refren ; pentru fiecare caz aspectul semantic se va schimba simţitor. Cînd cunoaştem textul, dăm elementelor frazei înţelesul cerut de lanţul cuvintelor înconjurătoare. Denumirea poetică nu este, deci, determinată de raportul cu realitatea, ci de felul încadrării ei în text. Toate procedeele stilistice stau în serviciul acestor tendinţe esenţiale ale poeziei, care duc spre determinarea denumirii, în primul rînd, prin înlănţuirea ei în context. După K. Bühler sînt trei funcţiuni inerente naturii limbii : reprezentarea (frc. représentation, germ. Darstellung), expresia (frc. expression, germ. Ausdruck) şi „apel"-ul. Fiecare din aceste funcţiuni consistă într'o relaţie activă dintre semnul lingvistic şi realitatea vizată de semn, subiectul enunţător şi subiectul receptor. Slăbirea raportului dintre semn şi realitatea vizată nu exclude, ci, mai degrabă, susţine existenţa raportului dintre operă şi univers. Poezia este o confruntare perpetuă a lexicului cu universul lucrurilor pe care le reproduce şi la schimbarea cărora se adaptează mereu. Raportul global al operei de artă cu realitatea nu se limitează însă numai la poezie, ci există în orice manifestare lingvistică. Denumirea poetică diferă de denumirea comunicativă, pentrucă raportul cu realitatea a slăbit în profitul înlănţuirii semantice în context. Funcţiunile practice ale limbii (reprezentarea, expresia, „apel"-ul) se subordonează, în poezie, funcţiunii estetice, care atrage atenţia asupra semnului.

In cadrul secţiunii a treia („Chestiuni de principiu şi de metodă"), acolo unde şi-a expus părerile şi J. Mukařovský asupra „Denumirii poetice", Polonezul J. K u r y ł o w i c z, în „Derivarea lexi-

cală şi derivarea sintactică", observă că trebue să facem deosebire între funcţiunile lexicale şi cele sintactice ale formelor lingvistice, deoarece ele variază independent unele de altele. Intre adjectivul epitet („un crayon rouge") şi adjectivul anaforic („le rouge") este o diferenţă de funcţiune semantică. Intre adjectivul anaforic şi substantiv („le rouge") este o diferenţă lexicală. Cuvintele sînt categorii care reunesc o funcţiune lexicală primară cu o funcţiune sintactică primară. Ex. : adjectivul arată o calitate, deci funcţionează ca epitet ; întrebuinţarea lui ca atribut este o funcţiune sintactică secundară. Sînt diferenţe de formă ce acompaniază diferenţe de întrebuinţare sintactică. Cînd funcţiunea sintactică primară şi cea secundară ale unui cuvînt sînt redate prin aceeaşi formă, evoluţia consistă în a elimina această formă în funcţiunea sintactică secundară printr'un cuvînt la care această funcţiune este funcţiunea primară.

In legătură cu comunicarea lui Kurylowicz, este interesant de amintit şi părerea lui A. B e l i ć, care susţine că numai substantivul este cuvînt lexical şi că toate celelalte sînt cuvinte sintactice, căci nu au semnificaţie decît în frază.

Deşi specială, comunicarea lui J. S a f a r e w i c z despre aspectul verbal în lituana veche prezintă interes, şi deaceea mă opresc puţin asupra ei,

Se admite, în general, că subiectele vorbitoare lituane au sentimentul opoziţiei ce există în limbile slave, mai ales în rusă şi poloneză, între aspectul perfectiv şi cel imperfectiv. Verbele simple, cu orice structură morfologică, sînt indiferente la aspect (perfectiv ori imperfectiv), deci fiecare verb simplu (fără prefix !) poate traduce o formă slavă perfectivă şi imperfectivă. Ştiindu-se că verbele lituane compuse au, în general, aceeaşi structură a temei ca şi verbele simple corespunzătoare, deducem că structura morfologică a temei nu exprimă în lituană aspectul. Uljanov şi Fortunatov sînt de părere că trebue să distingem două feluri de preverbe : unele care schimbă sensul curent al verbului, altele care nu modifică sensul verbului simplu. Primele nu redau verbele perfective, dar rolul celorlalte este tocmai de a marca aspectul perfectiv. Koschmieder susţine că verbele primului grup redau şi sensul perfectiv şi pe cel imperfectiv. Endzelin atribue forţă perfectivizantă tuturor prefixelor şi spune că, în majoritatea cazurilor, verbele compuse traduc pe cele perfective din limbile slave. Cauza acestei stări de lucruri trebue căutată în faptul că verbele compuse sînt determinate (prin prefix, care marchează punctul de plecare), iar cele necompuse sînt nederminate. Verbele simple traduc, la rîndul lor, nu rareori, pe cele slave imperfective, dar au, cîteodată, şi sens per-

fectiv. Determinarea sau nederminarea este, deci, factorul care reglementează întrebuinţarea perfectivă sau imperfectivă a verbelor simple. In slavă opoziţia perfectivelor şi imperfectivelor domină toate formele flexionare ; în greaca veche opoziţia perfectivului este limitată la tema prezentului ; în lituană toate formele verbelor exprimă aspectul perfectiv şi imperfectiv, cu o singură excepţie: verbele compuse, al căror preverb nu modifică sensul concret al celui simplu, nu exprimă un veritabil prezent la indicativ ; pot însă exprima imperfectivitatea la viitor, trecut, etc.

Tendinţa ce se poate observa astăzi în limba lituană este conformă cu vederile lui Endzelin: verbele compuse nu exprimă decît perfectivitatea. Se prea poate să ne găsim în faţa unei influenţe slave, care se simte de secole asupra limbii lituane ; studii amănunţite nu s'au făcut însă, şi întrebuinţarea de azi a verbelor compuse nu diferă, în mod simţitor, de întrebuinţarea pe care o aveau în sec. XVI şi XVII.

Dintre învăţaţii romîni care au participat la congresul dela Copenhaga au făcut comunicări următorii trei: Iorgu Iordan, *Mots savants et mots populaires* (studiu publicat în *Bulletin linguistique* IV, pag. 5 urm.), S. Puşcariu, *L'Atlas linguistique roumain* şi Th. Capidan, *La romanité balkanique.*

Al cincilea congres lingvistic, care trebuia să aibă loc la Bruxelles, nu s'a mai ţinut, şi împrejurările în care ne găsim cine ştie cîtă vreme nu vor mai permite manifestări spirituale de felul celei dela Copenhaga, din 1936. Noi, ca Romîni, regretăm cu atît mai mult lucrul acesta, cu cît nicio altă disciplină nu s'a bucurat în ţara noastră de mai multă simpatie şi n'a dat rezultate aşa de frumoase ca lingvistica, în domeniul căreia s'au produs, pînă acuma, opere de valoare deosebită.

G. Istrate.

CRONICĂ.

Prezentul volum al *Buletinului* nostru apare în condiţii cu adevărat excepţionale. Evenimentele petrecute mai ales în ultimul an n'au fost deloc prielnice unei activităţi ştiinţifice normale. Inainte de intrarea ţării în războiul pentru redobîndirea Basarabiei şi a Bucovinei, am avut un fel de război intern, care a făcut imposibilă continuarea tradiţiei existente de aproape un deceniu la Institutul „Alexandru Philippide", aceea a şedinţelor bilunare. Urmarea imediată a fost neputinţa de a publica în cursul anului 1940 volumul respectiv (al VII-lea). Dar chiar după revenirea la ordine,

o bună parte din colaboratorii noştri obişnuiţi au trebuit să-şi părăsească ocupaţiile curente, pentru a-şi face datoria ca concentraţi, iar apoi ca mobilizaţi. Nu numai colaboratorii ştiinţifici ne-au părăsit din cauza războiului, ci şi cei tehnici : majoritatea lucrătorilor tipografi au fost nevoiţi să-şi schimbe uneltele lor paşnice cu acelea ale lui Martie.

Cît despre mijloacele băneşti necesare imprimării volumului, situaţia n'a fost mai favorabilă. Fundaţiile Culturale Regale nu ne-au ajutat, ca deobiceiu, prin cumpărarea unui număr de exemplare din *Buletin*, în ciuda promisiunilor solemne ale actualului lor director general. Numai Universitatea Mihăileană a ţinut să continue tradiţia inaugurată de mult regretatul ei conducător Traian Bratu, plătindu-ne anticipat costul a 50 exemplare (în valoare totală de 15.000 lei). Mulţumim călduros pe această cale d-lui rector M. David, care a propus, şi senatului universitar, care a acceptat acest mijloc de a sprijini ostenelile noastre. Deasemenea am primit dela Ministerul Culturii Naţionale, în cursul anului trecut, cînd în fruntea lui se găsea nefericitul nostru coleg P. Andrei, un ajutor de 20.000 lei.

Datorită acestor împrejurări (şi atîtor altora în strînsă legătură cu ele), pedeoparte am recurs la sistemul, pe care nu-l aprobăm, al aşa ziselor volume „duble" (cu toate că dimensiunile lor deabia depăşesc pe cele ale volumelor „simple"), pentruca măcar formal să ni se pară că n'am întrerupt deloc apariţia *Buletinului*, pedealtăparte contribuţia directorului copleşeşte pe a celorlalţi colaboratori, ceeace iarăşi nu intră în vederile lui, mai cu samă că din capul locului a înţeles să creeze şi să conducă o publicaţie periodică menită să adăpostească, în primul rînd, lucrările tinerilor. Şi chiar aşa, volumul iese cu oarecare întîrziere, ca să nu mai pomenim de diverse alte lipsuri, pe care cetitorul astfel prevenit le va judeca, desigur, cu toată indulgenţa.

Sperăm şi dorim fierbinte ca aceste „cumplite vremi" să treacă repede, fără a lăsa urme prea adînci în sufletele celor ce le-au trăit şi continuă să le trăiască, pentruca să putem reveni cu toţii la îndeletnicirile noastre obişnuite şi să ne împlinim, după cuviinţă, datoria permanentă faţă de cultură, deci faţă de neam şi de umanitate.

Redacţia revistei portugheze *Biblos* ne trimete, spre publicare, următorul anunţ :

«Biblos», *Revista da Faculdade de Letras de Coimbra.*

Saiu há pouco o tomo II do vol. XVI da „Biblos" a revista da Faculdade de Letras de Coimbra. Este tomo de 368 páginas in-

sere colaboração, cheia de interesse, sôbre assuntos de história, geografia, filologia, literatura e filosofia.

O valor do tomo ressalta bem do seguinte sumário:

O Sr. Dr. Eduardo Brazão publica e anota primeira parte do *Diário (inédito) do 4.o Conde da Ericeira*, considerado um dos testemunhos mais importantes até hoje conhecidos sôbre a época de D. João V (1731-1733).

O Sr. Doutor Orlando Ribeiro fala-nos de *Villages et communautés rurales au Portugal*, onde passa em revista alguns exemplos de organização comunitária dos campos, dos trabalhos agrícolas e da criação de gado, em Trás-os-Montes, Serra da Estrêla e Beira Baixa.

A Sr.a D. Julieta Azevedo começa a publicar a sua dissertação de Licenciatura sôbre *Os elementos portugueses das Inquirições gerais de 1220*; os vocábulos estudados têem interesse não só para a filologia como também para o direito.

O Sr. Emile Planchard, no artigo *La Belgique, terre de culture française*, mostra o que deve a literatura belga à França e o que é que tem de original.

O Sr. Dr. Armando De Lacerda continúa o seu estudo das *Características de entoação portuguesa*, tratando neste tomo do problema da apreciação auditiva.

O Sr. Dr. Gonçalves Rodrigues, no artigo *Machim, Machico, Melo e Madeira*, ocupasse dum episódio que anda ligado à descoberta da Madeira.

O Sr. Dr. Trindade Salgueiro expõe a doutrina do *Conhecimento intelectual na filosofia de Fr. João de São Tomás*, o filósofo português mais conhecido no estrangeiro e que está em vias de ser considerado o comentador autêntico da escola tomista contemporânea.

O Sr. Doutor Paulo Merêa estuda o sentido da palavra *anguiera* que, na terminologia jurídica, se empregou para designar a utilização dum animal e depois por extensão a utilização duma coisa qualquer.

O Sr. Doutor Amorim Girão informa-nos de que está pronto o *Atlas de Portugal*, elaborado pelo autor e seus discípulos. Constituem o Atlas 25 mapas diversos, por meio dos quais se procurou dar a imagem viva e colorida do País, nos seus principais aspectos geográficos: físicos, humanos e económicos.

O Sr. Dr. Giese comenta uma versão estremenha do conto de Trancoso: „Frei João Sem Cuidados".

O Sr. Guido Battelli publica e anota duas cartas inéditas de D. Gomes Ferreira a Cosme de Médicis.

O Sr. Dr. Giese e o Sr. Doutor M. Paiva Boléo voltam a estudar a razão por que o português é a única língua românica em que os *dias de semana* se mantêem cristãos (*segunda-feira*, ao lado de *lunes*, *lundi*, etc.).

O Sr. Dr. Joseph Piel estuda os vocábulos *amprom*, *enxalço*, *indegar-se* e *fósga*.

O Sr. Doutor A. Fliche, a propósito da cerimónia da imposição das insígnias doutorais, faz o elogio da tradição medieval na Universidade de Colmbra, num trecho que a Redacção traduz.

Seguem-se 31 páginas de Recensões críticas e Notas bibliográficas, feitas pelos Srs. Drs. Trindade Salgueiro, Pinto de Carvalho, Gonçalves Rodrigues, J. Piel, Mariana Santos, L. Downes, M. Paiva Boléo e Mário Brandão. Aí se criticam obras de história, filosofia, língua latina, literatura portuguesa, filologia e bibliografias.

O tomo termina por um resumo em francês dos diferentes artigos e por um índice pormenorizado do volume XVI.

Redacção.

INDICE [1])

a) MATERII.

adjectiv 10, 11, 12, 13
adverb 66, 67, 68, 69, 70 ; adverbe cu valoare afectivă 67 ; adverbe de loc pentru adverbe de timp 69, 70; sufixe adverbiale 98
africată 364
alternanţă fonetică 321
analogie 151, 152
anomalie 152
articol: articolul -l 328 ; dispariţia articolului -l 353 ; articolele nehotărîte *un* şi *o* 5
bază de articulaţie 332
cantitate 310, 311
caz 5; vocativ 6, 7, 8, 9, 10
derivare 71
diftongi: diftongul ŏá 298 ; diftongul ĕá 348
diminutiv: diminutive cu sens ironic 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86 ; formaţiuni diminutivale cu valoare desmierdătoare 75, 76, 77, 78, 79, 80
economia limbii 386
epenteză: epenteza lui ɣ 301
epoca străromînă 170
etimologii populare 369 370
fantazia subiectului vorbitor 137
fonem 313, 314, 317, 318, 319, 320, 321
formarea cuvintelor 70; mijloacele de formare a cuvintelor 71
fraza, din punct de vedere antropologic 338
gen 2, 3
gramatică rasistă nordică 337
idiotism 147, 148
influenţe: influenţa slavă 387 ; influenţe în limbă 395, 396
iotacizare 300
înmuierea consoanelor 297
limbă: caracterul naţional al limbii 170 ; limba comună 394, 395 ; limba romînă comună 165 ; limba romînă primitivă 165 ; limbi mixte 395 ; preromîna 167, 173, 182, 183
nazalizare 302

1. Lucrat de G. Istrate.

neologism 375, 376, 377, 378, 379, 387, 388
număr 3, 4, 5
numeral 30, 31, 32, 33
origine antropologică 337
palatalizarea labialelor 294, 295, 296
pronume 13-20; pronume demonstrativ 301
simbolism fonetic 76
spirantă 364
substantiv 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10
superlativul absolut 10 11, 12, 13
sunet 317, 318, 319, 320, 321
topică stilistică 138
unitate semantică 139
uzul 152
verb 33, 34, 35, 36; înlocuirea unei persoane prin alta 33, 34, 35, 36, 37, 38; schimbarea nunumărului 36, 37, 38; schimbarea timpurilor 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48; schimbări de mod 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56; prezentul istoric 38, 39; prezentul dramatic 39; imperfectul modestiei 40, 41; perfectul compus 301. viitorul I 45, 46, 47, 48, 301; viitorul II 58, modul prezumtiv 60; modul potențial 60; modul oblic 61; imperativ povestitor 50; imperativ descriptiv 50; imperativ narativ 50
vocale: tratamentul lui *a* neaccentuat 297, 798; *u* final păstrat 359, 360, 361, 362

b) AUTORI

A

Agîrbiceanu, I. 229, 249
Alecsandri 242, 286
Alonso, Amado 100
Alus, 205, 206, 207, 210, 214, 215, 216, 219, 220, 221, 223
Arbore, Z. 198, 206, 208, 214, 215, 216. 218, 220
Arghezi, T. 244, 245, 252, 257, 269, 288, 293
Aristarc 223
Arsene, M. 83, 128, 253
Azevedo, J. 400

B

Balascef, G. D. 199
Ballagi 235
Bally, Ch. 1
Banea, G. 272
Bart, J. 292
Battelli, G. 401
Batzaria, N. 199
Bauche, H. 6
Bărbulescu, I. 167, 168, 173, 180, 182, 346
Beaulieux, L. 254
Belić, A. 397
Benador, U. 24
Bernker 240, 241, 242, 278, 279
Bianu, I. 189
Bogrea, V. 276
Boléo, D, 401
Botez, Dem. 292
Botez, Ioachim 272, 274
Brazão, E. 400
Brătescu, C. 223, 236
Brătianu, G. I. 199
Bröndal, V. 394
Brück, J. 247
Bucov, E. 281
Buiucliu, G. M. 217
Byck, J. 12

C

Candrea, I. A. 189, 238, 262, 279, 350
Candrea-Densusianu 245, 276
Cantemir, D. 124, 142
Capidan, Th. 228, 253 286, 330, 356, 372, 396, 398
Caragiale, I. L. 2, 22
Caragiale, M. I. 251
Cartojan. N. 189
Casiodor 155

Cazimir, O. 13, 88
Călinescu, G. 86, 129, 223, 232, 249, 279
Ceachir, N. 203, 205, 206, 207, 209, 210, 215, 218, 219, 220, 221
Celarianu, M. 255, 257, 261
Charisius 157, 158
Chiappini 254, 257, 263
Ciauşanu 230, 234, 252, 255, 291
Cicero 155, 159, 160, 161
Ciobanu, Şt. 198
Cioculescu, Ş. 233
Ciprian, G. 88. 225, 262, 290
Coliu, E, 248
Comnena, A. 200
Condurachi, E. 183, 184
Conea, I. 236
Costin, L. 230, 247, 253
Costinescu, I. 252
Creangă, I, 16, 128, 142, 231
Cuny, A. 185

D

Dalametra, I, 245
Darmesteter, A. 135
Dauzat, A. 263
Davidescu, N. 274
Del., E. 9, 78, 259
Densusianu, N. 393
Densusianu, O. 167, 168, 236, 239, 334, 393
Deny, J. 199
Diculescu, C. 393
Doroszewsky, 316
Dragomir, N. 276
Drăganu, N. 167, 303
Drăghici, M. 231

E

Eminescu, M. 129, 142

F

Fisto, M. 25
Fliche. 400
Foerster, W. 250
Frîncu-Candrea 276
Fronto 153
Frunzescu, D, 205, 206, 207, 208, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 221

G

Gamillscheg, E. 342
Gellius, A. 154, 155, 157, 159, 162
Georges 237
Gheorghiu, V. 30
Giese 399, 400
Girâo, A. 399
Giuglea, G. 393
Giurgea, E, 198, 218
Glässer E. 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344
Golubovski, N. 200
Gorjan, 98
Grammont, M. 172, 283
Graur, Al. 42, 309, 310, 311, 312
Griera, A. 270
Grigorovitza, E. 198
Guboglu, M. 199, 201, 204, 208, 209, 216, 218, 219, 220, 221
Güntert, H. 172, 337, 339

H

Hasdeu. B. P. 144
Haralamb, G. 238
Havers, W. 17, 19, 39
Huguet, E. 270, 285
Humboldt, W. v. 343

I

Immisch, O. 154
Ioachimescu, I. Şt. 226
Iordan, I. 45, 131, 297, 299, 300, 394, 398
Iorga, N. 217, 246, 257, 342
Isidor 155, 159
Ispirescu, P. 294
Istrate, G. 294
Istrati, P. 272, 280
Ivănescu, G. 171, 176

J

Jaberg, 335
Jakobson, R. 395
Jespersen, O. 39, 398
Jipescu 98
Jud 355
Jullien, E, 151

K

Karaǧič 241
Kiriţescu, C, 248
Kroll, W. 159
Krüger, F. 226
Kuen, H. 254
Kuryłowicz, J. 396

L

Lacea, C. 228
Lazăr, I. 6, 23, 78, 225, 271
Lăzăreanu, B. 246

Lăzurică. G. A. 280, 290
Lerch, E. 343
Lévy-Bruhl 394
Lorch, E. 48
Lovinescu, E. 279
Löfstedt, E, 4, 80

M

Macrobius 154
Manov, A. I. 199, 202, 203, 204, 205, 209, 210, 213, 216, 217, 222.
Marian, S. Fl. 115
Meillet, A, 166, 171, 172, 174, 185, 233, 394
Merêa, P. 399
Meriggi, P. 318
Meyer-Lübke, W. 135, 136
Migliorini, B. 286
Mihăescu, Gib 6, 251, 257
Miklosich 166, 168, 174, 135
Miletič, L. 203
Milian, C. 248
Mircu, I. M, 269
Missir, I, 269
Mukařovský 396
Munteanu, V. 243
Muşlea, I. 355

N

Nădejde, Gh. Gh. 264
Necrasov, O. 203
Negulescu, N. N. 16, 17, 230, 279
Nicolescu, C. 281
Ninna, C. I. 292

O

O(deanu), A. 259
Odobescu, A. 189, 195, 196, 197
Olsen, H. 336

P

Pamfile, I. 284
Pandrea, P. 249
Pann, A. 141
Panţu, I. 280
Papadat-Bengescu, H. 10, 16, 21, 23, 24, 26, 81, 281, 282, 289, 292
Papahagi, T. 334
Paraschivescu, 239
Paris, G. 339
Pascu, G. 76, 80, 85, 86, 88, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 211, 229,, 238, 240, 243, 244, 245, 252, 257, 278, 283, 290
Paşca, Şt. 246, 356
Pawlowsky. I. 249
Pelmuş, C. 17
Peltz, I. 2, 7, 16, 21, 35, 68, 86, 92, 224, 225, 259, 277, 279, 289, 292
Petraşincu, D. 16, 259
Petrescu, Camil 269
Petrescu, Cezar 5, 65, 74, 83, 277, 289, 291
Petronius, 237
Petrovici, E, 354, 355, 356 ,357, 358, 359, 361, 362
Philippide, A. 140, 147, 166, 167, 168, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 188, 246, 254, 297, 298, 299, 311, 326, 330, 334, 347
Piel, J. 400
Pillat, I. 93
Pîraru, P. 225
Planchard, E. 399
Plaut 156
Polizu, G. A. 231, 252
Pompeius 151, 155, 156, 157, 158
Pop, S. 354, 355, 356, 357, 358, 359
Popa, V, I. 248, 269
Popescu, Sp. 269
Priscian 154, 155, 158
Probus 155
Procopovici 167
Puşcariu 167, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 177, 180, 182, 260, 348, 354, 355, 356, 357, 372, 398

Q

Quitilian 151, 153, 154 155, 158, 161, 162

R

Radloff, W. 205
Rădulescu-Codin, C. 88
Rebreanu, L. 303
Reichenkron, G. 357
Ribeiro 399
Richter, E. 181
Rigutini-Bulle 267
Robot, Al. 290
Rodrigues, G. 399
Rohlfs, G. 224, 226, 276, 283, 291

Rosetti, A. 328, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 344, 345, 346, 347, 348
Rostagni, A. 152

S

Sachs-Villate, 267, 283
Sadoveanu, M. 241, 244
Safarewicz, J. 397
Salgueiro, T. 399
Sandfeld, Kr. 336, 395
Sărmanul Klopstok, 18, 234, 240, 258, 266
Scheftelowicz, J. 247
Schmidt, A. 316, 318, 326
Scriban, A. 206, 207, 224, 226, 229, 230, 231, 233, 234, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 249, 252, 253, 254, 256, 258, 261, 264, 265, 266, 268, 272, 274, 275, 280, 285, 286, 287, 288, 289, 349, 350, 351, 352, 353
Seidel, E. 309, 310, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326
Somer, F. 283
Sommerfelt, A. 394
Sorbul, M. 3
Sperantia, Th. 115
Spitzer, L. 1, 9, 29, 42, 77, 137, 237, 247, 250, 251, 263, 276, 291
Stancu, Z. 241
Stănoiu, D. 240, 251
Stegmann von Pritzwald, K. 339
Stenzel, J. V. 340
Stere, C. 15, 129
Streinul, M. 251
Suchianu, D. I. 3, 282
Snetonius 153

Ş

Şandru, D. 294, 295, 296, 297, 298, 300, 301, 302, 303
Şăineanu, L. 229, 253, 270, 280
Şiadbei, I. 165, 167, 168, 173, 174, 179, 180, 182, 183, 184, 187, 333
Şoimaru, T. 266
Ştefanopol, A. 270

T

Tappolet, E. 267
Teodoreanu, Al. O. 64, 128, 271, 289
Theodorescu, C. 230
Thomsen, V. 200
Tiktin, H. 14, 18, 95, 97, 99, 106, 115, 116, 117, 119, 123, 124, 126, 128, 129, 131, 132, 133, 142, 226, 227, 228, 229, 231, 233, 234, 235, 236, 238, 239, 240, 241, 244, 247, 249, 250, 252, 258, 278, 279, 285, 350, 351, 371
Tilander, G. 24
Tita, Şt. 266
Tonitza, N. N. 289
Topîrceanu, G. 68, 128
Toro y Gisbert 249, 291
Treimer, K. 343
Trubetzkoy 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 324
Tudor, Stoian Gh. 232, 269, 287

V

Vendryes, J. 233
Vendryes, V. 233
Vissarion, I. C. 9, 227, 231, 236, 244, 257, 268
Vossler, K. 343

W

Wagner, M. L. 247
Wartburg, W. v. 342
Weigand, G. 166, 168, 174, 229, 289, 297, 299, 346
Weisberger, L. 343
Winkler, E. 48

Y

Yoşar, N. 199, 204, 205, 208, 210, 213, 216, 218, 219.

c) CUVINTE
ROMINEŞTI

abajur 379
abraş 353
— ac 103
acadea 353
acaret 353
aceea 24
acela 20
acésta 20, 21
— ache 76
— aciu 244, 245
acludului 391
acolo 67, 68, 69
acoperă 126
acuşi 98
acuşica 97, 98
admirabil 11
ADumitresei 211
adurmit 327
adventist 377
— ag 103
AGafiţei 212
AGavriloaei 211
agenţi 2
— agiu 240, 246,
aia 22, 23, 24
aici 68, 69
— aie 103, 104, 229
AIloaiei 211
asta 20
ajun 374
ajuta 301
ajyunjem 301, 302
ajyuns 301
alaiu 353
alaltăieri 121, 122
— ală 102, 104
albastru 143, 144
albaţă 302
albăstriţă 71
albğină 299
aleò 100
alergău 106
Ali-Aga 219
Alieha 208
alilografie 391
alişveriş 353
Almalîi 205, 208
almar 390
alta 28, 29
alt-ceva 353
alt-fel 353
altodox 377
altul 28, 29
alunică 383
ALupei 211
aman 353
amanet 353
amar(ă) 327, 360, 362, 383
amarnic 11
amărît 11
amînarĭĭ 382
anmaĭĭ 328
amoreză 255
amorţeşte 126
amuţit 360, 361, 363
amurţit 327
amuzarisi 393
— an 102, 105, 285
an 384
Ana 84
anghină 376
Anica 84
ANichitoaiei 211
ANicolaiesei 211
— anie 102, 105
anişori 87, 88
Aniţa 84
aňinoasâ 393
aoleà 100
aoleò 100
aoleu 100
aoli 368
aolică 100
aolĭò 100
apăraie 104, 260
apărie 104
apăs 383
apipăe 383
aptecar 376
— ar 239, 279
arătanie 105
arde 363
arhetip 391
arhi — 113, 114, 124
arhicunoscut 113
arhiduce 113
arhiepiscop 113
arhimilionar 113
arhiplin 113
arhon 391
aricel 93
articolaş 86
articul 353
arunc 368, 381
— asă 327
asămenea 327
astalĭş 374
astără 334, 335
astea 21
AStratinei 211
asuda 371, 381
— aş 73, 85, 99, 239, 244, 245
aşa 67, 68
aşchie 381
atîtea 94
atîtica 94, 97
atîţia 94
atlant(e 354

ATudorei 212
aţă 327
aud 170, 171, 172, 175, 300
aulică 74
AUrsoaiei 211
autoraş 85
auz 300
avan 11
Avdorma 206, 222
avdzái 330
avere 240
avorta 377
(a)zvîrl 368, 381
=agău 107
ăla 20, 22, 23, 25
=ălaie 102, 104
=ălău 107, 244
=ăloancă 110
=ălog 110
=ălui 393
=ăraie 101, 104
ăsta 20, 21
=ău 106, 107, 108
=ăun 107
=ăză 255
Baba=Cloanţa 146, 147
baba Ioana 146
baba Maria 146
babă 85
Baccealia 206, 222
baji 300
Balaccelea 207
balamale 384
balamuc 372
balantsà 297
Balarda 207
baltă 106
balzaboc 373
bancheraş 86
baptist 377
bara(t)că 378, 382, 384
Barbă=cot 140
barometru 297
barşón 390
basma 390
baş= 113, 114
baş=bătăuş 114
baş=bătrîn 114
Başcalia 206
baş=calic 114
başcaliu 206
bate 123, 368
băboiu 111
bădică 73
bădie 9
bădiţă 73
băhăros 369
băiat 77, 105
băietan 105, 257
băieţ 327
băieţaş 73, 74, 86
băieţel 74, 86
Bălăun 108
bălţău 106
bănănăi 229
bănişori 87, 88, 91
bărbătuş 349
bărbăţel 74
bărzoiu 369
băsămac 326
băşcălie 206
bătătură 371, 384
bătistă 326
băuna 368
băut 291
Beli=vacă 138
Belzebut 373
Benga 207
berbec 384
bergheli 239
Beşalma 208
Beşelma 208
beşîcă 381
beşînă 302
beţivan 105
bğihol 294, 299
bğińeţă 299
bğirău 299
biciui 132
bidiganie 278
bidihanie 278
bidineà 383
bighiroancă 110
bine 361
biton 378
Bizanţiŭ 353
bîja 381
bîjbîe 387
bîlbăe 368
bîlbîit 358, 383
bîrdăhan 105
bîrdăzan 369
bîrligat 130
bîrnă 384
bîţîitoare 265
bîzdîganie 105, 106, 278
bl(i)ond 375
boală 372
bobeică 85
bobîrnac 383
Boboc 208, 209
Bobocești 209
Boboci 209
bof 369
boieret 243
Bolboca 213
boldi 130, 131
borăşte 381
borda 376
borhan 369
bortos 366
Bortoasa 366
borţos 369
botfoios 369
Bot=gros 144, 145

braşón 390
braton 375
braţ 370, 381
brătienist 273
breton 375
briciu 364
bridon 375
briton 375
brîncă 370
brînci 130, 131
brînzoiu 261
Broasca 219
Broaştele 219
Broscăreasa 219
Broscărie 219
broscoiu 110
Broşteanu 219
Broşteni 219
broşurică 86
broton 375
brun 375
brunet 375
bucătăreasă 367
bucătăriţă 367
budibace 278, 279
buduhală 104, 105, 278
buhav 381
Buiucliu 217
bujleică 85
bulboacă 242
Bulgar 111
Bulgăroaică 111
Bulgăroiu 111
bun 127
Bungelat 214
Bungeni 214
Bunget 214
Bungeţeanu 214
bunică 84
buniţă 84
burca 369
burduh 105
burduhan 369
burduhău 369
burduhoaie 111
burduhos 105
burfă 369
buricat 290
buricos 290
Burnusu 220
burtă 369, 383
burtos 358
burtucan 369
burtufete 369
Buruiană 205
buştean 249, 369
bute 102
butoiu 102
butuc 249
buturoagă 109
buturugă 109
buzat 121, 358, 360, 365
buză 361, 362, 365, 383
buzos 360, 365
búźit 381
Cacă-frică 138
cafeluţe 71
Cajba 208, 209
calea valea 349
alif(at) 354
Calistru 273
calu 328
Calul 218
calvin 378
camfor(ă) 376
canun 107
cap 302
capac 297
capre 369
capsoman 111
Caracaş 210
Caracurt 209
Caragaci 213, 222
Caragaciul nou 214
Cara-Lupu 210
Cara-Mahmed 210
Caramarin 209
care 35
Carman 220
carne 363
carpist 273
Carpuz 255
Cartal 213, 215, 222
cartof 109
cartoafă 109
cartofă 109
castăn 379
catagrafie 391
catalige 369
catapiteazmă 297
Catargiu 216
catarigos 369
catedrală 377, 384
caterisi 391
catifea 390
catîr 310
Catîrgiu 216
Catîri 216
catolic 377
catolicuş 378
catolnic 378
catran 12
catredală 377
Caţbach 208
caua 358
Cazaclia 216
Cazacliu 217
Cazacu 217
căfea 326
Căiuţ 218
Călăfat 326
căldărari 384
căldărău 107
călugără 366
călugâr 384
cămeşoiu 111

cănap 326
căpcăun 108
cărămidar 365
Cărbune-acoperit 145, 146
cărmăna 133
Căról 326
cărticică 73
cărțulie 73
căsători 373
căscăun 108
căstrăvete 326
cătină 275
cățea 73
cățel 73
cățeluşă 73
ceafă 364, 366
cearcăn 370
cel-lalt 353
cepeleag 368
cer 365
cerşaf 390
cetăți 174
ceti 119
cheabur 353
cheag 353
chear 353
chef 78
chefuleț 78
chefuşor 78
cheie 374
chelbi 381
chetrariu 382
chibrit 374
chicotesc 368
chiloman 112
chimieş 374
chindeu 390
chior 370, 380
chiorăe 368
chir 10
chirăi 368
Chirilei 212
chischineu 390
chițăi 281
ciarciaf 390
ciarşaf 390
Cinciulea-Viişoară 208
cine 35
cinge 130, 131
ciñsprăześe 302
ciut 387
cioară 110
cioc 370
ciocoieş 85, 86
ciocoiu 85
ciodoroancă 110
cioroiu 110
ciorsac 103
ciot 103
ciotac 103
cirez 327
cismar 277
ciuciuieşte 368
ciuleşte 383
cîcîit 368, 383
cîine 301, 327
cîne 73, 348
cîrc-serdar 280
cîrjoiat 130
cîrligat 130
cîrmaciu 244
cîrnaț 91
cîrpaciu 244
cîrpâ 371
clanță 382
clănțăni 368
clefăi 358, 368
cleştar'í 328
cleşte 384
cloanț 146, 147
clonț 146
clopotniță 365
Clujan 102
coacăză 284
coadă 85, 245
coase 126
Coate-goale 141, 142
Coca 102, 284
cocoloş 284
coconaş 73
cocostîrc 369
cocoşat 370
Coculeana 102
cocuță 284
Cocuz 255
codaciu 245
codană 257
codaş 245
Codău 106
codi 245
cod'işcă 85
codat 290
codoş 290
codru 349
colbăraie 104
colbărie 104
colaśĭ 382
Comrat 218, 222
conăcar 373
conăcărie 373
copil 77
copilaş 73
copilări 373, 381
copilărie 373, 381
coraj 327
corcoase 287
corcoațe 287
corcodeà 287
corcoli 287
corcoduşă 287
corespondarisi 393
corespondălui 393
Cornățeanu 214
Cornet 214
corp 381

coroşpondeanţă 391
cortegiŭ 353
Costache 76
Costel 76
costeliv 349
Costică 76
coşniţă 384
coteneaţâ 382
coteţ 382
coti 366
cotlon 383
cotoară 327
Cotorca 348
cotoşman 112
cotruţâ 382
Cotul-Boboc 209
coţi 366
Covăsneanu 212
cȯrdă 294
cȯrne 294
crăcăcesc (mă) 371
crăcănat 293
crăcănel 293
crăcănez (mă) 371
Crăcănici 291
cred 121
creşte 126
creştinizm 353
cruce 129, 363, 364
cu- 114
cucoana 9, 10
cuconet 243
Cucoş 209
cuculeţ 74, 78
cucuşor 74, 78
cuget(a) 66, 372
culeasă 327
cunjura 130, 131
cumătru 302
cumineca 374
curastă 327
curat 79
curăţel 79
Curbaglî 218
Curci 205
curti 382
cutare 81, 82, 93, 94
cutărică 82
cutăriţă 82
cute 120
cutreiera 114
cutremura 114
cuzist 273
Čar 299
čepčena 302
čept 302
čeptarî 302
čeptîna 302
četȯre 294
čină 329, 331
činji 301, 302
čip 299
da 224
d'abieluşa 98
dalac 372
dambla 224
damblagiu 224, 225
damigeană 226, 379
dam(p)f 225
dandană 229
dans 227
dant 226, 227
dar 129, 227, 228
dară 227, 228
dascal 297
daş 228, 229
dădăuş 230
dăinăi 230
dăinuş 229, 230
dălnăi 229
dălnăiuş 230
dămigeană 326
dănănaie 229
dăniuş 229, 230
dărmănar 230
dăsăgi 230, 231
dăstîmpăr 231
dător 326
Dăvid 326
de 231, 232
dead 232
deal 232
deborda 376
deca 232, 233
defeu 233
degebuţa 98
de iznoavă 349
d'èjet 301
dejbinat 328
dejghiocat 328
delă 233, 234
delos 234
delungeală 234
demna 130
demulcior 97
demultişor 97
deosăbit 327
depărcior 97
depărtişor 97
derdeuş 230
des- 124, 125, 126, 127, 328
descăleca 126
descărca 126
descheia 126
deschide 126
descoase 126
descoperi 126
descreşte 126
descuia 126
descurca 126
desface 125
desfereca 125
desfunda 126
desigur 227
desmorţi 126

desnoda 126
desvăţa 126, 127
deşanţ(ă) 234, 235, 236
deşănţat 235
Devlet-Agaci 219
dezadormi 126
dezbăta 126
dezbina 328
dezlega 126
deznou 236
dezumfla 126
dibíl 376
dician 236, 237
dihanie 105, 106, 278
diluviŭ 353
din 335, 336
diñkolo 302
d'iñlontru 302
dinte 237
dintru 335, 336
dintr'un 335
directoriŭ 353
diretica 382
diridica 370
discurs 377, 382
distoarce 238
distrusă 379
divors 227
divorţ 227
dizior 292
dizioză 292
dizñardâ 381
dizöză 292
dîcîieşte 368
Dîlboca 348
dîmbac 238
dîmboc 238
dîrlăi 368
dîrliuş 230
dîrvariu 239
dîrvăli 238, 239
dîrvări 238, 239
dobar 239, 240
dobaş 239
dobă 369
dobitoc 240
dobîndă 240
Dobra 211
dodi 240
dodii 241
doftoraş 85
dogi 241, 384
Doi peri 208
doli 243
dolie 241, 242, 243
dolişte 242
domestici 243
domnet 243
domnişor 73, 81
domnu' 9,10
domnul 5, 6, 7, 81
domnuţ 73
dondăni 368
dop 243
dormi 372
dormitează 371
Dosul Gîştenilor 208
drăcilă 275
dragoman 243, 244
draji 301
Drajile 300
drăgălaş 284
drăgălău 244
drăgăli 244
drăgulică 86
drăguţ 73
drăngăni 132
drăniţi 366
drege 244
drept 349
dreptaciu 244
dreptaş 244, 245
dreptist 245
drîmbagiu 246
drîmbar 246
drîmboaie 111
drîmboieş 246
drîng 246
drîngălău 246
drug(ă) 246, 247
drughineaţă 246
drumar 247, 248, 249
drumeţ 247, 248
Duan 219, 222
dubagiu 239, 240
dubas 249
duc 98, 270
duce 249, 250
ducul sfînt 370
dudauă 369
dudue 382
dugos 251
dujnic 328
dulap 379, 384, 390
dulce 363, 364
Dulceanca 221
Dulceni 221
Dulceşti 221
dulceţăreasă 251
duluţă 53, 98
dumitale 94
Dumitrache 76
dumneaei 15, 16
dumnealui 14, 15, 16
Dumnezăuţ 88
dunga 251, 252
dupunos 252
durd 252, 253
durdan 252
durduliu 252
durduzău 107
durñită 371
durñiţă 371
dusei 172
duşăg 253, 374
duşeg 253

duvár 253
dzinere 329
-ea 83
-ean 102, 285
-eană 102
eheĭ ! 254
eĭ ! 254
el 13, 14, 15
-el 74
elogiŭ 353
embereclisi 391
Englez 254
Erdec-Burnu 218, 220, 222
-esc 63
-ese 327
-et 102
Etinlî 213
-eţ 103
-eţe 362, 364
evanghelist 377
excursionist 247
extraordinar 10, 113
extrem 10
-ez 63
fa 254
face 125, 369
fac-totum 125
factură 376
famélie 381
familie 254, 255
Farcaş 213
Farcaşa 213
farfuză 255
farmacist 376
fason 256
fasonat 256, 293
fasonel 256, 257, 293
fată 77, 254, 257, 373
fată-mare 148
faţă 257
faur 125
favoriţi 370, 383
făiniş 357
fălie 328
Fărcăşanca 213
Fărcăşeni 213
Fărcăşeşti 213
fărîma 133
fătană 257
fătălău 110
fătăloancă 110
Făt-frumos 145
fătoiu 111
fătuţ 73
făurar 125
făuri 125
fecioară 373
fecior 373
feču 333, 334
fedeleş 375
ferecă 125
feti 381
Fetiţa 75
feţă 327
fi(d)ză 375
fiecare 29, 30, 94
fiece 29, 30
fiecine 29, 30
fierui 257
fisc(hĭ) ! 258
fişcă 257, 258
fişcui 258
fişcură 368
fitecare 29, 30
fitece 29, 30
fitecine 29, 30
fiţă 258, 259, 260
fiţăraie 259, 260
fîlfîieşte 368
fînar 260
Fînari 260
fîrcone 368
fîrfă 255
fîrnîit 368, 381
fîscîi 258
fîsîi 264
fîstîci 143
fîşcîi 364
fîţă 258, 259, 260
fîţîială 259
fîţîitură 259
flaimuc 261
flăcăi 381
flăcău 373
flămînzi 365
fleac 261
flecar 358, 370
flender 261
fleoarcă 262
fleoarţă 262
fleşcăraie 104
fleştură 266
fleşcăraie 104
fleştură 266
fleţ 261
fliş ! 258
flitui 262
fliuştiuc 262, 263
fliuştura 266
floare 263
flocăi 358
flocos 361
floieră 368
floricică 74
fluieră 368
fluieră-vînt 139
fluviŭ 353
foame 263
foarte 10, 67, 79, 124
foastă 109
foc 12, 384
focar 263, 264
focărie 264
fochistru 273
fofonește 368

foiu 264
fomfăie(şte) 368
fomeie 328
fonăieşte 368
fonăleşte 368
fonfăneşte 368
forăi 368
forcăie 368
forfeteşte 368
fornăi 358, 368
fosalău 264
fosăi 264
fosăilă 264
fosfoniţă 264
fostă 109
frai 264, 265
fraier 264, 265
Franţuz 111
Franţuzoaică 111
frate 7, 9
frat 327
frătuţ 73
frăţie 373
frăţîne 367
Frăsinet 214
frăţior 73
frează 375
Frecăţei 205
*fredziu 334
fredzură 375
freğu 334
freză 375
Frige-vacă 138
frişcă 265, 266
frişcăie 368
frizură 375
froieşte 368
fructar 266, 267
fructărie 267
frumos(u) 267, 328
frumuşel 74
frumuşică 74
frunţ 302
frunză 102
frunzişoară 74, 78
frunzuleană 108
frunzuliţă 74, 78
fucs 267, 268
fudul 80
fudulache 80, 81
fudulie 268
fugaciu 244
fugău 107
fugi 268, 327
fuitui 278
fuje 300, 301
fuljeră 301
fultui 271
fum 360, 361, 362
fumar 268, 269
fumăgău 107
fumăraie 104, 107
fumărie 104, 107
fumui 269
fumura 269
funar 269
fundament 378
fundarisi 393
funinginiş 269, 270
furcă 270
Furcătura 270
Furcitura 270
furcitură 270
Furciturile 270
furda 270, 271
furdalîc 270, 271
furgonar 271
furtui 271, 272
furtuială 271
furtuitură 271
furtum 271
fusasă 326
fuşteie 369
Gafiţanu 212
gagică 272
galenţi 272
gamoaie 272
garderob 379
gardian 273
gardiancă 273
gardisc 273
gardist 273
gaşpar(e) 293
gaşperiţă 293
găbui 241
găciulie 274
găgălaş 283, 284
găgăuţă 286
Găină 209
găinări 274
găinărie 366
găinuşă 349
gălăgie 358, 381
gălbenea 71
gălbinele 91
găleţ 302
gălon 326
gădoaie 274
gărdurariţă 274
gărgăun 108
găsăşte 327
găsît 327
gătejel 275
găun 108
găvănos 290
găzăt 326
gealău 390
geandră 275, 276
geme 363, 364, 383
gemenar 276
geni 276
genos 290
genuncher 276, 277
Georgel 256
ghebos 289, 370
gheboşat 289

ghemţ 277
ghetar 277
ghidan 278
ghidălan 277, 278
ghidălău 277
ghidănac 278
ghiduhală 277, 278
ghiduş 279
ghiduşar 279
ghiduşărie 279
ghighe(r)l 282
ghilan 105
ghinc 279, 280
ghiocar 280
ghiociar 280
ghiociu 237, 280
ghiocuşor 280
ghiorăi 280, 281, 381
ghiorhăi 280, 281
ghiorlan 105, 142, 281
ghioşcar 280
ghioşcărie 280
ghirghilic 284
ghitan 281
ghiţăi 281
ghiţui 281
ghiţurlan 281
gigea 281, 282
gigel 281, 282
gigică 281
gigolo 282
giugiuli 282, 283
ğinere 329
girafă 283
gleznă 370
glăvoacă 132
glodăraie 104, 260
glodărie 104
glumeţ 348
gîfîe 383
gîgîlice 283, 284
gîgoce 368
gîlc 383
gîltan 284, 285
gîmfat 369
gîndesc 66, 367
gîng 368
gîngav 368
gîngăios 368
gîngăit 368
gînguresc 368
gîñskă 302
gîrbaciu 132
gîrlaj 379
gîrneaţă 285
Gîsca 208, 209
Gîsca mare 208
Gîsca mică 208
gîscă 285
Gîşte 208
Gîşteni 208
Gîştenii Brăescului 208
Gîştenii-Răzeşi 208
Gîştenii-Romîni 208
Gîştenii-Sîrbi 208
Gîşteşti 208
gîtlan 284
goagă 286
goblizan 105
godană 257
gog(u) 286
gogoman 111, 285, 286
gogoriţă 287
golan 105
golăni 287
golumbărie 366
goni 118
gorgoaze 287
golumbărie 366
goni 118
gorgoaze 287
gorovele 287
gorun 107
grajdi 348
grant 288
grantaş 288
grantist 288
gras 108, 360, 361
grasnea 369
gravidă 377
grataragiu 289
Grădina 206
Grădina lui Teodor 206
Grădinari 206
Grădinăreşti 206
grădinari 288
Grădineşti 206
Grădini 206
grădiniţă 288, 289
grăntaş 288
grăsun 108
grătar 289
grăunţă 327
grebăna 289
grebănat 289, 290
grebănos 289, 290
greblaş 290
Grec 85
grecizm 353
grecorintal 377
Grecoteiu 85
grepţăna 132
greş 290
greşi 290
griguţă 286
grindel 207
groasă 377
groază 290
grohăi 281
gros 360, 361
grosolan 105
grosoman 111
grozav 10
grozăvie 290, 291
grozăvit 291
gubav 381

gugiuman 111
gugulea 286
guguman 327
guralist 292
uratic 366
Gura Galbenă 206
Gura Ialomiţei 208
Gura Vîlcani 212
gură 291, 292
gură=cască 134, 138
gurilă 366
gurguiu 370
gurist 292
guşa 292
guşoiu 111
guşter 292, 293
gutuie 293
haba 303
halif(at) 354
handralău 244
harbuz 255
Harman 220
hasta 328
hatalău 244
h)avuz 255
hărap 328
hău 107
hăuli 107
hiper= 124
hirete 328
hiridă 382
Hîjdieni 208
hîrnăi 368
(h)odină 383
homidă 328
hojmalău 244
horhăi 281
horn 382
horopsît 328
hotară 327
hoţoaică 111
hoţoiu 111
hulubărie 366
hurduz=burduz 255
hurmuz 255
ian 349
Iapa 218
=ică 74, 82, 89, 100
iconostas 384
iesă 302, 384
Ieşan 102
iez 327
inimă 376
Insula Lupului 211
intestin 376
invontar 377
Ioana 75
Ion 75
Ionaş 75
Ionel 75, 256
Ionela 75
Ionete 75
Ionică 75
Ioniţă 75, 76
Ionuc 75
Ionuţ 75, 76
iorgan 384
iorghist 273
=ism 353
=ist 273
=iş 99, 102
=işor 78, 97
=iţă 82, 84
iuşcă 265
iz= 133
izbici 133
izbucni 133
izgoni 133
izgorît 133
iznoavă 236, 349
izvoară 327
îmbîrligat 130
îmboldi 130
îmbrăţoşa 328
îmbrînci 130
împarte 384
împăuna 292
împodobi 130
împuşca 130
în 335, 336
în= 126, 127, 129, 130, 131
în=ainte 353
înapoy 302
încăleca 126
încărca 126
încălzi 303, 384
înceta 384
încheia 126
închide 126, 374
încinge 130
încîrjoiat 130
încîrligat 130
încolo 69
încolorat 379
încoti 366
încrunta (sprîncenele) 358
încuia 126, 302, 374
încunjura 130
încurca 126
îndemna 130
Indrey 302
îndruga 247
îndungi 252
înfăşa 385
înfipt 291
înfunda 126
îngeraş 73
îngreunată 381
îngrozitor 10
înjunghia 130
înjumătăţi 130
înmărmuri 130
înnăduşi 371
(în)negri 116

înnoda 126
însărcinată 377
însuri 380
îñtîy 302
întoarsă 327
îotocmi 130
Intreadam 303
(î)ntregi 300
întru 335, 336
într'un 335
(î)ntsal'éje 296, 300
întunecat 290
întunecos 290
înţelept 291
înţepat 291
învălit 327
învălmăşi 130
învăţa 126, 127
învăţat 291
învrăjbi 130
înzdrăveni 130
jană 300
jălanie 105, 106
Jănel 75
Jănică 75
Jănuţ 75
jăvălaie 104
jemiñi 301
jer 296
jèspe 296
jezune 296
Jidoviţa 303
jikol 296
jinars 296
jină 296
jińere 301
jinoasa 296
jišină 296
jitrig(ă) 296
jitsăl 296
jitsălucă 296
jitse 296
jiy 296
jos 301
juglăos 369
jumătăţi 130
june 373
junghia 103
juńinkă 301, 302
jyQakă 301
jyok 301
jyos 301
jyoy 301
jyug 301
jyumătate 301
jyunk 301
Karaǧač 213, 214
Karakurt 210
kept 175
kilo 233
kQ 32
kul'èjem 300, 301
ladă 384
lampă 365
laţ 327
lăcrămioară 71
lăpădat 328
Lărgeanca 205
lătrătură 84
lăudam 170, 172, 174
lăudare 147, 148
lăvor 379
leagă 126
leagăn 366
left 391
legătură 383
legumen 370
leit 116
l'èje 300
lemn 384
lemnuş 375
lepedeu 390
leu 115, 116
liceu 353
lighian 383
limbă 362
lingău 106
linge 363, 364
Linge-blide 138
linghist 353
linghistic(ă) 353
linguşitor 106
listră 273
literatură 84
lobeniţă 327
lopătar 290
lopătoaie 111
lostopan(ă) 105
lucios 383
lulea 390
lung 95
lunguеţ 95
lungăreţ 95
lup 211
Lupan 212
Lupăneşti 212
Lupărie 211
Lupeanu 212
Lupeni 212
Lupescu 212
Lupeşti 212
Lupi 211
Lupoaica 211
Lupoaie 211
Lupoianu 211
Lupoiţa 211
lupu 328
luteran 378
luţifer 373
magazie 384
Mahala 213
mahală 104
maimuţă 255
maistăr 374
maistor 374
maiu 384

maiu 384
mamă 7, 8
mamon 373
mangol 369
Manu 349
mare 310
marhaie 103
marhă 103
Maria 75, 76
Marica 75
Maricica 75, 76
Mariţa 75, 76, 84
Mariţica 75, 76, 84
maşinistru 273
matale 82, 83, 93, 94
maţe-albastre 143
Maţe-fripte 142
Maţe-pestriţe 142, 143
maur 374
mă! 254
măi-măi 283
măiculiţă 74
măicuţă 74
măcăgău 368
măcina 133
măciniş 257
măgar 93
măgaĥi 328
măgăruş 93
măgion 326
mămîne 367
mămulică 74, 88
mănînc 302
Măria 327
Mărina 384
Mărioara 75
mărit 366
Măriuca 75, 76
Măriuţa 75, 76
mărmuri 130
măroaĥe 368
Măru 205
Mărul roş 205
mărunt 96, 252
mărunţel(e) 96
măsar 374
măscărici 373
măsea 302, 366
măso 8, 9
mătăhaie 103
mătăhală 104, 105, 278
mătălică 82, 83
mătăluţă 82, 83
măturoiu 111
mearsă 327
medicinist 245
mediĭ 353
Mer(e)anu 205
Mereni 205
merge 371
Meri 205
Merişorul 205
mersasă 327
mestecău 106
meşter 374
mezin 372
mi 349
mic 91, 95
micşorel 95
micuşor 73, 95
micuţ 73, 95
micuţel 95
Mihalache 76
mijloc 148
mindirĭ 384
minunat 11
miorlăi 358, 368
mititei 90, 91
mititel 81, 90, 91, 95
mititică 81
mititioc 95
mitutel 85
mituţel 95
mîine 301, 327
mînă 370
mînăstiri 382
mîncasă 327
mîncăcios 106
mîncău 106
mînecuş 98, 99
mînerĭu 382
mîniat 290
mînios 290
mĭĥkare 302
mîrăi 368
mîrloaie 368
mîrnîeşte 368
mńorcoti 368
mocneşte 382
mocoteză 372
modîrlan 105
mofluz(ă) 255
moglan 105
mohnăie 368
moină 207
mojilit 296
molan 207
molărit 379
molete 207
morcoji 296
mormăi 368
mornăi 368
mort 360, 361
morţ 302
moş 9, 85
moşulică 74, 85
muc 366, 384
mucegăită 383
muci 364
mucos 358, 359, 361
mugeşte 368
muiere 372, 381
mulę'r 374
muljem 300
mulţămesc 109
murdărele 78, 79

*

murisă 327
muscalagiu 240
muscă 370
Must(e)aţă 217
mut 85, 358, 360, 361, 383
muta 381
mutălău 107
mutulică 74, 85
Nacu 75
naingiu 240
nas 361
nas cîrn 358
naşă 384
naşte 369
naufragiŭ 353
navlu 391
năcaz 327
năroc 328
nărod 327
năroiu 328
năsîp 328
năzdrăvan 369
ndreptu 245
ndriptaciu 245
ndriptare 245
ne= 124, 127, 128, 129
Neamţ 111
nebun 127, 372
nebuneală 372
nebunie 372
Nelu 75
nemai auzit 10
nemai pomenit 10
Nemţoaică 111
Nemţoiu 111
nene 9, 282
nespus 10
neted 383
netot 127
nevoie 127
Nică 75
nicio 26
niciun 26
niñge 302
ńinje 301
nimic 97
nimicuţa 97
ńiros 373
ńirosi 383
Niţă 75
nodoros 327
nopticică 88, 89, 103
notreţ 327
nuñtašiy 302
nuñtă 302
nuñtsîl'e 302
ny=ă 302
o= 129, 131, 132
=oacă 108, 109
=oagă 108, 109, 110
=oaică 110, 111
=oaie 111
oameni 2
Oana 75
=oancă 110
Oanea 75
oarecare 5
oarece 93, 94
oarecică 93
oarecine 94
obraz 144
=oc 108, 109, 110
ocă 233
ochiu de găină 371
ochiul ciorii 371
ocîrmui(re) 131
ocîrmuitor 132
=og 108, 109, 110
ogradă 384
=oiac 103
=oiu 102, 103, 110, 111
olani 382
olecuţă 97
oloiu 111
om(u) 85, 372
=(o)man 111
omănaş 85
omuleţ 73, 78
omuşor 73, 78
Onică 75
Onişor 99
onoare 2
onor 2, 3
onorat 3
Onu 75
Onuţ 75
orb 370, 380
orecel 93
organizm 353
oricel 93
oricică 94
oroare 2
=orog 110
ortodoh 377
ortodox 377
oscîrbi 131, 132
osfeştanie 131
osfinţi 131
Osoianu 212
otcîrmui 131
oţăt 327
ovăsc 273
ovidenii 382
pahar 92, 327
palmă 366
papă=lapte 134, 136
papă=tot 138, 139
papistaş 378
para= 113, 114, 115, 116, 125
parale 96
paraleu 115, 116
paraordine 114, 115
pararapoarte 115
parastatistici 115

paratablouri 115
pardosală 382
pari 384
partiduț 73, 84
pas 360
Pascaru 207
Pasul-Vulcan 213
pat 360, 361
patriotizm 353
patron 382
păduchios 358, 359, 361, 373
păhărel 92
păinjeniș 257
pănăramă 328
păpuci 327
Părău S'yunjilor 300, 302
părete 365, 384
păros 360, 361
păsărea 100, 327
păsărică 74, 100
Păscaru 207
pătică 376
păticar 376
pătlăgele albastre 143
pățanie 106
păun 108
pčatră 294, 299
pče(p)tați 302
pčeri 302
pčičor 299, 302
pčicura 299
pčilug 299
p(e)ană 348
pelagră 376
pensulă 379
pentru (un) 336
peri 302
pericolon 391
Pescaru 207
pescăruș 349
pestriț 142
peșchir 390
pește 282
Peștiosul 207
peștiș 207
Peștișani 207
peticâ 371
petrecanie 106
pețitor 385
pețîtoriŭ 384
picior 103, 302, 364, 370
piciorag 103
piciorog 108
picioroange 110
picotează 372
pictat 379
piept 175
pieptăna 302
pierde-vară 134, 135, 136, 137, 139
pietrar 365
pin 354
pipernicit 358
pisălog 110
pitoancă 110
pitulice 284
pîine 301, 327
pîrsnește 368
pîrț 103
pîtcav 368
pîtcăiește 368
planisi 391
plapomă 374
plătunu 349
plimbare 365
plimbi 348
plită 383
plînjire 300
Plotunul 349
po- 116
poartâ 382
poci 372, 381
podbal 348
podeà 382
podobi 130, 131
Podul-Gîsca 208
Podul Iloai 211
poezea 83, 84
poezele 83
poezie 83
poezioară 83, 86
pogan 369
poiată 384
poimîni 121
poleit 116
Pomîrleanu 212
ponegri 116
ponegru 116
popă 378
popoiac 103
popîrțac 103
porc 93
porcărie 366
Porcetul Tuzlei 214
Porcova 214
poroș 116
porumbărie 366
poștar 239
poștaș 239
potaie 103
potcă 372, 381
poticarăș 376
potopi 116
poveste 116, 117
pre(a)- 117, 118
prea 121
preamări 117
preaslăvi 117
precerne 117
preceti 117
precupeț 348
predicație 377
predică 377
prelungi 117

pretendarisi 393
preumblare 365
pri- 118
pribag 348
prigoni 118
primblare 365
pripăloagă 110
prispâ 382
priveghia 118
privilegiŭ 353
Probajini 374
profesoraş 73, 84, 86
profesorică 74
pronomion 391
prostălău 107
prostire 390
prostu 328
prostuţ 73
protestant 378
publicarisi 393
Puica 75
puiu 89
puiu de bătaie 89
puiu de ger 89
puiu de lele 89
pujlă 85
punihos 369
pupa 370
purcel 73, 93
purceluş 73, 92, 93
puroiu 252
puşca 130, 131
puşcheâ 381
putoare 358
puţin 95
puţinea 95
puţin(t)el 95, 96, 97
Rade-oală 139
raft 384
rapîn 381
răs- 118
răcădui 368
răs- 113, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125
răsalaltăieri 121, 122
răscacăr 371
răschiară 122
răscopt 121
răscred 121
răscruce 120, 122
răscumpăra 122
răscute 120
răsplăti 122
răspoimîni 121
răstrăbunic(ă) 123
răstrănepo(a)t(ă) 123
răstimp 231
răsufla 383
răţez 382
răţă 327
răţăpt 376
răţătă 376
răţînă 384
rău 11
răz- 119, 120, 121, 122, 123
răzbunic 122, 123
răzbuzat 121
răzda 119
răzgîndi 122
răzmamă 123
re- 118, 119
reface 119
reformat 377
reneagă 119
reporteraş 86
reţetă 376
revistuţă 73, 84
ridica 370
riţinúş 377
rîd 300
rîdzînă 377
rîndea 390
rîndză 377
Rîpa Galbenă 206
rîşchitoare 369
rîz 300
rogodeâ 287
Rosenfeld 207
rotunjor 94, 95
ruinat(ă) 379, 382
rupsă 327
rupticele 78, 79
s- 129, 132, 133
sacrilegiŭ 353
salonaş 73
salt 371
saltea 384
sancíi 267
Sarlîk 220, 222
Sasic 220
Satul nou 213
să 327
săc 327
săcere 327
săcetă 327
săcîz 327
sălatră 327
sălta 371
săltea 327
sănin 327
săptămîna 384
săpun 108
sărăcuţ 73
sări 365
săruta 370
săte 327
Scaraoschi 373, 382
scărăţui 382
scărmăna 133
schinci 368
schiopătează 381
schit 382
scîrbi 132
scîrcium 230
scîrloni 368

scot 383
scrîşneşte 368, 383
sectar 377
secul 353
serbez 382
servitoare 366
Sfarmă-piatră 137, 140
sfărîma 133
sforăe 368, 381
sforcăieşte 368
sforcoieşte 368
sforno'ie 368
sforoie 368
sfreadză 375
sfredz 375
sfrijit 358
simţi 302
simţit 291
sipet 384
Sireteanu 212
sîlniţă 327
sîngur 327
Sîrb 85
Sîrboteiu 85
slab 360
slăbuţ 73
slugă 85
sluguliţă 85
smăcina 133
sobă 375
socialistru 273
solzi 366
somnea 366
somnolea 366
somnorea 366
somnulea 366
Soroceanu 212
soţ 373
soţie 373
spălat 79
spălăţel 79
speriat 290
sperios 290
spiritizm 353
spîn 360, 383
spînat 366
spînău 366
spumă 383
spuză 362, 365
stară 334
stareţ 348
Statu-palmă 140, 141
stau 371
stareţ 334
stămînă 384
stinge 302, 361, 364
stîngaciu 244
stîngist 245
stoler 374
stolnică 382
stomac 376
strafină 368
straşnic 10, 113
stră- 113, 123, 124
străbate 123
străbun(ic)ă 123
străfigă 368
străfulgera 124
străin 384
străluci 123
strălumina 124
străluminos 124
strămoş 123, 381
strănepot 123
strănepoată 123
străvechiu 123
străvedea 124
strepezesc 383
streşină 368
streuńază 368
striga 363, 383
strîmb 349
Strîmbă-lemne 137, 138, 140
strînjem 300, 301, 302
struńga 302
studenţaş 73, 86
stuhui 366
Stuhul 221
Stuhuleţul 223
sub(t) 189
subţire 189, 302, 363, 364
sufla 383
sugaciu 373
sugar 373
suge 364
sugel 367
sugiu 367
sumac 376
super- 124
supra- 124
supt 189
supţire 189
supţirel 74
supţirică 74
sur 380
surcele 384
surd 359, 361, 383
suscior 97
suspendălui 391
sută 387
şanteză 255
şanţ(ă) 236
şarampoi 384
şasă 327
şăpelit 368
şed 371
şfert 109
şfichiui 258
Şicherlîk-Chitai 221, 222
şifonier 379
şiuie 368
şîgneşte 368
şîndilă 382

şîşăie 368
şîşcăveşte 368
şîşîială 368
şoieră 368
Şoiman 219
Şoimăneşti 219
Şoimeanu 219
Şoimu 219
Şoimuz 255
şopăie 368
şopăteşte 368
şopîcăie 368
şopoieşte 368
şopoteşte 368
şopron 382
şopteşte 368
şoşoieşte 368
şpiţer 376
şpraiţ 268
şprangă 268
ştendos 369
ştersasă 327
ştirba(=baba=cloanţa) 146, 147
şuiera 368
şupteşte 368
şuşăie 368
şuşcăveşte 368
şuşter 293
şuşuieşte 368
Tabachi 221
taban 382
tachist 273
talan 372
talaşman 112
tantanà 229
tare 10, 79, 124
Taş=Bunar 210
Tatarbunar 210
tată 7, 8
tăcîm 327
tăcui 172
tălică 82
tăluţă 82
tămîi 382
tărabă 327
tătîne 367
tăun 108
teatron 391
temelii 382
terfeli 239
terfeloagă 108, 109
terfelog 108, 109
teribil 10
teritoriŭ 353
teroare 2
Tighineanu 212
tinereţă 302, 364, 384
tişlăr 374
tiuleie 369
tîmplar 365
tîndală 368
tîrîie=brîu 134, 136, 137, 138, 139
toboşar 239
tocmi 130
toloşman 112
topi 116
tot 127
tot=de=a=una 353
Tradam 303
trafigă 368
trăncăneşte 381
treanţă 132, 327
treiera 114
tremura 114
troanâ 381
Troian 205
trunchios 361
trup 381
truşcăleşte 368
tsănă 329
tu 17, 18
Tudorache 76
Tudorel 76
Tudorică 76
Tudoruţ 76
tufan 285
tufă 285
tuli 98
tund 300
tunz 300
tupiluş 98, 99
turburel 91
turist 247
Turturică 209
tuse măgărească 365
tuşăsc 302
tutoană 273
ţambalagiu 240
tapină 267
ţase 330
ţaţă 282
ţălină 327
ţănă 331
ţăpi 327
ţărănoiu 111
ţigăruie 73
ţigărică 73
ţimărman 374
ţin(ă) 302, 328, 329, 330, 331
* ţint 387
Ţîgan 327
ţîment 378
ţîţîni 384
ţoaşcă 266
ţopîrlan 105
ţuşcă 266
uimitor 11
=uleţ 78
=ulică 74
Uliţa Fînarilor 260
Ulm(i) 214
Ulmeanu 214, 215
Ulmet 214

Ulmuleț 214
Ulmușor 214
ultra- 113, 124
uluitor 11
umbla 371
umfla 126
-un 107
una 26, 27, 28, 30, 31
unde 69
unel 99
unică 99
unicel 99
unicică 99
unișoară 99
unișor 99
unt de rițină 376
unu(l) 26, 27, 28, 30, 31, 99, 100
ursitoare 366
ursitori 370
Usatiuc 217
-uș 99
ușă 362
-ușor 78
ușor 96
ușurel 96
ușurică 96
-uț(ă) 73, 98, 255
-uz(ă) 255
-uzău 107
vagonetar 271
vagonar 271
Valea Jinului 296
Valea-Lupi 211
Valea lupului 211
Valea mărului 205
Valea merilor 205
Valea Perjei 205
Valea viei 207
valoare 2
vals 227
valț 229
Valya lui Dajid 296
varsă 381
Vasilache 76, 84
văd 300
văgăună 108
văgon 327
văita 368
vălătuci 384
vălmășag 130
vălmășală 381
vălmăși 130
văpor 327
văpsît 328
vărar 365
Văsîle 327
vătrarîă 383, 384
văz 300
vechiu 123, 124
veghia 118
verz 327
veste 116, 117
vetri 384
Via bobului 207
Via-Gîsca 209
Vieru 208
Vii 207
Viișoara 207
Vinerea Mare 374
vis 296, 360, 361, 383
visă(d)z 302
visez 296
vițea 100
vițică 100
Vîlc 212
Vîlcana 212
Vîlcana de jos 212
Vîlcana de sus 212
Vîlcana lui Pandele 212
Vîlcani 212
Vîlcăneasa 212
Vîlcănești 212
Vîlcov 212
Vîlculeasa 212
Vîlculești 212
vînăt 143
vînt 225
vîntoaică 111
vîntura 132
vîrcoli 132
Vîrlan 207
Vîrlănești 207
vîrlugă 132
voal 382
voie 127
voiu 148
voiulăuda 147, 148
Voloacă 207
Volcan 213
volumaș 73, 86
voma 370
vomita 376
vorbă-lungă 144
vorbisă 327
vorbuliță 88, 94
vorgbești 381
Vrabie 209
vrăjbi 130
vrîsta 251, 252
Vulcan(i) 213
Vulcănești 205
vulpe 110
vulpoiu 110
Vultur 215
Vultureanca 215
vulturoancă 110
z- 129, 132, 133
zahar 109, 327
Zaimov 212
zaluzăli 379
zaplaz 382
zăce 327
zădar 327
zăpăcitu 328
zăr 327

zăstimp 231
zăvzăc 327
zbici 133
zbiciui 132
zbiera 368
zbucni 133
zdravie 368
zdravînă 368
zdrăngăni 132
zdrăveni 130
zdrăvuie 368
zdreanţă 132
zgîrbaciu 132
zgîrie-brînză 139
zglăvoacă 108, 109, 132
zglăvoc 108, 109
zgomot 381
zgoni 133
zgorît 133
zgrepţăna 132
zid 365
zidar 365
zitsăl 296
ziulică 88, 89, 103
zîdaĩ 328
zîdeşte 302
zîdĩŭ 384
zmeu 115
zmorcăi 368
zugrăvit 379
zvîntura 132
zvîrcoli 132
zvîrlugă 132

LĂTINEŞTI

ain 160
Alba 158
allex 157
animal 157
annus 348
arduus 159
ars 155
autumnal 157
bonus 151
burbo 157
caelum 156
Calypso 158
canem 348
canta(t) 136
capital 157
capsis 160
carbo 157
cena 328, 329, 348
centum 387
ciner 158
comitia 156
crinis 158
cucumer 158
curator febrium 136
die 157
dis 158, 339
explicavit 162
fabrum 125
fatuus 159
febr(u)arius 125
fenarius 260
fortis 10
gĕnus 152
harena 156
idem 158
imers 155
inimicitiae 156
-(i)tas 393
iubar 157
iudicasse 160
iudicavisse 160
Iuno 158
lac 158
lacer 157
lacruma 155
lis 158
locus 148
măgus 152
manus 152
maxumus 155
mecum 160
medius 148
mehercule 161
melior 151
meridiem 161
moenia 156
momordi 158
mons 155
mortuus 159
nescire 161
nobiscum 160
nosse 160
notior 152
notus 151
novisse 160
optumus 155
panis 157
pars 157
pecus 240
pello 159
pertisum 161
pĭnna 348
pollen 158
Pompeius 158
posmeridianas 161
pubis 158
puer 157
pulver 158
pupugi 158
puteal 157
quadrigas 161
quinque 387
scripsere 161
sis 160
sodes 160
specie 157
spopondi 158
tango 159
tecum 160
teneo 328, 329
tener 157
tortus 349

tribunal 157
triticum 156
vomer 158

FRANȚUZEȘTI

autre 29
curefievre 136
diseur 292
domestier 243
girafe 283
gogo 286
grand 288
marijano (prov.) 226
monsieur 6
pâte 310
patte 310
saut 371
souche 249
tort 349
tsą̆nta 136
tsą̆ntè 136

ITALIENEȘTI

andare 250
danza 227
fendéi 172
goga 286
gogo 286
mammasé 8
nciucciulijà 283
vrę'nżula 262
vrínżula 262

SPANIOLE

averío 240
barbaridad 291
batoque 243
bosque 349
carajo 246
ganado 240
ganar 240
haber 240
irse 250
leño 249
masteo 246
masteu 246
mastu 246
moza 226
temeridá 291

PORTUGHEZE

bruteza 291
damajuana 226
girafa 283
taresa 226

CATALANE

carall 246
matrimoni 226

BASCE

katalintzar 226

SLAVE

aptíkar 376
diha 106
dihanie 106
dobꙑtokъ 240
dobítъk 240
dobýtok 240
dòdijati 241
dol 242
dolъ 242
dolína 242
dubásъ 239
durašman 112
guga 284
gúglja 284
gugu*ł*ka 284
babać 241
kostilivŭ 349
muljár 374
nahábaty 241
tulja 98
vălk 213
vlak 207
vólok 207
volokuša 207

GRECEȘTI

δυς 339
καιηφές 390
περίστασις 393

ALBANEZE

bunk 214
gogo 286
kadife 390

TURCEȘTI

alma 205, 208
av 206
Avdorma 204
Avdorma-dere 206
avla(n)mak 206
ayak 217
ba(a) 207
bahce 206
bahcele 206
balacci 207
balîc 207
başcea 206
beş 208
Beşelma 204
Brestak 204
buiuc 217
burnu 220
Cazaclia 204
Ciadîr-Lunga 204
Ciamurlu 205
Congas 204
Cubei 204
Cumnuc-bairă 206
čaršaf 390
devlet 219
Disghinghea 204
Dolma-bacce 206
duan 219
gaga 203
genč (-aga) 280
gîga 203
Haidar 204
harman 220

kadife 390
kara 210
Kara=aačï 204
Karaağač 204, 214
Karakurt 204, 205
Kartal 204, 215
katîrgi 216
kaz 217
Kazaiaclî 204, 205
Kazyak 204
Kom(b)rat 204, 205
kurbağa 218
Kurbağlî 204
kurt 210
Kurt=bunar 204
ördek 220
Sară=bairă 206
sarîlmak 220
saz 220
şecher 221
Tabak 204, 205
Tomai 204
Tozocai=bairă 206

ARABE

katifé 390

GERMANE

Apotheker 376
Elster 371
Grand 288
Hölzchen 375
Holzmeister 374
Hühnerauge 371
Kasten 379
Klotz 249
Maler 379
Maurer 374
miss= 339
Pinsel 379
Stumpf 249
Tischler 374
verfluchter 261
Zimmermann 374

UNGUREȘTI

=ál 393
asztalos 374
bársony 390
csinál 393
Entrádám 303
farkas 213
katolikus 378
kömives 374
lavór 379
patikárus 376
prédikáció 377
tyúkszem 371
ugrál 393